

GÖNÜLLÜLÜK ve GÖNÜLLÜLERLE BİRLİKTE ÇALIŞMAK

Editör: Murat Şentürk

GÖNÜLLÜLÜK VE GÖNÜLLÜLERLE BİRLİKTE ÇALIŞMAK

EDİTÖR

Murat ŞENTÜRK

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

Yayıncı,
İstanbul Üniversitesi Yayınevi,
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü,
34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye

<https://iupress.istanbul.edu.tr>

Gönüllülük ve Gönüllülerle Birlikte Çalışmak

Editör: Murat Şentürk

Editör Yardımcısı: Büşra Turan Tüylüoğlu

ISBN: 978-605-07-0961-2

E-ISBN: 978-605-07-0825-7

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006

İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5298

Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3475

Online Yayın Tarihi Ekim, 2022

Kapak Tasarımı: Selim Cayık, İstanbul, Türkiye

Bu çalışmaya atıfta bulunurken, referansa DOI numarasının dahil edilmesi önerilir.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında online olarak yayındadır.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Kitabın telif hakkı bulunmaktadır. Online olarak yayınlanan Creative Commons versiyonu haricinde, yasal istisnalar ve geçerli lisans sözleşmelerinin koşulları dikkate alınmalıdır.

Baskı

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Muc. San. Tic. Ltd. Şti.

2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu, İstanbul - Türkiye

www.ilbeymatbaa.com.tr

Sertifika No: 51632

İlk Baskı, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
KATKIDA BULUNANLAR	viii

GİRİŞ

GÖNÜLLÜLÜĞÜN TARİHSEL VE TOPLUMSAL BAĞLAMI

<i>Murat ŞENTÜRK</i>	1
----------------------------	---

BÖLÜM 1

GÖNÜLLÜLÜK VE AKTİVİZM

<i>Aynur ERDOĞAN COŞKUN</i>	21
-----------------------------------	----

BÖLÜM 2

GÖNÜLLÜLÜĞÜ TANIMLAMAK

<i>Murat ŞENTÜRK, Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU</i>	41
---	----

BÖLÜM 3

HAKLAR VE SORUMLULUKLAR EKSENİNDE GÖNÜLLÜLÜK

<i>Selman Salim KESGİN</i>	61
----------------------------------	----

BÖLÜM 4

GÖNÜLLÜLÜKTE TOPLUMU TANIMA VE BİRLİKTE ÇALIŞMA

<i>Sedat DOĞAN, Adem BAŞPINAR</i>	83
---	----

BÖLÜM 5

GÖNÜLLÜLÜKTE KURUMSALLIĞIN GÜÇLENMESİ: GÖNÜLLÜ PROGRAMLARI

<i>Belgin ERGÜL</i>	107
---------------------------	-----

BÖLÜM 6

GÖNÜLLÜLÜKTE YAŞAM BECERİLERİ

<i>N. Seda ÖZTÜRK, Mustafa ERDOĞAN</i>	133
--	-----

BÖLÜM 7

GÖNÜLLÜ PROJELER GELİŞTİRME VE UYGULAMA

<i>Ömer ÖZDİNÇ</i>	149
--------------------------	-----

BÖLÜM 8

KÜRESEL PERSPEKTİFTEN GÖNÜLLÜLÜK

<i>Narendra MISHRA, Nil MEMİŞOĞLU</i>	179
---	-----

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 9

GELECEK PERSPEKTİFİNDEN GÖNÜLLÜLÜK ALANLARI

Nursen TEKGÖZ 207

BÖLÜM 10

GÖNÜLLÜLÜK VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

Hülya DENİZALP 229

BÖLÜM 11

AFET VE KRİZLERDE GÖNÜLLÜLÜK

Selman Salim KESGİN, Nurdal DURMUŞ 249

BÖLÜM 12

ÇEVİRİMİÇİ GÖNÜLLÜLÜK VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Derya KILIÇALP 271

BÖLÜM 13

GÖNÜLLÜLÜKTE SOSYAL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU 289

BÖLÜM 14

GÖNÜLLÜLÜKTE VERİ TEMELLİ POLİTİKA GELİŞTİRME

Esra Huri BULDUK 309

BÖLÜM 15

KURUMSAL GÖNÜLLÜLÜK VE ÖZEL SEKTÖRDE SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

Ceyhun GÖCENOĞLU 329

2014 yılında yaz başında (09 Haziran) yaptığımız toplantıya dayanıyor bu kitabın hikâyesi. Toplantıda İstanbul Üniversitesi'nde gönüllülüğü nasıl yaygınlaştıracığımızı tartışmıştık. Hayata geçirebileceğimiz çeşitli uygulamalardan söz etmiş, ancak ne yaparsak yapalım uygulamaların araştırmaya dayanması gerektiğinin altını çizmiştik. Böylelikle Sosyoloji Araştırma Merkezi bünyesinde gerçekleştirdiğimiz “İstanbul Üniversitesi Öğrencilerinin Gönüllülük Algıları, Eğilimleri ve Deneyimleri” araştırması ortaya çıktı. Süreç içerisinde farklı bileşenler eklediğimiz bu araştırma, sonrasında “Üniversitede Gönüllü Olmak” başlığıyla kitaba dönüştü. Ayrıca bu araştırmadan hareketle öğrencilerin gönüllülük konusundaki farkındalıklarını artırmak amacıyla Gönüllü Akademisi (seminer, atölye, film okuması, STK ziyareti vb. etkinliklerden oluşan 10 haftalık bir program) ve Gönüllü Ol İstanbul Platformu (gönüllü olmak isteyenlerle gönüllü arayan STK'ları, projeleri, kampanyaları buluşturmak, eşleştirmek için kurulan İstanbul Üniversitesi öğrencilerine yönelik platform) hayata geçirildi. Elbette araştırma ve uygulamaların tamamı öğrenci arkadaşlarımızla ve hepimizin gönüllü çalışmalarıyla ilerledi. En başından itibaren gönüllülük üzerine yapılan çalışmaların doğasını yitirmemesine özen göstermeye -ne kadar başarabildik bilmiyoruz elbette- gayret ettik. Gerek Gönüllü Akademisine gerekse düzenlediğimiz gönüllülük çalışmalarına 1000'den fazla öğrenci dahil oldu. Bunun yanı sıra Sosyoloji Bölümü bünyesinde Sivil Toplum ve Gönüllülük dersi açıldı ve öğrencilerin ilgi gösterdiği önemli seçmeli derslerden biri hâline geldi. Bunu yine Sosyoloji Bölümü bünyesinde açılan STK ve Sosyal Sorumluluk Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans programı takip etti. Bu program STK alanındaki öncü ve deneyimli isimlerin verdiği dersler üzerine temellendirildi. Daha çok sektörde çalışan profesyonellerin, STK alanında çalışmak isteyenlerin ve gönüllülerin katıldığı bir program olarak hâlen sürdürmekteyiz. Bununla birlikte gönüllülük, STK'lar ve ilgili konularda paneller ve çalıştaylar düzenledik. Son olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı için Türkiye Gönüllülük Araştırmasını gerçekleştirdik. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü olarak her düzeyde gönüllülük ve STK'lar alanında çalışma yapmaya, öğrenciler arasında gönüllülüğü yaygınlaştırmaya, STK alanında bilgi ve deneyim paylaşımını sağlamaya ve bu alanda ilişki ve işbirliğini geliştirmeye devam ediyoruz.

Bu kitabın hazırlayıcı adımlarından biri ise 18 Nisan 2018'de İstanbul Üniversitesi'nde düzenlediğimiz “Üniversitelerde Gönüllülük Dersi Müfredat Çalıştayı"dır. Akademisyenlerin, STK profesyonellerinin, gönüllülerin, öğrenci kulüplerinden temsilcilerin vb. katıldığı bu çalıştayda üniversitelerde gönüllülük müfredatını katılımcı bir perspektifle ele aldık. Bu çalıştay katılımcılarının fikirleri elinizdeki çalışmanın biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Çalıştay raporu hazırlandı, ancak raporu yayımlayamadık. Müfredat çalıştayından sonra üniversitelerde seçmeli ders fikri ve bu ders için hazırlanacak materyaller konusunda yeni adımlar planladık.

Ancak farklı gündemler nedeniyle o dönem gerçekleştiremediğimiz bu çalışmaya Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının 2020 Nisan ayında üniversitelerde “Gönüllülük Çalışmaları” dersinin seçmeli olarak açılmasına yönelik aldığı kararla yeniden döndük ve kitap çalışmalarımızı hızlandırdık. Bu çalışmanın kapsayıcı ve kuşatıcı olmasına özen göstermemiz ve farklı konuları ele alma arzumuz nedeniyle süreç biraz uzadı, ancak nihayet tamamlandı ve artık karşınızdayız.

“Gönüllülük ve Gönüllülerle Birlikte Çalışmak” gönüllülüğü farklı boyutlarıyla ele alarak günümüzde gönüllülükle ilgili çok sayıdaki bağlamı ve kavramı okuyucuya sunma hedefini taşıyor. Ancak her bir bölümün kendi içinde belirttiği haliyle gönüllülüğü farklılaştıran boyutları göz ardı etmiyor. Günümüzde gönüllülüğün ancak tüm boyutları ile ele alındığı takdirde tarihsel ve toplumsal bağlamla ilişki kurmanın mümkün olduğunu iddia ediyor bu kitap.

Kitapta birçok başlık yalnız STK yöneticilerine hitap ediyor gibi görünmekle birlikte burada asıl hedef gönüllülük yapacak kişileri bilgilendirmek, onları gönüllülük faaliyetlerine hazır hale getirmek, STK yöneticilerinin farkındalığını sağlamak ve gönüllülerin gelecekte hayata geçirecekleri kendi gönüllülük girişimlerini daha nitelikli hâle getirmelerine katkıda bulunmaktır. Kitap okuyuculara gönüllülüğün farklı boyutlarını tanıma imkânı sunmaktadır. Kitabın iki boyutu olduğu söylenebilir: Birincisi gönüllülük deneyimi sınırlı olan ya da hiç gönüllü olmamış kişilere gönüllülüğün farklı boyutlarını göstermektir. İkincisi ise kişilerin gönüllülük çalışmaları organize etmeleri, bu yönde inisiyatif almaları durumunda gönüllülerle beraber nasıl çalışabilecekleri konusunda onlara yeni araçlar sağlamaktır.

Evrensel boyutları olsa da gönüllülük toplumların kültürel, tarihi, dini, siyasi, ekonomik ve coğrafi birikimine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu nedenle kitapta son 50 yıldır yaşanan yeni gelişmelere ve eğilimlere yer verirken Türkiye’nin kendine özgü bir gönüllülük anlayışına ve kültürüne sahip olduğunu unutmadan ilerlemeye çalışıyoruz. Türkiye’nin gönüllülük alanındaki köklü ve zengin birikiminin toplumun inanç ve yaşama kültürüne yaslandığını, gönüllülüğün karşılıksız bir dayanışmayı içerdiğini sıklıkla vurguluyoruz. Diğer taraftan gönüllülüğün farklı boyutlarını tanıtarak eleştirel bir perspektiften tartışmayı, bu tartışmayı derinleştirmeyi ve nitelikli hâle getirmeyi, yeni araştırma ve uygulama odaklarını göstermeyi amaçlıyoruz.

Kitabın içerik tasarımında gönüllülük sahasının öncelikli konularına yer vermeyi amaç edindik. Bölümlerin bazıları kuramsal tartışmalara ve yaklaşımlara odaklanırken bir kısmı gönüllülüğün uygulama boyutuyla ilişkilidir. Ayrıca alandaki yeni eğilimlere ve tartışmalı konulara da kitapta bölüm düzeyinde yer verdik. Gönüllülüğün modern dönemde değişen doğasını ve 1970’li yıllar sonrasında gelişen neoliberal bağlamı ihmal etmeden ama güncel gelişmeleri de görmezden gelmeden gönüllülükle ilişkili temel konuları ele almaya çalıştık.

Bu yaklaşım tanıyarak tartışmayı ve eleştirel bir perspektif geliştirmeyi içermektedir. Bu nedenle kitapta birbirleriyle çelişkili gibi duran, farklı perspektiflere sahip kavramlara ve yaklaşımlara yer verilmesi alanı tanıtmanın ve eleştirel bir perspektif geliştirmenin öncelikli bir hedef olmasıyla ilgilidir. Giriş dahil on altı farklı bölümden farklı bölümden oluşan kitapta yazarlar arasında ortak bir dil oluşturmaya çalışırken her bir yazarın ve konunun gerektirdiği perspektifi korumaya özen gösterdik. Her bölümün kendi içerisinde farklı konumlanma ve değerlendirmeler ihtiva etmesine imkân tanıdık. Bu nedenle kitabı okurken hem bir bütün hem de birbirinden farklı parçalarla karşı karşıya olduğunuzu hatırdan çıkarmamanızı diliyoruz. Yazarların gönüllülüğe bakışı, gönüllülüğü kavrama biçimleri, alandaki konumlanmaları, uygulama tercihleri vb. hususların bir zenginlik olduğunu düşünüyoruz. Kitabın yayımlanmasından sonra okuyuculardan gelecek geri dönüşler ve yazarların kendi aralarında yapacakları tartışmalar neticesinde hem kitabın mevcut halinin geliştirilmesi mümkün olacak hem de yeni yazarlar ve bölümlerin eklenmesiyle eser genişleyerek okuyucusuna yeni perspektifler sunmaya devam edecektir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da ortaya çıkmasında çok sayıda değerli insanın emekleri var. Öncelikle bu çalışmaya katkı veren tüm yazarlara teşekkür etmek isterim. Uzun bir döneme yayılan yayımlanma sürecinde gösterdikleri dikkat ve özen çalışmanın görece daha az eksikle yayımlanmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca açık kaynak olarak okuyuculara ulaşma konusunda gösterdikleri gönüllü yaklaşıma sonsuz teşekkürler. Diğer taraftan elinizdeki çalışmanın biçimlenmesinde önemli roller üstlenen “Üniversitelerde Gönüllülük Dersi Müfredat Çalıştayı” katılımcılarına da teşekkür etmek isterim. Bu çalıştay zihnimizdeki kitap fikrinin ete kemiğe bürünmesinde değerli katkılar sağladı. Yine bu kitabın hazırlanmasında editör yardımcılığını fedakarca üstlenen Büşra Turan Tüylüoğlu’na; son okumayı tüm yoğunluğuna rağmen titizce yapan Muhammed Fazıl Baş’a; çok sayıda işi arasında kitabın yayım süreciyle inceliklerle ilgilenen Selin Dizbay’a özellikle teşekkür etmek isterim.

Gönüllülük çalışmalarını yaygınlaştırmak amacıyla hazırlanan bu çalışma mütevazı bir katkı ve başlangıç. Bu çalışmanın eksik yanları bulunduğu elbette söylenebilir. Gönüllülük alanındaki ilk girişimlerden olan bu çalışmanın her yıl ya da iki yılda bir okuyuculardan, uygulayıcılardan, STK’lardan vb. aktörlerden gelecek görüşler, eleştiriler ve önerilerle güncellenmiş yeni hâllerini yayımlamayı planlıyor ve daha iyisine ulaşmayı ümit ediyoruz.

Murat ŞENTÜRK

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

KATKIDA BULUNANLAR

Adem BAŞPINAR

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalında 2007 yılında başladığı yüksek lisansını 2010 yılında “Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar” başlıklı teziyle, doktora eğitimini ise 2018 yılında aynı bölümde “Amerika Birleşik Devletleri’nde Sivil-Asker İlişkileri” başlıklı teziyle bitirdi. 2010 yılında Kırklareli Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2012-2015 yılları arasında YÖK Bursu ile Maryland Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Hâlen Kırklareli Üniversitesinde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanları arasında askerî sosyoloji, sağlık sosyolojisi, kent sosyolojisi, sosyal psikoloji ve eğitim sosyolojisi yer almaktadır.

Aynur ERDOĞAN COŞKUN

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih ve Sosyoloji bölümlerinde 2006 yılında, yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde “Türkiye’de Yurt Dışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi” başlıklı çalışmasıyla 2009 yılında tamamladı. Yine aynı bölümde “Yurt Dışı Eğitim ve Türk Modernleşmesi” başlıklı teziyle doktora çalışmasını 2013 yılında bitirdi. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Türk modernleşmesi, eğitim sosyolojisi, din sosyolojisi ve toplumsal hareketlerle ilgili çalışmalarına devam etmektedir.

Belgin ERGÜL

Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi- Orman Mühendisliği bölümünde 1997 yılında tamamladı. Mezuniyeti sonrasında, 22 yıl, 5 farklı sivil toplum kuruluşunda çalıştı, 12 farklı toplumsal duyarlılık projesinde, yöneticilik, program geliştirme ve danışmanlık yaptı. Çalıştığı STK’larda, saha gönüllü yapılanmaları, 2 bölüm kurulumu, 16 kampanya hazırlığı, 4 eğitim, 3 bölüm programı yazılım ve yönetimini tamamladı. Gönüllü ve gönüllü projeleri yönetimi, eğitim projeleri, kaynak geliştirme, iletişim, proje yönetimi, eko hukuk, kampçılık alanlarında programlar, kampanyalar yazdı, eğitimler geliştirdi, farkındalık atölyeleri oluşturdu. Yardım toplama başlıklarında çalıştığı ve destek bekleyen STK’lara gönüllü olarak danışmanlık yaptı ve eğitim verdi. Halen daha, Üniversite, STK ve özel sektöre danışmanlık, uzmanlık ve mesleki alanına giren başlıklarda eğitmenlik yapmakta, iki yıl genel sekreteryasını yürüttüğü Ulusal Gönüllülük Komitesi ile uzmanlık alanına giren konularda çalışmalarını devam ettirmektedir. İlgi alanları arasında sivil toplum ve gönüllülük, sivil toplum ve gönüllülük alanında hukuksal kurumlar, ekosistem ve ekosistemdeki temel varlıkların hukuku ile iklim değişikliği başlıkları yer almaktadır.

Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde 2013 yılında, yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde “Gazi Mahallesi’nde yaşayan gençlerin mekânsal deneyimleri üzerine nitel bir araştırma” başlıklı çalışmasıyla 2017 yılında tamamladı. Halen aynı bölümde doktora eğitimini sürdürmekte ve Kırklareli Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. 2022 yılı itibarıyla Royal Holloway University of London’da doktora çalışmalarını sürdürmek amacıyla misafir araştırmacı olarak bulunmaktadır. Çok sayıda araştırma projesinde görev almıştır. İlgili alanları arasında kent ve mekân sosyolojisi, mekânsal deneyim, kültür odaklı kentsel çalışmalar ve gönüllülük yer almaktadır.

Derya KILIÇALP

Trakya Üniversitesi İktisadi İşletme Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümünden mezun oldu. 2006 yılından beri sivil toplumda yaptığı çalışmaları eğitmenlik, mentorluk, danışmanlık araclarıyla devam ettirdi. Dünya Bankası, Vehbi Koç Vakfı ve Toplum Gönüllüleri Vakfı ortak çalışmasıyla Meslek Liseli gençlerin eğitim hayatından iş hayatına geçiş süreçlerini inceleyen, Gençlik İstihdamı Raporu’nu hazırladı. Sürdürülebilir Gönüllülük, Gönüllülük Programları, Sivil Toplum Kuruluşlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, sosyal etki tasarımı alanlarında içerikler ve eğitim modülleri hazırladı. Halen Fark Edenler Derneği’nde ve kurucusu olduğu Gürce Sosyal Etki Tasarımı sosyal girişiminde bu konuda ki çalışmalarına devam etmektedir. İlgili alanları arasında kent konseylerinin dirençlerinin artırılması, vegan kültürünün yaygınlaşması, gençlik çalışmalarının kapsayıcılığının artırılması, sürdürülebilirlik ve gönüllülük yer almaktadır.

Esra Huri BULDUK

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede Ekonometri bölümünde çiftana dal yaptı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yüksek lisansını tamamladı ve 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora eğitimine başladı. 15 yılı aşkın süredir Sivil Toplum alanında çalışan Esra Huri Bulduk, sırasıyla Çocuk Akıl Sağlığı ve Rehberliği Derneğinde Proje Koordinatörü; Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları alanında Proje Eğitmeni; Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfında Genç TEMA Koordinatörü; TEGV’de Gönüllü Politikaları Yöneticisi olarak çalıştı. 2019 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesinde Sosyal Politikalar Koordinatörü olarak çalışmaya başlayan Bulduk, 2021 Nisan ayından itibaren İstanbul Planlama Ajansı’nda genel koordinatör olarak görevini sürdürmektedir.

H. Ceyhan GÖCENOĞLU

Özgeçmiş: Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2003 yılında, yüksek lisans eğitimini Londra Üniversitesi Birkbeck College’da “Uluslararası İşletmelerin Türkiye’deki Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarına katkısı” başlıklı çalışmasıyla 2004 yılında tamamladı. Bu tarihlerden itibaren aktif olarak sivil toplum kuruluşları, akademi ve özel sektörde sosyal sorumluluk alanının geliştirilmesi hedefiyle profesyonel ve gönüllü çalışmalarını devam ettiriyor. 2005 yılında Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği kurucu genel sekreteri olarak yer aldı. 2014 yılında “Kurumsal sosyal sorumluluk iletişimde kurumsal sosyal sorumluluk raporlarının işlevi: Bankacılık sektörüne ilişkin bir alan araştırması” adı tez çalışmasıyla Marmara Üniversitesi’nde doktora derecesini kazandı, halen özel sektörde kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ile ilgili çalışmaktadır. Araştırma ve ilgi alanlarının başında sosyal sorumluluk, sürdürülebilir kalkınma, özel sektör-sivil toplum işbirlikleri, kalkınma için ortaklıklar, sosyal sorumluluk iletişim, kurumsal gönüllülük, teknoloji ve kalkınma gibi alanlar yer almaktadır.

Hülya DENİZALP

Lisans eğitimini Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde Endüstri Tasarımı Bölümünde tamamladı. Daha sonra Pedagojik formasyon eğitimini tamamladı. 1983-1986 yılları arasında Diyarbakır ve Şanlıurfa’da vekil öğretmenlik yaptı. 2000 yılına kadar GENÇTUR Eğitim Şirketinin yöneticisi ve çocuk ve teenage kampları koordinatörü olarak görev yaptı. 2000 yılında TEGV Gönüllü Koordinasyon merkezini kurarak TEGV İnsan kaynaklarından sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak 2002 yılına kadar görev yaptı. 2002-2006 yılları arasında Uluslararası Sosyal Girişimcilik Ağı olan ASHOKA’yı Türkiye’de resmen kurarak 24 sosyal girişimcinin seçilmesini sağladı. 2006 yılından itibaren de imkanları kısıtlı olan gençlere yönelik sosyal girişimler olan Doğu Batı Kampı ve YAŞÖM’ü gençlerle kurarak mentorluk yaptı. 2019 yılından itibaren de 1959 yılında kurulmuş olan GHD yi tekrar aktive ederek bütün programlar aynı çatı altında toplandı. 2020 yılında itibaren kendi bireysel eğitim çalışmalarını Gönüllü Okulu adı altında GHD nin bünyesinde bir aktif yurttaş platformu oluşturmak için topladı. 2002 yılında beri de Açık Radyo’da gönüllülük ve sosyal girişimcilik üzerinde programları yapmaya devam ediyor.

Murat ŞENTÜRK

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinde 2004 yılında, yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde “Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri” başlıklı çalışmasıyla 2008 yılında

tamamladı. Yine aynı bölümde “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul” başlıklı teziyle doktora çalışmasını 2011 yılında bitirdi. 2013 yılında City University of New York The Graduate Center’da yer alan Center for Place Culture and Politics adlı merkezde misafir araştırmacı olarak bulundu. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Şentürk, aynı zamanda Sosyoloji Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı, Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Programı Koordinatörü ve Gönüllü Akademisi eş kurucusu ve yürütücüsüdür. İlgi alanları arasında kentsel müdahaleler ve politikalar, mekânın sosyolojisi, yeni medya ve dijital kültür, sivil toplum ve gönüllülük, ailenin ve yaşlanmanın sosyolojisi yer almaktadır. Gönüllülük alanında farklı STK’lara, sivil inisiyatiflere destek olan Şentürk, aktif gönüllülük çalışmalarını hâlihazırda 65+ Yaşlı Hakları Derneği’nde sürdürmektedir.

Mustafa ERDOĞAN

Yüksek öğrenimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü’nde (İngilizce – Almanca) yapan Erdoğan, lisans yıllarında kültürlerarası iletişim, sosyal kalkınma ve kurumsal gelişim konularında ulusal ve uluslararası projeler uyguladı. 2006 yılında Türkiye Ulusal Ajansının, 2007 yılında ise Avrupa Komisyonu Salto Eğitim ve Kaynak Merkezinin Eğitimci Eğitimi Programlarını tamamladı. Yüksek Lisansını İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde Sosyal Projeler ve Sivil Toplum Kuruluşları Yönetimi Programında yapmış olan Erdoğan; 2018 yılında, eğiticileri arasında David Kolb, Alice Kolb, Kay Peterson’ın bulunduğu Deneyimsel Öğrenme Sertifika Programını tamamladı ve ABD Deneyimsel Öğrenme Enstitüsünün aktif bir üyesi haline geldi.

Narendra MISHRA

Lisans eğitimini Hindistan Yeni Delhi’deki School of Planning and Architecture’da tamamladı. Daha sonra yüksek lisansını Hindistan Ahmedabad’taki CEPT Üniversitesi’nde tamamlayarak çevre planlaması konusunda uzmanlaştı. Bunun yanı sıra SOAS, University of London bünyesindeki Finansal Yönetim Çalışmaları Merkezi’nden Kamu Politikası ve Yönetimi alanında yüksek lisans derecesi aldı. Birleşmiş Milletler’de barışı koruma ve kalkınma programlarında çeşitli görevlerde bulundu. Şu anda Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı’nda Politika Uzmanı olarak çalışmaktadır.

Nebahat Seda ÖZTÜRK

Lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2008 yılında, yüksek lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Projeler ve STK Yönetimi

Bölümünde “Türkiye’deki STK’larda gönüllülerin kaynak geliştirme süreçlerine katılımı” başlıklı çalışmasıyla 2018 yılında tamamladı. Üniversite yıllarında uluslararası gençlik çalışmalarında gönüllülük yapmıştır. 2009’da Türkiye Ulusal Ajansı’ndan ve 2012’de Avrupa Komisyonu Salto Eğitim ve Kaynak Merkezi’nin Eğitici Eğitimi programlarını tamamlamıştır. 2015 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı daveti ile ABD’de STK’lar için kaynak geliştirme konusunda International Visitor Leadership Programına (IVLP) katılmıştır. Kariyerine Sivil toplum kuruluşlarında gönüllü olarak başladığı profesyonel olarak eğitmen ve proje yöneticiliği ile devam etmektedir. Uzmanlık alanları arasında Sivil Toplum Kuruluşları için kaynak geliştirme, proje yönetimi, deneyimsel eğitim ve gönüllülük çalışmaları yer almaktadır.

Nil MEMİŞOĞLU

Lisans eğitimini Saint Mary’s Üniversitesinde Uluslararası Kalkınma ve Sosyoloji Bölümünü 2006 yılında, yüksek lisans eğitimini ODTÜ’de Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde “Second Life’ Platformunda Yeniden Benlik Oluşumu” başlıklı çalışmasıyla 2013 yılında tamamladı. Birleşmiş Milletler Örgütleri ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyon’u başta olmak üzere 13 yılı aşkın Uluslararası Kuruluşlarda kalkınma projelerinde yer almış ve 2018 yılından bu yana da Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Türkiye Programı Temsilcisi olarak görev yapmaktadır. İlgi alanları arasında Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, sivil toplum ve gönüllülük yer almaktadır.

Nurdal DURMUŞ

Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans eğitimini Ufuk Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Programı Alanında “Sivil Toplum Kuruluşlarında İnsan Kaynağı Olarak Gönüllülük ve Gönüllü Yönetiminde Dijitalleşmenin Etkisi” başlıklı teziyle tamamladı. Birçok STK için gönüllü yönetim süreçleri ve stratejik yönetim planları tasarladı, yönetim süreçlerinin içerisinde yer aldı. Türk Kızılay Gönüllü Yönetim Sistemi gonulluol.org, Gönüllü Merkezleri, Genç Kızılay, Kızılay Kadın, Kızılay Engelsiz, Kızılay Kurumsal Gönüllülük, Mahalle Gönüllülüğü, Aile Gönüllülüğü ve Türk Kızılay gönüllü yapılanmasının kurulması ve yaygınlaştırılmasına öncülük etti. Türk Kızılay kamplarının içerik ve hedef gurup olarak yeniden yapılanmasını sağlayarak tematik kamp konseptleri ve işbirlikleri geliştirdi. Gönüllü faaliyetler, gönüllü yönetimi, gönüllü projelerinin yanında ülkelerin, sosyal hayatlarına dair çalışmalarına devam ediyor. Şimdiye kadar; İzdiham, Ay Vakti, Temrin, Yolcu, Ayraç, Otuzuncu Harf vb. edebiyat ve kültür dergilerinde makaleler yazdı, bazılarında yazmaya devam ediyor. Ulusal ve yerel

TV’lerde, radyo istasyonlarında metin yazarı, editör, programcı ve danışman olarak görev yaptı. 2005 yılında “Hayata Başlık Atamadım”, 2015 Yılında “Hiç Sesler” isimli günlük denemelerinden oluşan iki kitap yayınladı. Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörü olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Nursen TEKGÖZ

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimini 2017 yılında yüksek lisans eğitimini “Suriye Menşeli Göç Sürecinin Türkiye’deki Sivil Topluma Etkileri” başlıklı çalışmasıyla 2021 yılında tamamladı. Yine aynı bölümde 2021 yılında doktora eğitimine başlayan Tekgöz’ün ilgi alanları arasında göç, sivil toplum ve gönüllülük, mekân ve hukuk sosyolojisi yer almaktadır.

Ömer ÖZDİNÇ

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Endüstri Mühendisliği dalında 2005 yılında, yüksek lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalında “Ar-Ge Projeleri Yönetimi” üzerine 2013 yılında tamamladı. 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde “Ulusal İnovasyon Sistemi” üzerine çalışarak doktorasını almıştır. Çeşitli iş deneyimlerinin ardından 2008 yılında yüksek lisans eğitimine devam ettiği sırada SER Danışmanlık firmasını kurmuştur. 2008 yılından beri farklı ölçeklerde firmalara, kamu kurumlarına, STK ve üniversitelere proje geliştirme, proje yönetimi ve finansmanı konularında danışmanlık yapmıştır. SER Danışmanlık çatısı altında geliştirilen yazılım ürünlerini 2021 yılında Novitopia yazılım teknolojileri firmasını kurarak bir araya getirmiştir. Genel Müdür olarak devam ettiği bu görevinin yanısıra İstanbul Üniversitesi’nde yarı-zamanlı öğretim görevlisi olarak da çalışmaktadır. Sosyal Bilimler Enstitüsü STK ve Sosyal Sorumluluk Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programında “Proje Döngüsü Yönetimi” ve “Finansal Kaynak Geliştirme” derslerini vermektedir. İlgi alanları arasında inovasyon sosyolojisi, yapay zeka ve makine öğrenmesi, sivil toplum ve gönüllülük yer almaktadır.

Sedat DOĞAN

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2010 yılında; yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalında 2014 yılında; doktorasını ise Erciyes Üniversitesi Felsefe Ana Bilim Dalında 2018 yılında tamamladı. Hâlen Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Selman Salim KESGİN

Türkiye'nin göç politikaları konulu doktorasını 2017 yılında Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladı. 2011-2017 yılları arasında Gazi Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Ayrıca çeşitli akademik yayın ve etkinlik platformlarında yayın yönetmeni ve koordinatör olarak görev aldı. Doktora çalışmaları kapsamında 2016-2017 yılları arasında Oxford Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak araştırmalarını sürdürdü. 2018 yılından itibaren Türk Kızılay'da akademik araştırmalar, iş birlikleri ve etkinlikler alanlarında çalışmalarına devam etmektedir. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Uluslararası göç, afet yönetimi, insani yardım politikaları alanlarında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

GİRİŞ

GÖNÜLLÜLÜĞÜN TARİHSEL VE TOPLUMSAL BAĞLAMI

Murat ŞENTÜRK¹

¹Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta: murat.senturk@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.00

Bugün dünyanın hemen her yerinde binlerce insan hiçbir maddi karşılık beklemeden bilgilerini, becerilerini, zamanlarını, maddi ve manevi potansiyellerini dünyayı daha yaşanabilir bir yer hâline getirebilmek ve toplumsal fayda sağlayabilmek için gönüllü olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin varlığını sürdürmesi, yoksulluğun artması, çevrenin ve ekolojik dengenin bozulması, afetlerin ve savaşların yaşanması, göçlerin insani krizlere dönüşmesi, suçun ve bağımlılıkların yaygınlaşması vb. sorunların tamamı gönüllülük faaliyetlerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu açıdan gönüllülük gündelik hayatın birçok alanında önemli bir işlev üstlenmeye devam etmektedir. Bu işlevin gelecek yıllarda çok daha hayati anlamlar kazanacağı ve gönüllülüğün yaygınlaşmasına daha çok ihtiyaç duyulacağı açıktır. Ancak gönüllülüğün toplumsal bağlamının tarihsel ve eleştirel bir perspektifte anlaşılması hem doğru konumlandırılmasını engellemekte hem de toplumsala, değerlere, inançlara ve yaşama kültürüne içkin doğasının dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu bölümde gönüllülük sosyolojik bir perspektifle ele alınarak siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları tartışılmaktadır. Ayrıca gönüllülükle ilişki temel meseleler açıklanmakta ve sosyolojik düşünme biçiminden hareketle söz konusu meselelere dair eleştirel boyutlara yer verilmektedir.

Gönüllülük insanın kendisi dışındaki varlıklara yönelik herhangi bir karşılık beklemeden gerçekleştirdiği eylemler olarak toplumsal hayatın ve insanın doğayla kurduğu ilişkilerin önemli yapı taşlarından biridir. İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerin başında kendisi dışındaki varlıkların farkında olması gelir. İnsan farkında olmanın farkındadır. Bu farkındalık insanın birlikte yaşadığı varlıklarla etkileşiminin boyutlarını zenginleştirmektedir. İnsanın inançları ve yaşama kültürü gönüllülüğün kadim zamanlardan bu yana farklı toplumlarda var olmasına imkân tanımıştır. Bugün gönüllülük hâlâ toplumların dini inançlarıyla ve yaşama kültürüyle ilişkisini sürdürmektedir. Ancak modern toplumun oluşumuyla birlikte gönüllülüğün inançla ve yaşama kültürüyle olan ilişkisi değişmiş, gönüllülük siyasal ve ekonomik boyutlar kazanmıştır.

Gönüllülük modern dönemde farklı biçimlere dönüşmüş ve gönüllülüğe yeni işlevler yüklenmiştir. Günümüzde gönüllülüğün siyasal ve ekonomik boyutları giderek daha başat konuma gelmektedir. Bu durumun oluşmasında 19. yüzyılda başlayan ve sonrasında gelişen yeni toplumsal koşulların ve düzenin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yeni toplum düzeninde gönüllülük giderek modern görünümler kazanmıştır. Yeni toplumsal koşullarda bireylerin kendilerini ifade etmek, toplumsal talepleri kamusalallaştırmak, yakıcı sorunların çözümüne katkıda bulunmak için harekete geçmek ve sivil inisiyatifleri güçlendirmek için gönüllü faaliyetlere yöneldiği görülmektedir. Dinin gündelik hayat üzerindeki etkisinin giderek sınırlı hâle geldiği ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülük seküler bir çerçevede şekillenmiştir. Bu toplumlarda bireyin kendi vicdanını tatmin etme arayışı içerisinde gelişmiş bir gönüllülük anlayışından bahsetmek mümkündür. Gönüllülüğün modern biçiminin, evrensel bir nitelik taşıdığı yanlıgısı yaygındır. Batı dışı toplumlarda -Türkiye’de sık sık yapıldığı gibi- gönüllülük anlayışı modern uygulamalarla kıyaslanmakta ve bir anlamda içeriği, anlamı ve biçimi değişime/dönüşüme uğratılmaktadır. Bu nedenle gönüllülüğün değişen ve süreklilik arz eden boyutlarının ele alınması önemlidir.

Gönüllülüğün Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Boyutu

Modern toplumun oluşumuyla birlikte toplumsal ilişkiler içerisinde bir arada yaşamının bir gereği olarak değişik toplumsal meselelerde çeşitli hassasiyetler oluşturulması ve insanların gönüllü bir biçimde birbirlerine destek olmalarının sağlanması gönüllülük müessesesi üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İnsanlara dini ibadetlerin ve ritüellerin dışında tatmin duygusu veren gönüllülük, dinin dışarıda bırakıldığı ya da yeniden formüle edildiği seküler toplumsal ilişkilerde bireyin diğerlerine olan desteğinin yeni biçimi olmuştur. Moderniteyle birlikte özellikle ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülüğün sivil toplumla ilişkili bir biçimde ele alınmaya başlandığı

görülmektedir. Sivil toplum kavramı sosyal bilimler literatüründe tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Sosyal bilimler literatüründe devlet, aile, toplum, özel-kamu gibi farklı kavramların konumlandırılmasına bağlı olarak sivil toplum kavramının da içeriği değişmektedir. Özel yaşamdan ya da haneye dayalı etkinliklerden ziyade kamusal yaşama göndermede bulunması, aile ve devletin yanına konumlandırılması ve hukukun egemenliği çerçevesinde var olması sivil toplumun anahtar nitelikleri olarak zikredilmekte ve sivil toplum dendiğinde ise otoritelerin çoğunun aklına “gönüllü dernekler, sendikalar ve benzeri kuruluşlardaki kamusal katılım alanı” gelmektedir (Marshall, 1999, s. 662). Sivil toplum nasıl tanımlanırsa tanımlansın kan bağıının olduğu *ailenin*, yasal bağıın olduğu *devletin*, ticari bağıın olduğu *özel sektörün/işletmelerin* dışındaki kamusal yaşamı ve kamusal katılımı imlemektedir. Dolayısıyla gönüllülüğün sivil toplumla kuramsal ve eylemsel düzeyde ilişkilendirilmesi, gönüllülüğün hem sivil toplum kuruluşlarıyla (dernek, vakıf vb.) ilişkisinin ayrılmaz bir biçimde kurulmasının hem de siyasal boyuta taşınmasının önemli adımlarından biridir. Bugün gönüllülük STK’larla doğrudan ilişkilendirilmekte ve bazen STK’lar dışında yapılan gönüllülük çalışmaları yeterince önemslenmemektedir. Bununla birlikte gönüllülük üzerine yapılan akademik araştırmalarda da ağırlıklı olarak STK’lardaki -örgütlü gönüllülük olarak tanımlanan- gönüllülük çalışılmaktadır. Gönüllülük alanının STK’larla sınırlandırılmasının gönüllülüğün çerçevesini daralttığı görülmektedir. 21. yüzyılda farklı gönüllülük biçimlerinin önemi kavranmakla ve yaygınlaşması için çalışmalar artmakla birlikte hâlâ STK-gönüllülük ilişkisinin mutlaklaştırılmasına yönelik eleştirel bir perspektif geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Gönüllülüğün siyasal boyutlarından bir diğeri ise aktif yurttaşlık bilinci ve katılımcı demokrasiyle ilişkilendirilmesidir. Kökleri Alexis de Tocqueville’in 1835 yılında yayımlanan *Amerika’da Demokrasi* kitabına uzanan bu yaklaşıma göre topluma karşı sorumluluk sahibi olan birey gönüllülük birlikleri aracılığıyla hem bu sorumluluğunu yerine getirmekte hem de katılımcı demokrasinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Zira gönüllü birlikler¹, devlet ve özel alan dışında bireyin farklı insanlarla bir araya gelerek toplumsal meseleleri müzakere edebildiği ve sonrasında bir güç olarak karar vericileri etkileme potansiyelini oluşturduğu örgütlenmeler olarak kabul edilmektedir (Kabakcı, 2020). 19. ve 20. yüzyılda yaşanan hızlı modernlik süreci sonucunda sekülerleşmenin artmasıyla birlikte özellikle ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülük kavramının içeriğinin de

1 Gönüllü Birlik: “Üyeliği tercihe bağlı olan kamusal amaçlı, formel bir yapıyla kurulmuş ve ticari-olmayan kuruluşlara verilen ad” olarak tanımlanmakta ve “bu tür gönüllü birlikler içinde, kiliseler, siyasal partiler, baskı grupları, boş zamanı değerlendirme dernekleri ya da kulüpleri, semt grupları ve (bazen) sendikalar ile meslek grupları” sayılmaktadır (Marshall, 1999, s. 278).

giderek değişmeye başladığı söylenebilir. Bu değişim sürecinde bireyin ve bireyselleşmenin öne çıkması, bireyi içinde yaşadığı toplumdan ayrı düşürmüş, birey çevresinde olup bitenlere karşı giderek duyarsızlaşmıştır. Bu duyarsızlaşmanın azaltılması için *topluma karşı sorumluluk* ve *aktif yurttaşlık bilinci* kavramlarına başvurulmuştur. 1980'lerden itibaren yeniden gündeme gelen aktif yurttaşlık bilincinin ve katılımcı demokrasinin 21. yüzyılda gönüllülük çalışmalarında çok daha fazla görünür olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllülüğe bu türden bir yaklaşım *savunuculuk* kavramının da sıklıkla gönüllülükle birlikte ele alınmasına yol açmıştır. Günümüzde gönüllülük tanımları yapılırken gönüllülüğün insanlara ya da diğer varlıklara *sadece* hizmet etmek, destek olmak (örneğin dezavantajlı ailelere mensup yoksul çocuklara eğitim vermek) anlamına gelmediği; aynı zamanda yaşanan sorunların devlet ve özel sektör/işletmeler bağlamında çözülebilmesi için *savunuculuk* yapılmasının (örneğin eğitim yasasındaki değişikliklerle dezavantajlı çocukların eğitim hakkının adil bir çerçeveye dönüştürülmesi) bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır. *Savunuculuk*, aktif yurttaşlık bilinci ve katılımcı demokrasi için önemlidir ve gönüllü birliklerin/kuruluşların çalıştıkları sorun alanlarında çözümün oluşturulması için savunuculuk faaliyetleri yapması beklenebilir. Ancak gönüllülüğün asgari bir şartı olarak *savunuculuğa* merkezî bir yer verilmesi gönüllülüğün doğasını farklılaştırmaktadır. Gönüllülük faaliyetlerinde savunuculuk yapmak önemlidir, ancak savunuculuğun yapılmaması herhangi bir gönüllülük faaliyetinin *gönüllülük niteliğini* ortadan kaldırmamaktadır. Gönüllülük çalışmaları topluma karşı sorumluluk etrafında aktif yurttaşlık bilincinin oluşması ve katılımcı demokrasinin gelişmesi için çok önemli bir yere sahiptir ve gönüllülüğün bu boyutunun ihmal edilmemesi gerekmektedir. Ancak savunuculuk eksenini zorunlu bir alan olarak tanımlayarak gönüllülüğün olmazsa olmazı şeklinde nitelendirmek, savunuculuğun aktif yurttaşlık bilincinin ve katılımcı demokrasinin önündeki bir engele dönüşmesine yol açabilir. Zira katılımcılığın mekanizmaları ve boyutları farklıdır. Bu nedenle gönüllülük faaliyetlerinde sadece savunuculuk değil değişik biçimlerde katılımcılık da gerçekleştirilebilir ve bu durum aktif yurttaşlık bilincine sahip bireylerin katılımcı demokrasinin gelişmesine değişik biçimlerde katkı sunmasına imkân tanıyabilir.

Sivil toplum ve aktif yurttaşlık bilinci kavramlarıyla ilişkilendirilmesi gönüllülüğün siyasal boyuta indirgenmesine yol açabilmektedir. Söz konusu kavramlarla doğrudan ilişkilendirilmese de gönüllülük toplumsal meselelere duyarlılık ekseninde siyasal bir tavır olarak değerlendirilebilir. Buradaki temel mesele gönüllülük alanının sınırlandırılmasının gönüllülüğün değer, inanç ve yaşama kültürüne yönelik yönlerinin geride bırakılmasına ve tek bir demokratik ideal tipin merkeze alınmasına yol açmasıdır. Bu çerçevede gönüllülük alanının savunuculuk, aktif yurttaşlık ve katılımcı demokrasi ile ilişkisinin önemli olduğu,

ancak eleştirel perspektifin kaybedilmesinin gönüllülük birikiminin de kaybedilmesine yol açabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Eleştirel perspektifle bakıldığında gönüllülüğün Batı tecrübesiyle özdeşleştirilmesi ve sadece siyasal bir zemin üzerinden tanımlanması bir soruna dönüşmektedir. Zira gönüllülüğün siyasal olmayan anlamları da vardır. Gönüllülüğün sadece siyasal anlamı üzerinden tanımlanmasına karşı çıkılarak kadim gönüllülük birikiminin kaybedilmemesi için bütüncül bir bakışa ihtiyaç bulunmaktadır. Böylelikle tüm birikimlerin birer gönüllülük biçimi olarak kabul edilmesi sağlanacak ve gönüllülüğün yerel, kültürel ve sosyal yanının görmezden gelinmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonrası ekonomik düzeni değiştirmeye yönelik adımların atılması gönüllülük alanında farklı değişimlerin yaşanmasına neden olan unsurlardan biridir. Refah devletinin yeniden yapılanması sürecinde ortak tüketim alanının (eğitim, sağlık vb.) giderek gönüllü faaliyetler ile yürütülmeye başlandığı söylenebilir. Devletin sosyal refahı sağlamak üzere kullandığı ortak tüketim hizmetlerinin ekonomik maliyetlerinin artmasıyla *sürdürülebilirlik* sorunu ortaya çıkmıştır. Refah devletinin gelişen ekonomik maliyetlerinin azaltılmasında gönüllülük çalışmaları önemli bir rol oynamaya başlamıştır. *Toplum yararına çalışma* temasının daha fazla gündeme geldiği görülmektedir. *Toplum yararına çalışma*, topluluk ilişkilerinin ve dayanışma ağlarının güçlendirilmesi amacı taşımasıyla toplumsal hayat için önemlidir. Ancak toplum yararı için çalışma devletin siyasal çıkarı -bir tür zorunlu olmayan ama yapılması durumunda bireyi makbul vatandaş olarak tanımlayan- merkezinde gerçekleştiğinde gönüllülük alanını dönüştürebilmektedir.

Ekonomideki değişimlerle devletin gönüllülük alanında belirleyici bir aktör olması sadece ortak tüketim harcamalarındaki maliyetlerin azaltılmasıyla ilgili değildir. 1970’li yıllarla birlikte sermaye karşısında giderek güçsüzleşen refah devleti, sermayenin baskısının artması nedeniyle gönüllülük çalışmalarını sermayenin zararlarının azaltılmasında kullanma eğiliminde olmuştur. Özellikle çevre, ekoloji ve iklim gibi alanlarda sermayenin zararlarının azaltılması gönüllü kuruluşların bir görevi hâline gelmeye başlamıştır. Söz konusu zararlara neden olan yatırımların ve tesislerin kapatılmasına yönelik yaptırımlar geliştirmekte zorlanan devletin, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla zarar azaltma politikasını benimsediği söylenebilir. Diğer taraftan bu tür politikalar ve söylemler devletler açısından bir tür meşruiyet aracı olarak kullanılmaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise sadece çevre ve ekoloji gibi alanlarda sermayenin zararlarının azaltılmasına yönelik uygulamaların değil; yaşlılık, çalışma yaşamı, göç gibi alanlarda da sermayenin yükünün hafifletilmesi amacıyla gönüllülük çalışmalarının teşvik edildiği söylenebilir. Bu tür gelişmeler gönüllülüğün ekonomi politik eleştirisinin yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ekonomi alanında gönüllülüğün devreye girdiği önemli konuların başında *kariyeri güçlendirme* gelmektedir. İş dünyası ve sonrasında üniversiteler gönüllülük faaliyetlerinde bulunmuş bireyleri tercih etme eğilimindedir. Bilgi ve becerilerin giderek birbirine benzeştiği dikkate alınırsa iş dünyasının birlikte çalışma, uyumluluk, toplum yararını gözetme, sorumluluk, farklı insanlara karşı duyarlılık gibi becerileri geliştirmesi nedeniyle gönüllülüğü bir tür kerteriz noktası olarak belirlemesi söz konusudur. Büyük işletmelerin giderek okul başarılarının dışında farklı kriterler aramaya başladığı görülmektedir. Yükseköğretim mezunlarının arttığı bu yeni dönemde iş başvurularında dikkat edilen en önemli kriterlerden biri gönüllülük olmuştur. Söz konusu işletmelerin bireylerin özgeçmişine bakarak üniversite yıllarındaki sosyal çalışmalarını kontrol ettikleri görülmektedir. Bu eğilim o kadar hızlı bir biçimde yaygınlaşmıştır ki kişilerin sosyal çalışmaları/gönüllülüğe dayalı aktiviteleri neredeyse okullarının isimlerinden ve/veya başarı düzeylerinden önce gelmeye başlamıştır. İşe alımlarda ve sonraki süreçte bireylerin kariyer basamaklarında ilerlemesinde gönüllülük faaliyetlerine hangi ölçülerde katıldıkları merkezi bir rol oynamaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise bireylerin çalışma hayatlarına devam ederken gönüllülük yapmalarını teşvik eden özel gönüllülük programları geliştirilmeye başlanmıştır. Çalışan gönüllülüğü olarak tanımlanan bu yeni tür gönüllülük biçiminin bireylerin daha çok gönüllü olmasını teşvik etmesi önemlidir. Ancak gönüllülüğü giderek daha fazla karşılıklılık çerçevesine yaklaştırması nedeniyle bu uygulamalara daha özenle yaklaşılması gerektiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Gönüllülüğün *kariyeri güçlendirme* özelliği lise ve üniversite eğitimindeki gençlerin giderek gönüllülüğü daha çok *kişisel gelişim, kendini mesleki beceriler konusunda geliştirme* motivasyonu ile ilişkilendirmesine yol açmaktadır. Gönüllülüğün bireysel ve toplumsal kazanımlar elde edilmesine olanak sağladığı bilinmektedir ve bu kazanımlar gönüllülüğü anlamlı kılan boyutlardandır. Ancak gönüllülüğü kariyer eksenli tanımlamanın sınırlayıcı ve dönüştürücü boyutları da bulunmaktadır. Örneğin kariyer eksenli tanımlama gönüllülük alanının iş dünyasının beklentilerine göre dönüşmesine yol açabilme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hangi motivasyonla başlanırsa başlansın gönüllülük alanıyla gençlerin buluşması nitelikli bir biçimde sağlandığı takdirde kariyer ve kendini geliştirme hedefinin giderek geride kaldığı ve yerini kendisi dışındaki varlıklara fayda sağlamaya bıraktığı, toplumsal sorumluluğun ya da aktif vatandaşlık bilincinin giderek motivasyonun temeli olmaya başladığı görülmektedir. Başka bir deyişle her şeye rağmen insanlar bir kez gönüllü olup nitelikli bir gönüllülük deneyimi yaşarsa motivasyonu *benciden özgeciye* dönüşebilmektedir ve bu gönüllülüğün yaygınlaşmasında önemlidir.

Gönüllülüğü ele alırken kültürel olanı da mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Gönüllülük modern zamanlarda siyasal ve ekonomik boyutun giderek daha fazla etkisini yaşasa

da kadim köklerini insanlığın birlikte yaşama kültüründen ve dinî inanışlardan almaktadır. İnsanların birlikte yaşama tecrübesi ve birikimi gönüllülüğün kadim kökleri arasında yer almaktadır. İnsanların gerek ilk yerleşimler olan köyleri gerekse daha gelişmiş toplumsal örgütlenme biçimi olan kentleri kurmasında gönüllü olarak yapılan işlerin önemli bir payı vardır. Başlangıçta köy, sonrasında kasaba ve kent ölçeğinde yerleşim birimlerinde birlikte yaşam sürdüren toplulukların farklı ihtiyaçlarını gönüllülük ekseninde çözümlediği görülmektedir. Bu kadim gönüllülüğün merkezinde *diğerkamlık* (başkalarının yararını, mutluluğunu arzulama) yer almaktadır. Herhangi bir karşılık beklemeden bir işi beraberce yapmak, ihtiyacı olanlarla bir araya gelerek destek vermek adeta yaşama kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu beklentisizliğin, diğerkamlığın, karşılıksız yapmanın gönüllülüğün kökeninde yer aldığı söylenebilir. Örneğin Anadolu'daki kadim uygarlıkların yaşama kültüründe tarımda, zanaatta, yönetimde, güvenlikte vb. pek çok alanda birlikte yapmanın yaygın olduğu söylenebilir. Yaşama kültüründeki bu gelişme çoğu zaman dinî inanışlarla o kadar bütünleşmiştir ki neyin dine neyin yaşama kültürüne ait olduğu ayırt edilemez bir noktaya ulaşmıştır. Bu gönüllülük anlayışı toplumsal dayanışma ağlarının oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bugün Anadolu coğrafyasındaki gönüllülüğü anlamak için söz konusu yaşama kültürüne ve onu var eden dinî inanışların kökenlerine bakmak gerekmektedir.

Din kültürün temel bileşenlerinden biridir. Tek tanrılı dinler başta olmak üzere birçok dinî inanış gönüllü olmayı teşvik eder. Zira insanın kendi arzusuyla kendisinden farklı varlıklara yönelik iyilikte bulunması, destek olması ya da onların yardımına koşması kutsal bir nitelik taşımaktadır. Özellikle de ahiret inancına (hayat sonrasına olan inanç) sahip dinî inanışlar (bu özellikle ilahi dinler için geçerlidir) insanların yeryüzünde yapacakları gönüllülük faaliyetinin onları ahirette yani bu dünyadaki hayatları sona erdikten sonra iyiliğe ve güzelliğe ulaştıracağını vadetmektedir. Örneğin İslam inancına göre, insanın gönüllülük faaliyetlerinde bulunması, hayatını sürerken dünyayı güzelleştirmesini, topluma fayda sağlamasını ve iyi bir insan olabilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla dünyaya/varlıklara, topluma fayda sağlayarak iyi insan olan gönüllü bir kişinin sonrasında/ahirette de iyiliklere ve güzelliklere kavuşması söz konusudur. Dinî inanışlar söz konusu olduğunda, gönüllülüğün yine bir karşılıklılık üzerinden tanımlandığı sıklıkla tartışılmaktadır. Ancak dinî inanışlardaki *beklentinin* hayatın sonrasına bırakılmış olmasının modern zamanlardaki *karşılıklılıkla* denk görülmesi oldukça güçtür. Günümüzde insanların gönüllülük faaliyetlerinde bulunmasının ardındaki önemli motivasyonlardan biri dinî inanışlar olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla gönüllülüğün dinî inanışlarla olan kadim ilişkisinin sürdüğünden ve gönüllülüğü dinî boyutun dışına çıkarmaya çalışan yaklaşımların varlığından haberdar olmak gerekir.

Türkiye’de gönüllülük, insanın dinî ve toplumsal sorumluluğundan hareketle gelişmiş, tarih boyunca farklı müesseseler etrafında kurumlaşarak varlığını sürdürmüştür. Burada gönüllülük, diğerkamlik, yardımseverlik vb. kavramlarla yakın ilişki içerisinde ve bu dünyaya ait olduğu kadar sonrası (ahiret) için de önemlidir. Bu bağlamda ülkemizde gönüllülüğün farklı bir tarihsel ve toplumsal bağlamı olduğu söylenmelidir. *Karşılık beklemeden ve gizli amaç gütmeyen* gerçekleştirilen -modern gönüllülük anlayışının kavramakta zorlanacağı- gönüllülük kültürünün varlığı hâlâ sürmektedir. Ancak bu gönüllülük kültürünün zaman içerisinde değişimler geçirdiği ve bugün dönüşen gönüllülüğün yeni araştırmalarla hem anlaşılmaya hem de eleştirel bir biçimde kavranmaya ihtiyacı olduğu da söylenmelidir. Diğer bir deyişle hem var olan değerler hem de dünyadaki yeni eğilimler dikkate alındığında gönüllülük meselesinin ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamda ve kadim kökleriyle ilişkili bir biçimde ele alınarak yaygınlaştırılmasına yönelik adımlar atılması gerektiği söylenebilir. Bunu sağlamak için gönüllülük alanındaki son gelişmeleri anlamaya ve tartışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Gönüllülükte Güncel Meseleler ve Yeni Eğilimler

Gönüllülüğün siyasal zeminde ve giderek daha fazla *savunuculuk* bağlamında ele alınması, hatta savunuculuk içermeyen faaliyetlerin gönüllülük olarak tanımlanmaması söz konusudur. Gönüllülüğün özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sivil toplum alanıyla kesişimselliğinin artırılması aktif vatandaşlık, katılımcılık ve demokrasi kavramlarıyla ayrılmaz bağları olduğu tezinin güçlenmesine yol açmıştır. Örneğin Birleşik Krallık’ta genç gönüllülüğünü yaygınlaştırma gerekliliği vurgulanarak “aktif vatandaş” ve “sivil katılım” kavramları gönüllülükle ilişkilendirilmektedir (Holmes, 2009). Özellikle genç gönüllülüğünü teşvik etme yönteminde toplum yanlısı yaklaşımlar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bireylerin yurttaşlık becerilerini ve özgüvenlerini arttırmak için gönüllülük önemli bir araç olarak görülmektedir (Janoski, Musick ve Wilson, 1998). Ancak gönüllülüğün yaygınlaşmasına farklı katkılar sağlayan bu yaklaşımın gönüllülüğü dar bir çerçeveye konumlandırmasına -aynı zamanda- eleştirel yaklaşmak önemlidir. Zira bu yaklaşım gönüllülüğe içkin karşılıksız dayanışma pratiklerini genellikle dışarıda bırakma ya da ikincil bir konuma hapsedme eğilimindedir. Gönüllülüğün aktif vatandaşlık ve demokrasi kavramlarıyla ilişkisi önemlidir, ancak savunuculuk bağlamında dar bir çerçeveye indirgenmesine mesafe geliştirmek gerekir.²

Gönüllülüğün tanımlanması hem akademide hem de uygulama çalışmalarında temel gündemlerden biridir. Gönüllülük uzunca bir süre kayıtlı ve örgütlü gönüllülük tanımlarının içine sıkışmıştır. Sonrasında ise gönüllülüğün farklı biçimleri ortaya çıkmıştır ve bu kez

2 Gönüllülük, sivil toplum, toplumsal hareketler ve aktivizm konusundaki detaylı tartışma için bu kitaptaki Aynur Erdoğan Coşkun’un kaleme aldığı “Gönüllülük ve Aktivizm” bölümüne bakılabilir.

de gönüllülüğü tanımlamanın güçlüğünden bahsedilir olmuştur (Rochester, 2006, s. 6). Gönüllülük, herkesin uzlaştığı bir tanıma sahip değildir (Görgün Baran, 2019, s. 8). Hatta tartışmaların giderek gönüllülüğü tanımlamamaya doğru kayması da söz konusudur. Fakat gönüllülüğü anlamak ve kavramak için tek bir tanıma varılamasa da gönüllülüğün ilkelerinin belirlenmesi önemlidir. Bu ilkelerin sınır koymaktan ziyade gönüllülük alanını genişleten bir nitelikte olması gerekmektedir. Zira gönüllülük çok sayıda kavramla karıştırılmakta ve bu durum gönüllülüğün yaygınlaştırılmasında önemli engellerden birine dönüşebilmektedir. Gönüllülüğü tanımlamak için diğer kavramlarla olan ilişkisine, motivasyon kaynaklarına, gönüllülüğü engelleyen nedenlere, gönüllü olmanın toplumsal hayata kazandırdıklarına bakmanın ve sınırlar çizmek yerine bir tartışma başlatmanın önemi açıktır.³

Tanımlamayla ilişkili olarak yeni eğilimlerden biri de gönüllülüğü yasal bir çerçeveye oturtma uğraşıdır. Gönüllülerin ve ilgili faaliyetlerin muhataplarının zarar görmesini engellemeye yönelik yasalaştırma çabaları ihtiyaçlarla ilişkilidir. Ancak yasalaştırmanın tanımlayıcı boyutu gönüllülüğün sınırlarını belirginleştirme riskini oluşturmaktadır. Gönüllülük yasasının bu zorlu yolundan ziyade gönüllülerin hak ve sorumluluklarına dair çerçeveler ve/veya ilkelerin oluşturulması daha önemli işlevler üstlenebilmektedir. Kişinin kendi isteğiyle başlayan gönüllülüğün, başladıktan sonra bir sorumluluk olarak devam etmesi gerektiği bilinmektedir. Bu çerçevede gönüllülerin hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmeleri önemlidir. Zira gönüllülük alanında da etik problemler yaşanabilmektedir. Örneğin gönüllü koordinatörü gönüllüleri kendine bağlayabilmekte, kişisel yakınlıklar ve ilişkiler geliştirmekte, kişisel menfaat sağlamaktadır. Yine gönüllüler ilgilendikleri kişilere, gruplara zarar verebilmekte, gönüllü olarak çalıştıkları kuruluşun ismini kişisel menfaat sağlamak üzere kullanabilmektedir. Bu türden etik problemlerin önüne geçilebilmesi için gönüllülükte hak ve sorumlulukların bilinmesi gerekmektedir.⁴

Hak ve sorumluluklar çerçevesinin merkezinde toplumu tanıma ve birlikte çalışma ilkesi olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllülerin, STK'lardaki yöneticilerin ve profesyonellerin zaman içinde kaybettikleri ilkelerden biri toplumu tanıyarak toplumla beraber çalışmadır. Genellikle toplumsal ihtiyacı gidermek ve fayda üretmek amacıyla bir araya gelen kişilerin toplumu tanıma kapasiteleri ve becerileri zaman içerisinde azalmaktadır. Toplum tabanlı mikro örgütlenmelerin toplumu tanıma sorunları olmamaktadır. Ancak giderek kurumsallaşan

3 Gönüllülük tanımları, gönüllülüğün diğer kavramlarla ilişkisi vb. konulardaki detaylar için bu kitaptaki Murat Şentürk ve Büşra Turan Tüylüoğlu'nun kaleme aldığı "Gönüllülüğü Tanımlamak" bölümüne bakılabilir.

4 Gönüllülerin hakları ve sorumlulukları, gönüllülüğün haklarla olan ilişkisi vb. konulardaki detaylar için bu kitaptaki Selman Salim Kesgin'in kaleme aldığı "Haklar ve Sorumluluklar Ekseninde Gönüllülük" bölümüne bakılabilir.

yapılar, profesyonelleşen faaliyetler vb. nedenlerle toplum geri planda kalabilmektedir. Bu durum toplumla birlikte çalışma pratiklerine doğrudan yansımakta, daha önce katılımcı bir biçimde gerçekleşen süreçler toplumdan bağımsızlaşmakta ve hatta topluma rağmen toplum için hizmete kadar gidebilmektedir. Diğer taraftan toplumsal değişimi gerçekleştirmek amacındaki gönüllülük faaliyetlerinin toplumun değerlerini, yapısını ve koşullarını tanıması -hiyerarşik ve üstten inme bakış ve faaliyetler yerine- birlikte eylemeye, kolektif olarak hareket etmeye ve toplumsal değişimin -yapısal sorunlara neden olmadan- gerçekleşmesine imkân tanımaktadır.⁵

Gönüllülerin hak ve sorumluluklar çerçevesinde konumlandırılması ve topluluklarla birlikte çalışma pratiklerinin verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için gönüllülük programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle STK'ların geliştirdikleri gönüllü programları gönüllülüğün profesyonelleşmesinin bir yönünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte gönüllü programları merkeze verimlilik yerine sürdürülebilirliği alırsa gönüllülerle ve toplumla çalışma mümkün olabilecektir. Hemen her şeyin tasarlandığı ve planlandığı gönüllülük programlarının gönüllüyü bir müşteri, kullanıcı ya da yararlanıcı olarak konumlandırmaması, sadece birlikte çalışmanın ilkelerini içermesi yeterlidir. Gönüllülük çalışmaları, zaman içerisinde çok sayıda insanın katkı vermek istediği kurumsal yapılara dönüşebilmektedir. Toplumsal fayda için kaynaklarını kullanmaya hazır gönüllülerin doğru yönlendirilmesi, hak ve sorumluluklarının belirlenmesi, süreçlerin tanımlanması etkileşim içindeki tüm paydaşların kazanım elde etmesinin önünü açmalı ve gönüllülerin ister söz konusu isterse farklı yapı ya da topluluklarda gönüllülük faaliyetlerine devam etmesine katkı sağlamalıdır. Sürdürülebilirliğin sağlanması gönüllülüğün yaygınlaşmasında önemlidir. Gönüllü yönetimi temel unsurlardan biridir. Zira böylelikle birçok insan gönüllülük çalışmalarına dahil edilerek etkili sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca gönüllülüğün sürdürülebilirliğinde gönüllü yönetiminin katkısı büyüktür. Gönüllü yönetimi daha çok gönüllüye ulaşmayı, gönüllülerin beklentilerini karşılamayı, gönüllülere yönelik daha şeffaf ve adil bir yönetimi ve gönüllüleri bünyesinde faaliyet gösterdikleri kuruluşa daha uzun süre tutmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla gönüllülük programları ve gönüllü yönetimi konusunda sadece STK'lardaki gönüllü koordinatörlerinin değil doğrudan gönüllü olmak isteyenlerin de bilgi edinmesi gerekmektedir.⁶ Diğer taraftan gönüllülük yönetimi gönüllülüğün kurumsallaşmasına, profesyonelleşmesine ve işletme modellerine uygun bir

5 Toplum tanıma ve birlikte çalışmaya ilişkin somut önerilere yer veren -Sedat Doğan ve Adem Başpınar'ın kaleme aldığı- "Gönüllülükte Toplum Tanıma ve Birlikte Çalışma" başlıklı bölüm bu açmazlara karşı yol göstericidir.

6 Detaylar için gönüllü programlarının oluşturulması ve gönüllülerin motivasyonlarının sağlanmasına yönelik bilgiler içeren -Belgin Ergül'ün kaleme aldığı- "Gönüllülükte Kurumsallığın Güçlenmesi: Gönüllü Programları" başlıklı bölüme bakılabilir.

biçimde tasarlanmasına neden olabilmektedir. Bu durum gönüllülük alanını işletme odaklı ve modern iktisadi sistemin akılcılaştırılmış ilkeleri ekseninde dönüştürebilmektedir. Gönüllü yönetiminin yaygınlaştırmaya katkısı önemlidir ancak bu anlayışın alanı dönüştürmesine eleştirel bir perspektifle yaklaşmak gereklidir.

Gönüllü yönetimi gönüllüleri sevk ve idare ederken kendi yeteneklerini kullanabilmelerine imkân tanımakta, diğer taraftan gönüllünün yaşam becerilerini geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Yaşam becerilerine yaptığı katkı gönüllülüğü 21. yüzyılda öne çıkaran unsurlardan biri olmuştur. Gönüllülük yapıldıkça yaşam becerileri sürece içkin bir biçimde gelişmektedir. Gönüllülük kişinin yaşam becerilerini geliştirerek eğitim, iş ve sosyal hayatında daha başarılı olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu yaşam becerilerinin en önemlilerinden biri, giderek gerilimin, çatışmanın, bireyselliğin, tekilliğin teşvik edildiği günümüz dünyasında birlikte çalışabilmektir. Aynı amaç için farklı insanların birlikte uyumlu bir biçimde çalışması ve özellikle bunu karşılık beklemeden gerçekleştirmesi, iletişim ve etkileşim açısından son derece önemlidir.⁷ Bu bağlamda gönüllü yönetimi ile yaşam becerilerinin geliştirilmesini beraber düşünüldüğünde, gönüllü yönetiminin karşılıklılık üreterek gönüllülere motivasyonun sağlama yönündeki eğilimine eleştirel bir biçimde yaklaşılması gerektiği ileri sürülebilir. Gönüllülükte yaşam becerilerini karşılıklılık politikasından ayırıştırarak “yaparak ve yaşayarak öğrenme”nin öne çıkarılması gerektiği söylenebilir.

Gönüllülük alanında büyük kurumsal yapıların merkezde olduğu ve bunun önemsendiği bir dönemden giderek esnek örgütlenmenin, yüz yüze ya da çevrimiçi iletişimin oluşturulmaya başlandığı bir döneme geçildiği ve mikro topluluk ilişkilerine dayalı bir gönüllülük anlayışının gelişmeye başladığı ileri sürülebilir. Özellikle internet tabanlı olarak bir araya gelen gençlik gruplarının sivil inisiyatifler oluşturduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda gönüllü çalışmalara katılımdan ziyade gönüllü projeler geliştirip hayata geçirmenin önem kazandığından bahsedilebilir. Başka bir deyişle edilgen katılımdan ziyade etkin üretim daha fazla önem kazanmaktadır. Diğer taraftan gönüllülük deneyimi arttıkça gönüllülerin yeni projeler geliştirmesi ve uygulaması mümkün olmaktadır. *Edilgen* gönüllülük deneyimleri arttıkça etkin üretime ilişkin becerilerin artması söz konusudur.⁸ Gönüllülük projeleri; bir proje fetişizmi ve fon avcılığından ziyade toplulukların inisiyatif alması ve harekete geçmesi bağlamında desteklenmelidir. Ayrıca proje mantığının insan ve finans kaynağını toplumsal

7 Gönüllülükte yaşam becerilerinin önemi ve deneyimsel öğrenmenin konumu hakkında ufuk açıcı bilgiler için bu kitaptaki N. Seda Öztürk, Mustafa Erdoğan’ın birlikte kaleme aldığı “Gönüllülükte Yaşam Becerileri” bölümüne bakılabilir.

8 Gönüllülükte proje mantığının kavranmasına ve proje fikrinin geliştirilmesine dair detayları görebilmek için Ömer Özdiç’in kaleme aldığı “Gönüllü Projeler Geliştirme ve Uygulama” başlıklı bölüme bakılabilir.

yarar açısından en etkili bir biçimde kullanabilmeye imkân tanınması başlı başına değerlidir. Fon mekanizmalarının yönlendirdiği *projecilik*ten ziyade toplumsal ihtiyaçlara ve sorunlara dayanan, toplumu tanıyarak toplumla birlikte çalışmayı ilke edinen, toplumsal etki oluşturarak sosyal ağların ve ilişkilerin güçlenmesini sağlayan ve amaç, yöntem, faaliyet, zaman, çıktı, yaygın etki, bütçe dengesinin oluşturulduğu süreç yönetimi olarak *proje yaklaşımının* gönüllülüğün yaygınlaşmasına katkısı olabilir.

Gönüllülük projelerinin küresel ölçekte gelişmesinde ve yaygınlaşmasında kalkınmaya yönelik politikalar ile projeler için oluşturulan fon mekanizmaları/kurumları etkili olmuştur. Diğer taraftan gönüllülüğün küresel ölçekte bir politikaya dönüşmesinde ve uluslararası dolaşıma girmesinde gönüllülüğü küresel perspektiften ele alan Birleşmiş Milletler Gönüllülük Programının önemli bir yer veri vardır. 1970’li yıllarla birlikte sadece ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde değil dünyanın tamamında gönüllülüğün yaygınlaştırılmasını hedefleyen BM Gönüllülük Programının kuruluşunu ve gelişimini görmek küresel perspektifi anlamak açısından değerlidir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında 21. yüzyılda daha da ağırlık verilen gönüllülük özellikle ülkelerin gönüllülük politikalarını etkilemekte, gönüllülüğün kalkınmanın bileşenlerinden biri olarak algılanmasını teşvik etmekte, yereldeki gönüllülük kültürlerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Küresel perspektifin yerelleştirilmesinde BM Gönüllülük Programı etkili olabilmektedir.⁹ Çevrimiçi gönüllülük uygulamalarıyla gönüllülüğün yaygınlaştırılmasına destek verilmesi önemlidir, ancak küresel ve yerel etkileşiminin küresel lehine dengesizleşmesi farklı gönüllülük anlayışlarının giderek ortadan kalkmasına yol açabilme potansiyeline sahiptir.

Küresel perspektif ve yeni ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel gelişmeler yeni gönüllülük alanlarının oluşmasına, bazı alanların daha fazla önem kazanmasına neden olabilmektedir. 21. yüzyılın temel değişim dinamiklerine, göçlere, demografik değişimlere, afetlere, savaşlara vb. bakıldığında gelecekte gönüllülüğün farklı işlevler üstlenmesi söz konusu olabilecektir. Gelecek perspektifinden gönüllülüğe bakabilmek yapılacak araştırmalara ve geliştirilecek uygulama modellerine kaynaklık edebilecektir.¹⁰

İklim değişimleri, afetler, savaşlar dünyanın temel gündemlerinden biri hâline gelmiştir. Toplumların dayanıklılığının sağlanmasında gönüllülük ve STK’lar önemli

9 Küresel perspektifin gönüllülüğün yaygınlaştırılmasındaki etkisi ve BM Gönüllülük Programı’nın konumunu tarihsel açıdan görmek için Narendra Mishra ve Nil Memişoğlu’nun birlikte hazırladıkları “Küresel Perspektiften Gönüllülük” başlıklı bölüme bakılabilir.

10 Gelecekte çok daha fazla ihtiyaç duyulması beklenen gönüllülük alanlarının detayları için Nursen Tekgöz’ün kaleme aldığı “Gelecek Perspektifinden Gönüllülük Alanları” başlıklı bölüm incelenebilir.

roller üstlenebilmektedir. Bu çerçevede afet ve krizlerde gönüllülüğün kapsamı, ilkeleri ve kazanımlarının anlaşılması gereklidir. Afet ve krizlerde gönüllülük genel olarak kamu aktörleri tarafından teşvik edilmekte ve desteklenmektedir.¹¹ Zira bu gönüllülük biçimi afetlere ve krizlere çok daha hızlı ve verimli bir biçimde müdahale edilmesini kolaylaştırdığı gibi bütçe üzerindeki yükleri de azaltabilmektedir. Yerelde insanların ve toplulukların güçlendirilmesi, dayanıklı esnekliğin (*resilience*) sağlanması afet ve krizlerdeki kayıpların azaltılmasına destek sağladığı ve dayanışmayı mümkün kıldığı için önemlidir. Diğer taraftan kamunun da bu afet ve krizleri önlemeye ve etkilerini azaltmaya dönük politikalar ve uygulamalar geliştirmesi bir gerekliliktir.

Gönüllülükle ilgili yeni eğilimlerden biri de çevrimiçi gönüllülüktür. 2010 sonrasında görünür olmaya başlayan çevrimiçi gönüllülük COVID-19 salgınıyla birlikte daha da önem kazanmıştır. Zira çevrimiçi gönüllülükle interneti kullanarak mekândan bağımsız olarak gönüllülük yapılabilir. Çevrimiçi gönüllülükte bir STK ve/veya proje için rapor yazılabilir, sosyal medya hesapları yönetilebilir, araştırma ve çeviri yapılabilir, eğitimler düzenlenebilir. Çevrimiçi gönüllülük platformlarının bazıları yerel bazıları küresel ölçekte gönüllüleri buluşturmakta ve çevrimiçi gönüllülüğü yaygınlaştırmaktadır.¹² Fakat bu türden uygulamalar ve çevrimiçi gönüllülük daha çok eğitilmiş, internete erişimde ve kullanımda sorun yaşamayan, internet ve diğer teknolojileri gündelik hayatında kullanabilen kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu durum çevrimiçi gönüllülüğün şimdilik en önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan internete erişimi olmayan ve/veya olsa bile gündelik hayatında verimli bir şekilde kullanamayan kişilerin bu gönüllülük faaliyetlerinden yararlanma imkânları azalmaktadır. Bu da hem çevrimiçi gönüllülük yapmak hem de bu gönüllülüğten yararlanma açısından ciddi eşitsizliklere neden olabilmektedir. Dijital eşitsizlikler giderildikçe çevrimiçi gönüllülüğün daha fazla gündeme geleceği ve yaygınlaşacağı söylenebilir.

Sosyal girişimcilik -uzun bir tarihsel geçmişe sahip olsa da- gönüllülük alanındaki yeni modellerden biri olarak değerlendirilebilir. Gönüllülük ve STK çalışmalarından farklı olarak herhangi bir toplumsal alana katkı sağlamak amacıyla kendi kendini sürdürebilen bir ekosistem oluşturmayı amaçlayan sosyal girişimcilik, gönüllülükle yakından ilişkilidir.¹³ Günümüzde

11 Afet ve krizlerde gönüllülük uygulamalarının önemini ve yapılma biçimlerini, afetler ve krizler hakkında temel unsurları hakkında detayları görebilmek için “Selman Salim Kesgin, Nurdal Durmuş’un birlikte hazırladıkları “Afet ve Krizlerde Gönüllülük” başlıklı bölüme bakılabilir.

12 Çevrimiçi gönüllülük kavramını daha yakından tanımak ve çevrimiçi gönüllülük yapmanın imkânlarını görebilmek için Derya Kılıçalp tarafından kaleme alınan “Çevrimiçi Gönüllülük ve Sivil Toplum Kuruluşları” başlıklı bölüm okunabilir.

13 Sosyal girişimciliğin tanımı ve çerçevesi, gönüllülükle yakın ilişkisini okuyabilmek için Hülya Denizalp tarafından kaleme alınan “Gönüllülük ve Sosyal Girişimcilik” başlıklı bölüm incelenebilir.

sayıları artan sosyal girişimcilerin çalışmalarını gönüllülük temelinde kurduğu, sonrasında geliştirdikleri iş ve uygulama modellerini gönüllülerle birlikte sürdürdükleri dikkate alınırsa gelecekte sosyal girişimciliğin daha fazla konuşulması muhtemeldir. Diğer taraftan sosyal girişimciliğin gönüllülük alanını dönüştürmesi ve farklılaştırabilmesi de söz konusudur. Eleştirel mesafe korunarak sosyal girişimciliğin daha fazla araştırılması ve tartışılmasının gönüllülük alanına katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır.

Toplumsal faydanın ve değişimin tespit edilmesinde sosyal etki değerlendirmesi bir başka çağdaş eğilimdir. Sosyal etki değerlendirmesi, gönüllülük çalışmalarıyla toplumda beklenen etkinin oluşup oluşmadığını tespit etme imkânı sunmaktadır. Sosyal etkinin değerlendirilmesinin yaygınlaşma eğilimi göstermesinde fon veren kuruluşların ve bağışçıların önemli bir yeri vardır.¹⁴ Yeni bağışçı ve filantropi uygulamaları bağış kültüründe değişimleri beraberinde getirmekte ve bağışçılar toplumsal etkinin bilimsel araçlarla ölçülmesini talep etmektedir. Bu bağlamda sosyal etkinin bazı boyutlarının gönüllülük alanını olumsuz biçimde dönüştürdüğü söylenebilir. Diğer taraftan gönüllü çalışmaların beklenen sonuçları oluşturduğunun görülmesi gönüllülerin motivasyonunu da olumlu açıdan etkilemektedir. Gönüllülüğün sürdürülebilir kılınmasında önemli işlevler üstlenen sosyal etki, aynı zamanda daha önce gönüllülük deneyimi olmayan kişilerin de gönüllülük alanına geçişini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal etki değerlendirmesi sahadan veriler toplanarak yapılmaktadır. Diğer taraftan dijital olanaklarla büyük verilerin toplanmasıyla birlikte veri temelli politika geliştirmenin önemi artmaktadır. Kanıta dayalı uygulamalardan sonra gerek bağışçılar ve gönüllülerden gerekse sahadan toplanan veriler ekseninde politika geliştirmek sosyal etkinin değerlendirilmesini ve böylelikle kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını mümkün kılmaktadır.¹⁵ Bu durum, gönüllülük alanının rasyonelleştirilmesi olarak okunabilir. Hesaplanabilir, denetlenebilir, ölçülebilir, standartlaştırılabilir verilerin üretilmesi ve bu verilerden hareketle politikaların geliştirilmesi önemsenmeli, ancak bu yönde bir gelişimin gönüllülük alanının dönüşmesine de neden olduğu hatırdta tutulmalıdır. Gönüllülük alanının akılcılaştırılması olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımın gönüllülüğe içkin *karşılıksız* bir anlayışı, toplumsal ilişkileri güçlendiren dayanışmayı vb. dönüştürebilme ihtimaline eleştirel bir biçimde yaklaşmak gerekmektedir.

14 Sosyal etki kavramına ve sosyal etki değerlendirmesinin yapılma biçimlerine dair bilgi sahibi olmak için Büşra Turan Tüylüoğlu tarafından kaleme alınan “Gönüllülükte Sosyal Etki Değerlendirmesi” bölüm okunabilir.

15 Gönüllülük politikalarında ve uygulamalarında görece yeni bir uygulama olan veriye dayalı politika üretiminin detaylarını görebilmek için Esra Huri Bulduk’un kaleme aldığı “Gönüllülükte Veri Temelli Politika Geliştirme” incelenebilir.

Gönüllülük alanını dönüştüren bir diğer eğilim ise kurumsal gönüllülük ve özel sektördeki sosyal sorumluluk projeleridir. Özel sektör, özellikle kurumsal sosyal sorumluluk projeleri geliştirerek topluma fayda sağladığını hedef kitlesine gösterme amacını gütmektedir.¹⁶ Zira sadece ekonomik çıkarlar ve etkiler oluşturmak istemediği ve topluma katma değer katmaya çalıştığı algısını oluşturmak ve itibarını güçlendirmek istemektedir. Bu açıdan reklama göre daha az maliyetli, halkla ilişkiler ve tanıtım değeri daha yüksek bir uygulama olarak sosyal sorumluluk projelerine yönelmektedir. Böylelikle özel sektör hem toplumsal fayda oluşturmakta, toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmakta hem de itibarını güçlendirmektedir. Bu projelerde özel sektör STK'lar, üniversiteler, yerel yönetimler, medya vb. aktörlerle işbirliği yaparak iletişim etkisini artırmaya çalışmaktadır. Bu tür projelerde gönüllülerin de yer alması söz konusudur. Dolayısıyla sosyal sorumluluk projeleri ve gönüllülük ilişkisinin ele alınması gerekir. Ayrıca özel sektörde çalışan gönüllülüğü teşvik edilen bir uygulamadır. Çalışan gönüllülüğü ile çalışanların yaşam becerilerini geliştirmeyi, toplumsal hayata katılmalarını, toplumsal fayda sağlayarak motivasyonlarını artırmayı vb. hedefleyen özel sektörün bu konuya giderek daha fazla ilgi gösterdiği söylenebilir. Gönüllülüğün yaygınlaşması için önemli gelişmeler olarak kabul edilebilecek bu tür uygulamaların gönüllülük alanında yeni dönüşümlere neden olması söz konusudur.

Gönüllülüğe dayanan işler sadece özel sektörde insanların daha kolay yer edinmelerini sağlamamaktadır. Bununla birlikte çok daha farklı bir gelişmeden bahsetmek mümkündür. Sivil toplum kuruluşlarının giderek güçlendiği ve yaygınlaştığı bir dönemden geçildiği söylenebilir. STK'lar da tıpkı devlet ve özel sektör gibi giderek bir sektör haline gelmektedir. Gerek Avrupa Birliği'nin kendi içinde yaşadığı dönüşümler gerekse ülkemizin içinde olduğu Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde STK'ların öne çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle dünyadaki ve bölgemizdeki gelişmeler STK'ların sayısının orta vadede hızla artacağını ve burada önemli nitelik sorunlarının oluşacağını göstermektedir. Bu bağlamda gönüllülük meselesinin STK'lar üzerinden kurumsallaşacağı ve giderek çok sayıda çalışana ihtiyaç oluşacağı söylenebilir.

Gönüllü yapılan işler, gönüllülere kendini gerçekleştirme imkânı sunmakta, gönülden isteyerek katıldıkları işlerden dolayı mutlu olmalarını sağlamakta ve işe yaradıklarını düşünmelerini sağladığı için ruhsal bir doyum yaşatmaktadır. Kimileri amatörce küçük gruplarla gönüllü çalışmalarını yürütürken, kimileri daha profesyonel ulusal, hatta uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığı ile çevreye, doğaya, hayvanlara, yaşlılara, göçmenlere,

16 Kurumsal gönüllülük ve özel sektördeki gönüllülük uygulamaları hakkında detayları görebilmek için Ceyhan Göcenoğlu tarafından kaleme alınan "Kurumsal Gönüllülük ve Özel Sektörde Sosyal Sorumluluk Projeleri" başlıklı bölüme bakılabilir.

çocuklara ve gençlere kısacası insanlığın yararına olan her alana yayılarak hizmet üretmeye çalışmaktadır. Gönüllüler, içinde yaşadıkları toplumun ve dünyanın bir parçası olduklarının bilincinde olarak sorumluluk hisseden ve bu sorumluluk bilincinin bir yansıması olarak da önemsedikleri, değerli/anamlı buldukları gönüllü işlere kendilerini veren ve böylece gönüllülüğü bir yaşam biçimi haline dönüştüren kişilerdir.

Günümüzde insanların bir kısmı kuruluşlara başvuru yapıp gönüllü olmak isteseler de çoğu zaman bu talep aktif hâle getirilememektedir. STK'ların ya da sivil inisiyatiflerin gönüllülük programları yetersiz kalabilmektedir. 1970'li yıllarla gündeme gelen kamu hizmetlerinin gönüllülük alanına bırakılmasının 2000'li yıllarla birlikte özellikle gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. Kısacası kamu hizmetleri gönüllülük aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler de gönüllülük faaliyetlerini kendi çalışmalarıyla eklemlmeye çalışmaktadır. Gönüllülük toplumsal ilişkilerde ve gündelik hayatın birçok alanında önemli bir işlev üstlenmeye devam etmekte ve bu işlevin gelecek yıllarda çok daha hayati anlamlar kazanacağı görülmektedir. Gönüllülük çalışmaları hem yerel yönetimleri “kamu” olmaktan çıkararak daha fazla katılımcı ve kapsayıcı bir boyuta getirecek hem de ilgili mekândaki gönüllülük alanının genişlemesine ve topluluğun dayanıklılık geliştirmesine katkıda bulunacaktır.

Son yıllarda gittikçe önem kazanan gönüllülük, hükümetlerin çeşitli programlarla desteklediği, sivil toplum kuruluşları tarafından da teşvik edilen bir alan hâline gelmiştir. Gerek kamu kurumlarının üstündeki yükü azaltması gerekse toplumsal duyarlılığı arttırarak birey ve toplum arasında daha organik bağlar kurulmasını sağlaması sebebiyle gittikçe daha görünür hâle gelen gönüllülük, ülkemizde ise henüz yeterince fark edilmemiş ve hak ettiği önemi görmemiştir. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının eğitim, sağlık, sosyal yardım, çevre, trafik güvenliği, engelliler, göçmenler, insan hakları, kadınlar, çocuklar gibi çok farklı alanlarda yürüttükleri sivil çalışmalar için ihtiyaç duydukları gönüllü sayısına sahip olduklarını söylemek zordur.

Özetle herhangi bir maddi kazanç talebi olmadan toplum yararına çalışma olarak tanımlayabileceğimiz gönüllülük, ülkemizde kayıtlı bir biçimde genellikle sivil toplum kuruluşları aracılığı/çatısı altında ile yapılmaktadır. Gönüllülük projelerinde görev alarak toplumsal bir yarar üreten bireyler diğer insanlarla birlikte iş üretebilmekte, yeteneklerini geliştirebilmekte ve ilgi alanlarını genişleterek çözüm odaklı düşünebilme ve uzak görüşlülük özelliği kazanabilmektedir. Gönüllü işlerden kazandığı vizyon ve enerji, bireyin profesyonel iş hayatında da başarılı olmasını sağlamaktadır. Manevi doyum ve tatmin motivasyonu yükseltmekte ve çalışılan kurumlarda uyumlu ve sorumluluk üstlenebilen bireyler olarak öne

çıkımlarını sağlamaktadır. Sahip oldukları bilgi, tecrübe, zaman ve hatta maddi değerleri tamamen gönüllü olarak başkalarıyla paylaşmayı bir hayat felsefesi olarak gören gönüllüler, aynı yaklaşımı iş hayatlarında da uyguladıkları için çalıştıkları sektörlerde dikkat çeken ve fark yaratan kişiler olarak öne çıkmaktadırlar. Çünkü gönüllülük, bireylere mevcut sorunların çözümünü başkalarından beklemek yerine kendi enerjilerini sorun çözmeye yoğunlaştırma yeteneği kazandırır.

Gönüllü faaliyetlerin toplumda yaygınlaşmasını sağlamak için farkındalık çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Farklı yayınlarla gönüllülük kavramının insanlar tarafından tanınması, insanların toplumsal sorunlar üzerinde düşünmesi ve aktiflik kazanması/inisiyatif geliştirmesi ve bu toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak için harekete geçmesi amaçlanmalıdır. Bu kitap gereklilik olan o yayınlardan sadece biridir. Gerek bu çalışmanın gerekse yeni yayınların basılı, dijital, sesli, görsel vb. olarak hazırlanması önemlidir. Böylelikle yaygınlaşma için ihtiyaç olan çok farklı türde yayınlar erişilebilir hâle gelecektir. İnsanların toplumsal sorunlara duyarlı olmalarına ve bu sorunların çözümüne ilişkin fikir yürütmelerine ve eyleme geçmelerine katkıda bulunmak bu yayınların hedefi olmalıdır. Böylelikle bireylerin toplum içerisinde daha fazla söz sahibi olması ve inisiyatif üstlenmesi yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Gönüllülüğün hemen her soruna çözüm olma beklentisi söz konusudur. Gönüllülük artarsa iyilik ve dayanışma artar, ancak tüm dünyadaki eşitsizlikleri giderebilmek için yapısal değişikliklerin göz ardı edilmemesi gerekir.

Sonuç Yerine: Tartışmak ve Eleştirel Bir Perspektif İçin Tanınmak

Gönüllülüğün tarihsel ve toplumsal bağlamı dikkate alındığında *karşılıksız* bir eylemden karşılıklılık çerçevesine doğru bir gidişten söz etmek mümkündür. Günümüzde gönüllülüğün tüm boyutlarının görülmesiyle tarihsel ve toplumsal bağlamla ilişki kurulmasının mümkün olduğu ileri sürülebilir. Elbette gönüllülüğün çeşitli boyutlarını vurgulayıp hâlâ kadim zamanlardaki özelliklerini koruduğunu sıklıkla dile getirerek onun kültürel ve toplumsal boyutlarını yaşatmak ve var etmek mümkün değildir. Gönüllülüğün bugün hangi alanlarla nasıl çerçevelendiği, dönüştürüldüğü ve sürekli olarak nasıl yeni biçimler kazandığı görülemezse ve tanınmazsa gönüllülüğün doğasına ilişkin yapılacak tartışma kısırlaşacaktır.

Gönüllülüğün tartışılması ve eleştirel bir perspektiften ele alınması için gönüllülüğün felsefi ve sosyolojik köklerinin görülmesi, hukuki ve yapısal boyutlarının ele alınması gerekmektedir. Ayrıca gönüllülük faaliyetlerini güçlendiren uygulamaların değerlendirilmesi önemlidir. Diğer taraftan gönüllülükteki güncel eğilimlerin ve pratiklerin gelecek perspektifi içinde değerlendirilmesi yeni yönelimlerin görülmesi açısından gereklidir. Son olarak

gönüllülük alanındaki neoliberal etkilerin gösterilmesi eleştirel perspektifin geliştirilmesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Söz gelimi gönüllülük dünya çapında bir fenomendir, ancak gönüllülük çalışmalarının çoğu gelişmiş Kuzey Amerika, Pasifik ve Avrupa ülkelerine odaklanmaktadır. Daha az gelişmiş ülkelerle ilgili araştırmalar, genellikle gelişmiş ülkelerden ödünç alınan teorileri ve kavramları kullanır ve bu nedenle, gönüllü yardım davranışlarının tamamını yakalamakta başarısız olmaktadır (Butcher ve Einolf, 2017). Gönüllülüğün kadim boyutu kadar modern dönemdeki liberal kökenleri ve neoliberal görünümüne eleştirel yaklaşmanın önemli olduğu vurgulanmalıdır. Özetle gönüllülüğe ilişkin farklı boyutların açtığı kapılardan girerek eleştirel bir perspektiften tartışmaları derinleştirmek ve uygulamaları gözden geçirmek gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Butcher, J. (2017). Volunteering: A Complex Social Phenomenon. *Perspectives on Volunteering: Voices from the South*. (Editors: Butcher, J., Einolf, C. Cham). Springer.
- Görgün Baran, A. 2019. Türkiye’de Gençlerin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Durumu. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 5-26.
- Holmes, K. (2009). Volunteering, Citizenship and Social Capital: A Review of UK Government Policy. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1(3), 265–269.
- Janoski, T., Musick, M., Wilson, J. (1998). Being Volunteered? The Impact of Social Participation and Pro-social Attitudes on Volunteering, *Sociological Forum*, 13, 495–519.
- Kabakcı, E. (2020). *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*. İstanbul: Vadi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Rochester, C. (2006). Foreword. In: Making Sense of Volunteering A Literature Review. <http://practicalwisdomr2z.co.uk/consultancy/wp-content/uploads/2011/05/Making-sense-of-volunteering-ROCHESTER-2006.pdf> Son erişim tarihi: 14 Mart 2022.
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika’da Demokrasi*. İstanbul: İletişim.

1. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜK VE AKTİVİZM

Aynur ERDOĞAN COŞKUN¹

¹Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta: aynur.erdogan@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.01

Çağdaş toplumlarda demokrasinin daha iyi işlemesi için vatandaşların aktif bir şekilde karar alma mekanizmalarına katılması gerektiği görüşü her geçen gün daha fazla kabul görüyor. Toplumsal ve siyasal hayatın eşit ve özgür temelde, müreffeh olarak düzenlenmesi için vatandaşların formel ya da informal, örgütlü ya da bireysel olarak inisiyatif almaları gerekiyor. Gönüllülük ve aktivizm aktif vatandaşlığı farklı yönlerden destekler. Bununla birlikte bu iki kavram hem sosyal bilimsel literatürde hem de gündelik dilde ekseriyetle tamamen farklı bir muhtevayla ele alınmaktadır. Zira gönüllü ve aktivist profillerinin faaliyet alanları ve amaçları bakımından farklılaştığı düşünülmektedir. Yaygın anlamıyla “gönüllülük” yoksulluk, eğitim vb. alanlarda toplumsal hayatı iyileştirmek için verilen hizmeti, “aktivizm” ise siyasal alanın demokratikleşmesi için ortaya konan politik mücadeleyi ifade etmektedir. Peki, gerçekte bu iki kavram/olgu birbirinden net bir şekilde farklılaşıyor mu? Günümüzün demokratik işleyiş ve teamüllerinin değişmesiyle bu iki kavram/olgu arasında da yakınlaşma meydana geliyor mu? Tarihsel olarak yüklendikleri anlamlar, aralarındaki farkların ortadan kalkmasına imkan tanır mı? Bu bölümde gönüllülük ve aktivizmin çağdaş toplumlarda ifade ettikleri anlam çerçevesi betimlenmektedir. Ayrıca gönüllülüğün temel faaliyet alanı olan sivil toplum ile aktivizmin faaliyet alanı olan toplumsal hareketlerin birbiriyle ilişkisi gösterilmekte, gönüllülük ve aktivizmin sosyolojik ve kuramsal benzerlikleri ile farklılıkları değerlendirilmektedir.

Giriş

Gönüllülük ve aktivizm toplumsal katılımın bileşenleridir. Katılım kişinin içinde yaşadığı toplumu/topluluğu geliştirebilme, fark yaratabilme ve bunu yapabileceğine inanma süreçlerini ifade eder. Katılımın yaygın olduğu toplumlarda siyasi ya da sivil faaliyetlerle hayat kalitesinin artması (Ehrlich, 1997, s. 57) ve aktif katılıma dayalı vatandaşlığın güçlenmesi beklenir.

Bir kişinin toplumsal katılımı üç gösterge üzerinden ölçülebilir. Birincisi seçimlere katılımdır. Kişinin düzenli olarak oy vermesi, siyasi anlam taşıyan rozet, çıkartma vs. taşıması, bir siyasi parti ya da adayın propagandasını yapması, bu parti ya da adaya bağışta bulunması ya da onlar adına gönüllü faaliyetler gerçekleştirmesi bu başlık altında değerlendirilebilir. İkincisi siyasi görüşün beyan edilmesi yoluyla gerçekleştirilen katılımdır. Bir konuda yardım istemek ya da görüş beyan etmek için kamu yetkilileriyle iletişime geçmek, görüşünü aktarmak için bir medya kanalıyla iletişime geçmek ya da bir medya kanalında doğrudan görüşünü ifade etmek, siyasi veya toplumsal bir konuda yazılı ya da dijital bir dilekçeyi imzalamak, siyasi veya toplumsal değerlerini yakın gördüğü şirketlerin ürünlerini satın almak ya da değerlerini yanlış gördüğü şirketlerin ürünlerini boykot etmek, bir protesto yürüyüşüne ya da gösteriye katılmak bu başlık için gösterilebilecek örneklerdendir. Üçüncüsü ise sivil katılımdır ve bir toplumsal sorunun çözümü için biri ya da bir toplulukla birlikte gayri resmi (kayıt dışı) olarak çalışmak, bir sivil toplum kurumunda gönüllü çalışmak, bir sivil toplum kuruluşuna aktif üyelik veya bağış yapmak, hayır için bağış toplamak bu başlığın alanına girer (Keeter ve diğ., 2002).

Gönüllülük ve aktivizm toplumsal katılımın bu üç göstergesinde içkindir ve katılımı amaçlayan toplumsal eylem türü olmaları bakımından birbirleriyle ilişkilidir. Gönüllülük ve aktivizmi ortaya çıkaran toplumsal koşullar ilişkili olduğu için bu iki olguyu ayrı ayrı ele almanın sosyolojik bir nedeninin olmadığı söylenebilir (Marwell ve Oliver, 1993). Gönüllülük ve aktivizmi bir araya getiren toplumsal koşullar bireysel olandan kolektif olana doğru üç aşamalıdır: 1) Bireyin çevresindeki ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi ve arkadaşlarını da bu gönüllü eyleme ortak etmesi; 2) dernek, vakıf, vb. gönüllü kurumlarda ücret almadan gerçekleştirilen kayıtlı gönüllülük; 3) toplumsal hareketlerde ve siyasi organizasyonlarda ücretsiz olarak gerçekleştirilen toplumsal ve siyasi aktivizm (Janoski, 2014, s. 100). Bu aşamalar mahalleyi ya da mahalledeki okul, cami vs. gibi toplanma alanlarının temizliğinde rol almaktan göçmenlerin, kadınların vs. toplumsal ve siyasi haklarını talep eden gösteri yapmaya kadar çeşitlenen ve ortak özelliği *gönüllülük* olan tüm faaliyetleri içine almaktadır.

Diğer taraftan Caputo'nun (1997) kadın aktivist ve gönüllülerle yaptığı araştırmasında gösterdiği üzere gönüllü ve aktivist profillerinin farklı olduğu ve bu iki olgunun ayrı ele alınması gerektiği de ileri sürülebilmektedir. Buna göre aktivistler toplumsal değişimi amaçlayan, gönüllüler ise bireysel sorunların çözümüne odaklanan eylemlilik türüne yönelenler olmak üzere iki ayrı profile sahiptir. Bu sebeple gönüllülük dendiğinde bireysel olarak ya da dernek, vakıf vb. gönüllü kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilen ve daha önce bahsedilen sıralanan toplumsal koşulların bireysel ve sivil katılımı içeren ilk iki aşamasındaki eylem türleri ifade edilirken, aktivizm ile üçüncü aşamada ele alınan ve toplumsal hareketlerde ya da siyasi organizasyonlarda gerçekleştirilen faaliyetler akla gelmektedir. Gönüllülük, bireysel düzeyde hizmet verirken toplumun yapısal değişimini uzun vadede etkilese de aktivizm gibi doğrudan yapısal değişimi amaçlamaz. Hizmet etme yoluyla toplumsal hayatın iyileştirilmesi gönüllülüğün öncelikli hedefi olarak belirir. Aktivizm ise ekseriyetle siyasi ve ekonomik dönüşümü hedefleyen devrim ya da reform çalışmaları gibi yöntemlerle gerçekleştirilen eylemliliği ifade eder. Bu çerçevede günümüz dünyasında bu iki olgunun birbirine yaklaştığı gözlense de tarihi süreç içinde siyasi ve toplumsal konjonktüre göre değişik anlamlar yüklendiklerinin altı çizilmelidir. Bu sebeple gönüllülük ve aktivizmin öncelikle çağdaş dünyada nasıl anlaşıldıkları, daha sonra ise anlam çerçevelerini netleştirmek üzere *sivil toplum* ve *toplumsal hareketler* literatürü bağlamında nasıl ele alındıkları üzerinde durulacaktır.

Gönüllülük ve Katılım

Alexis de Tocqueville (1805-1859) modern devletin despotlaşması ve modern insanın bireyselleşmesi sorunlarını ele alırken günümüz demokratik sistemlerinde birey-devlet ilişkilerine ayna tutabilecek çözümlemeleriyle muhtemelen gönüllülükle ilgili en güçlü teorik zemini de inşa etmişti. Tocqueville'e göre modern devletin en önemli sorunsalı özgürlükleri teminat altına alırken eşitliği sağlayabilmektir. Modern devlet, doğuştan gelen toplumsal ve ekonomik imtiyazları ortadan kaldırmak suretiyle eşitliği sağlarken giderek merkezileşir. Kilise ve korporasyonlar gibi devlet ve birey arasında iletişim kanalı işlevi gören kurumların tasfiye edilmesinin sonucu olarak devletin giderek daha fazla merkezileşmesi, despotikleşmesi ve insanların bireyselleşmesi tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Modern devlet ve toplumun karşı karşıya kalabileceği bu açmaz için Tocqueville'in iki önerisi vardır. Bunlardan birincisi yerel yönetimlerin güçlendirildiği adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışıdır. İkincisi ise bireyselleşmenin ve despotizmin önüne geçilmesini sağlayacak sivil toplumun güçlendirilmesidir (Kabakçı, 2020, s. 71-79).

Sivil toplum sayesinde eşitliğin artmasının despotizmin doğmasını engelleyeceğini ve vatandaşların özgürlüklerini korurken birleşebilme yetisine kavuşacaklarını savunan Tocqueville (2016) gönüllülüğün bireysel ve sivil katılım boyutuna dikkat çeker. Diğer taraftan demokrasinin güçlendirilmesine yönelik dolaylı gayesinden dolayı gönüllü sivil toplumsal faaliyetin siyasi katılım olarak da kabul edilmesi mümkündür. Ancak liberal demokrasinin işleyiş süreçlerine odaklanan Tocqueville'in, siyasi iktidarı protesto eden toplumsal hareketlerin bünyesinde ortaya çıkan aktivizmi konu etmediği görülmektedir. Bu sebeple Tocqueville'e göre gönüllülük bireysel, sivil ve siyasi katılımı sağlayan faaliyetler bütünü iken, siyasi katılım sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilere katılımı sınırlıdır.

“

Toplumsal Hareketler

Kayıt dışı oldukları ve tarihi süreçte siyasi ve toplumsal konjonktüre göre çeşitlilik gösterdikleri için toplumsal hareketlerin tanımlanması zordur. Genel hatlarıyla “dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamaları” (Marshall, 1999, s. 746) tanımı kabul görmektedir. Bu çerçevede toplumsal hareketleri herhangi bir kolektif eylemden ayıran temel özellikler: a) Karşıt gücün ya da güçlerin olması ve hareketin bunlarla çatışmalı ilişki kurması, b) hareketin mensuplarının yoğun ve kayıt dışı ağlarla birbirine bağlı bulunması, c) kendisine özgü kolektif bir kimliğinin/ideolojisinin olması (della Porta, Diani, 2020, s. 29). 20. yüzyılın ikinci yarısında -1960'lı yılların ardından- toplumsal hareketlerde karşıt güçler olarak siyasi ve ekonomik olandan toplumsal olana doğru, hiyerarşik örgütlenmeden esnek örgütlenmeye doğru ve makro ideolojilerden mikro ideolojilere doğru değişim yaşanmıştır.

”

Robert Putnam (2000) katılımın bireysel olandan sivil ve siyasi olana bütün boyutlarını toplumun “sosyal sermaye”sini güçlendiren etkenler olarak ele alır. Putnam siyasi katılımı protesto ve direnişi amaçlayan toplumsal hareketlere üyeliği de içerecek şekilde tasvir ettiği için onun Tocqueville'in görüşlerini bir adım öteye taşıdığı söylenebilir. Diğer taraftan Tocqueville'in aksine çağdaş dünyada katılım ve aktif vatandaşlık konusunda iyimser değildir. ABD ve İtalya'da yaptığı araştırmalarda, özellikle gönüllü sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranlarında yaşanan büyük düşüş sebebiyle 20. yüzyıl toplumlarında toplumsal katılımın ve dolayısıyla sosyal sermayenin zayıfladığını ve bu durumun demokrasinin gerilemesine sebep olduğunu ileri sürmüştür. Ancak buna rağmen özellikle yüzyılın ikinci yarısında aktif vatandaş katılımına dair üç eğilim, sosyal sermayenin güçlenmesine yönelik umut vadetmektedir. Putnam'a göre sosyal sermayenin kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmesi için şu üç katılım eğilimi dikkate alınmalıdır. Birincisi kişilerin kayıt dışı gerçekleştirdiği örgütlü inisiyatiflerdir. Maddi-manevi yardım faaliyetleri, okuma grupları, eğitim kampanyaları, dini toplantılar vs. faaliyetlere tekabül eden bu inisiyatifler bireylerin duygusal ve ruhsal durumları kadar

toplumsal hayatlarında da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu küçük grup toplantıları sosyal sermayenin en önemli bileşenidir, fakat kamusal hayatla bağlantısı zayıftır. İkinci katılım eğilimi olarak toplumsal hareketlere mensubiyet, kamusal hayatla doğrudan güçlü ilişki kurma özelliğine sahiptir. Toplumsal hareketler hem yeni kimlikler hem de sosyal ağlar inşa ettiği için sosyal sermaye ile yakından ilişkilidir. Üçüncü katılım eğilimi ise telekomünikasyonun ve internetin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Telefonla iletişim yüz yüze iletişimin yerine geçtiği için toplumsal ilişkileri değiştirdiği ve dönüştürdüğü yönünde eleştirilse de Putnam’a göre telefon uzun vadede geleneksel ilişkilerin yerine geçmek yerine ilişki kanallarını ve dolayısıyla toplumsal katılımı artırıcı bir etki yapmaktadır. İnternetin vatandaşlık katılımı sorununa ne ölçüde çözüm sunabileceği ise henüz araştırmalarla netlik kazanmış değildir. İnternet çağında toplumsal katılımın zayıfladığı doğru olmakla birlikte bunun doğrudan internet sebebiyle olup olmadığı da tartışmalıdır.

“

Sosyal Sermaye Nedir?

Sosyoloji literatürüne James Coleman tarafından dahil edilen sosyal sermaye kavramı aile ya da diğer toplumsal gruplar içinde bireyin ilişki tiplerini betimlemek için kullanılmıştır (Marshall, 1999, s. 675). Sosyologlara göre sosyal sermayenin temelinde toplumsal iletişim ağlarının bireylere fayda sağladığı kabulü bulunmaktadır. Coleman ve Hoffer (1987) okullarda yaptıkları araştırmada sosyal sermayeleri eksik olan öğrencilerin akademik başarılarının düşük olduğunu bulmuştur. Örneğin, ebeveyni dışında sosyal çevreye sahip olmayan, ilgisiz ebeveyne sahip olan öğrenciler ilerleyen yaşlarında dezavantajlı durumda olabilirler. Coleman’a göre sosyal sermaye, beşerî ve ekonomik sermayeden bağımsız olarak işlevine göre tanımlanmalıdır. Dolayısıyla ekonomik sermayesi düşük biri sahip olduğu sosyal sermaye ile avantajlı konumda olabilir (Coleman, 1998). Pierre Bourdieu (1986) ise sermaye türlerinin birbiriyle ilişkisini gösterir ve kültürel ve ekonomik sermayesi düşük olan toplumsal kesimlerin sosyal sermayeleri yüksek olsa bile dezavantajlı durumda olacaklarını ileri sürer. Putnam ve Goss, (2004) sosyal sermayeyi bireysel düzlemde toplumsal olanla ilişkilendirerek diğer düşünürlerden farklılaşır. Sosyal sermaye, fiziki ve beşerî sermaye kadar toplumsal ilişkilerde belirleyicidir ve toplumsal ağlar sosyal sermayenin en önemli bileşenidir. Geniş aile çevresiyle, hafta sonu kurslarında tanıştığımız kişilerle, toplu taşıma araçlarında düzenli olarak görerek tanıştığımız insanlarla, okul arkadaşlarımızla, üye olduğumuz yerel derneklerde tanıştığımız kişilerle vb. kurduğumuz ilişkiler toplumsal ağları ve dolayısıyla sosyal sermayeyi oluşturan toplumsal ilişki örnekleridir. Sosyal sermayenin yüksekliği aktif vatandaşlığın ve demokrasinin güçlenmesi anlamına gelmektedir.

”

Mark Musick ve John Wilson ise çağdaş dünyada gönüllülüğün yaygınlaşma koşullarını ele alan ve gönüllü profilini tespit eden çalışmalar ortaya koymuştur. Musick ve Wilson da gönüllülüğü ve katılımı bireysel alandan aktivizmi de içeren siyasi alana kadar farklı boyutları ile kapsamlı bir şekilde ele almışlardır. Bu kapsamlılık onların çeşitli sermaye biçimlerinin gönüllülükle ilişkisini gösterdikleri çalışmalarında da gözlenmektedir. Musick

ve Wilson (1997) gönüllü çalışmanın kayıtlı ve kayıt dışı biçimlerini göstermekte ve sermaye biçimlerinin hangi tür gönüllülükte etkin olduğunu tespit etmektedir. Buna göre üretken bir gönüllü çalışma için beşerî sermaye, kolektif gönüllü çalışma için sosyal sermaye ve etik olarak şekillenmiş bir gönüllü çalışma için kültürel sermaye gerekmektedir. Gönüllülüğün yaygınlaşmasında kurumsal üyeliğe dayanan toplumsal ağlar, toplumsal kaynak olarak yüksek sosyo-ekonomik seviye ve aile ilişkileri etkili olmaktadır. Dolayısıyla gönüllü çalışma hem bireysel hem toplumsal kaynaklardan beslenir (Musick ve Wilson, 1998). Bireysel alanlarda kişilerin birbiriyle doğal etkileşimi, sivil toplumda gönüllü bağlantı kurmalarını kolaylaştırır. Bu durum aynı zamanda gönüllülüğün kayıtlı ve kayıt dışı kolektif eylemleri kapsayacak şekilde anlaşılmasını sağlarken, diğer taraftan da toplumsal hayatın iyileştirilmesini amaçlayan gönüllülük ile toplumsal değişimi amaçlayan aktivizmi birbirine hem sosyolojik hem teorik olarak yaklaştırır. Ancak her halükarda aktivist ve gönüllünün değişim amaçlarının ve araçlarının farklı olduğunu öne süren argümanlar da görmezden gelinemeyecek kadar tutarlıdır.

Gönüllülük ve Aktivizm Arasındaki Farklar

Gönüllülük ve aktivizm fedakarlık ve diğerkamlık temelli faaliyetlerdir. Bu iki tür eylemin sonuçları bireysel alanı aşarak toplumu etkileyecek mahiyettedir. *Ancak aktivistler siyasi diğerkamlıkla uğraşan insanlarken, gönüllülük doğrudan bir siyasi amaç içermediği için bir siyasi diğerkamlık biçimi değildir.* Gönüllü dernekler her ne kadar dolaylı olarak siyasi roller üstlenseler de açık bir siyasi amaca sahip değillerdir ve siyasi hak iddiasında bulunarak toplumsal değişimi talep etmezler (Passy, 2001, s. 8).

Gönüllülük ve aktivizm eylem türü olarak da birbirinden farklılaşır. Gönüllülük siyasi eylemden farklı olarak yetimlerin bakımı, barınak sağlama, gıda temin etme, paketleme vs. gibi hayatı iyileştiren günlük eylemlere karşılık gelir (Milroy, Wismer 1994). *Bu çerçevede gönüllüler bireysel sorunları iyileştirmeyi amaçlayan faaliyetlere yönelirken aktivizm radikal bir biçimde toplumsal değişim için çaba sarfeder.* Örneğin, gönüllüler yaşlıların içine düştüğü dezavantajlı durumları gidermek üzere onların gündelik hayatını kolaylaştıran hizmetler üretirken, aktivistler yaşlıları dezavantajlı duruma düşüren yapısal sebeplerin değişmesi için mücadele ederler. *Bu sebeple gönüllülerin insanları, aktivizmin siyasi ve toplumsal yapıları hedeflediği söylenebilir.* Gönüllüler değişim için bireysel, aktivistler ise kurumsal çözümler bulma peşindedir (Eliasoph, 2003, s. 175). Gönüllüler insanların durumlarını iyileştirmeye, aktivistler bu olumsuz durumu ortaya çıkaran siyasal ya da toplumsal yapıları değiştirmeye çalışır.

Neoliberalizmin 20. yüzyılın son çeyreğinde etkin bir devlet yönetimi haline gelmesi ise gönüllülük ve aktivizmin toplumsal değişim stratejileri arasındaki çelişkiyi daha da

artırmıştır. Neoliberal programlar neticesinde devlet sosyal hizmet alanlarından çekilerek yoksullukla mücadeleyi STK'lara devretmiştir ya da bir başka deyişle STK gönüllülüğü devletin refahı dağıtma rolünden çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurma misyonunu yüklenmek durumunda kalmıştır. Birçok düşünür, STK gönüllülüğünün bu misyonunu, devletin vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılama yükümlülüğünden çekilme sürecini meşrulaştırdığını belirterek eleştirmektedir (Mohan, 2002; Georgeou, Engel, 2011). Diğer bir ifadeyle “sosyal refah devleti tarafından sağlanması beklenen bazı hizmetlerin, sivil toplum kuruluşları ve dolayısıyla da gönüllüler tarafından sağlanması; temel sosyal hakları erozyona uğrattığı ya da uğratabileceği için şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır” (Erdoğan ve diğ., 2020, s. XVIII). Aktivizm ise yoksulluğu yaratan yapısal güçlere karşı dayanışma yoluyla mücadele stratejisini gütmektedir. Sonuç olarak, *neoliberal devlet programları karşısında aktivizm devletlerin vatandaşların temel haklarını teslim etmesi, gönüllülük ise devletlerin sorumluluğu üstlenerek yoksulluğu gidermeleri için mücadele ettiklerinden dolayı birbirinden farklılaşır.*

Gönüllüler ve aktivistlerin profilleri üzerine yapılan araştırmalar da bu ikisinin sosyo-ekonomik statü ve dünya görüşleri bakımından farklılaştığını gösterir. Gönüllü orta yaşlı, evli, çocuklu bir profile sahip iken aktivist genç, bekar ve çocuksuz olarak kendisini gösterir. Son yapılan araştırmalara göre, aktivistler gönüllülere göre daha eğitilmiş ve yüksek sosyo-ekonomik seviyeye sahiptir (Musick ve Wilson, 2008, s. 20). Gönüllüler genellikle hayatlarında radikal değişikliklerin meydana gelmesini istememektedir ve aktivizme mesafeli durmaktadır (Markham, Bonjean, 1995, s. 1556). Gönüllüler aynı zamanda daha yüksek bir hayat memnuniyeti düzeyine sahiptir. Aktivistlerle karşılaştırıldığında gönüllüler gerçekleştirdikleri eylemin ne anlama geldiğinden daha emindir ve çalışmalarının hayatta bir fark yarattığı konusunda daha olumlu düşünmektedir (Eliasoph, 2003, s. 175).

Gönüllülük ve Aktivizmin Benzerlikleri

Farklılıklara rağmen gönüllülük ve aktivizmi aynı teorik çerçevede birbirine yaklaştıran benzerlikler de mevcuttur. Öncelikle aktivizmin değişim için mücadele etmeyi amaçlayan bir tür gönüllülük olduğu kaydedilmelidir. Aktivist eylem herhangi bir kurum ya da fon sağlayıcı tarafından desteklenmediği için tıpkı gönüllü eylem gibi “maddi kazanç beklenmeden” gerçekleştirilir (Thoits ve Hewitt, 2001, s. 116). Bu bakımdan *aktivistlerin çoğunun gönüllü de olduğu bilinmektedir* (Ellis ve Noyes, 1990, s. 8). Çünkü sivil katılım kolektif kimlikleri yeniden şekillendirir ve STK'larda gönüllü olanlar mensup oldukları aile gibi küçük gruplardan bağımsız olarak bireysel kimliklerini inşa ettikleri gibi, vatandaşlık kimliklerini de yeniden inşa edebilmektedir. Örneğin, kadın haklarıyla ilgili gönüllü faaliyet içinde olan biri, bireysel hayatında mağduriyet yaşayan kadınlara yardım ederken kolektif ve siyasi bir kadın kimliği edinerek kadın hakları savunucusu haline gelebilmektedir (Abrahams, 1996).

Nitekim Putnam’a göre (2000, s. 338) STK’lar vatandaşların sosyal ve vatandaşlık becerilerini geliştirmelerini sağlayan bir misyon üstlenmektedir. Bir STK toplumsal bir “görev” yerine getirdiği ölçüde toplumsal harekete dönüşebilmektedir (Lundberg, 1970, s. 365) ve *STK gönüllülüğünden aktivizme doğru bir geçişlilik yaşanmaktadır*.

Gönüllülük ile aktivizmi birbirine en fazla yaklaştıran bağlam, hiç şüphesiz savunuculuk içeren kolektif eylemlerdir. Kamu yararına ya da bireysel hakların savunusu için gerçekleştirilen gönüllü faaliyet, aktivizm olarak kabul edilen gönüllü eylemdir. *Bu sebeple gönüllülük, savunuculuğu ve aktivist eylemi içerir* (Thoits ve Hewitt, 2001, s. 116). Savunuculuk misyonu üstlenen STK’lar vatandaşlar ile devlet arasında köprü işlevi görmekte ve hakların savunusu yönünde arabuluculuk görevini yerine getirmektedir (Halman, 2003, s. 180).

“

Savunuculuk

Savunuculuk toplumsal kesimlerin çıkarları ve hakları için kamu politikalarını veya yasaları etkileme ve yönlendirme girişimidir. Savunuculuk pozisyonundaki gönüllüler kamu adına karar verenleri kamunun lehine davranmaya teşvik eder. Lobi faaliyetleri ve medya uzmanlarının gerçekleştirdiği kampanyalar *kamu çıkarları için savunuculuğa* örnek verilebilir. Daha güçlü bir demokratik yönetim için vatandaşları ve sivil toplum odaklarını karar mekanizmalarına dahil etmeyi amaçlamak ise *kattılımcı savunuculuktur*. Ayrıca toplumdaki dezavantajlı kesimlerin hakları için mücadele veren *insan merkezli savunuculuk* türü mevcuttur (Aksakoğlu, 2006, s. 4). 20. yüzyılda etnik, toplumsal sınıf ve cinsiyet eşitsizlikleri, evsizlik, yoksulluk, çevre kirliliği, savaş, terör vb. büyük sorunlar için gönüllü olma fikri, sosyal devletin bu alanlarda sorumluluk almaktan peyderpey çekilmesiyle politik mücadeleyi gerektiren savunuculuğun yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının 2018 yılı verilerine göre Türkiye’de faaliyet gösteren derneklerin sayısı 112.000’dir. Bunların içinden 1.498’inin faaliyet alanı “hak ve savunuculuk” olarak ifade edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 30). Dünyada kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının on iki maddelik genel örgütlenme alanlarının içinde “hukuk, savunuculuk ve siyaset” alanında örgütlülük yedinci sırada yer almaktadır (European Commission ve diğ. 2009, s. 458).

”

Gönüllülük ve aktivizm -farklı evrelerinde ortaya çıkmalarına rağmen- sivil ve siyasi katılım türleridir. Gönüllülerin bir sorun karşısında “şefkat” duygusuyla hareket ederek bireylerin gündelik hayatı içinde bir çözüm arayışında olduğu, aktivistlerin ise daha çok “öfke” duygusuyla hareket ederek sorunun sebeplerini ortadan kaldırmayı sağlayacak yapısal değişim talep ettiği öne sürülmektedir. Ancak bir gönüllü her zaman yapısal değişime duyarsız olmayabilir. Köklü ve sistematik değişim gerektiğinin farkında olarak sosyal bağlamın gerektirdiği ölçüde mikro yaklaşımla bireysel çözümlere yönelebilir (Musick ve Wilson, 2008, s. 22). *Dolayısıyla gönüllülükle başlayan kolektif eylemin aktivizme doğru evrilmesi muhtemeldir*. Bu iki olgu karşıt olmanın ötesinde birbirini tamamlayan süreçlerin parçası sayılabilir.

Sonuç olarak aktivizmin savunuculuk gibi bir takım alt özelliklere sahip bir gönüllülük türü olduğu kabul edilebilir. Özellikle 20. yüzyılda toplumsal hareketlerde meydana gelen değişimle birlikte aktivizmin daha fazla gönüllülüğe yaklaştığı görülmektedir. Ayrıca aynı yüzyılın sonlarında sivil toplumda savunuculuk önemli bir yer tutarken gönüllü faaliyeti içerecek şekilde genişlemiştir de. Gönüllülük ile aktivizm arasındaki yakınlaşmaya paralel olarak toplumsal hareketler teorisi sivil toplum düşüncesiyle kesişmeye başlamıştır. Bu iki kavramsal çerçevenin tarihi süreçte birbiriyle ilişkisi gönüllülük ve aktivizmin de temas noktalarını oluşturmaktadır.

Sivil Toplum

Sivil toplum devlet ile birey/aile arasında kalan düzlemde toplumsal hayatı düzenleyen kurum ve ilişkileri ifade eder (Calhoun, 2001, s. 701). Bu sebeple sivil toplumun devletten ve özel alandan ayrılmış bir düzlem olduğu düşüncesi genel kabul görmektedir.

Antik döneme kadar izi sürülebilse de sivil toplum daha çok modern devletin ortaya çıkışına paralel şekilde 17-18. yüzyılda çağdaş biçimini almıştır. 18. yüzyılda ticari sınıfların (burjuvazi) gelişmesi ve toplumda farklılaşmanın meydana gelmesi karşısında Aydınlanma düşünürleri toplumun nasıl uyumlu ve bütünlük kalabileceği sorusuna cevap aradılar. David Hume’a (1711-1776) göre sivillik; nezaket, görgü, kültür ve sosyal uyumun temelidir. Sözleşmecî düşünürler (Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)) ise özel alandan ayrılan bir sivil alan tanımlarken bireylerin hak ve yükümlülüklerinin altını çizerek (modern) devletin meşru temellerini oluşturmaya çalıştılar. Çünkü gittikçe merkezleşen ve güçlü bir devlet yapılanmasına doğru gelişen siyasi güç, genişleyen ticari faaliyeti kontrolü altına almaya çalışıyordu. Bu devlet kontrolüne karşı özel mülkiyetin özgür dolaşımını savunan toplumsal kesimlerin mücadelesi 19. yüzyıl demokratikleşme hareketinin çekirdeğini oluşturdu. Devlete karşı hukuksal eşitliğin sağlandığı ve kişisel özgürlüklerin korunduğu toplumsal alan savunusu “sivil toplum” düşüncesine evrildi. İskoç Aydınlanmasının ve iktisadi düşüncenin önde gelen isimlerinden Adam Smith (1723-1790), “sivil ekonomik faaliyet” ile devlet arasında bir ayrım yapmış ve ekonomik alanın siyasi toplumun ilişkiler açısından arınmasını savunmuştu. Bu durumda piyasanın ortaya çıkardığı eşitsizliklerin giderilmesi, adaletin ve güvenliğin sağlanması görevleri devlet tarafından üstlenilmeliydi (Islamoglu, 2015, s. 708-710).

Modern sivil toplum düşüncesi Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) ile birlikte sistematik hale gelmiştir. Hegel’e göre aileden devlete doğru meydana gelen tarihsel ruhun evriminin ara kademesinde sivil toplum vardır. Pazar ekonomisinden gönüllü kuruluşlara

ve bireylere kadar aile ve devlet arasında kalan bütün kurum ve toplumsal ilişkiler sivil toplumu oluşturur. Bu alanda, bireysel ve ailevi alandan farklı olarak rekabetin, bencilliğin ve çıkarın hakim olduğu bir etik anlayışı caridir (Çaha, 1994, s. 81-82). Çıkar çatışmasının ve eşitsizliklerin hüküm sürdüğü piyasa ve sivil toplumda, adaleti ve güvenliği sağlama misyonunu yüklenen devleti savunan Smith'in aksine Hegel'in devleti, tarihsel evrimde bireysel/ailevi ve sivil toplum alanlarının etik anlayışının bir sentezi olarak yüksek etik kimliğe ulaşacaktır. Ancak bu bir misyon yüklenme ile değil, evrimsel sürecin sonucu olarak meydana gelecektir.

Hegel'in düşüncesi ile tanımlı bir çerçeveye kavuşan sivil toplum, demokratik liberal toplumun en önemli gösterge ve bileşenlerindendir. Çünkü sivil toplum yeni ticari sınıfın (burjuvazi) sınıfsal ve siyasi mücadelesinde yükselttiği bireysel özgürlükler, mülkiyet hakkı, hukuksal eşitlik vb. ilkelerin savunusuyla ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sivil toplum, liberal topluluk ve demokratik siyasi düzen düşüncesiyle yakından ilişkilidir (Özbek, 2004a, s. 243).

Sivil toplum düşüncesi en parlak dönemini modern devletin merkezileşerek güçlendiği, ulus devlet sisteminin doğduğu, piyasa ekonomisinin ve demokrasinin kurumlaşmaya başladığı 18. yüzyılda yaşamıştır. 19. yüzyılın başında devrimci toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla sivil toplumun odağının ve anlamının değişmeye başladığı görülür. Karl Marx (1818-1883), bu yüzyıldaki gelişmelere dayanarak liberal demokratik sistemi ve sivil toplumu farklı kavramlaştırmalarla ifade etmiştir. Marx'a göre "salt demokrasi" ya da sivil toplum, özgürlüğü ve adaleti sağlamakta yetersiz yollardır. Hegel'in aksine, Marx modern devletin de düzenleyici misyona evrileceğini kabul etmemektedir (Calhoun, 2015, s. 702). Zira piyasa ekonomisinin ana aktörleri olarak kapitalistler sivil toplumda devlete karşı bireysel özgürlükleri savunurken aynı zamanda devleti kendi ekonomik çıkarları için araç haline getirmektedirler (Negt ve Kluge, 2004, s. 137). Dolayısıyla devletten bağımsız bir sivil toplum mevcut değildir. Egemen sınıfların çıkarları devleti ve sivil toplumu şekillendirmektedir. Bu sebeple toplumsal çatışma seferber edilerek sivil toplumdaki ekonomik ilişkiler devrimsel mahiyette dönüşüme uğrattırılmalıdır (Islamoglu, 2015, s. 710). Çünkü piyasa mekanizmaları özel alanın unsuru sayılırken siyasi alana tahakküm eden bir özellik kazanmıştır ve bu durum sivil toplumun devlet karşısındaki özerkliğine zarar vermektedir.

Toplumsal hareketlerin örgütlediği aktivist eylemlilik, 19. yüzyıl boyunca verdiği mücadele ile sivil toplumun işçiler gibi dezavantajlı grupları içine alacak şekilde genişlemesini sağlarken demokrasinin gelişerek kurumlaşmasında etkili olmuştur. Aktivist hareketle birlikte sivil toplumun 18. yüzyılda kazandığı anlam dönüşmeye başlamıştır. İşçi hareketlerinin mücadelesi devlet-toplum ilişkilerini belirleyici bir karakter kazanmış ve sivil toplum devlete

karşı konumlanmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ise sivil toplum işçi sorunlarının ötesinde bireylerin özel alanda yaşadığı sorunları içine alacak şekilde genişlemiş ve bu genişlemiş alan *yeni toplumsal hareketlerin* mücadele zeminini oluşturmuştur (Touraine, 1985, s. 778-779).

1990'lı yıllarda komünizmin çöküşünün ardından ABD liberal dünyanın temsilcisi olarak totaliter sistemlere karşı demokrasiyi güçlendirmek üzere sivil toplumu teşvik etmeye başlayınca, sivil toplum daha güçlü bir şekilde tekrar gündeme geldi. Özellikle Doğu Avrupa ve Doğu Asya'da hükümetlerin tek başlarına ekonomik ve siyasi sorunların üstesinden gelemeyeceği kabulünden hareketle vatandaşların güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin sağlanmasında gönüllü kuruluşlardan fayda sağlanması gerektiği savunuldu (Encarnacións, 2011, s. 469-470). Bu süreçte siyaset ve sosyoloji alanlarında sivil topluma dair iki kuramsal çerçevenin oluştuğu görülmektedir. Birincisinde bireysel hak ve sorumluluklarının bilincinde olan özerk bireylerin oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve kurumlar ele alınmaktadır. Özellikle Batı Avrupa modernleşmesinde ortaya çıkan sivil toplum modelini açıklayan bu kuramsal çerçeve, Rousseau'nun temsil ettiği toplumsal sözleşmecî geleneğe dayanmaktadır ve daha önce bahsi geçtiği üzere sivil toplum devletin karşısında piyasa özgürlüğünün temini için bireylerin özgür hareket alanları olarak tanımlanmaktadır. İkincisinde ise sivil toplum politik rejimlerin demokratikleşmesi misyonunu üstlenir. Özellikle eski komünist rejime sahip ülkelerde ve Batı-dışı toplumlarda yaşanan demokratikleşme serüveninde sivil toplumun üstlendiği rol bu ikinci türü örneklendirmektedir. Buna göre devlet vesayetinden uzak olarak sivil toplumda örgütlenmenin gerçekleşmesi demokrasinin göstergesidir. Bu modelde gönüllüler özgürce örgütlenebildikleri sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal talepleri siyasi alana taşırlar.

20. yüzyılın son çeyreğinde bu iki modelin yetersiz kaldığı düşüncesi hakim olmuş ve alternatif bir sivil toplum anlayışı savunulmaya başlanmıştır. Buna göre sivil toplum örgütlülüğü devlet politikalarını yönlendirme gayesi içindedir. Bu doğrultuda toplumsal sorunların çözümünde rol alma, siyasi aktörlerle işbirliği yapma, bireysel ve küçük ölçekli sorunlardan ulusal ve makro ölçekli sorunlara kadar geniş bir alanda aktif vatandaşlığı hayata geçirme, farklı kesimlerin demokratik temsilini sağlama gibi (Keyman, 2006, s. 19-21) savunuculuk temelinde yeni misyonlar yüklenmiştir. Bu yeni sivil toplum anlayışı sivil toplum gönüllülüğünü toplumsal hareketler aktivizmine yaklaştıran tarihi gelişmelerden beslenmektedir. Diğer taraftan 1968 ayaklanmalarının oluşturduğu sosyo-politik ortamda aktivist geleneğe de değişim yaşanmış, toplumsal hareketler yeni sivil toplum anlayışına yakın "yeni" bir anlam çerçevesine oturmuştur. Bu durum sivil toplum gönüllülüğünü ve toplumsal hareketler aktivizmini karşılaştırmalı ele almayı mümkün kılan bir temel sunmaktadır.

Yeni Toplumsal Hareketler Aktivizmi

Birçok insan için gönüllülük politik bir eylemdir. Sivil toplum alanında özel olarak siyasi karar alma mekanizmalarında etkin olmak için faaliyet gösteren aktörlerin bir kısmı kendilerini tanımlamak için “gönüllü” yerine “aktivist” kavramını tercih etmektedir (Erdoğan ve diğ., 2020, s. XVIII). Bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısında sivil toplum alanının toplumsal hareketlerle kesişim noktalarının artmasıyla yakından ilgilidir.

1960’lı yıllardan itibaren uluslararası sistemde ve ulus devlet yapılarında meydana gelen değişime paralel olarak toplumsal hareketler de gerek örgütlenme biçimleri gerek temaları bakımından farklılaştı. Aktivistler sadece ezici devlet bürokrasisini değil aynı zamanda eski toplumsal hareketlerin hiyerarşi içeren ve toplumsal hareketleri topluma yabancılaştıran bürokratik yapısını da eleştirdiler. Toplumsal hareketlerin bu “anti-bürokratik ivmesi”nin (Hopkins ve Wallerstein, 1995, s. 42) dışında tematik olarak da eski hareketlerden farklılaştığı gözlenmektedir. Bu tarihlerden itibaren feminizm, ekolojizm, çevrecilik, barış savunuculuğu gibi kültür ve kimlik eksenli temalar toplumsal hareketlerin gündemine oturmuştur. 19. yüzyıl modern ulus devlet anlayışı çerçevesinde özel alanın unsurları sayılarak kamusal alandan dışlanan meseleler toplumsal hareketlerin mücadele temaları haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerle özel-kamusal alan arasındaki ayrım bulanıklaşmaya başlamış ve özel alanın unsurları kamusal alanda yer bulmuştur. Örneğin, feminizm “kişisel olan politiktir” sloganıyla kadınların sorunlarının özel alanla ilgili görülerek mücadele alanının dışında bırakılmasına karşı çıkmıştır (Bora, 2004, s. 531). Böylece siyasi ve ekonomik hedeflerden önce özel ve kültürel alanın değişimini ve bireysel hayatların yeni vatandaşlık anlayışı çerçevesinde dönüşümünü savunan yeni türde toplumsal hareketlilik biçimi tarih sahnesinde yer almıştır.

Toplumsal hareketlerin farklılaştığını savunan düşünsel akımlar, 20. yüzyılda siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıların değiştiği savından hareket ettiler. Buna göre 19. yüzyılın işçi hareketi aktivistliği ile meydana gelen devlet-sivil toplum karşıtlığı yerini hükümetlerin gündemleri ile koşut “siyasi” alanın daralmasını ve sivil toplumun genişlemesini savunan bir eğilime bırakmıştır. Bu yeni sivil toplum anlayışı devletin karşıtı olarak konumlanmamaktadır. Bunun sonucunda devletin düzenleyici bir güç olarak aile, piyasa, bilim gibi siyaset dışı (özel alan) kurumlarla ilgili sorumlulukları ve işlevleri artarken, paradoksal bir biçimde otoritesi azalmaya başlamıştır. Daha önceleri devlet gücünü ele geçirerek siyasi ve toplumsal değişim meydana getirmeye çalışan toplumsal hareketler, bu yeni paradigmatik dönüşümle birlikte devlet otoritesini sınırlandırma yönünde hareket

“

Kamusal Alan

Kamusal alan, tüm vatandaşların katılımına ve iletişimine açık olan, kamuoyu oluşturulmasına imkan tanıyan alandır. Bu alanda kamu yararına olan meseleler, medya araçları gibi “özgül araçlarla” konuşulur (Habermas, 2004, s. 95). Vatandaşların kamusal alandaki etkinlikleri toplumsal katılımını artırıcı bir etken olabilmektedir (Putnam, 2000, s. 498). Bu sebeple sivil toplum ve kamusal alanın ortaya çıkışı ve güçlenmesi demokratik siyasi sistemlerin gelişmesiyle bağlantılı görülmüştür.

Hannah Arendt kamusal alanın Yunan şehir devletlerinden itibaren izini sürmüş ve kamusal alan (demokratik siyasetin koşulu) ile toplumsal alan (aile ve piyasa) arasındaki ayrımı işaret etmiştir. Jürgen Habermas’ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft, 1962) isimli eseri çağdaş sosyolojide kamusal alan kavramı için önemli bir kaynaktır. Habermas kamusal alanın doğuşunu liberal kapitalizm etkisindeki burjuva toplumuyla ilişkilendirmiştir. O, kamusal alanı devletten, piyasadan ve ailenin mahrem alanından ayrı, dördüncü bir alan olarak betimlemektedir. Kamusal alan vatandaşların kamuyu ilgilendiren meseleleri özgür ve rasyonel olarak tartışabildiği, herkese açık söylemsel bir etkileşim düzlemidir (Hansen, 1993, s. 197).

”

etmiştir. Yeni toplumsal hareketler, devletlerin bütünlüğünü ve ulusal hakimiyetini güçlendirmek için özel alanı (mülkiyet, piyasa, aile, bilim, iş etiği, vb.) ulus devlet ideolojisi çerçevesinde yeniden yapılandırma amacının karşısında durmaktadır (Offe, 1999, s. 53-55). Tekrar belirtmek gerekirse, paradoksal durum, yeni toplumsal hareketlerin devletin özel alanın düzenlenmesi yönünde sorumluluğunun ve işlevinin artmasını savunurken otoritesinin zayıflamasını istemesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda eski paradigmatic yönelimin (ulus devlet) etkisi altındaki özel alanın yeni toplumsal hareketlerin dayandığı yeni ideolojiler (feminizm, ekolojizm vb.) temelinde savunulan değerlere göre düzenlenmesi bu hareketler tarafından talep edilmiştir.

Yeni toplumsal hareketlere dair iki kuramsal açıklama öne çıkmaktadır: *Yeni Toplumsal Hareketler* kuramı (Kimlik Yönelimli Paradigma) ve *Kaynak Mobilizasyonu* kuramı. Avrupalı düşünürler Alain Touraine ve Jürgen Habermas’ın Yeni Toplumsal Hareketler kuramı, bu hareketlerin kapitalizm ve post-endüstriyel toplumla ilişkisine yoğunlaşarak yapısal ve sistemik çözümlerler yapmaktadır. Amerikalı düşünürler Charles Tilly, Sidney Tarrow ve Doug McAdam’ın öne çıkan temsilcilerinden olduğu Kaynak Mobilizasyonu kuramı ise toplumsal hareketlerin ortaya çıkış koşullarına yoğunlaşarak kaynaklarını ve siyasi, toplumsal çevreyle ilişki içerisinde nasıl süreklilik kazandıklarını açıklamaktadır (Melucci, 1999, s. 81).

Bu düşünürlerin içinde yeni toplumsal hareketlerin sivil toplumla ilişkisini nispeten net bir şekilde ele alan düşünür Touraine’dir. Ona göre yeni toplumsal hareketlerin hedefi ne devlet ne de piyasa mekanizmalarıdır. Yeni toplumsal hareketler sivil toplumu hedeflemektedir. Toplumsal hareketler güçlendiğinde sivil toplum da güçlenir ve faaliyet gösterdikleri toplumda

Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Farkları

Eski toplumsal hareketlerin ekseriyetle siyasi ve ekonomik düzenin dönüşümünü içeren yapısal değişimi, yeni toplumsal hareketlerin ise öncelikle kültürel alanın dönüşümünü içeren toplumsal değişimi amaçladığı kabul edilmektedir. Offe (1999, s. 67) eski ve yeni toplumsal hareketlerin paradigmatik olarak farklılaşmasını dört kategoride özetlemektedir:

	“Eski paradigma”	“Yeni paradigma”
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyo-ekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyo-ekonomik gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve dağılım, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezi kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket biçimleri	a) İçsel: resmî örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) Dışsal: çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) İçsel: enformalite, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma b) Dışsal: negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

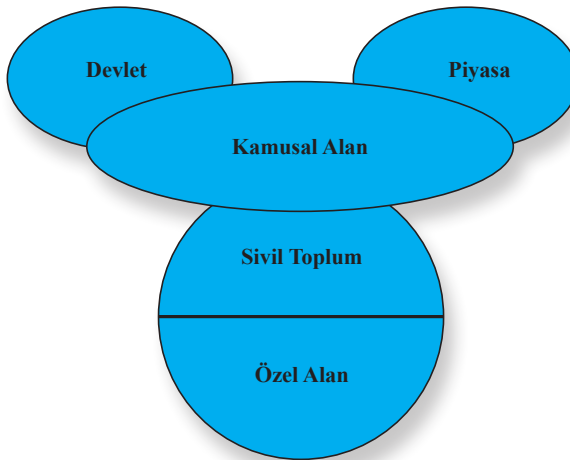
demokrasiyi desteklerler. Diğer taraftan demokratik olmayan totaliter yönetimler iki olguyu da bastırma ve hatta yok etme yoluna başvurabilir. Bu sebeple devletten belirli bir özerkliğe sahip olmaları gerekmektedir (Cohen, 1999, s. 124).

Touraine’in görüşlerinden hareketle sivil toplumun toplumsal hareketlerin mücadele alanı ve toplumsal hareketlerin de sivil toplumda meydana gelen mücadele biçimi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla sivil toplum toplumsal hareketleri de kapsayan geniş bir kavram olma niteliği kazanmasına rağmen sadece mücadeleyi değil aynı zamanda kazanılmış hak ve yükümlülüklerin hayata geçirilmesini de içeren aktif ve katılımcı vatandaşlığı da ifade ettiği için toplumsal hareketlere indirgenemez. Sivil toplum ayrıca kültürel ve toplumsal örgütlenme alanı olarak kamusal alanı da içerir. Kamusal alan ise siyasi mücadelenin rasyonel bir şekilde yürütülmesinin zeminini oluşturur (Calhoun, 1993, s. 269). Kamusal alan bireyin bir örgütlülüğün içinde olarak ya da olmayarak toplumsal alana katılımına imkan tanıyan soyut bir alandır. Örgütlü toplumsal katılımın iki türü mevcuttur. Birincisi dernek, vakıf vb. sivil toplum kuruluşlarında *gönüllülük*, ikincisi kurumsal olmayan toplumsal hareketlerde *aktivizm*. Diğer taraftan yeni toplumsal hareketlerin temaları ile özellikle hak savunuculuğu yapan sivil toplum örgütlerinin mücadele alanlarındaki kesişme gönüllülük ile aktivizmin her geçen gün daha fazla birbirine yaklaşmasına sebep olmaktadır.

Touraine (1985, s. 778-779) 18. yüzyıldan 20. yüzyıla sivil toplumun genişlemesini ve toplumsal hareketlerin temalarında bireysel/özel alanları içine alacak biçimde yaşanan genişlemeyi şu şekilde betimlemektedir:

Burjuva toplumunda katı bir şekilde sınırlı olan kamusal alan, sanayi toplumunda işçi sorunlarını içine alacak şekilde genişletildi ve şimdi tüm deneyim alanlarını kapsıyor: özel yaşam kamusallaşıyor ve birkaç yıl önce uzun bir kamusal yaşam döneminden sonra özel hayata çekildiğimizi ilan eden sosyal bilimciler şunu görmediler: bugün temel siyasi sorunlar doğrudan -döllenme ve doğum, üreme ve cinsellik, hastalık ve ölüm ve farklı bir şekilde evde tüketilen kitle iletişim araçları gibi- özel hayatla ilgilidir.

Özel hayatın sorunlarını mücadele alanına taşıyan yeni toplumsal hareketler, sosyo-politik olmaktan ziyade sosyo-kültürel bir özellik taşımaktadır. Çünkü özel alanla kamusal alan arasındaki ayrım silikleşirken devlet ile sivil toplum arasındaki mesafe açılmaktadır ve genişleyen sivil toplum zemininde hareket eden yeni toplumsal hareketler kamusal alandan dışlanan azınlıkların, dezavantajlı grupların ve ezilenlerin örgütlenmesini ve hakları için mücadele vermesini mümkün kılmaktadır (Touraine, 1985, s. 780, 782). Bu mücadele sayesinde sivil toplumda siyasi katılım oranlarının artması ve aktif vatandaşlık anlayışının gelişerek vatandaşların temsil ve karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları beklenir. Geniş toplum kesimlerinin özel alana mahsus ortak sorunlarından neşet eden kültürel temalar etrafında örgütlenen yeni toplumsal hareketler hak savunuculuğu yaparak aktif vatandaşlığın güçlenmesini sağlarken demokratik sistemin gelişmesi yönünde rol alabilir.

Şekil 1. Toplumsal alanlar.

Liberal demokratik sistemlerin en temel sorunlarından biri “temsil ve karar alma mekanizmaları ile ‘sivil toplum’ arasındaki boşluktur” (Melucci, 1999, s. 82). Bu sebeple demokratik teamüllerle işlese bile devlet kurumlarının yetersiz kaldığı yerde sivil toplumun örgütlü ya da örgütsüz olarak dezavantajlı grupların haklarını talep etmesi önem kazanmaktadır. Habermas’a göre yeni toplumsal hareketler ve genel olarak özerk sivil yapılar dezavantajlı grupların sözcüsü olarak “alternatif kamusal alanın” aktörleri olabilirler (Özbek, 2004b, s. 202). Alternatif kamusal alan demokratik sistemde temsil hakkı kısıtlanan ya da karar alma mekanizmalarında yer alma fırsatına sahip olamayan toplum kesimlerinin sivil ve siyasi katılımını artırarak demokrasiyi güçlendirebilir. Bu sebeple savunuculuk türü sivil toplum gönüllüleri ve sosyo-kültürel taleplere sahip yeni toplumsal hareketler aktivistleri çağdaş dünyada toplumsal ve siyasal gelişmenin aktörleri olmaktadır.

Özet ve Değerlendirme

Bu bölümde gönüllülüğün aktivizmle ilişkisi irdelenmiştir. Gönüllülük sivil toplum ile aktivizm ise toplumsal hareketler ile ilişkilidir. Sivil toplum ve toplumsal hareketler (modern dönemde) benzer toplumsal ve siyasi koşullarda ortaya çıkmıştır. İkisi de demokrasinin ortaya çıkması, geniş toplumsal kesimlerin temsiliyetini sağlayacak biçimde reforme edilmesi ve güçlendirilmesi serüveninin bir parçası olarak tarihte rol almıştır.

Gönüllülük ve aktivizm toplumsal katılımın bileşenleridir. Çağdaş toplumlarda gönüllülerin aktivizme doğru bir eğilimlerinin bulunduğu gözlenmektedir. Özellikle savunuculuk bu iki tür toplumsal katılımı birbirine yaklaştıran gönüllülük türüdür. Bununla birlikte bu iki alan bazı açılardan birbirinden farklılaşmaktadır. Gönüllüler daha çok hizmet ekseninde bireysel sorunları iyileştirmeyi amaçlayan faaliyetlere yönelirken, aktivizm radikal bir biçimde toplumsal değişim için çaba sarf etmektedir. Gönüllülük insanlara hizmeti, aktivizm ise yapısal değişimi amaçlamaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal hareketlerde yaşanan değişim, bu iki alanın birbirine yaklaşmasının yolunu açmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal hareketlerin ekseriyetle siyasi ve ekonomik değil de kültürel temalar etrafında örgütlenmesi aktivizmin devlet karşıtlığını içeren eylem türünden sivil toplumsal mücadele türüne yaklaşmasına sebep olmuştur. Bireysel ve toplumsal alanların özgürleşmesi için insan hakları, çevrecilik gibi temalar çerçevesinde yaşanan yeni tip örgütlenme sivil ve siyasi katılımı artırma potansiyeli taşımaktadır. Bunun yanı sıra sivil toplumsal mücadelenin alternatif kamusal alan yaratarak geniş toplumsal kesimlerin siyasi temsiliyetini ve karar alma mekanizmalarında yer edinmelerini kolaylaştırması ve nihayetinde demokrasiyi güçlendirmesi beklenmektedir.

Temel Okuma Önerileri

- Küçükömer, İ. (2009). *Sivil toplum yazıları*. Profil Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Türkiye 'de toplum ve siyaset*. İletişim Yayınları.
- Hannah, A. (1994). İnsanlık Durumu. (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal hareketler*. Babil Yayıncılık.
- Martin, W.G. (2008). *Toplumsal hareketler (1750-2005): Dipten gelen dalgalar*. (Çev. Deniz Keskin; yay. haz. Aydın Ekim Savran). Versus Kitap.

İleri Düzey Okuma Önerileri

- Tocqueville, A. (2016). *Amerika 'da demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere*. MIT Press.
- Touraine, A. (1988). *Return of the actor: Social theory in postindustrial society*. Univ of Minnesota Pr
- Musick, M., Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Indiana University Press.
- Journal of Civil Society, Vol. 6, No. 2.

Etkinlik Önerileri

- Özgürlük Yürüyüşü*, Yönetmen: Ava DuVernay, 2015.
- Entelköy Efeköy'e Karşı*, Yönetmen: Yüksel Aksu, 2011.

Kaynakça

- Abrahams, N. (1996). Negotiating power, identity, family, and community: Women's community participation. *Gender and Society*, 10(6), 768–796.
- Aksakoğlu, Y. (2006). *STK'lar için savunuculuk rehberi*. Ankara: STGM – Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Bora, A. (2004). Kamusal alan sahiden ‘kamusal’ mı? *Kamusal alan*, (Ed. Özbek, M.), (529-538), İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Handbook of theory and research for the sociology of education*, (Ed. J. G. Richardson), (241-258), New York: Greenwood Press.
- Calhoun, C. (1993). Civil society and the public sphere. *Public Culture*, 5, 267–280.
- Calhoun, C. (2015). Civil society and the public sphere: History of the concept. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (Ed. Wright, J.D.), (701-706), Volume 3, Waltham, MA: Elsevier.
- Caputo, R. K. (1997). Women as volunteers and activists. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 26(2), 156–174.
- Cohen, J. (1999). Strateji ya da kimlik: Yeni teorik paradigmlar ve sosyal hareketler. *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar*, (Yay. Haz. Çayır, K.), (109-129), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95–120.
- Coleman, J. S., & Hoffer, T. (1987). *Public and private high schools: The impact of communities*. New York: Basic Books.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da sivil toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(03), 79–99.
- della Porta, M. ve Diani, M. (2020). *Toplumsal hareketler*. (Çev. Pelin Çakır, Ceren Gülbudak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ehrlich, T. (1997). Civic learning: Democracy and education revisited. *Educational Record*, 78(3/4), 57–65.
- Eliasoph, N. (2003). *Avoiding politics: How Americans produce apathy in everyday life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ellis, S., & Noyes, K. (1990). *By the people: A history of Americans as Volunteers*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Encarnacións, O. G. (2011). Assisting civil society and promoting democracy. *The Oxford Handbook of civil society*, (Ed. Edwards, M.), (468-479), New York: Oxford University Press.
- Erdoğan, E. ve diğ. (Der.) (2020). *Türkiye’de gönüllülük: Deneyimler, sınırlılıklar ve yeni açılımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- European Commission ve diğ. (2009). *System of National Accounts 2008*. New York: European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank.
- Georgeou, N., & Engel, S. (2011). The impact of neoliberalism and new managerialism on development volunteering: An Australian Case Study. *Australian Journal of Political Science*, 46(2), 297–311.
- Habermas, J. (2004). Kamusal alan. *Kamusal alan*, (Ed. Özbek, M.), (Çev. Özbek, M.), (95-102), İstanbul: Hil Yayın.
- Halman, L. (2003). Volunteering, democracy, and democratic attitudes. *The Values of volunteering. Nonprofit and Civil Society Studies (An International Multidisciplinary Series)*. (Eds. Dekker P., Halman L.), (179-198), Boston, MA: Springer.
- Hansen, M. (1993). Unstable mixtures, dilated spheres: Negt and Kluge's the public sphere and experience, twenty years later. *Public Culture*, 5, 179–212.
- Hopkins, A. ve Wallerstein, I. (1995). *Sistem karşıtı hareketler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İslamoglu, H. (2015). Civil Society, Concept and History of. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, (Ed. Wright, J.D.), (707-712), Volume 3, Waltham, MA: Elsevier.

- Janoski, T. (2014). The dynamic processes of volunteering in civil society: A group and multi-level approach. *Journal of Civil Society*, 6(2), 99–118.
- Kabakcı, E. (2020). *Sosyolojiyi kurmak: Montesquieu, Toqueville, Comte, Durkheim*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Keeter, S. ve diğ. (2002). *The civic and political health of the nation: A generational portrait*. Medford: CIRCLE: Tufts University, The Center for Information & Research on Civic Learning & Engagement
- Keyman, E. F. (2006). *Türkiye’de sivil toplumun serüveni: İmkânsızlıkla içinde bir vaha*. Ankara: STGM (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi).
- Lundberg, G. A., Schrag, C.C., & Larsen, O. N. (1970). *Sosyoloji*. (Çev. Özer Ozankaya, Ülker Gürkan), c.1, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Markham, W. T., & Bonjean, C. M. (1995). Community orientations of higher-status women volunteers. *Social Forces*, 73(4), 1553–1571.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. O. Akinhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marwell, G., & Oliver, P. (1993). *The critical mass in collective action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melucci, A. (1999). Çağdaş hareketlerin sembolik meydan okuması. *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar*, (Yay. Haz. Çayır, K.), (81-107), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Milroy, B. M., & Wismer, S. (2007). Communities, work and public/private sphere models. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 1(1), 71–90.
- Mohan, G. (2002). The disappointments of civil society: the politics of NGO intervention in northern Ghana. *Political Geography*, 21, 125–154.
- Musick, M., & Wilson, J. (1997). Who cares? Toward an integrated theory of volunteer work. *American Sociological Review*, 62, 694–713.
- Musick, M., & Wilson, J. (1998). The Contribution of Social Resources to Volunteering. *Social Science Quarterly*, 79(4), 799–814.
- Musick, M., & Wilson, J. (2008). *Volunteers: A social profile*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Negt, O. ve Kluge, A. (2004). Kamusal alan ve tecrübe’ye giriş. *Kamusal alan*, (Ed. Özbek, M.), (133-140), İstanbul: Hil Yayın.
- Offe, C. (1999). Yeni sosyal hareketler: Kurumsal politikanın sınırlarının zorlanması. *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar*, (Yay. Haz. Çayır, K.), (53-79), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Özbek, M. (2004a). Giriş: Kamusal alanın sınırları. *Kamusal alan*, (Ed. Özbek, M.), (19-90), İstanbul: Hil Yayın.
- Özbek, M. (2004b). Giriş: Politik kamusal alan ve kolektif yaratıcılık. *Kamusal alan*, (Ed. Özbek, M.), (181-232), İstanbul: Hil Yayın.
- Passy, F. (2001). Political altruism and the solidarity movement: An Introduction. *Political altruism?: the solidarity movement in international perspective*. (Eds. Marco Giugni, Florence Passy), (3-26), Mayland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, London, Toronto, Sydney & Singapore: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D., & Goss, K. A. (2004). Introduction. *Democraicies in flux*, (Ed. Robert D. Putnam), (3-19), Oxford University Press.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *On birinci kalkınma planı (2019-2023): Kalkınma sürecinde sivil toplum kuruluşları özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Thoits, P. A., Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42(2), 115–131.
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika’da demokrasi*. (Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social Research*, 52(4), 749–787.

2. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜĞÜ TANIMLAMAK

Murat ŞENTÜRK¹, Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU²

¹Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta: murat.senturk@istanbul.edu.tr

²Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye

E-posta: busraturan@klu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.02

Gönüllülük son yıllarda çok daha sık duyulan ancak hemen herkesin tanımlamakta zorlanacağı kavramlardan biridir. Gönüllülüğün toplum hayatının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir bir dünya için ortaya koyduğu potansiyel, onun iyi anlaşılmasını ve yaygınlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Zira günümüz dünyasında fırsat eşitsizlikleri, açlık ve yoksulluk, insan ve hayvan hakları ihlalleri, savaşlar ve kıtlıklar, ekolojik dengesizlik, afet ve salgın gibi sorunlar git gide büyümekte ve hem gezegenimizi hem canlı yaşamını hem de toplumsal düzeni tehdit etmektedir. Gönüllülüğün insanları ortak sorunlar etrafında buluşturarak tüm bu sorunlara alternatif çözümler üretebilme ve daha iyi ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etme potansiyelinden hareketle bu bölümde “Gönüllülük nedir?”, “Gönüllü kimdir?”, “Gönüllüler ve gönüllülük neden önemlidir?” gibi soruların cevapları aranmakta; gönüllülüğün uygulama alanları ve gönüllülük türleri incelenmektedir. Ayrıca gönüllülerin toplumsal arka planı, psikolojik özellikleri ve gönüllü olma nedenleri, gönüllülükte dini ve sosyal değerler, günlük hayatta gönüllülüğün önemi, gönüllü olmanın önündeki engeller ve benzeri hususlar bu bölümde ele alınmaktadır.

Giriş

Herkes için daha insani bir yaşam, sorunların çözümü ve koşulların iyileştirilmesi gibi hedefler bugün tüm dünyada milyonlarca insanın gönüllü olmasını anlamlı kılmaktadır. İnsanlar bu hedefler için çeşitli gönüllülük alanlarındaki faaliyetlere vakit ayırmakta; bu faaliyetlerde emek harcamakta; bilgilerini, tecrübelerini, becerilerini ve maddi-manevi kaynaklarını bu amaçla ortaya koymaktadır. İnsanlığın kaynakların adil paylaşıldığı, ekolojik dengenin bozulmadığı, tüm canlıların yaşamsal haklarının korunduğu, topluluklar arasında barışın ve huzurun sağlandığı bir düzeni henüz tesis edememiş olması dünya üzerindeki sorunların artan bir hızla büyümesine, derinleşmesine ve yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle modern dünyanın yıkıcı karakteri bu sorunların her alana yayılmasına, *herkesi, her şeyi* ve özellikle *geleceği* tehdit eden bir boyuta ulaşmasına yol açmıştır. Bu noktada gönüllülük gerek tüm canlı yaşamını içine alan çevreye, gerekse insan yaşamını odağa koyan toplumsal anlama dair sağladığı kazanımlar ile öne çıkmaktadır. Gönüllülüğün sınır tanımayan kapsamı ve yerine getirdiği işlevler, halihazırda sahip olduğu önemin gün geçtikçe artacağına işaret etmektedir.

Günümüz dünyasında tüm canlıları, toplumları ve yaşadığımız doğal çevreyi tehdit eden pek çok sorunla karşı karşıyayız. Ekolojik dengenin bozulması, temiz/içilebilir su kıtlığı, canlı nesillerinin tükenmesi, yeryüzündeki doğal kaynakların azalması, afetler ve acil durumlar, yoksulluk, ayrımcılık ve toplumsal dışlama, toplumsal eşitsizlikler ve adaletsizlik gibi sorunlar bunlardan bazılarıdır. Gönüllülük hem sorunların çözümünde hem de mevcut durumun iyileştirilmesinde kritik bir role sahiptir.

Çağdaş dünyanın en yaygın toplumsal uygulamalarından biri olan gönüllülük, tüm bu yaygınlığına rağmen evrensel bir tanımdan yoksundur. Hatta gönüllülüğün, topluma bu kadar içkin bir olgu olmasına rağmen sınırları böylesine muğlak olan kavramların başında geldiği dahi iddia edilebilir. Gönüllülüğe dair algılar çoğunlukla adı konmamış tecrübelerden ibarettir. Bu durum gönüllülüğün uygulamaya dayanan doğasından, kapsamının günlük pratiklerle iç içe geçmesinden ve toplumlar arası farklardan kaynaklanmaktadır. Gönüllülük hakkında çok az yazılması, konuşulması ve tartışılması da gönüllülüğün sınırlarının belirsiz kalmaya devam etmesine neden olmaktadır.

Gönüllülük herkesin uzlaştığı ve sınırları net bir tanıma sahip değildir (Şentürk, Adıgüzel ve Turan 2016, s. 17; Görgün Baran, 2019, s. 8; Çevik, 2012, s. 1). Gönüllülüğün düşünce ve metinden ziyade uygulamaya dayanan doğası ve günlük pratiklerle iç içe geçmiş olması gönüllülüğü tanımlama girişimlerini zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra gönüllülük her bir

toplumda ve hatta toplulukta, mevcut sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı dolayısıyla farklı şekillerde uygulanmakta ve farklı anlamları kendisinde toplamaktadır.

Toplumların kültürel yapıları ve sosyoekonomik koşulları gönüllülük olgusunun farklı anlamlar taşımasına, bu durum da gönüllülük tanımlarının da farklı şekillerde yapılmasına neden olmaktadır. Toplumların kültürel ve geleneksel yapıları, din ve inanç sistemleri, yaşama kültürleri ve hatta siyasi geçmişleri gönüllülüğün uygulanma ve algılanma biçimlerini önemli ölçüde belirleyen unsurlardır. Zira bir toplumun dayanışma ağları, toplumsal sorumluluk anlayışı, yardımseverlik, hayırseverlik ve diğerkamlık biçimleri kültürel, geleneksel ve dini yapılarına bağlı olarak gelişmekte; sivil toplum, vatandaşlık bilinci, katılımcı demokrasi anlayışları siyasi geçmişle ilişkili olarak şekillenmektedir.

Gönüllülüğü tanımlarken karşılaşılan bir başka zorluk gönüllülük faaliyetlerinin resmi örgütler/kuruluşlar aracılığıyla yapıp yapılmadığının bir kriter olarak belirlenmesi ile ilgilidir. Wilson'ın ifade ettiği üzere (2012, s. 177) gönüllülük faaliyetlerinin resmi yapılar ile sınırlandırılması gönüllülüğü tanımlamakla ilgili bir açmazdır. Zira bu sınırlandırma, sivil toplum yapılanmasının zayıf olduğu toplumlarda gönüllülük oranlarının -haksız yere- düşük çıkmasına neden olmaktadır. Bununla baş etmek için gönüllülük tanımını bütün toplumlardaki faaliyetleri içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. Ancak bu kez de toplumlar arasında karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmak zorlaşacaktır.

Gönüllülüğün mevcut toplumsallığa sıkı sıkıya bağlı olması ve ona göre şekil alması evrensel bir tanımının yapılmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle gönüllülüğün ne olduğunu ortaya koymak istediğimizde onu geniş kapsamlı bir şekilde ele almak, buna uygun bir tanımlama önerisi geliştirmek ve asıl olarak onun ilkelerini ve farklılaşan noktalarını incelemek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. Böylelikle uygulamadaki ortaklıkları ve farklılaşmaları içine alan bir gönüllülük algısı geliştirmek mümkün olabilecek, bu sayede gönüllülükten konuşurken neyi kastettiğimiz belirginleşecektir.

Fotoğraf 1. “Gönüllü Ol İstanbul!” çağrısı yapan gönüllü öğrenciler.

Gönüllülük Nedir?

Özgür irade (ya da başka bir ifadeyle kendiliğindenlik) ile maddi çıkar bekleme, hemen hemen tüm gönüllülük tanımlarında yer alan ilkelerdir. Gönüllülük herhangi bir baskı, zorlama ve/veya yaptırım olmaksızın özgür bir seçim ile gerçekleştirilen faaliyetleri kapsamaktadır. Nitekim gerek Türkçedeki¹ gönüllülük kelimesinin gerek kelimenin çeşitli dillerdeki karşılıklarının kökenleri incelendiğinde, bu kelimelerin etimolojik olarak “istekli olma, isteme” gibi anlamlara dayandığı görülür. Günümüzde bazı gönüllülük çalışmalarının (örneğin, bir okul dersinde öğrencilerden ders dönemi boyunca bir kurumda gönüllü olmalarının istenmesi) bir ödev mantığıyla gerçekleştirildiği de görülmektedir. Ancak bu gönüllülük deneyimlerinin kişinin buna istekli olmaması halinde genellikle kısa ömürlü kalması, gönüllülük çalışmalarında kişinin istekli olmasının temel bir ilke olduğunu doğrulamaktadır.

Gönüllülük tanımlarında özgür irade kadar temel sayılabilecek bir diğer ilke ise maddi çıkar beklememektir. Kişinin topyekun bir iyi oluş için ortaya koyduğu çaba ve emeği ücretli bir işte ortaya koyulan çaba ve emekten ayıran temel nokta, gönüllülük faaliyetlerinin maddi

1 Türkçede gönüllülük kelimesinin gönül kelimesine dayanması, gönüllülük olgusunun -en azından Türk kültüründe- istekli olmaktan öte bazı anlamlar taşıdığına işaret etmektedir. İstek ve arzu bu kelimenin mecaz anlamıyken kelimenin birinci anlamı Türk Dil Kurumu’na göre “sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlama vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı”dır. Dolayısıyla gönüllülüğü içinde yaşadığımız dünyaya karşı beslenen sevgiyi yansıtan ve açığa çıkaran, hatırlanması gerekenleri hatırlatan bir olgu olarak anlamak mümkündür.

bir karşılık beklemeksizin yapılmasıdır. Burada özellikle maddi karşılık olmaması ifadesi yerine maddi karşılık beklenmemesi ifadesini tercih etmekteyiz. Zira gönüllülük faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen bazı çalışmalarda, gönüllülerin yol ve yemek masrafının karşılanması ya da sonraki gönüllülük faaliyetlerine mali kaynak sağlamak amacıyla yapılan satışlardan gelir elde edilmesi gibi sebeplerle ortaya koyulan gönüllü emek karşısında maddi bir karşılık elde edilebilmektedir. Ancak bu gibi durumlarda elde edilen maddi karşılık kişinin çaba ve emeğinin piyasa koşulları dahilindeki karşılığı olmadığı gibi bir kişisel kazanç ya da kişinin çabasının doğrudan amacı da değildir, ancak bir yan üründür. Bu nedenle gönüllülük çalışmalarındaki bu ilke, esasen ortaya koyulan gönüllü emeğin karşısında maddi bir karşılık olmaması değil beklenmemesidir.

Maddi çıkar beklememe ilkesini “hiçbir” kişisel çıkar gözetmemek olacak şekilde geniş tutan tanımlar da söz konusudur. Ancak gönüllülük *daha iyi bir dünya* amacıyla yapıldığı ve doğası gereği her daim manevi, çevresel ve toplumsal faydaya yönelik çıktılar ürettiği için kişinin *daha iyi bir dünya için daha iyi bir insan olma* hedefinde olması ve bu anlamda süreç içinde kişisel bazı faydalar elde etmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla gönüllülük faaliyetlerine katılarak daha adil, yaşanılabilir ve sürdürülebilir bir dünya inşa etmek isteyen birinin bu dünyanın bir parçası olarak kendi adına daha donanımlı, güçlü, bilinçli ve vicdanlı olmak gibi hedeflerinin olması gönüllülüğün doğasıyla uyumludur. Bu noktada temel tartışma konusu gönüllülüğün gönüllüler tarafından araçsallaştırılması ya da bir başka ifade ile kişisel çıkarlar için kullanılmasıdır. Gönüllülüğü, daha iyi bir dünya gibi bir hedefe taşıyan *değerler üstü bir değer* olarak düşündüğümüzde elbette gönüllülerin onu kişisel çıkarları için bir araç olarak görmesi çelişkili bir tablo oluşturacaktır. Bu anlamda gönüllülüğün kişisel çıkar aracı olarak görülmemesi gerektiği savunulabilir. Bununla birlikte kişisel çıkar umarak gönüllülük yapmak, pek tabii ki gönüllülük kapsamında yapılan faaliyetleri gönüllülük olmaktan çıkarmayacaktır. Sadece bu türden kişisel çıkar temelli gönüllülük algısının yayılmasının gönüllülüğün manevi ve evrensel değerini zaman içinde değiştirme potansiyeli olduğu görülmeli ve gönüllülük bir değer olarak kişisel çıkarlardan bağımsızlaştırılmalıdır.

Gönüllülüğü tanımlarken çerçevesinin çizilmesi gereken bir diğer ilke faaliyetlerin amacına ilişkindir. Buna göre gönüllülük faaliyetleri başka birçok amacı taşıyor olma ihtimaliyle birlikte “iyilik amacıyla”, “dayanışma ruhuyla”, “toplum yararı gözetilerek”, yabancılara yardım etme ya da fayda sağlamak için, pozitif katma değer oluşturmak için veya sivil toplum kuruluşları ya da kamu kurumlarının amaçları doğrultusunda gerçekleştirilebilir. Ancak en temelde tüm bunlar bütün canlılar, toplumlar ve çevre için daha iyi bir gelecek inşa etme arzusunun yansımalarıdır. Bu noktada “diğerlerine yönelmiş iyilik arzusu”nun

gönüllülük faaliyetlerine içkin olduğu söylenebilir. Daha somut bir ifadeyle kişinin kendisi ve yakın çevresi/ailesi dışındakilerin yararını gözetmesi gönüllülük faaliyetlerinin temel ilkelerindendir.

Gönüllülüğün bir diğer temel ilkesi eylemdir. Gönüllülük harekete geçmeyi ve eylemde bulunmayı gerektirir. Bu anlamda gönüllülüğün çift yönlü bir eylem biçimi olduğu söylenebilir. Somut bir örnek üzerinden gitmek gerekirse, çocuk hakları konulu halka açık bir konferansa dinleyici olarak katılmak tek yönlü bir eylemdir, bu durumda kişi konferans içeriğinin alıcısıdır. Oysa gönüllülük böyle bir içerik için bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynak paylaşımını gerektirir; yani alıcı olmak kadar -belki bundan daha fazla- verici olmak, gönüllülüğün olmazsa olmazıdır. Öyleyse aynı konferansta konuşmacı olmak, konferansın organizasyonunda görev almak, konferans konuşmacısı ayarlamak gibi eylemler gönüllü olmanın gerektirdiği aktif ve çift yönlü katılıma uygun düşerler. Gönüllülük ortaya bir emek koymak, bunun için bizzat eylemde bulunmak, belli bir zaman ve mekanda gerçekleştirilen faaliyetin bir parçası olmak demektir.

Gönüllü Olmanın Nedenleri

Esmond ve Dunlop (2004), gönüllü davranışının nedenlerini on başlık altında toplamıştır:

1. değerler (diğer insanlara yardım etmenin önemli olduğu inancı taşırlar),
2. karşılıklılık (gönüllü çalışmalarında “iyilik yapmanın” kendilerine ne gibi iyi şeylerin kazandırdığı ölçülür),
3. takdir etme (gönüllünün katkılarının ve yeteneklerinin bilinmesi),
4. anlama (yeni öğrenme deneyimlerine imkan sağlar),
5. benlik saygısı (kendine değer verme hissi artar),
6. tepkisellik (geçmiş ve/veya şimdiki durumdaki ihtiyaçları giderme),
7. sosyal (gönüllüler arkadaşlarından ve ailelerinden etkilenirler),
8. koruyucu (kendileri hakkındaki olumsuz düşünce ve duyguları azaltmak),
9. sosyal etkileşim (sosyal ağlar kurması ve başkaları ile etkileşimde bulunması),
10. kariyer geliştirme (faydalı kişiler ile bağlantı kurma, deneyim, beceri ve istihdam kazanabilme) (akt. Çevik, 2012, s. 8-9).

Gönüllülük Ne Değildir?

Gönüllülük kavramının oldukça muğlak sınırları olduğu daha önce ifade edilmişti. Sınırları belirsiz bir olguyu tanımlama girişiminin iki temel aksı bulunmalıdır. Bunlardan ilki olgunun “ne olduğu”na işaret edilmesiye kadar diğeri “ne olmadığı”nın belirlenmesidir. Yani gönüllülüğün ne olmadığı ve nelerle karıştırılmaması gerektiği ortaya koyulmalıdır. Bu noktada üzerinde durulacak kavramlar bağışçılık, üyelik, diğerkamlık, hayırseverlik ve yardımseverliktir.

“Bağışçılık” gönüllülük ile en ilişkili olgulardan birisidir. Bağışçılık gerek özgür irade ile yapılması gerekse de kişinin kendisi ve yakın çevresi/ailesi dışındakilerin yararını gözetmesi noktasında gönüllülük ile örtüşmektedir. Ayrıca uygulamada bağışçılık kanalları ile gönüllülük kanallarının sıklıkla kesişiyor olması da iki olgunun sıklıkla karıştırılmasına, farklılıklarının muğlaklaşmasına neden olmaktadır. Bununla beraber bağışçılık ve gönüllülük birbirinden tamamen ayrıştırılabilecek olgulardır. Zira gönüllülük aktif katılıma, çabaya ve emeğe dayanırken bağışçılık ayni ve nakdi kaynakların ihtiyaç noktalarına aktarılmasına dayanmaktadır. Bu noktada bu iki olgunun karşılıklı olarak birbirlerini beslediği söylenebilir. Bir anlamda gönüllülük, bağışçılık ile finanse edilmekte ve bağışçılık genellikle doğru adrese gönüllülük faaliyetleri sayesinde ulaşabilmektedir. Ayrıca uygulamada bağışçı olanların gönüllü, gönüllü olanların bağışçı olma eğilimlerinin arttığı da bir gerçektir (Öztürk, 2019). Yine de bağışçılık kavramı yalnızca kişinin sahip olduğu maddi kaynakları gerekli gördüğü alanlara kanalizetme ile sınırlıdır ve bu haliyle gönüllülüğün olmazsa olmazlarından aktif katılımı içermemektedir. Bununla birlikte bağış yapanların da çoğunlukla gönülden gelerek farklı çalışmalara katkı sağladığı unutulmamalıdır.

Bağışçılık gibi “üyelik” de gönüllülük kanallarıyla kesişen bir zeminde kendini göstermektedir. Her ne kadar birbirleriyle ilişkili olabilseler de gönüllü dernek üyeliği gibi üyeliklerin gönüllülükten ayrılması gerekmektedir. Üyelik bir sivil toplum kuruluşuna (dernek, vakıf) resmi anlamda dahil olmaktan kaynaklanan hukuki bir statüdür ve ilgili kuruluşun mevzuatına bağlı olmak üzere çeşitli hak ve sorumlulukları içerir. Özgür iradeyle gerçekleşmiş ya da sivil toplum kuruluşları çatısı altında olması üyeliğin gönüllülük sayılmasına yetmemektedir. Zira üyelikte, kişi mutlaka kendisi ve yakın çevresi/ailesi dışındakilerin yararını gözetmek durumunda olmadığı gibi aktif katılım da şart değildir.

Gönüllülük ile ilişkili olup karışıklığa sebep olabilecek bir başka kavram ise “diğerkamlık”tır. Alturizm ya da özgecilik şeklinde de ifade edilen bu kavram bencilliğin karşıtı olup kişinin herhangi bir çıkar gözetmeksizin sahip olduğu değerlerden hareketle diğerlerini düşünmesi ve onlar için çaba göstermesini ifade eder. Bu açıdan diğerkamlık gönüllülüğü motive eden nedenlerden biriye de gönüllülük ile tamamen aynı şey değildir. Hatta diğerkamlık olmadığında gönüllülük olmaz demek de mümkün değildir, bir kişi çok çeşitli motivasyonlarla gönüllü olabilir. Diğerkamlık kişinin kendisi dışındakilerin yararını gözetmesi yönüyle gönüllülüğe benzemekte, ancak her zaman gönüllülük şeklinde dışa vurulmamakta; eyleme dökülmeyen yahut kişinin yalnızca kendi yakınları için eyleme geçmesini sağlayan bir motivasyon olarak kalabilmektedir.

Gönüllülükle kimi noktalarda kesişen ve bu nedenle çeşitli karışıklıklara neden olan “hayırseverlik” ve “yardımseverlik”, birbirleriyle de kolay ayrıştırılamayan kavramlardır.

Dolayısıyla önce bu iki kavram ile kastedilenler netleştirilmelidir. Hayırseverlik “daha çok maddi yardımlarla, bağışçılıkla ve zengin olmakla” ilişkilendirilebilecek yardımlar yapmayı kapsarken, yardımseverlik “emek yoğun”, “beden gücünden yararlanılarak” yardım yapmayı kapsamaktadır (Altay ve ark., 2016, p. 19). Söz gelimi fiziksel engelli birine tekerlekli sandalye bağışında bulunmak bir hayırseverlik örneğiysen, tekerlekli sandalyedeki birine aşılması güç bir yolda destek olmak yardımseverlik örneğidir. Gönüllülük ise aktif katılımın yanı sıra belirlenmiş bir çerçeveyi ve kısmi de olsa sürekliliği gerektirir. Aynı örnek üzerinden gidilecek olursa, engelli birine tekerlekli sandalye bağışında bulunmak hayırseverlik, tekerlekli sandalyedeki birine aşılması güç bir yolda destek olmak yardımseverlik, belirli bir dönem içerisinde belirli günler o aşılması güç yolda bulunup oradan geçmek isteyen tekerlekli sandalye kullanıcıları gelirse onlara destek olmak gönüllülük kapsamında değerlendirilir. Görüldüğü üzere gönüllülük bir rastlantı eseri olmaktan ziyade bilinçli bir hedefin sistematik bir biçimde gerçekleştirilmesi çabasıdır. Bu noktada gönüllülüğün mutlaka bir sivil toplum kuruluşu bünyesinde gerçekleştirilmesi gerekmediği söylenebilir. Gönüllülük sivil toplum kuruluşu ve kamu kurumu gibi örgütlü ve resmi bir yapıda gerçekleştirilebileceği gibi, bu yapılardan bağımsız şekilde bir grup aracılığıyla ya da bireysel olarak da gerçekleştirilebilir.

Öyleyse tüm ilkelerden, olması ve olmaması gerekenlerden yola çıkarak bir tanım geliştirilebilir. Gönüllülük; (i) özgür iradeyle, (ii) maddi bir karşılık beklemeksizin, (iii) kendisi ve ailesi dışındaki dünyanın yararı amacıyla (iv) örgütlü veya bağımsız yapılan, (v) sistematik bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynak paylaşımıdır. Elbette yaptığımız tanım bu haliyle, gönüllülük tanımına dair tartışmalara belirli bir perspektiften cevap üretmekte ve bu anlamda bir taraf bildirmektedir.

Gönüllülüğün Temel Uygulama Alanları ve Gönüllülük Türleri

Gönüllülük faaliyetleri temel uygulama alanlarına ve hangi yapısal zeminde gerçekleştirildiğine göre farklı kategorilere ayrılarak incelenebilir. Bu bölümde öncelikle hangi alanlarda hangi tür faaliyetler gerçekleştirilebileceği incelenmekte, ardından faaliyetlerin gerçekleştirildiği zemine göre hangi türleri olduğu ele alınmaktadır. Bununla birlikte gönüllülük faaliyetlerinin uygulamada keskin sınırlarla belirlenmiş türlere ayrılmadığı, bu bölümde yapılan kategorileştirmenin uygulama sahasının daha iyi anlaşılması amacıyla yapıldığı hatırd tutulmalıdır.

Uygulama Alanları ve Faaliyetler

Yeryüzünde çok çeşitli alanlara yayılan sorunlarla yüz yüze olduğumuz daha önce ifade edilmişti. Bununla uyumlu bir şekilde gönüllülük faaliyetleri de söz konusu alanların tümüne yayılmaktadır. Bu alanların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir²:

2 Gönüllülük alanlarıyla ilgili daha kapsamlı bir çerçeve için "Gelecek Perspektifinden Gönüllülük Alanları" başlıklı bölümü inceleyiniz.

- Afet ve kriz
- Aile
- Çocuklar
- Din ve inanç
- Doğa ve çevre
- Eğitim
- Engelliler
- Gençler
- Hayvanlar
- Hemşehrilik
- İnsan hakları
- İnsani yardım
- İş ve çalışma hayatı
- Kadınlar
- Kültür ve sanat
- Mahalle/mekan
- Mülteciler/göçmenler
- Sağlık
- Siyaset
- Spor
- Yaşlılar
- Yoksulluk

Bu alanlar gönüllülüğün yapılabileceği temel alanlardır. Bir kimse bu alanlardan birine yoğunlaşabileceği gibi, farklı ve daha özel alanlarda da gönüllülük faaliyetlerinde bulunabilir. Yahut bu alanlardan bazılarını kesiştirerek daha spesifik bir uygulama alanı belirleyebilir. Söz gelimi, çocuklar ve sağlık alanları kesiştirilerek SMA, lösemi ve çocuk felci gibi çocuklarda görülme sıklığı yüksek olan ağır hastalıklarla ilgili faaliyetler yürütmek; kadınlar ve çalışma hayatı alanları kesiştirilerek kadın istihdamı, kadınların meslek edindirilmesi, kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, “cam tavanlar” ile mücadele gibi hedeflere yönelik faaliyetler; engelliler ve insan hakları alanları kesiştirilerek herkes için erişilebilir mekansal tasarım, engelli istihdamı konulu faaliyetler yürütmek mümkündür.

Tüm bu alanlarda yapılabilecek çok çeşitli faaliyetler söz konusudur. Bunlardan bazılarına değinmek gönüllülüğün nasıl yapılabileceği konusunda fikir vermesi açısından önem arz eder.

Son zamanlarda proje bazlı gönüllülük faaliyetlerinin artması ile birlikte bir gönüllülük projesinde aktif görev almak, idari ve pratik işleri üstlenmek, gerçekleştirilen organizasyonların idaresiyle ve/veya yönetimiyle ilgilenmek yaygın olarak gerçekleştirilen gönüllü faaliyetleri arasında yer almıştır. Benzer işler proje bazlı olmaksızın da gerçekleştirilmektedir. Ofis çalışmalarına destek vermek, idari işleyişin bir parçası olmak gönüllülük kapsamında yapılabilecek faaliyetler arasındadır.

Gönüllülük kapsamındaki en temel faaliyet türlerinden biri tanıtım ve iletişim çalışmalarıdır. Üye arama, yeni katılımcılara ve iş ortaklarına ulaşma, farkındalık ve bilinç oluşturma etkinlikleri, web sayfasını ve/veya sosyal medya hesabını yönetme bu kapsamda değerlendirilebilecek çalışmalardır.

Eğitsel ve psikolojik destek de gönüllü olarak yapılabilecek temel faaliyetler arasındadır. Bu noktada danışmanlık yapmak, ders vermek, motivasyon etkinlikleri gerçekleştirmek, etüt, atölye vb. düzenlemek eğitsel ve psikolojik destek faaliyetleri arasında sıralanabilir.

Diğer bir gönüllü faaliyet türü ise kaynak geliştirme çalışmalarıdır. Gönüllülük faaliyetlerinde ihtiyaç duyulan ayni ve nakdi kaynaklar için bir sponsor bulma ya da satış yapma ve bağış toplama gibi tekniklerle kaynak geliştirmek mümkündür. Bu kapsamda çok çeşitli uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bağış koşulları düzenlemek, bağış karşılığında kişisel becerilerini hizmete dönüştürmek, sponsor görüşmeleri yapmak, kermes organize etmek, satış yapmak, satışını yapmak üzere çeşitli ürünler hazırlamak bunlardan bazılarıdır.

Kaynakların ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerine uygun şekilde kullanılması bir diğer temel faaliyet türünü oluşturur. Bu kapsamda ayni yardım dağıtımı, bakım hizmetleri, afet ve acil yardım müdahaleleri, tamir ve onarım gibi destekler yapılabilmektedir.

Bir başka temel faaliyet türü içerik üretmektir. Ağlara, forumlara ve bloglara metin eklemek, çevrimiçi haber üretmek, basılı dokümanlar için görsel ve yazılı kaynak hazırlamak bu faaliyet türünde değerlendirilebilir.

Başlıklar halinde tekrar göstermek gerekirse, gönüllülük faaliyet türleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- İdari ve pratik işler
- Tanıtım, iletişim ve farkındalık çalışmaları
- Eğitsel ve psikolojik destek çalışmaları
- Kaynak geliştirme çalışmaları
- Yardım ve destek çalışmaları
- İçerik üretme

Bu faaliyet türlerini daha da çeşitlendirmek mümkündür. Burada yalnızca genel bir çerçeve çizilmiştir. Gönüllülük kapsamındaki faaliyetler ilgili alana, kısa ve orta erimli hedeflere, sahip olunan maddi/manevi kaynaklara göre çok farklı şekillerde gerçekleştirilebilmektedir.

Gönüllülük Türleri

Gönüllülüğün türleri konuşulurken çeşitli kategorik ayrımlar yapmak mümkündür. Bu yazıda gönüllülüğü üç farklı kategoride türlerine ayırmak uygun görülmüştür: kayıtlı/resmi olup olmamasına, kimlerle yapıldığına ve hangi zeminde yapıldığına göre.

Gönüllülük kayıtlı/resmi olup olmamasına göre ikiye ayrılır: (1) kayıtlı gönüllülük, (2) kayıt dışı gönüllülük. Gönüllülüğün genellikle resmî kurumlar aracılığıyla gerçekleştirildiği

“

Gönüllü Olarak Ne Yapabilirim?

Gönüllülük faaliyetleri kapsamında yapılabileceklerin bir sınırı yoktur. İhtiyaca yönelik olarak her tür iş gönüllü olarak yapılabilir. Bununla beraber fikir vermesi açısından gönüllü olarak neler yapabileceğinize bir göz atalım.

- Eğitim ya da akran desteği verme, atölye düzenleme, psikolojik danışmanlık ya da mentörlük yapma gibi eğitim ve destek çalışmaları
- Bakım, onarım, tamir gibi el emeği gerektiren işler
- Bağış toplama ya da bağış organizasyonları düzenleme, kermes gibi satış organizasyonları düzenleme, bu gibi organizasyonlarda satış yapma, mantı ya da bez çanta gibi satışa sunulacak ürün hazırlama gibi kaynak geliştirme çalışmaları
- Ayni ya da nakdi yardım dağıtma çalışmaları
- Farkındalık ve bilinç oluşturma, savunuculuk çalışmaları
- Afet ve kriz gibi durumlarda arama-kurtarma çalışmaları düzenleme ya da bu çalışmalara katılma
- Üye bulma, sosyal medya hesabı yönetme, kurumlarla veya kişilerle ilişki kurma gibi tanıtım ve iletişim çalışmaları
- Proje yönetme, organizasyon yönetimi gibi idari işler ya da proje bazlı çalışmalar ve ofis işleri
- Haber ya da blog yazısı yazma, tercüme, raporlama gibi içerik üretme çalışmaları.

”

ifade edilse de esasen gönüllülük faaliyetlerinin kayıt dışı şekilde gerçekleştirilmesi de mümkündür. Buna göre kayıtlı gönüllülük örgütler ve dernekler aracılığıyla organize edilirken, kayıt dışı gönüllülük doğrudan kişiler arasında gerçekleştirilmektedir (UNV, 2018, s. 11).

Kayıtlı gönüllülük genellikle sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları gibi resmi yapılarda gerçekleştirilen ve kayıtlara geçirilerek istatistiklere yansıyan gönüllülük çalışmalarını kapsar. Kayıt dışı gönüllülük ise bu şekilde bir resmi kayda geçmeyen, genellikle kurum aracılığı olmaksızın doğrudan toplumsal alanda gerçekleştirilen gönüllülük çalışmalarına karşılık gelir; herhangi bir kurum ya da kuruluşa bağlı olmaksızın, bireysel ya da bir grup aracılığıyla gerçekleştirilen gönüllü çalışmalar bu kapsamda değerlendirilebilir. Kayıtlı gönüllülük genellikle dernekler, vakıflar, kamu kurumları, sendikalar, meslek odaları, federasyonlar ve özel sektör kuruluşlarında gerçekleştirilmektedir. Kayıtlı gönüllülük çalışmalarının kayıtlı olması ve istatistiklere yansımaları bu türün teşvik edilme sebeplerindendir. Kayıt dışı gönüllülük ise mevcut tablonun gönüllülük istatistiklerinde olduğundan kötü görünmesine neden olmaktadır. Buna karşın kayıt dışı gönüllülük, bu alanda bürokratik hantallıklar büyük ölçüde söz konusu olmadığı için hızlı uygulanabilen, esnek ve dolayısıyla sahaya kolayca uyum sağlayabilen çalışmalardan oluşmaktadır.

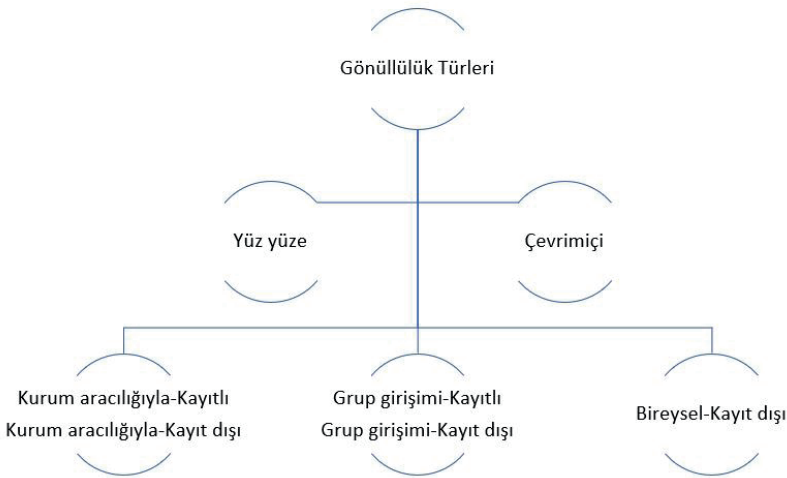
Gönüllülük kimlerle yapıldığına göre ise üçe ayrılır: (1) kurum aracılığıyla, (2) grup olarak, (3) bireysel. Kurum aracılığıyla yapılan gönüllülük kayıtlı gönüllülük ile büyük oranda örtüşür. Zira kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini kayıt altında tutma ve raporlama eğilimi

gösterirler. Bununla birlikte gönüllülük faaliyetlerini kayıt altında tutmayan ya da en azından yalnızca bir kısmını kayıt altında tutan kurumlar da olabilir.

Bir kurum aracılığıyla gönüllülük yapmanın gönüllüler açısından görece geniş ve kurumsallaşmış bir yapının parçası olma, görece büyük bir iş birliği ağına sahip olma, aynı ve nakdi kaynaklara görece kolay erişme, nüfuzlu bir sosyal ağa katılma, mesleki kariyer inşa etme gibi avantajları vardır.

Gönüllülük faaliyetleri bir grup girişi şeklinde de gerçekleştirilebilir. Bizzat inisiyatif alan kişilerin bir grup olarak gerçekleştirdiği bu gönüllülük türü kurum aracılığıyla gerçekleştirilen gönüllülük faaliyetlerine göre daha az hiyerarşik bir yapıya tabidir. Kayıtlı ya da kayıt dışı gönüllülük faaliyetleri gerçekleştirebilen gönüllü grup girişimleri, gönüllü çalışmalar gerçekleştirmek üzere birbirleriyle irtibata geçerek doğrudan bu amaç için toplanmış gruplar olabileceği gibi halihazırda bir arada olup gönüllü çalışmalar yapmaya karar vermiş gruplardan da oluşabilir.

Son olarak gönüllü çalışmalar bireysel olarak da yapılabilir. Kayıt dışı olan bu gönüllülük türü kurumsallığın ya da iş birliğinin getirdiği avantajlardan görece uzak olsa da çok daha pratik sonuçlar ortaya koyma ve gönüllü olan kişiye liderlik becerileri başta olmak üzere pek çok beceri kazandırma gibi bazı avantajlar sağlar. Bireysel ve bir grup girişi şeklinde gerçekleştirilen gönüllü çalışmalarda çeşitli kurum ve kuruluşlarla iş birlikleri yapılabilmektedir. Böylelikle uygulamada her üç türün de birbiriyle kesiştiği ve birbirini çeşitli avantajlarla beslediği söylenebilir.

Şekil 1. Gönüllülük türleri.

Gerçekleştirildiği zemine göre ise gönüllülük ikiye ayrılabilir: (1) Yüz yüze gönüllülük, (2) çevrimiçi gönüllülük. Yüz yüze gönüllülük gerçek zamanlı olarak, gerçek mekanlarda fiziksel bulunmayla gerçekleştirilen faaliyetleri kapsar. Burada görece yeni olan ve bahsedilmesi gereken çevrimiçi gönüllülüktür. Çevrimiçi gönüllülüğün de bir gönüllülük türü olarak tanımlanması gerekmektedir.³ Zira çağdaş dünyada hemen her alan da olduğu üzere teknolojik gelişmeler gönüllülüğü de etkilemiş ve tüm dünyada yeni bir gönüllülük yapma biçimi doğurmuştur. Çevrimiçi gönüllülük kısmen veya tamamen internet üzerinden, çevrimiçi araçlarla gerçekleştirilen gönüllülük faaliyetlerini ifade eder. Çevrimiçi gönüllülük yüz yüze gönüllülükle birlikte de gerçekleştirilebilmektedir. Bir başka ifadeyle bir gönüllü, çalışmalarını işin niteliğine ve koşullara göre hem çevrimiçi araçlar kullanarak hem de yüz yüze gerçekleştirmeye devam edebilir. Çevrimiçi gönüllülük bugün hem kayıtlı gönüllülüğün hem de kayıt dışı gönüllülüğün bir bileşeni haline gelmiştir. Bu açıdan çevrimiçi gönüllülük bir gönüllülük yapma biçimi olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte yalnızca çevrimiçi gönüllülük faaliyetleri gerçekleştiren girişimler de mevcuttur.

Çevrimiçi gönüllülük çok geniş bir kesime ulaşmak ve dolayısıyla bir gündem oluşturmak için oldukça işlevseldir. Fiziksel sınırları aşma ve her kesimden insana ulaşma imkanı sunması, zamandan ve mekandan görece bağımsızlaştırması çevrimiçi gönüllülüğü, gönüllülük faaliyetleri için vazgeçilmez bir konuma taşımaktadır.

Gönüllü Kimdir: Kazanımlar ve Sorunlar

Gönüllü kimdir?

Gönüllülük tanımından hareket ederek tanımlamak gerekirse gönüllü, özgür iradesiyle maddi bir karşılık beklemeksizin kendisi ve ailesi dışındaki dünyanın yararı amacıyla örgütlü veya bağımsız bir şekilde bilgisini, zamanını, becerilerini, deneyimlerini ve kaynaklarını sistematik bir biçimde paylaşan kimsedir. Bu durumda gönüllülerin empati sahibi, insan ilişkileri iyi, hoşgörülü, sabırlı, kararlı, sorumluluk sahibi, paylaşımcı, dikkatli, meraklı, dinamik, girişken ve cesur olmalarını beklemek uygun düşecektir. Bu özellikler bir gönüllünün zaten sahip olduğu ya da gönüllü çalışmalara katılmaya devam ettikçe kazanabileceği ve geliştirebileceği özellikler olabilir. Zira gönüllülük faaliyetleri gönüllülere, toplumun çok farklı kesimleriyle ilişki kurma, çok çeşitli alanlarda çalışmalar yapma gibi imkanlar sunmaktadır. Buna bağlı olarak gönüllüler gönüllü çalışmalarda yer almaya devam ettikçe sahip oldukları becerileri geliştirecek ve yeni beceriler elde ederek sayısız kazanıma ulaşacaktır.

3 Çevrimiçi gönüllülüğü çeşitli boyutlarıyla ele alan “Çevrimiçi Gönüllülük ve Sivil Toplum Kuruluşları” bölümünü inceleyiniz.

Gönüllü olmak yaşa, cinsiyete, mesleğe, eğitim durumuna, ekonomik duruma, çalışma durumuna vb. toplumsal statülere bağlı olmaksızın her kesimden bireyin deneyimleyebileceği bir ayrıcalıktır. Burada ayrıcalık kelimesi özellikle kullanılmıştır. Zira gönüllü olmak daha iyi bir dünya için çaba sarf etmek gibi bir değere sahip olmak ve bu süreçte kişisel kazanımlarla birlikte kendini zenginleştirmek demektir.

Motivasyonlar ve Kazanımlar

Gönüllü olmayı teşvik eden motivasyonların kaynakları da çeşitlidir şüphesiz. Buradan hareketle motivasyonları üç kategoride toplamak mümkündür:

- Sosyal motivasyon
- Özgeci motivasyon
- Benci motivasyon

Sosyal motivasyon kişinin çevresiyle ve diğer insanlarla kurduğu ilişkiden kaynaklanan motivasyonları, özgeci motivasyon kişinin sahip olduğu alturistik/diğerkamcı değerlerden kaynaklanan motivasyonları, benci motivasyon ise kişinin kendisini ve kişisel gelişimini öncelemesinden kaynaklanan motivasyonları kapsar. Bu motivasyon türlerini somut cümlelerle örneklendirmek uygun olacaktır. Bunun için Tablo 1 incelenebilir.

Tablo 1. Gönüllülerin motivasyon türlerine göre kurabilecekleri cümleler

Motivasyon türü	Uygun cümle
Sosyal motivasyon	Arkadaşlarım da gönüllü olduğu için gönüllüyüm. Gönüllülük sayesinde yeni insanlarla tanışmayı seviyorum. Sosyal ağımyı genişletmek için gönüllü oldum. Etrafımdaki insanlar gönüllü olmamı önemsiyor. Ailem gönüllü olmam konusunda beni teşvik ediyor. Gönüllü olduğumda daha az yalnız hissediyorum.
Özgeci motivasyon	Vicdanım bana zor durumdakiler için bir şeyler yapmamı söylüyor. Gönüllülük dini bir sorumluluktur. İnsanlara yardım etmek beni mutlu ediyor. Gönüllü olmak bir insanlık görevidir. Gönüllülük sayesinde yaşadığım toplumun bir parçası oluyorum. Geleneklerimiz gönüllü olmamızı öğütüyor.
Benci motivasyon	Gönüllülük faaliyetleri sayesinde yeni kariyer seçeneklerine ulaşıyorum. Gönüllülük kendimi geliştirmeme yardımcı oluyor. Gönüllülük kendimi iyi hissetmemi sağlıyor. Gönüllülük faaliyetlerinde işimle ilgili yeni beceriler kazanıyorum. Gönüllülük özgüvenimi artırıyor. Gönüllülük sayesinde işinde uzman kişilerle kontak kuruyorum.

Bir kişi bu motivasyon türlerinden yalnızca birine ya da tamamına sahip olabilir. Burada motivasyona sahip olmak, kişiyi gönüllü olmaya sevk eden nedenleri ifade eder. Kişiyi başlangıç aşamasında gönüllü olmaya teşvik eden motivasyonlar, gönüllülük sürecinin ileriki

safhalarında değişebilir. Söz gelimi bir kişi özgeci motivasyonla gönüllülüğe başlayabilir zira bunun bir insanlık görevi olduğunu düşünüyor ve kendisini sorumlu hissediyordur. Fakat zaman içinde gönüllülük sayesinde kendisini geliştirdiğini ve özgüveninin arttığını fark etmesi gönüllü olmayı sürdürmesini sağlayan temel motivasyon haline gelebilir.

Bir gönüllü çeşitli şekillerde ve çeşitli motivasyonlarla gönüllü olmaya devam ettikçe, daha iyi bir gelecek için dünyaya sağladığı faydanın yanı sıra kendisi de çeşitli kazanımlar elde eder. Elbette bu kazanımlar kişinin gönüllülük hikayesine göre çok çeşitli biçimler alabilir. Bununla birlikte genel bazı kazanımlardan bahsetmek mümkündür.

Gönüllülük faaliyetlerine katılan bir gönüllü öncelikle daha iyi bir dünya hedefine yapmış olduğu katkılar sayesinde manevi bir haz almakta ve duygusal zenginlik kazanmaktadır. Bu onun hayatı anlamlandırmasını ve kendisini önemli hissetmesini sağlar. Özgüveni ve toplumsal duyarlılık hissi gelişir. Toplumda değer yaratmanın ayrıcalığına erişmekte ve deneyimleri sayesinde yeni kişisel beceriler geliştirmektedir. Böylelikle toplumda örnek birey olma yolunda ilerlemekte, itibar ve statü kazanmaktadır. Topluma aidiyet hissini güçlendirmektedir. Kişisel gelişiminin yanı sıra yeni bir çevre kurup arkadaşlıklar edinerek bir sosyal grubun parçası olmaktadır. Tüm bunlar vaktinin verimli ve eğlenceli geçmesine imkan tanımaktadır. Dolayısıyla gönüllü olmak, kişiye kendini gerçekleştirme fırsatı sunarken aynı zamanda hem iş hem de sosyal yaşamına çok önemli katkılar sağlayabilir.

Engeller ve Sorunlar

Yeryüzünde çok sayıda insan gönüllü olmakta ve gönüllülük faaliyetlerinde yer alarak katma değer üretmektedir. Bununla birlikte mümkün olmasına rağmen çok sayıda insan henüz hiç gönüllü olmamıştır ve gönüllü olanların da bir kısmı daha sonradan gönüllü olmayı bırakmıştır. Gönüllü olmanın tüm kazanımlarına rağmen bu kadar çok sayıda insanın gönüllü olmamasının arkasında yatan sebepler üzerinde düşünmeye değerdir. Bir kişinin gönüllü olmamasının muhtemel nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yaman, 2005, s. 45):

- “Sorumluluk almak ya da kendini bir yere bağlı hissetmek istememektedir.
- “Kimse ona gönüllü olup olmayacağını sormamıştır.
- “Yapabileceği bir şeylerin olduğuna inanmaz.
- “Daha önce kötü deneyimleri olmuştur. Beklentileri karşılanamamıştır, yaptığı iş küçümsenmiştir ya da herhangi bir kurumdan tatsız bir şekilde ayrılmıştır.
- “Halihazırda çokça sorumluluk altındadır.

“

Gönüllülükle İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar

Gönüllülükle ilgili çok sayıda doğru bilinen yanlış olduğu görülmektedir. Burada sadece en önemlilerine dikkat çekilmektedir:

- “Gönüllülük yapabilmek için çok yetenekli olmam gerekir”: Hayır, gönüllülük için istekli, arzulu olmanız ve harekete geçmeniz yeterlidir.
- “Gönüllülük çok vaktimi alır”: Hayır, sistematik gönüllülük çalışmaları haftada belli bir zamanınızı ilgili eyleme yönlendirmenizi sağlar. Genellikle gönüllü olanlar vakitlerini daha iyi yönetir ve vakitleri bereketlenir.
- “Gönüllü olmak için para harcamam gerekir”: Hayır, gönüllülük için ille de para harcamanız gerekmez, bugün birçok iş para harcanmadan yapılmaktadır. Bazı STK’lar ise gönüllülerin harcamalarını başlıklarla karşılamaktadır.
- “Gönüllü olmak okulumu, işimi, ailemi ihmal etmeme neden olur”: Hayır, gönüllülük farklı insanlarla etkileşime girmenizi mümkün kılar. Okulunuzdaki, işinizdeki ve ailenizdeki ilişkileri güçlendirir.
- “Gönüllü olmak herhangi bir ideoloji tarafından kullanılmama neden olur”: Hayır, gönüllülük yapabileceğiniz alanları, kuruluşları kendiniz seçebilirsiniz. Haklarınızı ve sorumluluklarınızı bildiğinizde bu tür yapılarda hakkınızı savunabilir ya da gerektiğinde buralardan ayrılabilirsiniz.
- “Gönüllü olmak için bir STK’ya (dernek ya da vakıf) ihtiyaç duyarım”: Hayır, arkadaşlarınızla, komşularınızla kendi gönüllülük çalışmanızı oluşturabilirsiniz.
- “Gönüllülerin örgütlenmesi ve çalışması için paraya ihtiyaç vardır”: Hayır, paradan önce ortak bir hedefe ve kolektif eylemi gerçekleştirecek uyuma sahip olmalısınız. Küçük bütçelerle ya da hiç bütçe kullanmadan çalışan çok sayıda gönüllülük girişiminden bahsetmek mümkündür.

”

- “Yapılan faaliyetlerin sıkıcı bir iş olduğunu düşünür.
- “Özgüven eksikliğinden dolayı böyle bir işe kalkışmaz.
- “Halihazırda çalıştığı işe engel teşkil edeceğini düşünür.
- “‘Gönüllü olma’ anlayışına sahip değildir veya böyle bir alışkanlık/gelenek çevresinde/ailesinde yoktur.
- “Ek masraf yapacağından çekinir ve bu masrafları gözünde büyütür.”

Yaman’ın sıraladığı bu nedenlere başkaları da eklenebilir. Gönüllü olmanın önündeki en dramatik engellerden biri insanların nasıl gönüllü olacaklarını bilmemesidir. Bu durum gönüllülüğün makro anlamda yapılandırılmış bir zemine sahip olmaması ve henüz kamusal görünürlüğe yeterince erişememesinden kaynaklanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları ile ilgili güvensizlik duygusu, gönüllü olmanın önündeki bir başka engeli oluşturmaktadır. Özellikle ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının ideolojik yapılanmalar olduğu algısı gönüllü olma potansiyeli olan pek çok insanı bu alandan uzak tutmaktadır. Bu algının gönüllülük yapmanın önünde bir engel oluşturmaması için sivil toplum örgütlerinin

“

Herkes Gönüllü Olabilir!

Gönüllü olmak için insanların bir kısmı kendini yetersiz görebilmekte, büyük bir kısmı ise vakit bulamadığını belirtmektedir. Tüm sınırlılıklara rağmen herkes gönüllü olabilir. Neden? Yaşadığımız dünyada hemen herkesin iyi yaptığı en az bir iş bulunmaktadır. İnsanlar, kimilerine göre çok gereksiz kabul edilen ancak toplumsal yaşamda birçok boşluğu doldurabilen meziyetlere sahiptir. Herkesin iyi olduğu, güzel yaptığı bir becerisi vardır. Diğer taraftan herkesin ihtiyaç duyduğu bir konu vardır. İnsanlar, birçok açıdan yeterli olsa da en az bir konuda ihtiyaç duyabilmektedir. Bu durumda beceriler ve ihtiyaçlar birbirleriyle eşleştirilebilir ve herkes gönüllü olabilir.

”

yakından tanınmasının önü açılmalı, bu örgütlerin kamusal tanınırlığı ve güvenilirliği artırılmalıdır. Aynı zamanda gönüllülüğün yalnızca sivil toplum kuruluşlarında yapılmadığı, bireysel girişimler veya grup girişimleriyle de gerçekleştirilebileceği hatırlanmalıdır.

Gönüllülük faaliyetlerine ayıracak yeterli zamana sahip olmamak gönüllü olmanın önündeki engellerin başında gelmektedir. Bu noktada gönüllülüğü bir serbest zaman etkinliği yerine kişisel zaman planlamasında özel bir yer ayrılması gereken *olmazsa olmaz* bir faaliyet olarak görmek pek çok şeyi değiştirecektir. Nitekim son zamanlarda artış gösteren proje bazlı gönüllülük faaliyetleri kısa süreli bir deneme sürecini de mümkün kılmaktadır.

Özet ve Değerlendirme

Gönüllülük günümüzde sıkça duyduğumuz fakat hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığımız bir olgudur. Bu bölümde gönüllülük çeşitli yönleriyle ele alınmış ve bu konuda kapsayıcı bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle gönüllülüğün önemi ortaya koyulmuştur. Gönüllülüğün, daha iyi bir dünya hedefini içinde barındıran *değerler üstü bir değer olduğu* vurgulanmış; herkes için daha insani bir yaşam ve sorunların çözümü ve koşulların iyileştirilmesi gibi hedeflerle kritik bir role sahip olduğuna işaret edilmiştir.

Gönüllülüğün neden önemli olduğu ele alındıktan sonra onun ne olduğu ve ne olmadığı ortaya koyularak bir gönüllülük tanımı yapılmıştır. Buna göre gönüllülüğün özgür iradeyle, maddi bir karşılık beklemezsizin, kendisi ve ailesi dışındaki dünyanın yararı amacıyla örgütlü veya bağımsız yapılan, sistematik bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynak paylaşımı olduğu öne sürülmüştür.

Gönüllülük faaliyetleri temel uygulama alanlarına ve hangi yapısal zeminde gerçekleştirildiğine göre farklı kategorilere ayrılarak incelenmiş ve bu altbaşlıklar dikkate alınarak afet ve kriz, aile, çocuklar, din ve inanç, doğa ve çevre, eğitim, engelliler, gençler, hayvanlar, hemşehrilik, insan hakları, insani yardım, iş ve çalışma hayatı, kadınlar, kültür ve sanat, mahalle/mezan, mülteciler/göçmenler, sağlık, siyaset, spor, yaşlılar ve yoksulluk gibi alanlarda gönüllülük faaliyetleri yapılabileceği belirtilmiştir. Bu faaliyetler kayıtlı/resmi olup olmamasına, kimlerle yapıldığına ve hangi zeminde yapıldığına göre üç farklı kategoride incelenerek gönüllülük türleri temel özellikleri ile birlikte ortaya koyulmuştur.

Sonraki bölümde ise gönüllülük faaliyetlerini yapan bireylere, yani gönüllülere odaklanılmıştır. “Gönüllü” tanımını takiben, gönüllü olma motivasyonları ve kazanımları incelenmiştir. Empati sahibi, insan ilişkileri iyi, hoşgörülü, sabırlı, kararlı, sorumluluk sahibi, paylaşımcı, dikkatli, meraklı, dinamik, girişken ve cesur gibi özelliklere sahip olan ya da gönüllülük faaliyetleri süresince bu gibi özelliklerini geliştiren gönüllülerin sosyal, özgeci ve benci motivasyona sahip olabileceklerinin altı çizilmiştir. Çeşitli şekillerde ve çeşitli motivasyonlarla gönüllü olan birinin daha iyi bir gelecek için dünyaya sağladığı faydanın yanı sıra kendisinin de çeşitli kazanımlar elde ettiği vurgulanmış ve bu kazanımlara örnek verilmiştir.

Son olarak gönüllülüğün önünde engel oluşturabilecek bazı sorun alanlarına değinilerek bunları aşmanın mümkün olduğu gösterilmek istenmiştir. Yinelemek gerekirse gönüllülük tüm insanlara ve doğaya yönelmiş iyilik arzusunun bir yansıması olarak değerler üstü bir değerdir. Bu husus dikkate alınarak bu bölümde gönüllülüğü teşvik eden bir bakış sergilenmiştir.

Temel Okuma Önerileri

Şentürk, M., Adıgüzel, Y., Turan, B. (2016). *Üniversitede Gönüllü Olmak*. Turing Yayınları.

Görgün Baran, A. (2019). *Türkiye'de Gençlerin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Durumu*. (çevrimiçi erişilebilir)

Erdoğan, E., Uyan Semerci, P., Yentürk, N., Yurttagüler, L. (2020). *Türkiye'de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*. (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

Çakı, F. (2014). *Türk Sosyolojisinde Yeni Bir Alan: Gönüllülük Araştırmaları*. (çevrimiçi erişilebilir)

Özmete, E. (2010). *Sosyal Kapitali Yapılandırmak: Sosyal İletişim Ağı ve Yardımsızlık-Gönüllülük*. (çevrimiçi erişilebilir)

Kesgin, B. (2016). *Türkiye'de Gönüllülük Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme*. (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

Patch Adams, Yönetmen: Tom Shadyac, 1998.

Dead Poets Society, Yönetmen: Peter Weir, 1989.

Bajrangi Bhaijaan, Yönetmen: Kabir Khan, 2015.

Dilruba Evleri Tanıtım Filmi (çevrimiçi erişilebilir).

STK Ziyaretleri [ilgi duyduğunuz alanda çalışan STK'ları ziyaret ederek kurucuları ile görüşme yapmak ya da gönüllü çalışmaları izlemek]

Kaynakça

- Altay, Ö. F., Başarslan, F. ve Güzeliş, N. (2016). Giriş: Gönüllülüğü Araştırmak içinde *Üniversitede Gönüllü Olmak: Üniversite Öğrencilerinin Gönüllülük Algıları, Eğilimleri ve Deneyimleri Araştırması: İstanbul Üniversitesi Örneği*, Ed: Şentürk, M., Adıgüzel, Y., Turan, B., İstanbul: Turing Yayınları.
- Çevik, A. (2012). Gönüllü Motivasyon Envanteri: Türk Popülasyonuna Uyarlanması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Görgün Baran, A. (2019). Türkiye’de Gençlerin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Durumu. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 5-26.
- Öztürk, N. S. (2019). Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülerin Kaynak Geliştirme Süreçlerine Katılımı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul.
- UNV. (2018). *The Thread That Binds: Volunteerism and Community Resilience*. United Nations Volunteers.
- Şentürk, M., Adıgüzel, Y. ve Turan, B., (2016). *Üniversitede Gönüllü Olmak*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Wilson, J. (2012), Volunteerism research: A review essay, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 41, 2: 176–212.
- Yaman, Y. (2005). Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi. In L. Sunar (Ed.), *STK’lar için Yönetim Rehberi*. Kaknüs Yayınları.

3. BÖLÜM

HAKLAR VE SORUMLULUKLAR EKSENİNDE GÖNÜLLÜLÜK

Selman Salim KESGİN¹

¹Dr., Kıdemli Uzman, Kızılay Akademî, İstanbul, Türkiye

E-posta: slmnkesgin@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.03

Eğitim, kültür, afet gibi birçok alanda karşımıza çıkan bir olgu olan gönüllülük, ekonomik, kültürel, politik, sosyolojik yansımaları ile her geçen gün faaliyet alanı daha da yaygınlaşmakta ve çeşitlenmekte olan bir çalışma alanıdır. Bu çeşitliliği orman yangınlarına müdahaleden, bir film festivali hazırlıklarına katkı vermeye kadar farklı alanlardaki gönüllülük türlerine yayınlarda, akademik araştırmalarda görmek mümkündür. Bu çalışmalara bakıldığında gönüllerin hak ve sorumluluklarının kavramsal olarak yeterince tartışıldığını söylemek zordur. Diğerkamlik, iyilikseverlik, hayırseverlik, fütüvvet, insaniyetperverlik, prososyal davranış, sosyal sorumluluk kavramları ile doğrudan irtibatlı olan gönüllülük, insanın vicdan ve sorumluluk sahibi bir birey kimliğiyle içinde bulunduğu toplumun bir parçası oluşunun eyleme dönüşmüş halidir. Bu bölümde gönüllülük konusu haklar ve sorumluluklar açısından tanımlayıcı bir bakış açısıyla tartışılmaktadır. Bölümde gönüllü haklarına zemin teşkil eden düzenlemeler ve gönüllünün sorumluluklarına dair ilkeler ele alınmaktadır. Gönüllü hak ve sorumlulukları konusunda kurumların uygulamaları sunulmakta ve bu konuda Türkiye’de ve dünyada öne çıkan gelişmeler tartışılmaktadır.

Giriş: Farklı Bakış Açlarıyla Gönüllülük

Toplumsal fayda üretmek için maddi karşılık beklemeksizin gerçekleştirilen bir faaliyet olan gönüllülük; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik yansımaları olan bir inceleme alanıdır. Gönüllülüğün birçok alanda öne çıkması bu konunun yasal, etik ve ahlâki boyutunu gündeme getirmektedir.

Gönüllülük, ücretsiz işgücü olması yönüyle ekonomik araştırmaların (Miranda, 2011), sosyal sermaye tartışmaları bağlamında sosyal konuların (Stukas vd., 2005), sivil toplum çalışmaları yönüyle siyasal konuların (Eliasoph, 2013), kültüre göre farklılaşan boyutları ile kültürel araştırmaların (Dekker & Halman, 2003), gönüllü motivasyonları yönüyle psikolojik araştırmaların (Clary & Snyder, 1999) konusu olmaktadır. Akyüz (2017) tarafından Arendt'in aktif yaşam yaklaşımı çerçevesinde analiz edilen gönüllülük, aktif yurttaşlık tartışmaları bağlamında da öne çıkan bir olgudur. Sadece yardımlaşma ve iyilik bağlamında bir eylem olmanın ötesinde bireyin üyesi olduğu topluluğa dâhil olmasının bir ifadesidir. Ortak bir anlayış ve yükümlülük duygusuna dayanan katılım, güven, dayanışma, karşılıklılık, yönetim ve iyi yurttaşlık gibi değerlerin kesişiminde yer alır (UN Volunteers, 2011). Bu yönüyle gönüllülük, toplum halinde yaşamının doğal sonucu olan bir davranış kalıbı ve etrafımızda meydana gelen gelişmeler karşısında yerine getirmemiz gereken bir sorumluluk olarak değerlendirilebilir.

Clary ve arkadaşları (1998) tarafından gönüllülük işlevleri olarak tanımlanan değerler, anlayış, kariyer, korunma, güçlendirme ve sosyal etki başlıkları açısından bakıldığında da bu farklı yansımaların izleri sürülebilir. Zaman dilimi söz konusu olduğunda ise gönüllü faaliyetler bir yandan uzun süreli belirli ölçüde kurumsallaşmış diğer taraftan ise tek seferlik bireysel yahut günlük ve doğaçlama gelişmiş faaliyetler ile geniş bir çerçevede sürdürülmektedir. Örnekleri çoğaltılabilecek olan bu zengin tartışma habitatı, gönüllülük konusunu hak ve sorumluluklar çerçevesinden ele almayı da gerekli kılmaktadır. Zira zikredilen her bir tartışma alanının tarihi bağlamı, ulusal ve uluslararası yansımaları, uygulama ilkeleri ve etik değeri kadar bir hak ve sorumluluklar eksenine de sahiptir. Örneğin yaşadığı şehirdeki bir köy okulunda gönüllü olarak tadilat işleri yapan bir elektrik ustası ile başka bir ülkede göçmenler konusunda çalışmalara katılan bir üniversite öğrencisi tabii oldukları mevzuat ve faaliyetlerinde uymaları gereken ilkeler açısından çok farklı özelliklere sahiptirler. Benzer şekilde ilçesindeki orman yangınına söndürme çalışmalarına katkı sağlamak isteyen bir gönüllü ile yaşlı haklarına yönelik savunuculuk yapan bir gönüllü farklı düzlemlerde bu faaliyetlerini icra etmektedir.

Gönüllülük faaliyetlerinin birbirinden çok farklı sektörlerde (afet, çevre, eğitim, sosyal hizmet, sanat vb.) farklı biçimlerde (tek seferlik, düzenli, *ad hoc* profesyonel vb.), farklı yasal ve siyasal zeminlerde (ulusal, uluslararası ölçekte) gerçekleşiyor olması bu faaliyetlerin tek bir çerçevede ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle hak ve sorumlulukların bütün gönüllülük türleri için geçerli olacak şekilde listelenmesi bir takım metodolojik zorluklar içermektedir.

Gönüllü hakkı kavramı bireyin gönüllü olma hakkına ve gönüllülük yaptığı sürece kendini koruyan ve sorumlu kılan bir dizi normatif çerçevenin varlığına işaret eder. Benzer şekilde gönüllülüğü sorumluluklar çerçevesinde ele alan bir inceleme de gönüllülüğün haklarla birlikte sorumluluklar da içerdiğine işaret eder. Bu çerçevede bu bölümde gönüllü olma hakkı, gönüllü faaliyet organize edilirken veya gönüllü faaliyetlere katılırken sahip olunan haklar ve uyulması gereken ilkeler ile bunlara dair temel tartışma konuları ele alınmaktadır.

Gönüllü Hakları ve Sorumluluklarına Dair Normatif Çerçeve

Gönüllülüğün hak ve sorumluluklar çerçevesinde değerlendirilebilmesi için her şeyden önce bir normatif çerçeveye ihtiyaç duyarız. Söz konusu normatif çerçeve uluslararası ve ulusal mevzuat gibi yasal normlar ile örf, adet, gelenek gibi sosyal, dini ve ahlaki normlarda aranabilir.

Hemen her dinî öğretilerde var olan yardımlaşma, dayanışma ve bağış gibi davranışlar üzerinden gönüllü hizmetin dini alandaki yansımaları incelenebilir. Örneğin İslam dini açısından bakıldığında “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır,” düsturunun Müslümanları gönüllü faaliyetlere teşvik edecek önemli bir hareket noktası olabileceği açıktır. Bu yönüyle gönüllü hizmetin Müslümanlar için dini inançlarının bir gereği olduğu söylenebilir.

Gönüllü çalışmaların tarihteki yansımalarının izleri de yardım vakıfları üzerinden sürülebilir. İhtiyaç sahiplerine, yolculara, hayvanlara yönelik farklı amaçlarla kurulan vakıflar gönüllü hizmetin kurumsallaşmış örnekleridir. Vakıf geleneğinin temelinde “insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma/dayanışma duygusu vb. değerler ve bu değerleri kendisine ilke edinmiş kişinin hür iradesi yatmaktadır” (Yediyıldız, 2022). Bu tarihi birikim vakıf hizmetini görenlerin varislerinin omuzlarına da gönüllü hizmeti sürdürme sorumluluğu olarak yüklenmektedir.

Modern dönemler açısından bakıldığında, gönüllülük temel insan haklarından biri olarak değerlendirilebilir. Gönüllülük bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün yansımasıdır ve anayasal koruma altındadır. Doğan ve Yenisey (2017)’e göre gönüllülük, kamusal alanda örgütlenme ve ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirildiği ölçüde devletlerin ya da kamu

otoritesinin müdahalesinin olmaması gereken (ya da bu müdahalenin ancak başka hak ihlallerinin önlenmesi amacıyla minimum seviyede tutulmasını gerektiren) negatif haklarla bağlantılı bir alandır. Gönüllü hizmet bir yurttaşlık eylemidir ve özellikle 2000’li yıllarla birlikte çeşitli devletler gönüllülüğü teşvik etmek ve desteklemek üzere yasalar çıkarmakta ve politikalar geliştirmektedir.

Gönüllü emeğinin iş hukuku ve sosyal güvenlik hukukundaki görünümleri gönüllü hakları açısından üzerinde durulabilecek diğer bir konudur. Zira aşağıda detayları tartışılacağı üzere gönüllü emeği birçok sektörde karşılığı bulunan bir emek türüdür.

Gönüllülüğün “maddi karşılık beklemeden”, “yakın çevresi dışındaki bireylerin yaşam kalitesini artırmak”, “genel olarak toplumun yararına olduğu düşünülen bir hedefe ulaşmak için” yürütülen çalışmalar olarak vasıflandırılması gönüllülük eyleminin bir toplumsal hassasiyet ve sorumluluk duygusunun yansıması olduğunu göstermektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kendini etrafındaki gelişmelere karşı sorumlu hisseden bireyin eylemidir gönüllülük. Bu yönüyle gönüllülük çalışmalarının sosyal, dinî ve ahlaki yansımaları vardır.

Gönüllülük ayrıca bir toplumsal katılım müessesesidir. Kişinin üyesi olduğu toplum için fayda üreten bir eylem içine girmesi, o topluma aidiyetini pekiştirmesi açısından önemlidir. Özellikle çok kültürlü toplumlarda gönüllülük uyum ve etkileşime giden yollardan biri olarak görülmektedir. Avrupa Birliği, Dünya Bankası vb. ulus üstü kurumlar gönüllülüğü ortak değerlerin paylaşılması açısından çok önemli araçlardan birisi olarak değerlendirmektedir (Afşar, 2019).

Gönüllü olmak bir sorumluluk duygusunun yansıması olmakla birlikte gönüllü eylemi icra ederken de uyulması gereken bir sorumluluklar çerçevesi mevcuttur. Bu çerçeve gönüllülük etiği açısından da ele alınabilir. Buna göre gönüllü eylem “kendinden menkul” bir şekilde etik olma vasfına haiz değildir. Gönüllü davranışı birtakım özellikleri haiz ise ancak etik olarak nitelendirilebilir. Bu ilkeler gönüllünün kendisine ve gönüllülük faaliyetini yürüttüğü kişilere belirli davranış kodları ve ilkeler çerçevesinde davranmasını gerektirir.

Farklı bir konu ve bağlama dair bir kavramsallaştırma olmakla birlikte bazı uluslararası yardım çalışmaları için kullanılan “iyilik yaparak kötülük yapmak” (*doing bad by doing good*) ibaresinin (Coyne, 2020) etik ilkelerden yoksun gönüllülük çalışmalarına işaret ettiği düşünülebilir. Etik gönüllülük hem gönüllünün kendisine hem de beraber gönüllülük faaliyetini yürüttükleri kişilere belirli ilkeler ve davranış kodları çerçevesinde davranmayı içerir.

Ana hatlarıyla özetlenecek olursa gönüllü çalışmaların hak ve sorumluluklar açısından normatif temelini insan hakları, iş hukuku, sosyal güvenlik hukuku, gönüllü faaliyetin

yürütüleceği alana dair teknik mevzuat, örf, adet, gelenek gibi sosyal normlar, dini ilkeler, ahlaki öğretiler, gönüllülük faaliyetinin yürütüleceği alana dair uygulama ilkeleri, davranış kodları ve bu çerçevede ele alınabilecek diğer etik ilkelerden oluştuğu söylenebilir.

“

Gönüllülük İlkeleri

- Gönüllülük topluma ve gönüllüye fayda sağlar.
- Gönüllü çalışma ücretsizdir.
- Gönüllülük her zaman bir seçim meselesidir.
- Gönüllülük, bireylerin veya grupların insanî, çevresel ve sosyal ihtiyaçları ele almaları için bir araçtır.
- Gönüllülük sadece kâr amacı gütmeyen sektörde gerçekleştirilen bir faaliyettir.
- Gönüllülük ücretli çalışmanın yerini tutmaz.
- Gönüllülük başkalarının haklarına, haysiyetine ve kültürüne saygı duymayı gerektirir.
- Gönüllülük insan haklarını ve eşitliği destekler.

Kaynak: <https://gonullu.siviltoplum.gov.tr/gonulluluk-ilkeleri>.

”

Gönüllü Hakları

Gönüllü hakları; gönüllünün (1) gönüllülük faaliyetlerinin muhatapları karşısındaki hakları, (2) gönüllülük yaptığı kurum karşısındaki hakları ve (3) gönüllü faaliyeti yürüttüğü ülkede devlet nezdinde sahip olduğu haklar olarak sınıflandırılabilir. Bu haklar aynı zamanda gönüllülük faaliyetlerini mümkün kılan ve bunların düzgün şekilde yürütülmesini sağlayan haklardır.

Bu kapsamda ele alınması gereken ilk konu gönüllü olma hakkıdır. Daha önce bahsedildiği üzere gönüllü olmak bireylerin ifade ve örgütlenme özgürlüğünün yansıması olması yönüyle temel insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Uluslararası Gönüllü Çalışmalar Birliği (*International Association for Volunteer Effort*, IAVE)’nin 1990 yılında yayımladığı Evrensel Gönüllülük Deklarasyonunda hükümetlere şu konularda kolaylaştırıcı olmaları yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır: insanların gönüllü olma hakkının güvence altına alınması, gönüllü olmanın önündeki engellerin kaldırılması, gönüllülerle irtibat halinde olma, sivil toplum kuruluşlarına gönüllü yönetimi için kaynaklar ayırma (IAVE, 2021).

Kearney’e (2001) göre hükümetler gönüllülük konusunda şu şekilde düzenleyici ve kolaylaştırıcı olabilir:

- Gönüllü eylemlerin bağımsızlığına saygı duyarak gönüllülüğün değerlerini ve ilkelerini desteklemek,
- Gönüllülüğü teşvik eden ve ekonomik, sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerini tanıyan bir politik, yasal ve mali ortam oluşturmak (bu aynı zamanda gönüllü eyleme

katılımın önündeki engellerin belirlenmesini ve ortadan kaldırılmasını da içerecektir),

- Yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde gönüllülük altyapısını desteklemek ve sürdürmek için finansman sağlamak, gönüllülüğe yeni yaklaşımlar geliştirmek ve araştırmalar yapmak,
- Gönüllülüğü teşvik etmek için diğer sektörler ve medya ile ortaklıkları teşvik etmek.

Zikredilen haklar gönüllü eyleme başlamadan önce bu eyleme dair ortamı düzenleyen çerçeve ilkelerdir. Bireylerin gönüllü faaliyetlere katılımları esnasında vurgulanması gereken haklar gönüllü emeği, iş güvenliği ve sosyal haklar bağlamında ele alınabilir.

Gönüllü hakkı ile ilgili bir diğer kavram da gönüllü emeğidir. Gönüllü haklarının korunmasının bir bileşeni olan emeğin ölçülmesi konusunda Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization*, ILO) da bir rehber yayımlamıştır. Buna göre gönüllü emeği fırsat maliyeti (*oppurtunity cost*) ve değiştirme maliyeti (*replacement cost*) olarak iki bakış açısıyla ölçülebilir. Fırsat maliyeti yaklaşımında kişinin gönüllü faaliyete ayırdığı sürede başka bir iş yapması durumunda ne kadar kazanç elde edeceği baz alınır. Değiştirme maliyeti yaklaşımında ise gönüllünün yaptığı iş ücret karşılığı yaptırıldığında ne kadara mâl olacağı baz alınır (ILO, 2011).

Gönüllü emeği ayrıca armağan ekonomisi kapsamında da değerlendirilebilir (Abraham & Millar, 2011; UN Volunteers, 2013). Değiş tokuşun para aracılığıyla değil de hediyeleşme olarak gerçekleştirildiği armağan ekonomisi (Mauß, 2002) kişinin iktisadi ve sosyal eylemlerinin karşılıklılık esasına göre yürütüldüğü bir düzendir. Bu kavramı özgür yazılım konulu araştırmasında ele alan Kelty (2008) çok sayıda gönüllüyü bir yazılım üzerinde çalışmaya teşvik eden unsurları da armağan ekonomisi kavramıyla değerlendirmektedir.

Gönüllü hakkının izlerinin sürüleceği bir diğer alan da iş hukukudur. Zira iş sözleşmesinin temel unsurları olan iş görme, ücret ve bağımlılık açısından bakıldığında gönüllü emeği ile iş sözleşmesi arasında kesişimlerin var olduğu görülmektedir. Ancak halihazırda Türk hukuk sisteminde, gönüllülük gibi gelir elde etme amacına dönük olmayan eylemler iş hukukunun dışında ele alınmaktadır (Yenisey, 2021).

Gönüllü faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli olan bir diğer hak alanı da seyahat hakkıdır. Özellikle uluslararası gönüllülük faaliyetlerinde önemli bir bariyer olan vize ve seyahat düzenlemeleri bu faaliyetleri etkilemektedir (Lough et al., 2016). Bu nedenle seyahat sistemlerinin gönüllü faaliyeti engelleyecek değil mümkün kılacak şekilde tasarlanması da bir hak olarak belirtilebilir.

Bahsedilen haklar gönüllünün devlet nezdindeki haklarına dair tartışmalardır. Gönüllülük faaliyetlerinin bir diğer önemli boyutu ise gönüllü ile gönüllü faaliyeti organize eden kurum

ilişkisidir. Yürütülecek faaliyete dair çerçeveyi belirleyen ana aktör olması yönüyle gönüllünün ilgili sivil toplum kuruluşu veya kamu kurumu nezdinde sahip olduğu bir dizi hak vardır. Bu haklar gönüllünün faaliyet içinde sahip olduğu rol veya genel olarak proje hakkında bilgi edinme hakkı, gönüllü rolünü müzakere etme hakkı, güvende hissetme hakkı, değerli hissetme hakkı, ayrılma hakkı olarak gruplandırılabilir. Gönüllü adayının parçası olacağı faaliyetin şartlarına, gerektirdiği özelliklere ve kendi ilgi ve becerilerine uygunluğuna dair bilgi edinme hakkı vardır. Bu hak gönüllü talep etmese dahi ilgili kurum tarafından gönüllülere aktarılmalı; ilgi ve becerileri ile uygun olduğu konusunda mutabık kalınan konularda gönüllü hizmet yürütülmelidir. Bu iletişimin çift taraflı olduğu, gönüllünün kendisine verilen görev hakkında müzakere etme hakkının olduğu da dikkate alınması gereken bir diğer husustur.

Gönüllü, bütün bu sürecin doğal bir parçası olarak (belirli sorumluluklar çerçevesinde) gönüllülük yürüttüğü çalışmadan ayrılma hakkına da sahiptir. Bahsedilen tartışmaları sunmak açısından gönüllülerin sahip olduğu temel haklar şu şekilde özetlenebilir (European Youth Forum, 2012):

- Gönüllü haklarının temelinde gönüllü faaliyete katılma hakkı vardır. Buna göre, kişilerin usulüne uygun olarak yürütülen gönüllülük faaliyetine katılması kanunlarla engellenemez. Gönüllüler, gönüllülük faaliyetini gerçekleştirirken sahip oldukları temel hakların tam olarak korunması hakkına sahiptir. Bu haklar düşünce ve ifade özgürlüğü; kötü muamele yasağı; yaş, cinsiyet, ırk, renk, dil, engellilik, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal köken gibi nedenlerle ayrımcılığa uğramamak şeklinde özetlenebilir.
- Gönüllünün, gönüllülük faaliyetinin amaç ve hedeflerini net bir şekilde anlayarak uygulamasına olanak tanıyan tutarlı bir görev tanımına sahip olma hakkı vardır. Bunun doğal sonucu olarak gönüllünün yerine getireceği faaliyetler dahilindeki hak ve sorumluluklarına dair bilgilendirilmelidir. Gönüllü, inançlarına ve/veya kanaatlerine aykırı olan görevleri reddetme hakkına sahiptir. “Türkiye’de Gönüllülük” araştırmasına göre gönüllülerin %75,5’i gönüllülük yaptığı iş hakkında bir oryantasyon/tanıtım eğitimi almaktadır (Erdoğan vd., 2020).
- Gönüllü, gönüllülük faaliyeti sırasında sağlık sigortasına sahip olma ve sosyal korunma hakkına sahiptir. Gönüllü faaliyet esnasında gördüğü zararların tazmini, harcamalarının geri ödenmesi de bu başlık altında belirtilmesi gereken diğer bir konudur. “Türkiye’de Gönüllülük” araştırması verilerine göre gönüllülük yaparken başa gelen hastalıklar söz konusu olduğunda, gönüllüler %19,8 ile psikolojik

rahatsızlıkların, %4,1 ile meslek hastalıklarının, %3,9 ile iş kazalarının başlarına geldiğini belirtmektedir (Erdoğan vd., 2020). Bu rakamlar sosyal güvenlik hakkının büyüklüğü azımsanmayacak bir grubu ilgilendirdiğini göstermektedir

- Her gönüllü, ikamet ettiği veya doğduğu ülke dışında gönüllü olma hakkına sahiptir. Bu nedenle, gerekirse gönüllü hareketliliğini destekleyen açık, erişilebilir ve şeffaf bir prosedürle ücretsiz bir vize alınabilmelidir. Gönüllü sadece bir insan kaynağı olarak görülmemeli, parçası olduğu faaliyetlerin karar alma süreçlerine katılabilmelidir. Gönüllünün bu faaliyetler hakkında geri bildirimler vermesi hem gönüllünün aidiyeti hem de faaliyetin geliştirilmesi için önemli bir konudur. Gönüllü çalışmanın gerektirdiği alanlarda eğitim alma ve bu esnada kazandığı yeteneklerinin başka kurumlarca da tanınması hakkına da sahiptir.

Gönüllü Sorumlulukları

Gönüllü çalışmaları haklar temelinde ele alırken sorumluluklar üzerinde de ayrıca durmak gerekmektedir, zira haklar karşı tarafa belirli sorumluluklar yüklemektedir. Bu noktada sorulması gereken ilk konu gönüllü olmanın bir görev mi yoksa lütuf mu olduğudur. Gönüllülük kavram olarak kişinin kendi isteği ile iradi olarak gerçekleştirdiği bir kavram olmakla birlikte bazı durumlarda gönüllü olmanın bir sorumluluk olarak da kendini gösterdiği söylenebilir. Örneğin afet veya insani kriz gibi durumlarda başkalarına yardım etme imkânı olan kişilerin gönüllü olmasının bir tercihin ötesinde, toplumun bir üyesi olan bireyin yerine getirmesi gereken bir mükellefiyet olduğunu görürüz.

Erdoğan ve arkadaşlarının (2020) vurguladığı gibi “gönüllü” olmak “keyfiliği” içermemektedir. Gönüllü, profesyonel çalışan olmamakla birlikte, görevini “profesyonelle” yerine getirebilmelidir (Şentürk vd., 2016). Bu profesyonellik, ilgili görevin gerektirdiği davranış kuralları, etik kodlar, teknik yeterlilikler ve yasal yükümlülükler çerçevesinde ele alınabilir. Gönüllü haklarına paralel şekilde gönüllü sorumlulukları da yararlanıcıya, kuruma ve devlete (yasalara) karşı sorumluluk olarak tasnif edilebilir.

Martinez (2003)’e göre gönüllülerle birlikte çalışan kurumların sorumluluklarını üçe ayırarak bunları yürütülen faaliyetlerde üçüncü taraflara karşı sorumluluklar, organizasyonun gönüllülere karşı sorumlulukları ve gönüllünün davranışlarından dolayı kurum taşıdığı sorumluluklar şeklinde tarif etmektedir. Benzer şekilde Orloff (2011) afet sahasında gönüllülerle çalışan kurumların sorumluluklarını iki ana çerçevede ele almaktadır. Meydana gelen bir kaza, yaralanma durumunda gönüllü ya da ailesi tarafından sorumlu tutulma ve yararlanıcıların gönüllünün yaptığı bir eylem nedeniyle kurumu sorumlu tutması.

Zikredilen sorumluluklar aşağıdaki şu sorularla daha somut hale getirilebilir: Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu gönüllüsünün meslek etiğine uygun olmayan bir davranış gerçekleştirmesi durumunda kurumun yararlanıcıya karşı sorumluluğu nedir? Bir sivil toplum kurumunun yürüttüğü bir çalışmada gönüllüler kaza geçirdiği takdirde kurumun gönüllülere karşı sorumluluğu nedir? Sivil toplum gönüllüsünün yararlanıcıya karşı etik dışı davranışta bulunması durumunda gönüllünün sorumluluğu nedir?

Daha önce bahsedildiği üzere gönüllü olmak bir sorumluluk duygusunun yansıması olmakla birlikte gönüllü eylemi icra ederken de uyulması gereken bir sorumluluklar çerçevesi mevcuttur. Bu çerçeve gönüllülük etiği açısından da ele alınabilir. Buna göre gönüllü eylem “kendinden menkul” bir şekilde etik olma vasfına haiz değildir; bu eylem ancak birtakım özelliklere sahipse etik olarak nitelendirilebilir. Bu ilkeler gönüllünün kendisine ve gönüllülük faaliyetini yürüttüğü kişilere “etik” davranmayı içerir. Bauer (2017)’in sağlık gönüllülerini etik açıdan inceleyen çalışmasında vurguladığı gibi “asla zarar verme” olarak ifade edilen temel ilke üzerinden hareket edilmelidir.

Bu etik çerçevede kırılgan gruplara yönelik gönüllülük çalışmaları kilit role sahiptir. Yeterli donanım, eğitim ve deneyime sahip olmayan profesyonel ya da gönüllüler aracılığıyla kırılgan gruplarla faaliyet yürütmek hem üçüncü kişiler hem de gönüllünün kendisi için “yarar” yerine “zarar” getirecektir.

Bütün bunlar gönüllüye yükümlülüklerini yerine getirme, kurumun ilkelerine ve faaliyet gösterdiği sektördeki temel kurallara uyma sorumluluğu yükler. Yukarıdaki tartışmaları özetlemek açısından gönüllülerin temel sorumlulukları şu şekilde özetlenebilir:

- Gönüllü, gönüllü faaliyetleri boyunca temel insan hakları başta olmak üzere hukuk kurallarına uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştirmelidir. Özellikle muhatapları arasında ayırım gözetmeme, gönüllü-yararlanıcı ilişkisini istismar etmeme konularında özel hassasiyet göstermekle yükümlüdür. Muhatabın kişisel verilerinin ve ilgili kurumun kurumsal verilerinin korunması konusunda titiz davranır. Bu konuda özellikle vurgulanması gereken bir husus gönüllü faaliyet esnasında irtibat kurulan muhatapların fotoğraflarının onların rızası olmadan çekilmemesi, iletişim mecralarında paylaşılmamasıdır. Özellikle insani kriz bölgelerinde çocukların ve mağdur ailelerin fotoğraflarının bu kurala uyulmaksızın çekilmesinin ve gönüllünün sosyal medya hesabından paylaşılmasının gönüllü etiği ile bağdaşmadığı özellikle söylenebilir.
- Gönüllü, ilgili faaliyeti organize eden kurumların misyonuna, amaçlarına ve değerlerine saygı gösterme sorumluluğuna sahiptir. Gönüllü üzerinde anlaşılmaya

varılan görevleri yerine getirir ve bu görevin gerektirdiği eğitimlere katılır. Her gönüllü, kuruluş içindeki diğer gönüllülerle iş birliği yapar, muhataplarla iletişim kurar ve taahhütlerini yerine getirerek kuruluşun sürdürülebilirliğine katkıda bulunur.

Gönüllü Çalışmalarda Yaşanan Etik İhlaller

- Yararlanıcının kendisi ailesi veya yaşam alanını onun rızası olmaksızın fotoğraflamak ve bunu sosyal medyada yayımlamak,
- Gönüllülük hizmetinde irtibat kurulan kişinin kişisel bilgilerini farklı amaçlarla kullanmak,
- Gönüllü hizmeti taahhüt edilen süreden önce sona erdirmek,
- Din, dil, etnik köken vb. gerekçelerle ayrımcılık yapmak.

Dünya’da Gönüllülük Politikaları ve Mevzuatı

Gönüllü yönetimi ve politikaları dünyada ve Türkiye’de kamu politikası gündeminin önemli maddelerinden biridir. Birbirinden farklı yönetim yapılarına ve siyasal kültürle sahip bu ülkelerdeki gönüllülük konulu yasama çalışmaları, bu konunun kanun yapımcılar açısından küresel ölçekte önem kazandığını göstermektedir. Örneğin; Polonya, Macaristan, Litvanya, Makedonya, Hırvatistan, Filipinler, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Nikaragua, Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Bolivya’da gönüllülüğü teşvik eden yasal düzenlemelerin var olduğu görülmektedir (UN Volunteers, 2009).

Türkiye’ye yakın coğrafyalar açısından bakıldığında Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ gönüllülüğü teşvik etmek üzere yasal düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir. Makedonya gönüllülük kanununu inceleyen Işıldak’a (2021) göre kanun içeriğinde şunlar vardır: Gönüllülüğün tanımı, gönüllülük yöntemleri, gönüllülerin ve gönüllülük faaliyetlerini düzenleyenlerin hak ve yükümlülükleri, gönüllülük sözleşmesinin unsurları ve içeriği, gönüllülüğün kayıtlarını tutma yükümlülüğü, gönüllülük kitapçığı düzenleme yükümlülüğü, mevzuat hükümlerine uyulmaması durumunda organizatörler ve gönüllü ile sorumlu kişiler için kabahat hükümlerinin belirlenmesi. Hırvatistan’ın 2007 yılında yürürlüğe koyduğu Gönüllülük Kanunu, Gönüllülüğün Gelişimi İçin Ulusal Ajans’ın kurulmasını sağlamış ve gönüllülerin toplumsal hayattaki konumlarının gelişiminin yanı sıra kurum içi gönüllü yönetimini düzenleyen politikaların oluşturulmasının da önünü açmıştır.

Bazı ülkelerde “İyi Samiriyeli Yasası” (*Good Samaritan Law*) çatısı altında toplanabilecek, gönüllünün yaptığı eylemlerden dolayı sorumluluğunu gönüllü lehine düzenleyen yasal düzenlemeler mevcuttur. Örneğin Kanada’da afetzedeye yardım eden bir gönüllü bu eylemindeki

olası hatalar nedeniyle dava edilememektedir (Good Samaritan Act, RSBC, 1996). ABD örneğinde görüldüğü üzere 1997 yılında kabul edilen Gönüllü Koruma Yasası da gönüllülüğü teşvik etmek amacıyla hiçbir gönüllünün, gönüllülük faaliyet esnasındaki ihmal ve hatalarından sorumlu tutulamayacağını kayıt altına almaktadır (Volunteer Protection Act, 1997).

Türkiye’de Gönüllü Politikaları ve Mevzuatı

Halihazırda Türkiye’de farklı politika metinlerinde gönüllülük konulu düzenlemeler yer almakla birlikte gönüllülük konusunda çerçeve bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu durum gönüllü haklarının kayıt altına alınması, sorumluluklarının belirlenmesi konusunda muğlaklıkların doğmasına yol açmaktadır. Bu eksiklik hem sivil toplum kuruluşlarının raporlarında dile getirilmekte hem de üst politika metinlerinde bir hedef olarak zikredilmektedir (TÜSEV, 2015). Halihazırda Türk kamu yönetiminde gönüllülüğe dair en kapsamlı hedefler 11. Kalkınma Planındaki şu ifadelerle dile getirilmiştir:

607.2. Gönüllülük faaliyetleri hakkında çocuklar, aileler ve öğretmenler bilinçlendirilecek ve çocuklar bu faaliyetlere yönlendirilecektir.

620.4. Gençler gönüllülük faaliyetleri kapsamında bilinçlendirilecek ve yönlendirilecek, gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.

658.2. Nesiller arası dayanışmayı artıracak gönüllü faaliyet ve projeler desteklenecektir.

776.1. Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacaktır

779.3. Küçük yaşlardan itibaren çocukların sivil toplum faaliyetleriyle tanışması ve gönüllülük bilincinin oluşmasına yönelik olarak okullarda uygulamalar başlatılacaktır.

Gönüllülüğe dair hükümler içeren düzenlemeler de şu şekilde sıralanabilir:

- Çevre Kanunu
- Hayvanları Koruma Kanunu
- Dernekler Kanunu
- Milli Eğitim Temel Kanunu
- Farklı alanlarda gönüllülüğe dair hükümler içeren yönetmelikler
- İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği
- Gönüllü İtfaiyeciler
- Kahramanmaraş Belediyesi Gönüllü Katılım yönetmeliği
- Belediye İtfaiye Yönetmeliği

- İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı İtfaiye Daire Başkanlığı Gönüllü İtfaiyecilik Yönetmeliği
- Fahri Trafik Müfettişliği Görev ve Çalışma Yönetmeliği
- Orman Yangınlarıyla Mücadelede Görev Yapan Gönüllüler Hakkında Yönetmelik
- Sivil Savunma Arama ve Kurtarma Birlikleri ve Ekiplerinin Kuruluşu, Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik
- 90/755 sayılı Kararname Uyarınca Gelişmekte Olan Ülkelere Yapılacak Teknik Yardımlarla İlgili Faaliyetlerin Yürütülmesine İlişkin Esaslar

'Gönüllü itfaiyeciler' iş başında
Kocaeli'de "gönüllü itfaiyecilik" eğitimine katılan vatandaşlar, sorumluluk bölgelerindeki yangın, sel ve trafik kazası gibi olaylarda belediye ekiplerine destek oluyor.
06.02.2017

ÜYE OL, DOĞAYI KORU
BELEDİYEMİZ ÖNCÜLÜĞÜNDE KURULAN
ÇEVRE GÖNÜLLÜLERİ PLATFORMU'NA ÜYE OLMAK İÇİN
0 216 564 13 00 / 1723
NUMARALI TELEFONU ARAYABİLİRSİNİZ.

HÜSEYİN KESKİN
Belediye Başkanı
www.sultanbeyli.bel.tr

SIFIR ATIK

ÇEVRE GÖNÜLLÜLERİ PLATFORMU
2019

Sultanbeyli Belediyesi
1989

İletişim:
Facebook: @sultanbeyli.bel.tr
Twitter: @sultanbeyli.bel.tr
Instagram: @sultanbeyli.bel.tr
Telefon: 0216 564 13 00

Doktor mühendis mimar gönüllü itfaiyeciler

Zonguldak'ta itfaiyecilik eğitimi alan doktordan ev kadınına kadar 258 gönüllü, yangınlara müdahale ediyor, afetlerde kurtarma çalışmalarına katılıyor

Kaynak : Türkiye

Ekleme : 02 Aralık 2014 08:50

Görsel 1. Farklı sektörlerde gönüllülük haberleri.

Birbirinden farklı alanlarda gönüllülük konulu düzenlemelere değinilmesi gönüllülük konusunun kanun yapıcılarının gündeminde olduğuna işaret etmektedir. Ancak özellikle gönüllülerin emek ve haklarının korunması ile gönüllülüğün teşvik edilmesini düzenleyecek bir yasal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır.

Gönüllülüğün çok farklı konuları ve iş görme biçimlerini içeren bir alan olması bu konuda müstakil bir yasa çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte çerçeve bir gönüllülük mevzuatının şu hususları içermesi önemlidir:

- Gönüllülük konusunda genel prensipler
- Gönüllülerin sorumluluk alanları
- Gönüllülerle çalışan kurumların sorumluluk alanları
- Gönüllüleri koruyacak hükümler
- Gönüllü emeğinin ve katkısının tanınmasına dair hükümler

Gönüllülük ve İş Hukuku

Gönüllü hakları konusunda öne çıkan en önemli meselelerden biri gönüllü emeğinin korunmasıdır. Zira gönüllünün yürüttüğü faaliyetlerdeki haklarını güvence altına almanın yolu yaptığı iş üzerinden onu koruma altına almaktan geçer. Ancak bu durum hem mevzuat açısından boşluklar ortaya çıkarmakta hem de kurumların üzerine finansal yükler bindirmektedir.

Halihazırda, Türkiye’de bir kişinin gönüllü olarak bir sivil toplum kurumunun projesinde çalışması durumunda, bu çalışmayla ilgili 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanunu hükümleri öne çıkmaktadır. 5510 sayılı Kanun hükümleri, bu gönüllü çalışmada gönüllünün zorunlu olarak sigortalı sayılmasını, Sosyal Güvenlik Kurumu’na bildirilmesini ve primlerinin ödenmesini öngörür. Zira Türkiye’de sosyal sigorta, gelir elde etmek amacıyla yürütülen çalışma üzerine temellenmektedir.

Konuyu hukuki açıdan inceleyen Doğan ve Yenisey (2017) “Gönüllünün faaliyeti iş hukuku kapsamına giren bir çalışma mıdır?” sorusuyla konuyu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Günümüz toplumlarında çalışmanın bir ücret karşılığı olması neredeyse kural haline gelmiş olup, çalışma sonucunda ortaya konulan mal veya hizmetten yararlananın maddi bir karşılık ödemesi hukuki bir borç olarak tanımlanmıştır. Maddi bir karşılık beklenmeksizin yerine getirilen çalışma ise istisna haline dönüşmüştür. Buna göre gönüllü çalışmadan söz edilmesi, bu ilişkiyi doğrudan iş ilişkisi haline dönüştürmüştür. Oysa çalışma bir gelir elde etme amacıyla mal veya hizmet üretiminden daha geniş, temeldeki ilişkilerin ekonomik anlamda ölçülmeye

uygun olmadığı ama yine belirli bir yetkinlik ve zaman gerektirdiği halleri de kapsamaktadır.... Bu açıdan bakıldığında gönüllü çalışmadan söz edilmesi, bu ilişkiyi doğrudan iş ilişkisi haline dönüştürmez.”

Konunun gönüllü haklarına bakan boyutunun yanı sıra kayıt dışı istihdam piyasası boyutu da dikkate alınmalıdır. Zira gönüllünün iş ilişkisinin gönüllülüğü kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi durumunda, gönüllü ve kayıt dışı işçi arasında ayırım yapmak da zorlaşacaktır. Zira gönüllü olarak görünen kişi gerçek anlamda gönüllü olabileceği gibi, aslında iş sözleşmesi ile çalışan işçi de olabilir.

Gönüllülüğün tek başına bir sosyal sigorta ilişkisine temel teşkil etmemesi, gönüllünün gönüllü faaliyetlerdeki riskler karşısında korumasız bırakılmasını meşru kılmaz. Bu konudaki uluslararası uygulamalarda yaygın olduğu üzere, en azından gönüllü faaliyetlerin yürütülmesi sırasında karşılaşılabilecek risklere karşı gönüllünün iş kazası ve meslek hastalığı sigortası güvencesi altına alınması bir gerekliliktir.

Bu yönüyle gönüllü haklarının bir diğer boyutu da gönüllünün sosyal güvenlik hukukundaki yeridir. Bu açıdan bakıldığında gönüllünün çalışma koşullarının sağlık ve güvenlik standartlarına uygun olması, gönüllünün yaşamı ve vücut bütünlüğünün sağlık ve güvenlik risklerine karşı korunması, olası kaza risklerinin asgariye indirilmesi esas olmalıdır.

Bu konuda gündeme gelen en öncelikli konulardan biri gönüllü faaliyetler esnasında meydana gelen kaza ve hastalık riskleridir. Halihazırda Türkiye’de bu konuda gönüllülere güvence sağlayan bir yasal düzenleme bulunmamaktadır ve gönüllünün faaliyetleri esnasında karşılaşılabilecek kaza ve hastalık risklerine karşı korunmasının gönüllü faaliyeti organize eden kurumun yükümlülüğünde olduğu söylenebilir. Ancak bu konuda oluşmuş bir teamül de mevcut değildir, hatta sivil toplum kuruluşları gönüllünün sosyal güvenlik haklarından feragat ettiğini kayıt altına alma girişimlerinde bulunmaktadır. Bazı STK'lar gönüllülük sözleşmelerinde gönüllünün yaşayabileceği herhangi bir sorunun kendilerine herhangi bir yükümlülük getirmediklerini ve ortaya çıkabilecek herhangi bir kazadan dolayı her türlü sorumluluğun gönüllüye ait olduğunu belirterek sorumluluğu gönüllü üzerine yükleyebilmektedir. Şüphesiz ki bu durum gönüllünün mağduriyet yaşamasına yol açabilir.

Depremzedelere yardıma koşarken kaza geçiren gönüllü doktor, yılın hekimi oldu

06.02.2012 15:38 | Son Güncelleme: 06.02.2012 15:38

Gaziantep'ten, deprem felaketi yaşayan Van'a gönüllü doktor olarak giden ve oradaki çalışmaları esnasında ambulansla geçirdiği...

Görsel 2. Gönüllü faaliyet esnasında gerçekleşen kazalara dair haberler.

Kurumların Gönüllülük Politikaları ve Gönüllülük Sözleşmesi

Bu bölüm boyunca gönüllü hak ve sorumluluklarına dair genel tartışmalar ele alınmıştır. Konunun yansımalarının görülebileceği bir diğer alan da kurumların gönüllülük politikalarıdır. Gönüllülük politikaları, kurumların gönüllüye yaklaşımını beyan eden yazılı metinlerdir. Gönüllülük sözleşmesi de gönüllü ile kurum arasındaki ilişkinin yazılı olarak kayıt altına alındığı bir mutabakat belgesi ya da ahitleşme olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle bu belgeler üzerinden gönüllü hak ve sorumluluklarının izi sürülebilir.

Kurumlar politika belgesi ile gönüllülüğe yaklaşımlarını ya da bir başka ifade ile gönüllülük felsefelerini beyan ederken gönüllü sözleşmesiyle ise gönüllü bireylerin hangi ilkeler çerçevesinde gönüllü olacaklarını belirlerler. Örneğin, Kızılay Gönüllülük Politikası kurumun gönüllü çalışmalarında uyacağı çerçeve ilkeleri belirlerken gönüllüler arasında ayırım yapmama, gönüllüleri bilgi ve becerilerine göre görevlere yönlendirme, gönüllülere eğitimler verme, gönüllü kazanımı, kişisel verilerin korunması konularına değinmektedir içermektedir (Türk Kızılay, 2021). Yeşilay Gönüllülük Sözleşmesi de gönüllünün kurumun ilkelerine uygun hareket etmesi, gönüllü eğitimlerine katılım, ekip ruhuna uygun çalışma ve faaliyetler esnasında uyulacak etik ilkelere dair hükümler içermektedir (Yeşilay, 2021).

Ayrıca gönüllü çalışma yönetmeliği gibi politika dokümanları vasıtasıyla da gönüllü çalışmalarına rehberlik eden ilkelerin kayıt altına alınması söz konusudur. Örneğin, Türk Eğitim Vakfı Gönüllü Çalışma Yönetmeliği şu bölümlerden oluşmaktadır: gönüllülerin uyması gereken davranış, kural ve sorumluluklar, gönüllü çalışmalarında uygulanacak genel kurallar, gönüllü olma koşulları, gönüllülerin hizmet verebilecekleri alanlar, adayların değerlendirilme süreci, gönüllülerin bilgilendirilme süreci, gönüllü disiplin uygulamaları ve gönüllü faaliyetlerini değerlendirme (Türk Eğitim Vakfı, 2021).

Uluslararası Gönüllülükte Haklar ve Sorumluluklar

İletişim ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler gönüllülük faaliyetini yerel bir faaliyet olmanın ötesinde uluslararası ölçekte de karşılığı olan bir alana dönüştürmüştür. 21. yüzyılda

“

Türkiye Kızılay Derneği Gönüllü Politikası

Türkiye Kızılay Derneği,

- Gönüllülerin Uluslararası Kızılay-Kızılhaç Hareketi Davranış Kuralları ve Türkiye Kızılay Derneği Etik ve Davranış Kurallarına uygun olarak çalışması için gereken bilgilendirmeleri yapar,
- Yürütülen faaliyetlerin, gönüllüler aracılığı ile gerçekleştirilmesine önem verir ve önceliklendirir,
- Gönüllüler arasında dil, din, ırk, etnik köken, siyasi görüş ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herhangi bir ötekileştirme yapmaz ve fırsat eşitliğini sağlar,
- Gönüllüleri ile uyum ve güven ortamında çalışır,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde gönüllü faaliyetlere uygun ortamı sağlamak ve gönüllülüğü teşvik etmek için ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte çalışır,
- Gönüllü hizmetin önemine dair toplumsal bilinçlendirme çalışmaları yürütür,
- Her bir gönüllünün ilgi, beceri ve çalışma alanına uygun proje ve faaliyetlerde görevlendirme yapar,
- Gönüllülerin gönüllü görevlerine katılımını, üstlendikleri görev ve sorumluluklarını daha iyi icra etmelerini ve becerilerini geliştirmelerini teşvik etmek amacıyla gerekli programları düzenleyerek destekler, eğitimler verir ve gönüllü hizmetin sürdürülebilirliğini sağlar,
- Gönüllü kazanım çalışmalarını planlayarak gönüllülüğün toplumda yaygınlaştırılması için gerekli çalışmaları yürütür,
- Gönüllülerimizin uyum, motivasyon ve performans süreçlerinin takiplerini gerçekleştirir,
- İhtiyaç sahibi gönüllülerimizin ihtiyaçlarının giderilmesinde gereken özenin gösterilmesini sağlar,
- Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) ve Türkiye Kızılay Derneği Kişisel Verilerin Korunması Politikası kapsamında gönüllülerin kişisel bilgilerinin korunmasını sağlar.

”

uluslararası gönüllü çalışmalarının katılımcı sayılarına bakıldığında büyük genişleme gösterdiği gözlenmektedir (Sherraden et al., 2008). Gönüllü turizmi (*voluntourism*), kalkınma gönüllülüğü gibi tanımlarla da anılan bu hareketlilik genellikle sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar tarafından organize edilmektedir.

17-30 yaş arası gençlerin bir Avrupa Birliği ülkesinde 2-12 ay boyunca sosyal içerikli projelerde gönüllü hizmette bulunması ilkesine dayanan ve Avrupa içi gönüllü hareketliliğini sağlayan Avrupa Gönüllü Hizmeti, sivil toplum kuruluşlarının organize ettiği, gelişmiş ülkelere gitmekte olan ülkelere yönelik gönüllü hareketlilikleri ya da bireylerin kendi imkanları ile dahil olduğu uluslararası gönüllü hareketlilikleri bu çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Gönüllü çalışmaların önemli bir boyutu olan uluslararası gönüllülük, gönüllü hak ve sorumlulukları açısından üzerinde özellikle durulmayı gerektirmektedir. Özellikle “gelişmiş”

ülkelerden “gelişmekte olan” ülkelere doğru gerçekleşen bu faaliyetler etik açıdan tartışmalara yol açmaktadır (McGloin & Georgeou, 2016). Bir insanın başka bir ülkede gönüllü faaliyet yürütmesi önemli ve kıymetli bir emek olmakla birlikte etik dışı eylemlere sahne olabilmektedir. Bu kapsamda uluslararası gönüllülük faaliyetleri; yerel kapasiteye etkisi, ulaşım, konaklama vb. ekonomik maliyetler, gönüllüler ve yerel halk arasında bir hiyerarşi kurması, yerel ihtiyaçları yeterince dikkate almaması gibi nedenlerle eleştirilmektedir. (Devereux, 2008). Bu konu kendini dünyayı medenileştirmekle yükümlü addederek “beyaz adamın yükü” yaklaşımıyla hareket eden bir zihin dünyasını içermesi açısından da post-kolonyal araştırmaların konusu olmaktadır (Bandyopadhyay, 2019; Bauer, 2017). Bu nedenle uluslararası gönüllülük çalışmalarının kişisel tatmin faaliyeti olmanın ve “medenileştirme misyonu” olarak algılanmanın ötesinde gerekli etik ilkeler gözetilerek karşılıklı öğrenme, bilgi ve tecrübe transferi şeklinde kurgulanması önemlidir.

Kurumsal Gönüllülük

Profesyonel iş yaşamında ücretli çalışan kişilerin şirketlerinin teşvikiyle mesai saatleri içindeki gönüllü çalışmaları olarak tanımlanan kurumsal gönüllülük, gönüllülük alanında son dönemlerin öne çıkan eğilimlerden biridir (Soysal, 2019). “Fortune 500” listesindeki şirketlerin %90’ından fazlasının çalışan gönüllülüğü ve bağış programları yürüttüğü (Leigh et al., 2011) düşünüldüğünde, bu faaliyetin özel sektördeki yeri daha da anlaşılır olacaktır.

Kurumsal Gönüllülük Uygulamaları Örnekleri

Bilim İlaç	Bilim İlaç Toplum Takımı
Borusan Holding	Okyanus Gönüllü Borusanlılar Platformu
Citibank	Citi Gönüllülük Programı
Boyner Grubu	Boyner Grubu Gönüllüleri
IBM	Kurumsal Hizmet Gücü
Garanti Bankası	Gönüllü Yoncalar
Target	Good Neighbor Volunteer Program
Allstate Insurance	Helping Hands
Tucson Electric	Community Action Team (CAT)
Walt Disney Co	VoluntEARS

Kaynak: <https://osgd.org/test/pdf/OSGD-Kurumsal-Gonulluluk-Rehberi.pdf>

Bu süreçte işverenlerin gönüllülük yapmak isteyen çalışanlarına karşı kolaylaştırıcı olması çalışanlar açısından bir hak olarak vurgulanabilir. Kurumsal gönüllülük uygulamaları kurumlar için verimliliği artırma, pozitif toplumsal algı ve çalışan bağımlılığı; çalışanlar için ise yetenek geliştirme, memnuniyet artışı ve kurumsal aidiyet gibi faydalar üretir (ÖSGM, 2013). Bu kapsamda çalışanların kurum yöneticilerinden kurumsal gönüllülük uygulamaları geliştirmelerini talep etmesi de bir çalışan hakkı olarak değerlendirilebilir.

Özet ve Değerlendirme

Ulusal ve uluslararası düzeyde siyasal ve toplumsal tartışmaların önemli gündem maddelerinden olan gönüllü çalışmaları afet, eğitim, çevre ve kültür gibi çok farklı sektörlerde bireysel, kurumsal ve bağımsız olmak üzere farklı biçimlerde uygulanabilen, tek seferlik veya düzenli faaliyetleri içeren bir çalışma alanıdır.

Tüm bu faaliyetlerin olumlu sonuçlar üretmesi bu çalışmaların belirli hak ve sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Hak temelli etik gönüllülük olarak da tanımlanabilecek olan bu çerçeve, bir mevzuata dayanır ve bu mevzuat aracılığıyla gönüllünün faaliyet yürüttüğü alanı, bir parçası olduğu kurumla ilişkisini ve hizmet götürdüğü muhataplarla (gönüllülük faaliyetinden yararlananlarla) ilişkisini düzenler.

Gönüllü olma hakkı ile başlayan haklar çerçevesi; korunma, ayrımcılığa uğramama, bilgi edinme, eğitim alma, emeğin korunması ve karar süreçlerine katılma gibi başlıklar altında sınıflandırılabilir. Gönüllünün emeğinin korunması ve sosyal güvenlik haklarının tesis edilmesi konusu bu noktada özellikle dikkat çekmektedir.

Gönüllünün sorumlulukları da faaliyet yürüttüğü sektörün gerektirdiği yasal ve etik ilkelere uyma, muhatapları arasında ayırım gözetmeme, “zarar vermeme” ilkeleri üzerinden değerlendirilebilir. Zikredilen haklar ve sorumluluklar gönüllülük politikaları ve gönüllü sözleşmesi gibi metinler üzerinden kayıt altına alınabilir. Gönüllülerle çalışan birçok sivil toplum kuruluşu ve kamu kurumunun gönüllü politikası ve gönüllü sözleşmesi gibi isimlerle gönüllülerle ilişkisini ve bu ilişkinin kapsadığı hak ve sorumlulukları karşılıklı olarak kayıt altına aldığı görülmektedir. Ancak, gönüllülük konusunun artan önemi bu konunun politika yapıcılar nezdinde de ele alınması ve düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Gönüllü hak ve sorumluluklarını koruyan ve gönüllülüğü teşvik eden bir çerçeve mevzuatın hayata geçirilmesi önemlidir. Bu yasal çerçevenin gönüllülüğü tanımlayan, kolaylaştıran ve farklı sektörlerle göre düzenleme yapmayı mümkün kılan bir karakterde olması gerekir.

Temel Okuma Önerileri

Yeşilay Gönüllü Sözleşmesi (çevrimiçi erişilebilir)

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı Gönüllü Taahhütnamesi (çevrimiçi erişilebilir)

American Red Cross Volunteer Handbook.

İleri Düzey Okuma Önerileri

FEMA, (2013). Citizen Corps Volunteer Liability Guide: An Overview of Legal Issues and Approaches to Address Liability for Emergency Volunteers

Fusco-Karmann, C., Tamburini, M., Suprani, A., & Santosuosso, A. (1998). The code of conduct of the volunteer. Supportive care in cancer, 6(2), 120-124.

UN Volunteers (2011). Drafting and Implementing Volunteerism Laws and Policies A Guidance Note

Etkinlik Önerileri

Seçtiğiniz 3 kurumun “gönüllü politikası” ve “gönüllü sözleşmesi” metinlerini karşılaştırmalı olarak inceleyiniz. “Gönüllü hakları”, “gönüllü sorumlulukları” açısından kurumlar arası farklılıkları değerlendiriniz.

Seçtiğiniz 3 ülkede gönüllü yasalarını inceleyiniz. “Gönüllülüğü teşvik”, “gönüllü hakları”, “gönüllü sorumlulukları” açısından ülkeler arasında ne tür farklılıklar olduğunuz tartışınız.

Kaynakça

- Abraham, A., & Millar, M. (2011). Applying a gift-exchange perspective to effective volunteering in Papua New Guinea. *Pacific Affairs*, 84(4), 687–713.
- Afşar, S. T. (2019). Gönüllülük Olgusunu Sosyolojik Teorilerle Anlama Denemesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7 (Gençlik ve Gönüllülük), 27–58.
- Akyüz A., (2017). Sunuş ve Giriş. K. Doğan Yenisey & M. Kabakçı (Eds.), *Gönüllü Emeği ve İş Hukuku* (ss. 1–17). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bandyopadhyay, R. (2019). Volunteer tourism and “The White Man’s Burden”: globalization of suffering, white savior complex, religion and modernity. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(3), 327–343.
- Bauer, I. (2017). More harm than good? The questionable ethics of medical volunteering and international student placements. *Tropical Diseases, Travel Medicine and Vaccines*, 3(1), 1–12.
- Clary, E. G., & Snyder, M. (1999). The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations. *Current Directions in Psychological Science*, 8(5), 156–159.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: a functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1516.
- Coyne, C. J. (2020). *Doing bad by doing good*. Stanford University Press.
- Dekker, P., & Halman, L. (2003). *The values of volunteering: cross-cultural perspectives*. Springer Science & Business Media.
- Devereux, P. (2008). International volunteering for development and sustainability: outdated paternalism or a radical response to globalisation? *Development in Practice*, 18(3), 357–370.
- Doğan Yenisey, K. (2021). Hukuk Perspektifinden “Çalışma.” *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 491–512.
- Doğan Yenisey, K., Kabakçı, M. (2017). *Gönüllü emeği ve iş hukuku*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eliasoph, N. (2013). *The politics of volunteering*. John Wiley & Sons.
- Erdoğan E., Uyan Semerci P., Yentürk N., Yurttagüler L.. (2020). *Türkiye’de Gönüllülük*. Bilgi Üniversitesi Yayınları
- European Youth Forum. (2012). *European Charter for Rights and Responsibilities of Volunteers*. Youth in Action Programme
- Good Samaritan Act, RSBC. 1996 (Ca)
- IAVE. (2021, 10 Kasım). *The Universal Declaration on Volunteering*. International Association for Volunteer Effort
- ILO. (2011). *Manual on the measurement of volunteer work*. International Labor Organisation
- İşildak, M. (2021). *Makedonya Gönüllülük Kanunu*. Genç Düşünce Enstitüsü Yayınları
- Kearney, J. (2001). The values and basic principles of volunteering: Complacency or caution? *Voluntary Action-London-Institute for Volunteering Research*, 3(3), 63-86.
- Kelty, C. M. (2008). *Two bits: The cultural significance of free software*. Duke University Press.
- Leigh, R., Smith, D. H., Giesing, C., León, M. J., Haski-Leventhal, D., Lough, B. J., Mati, J. Strassburg, S., & Hockenos, P. (2011). *State of the world’s volunteerism report, 2011: universal values for global well-being*. United Nations Volunteers.
- Lough, B. J., Devereux, P., Perold, H., & Uherezky, A. (2016). Stipended transnational volunteering. D. H. Smith. & R.A. Stebbins, J. Grotz (Eds.) *The Palgrave handbook of volunteering, civic participation, and nonprofit associations* içinde (ss. 242–258). Springer.
- Martinez, J. M. (2003). Liability and volunteer organizations: A survey of the law. *Nonprofit Management and Leadership*, 14(2), 151–169.

- Mauss, M. (2002). *The gift: The form and reason for exchange in archaic societies*. Routledge.
- McGloin, C., & Georgeou, N. (2016). 'Looks good on your CV': The sociology of voluntourism recruitment in higher education. *Journal of Sociology*, 52(2), 403–417.
- Miranda, V. (2011). *Cooking, caring and volunteering: Unpaid work around the world*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 116.
- Orloff, L. (2011). *Managing spontaneous community volunteers in disasters: a field manual*. Crc Press.
- ÖSGM. (2013). *Kurumsal gönüllülük programları El Kitabı*. Özel Sektör Gönüllüleri Derneği.
- Sherraden, M. S., Lough, B., & McBride, A. M. (2008). Effects of international volunteering and service: Individual and institutional predictors. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 19(4), 395–421.
- Soysal, Ö. N. (2019). *Gönüllü yönetimi yaklaşımları çerçevesinde EXPO 2016 Antalya*. IKSAD Publishing
- Stukas, A., Daly, M., & Cowling, M. (2005). Volunteerism and the creation of social capital: A functional approach. *Australian Journal on Volunteering*, 10, 35–44.
- Şentürk, M., Adıgüzel, Y., & Turan, B. (2016). *Üniversitede Gönüllü Olmak*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Türk Eğitim Vakfı. (2021). *Türk Eğitim Vakfı Gönüllü Çalışma Yönetmeliği*. Türk Eğitim Vakfı.
- Türk Kızılay. (2021). *Kızılay Gönüllülük Politikası*. Türkiye Kızılay Derneği
- TÜSEV. (2015). *Türkiye'de gönüllülük ve yasal mevzuat*. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı.
- UN Volunteers. (2009). *Law and Policies Affecting Volunteerism since 2001*. United Nations Volunteers.
- UN Volunteers. (2011). *2011 Dünyada gönüllülüğün durumu raporu* United Nations Volunteers.
- UN Volunteers. (2013). *Türkiye'de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi*. United Nations Volunteers.
- Volunteer Protection Act. 1997 (USA)
- Yediyıldız B. (2022). Vakıf. İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif>
- Yeşilay. (2021). *Yeşilay Gönüllü Sözleşmesi*. Türkiye Yeşilay Derneği

4. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜKTE TOPLUMU TANIMA VE BİRLİKTE ÇALIŞMA

Sedat DOĞAN¹, Adem BAŞPINAR²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kayseri, Türkiye
E-posta: sedatdogan@erciyes.edu.tr

²Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye
E-posta: abaspinar@klu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.04

Bu bölümde gönüllü faaliyetlerde toplumu tanıma ve toplulukla birlikte çalışma konusu ele alınmaktadır. Birinci kısımda toplumu tanıma, ikinci kısımda ise toplulukla birlikte çalışma konusu için genel bir çerçeve çizilmektedir. Nitekim gönüllü faaliyetler, ilgili toplum tanınmaksızın ve bu toplumun üyeleriyle iş birliği sağlanmaksızın sağlıklı bir şekilde yürütülemez. Fakat gerek toplumu tanıma gerekse toplulukla birlikte çalışma ve iş birliği konusunda geniş bir literatür bulunur. Bu literatürün gönüllülük esas alınarak oluşmamış olması, literatürde öne çıkan temel yaklaşımlar ile bu yaklaşımları destekleyen varsayımlar açısından bir sorun içerir. Özellikle “insan nedir?” ve “toplum nedir?” sorularına yönelik varsayımların gönüllülüğü destekleyip desteklemediği önemli bir meseledir. Bu nedenle, bu bölümün amacı ilgili literatürü gönüllülük perspektifinden dikkate alarak gönüllü faaliyetlerin gerek ve yeter koşuluna işaret etmektir. Buna göre toplumu tanıma gerek koşulu, birlikte çalışma ve iş birliği ise yeter koşulu ifade eder. Diğer bir deyişle, gönüllü aktörlerin ilgili toplumu tanınması ve bu toplumun üyeleriyle birlikte çalışması, faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için esastır. Bu çerçevede birinci kısımda toplumu tanıma temel yaklaşımlar, bu yaklaşımları destekleyen varsayımlar ve toplumu tanıma süreci ele alınmaktadır. Böylece toplumu tanıma dört aşamalı bir süreç olarak ifade edilerek bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak araştırma yöntem ve teknikleri kısaca ifade edilmektedir. İkinci kısımda ise toplulukla birlikte çalışma ve iş birliği konusu sorunlar, ilkeler ve süreç şeklinde ele alınmaktadır.

Giriş

Bu bölümde gönüllü aktörlerin (kişiler ve kuruluşlar) “toplumu tanıma” ve “toplumla birlikte çalışma” konusunda dikkate almaları gereken ilkeler, yöntemler ve teknikler üzerinde durulacaktır. Gönüllü faaliyetler; planlama, uygulama ve değerlendirme şeklinde üç temel aşamada yürütülür. Bu aşamalar, açıkça ifade edilsin veya edilmesin, faaliyetin içinde yürütüldüğü topluluğa özgü olarak şekillenir. Dolayısıyla gönüllü aktörler, “toplumu/ topluluğu tanıma” hususunda bir hazırlık yapmadıkları takdirde ilgili faaliyeti sağlıklı bir şekilde yürütemez.

Örneğin bağımlılıkla mücadeleyi hedefleyen bir faaliyetin bağımlılık olgusuna ve muhatap aldığı bağımlı bireylerin özelliklerine yabancı kalarak sağlıklı bir şekilde yürütülmesi pek mümkün değildir. Gönüllü kişilerin saha deneyimlerinin ve gönüllü kuruluşların kurumsal hafızasının faaliyetlerin planlanmasına ve uygulanmasına katkı sağlayacağı açıktır. Fakat her durum ve topluluğun kendine özgü nitelikleri nedeniyle gönüllü aktörlerin geçmiş deneyimleri toplumu tanıma ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Üstelik muhatap topluluğu tanımak faaliyetin ancak gerek koşulunu karşılar; yeter koşul ise toplulukla birlikte çalışmaktır. Bağımlılık örneğimizi düşündüğümüzde, gönüllü aktörler ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın bağımlı bireylerin ilgili faaliyete ikna ve destek olması gerektiği açıktır.

Kısacası gönüllülükte çift yönlü bir dinamizm esastır: Gönüllü aktörlerin “toplumu tanıma” konusundaki çabaları icra edilecek faaliyetleri daha etkili hâle getirirken topluluğun “birlikte çalışma” pratikleri bu faaliyetlerin topluluk açısından kalıcı bir çözüm üretmesini sağlayacak potansiyele sahiptir. Bu çerçevede, okuyacağınız bölümü oluşturan iki kısımda sırasıyla “toplumu tanıma yöntemi ve teknikleri” ile “birlikte çalışma ilkeleri ve iş birliği süreci” konuları ele alınacaktır.

Toplumu Tanımada Yöntem ve Teknikler

Gönüllülük faaliyetleri içinde toplumu tanıma süreci ile pratik bir amaç güdülür: toplumun sorunlarını ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve çözüme ulaştırmak. Bu amaca uygun olarak gerekli yöntem ve tekniklerin etkili bir şekilde kullanılması beklenir. Bununla birlikte Türkçe literatürde toplumu tanıma konusunda gönüllü aktörlere sahada rehberlik edebilecek özgün bir materyal bulmak zordur. Bu konuda çoğunlukla sosyal bilimler literatüründeki görece uzmanlık gerektiren ve akademik tartışma yürüten materyallere başvurulmaktadır.

“

Toplumu Tanımada Amaç ve Hedefler

Gönüllülükte toplumu tanıma pratik bir amaca yöneliktir. Bu amaç temelde topluluğun sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Bu amaç doğrultusunda iki temel hedef ise sorunların ve ihtiyaçların tespiti ve çözümüdür. Bu amaç ve hedeflere uygun olarak toplumu tanıma konusunda gerekli yöntem ve tekniklerin etkili bir şekilde kullanılması beklenir.

”

Gönüllü kuruluşların uzman desteğiyle ilgili literatürden yararlanması olumlu olmakla birlikte bu birikimin gönüllülüğe özgü saha deneyimine eklenmesi veya uyarlanması gerekir. Günümüzde toplumu tanıma konusunu ciddiye alan STK’lar faaliyet planlama, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde genellikle uzman desteği almaktadır. Esasında bu her STK için gerekli bir süreçtir. Bununla birlikte gönüllülüğün amaçlarına uyarlanmadığı süreç ilgili birikimin yeterince etkili iş görmesi beklenemez. Ayrıca toplumu tanıma konusunda işlevselleştirilebilecek yöntem ve tekniklerin bütünüyle nötr olmadığı, sosyal bilimlerin iki yüzyıllık tarihi içinde gündeme gelen farklı varsayım ve yaklaşımları içlerinde barındırdıkları da ayrıca vurgulanmalıdır.

Kısacası toplumu tanıma konusundaki mevcut birikimin gönüllülük perspektifinden yeniden ele alınması ve uyarlanması gerekir. Bunun için uzman görüşü ile gönüllü deneyim arasında bir yöndeşlik kurulması ve orta vadede bu iş birliği sayesinde özgül bir birikimin geliştirilmesi beklenmektedir. Toplumu tanıma ile ilgili yöntem ve teknikler gönüllülük perspektifinden genel olarak ele alınacaktır; fakat bunun öncesinde konuya dair varsayımlara ve yaklaşımlara değinilecektir.

Toplumu Tanımada Gönüllülük Perspektifi: Yaklaşımlar ve Varsayımlar

Gönüllü faaliyetler toplum açısından çift yönlü bir işleve sahiptir. Birincisi kısa vadeli olup tespit edilen sorunların ve ihtiyaçların tespiti ve çözümüyle, ikincisi ise uzun vadeli olup topluluk kapasitesinin güçlendirilmesiyle ilgilidir. İkinci işlev kalıcı ve sürdürülebilir bir toplumsal değişim için gerekli görünmektedir. Bu iki işlevin yerine getirilebilmesi için ise toplumu tanıma konusunda belirli bir kurumsal politika işletilmelidir. Özellikle farklı makro ve mikro kültürler dikkate alındığında toplumu tanıma sürecinin her özel durumda yeniden geliştirilmesi, farklı toplulukların aynı şablona göre değerlendirilmemesi gerektiği daha iyi fark edilebilir (Dekker & Halman, 2003).

“

Toplumu Tanımının Temel İşlevleri

Gönüllü faaliyetler toplum açısından çift yönlü bir işleve sahiptir. Birincisi kısa vadeli olup tespit edilen sorun ve ihtiyaçların tespiti ve çözümüyle, ikincisi ise uzun vadeli olup topluluk kapasitesinin güçlendirilmesiyle ilgilidir. İkinci işlev kalıcı ve sürdürülebilir bir toplumsal değişim için gerekli görünmektedir. Bu iki işlevin yerine getirilebilmesi için ise toplumu tanıma konusunda belirli bir kurumsal politika işletilmelidir.

”

Zihnimizin çalışma kuralları gereği yeni bir konuyu (olay, olgu, nesne veya kişi) öncelikle hazır kavramsal şemalarımız aracılığıyla *tanımlamayı* deneriz. Bu ilk tanımlama, aslında tanımının ön koşulu sayılabilir. Fakat tanımlama verisi konu hakkındaki nihai bilgi olarak sabitlendiğinde tanımının önünde bir engele dönüşebilir. Benzeşime dayalı düşünmenin sağladığı zihin konforu da eklenince zihnin bu olağan çalışma düzeninin yarattığı sorunlar daha iyi fark edilebilir. Fakat zihnimiz bu olağan çalışma düzenini aşabilecek kapasiteye de sahiptir. Topluluğu tanıma konusunda da zihin aynı çalışma düzenini sürdürür. Dolayısıyla zihnin doğal ve işlevsel işleyiş biçiminin toplumu tanımaya engel olmaması için her topluluğun biricik özelliklere sahip olabileceği varsayımı zihinde canlı tutulmalıdır.

Gönüllülükte teorik veya deneyime dayalı hazır kalıplarla yetinmek topluluğun gerçek sorunlarının ve ihtiyaçlarının görülmesini engelleyebilir. Sosyal bilimlerin analoji ve genelleme yoluyla bilgi üretilen bir alan olması gönüllülük için de önemli bir rehber işlevi görmesini sağlayabilir. Fakat gönüllülükte A topluluğu ile B topluluğu arasındaki benzerlikten hareketle sorun ve çözümlerin aynı olacağı yaklaşımı her zaman iyi sonuçlar vermeyebilir. “Tanımlama” aşamasının topluluğu tanımak için bir ön çerçeve sunma işlevi ihmal edilmemelidir, fakat bu gönüllülük için yeterli değildir. Aksi durumda topluluk bir nesne olarak kavranır ki böylesi bir durumun gönüllülüğün tanımına aykırı olduğu açıktır (bkz. “Gönüllülüğü Tanımlamak” bölümü). Gönüllülük açısından olumsuz durum ise faaliyet ile topluluk arasında uygunluğun sağlanamaması, süreç içinde iletişim kopukluğunun yaşanması ve iş birliğinin gerçekleştirilememesidir (bkz. “Gönüllü Projeler” ve “Sosyal Etki” bölümleri).

Şu hâlde gönüllülükte toplumu tanıma, her bir topluluk için gönüllü aktörlerin zihninde bu topluluğa özgü yeni bir şema oluşmasını amaçlamalıdır. Oysa toplumu tanıma konusunda gönüllü aktörlerin başvurmak durumunda olduğu literatürün bu amaca uygun bir tarihsel ve teorik içeriğe sahip olduğu kolaylıkla söylenemez. Örneğin sosyoloji tarihinde “toplumu açıklamak” ile “toplumu anlamak” arasında bir karşıtlık bulunur. Pozitivist yaklaşımlar toplumun pasif bir araştırma nesnesi olarak incelenip açıklanabileceğini, elde edilen verilere dayanılarak

toplum hakkında öngörülerde bulunulabileceğini varsayar (Benton & Craib, 2008). Hatta pozitivist sosyolojinin bir tür toplum mühendisliği öngördüğü ve aslında tam olarak böylesi bir amaçla geliştiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Rakip yaklaşımlar ise her toplumun kendine özgü bir anlam dünyası merkezinde yapılanmış olduğunu varsayar ve “tanımlama/açıklama” yerine “tanıma/anlama” vurgusu yapar (Özlem, 1999). Literatürde bu iki uç yaklaşım natüralist-yorumsamacı ayrımı üzerinden de ifade edilmektedir (Poloma, 1993).

Sözünü ettiğimiz iki ana yaklaşım doğal olarak farklı türden araştırma yöntem ve teknikleriyle akrabadır. Ayrışmanın bizi ilgilendiren yönü de burasıdır, çünkü gönüllülükte toplumu tanıma amacıyla bu yöntem ve tekniklere başvuru kaçınılmazdır. Fakat biz bu yaklaşımlar ile yöntem ve teknikler arasındaki akrabalığın belirli bir bağlamsal temele sahip olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Gerçekten de pozitivist ve yorumsamacı yaklaşımların izi sürüldüğünde, ikisinin de ortaya çıkış sürecinin 17 ile 19. yüzyıl arasında Batı Avrupa’daki iki farklı sekülerleşme öyküsüyle iç içe geçtiği görülür. Demek ki toplumu tanımaya rehberlik etmesi beklenen birikimin kendisi de belirli toplumsal bağlarla ilişkili olarak gelişmiştir. Şu hâlde her topluluğun söz konusu bağlama ilişkin özel bir şema aracılığıyla ele alınmasını talep etmek meşru olacaktır. Bu ilişkiyi dikkate alan bazı özgül varsayımların rehberliğiyle sosyal bilimlerin kullandığı yöntem ve tekniklerin gönüllülük alanına da uyarlanabileceği düşünülebilir. Fakat öncesinde sosyal bilimler literatüründeki daha temel bir meselenin üzerinde durmak ve “toplum” ile “topluluk” arasında bir ayrım gözetmek gerekmektedir.

Toplum tartışmalı ve soyut bir kavramdır; topluluk ise belirli değerleri, durumları veya özellikleri paylaşan bireylerin somut birlikteliğini ifade eder. Gönüllülüğün topluma değil topluluğa yönelik olduğu açıktır. Şu hâlde bir bireyin, grubun veya topluluğun toplum kavramı altında tanımlanması/açıklanması yalnızca bir başlangıç hipotezi olarak anlamlıdır. Bireyler ortak bir fiziksel mekânda bulunsun veya bulunmasın, ortaklaşa sahip oldukları özellikler itibarıyla öncelikle bir topluluğun üyesi sayılabilirler. Bedensel koşullar (ör. engelliler), gelişim özellikleri (ör. çocuklar), yaş (ör. yaşlılar), sağlık (ör. bağımlılar), değerler (ör. dinî topluluklar), kültür (ör. etnik topluluklar), hukuki statü (ör. mülteciler) gibi değişkenler temelinde belirli topluluk türleri ayırt edilebilir (bk. “Gönüllülük Alanları” Bölümü). Yine bir örnek olarak ele almak gerekirse, belirli bir mülteci topluluğunu muhatap alan bir faaliyette gönüllü aktörlerin zihninde zorunlu olarak hazır bir mülteci kavramı bulunur, fakat bu kavram ilgili topluluğa özgü ihtiyaçlar, deneyimler, özellikler, beceriler temelinde yeniden işlenerek bu topluluğa özgü yeni bir şema oluşturulması gerekir. Böylece bilimsel veriler ile deneyim verileri arasında bir karşıtlık kurmak yerine, bu iki değerli veri kaynağı bütünleştirilmiş olacaktır.

Kısacası yaklaşımlar konusunda, örneğin, canlı olmayan değişkenlerin bile hesaba katılabileceği bir duyarlılık geliştirebilir. Zira gönüllülük yalnızca gönüllü aktörlere bağlı tek değişkenli bir deneyim alanı değildir. Gönüllülükte insanlar ile insan dışı değişkenlerin sürece aktif katılımı söz konusudur. İnsanlar açısından bakıldığında hem gönüllülerin hem de gönüllülük faaliyetinin yapıldığı topluluğun süreç içinde aktif olduğunu görürüz: ihtiyaçlar, kaynaklar, faaliyetler, beceriler gibi pek çok değişken burada devreye girer. Diğer taraftan ise faaliyetin veya faaliyet sürecinde kullanılan araçların gönüllülerden ve faaliyetin muhataplarından bağımsız bir doğası olduğu ve süreci etkileyeceği dikkate alınmalıdır. Örneğin bir yardım faaliyeti, doğası gereği yardım eden ile yardım edilen arasında ayırım öngördüğünden, bünyesinde bir hiyerarşi (himmet ve minnet ilişkisi) taşır.

Fotoğraf 1. Gönül sahibi varlık¹.

Yaklaşımlar konusunda gönüllülük perspektifine uygun bir düzeltme yapılmasının gerekliliği başka bir açıdan ifade edildiğinde daha iyi anlaşılabilir. Çünkü ister pozitivist isterse yorumsamacı olsun yaklaşımların her biri doğal olarak insana ilişkin bazı temel varsayımlar içerir. Bu varsayım kümeleri de iki uç arasında salınır. Bir uçta doğa bilimleri modelinde çalışan ve insanı fizyolojik bir nesne konumuna indirgeyen varsayımlar kümesi bulunur. Bu varsayımın “gönül sahibi bir varlık olarak insan” kavramını göz ardı edeceği açıktır. Diğer uçta ise buna tepki olarak her bireyin biricikliğine aşırı vurgu yapan varsayım bulunur. Bu varsayımın ise insana dair her türlü fizyolojik kabulü reddetmesi sebebiyle aynı şekilde sonuçlanacağı açıktır. Açıktır ki gönüllülük ne bu varsayımlarla ne de akraba yaklaşımlarla uyuşur. Gönüllü kuruluşların sahip olması gereken varsayımlar kümesinin bazı maddeleri şöyle ifade edilebilir:

1 Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=gYIV0AnUcJE> (Le Gouffre)

- İnsan gönül sahibi bir varlıktır; dışsal bir engel bulunmadığı sürece zamanını ve emeğini insanlar, canlılar ve doğa için ayırır.
- Her birey öncelikle ait olduğu topluluk için, sonra diğerleri için en iyi durumu ister.
- Dünya mükemmel olamaz, en iyisi için birlikte çalışmak gerekir.
- Güçlü bir topluluk, güçlü topluluk ilişkileriyle inşa edilir.
- İnsanlar mümkün gördükleri şey için çalışırlar.

Bahsedilen varsayımlar kümesinin gerçekçi olmadığı söylenebilir. Fakat böylesi varsayımlar benimsenmediğinde, hâlihazırda gönüllü faaliyet yürüten insanların varlığını açıklamak için elimizde yalnızca iki ihtimal kalır. İlk ihtimale göre gönüllü bireyler ve kuruluşlar çeşitli çıkarlarla veya beklentilerle gönüllü faaliyetler icra etmektedir. Oysa bu ihtimal her şeyden önce gönüllülüğün tanımına aykırıdır. İkinci ihtimale göre ise insanlar gönüllüler ve gönüllü olmayanlar şeklinde iki türde yaratılmıştır. Bu ihtimal ise daha öncesinde eleştirdiklerimize benzer şekilde felsefi bir varsayımdır; yani hem bilimsel gerekçeden yoksundur hem de yıkıcı sonuçlara gebedir. Oysa gönüllülük ile ilgili örneklenen varsayımlar, ilk maddede açıkça görülebileceği gibi, insana geniş bir vizyon kazandırır. Nitekim insanların dışsal engellerle karşılaşmadığı sürece gönüllü olacağını varsaydığımızda, tüm kazanımlarımıza ek olarak bir de bu engellerle ilgili bir hassasiyet geliştiririz. Böylece gönüllülük olanaklarının etkinleşmesini engelleyen dışsal etkenlerin giderilmesi ile yaygın ve sürdürülebilir gönüllülüğün tesis edileceği düşüncesi temelinde geniş bir ufka sahip oluruz.

Fotoğraf 2. Gönüllülüğü etkinleştirmek².

Sonuç olarak toplumu tanıma konusunda aşağıda ele alacağımız yöntem ve teknikler görece uzmanlık gerektiren beceriler olmakla birlikte, gönüllü kurum ve kuruluşların kapsamlı bir politika geliştirmek suretiyle bu becerileri kurumsal kapasitelerinin bir parçası kılması mümkündür.

Toplumu Tanıma Süreci: Yöntem ve Teknikler

Toplumu tanıma, dört aşamalı bir süreç içinde yürütülebilir.

- Sorunun (veya ihtiyaçların) analiz edilmesi,
- Elde edilecek verilerin tasnif edilebilmesi için tematik bir modelin belirlenmesi,
- Araştırma yöntem ve tekniklerine dayanarak veri toplanması,
- Proje geliştirilmesi.

Birinci Aşama: Sorun (İhtiyaç) Analizi

Gönüllülükten doğrudan doğruya belirli bir topluluğun sorunlarını topluca çözecek uzun vadeli yapısal veya orta vadeli kurumsal bir katkı beklemek yanlıştır. Gönüllülük nihai kertede topluluk kapasitesinin güçlendirilmesini amaçlasa da, bu duruma ya belirli sorunların ve ihtiyaçların çözümüne yönelik tekil faaliyetler aracılığıyla erişilebilir ya da yapısal veya kurumsal çözümlere paydaş olarak destek verebilir. Dolayısıyla sorun (ihtiyaç) analizi özel durumlar için düşünülmeli, fakat ilgili veriler genel bağlam dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Aksi hâlde gönüllü faaliyetler “bataklık kurutmak yerine sinek kovalamak” benzetmesindeki duruma düşebilir.

Sorun analizinin unsurları şöyle ifade edilebilir:

- Mahiyet: Topluluk tarafından sorun olarak deneyimlenen durumun tanımına karşılık gelir. Şu hâlde bu tanımın gönüllü aktörler tarafından açık ve seçik bir biçimde ifade edilmesinde topluluk üyelerinin deneyimleri dikkate alınmak durumundadır. Bir şeyin anlaşılması nedenlerine dair bilgiyle mümkün olacağından sorunun nedensel analizi mahiyetinin bir parçasıdır.
- Kapsam: Sorunun doğrudan veya dolaylı etkileri açısından topluluk üyeleri arasında ne kadar yaygın olduğu ile ilgilidir. Bu unsurun aynı zamanda topluluk bünyesindeki eşitsizlikleri ifşa edebileceği açıktır. Bir sorun çevresel, yapısal ve kurumsal nitelikte ise genellikle geniş kapsamlıdır. Dolayısıyla topluluğu tanıma sürecinde elde edilen verilerin belirli ölçekler düzeyinde tasnif edilmesi gerekir.
- Sıklık: Belirlenen sorunun akut mu yoksa kronik mi olduğuyla ilişkilidir. Sorun bir defalık geçici bir durum olabileceği gibi kesintili veya kesintisiz bir şekilde süreklilik

de gösterebilir. Her iki olasılıkta da sorunun kaynağının doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekir. Bu durumda sorun analizinin süreç odaklı olması ve gönüllüler ile topluluk arasında şeffaf bir iş birliğinin kurulması beklenir.

- **Süre:** Sorunun ne zamandan beri etkili olduğunu ifade eder. Uzun ve orta vadeli sorunlar genellikle çevresel, yapısal veya kurumsal iken topluluk üyelerinin tamamını kapsamayan sorunlar kısa vadeli olabilir. İstisnai durumların açık ve seçik bir şekilde anlaşılabilmesi için topluluk deneyiminin dikkate alınması gerekir.
- **Şiddet:** Birinci düzeyde temel haklar, ikinci düzeyde gündelik hayatın sekteye uğramasıyla ilgilidir. Can kayıplarıyla sonuçlanabilecek sorunlar ile kamusal hayatın bir süre askıya alınmasına neden olan sorunların yarattığı şiddet farklıdır. Bu açıdan sorunların öncelikler açısından tasnif edilmesi, bunun için de özel ölçme araçlarının geliştirilmesi gereklidir.

İkinci Aşama: Veri Tasnif Modeli Geliştirme

Veri tasnif modeli, toplumu tanımak için kullanılan yöntem ve teknikler aracılığıyla elde edilen verilerin işlevsel kullanımı için gerekli kavramsal bir çerçevedir. Burada amaç işlev olduğu için çok farklı modeller söz konusu olabilir ve kavramsal çerçevede esnek davranılabilir. Yaygın veri toplama yöntem ve teknikleriyle uyumlu çalışabilecek örnek bir model aşağıda verilmiştir.

- **Coğrafi Analiz**
 - **Demografi:** Topluluğun nüfus yapısı ve oranlarıyla ilgili verileri içerir. Nüfus sayımları, nüfus kayıtları, demografik biyografi araştırmaları, kuşak takip anketleri, doğum ve ölüm oranları vb. bu maddeyi oluşturan geniş kapsamlı unsurlar olarak düşünülebilir.
 - **Yerleşim:** Yerleşim bölgesindeki hava, doğal kaynak, su ve toprak verimliliği gibi olanakların belirlenmesi konusunda özellikle şehir ve bölge planlama alanındaki birikim kullanılabilir. Barınma, içme suyu, kullanım suyu, elektrik, kanalizasyon, atık, ısınma gibi hizmetlerin durumunun tespitini kapsar.
 - **Altyapı:** Nüfusun yerleşim yoğunluğuna bağlı olarak altyapı olanaklarıyla ilgili verileri içerir.
- **Tarihsel Analiz**
 - **Topluluk tarihi:** Topluluğun sahip olduğu tarih anlatısıyla ilgili verileri içerir.
 - **Topluluk değerleri:** Topluluğun paylaştığı değerler ile bu değerlerin topluluk üyeleri arasındaki yaygınlık ve gücüyle ilgili verileri içerir.

- Topluluk bağı: Topluluk üyeleri arasındaki aidiyetle ilgili verileri içerir.
- Kurumsal Analiz
 - Politik durum: Topluluk bünyesinde benimsenen ve uygulanan yönetim tarzıyla ilgili verileri içerir. Burada iki temel sorun bulunur: Birincisi siyasal yapının nasıl işlediği, ikincisi ise bu yapının topluluğun değerlerini yansıtıp yansıtmadığıdır.
 - İktisadi durum: Topluluğun gelir kaynakları ve gelir dağılımıyla ilgili verileri içerir. İş gücü, işsizlik oranları, gelir dağılımı, hane halkı bütçe durumu gibi veriler genellikle kamu istatistik kurumlarınca belirli periyotlarla hazırlanmaktadır. Fakat ekonomi alanı, diğer sosyal bilim disiplinlerine oranla karmaşık değişkenler ve büyük verilerle çalışma konusunda oldukça gelişmiş durumdadır. Bu türden verilerin tespiti, analizi ve yorumlanması süreçlerinde profesyonel destek alınabilir.
 - Liderlik: Topluluk bünyesinde meslekî, etnik veya dinî otoriteyle ilgili verileri içerir. Uzun soluklu ve uzmanlık gerektiren bir yöntem olmakla birlikte etnografi başta olmak üzere nitel yöntemler, nicel yöntemlere kıyasla topluluk bünyesindeki mikro liderlik ve örgütlenme alanlarının anlaşılmasına katkı sağlayabilir.
- Grup ve Bireyler
 - Gruplar: Topluluk bünyesindeki belirgin gruplaşmalarla ilgili verileri içerir. Bu bilgiler, gönüllü faaliyetin özellikle uygulama sürecinde gruplar arasındaki rekabet nedeniyle gönüllülerin manipüle edilmesini engelleyebilir.
 - Profil: Topluluktaki temel tipolojilerle ilgili verileri içerir. Profil araştırmaları topluluk bünyesinden seçilen özel bir grubun (ör. öğrenciler, yaşlılar, işçiler) derinlemesine tanınmasını amaçlar.
 - Tutum: Topluluk üyelerinin, özellikle topluluğa yönelik belirlenmiş olan özel faaliyet/proje ile ilgili konulardaki genel tutumlarıyla ilgili verileri içerir.

Üçüncü Aşama: Veri Toplama Yöntem ve Teknikleri

Sosyal bilimlerde araştırma desenleri (modelleri), yöntemleri ve teknikleri konusunda oldukça geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Bu nedenle aşağıda yalnızca en sık kullanılan yöntem ve teknikler üzerinde durulacaktır. Gönüllü kuruluşlar bu konuda profesyonel destek alabilir veya bünyesinde çeşitli birimler teşkil edebilir (bkz. “Veri Temelli Politika Geliştirme” Bölümü).

- Nicel Yöntem: Nicel araştırma yöntemi iki tür araştırma deseniyle ilişkilidir. Olgusal olarak betimlenmesi amaçlanan bir durumun olduğu hâliyle veya deneysel olarak

üretilmesi üzerine temellenen bu desenler tarama veya deneme desenleridir. Nicel araştırma tekniklerinin bazıları kısaca şöyle ifade edilebilir (Aslan, 2019):

- Anket: Araştırmacının hazırlanmış bir soru formunu yüz yüze veya farklı platformlar üzerinden uyguladığı en yaygın veri toplama tekniğidir. Genellikle çoktan seçmeli sorular içerir. Anketler sıklıkla doğrudan somut bir bilgi arayan kısa ve kodlanabilir/ölçülebilir sorularla oluşturulur.
- Gözlem: Araştırmacının belirlenen olgu veya olayı dışarıdan gözlemlediği araştırma tekniğidir. Gözlem süreci bütünüyle yapılandırılmıştır ve araştırmacıdan prosedürü işletmesi beklenir.
- Deney: Özellikle deneme deseniyle uyumlu bir araştırma tekniği olan deneyde amaç, verili hipotezleri sınamak üzere deney ve kontrol grupları aracılığıyla değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisini tespit etmektir. Sosyal deneyler bu kapsamda düşünülebilir.
- İçerik Analizi: Resmî veya gayıresmî yazılı ve görsel dokümanların analiz edilmesinde kullanılan bir tekniktir. Amaç dokümanın içeriğinden hareketle muhatapların özellikleri hakkında veri toplamaktır. Genel olarak içerikteki malzemenin sayısallaştırılması söz konusudur.
- Nitel Yöntem: Nitel araştırma desenleri, tanımlama/açıklama yerine tanımayı/ anlamayı amaçladığından araştırma konusuna daha sıkı bağlıdır ve bu nedenle oldukça çeşitlidir. Etnografi, fenomenoloji, vaka analizi, gömülü teori, durum çalışması gibi nitel araştırma desenleri söz konusudur (Creswell, 2021).
 - Gözlem: Nicel yöntemin aksine nitel araştırmada gözlem yapılandırılmaz, yani denetimli gözlem söz konusu değildir. Araştırmacıların genellikle belirli bir süre birlikte yaşamak suretiyle topluluğun bir üyesi gibi içeriden gözlem yaptığı duruma katılımlı gözlem denir.
 - Görüşme: Nicel yöntemin aksine nitel araştırmada görüşme yapılandırılmaz, yani görüşme cetveli söz konusu değildir. Araştırmacının görüşmeye yön verecek veya konuşmayı derinleştirebilecek yarı-yapılandırılmış soru formuyla yaptığı mülakat türüdür.
 - Odak Grup: Araştırmacının belirli sayıda katılımcıyla yürüttüğü bir tartışma tekniğidir. Amaç belirli kriterler gözetilerek homojen bir şekilde bir araya getirilmiş katılımcılarla tartışma toplantısının sorusu/konusu hakkındaki fikir çeşitliliğini

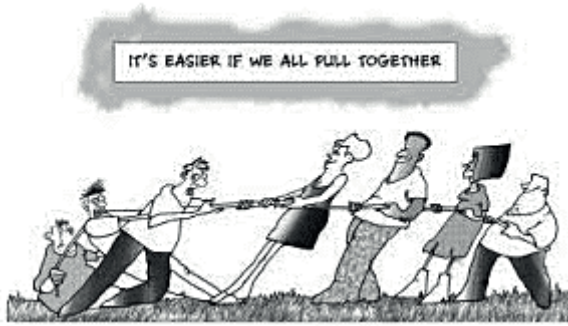
ortaya çıkarmaktır.

- Söylem Analizi: İçerik analiziyle benzer bir yöntem olmakla birlikte söylem analizi nicel yapıda değildir. İlkinde içerikteki malzemenin sayısallaştırılması söz konusu iken, söylem analizinde içerikte doğrudan yer almayan alt metin tespit edilmeye çalışılır.

Nicel ve nitel yöntemler arasında daha önce bahsedilen teknik farklar bulunmaklar beraber karma araştırma yöntemi her iki yöntem ve teknik grubunun da kullanılmasıyla çalışır (Aslan, 2019).

Dördüncü Aşama: Proje Geliştirme

Toplumu tanımada çeşitli araştırma veya veri toplama yöntem ve teknikleriyle elde edilen verilerin bir tasnif modeline yerleştirilmesi ve öncelikli veya uygun sorunun detaylı bir şekilde anlaşılması sonrasında gönüllü faaliyetin icrası sürecine geçilebilir. Bu aşamada artık tüm değişkenlerin bilindiği varsayımıyla somut bir sorun veya ihtiyaca yönelik somut bir faaliyet/proje geliştirilmesi gerekecektir (bk. “Proje Geliştirme” Bölümü. Bu açıdan SWOT analizi, Q-Sort Analizi, Senaryo Analizi, Delphi Tekniği gibi yönetim araçlarına bakılabilir.).

Fotoğraf 3. Teori ile pratiğin birlikteliği.³

Toplulukla Birlikte Çalışma: Sorunlar ve İlkeler

Gönüllülükte birlikte çalışma, oldukça kapsamlı bir konudur. Bağımsız veya bir kuruluş bünyesinde faaliyet gösteren gönüllülerin birlikte çalışması, gönüllü kuruluşların kamu kurumlarıyla çalışması, gönüllü kuruluşların birbirleriyle çalışması, gönüllü kuruluşların toplulukla birlikte çalışması bu kapsamda değerlendirilebilir. Şu hâlde bu kapsam; kurum-

3 <https://www.commit.works/work-management/>

kurum, kurum-toplum, kurum-birey ilişkileri açısından kategorize edilebilir. Biz bu kısımda kurum-toplum ilişkisini, gönüllü kuruluşlar ile topluluğun birlikte çalışması açısından dikkate alacağız. Bunun için önce birlikte çalışma konusundaki temel sorunlar ele alınacak, ardından birlikte çalışmanın ilkeleri ve iş birliği süreci incelenecektir.

Birlikte Çalışma Konusundaki Temel Sorunlar

Gönüllülükte birlikte çalışma ve iş birliğiyle ilgili sorunlar temelde “katılım/iş birliği sorunları” ve “yönetim sorunları” başlığı altında ele alınabilir (Arslan, 2018; Erdoğan & Uyan-Semerci, 2020). Bu sorunlar ise kurum-kurum, kurum-toplum, kurum-birey ilişkileri açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Örneğin gönüllülük amacıyla örgütlenmiş bir STK için katılım ve yönetim sorunları şu ilişki ağı aracılığıyla geniş kapsamlı olarak düşünülebilir:

- Kurum-Kurum İlişkileri: STK’nın ulusal veya uluslararası düzeyde, kamu kurum ve kuruluşlarıyla, diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ve özel sektör ile ilişkileri bu kapsamda düşünülebilir. Bu düzeyde katılım sorunlarının iş birliği sorunları şeklinde kodlanması daha makuldür. Yönetim sorunları ise söz konusu iş birliğinin sürdürülebilirliğiyle ilgilidir. Toplumla birlikte çalışma ve iş birliği konusunda kurum-kurum ilişkilerinin kritik bir öneme sahip olduğu, toplumun gönüllülüğe destek vermesinde kurumların öncü rol oynayabileceği unutulmamalıdır.
- Kurum-Toplum İlişkileri: STK’nın genel olarak bünyesinden çıktığı toplum ile özel olarak ise belirli faaliyet veya projeler açısından muhatap aldığı topluluk ile ilişkisi bu kapsamda düşünülebilir. Bu düzeyde katılım ve iş birliği sorunları STK ile toplum arasındaki iletişim ve birlikte çalışma pratikleriyle ilgili olup çift yönlü dinamizm gerektirir. Yönetim sorunları ise STK’nın toplumla ilişkileri sağlıklı bir şekilde yürütebilmesine bağlıdır. STK ile toplum arasındaki birlikte çalışma ve iş birliği olanakları açısından maalesef yeterli bir literatüre sahip değiliz. Böylesi bir literatürün STK’larla iş birliği içinde pratik temelli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Fakat şu

Birlikte Çalışmada Temel Sorunlar

Gönüllülükte birlikte çalışma ve iş birliğiyle ilgili sorunlar temelde “katılım/iş birliği sorunları” ve “yönetim sorunları” başlığı altında ele alınabilir. Bu sorunlar ise kurum-kurum, kurum-toplum, kurum-birey ilişkileri açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bu sorunlar elbette ki kendi bağlamları içinde değerlendirilerek çözülmeye çalışılmalıdır. Genel olarak bakıldığında ise motive edici ve motivasyon kırıcı etkenleri bilmek önleyici destek sağlayabilir.

an için STK-toplum ilişkilerinde “topluluk kapasitesi güçlendirme” yaklaşımlarından yararlanılabilir (Aspen Institute, 1996; Atkinson & Willis, 2006).

- Kurum-Birey İlişkileri: Gerek kurum-kurum gerekse kurum-toplum ilişkileri nihayetinde temsil yetkisi veya becerisi bulunan bireyler aracılığıyla yürütülür. Ayrıca STK’nın bağışçı, üye, profesyonel çalışan, gönüllü çalışan gibi kendi adına hareket eden bireylerle ilişkisi bulunduğu hatırlanmalıdır. Kurum-birey ilişkilerinde nitelikli katılım ve iş birliğinin sağlanması ile katılımcı bireylerle ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi konusunda sorumluluğun büyük bir kısmı STK’ya aittir. Dolayısıyla kurum-birey ilişkilerinde katılım ve yönetim sorunlarının giderilmesi toplumla birlikte çalışma ve iş birliği üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir (Gönüllü kuruluşlar açısından birey-birey ilişkisini tartışmıyoruz; çünkü böylesi bir ilişkinin gündeme gelmesi STK ile belirli bireylerin özdeşleştiği bir yönetim sorununa işaret eder.).

Bu sorunlar elbette ki kendi bağlamı içinde değerlendirilerek çözüme ulaştırılmaya çalışılmalıdır. Genel olarak bakıldığında ise motive edici ve motivasyon kırıcı etkenleri bilmek önleyici destek sağlayabilir. Gönüllü kuruluşlara katılım veya onlarla iş birliği açısından diğer kurumları, toplulukları ve bireyleri motive edici etkenlerden bazıları şöyle ifade edilebilir:

- Kurum-Kurum İlişkileri
 - Kurumsal misyonu daha hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirmek,
 - Toplumsal sorunlara karşı geçici ve kısa vadeli çözümler yerine kalıcı ve uzun vadeli çözümler üretmek,
 - Kurumsal hafızayı, bilgi ve becerileri karşılıklı olarak paylaşmak,
- Kurum-Toplum İlişkileri
 - Topluluk sorunlarını duyurmak ve ilgililerin dikkatini çekmek,
 - Akut sorunların acil çözümü için gerekli olanaklara erişmek,
 - Kronik sorunların çözümü için kaynak ve destek bulmak,
- Kurum-Birey İlişkileri
 - Saygınlık, özgüven, aidiyet duygusu, sosyalleşme gibi kişisel manevi kazanımlar elde etmek,
 - Toplumu ve kendini tanıma, ekip çalışması, sorunlarla başa çıkma gibi kişisel bilgi ve beceri ihtiyacını karşılamak,

- Diğerkâmlık, fedakârlık, bilgi ve beceri paylaşımı gibi değerler geliştirmek.

Katılım/iş birliği açısından kurumların, toplulukların ve bireylerin motivasyonunu kıran etkenlerden bazıları şöyle ifade edilebilir:

- Kurum-Kurum İlişkileri

- Vizyon ve misyon belgelerinde yer alsın veya almasın “iyi temelli” yaklaşımın önüne geçen kurumsal değer ve yaklaşımlar arasındaki uyumsuzluklar,

- Toplumsal sorunların çözümünde kurumlar arasında proje düzeyindeki farklılaşmalar,

- Kurumları temsil eden bireyler arasındaki anlaşmazlıkların kurumların önüne geçmesi,

- Kurum-Toplum İlişkileri

- Topluluk sorunlarının duyurulması konusundaki çabaların etkisiz kalması veya süreklilik göstermemesi,

- Yerel yönetimin veya kamunun sorunların çözümünü teşvik etmek üzere kurum-toplum ilişkisini desteklememesi ya da sekteye uğratması,

- Gönüllü kuruluşlara veya faaliyetlere karşı olumsuz tutum geliştirmeye neden olan geçmiş deneyimler (Örneğin bilgilerin ve kaynakların kullanılması konusunda toplulukla art niyetli ilişki kurmak başta olmak üzere topluluk değerlerini ve dokusunu dikkate almayarak topluluğu nesneleştirmek gibi pek çok olumsuz deneyim yaşanabileceği ya da topluluğun böyle algılamasına neden olabilecek tavır ve tutumlar geliştirilebileceği konusunda dikkatli olmak gerekir.),

- Kurum-Birey İlişkileri

- Sıkılmak, ek masraflar çıkacağını düşünmek, günlük rutini bozamamak gibi kişisel hazlar,

- Başarısız gönüllülük deneyimleri, katkı sağlayabileceğine inanmamak, özgüven sorunları gibi kişisel bilgi ve beceri eksikleri ile çalışma hayatından kaynaklı zaman sorunları,

- Gönüllü kuruluşlara veya faaliyetlere karşı olumsuz tutumlar (Örneğin yönetim sorunları nedeniyle mağduriyet yaşamış bir gönüllü olmak veya böyle birini tanımak ya da toplumsal değişim konusunda mükemmeliyetçi veya aceleci tutumlar takınmak nedeniyle gönüllülüğü çözüm olarak görmemek.).

Toplum ve bireylerin gönüllülük konusunda bilgisiz olması veya gönüllü kuruluşlarla birlikte çalışma olanaklarının farkında olmaması, katılım sorunlarına yol açan en etkili unsur olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca diğer katılım sorunlarının pek çoğunun yönetim sorunlarının çözülmesiyle ciddi oranda giderilebileceği tahmin edilebilir.

Gönüllü kuruluşların; diğer kurumları, toplumu ve bireyleri katılıma/iş birliğine nasıl teşvik edebileceği ve birlikte çalışma sürecini nasıl yönetmesi gerektiği konularına kitabın çeşitli bölümlerinde değinilmiştir. Burada da hatırlatabiliriz: Basın bültenleri, basın toplantıları, posterler, afişler, broşürler, yarışmalar, reklamlar, filmler, klipler, kamu spotları, sosyal medya kullanımı gibi pek çok yolla gönüllülük çağrısı, gönüllü faaliyetlerin duyurulması, gönüllülük algısının dönüştürülmesi mümkündür. Benzer şekilde, gönüllülerin oryantasyonu, hizmet içi eğitim, bilgi paylaşımı, ölçme-değerlendirme, geri bildirim gibi tekniklerle gönüllülerle karşılıklı saygı, sağlıklı iletişim ve güven tesis edilebilir (bkz. “Gönüllüler ve Programlar” Bölümü). Unutulmaması gereken şey, gönüllülükte her türlü kurumsal ve toplumsal dolayımına rağmen asıl aktörlerin bireyler ve özellikle gönüllü bireyler olduğudur.

Birlikte Çalışma İlkeleri ve İş Birliği Süreci

“Gönüllülükte toplumu tanıma gerek koşulu, toplulukla birlikte çalışma yeter koşulu ifade eder,” denilmişti. Nitekim gönüllü faaliyetlerin nihai amacı topluluklardaki gönüllülük potansiyelinin etkinleşmesine katkı olarak düşünülebilir; çünkü gönüllülüğün kendine özgü bir asli özelliği bulunur. Elbette ki gönüllülüğü kendisi üzerinden deneyimlediğimiz çeşitli savunuculuk, yardımlaşma veya dayanışma gibi faaliyetler bulunmaktadır. Fakat bu faaliyetlerin amaç değil, araç olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Aksi hâlde, örneğin, gönüllü kuruluşların nakdi veya ayni yardım faaliyetlerinin devamı için fakirliğin devamını arzu etmesi gerekirdi. Şu hâlde gönüllülüğe özgü asli özellik, aracı faaliyetler için geçerli değildir. Peki, bu özellik nedir?

Dünyada fakir kalmadığı bir durum hayal ettiğimizde nakdi yardımın bir anlamı kalmayacağını veya herkes temiz içme suyuna eriştiğinde su kuyusu açmaya gerek kalmayacağını tahmin edebiliriz. Fakat her bireyin gönüllü olduğu bir dünya hayal ettiğimizde gönüllülük ortadan kalkmayacaktır. Çünkü belirli gönüllü faaliyetlerin her biri dışsal koşullarla ilişkilidir, oysa gönüllülüğün kendisi (varsayımlarımız gereği) içsel varoluş koşullarımızla ilgilidir. Dahası gerek insan-insan gerekse insan-doğa ilişkisinde gönüllülüğün kendisi üzerinden icra edilebileceği faaliyetlerin ucu açıktır. Dolayısıyla gönüllülüğün nihai amacı, gönüllü faaliyetler aracılığıyla hedeflenen anlamlı değişimlerin sonucunda, insanlardaki gönüllülük potansiyelinin etkinleştirilmesidir. Yani anlamlı bir değişim veya fark yaratmak gönüllülüğün doğasına ait bir özelliktir ve birlikte çalışmanın kurucu ilkesidir. Bunun önemini

“

Birlikte Çalışmanın Kurucu İlkesi Olarak Gönüllülüğün Doğası

Gönüllülüğü kendisi üzerinden deneyimlediğimiz savunuculuk, yardımlaşma veya dayanışma gibi faaliyetler söz konusudur. Fakat bu faaliyetlerin amaç değil, araç olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Böyle olmazsa, örneğin, gönüllü kuruluşların nakdi veya ayni yardım faaliyetlerinin devamı için fakirliğin devamını arzu etmesi gerekirdi. Demek ki fakirliğin bittiği bir dünyada ayni veya nakdi yardım olgusu bağlamını yitirir, fakat bütün bireylerin gönüllü olduğu bir dünyada gönüllülük ortadan kalkmayacaktır. Bu gönüllü faaliyetlerin her birinin dışsal bağlamla ilişkiliyken gönüllülüğün içsel varoluş koşullarımızla ilgili olması sebebiyledir.

”

gündelik deneyimlerimizden fark edebiliriz, çünkü insanlar emek yoluyla anlamlı bir fark yaratamamanın getirdiği içsel tatminsizlik duygusuyla yapay uğraşlar geliştirir.

Bu tespitleri gönüllülükte kurum-toplum ilişkileri açısından düşündüğümüzde görürüz ki “gönüllülükte toplulukla birlikte çalışmanın ilkeleri” nihayetinde “topluluk kapasitesinin güçlendirilmesi” ile ilişkilendirilir. Örneğin kendi kendine yeterli sağlık sistemine sahip olmayan bir topluluğun gönüllü sağlık desteğine tam bağımlı hale gelmesi, aslında gönüllüler nezdinde bu topluluğun “hasta” olarak kodlandığı anlamına gelir. Üstelik bu tutum sağlık sorunlarının çevresel, yapısal ve kurumsal nedenlerine yabancıdır; yani kalıcı bir çözüme katkı sağlayamaz. Böylesi bir durumda ne gönüllü sağlık desteği sürdürülebilir ne de topluluğun kendi kendine yeter duruma gelmesi mümkün olur. Kısacası kapasite güçlendirme yaklaşımları (bazı haklı eleştirilere rağmen ve “birlikte çalışma” konusundaki literatürün zayıflığı nedeniyle temkinli bir şekilde) gönüllülüğün temel varsayımlarına uyarlanarak kullanılabilir.

Son olarak, toplumu tanıma konusunda anlatılanların gönüllü faaliyetlerde birlikte çalışma ve iş birliğinde ne kadar önemli olduğu hatırlatılarak, faaliyetin/projenin planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında dikkate alınabilecek bazı ilkeler şöyle ifade edilebilir (Atkinson & Willis, 2006; Craig, 2005):

- Birlikte Çalışma ve İş Birliğine Dayalı Planlama Yapmak: Planlama aşamasında tüm iş kalemlerinin gönüllü kuruluş ile topluluk arasındaki iş birliğine dayalı olarak belirlenmesi gerekir. Derlenmiş verilere dayanarak her aşamada kimlerin hangi görevleri icra edeceği planlamada yer almalıdır. Gönüllü kuruluşun bir nevi gönüllüler ile topluluk üyeleri arasında koordinasyon merkezi olarak çalışması sağlanmalı, tüm projenin kuruluş tarafından gerçekleştirileceği bir planlamaya gidilmemelidir. Bunun için topluluk liderleriyle sürekli koordinasyon halinde bulunmak, yerelde kamusal ve sivil kurumlarla paydaş olmak, topluluk bünyesinde dikey ve yatay ilişkili çalışma

“

Kısa Bir Literatür Değerlendirmesi

Gönüllülükte toplumu tanıma ile ilgili özgül bir çalışmadan bahsetmek güçtür. Bununla birlikte konu ile bir şekilde ilgisi kurulabilecek çalışmalardan bahsedilebilir. Bu konudaki literatürü sosyal bilimler alanındaki çalışmalar ile sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri türünden eserler oluşturmaktadır. Sosyal bilimcilerin bu yöntem ve tekniklerin yanında ilgili veri toplama araçlarının güvenilirliğine dair prosedürler geliştirdiğini biliyoruz. Dolayısıyla gönüllülükte veri toplama süreçlerinin bilgi teyit mekanizmalarıyla birlikte düşünülmesi ve bu çalışmaların uyarlanması gerekir.

Gönüllülükte birlikte çalışma konusu ise ilkinde göre hem yerli hem de yabancı literatürde daha zayıftır. Konuyu toplum kapasitesinin güçlendirilmesi/geliştirilmesi ile ilişkilendirdiğimizde ise Türkçe literatürde birkaç istisna dışında konu STK kapasitesinin güçlendirilmesi şeklinde ele alınmış olup söz konusu çalışmalar genellikle sosyal hizmet alanındaki çalışmaların bazı bölümlerinden ibarettir. İngilizce literatürde ise topluluk kapasitesinin güçlendirilmesiyle sınırlı olarak düşünüldüğünde, birlikte çalışma konusu ile ilgili görece zengin, fakat dağınık ve oturmamış bir literatür mevcuttur.

Bununla birlikte Kansas Üniversitesi Toplum Sağlığı ve Kalkınma Merkezi bünyesinde açık erişimli bir kamu hizmeti olarak inşa edilen Community Tool Box (<https://ctb.ku.edu/en/table-of-contents>), alana ilişkin binlerce sayfalık veri derlemiş ve tasnif etmiştir. Bu açıdan konuyla ilgili söylenebilecek hemen her şeye dair bir içeriğe sahip olan söz konusu hizmet, doğal olarak bu bölümün yazılmasında da oldukça işlevsel olmuştur. CTB'nin bu metin üzerindeki genel rehberliği nedeniyle ilgili web sitesine metin içinde özel atıflar verilmemiştir. Okuyucuya siteyi incelemesini öneririz. Fakat metinde belirtildiği gibi perspektif/yaklaşım/varsayım sorunları nedeniyle kapasite geliştirme ilgili literatüre karşı eleştirel yaklaşmak önemlidir. Kalıcı çözüm Türkiye'de gönüllü kuruluşların toplumu tanıma ve birlikte çalışma konusunda özgül bir literatür ve rehberlik oluşturmak üzere uzmanlarla kuruluş deneyimini bir araya getirmesi olacaktır.

”

grupları kurarak topluluğun kendi çalışmasını yönetmesini sağlamak, faaliyet süresince anlık raporlama ve geri bildirim olanakları geliştirmek, kriz yönetim masası kurmak gibi pek çok uygulamaya planlama aşamasında yer verilebilir.

- **Topluluk Temelli Olanakları Nicelik ve Nitelikçe Geliştirmek:** Uygulama sürecine ilişkin tüm adımlar topluluğun öz gücü veya kapasitesini geliştirebilecek şekilde planlanmalıdır. Böylece pratiğin içinde mevcut becerilerin artırılması ve potansiyel olanakların etkinleştirilmesi amaçlanmalıdır. Planlama topluluktan mevcut becerileriyle sınırlı bir destek alacak şekilde yapılmamalıdır; topluluk iş yükünü azaltmak için değil, işi öğrenmek üzere konuşlandırılmalıdır. Gerekirse planlama aşamasındaki esnek kısımların revize edilmesiyle bu uygulama faaliyet boyunca geliştirilmelidir. Bunun için topluluk üyelerinin faaliyet bünyesindeki farklı iş kollarına rastgele dağıtılmaması, tüm faaliyetin gerektirdiği total bilgi ve becerinin topluluk hafızasına kaydedilmesi desteklenmelidir.
- **Topluluk Üyelerini Bilgi ve Becerilerin Paylaşımı Konusunda Desteklemek:** Uygulama sırasında topluluk üyelerinin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, bunların üyeler arasında dolaşıma sokulması ve farklı türden bilgi ve becerilere sahip bireylerin birlikte çalışma kültürü kazanmasına yönelik planlama yapılmalıdır.

Topluluk kapasitesi, topluluk üyelerinin kapasitelerinin basit bir toplamı değildir. Bu nedenle bir yandan üyelerin bilgi ve becerileri geliştirilirken diğer yandan da üyeler arasındaki iş birliği desteklenmelidir. Bunun için en etkili yollardan biri, faaliyetin tüm iş kollarında istihdam edilecek şekilde dağıtılan topluluk üyelerinin önceden tayin edilmiş usta-çırak ilişkileri içinde çalışmasını denetlemektir.

- Topluluk Bünyesindeki Değişimi Ölçmek ve Değerlendirmek: Gönüllü faaliyetlerin yakın ve uzak vadeli hedefleri nihayetinde topluluk adına anlamlı bir değişim kaydetmektir. Bu nedenle faaliyet en başından itibaren değişimin ölçülüp değerlendirilebileceği şekilde planlanmalıdır. Bu nedenle ölçme sorunsalı ile ilgili mekanizmalar düşünülmelidir. Açıktır ki bunun için toplumu tanıma aşamasında toplanan verilerin büyük bir kısmının (en azından çözümü amaçlanan somut sorun veya ihtiyaç ile ilgili olanların) yeniden toplanması gerekir. Ayrıca sürecin topluluk üyelerince nasıl algılandığının anlaşılması için de faaliyet boyunca bir ekibin veri toplaması gerekebilir.
- Raporlamalar Yapmak ve Bunları Topluluk ve İlgili Kurumlarla Paylaşmak: Değişimi ölçmek ve değerlendirmek yeterli değildir. Raporlamaların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi gelecek faaliyetler için rehberlik edebilir. Diğer taraftan topluluğa, paydaşlara ve ilgili kurum ve kuruluşlara geri bildirimde bulunmak gerekmektedir.

Özet ve Değerlendirme

Gönüllülükte toplumu tanıma pratik bir amaca yöneliktir. Bu amaç, temelde topluluğun sorun ve ihtiyaçlarıyla ilgili olup sorun ve ihtiyaçların tespitini ve çözümünü hedefler. Bu konuda çoğunlukla sosyal bilimler bünyesinde biriken ve görece uzmanlık gerektiren malzeme kullanılmak durumundadır. Fakat sorun ve ihtiyaçların tespitine ve çözümüne yönelik yöntem ve teknikler nötr olmayıp belirli yaklaşımlarla ilişkilidir. Dolayısıyla toplumu tanıma konusundaki mevcut birikimin gönüllülük perspektifinden yeniden düşünülmesi ve uyarlanması gerekir.

Bilindiği gibi sosyal bilimler analoji ve genelleme yoluyla bilgi üretilen bir alandır. Sosyal bilimlerin bu özelliği gönüllülük için de önemli bir rehberlik sağlayabilir. Fakat gönüllülükte A topluluğu ile B topluluğu arasındaki benzerlikten hareketle sorunların ve bunların çözümlerinin aynı olacağı yaklaşımı her zaman iyi sonuçlar vermeyebilir. Şu hâlde “toplumu açıklamak” ile “toplumu anlamak” arasında bir gerilim bulunur. Örneğin pozitivist yaklaşımlar toplumun pasif bir araştırma nesnesi olarak incelenip açıklanabileceğini, elde edilen verilere dayanılarak toplum hakkında öngörülerde bulunulabileceğini varsayar. Rakip yaklaşımlar ise her toplumun kendine özgü bir anlam dünyası merkezinde yapılanmış olduğunu varsayar ve tanımlama/açıklama yerine tanıma/anlamaya vurgu yapar.

Bu tür yaklaşımların her biri doğal olarak insana ilişkin bazı temel varsayımlar içerir. Oysa gönüllülerin en azından kendi tutumlarını açıklayabilmek için sahip olması beklenen özel varsayımlar bulunmak durumundadır. Bunlar aynı zamanda gönüllü aktörlerin toplumu tanıma ve toplumla birlikte çalışma konusunda dışarıdan, örneğin sosyal bilimlerden alacağı desteği de eleştirel ve temkinli bir şekilde dikkate almasını ve uyarlayarak kullanmasını sağlayacaktır. Bu arka plana dayanarak toplumu tanımanın dört aşamalı bir sürece dayandığı söylenebilir: Sorunun (veya ihtiyaçların) analiz edilmesi, elde edilecek verilerin tasnif edilebilmesi için tematik bir modelin belirlenmesi, araştırma yöntem ve tekniklerine dayanarak veri toplanması ve son olarak proje geliştirilmesi.

Gönüllülükte birlikte çalışma ise toplumu tanıma temelinde anlam kazanan oldukça kapsamlı bir konudur. Bağımsız veya bir kuruluş bünyesindeki gönüllülerin birlikte çalışması, gönüllü kuruluşların kamu kurumlarıyla çalışması, gönüllü kuruluşların birbirleriyle çalışması, gönüllü kuruluşların toplulukla birlikte çalışması bu kapsamda değerlendirilebilir. Şu hâlde bu kapsam; kurum-kurum, kurum-toplum, kurum-birey ilişkileri açısından tasnif edilebilir. Gönüllülükte birlikte çalışma ve iş birliğiyle ilgili “katılım/iş birliği sorunları” ve “yönetim sorunları” da bu yaptığımız tasnife tabidir. Bu sorunlar elbette ki kendi bağlamları içinde

değerlendirilerek çözülmeye çalışılmalıdır. Genel olarak bakıldığında ise motive edici ve motivasyon kırıcı etkenleri bilmek önleyici destek sağlayabilir. Ayrıca katılım sorunlarının pek çoğunun yönetim sorunlarının çözülmesiyle kendiliğinden giderilebileceği tahmin edilebilir.

Gönüllülükte toplumu tanıma gerek koşulu, toplulukla birlikte çalışma ise yeter koşulu ifade eder. Gönüllü faaliyetlerin nihai amacı topluluktaki gönüllülük potansiyelinin etkinleşmesine katkı olarak düşünülebilir. Yani “gönüllülükte toplulukla birlikte çalışmanın ilkeleri” nihai kertede “topluluk kapasitesinin güçlendirilmesi” ile ilişkilendirilir. Kısacası kapasite güçlendirme yaklaşımları (ilgili eleştirilere rağmen ve literatürün zayıflığı nedeniyle temkinli bir şekilde) gönüllülüğün temel varsayımlarına uyarlanarak kullanılabilir.

Temel Okuma Önerileri

Akbaş, E. *Toplum ve sosyal hizmet*. (çevrimiçi erişilebilir)

Arslan, M. L. (2018). *Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük: Sorunlar ve çözüm yolları*. (çevrimiçi erişilebilir)

Aslan, Ş. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eğitim Kitabevi.

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri. (2013). *Türkiye’de gönüllülük: Gönüllülüğün rolünün ve katkılarının keşfedilmesi*. (çevrimiçi erişilebilir)

Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri* (S. B. Demir & M. Bütün, çev.). Siyasal Kitabevi.

Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Yentürk, N. & Yurttagüler, L. (Ed.). (2020). *Türkiye’de gönüllülük: Deneyimler, sınırlılıklar, yeni açılımlar*. Bilgi Üniversitesi Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)

İSMEP. (2014). *Toplumsal kapasitenin geliştirilmesi ve toplum eğitimleri*. (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

Aspen Institute. (1996). *Measuring community capacity building* (çevrimiçi erişilebilir)

Atkinson, R., & Willis, P. (2006). *Community capacity building: A practical guide*. (çevrimiçi erişilebilir)

Dekker, P., & Halman, L. (2003). *The values of volunteering: Cross-cultural perspective*. Springer.

Craig, G. (2005). *Community capacity bulding: Definitions, scope, measurement and critiques*. (çevrimiçi erişilebilir)

Community Tool Box. (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

Bütünüyle sonuçlanmış bir gönüllü faaliyet seçerek planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarını inceleyiniz. Faaliyet sırasında “toplumu tanımda kullanılan yöntem ve teknikler” ile “toplulukla birlikte çalışma pratikleri” hakkındaki kısımları tartışınız.

Bu bölümde öğrendiklerinizi kullanarak farklı gönüllülük biçimlerinden (savunuculuk, yardımlaşma, dayanışma vb.) biri hakkında bir faaliyet kurgulayınız.

Le Gouffre başlıklı kısa filmi izleyiniz. (çevrimiçi erişilebilir)

Mr. Indifferent başlıklı kısa filmi izleyiniz. (çevrimiçi erişilebilir)

Kaynakça

- Özlem, D. (1999). *Max Weber'de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Arslan, M. L. (2018). *Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük: Sorunlar ve çözüm yolları*. <https://ilke.org.tr/sivil-toplum-kuruluslarinda-gonulluluk-sorunlar-ve-cozum-yollari> adresinden alındı
- Aslan, Ş. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eğitim Kitabevi.
- Aspen Institute. (1996). *Measuring community capacity building*. https://www.aspeninstitute.org/wp-content/uploads/files/content/docs/csg/Measuring_Community_Capacity_Building.pdf adresinden alındı
- Atkinson, R., & Willis, P. (2006). *Community capacity building: A practical guide*. https://www.researchgate.net/publication/237434535_Community_Capacity_Building_-_A_Practical_Guide adresinden alındı
- Benton, T., & Craib, I. (2008). *Sosyal bilim felsefesi*. (Ü. Tatlıcan, & B. Binay, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Craig, G. (2005). *Community capacity bulding: Definitions, scope, measurement and critiques*. <https://ccednet-rcdec.ca/sites/ccednet-rcdec.ca/files/ccednet/oecdcomcapbldg102007.pdf> adresinden alındı
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri*. (S. B. Demir, & M. Bütün, Çev.) İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Dekker, P., & Halman, L. (2003). *The values of volunteering: Cross-cultural perspective*. New York: Springer.
- Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2020). Türkiye gönüllülük araştırması 2019. E. Erdoğan, P. Uyan-Semerci, N. Yentürk, & L. Yurttagüler (Der.) içinde, *Türkiye'de gönüllülük: Deneyimler, sınırlılıklar, yeni açılımlar* (s. 1-44; 45-92). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (H. Erbaş, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.

5. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜKTE KURUMSALLIĞIN GÜÇLENMESİ: GÖNÜLLÜ PROGRAMLARI

Belgin ERGÜL¹

¹Öğr. Görevlisi, Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: belgin.ergul@tau.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.05

STK'lar, sivil toplumun kurumsallaşmış yapılarından biridir. Toplumsal ilişkileri ve insanlar arasındaki güven düzeyini geliştirmek üzere aktif yurttaşlık ilkesi üzerinden hareket eden gönüllüler sosyal ve kültürel zenginliğin gelişmesinde en önemli pay sahibidirler. Bunun yanı sıra STK'lar toplum yapılanması ve onu güçlendirmeye yönelik stratejilerin de parçasıdır. Gönüllüler, kurumlar ve STK'lar varlıklarını birbirlerine bağlı olarak sürdürürler. Çeşitli kurumlarda ve özel olarak da STK'larda gönüllülüğün sürdürülebilirliği için ise kurumsallığın güçlenmesi gereklidir. Kurumsallığın güçlenmesi için “Gönüllü Programı”na ve bu programı kurmak için gereken bütçeye ihtiyaç bulunmaktadır. Gönüllülerle birlikte toplumsal faydanın hem sivil toplum hem özel sektör hem de kamu nezdinde hangi sistemler ve yapılanmalar altında oluşabileceğini irdelemek bir zorunluluğa dönüşmektedir. Gönüllülük ile programlar arasındaki ilişkinin ele alındığı bu bölümde önce sivil toplum ile tanışılmakta, aktif yurttaşlık ve gönüllü psikolojisine değinilmekte, gönüllülüğün temel hedefleri arasında yer alan sürdürülebilirlik kavramı izah edilerek “gönüllü programı”nı hem sivil toplum hem de kurumlar nezdinde anlamak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede bölüm boyunca her kurum için önemli olan iletişim yönetimi ve motivasyon hususları üzerinden gönüllülüğe dair mevcut durum ve yapılması gerekli olan başlıklar değerlendirilmekte ve ayrıca sivil toplumda kariyer üzerinde durulmaktadır. Gönüllü hakları kavramı üzerinden bir haritalandırma yapılarak ulusal ve uluslararası katılım açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu perspektifle kurumların neye ihtiyacı olduğu analiz edilmektedir. Gönüllüler ile birlikte yol alırken kim neler yapıyor, hangi yaklaşımlar sergileniyor, bunlara dair alt başlıklar ve modeller nedir ve en önemlisi de sürdürülebilir gönüllülük nasıl sağlanabilir gibi soruların cevabı bu bölümde değerlendirilmektedir.

Giriş

STK'lar gönüllülük faaliyetlerinin en yoğun gerçekleştiği kurumsal yapılardır. Bununla birlikte gönüllülük çeşitli alanlarda ve farklı şekillerde gerçekleştirilebilir. Gönüllülük tüm dünyada kabul edilen ortak bir tanıma sahip değildir; farklı kültürlerde ve coğrafyalarda gönüllülük ve gönüllüler tanımlanmaya çalışılmaktadır. Gönüllülük STK'lar dışında, bir kurum çatısı altında veya böyle bir gereklilik olmadan gerçekleşebilir. Gönüllülük sistematik, düzenli ve bilinçli bir faaliyettir.

Gönüllüler, STK'ların çalışmaları için önemli bir yere sahiptir. Farklı düşünce ve yapılardan gelen gönüllüler toplumun ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözüme ulaştırmak için birlikte ya da bireysel hareket eder, katılımcılığı artırır. Türkiye'de bazı büyük STK'ların gönüllü sayıları yerel STK'lara ve kurumlara göre çok fazladır. Bu aşamada soruyu çok iyi sormak ve cevabı ararken doğru alandan bakabilmek gerekir: “Neye ihtiyacımız var?”

STK¹ başlığından hareketle Türkiye'ye bakarak bu soru üzerinde durduğumuzda, bilimsel olarak hazırlanmış birçok rapor ve veri mevcut durumu analiz etmek, ortaya sürülen hedefleri ve ihtiyacı görmek için yol göstericidir. Mühim bir ihtiyaç söz konusu olduğunda ise yaratıcı çözüm önerileri ile hedefe ulaşılmaya çalışılacaktır. Toplumlar neye ihtiyacı olduğunu bildiği ve onu analiz edebildiği takdirde faaliyet gösterilen her alanda avantajlı duruma geçecektir. Bu avantajı inşa eden en önemli yönetim başlıklarından biri ise “yaratıcı çözüm önerileri ile fikir üretmek ve fark yaratmak” üzerine temellenmiş gönüllülüktür.

Bireysel tercihlerin önce çıktığı çağımızda STK'lar gerek kişilerin gerekse kurumların tercihlerini ve beklentilerini değerlendirmek mecburiyetindedir. STK'lar sundukları hizmetleri çeşitlendirmeye ve hitap ettikleri kesimin tercihlerini dikkate almaya çalışmalıdır. STK'ların gönüllüler için çok sayıda seçenek sunabilmesi Türkiye'nin kalkınma süreci için de önemli bir adım olacaktır. Türkiye'de 11. Kalkınma Planında gönüllülük ve gönüllü kuruluşlar üzerinde durulması bu yönde atılmış güçlü bir adıma karşılık gelmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

STK'ları temel özelliklerini yansıtan şu maddeler üzerinden tanımlayabiliriz:

- Toplum yararına çalışırlar;
- Resmî kurumlardan bağımsızdırlar;
- Politik, sosyal, kültürel, hukuki, çevresel ve benzeri bir amaca sahiptirler;

1 Bu bölümde esasen kişilerin gönüllülük esasıyla ile oluşturdukları Gönüllü Sivil Toplum Kuruluşları (GSTK) konu edilmekte olup bu bakış açısına dikkat etmemiz ve STK'ların genel olarak gönüllülük ilkesiyle kurulduklarını unutmamamız gerekmektedir.

“

Kalkınma Planlarında Gönüllülük ve STK’lar

Türkiye’nin 9. ve 10. Kalkınma Planlarında “gönüllülük” başlığı birebir olarak geçmemekle birlikte STK’lara ilişkin bir bölüm ayrıldığı dikkat çekmektedir: “STK’lara yönelik daha bütüncül bir politika oluşturabilmek için yasal ve kurumsal düzenleme ihtiyacı bulunmaktadır.” Bunun dışında ilgili bölümün “Amaç ve hedefler” ile “Durum analizi” kısımlarında STK katılımlarına ve işbirliğine yönelik mühim açılımlara değinilmiştir. Elbette ki bu kısımlar bize değerli bakış açıları sunmaktadır. Peki bunlar yeterli görülebilir mi? Bu soruya “hayır” olarak cevap vermek durumundayız. 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı kapsamında ise hazırlıkları AB Başkanlığı tarafından yapılan “Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları – Özel İhtisas Komisyonu Raporu” yayımlanmıştır. Bu raporda güçlü, çoğulcu, sürdürülebilir bir sivil toplum için uygun ortamların oluşturulması ve sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin daha etkin katılımının sağlanması vurgusu mevcuttur. Bu kapsamda dikkat edilmesi ve özellikle de STK-kamu kurumları-üniversite üçgeninde değerlendirilmesi gereken bazı maddeler şunlardır:

2.3.7. Gençlik

Madde 620.4. Gençler gönüllülük faaliyetleri kapsamında bilinçlendirilecek ve yönlendirilecek, gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.

Madde 658.2. Nesiller arası dayanışmayı artıracak gönüllü faaliyet ve projeler desteklenecektir.

2.5.1.3. Sivil Toplum

Madde 779.4. Üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve STK faaliyetlerine katılımı ile STK’larda staj imkânlarının kolaylaştırılması teşvik edilecektir.

Madde 779.5. Üniversitelerde sivil toplum merkezlerinin yaygınlaştırılması ve sivil toplum sertifika ve yüksek lisans programlarının açılması için çalışma yapılacaktır.

Raporun sonuç kısmında şöyle belirtilmektedir: “Gönüllüler, gönüllü kuruluşların başarısında önemli yer tutarlar. Katılımcılığı artırır, farklı düşünce ve yapıardan gelen gönüllüler toplumun sorunlarını çözmek için birlikte hareket ederler.” (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 23).

”

- Bu amaçlar doğrultusunda lobi çalışmaları yaparak üye, çalışan, gönüllü ve hedef kitlelerini ikna etmeye ve hedeflerine dâhil etmeye çalışırlar;
- Kâr amacı gütmeyenler, çoğunlukla gelirlerini bağışlar ve üyelik ödemeleri ile sağlarlar.

Türkiye’de STK’ların ve daha genel çerçevede sivil toplumun ihtiyaçlarına eğilebilmek için doğru soruları sormak gerekmektedir. Burada bu soruları gündeme getirmeye çalışsak da birkaç paragraf ile bunlara cevap üretebilmek analizlerin yetersizliği sebebiyle tam olarak bilimsel olmayacaktır. Fakat yine de bazı konuları gündeme getirmek gönüllülük çalışmaları açısından yararlı olacaktır.

Türkiye’de “paylaşmak ve paylaşmayı bilmek” kültürü yan yana durmaktadır. STK’lar kapılarını çocuk, genç ya da yetişkin demeden her profile, eğitim başta olmak üzere çoğunlukla ücretsiz olarak sunduğu programlar üzerinden açmaktadır. Bireylerin STK’larla ilişkisinde ebeveynler anahtar bir pozisyonda bulunur. Her ebeveyn ilgi alanına giren STK ile önce kendi

tanışmalı, akabinde aile bireylerini ve çevresindeki başka kişileri yönlendirmelidir. Fakat burada STK'lar arasındaki paylaşma kültürüne odaklandığımızda, büyük bütçeli STK'lar ile yerel STK'ların yan yana gelerek iş birliği fırsatlarını artırmaları için doğru yönetsel süreçlerin harekete geçirilmeleri şüphesi elzemdir.

Türkiye'de STK'larda yönetsel süreçler genellikle 40-45 yaş ve üzerindeki kişiler tarafından yürütülmektedir. Bu son derece zorlayıcı ve genç nüfusu STK kültüründen uzaklaştıran, seçicilikte sınırları daraltan bir durumdur. Bu noktada her bireye düşen rol "paylaşmak ve paylaşmayı bilmek" olmaktadır. Çok genç bir nüfusa sahip Türkiye'deki gençlerin hemen hemen tamamında hafife alınamayacak bir toplumsal duyarlılık eşiği mevcuttur. Kısacası gençler toplumsal meselelere kulak vermekte ve doğru yönlendirme ile harekete geçmeye hazır bir vaziyettedir. Toplumsal duyarlılık bireye kendini keşfetme olanağı sunmaktadır. Çünkü hayatımızın başka hiçbir alanında toplumsal duyarlılığımızın bizim önümüzde açtığı derecede "paylaşmak" kültürünü tecrübe edemeyiz. Buradaki ipucu karar vermektir. Paylaşmak, keşfetmenin önünü açar. Genç nüfusun sahip olduğu toplumsal duyarlılıkların önünü açmak, bu alanda atacakları adımları desteklemek sivil toplumun gelişmesi sürecinde de çok önemli fark yaratacak ve bireylerin aktif bir yurttaş olma noktasında karar almasının önünü açacaktır.

Gençlerin ve yetişkinlerin özgür iradeleriyle sivil alanda çalışmalar yapması, toplumdaki kültürel alışkanlıkları değiştirmektedir. Gençlere dair olumsuz önyargılar, korkular ve tedbir paketleri gençlerin yetişkinler ile yan yana hareket ederek toplumsal faydaya hizmet etmesi sonucunda hızla ortadan kalkabilmektedir. Elbette ki tüm bu adımlar bugüne kadar neyin nasıl yapıldığı ve bundan sonra nasıl yapılacağı ile ilintilidir. Buna paralel olarak STK'ların alışkanlıkları ve kabullenemediği gerçekler ile de yüzleşmek gerekir. Bu son hususun Türkiye'deki STK'ların ihtiyaçları çerçevesinde irdelenmesi yerinden olacaktır.

STK'lar yaş ortalaması belirli bir sınıra ulaşmış yönetim kurulu üyelerinin aldıkları kararlar doğrultusunda hedef koymak ya da proje üretmek yerine gençlere de kadrolarında gittikçe daha fazla yer vermelidir. Gençlerin de dahil olacağı bu dinamik yönetim kurulu yapısı öncelikle sahada daha aktif adımlar atarak hedef kitlesine ulaşmaya çalışacaktır. STK'lar bünyelerindeki gönüllüleri ile birlikte Ar-Ge sürecinden geçerek "Ben neredeyim?" sorusunun cevabını masaya yatırmalı ve hedef kitlesine daha fazla *söz hakkı* vermelidir. STK'lar vardıkları sonuçları kamuoyu ile de paylaşmak ile yükümlüdür. Farkına varmak ve başkalarını da bu farkındalık alanına davet etmek çok değerli bir kazanımdır. Fakat bu farkındalığı elde etmek için gerekli soruları cevaplamak için çok dinamik bir yaş grubundan faydalanılmalı ve sahada durmaksızın üretimde bulunulmalıdır.

Türkiye’de STK’lar bünyesinde faaliyet gösterme eğiliminde olan ya da tam zamanlı olarak toplumsal faydaya katkıda bulunacak eylemlerin bir parçası olma yönünde irade gösteren insan kaynağı ve özellikle de genç nüfus, çoğu zaman dahil oldukları yapının içine girdiğinde *şaşkınlık duvarına* notlar bırakmakta ve eğer sabır eşiği kuvvetli değil ise ilgili STK’ya veda etmektedir. Buradaki temel sorun hepimizin kabul etmesi gereken temel bir gerçeğin kurumsal ilişkiler içinde kaybolmasıdır: STK’larda yer alma noktasında irade beyan bireyler “Ben de varım!” demektir ve kendi varlıklarının başkaları tarafından da görülmesini ister. Bu duruma yol açan sebepleri STK’ların kurumsal yapılanmasında aramak gerekir. Türkiye’deki STK’ların en temel ihtiyaçlarından biri söz hakkı sahip olan ve bunu rahatlıkla kullanabilen gönüllülerin kazanılmasıdır. Her bireyin dokunduğu ve paylaşmaktan keyif aldığı diğer birey ile etkileşim halinde özgürce iradesini göstererek toplumsal fayda için “Ben de varım!” diyebilmesi gerekmektedir. Böylelikle STK’lar arzulanan yeni yönetsel algıya erişebilir ve hedeflerine yaklaşabilirler.

Türkiye’de gönüllülüğün tanınması, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasını destekleyen yapılanmalar STK’ların işbirliği ile oluşturulmuştur. Gönüllülük alanında faaliyet gösteren STK’lar, kurumlar ve insanları bir araya getiren bu tür oluşumlar gönüllülük alanındaki taleplerin ve ihtiyaçların belirlenmesine ve bunlara ilişkin yol haritası hazırlanmasına katkı sağlamaktadır. Her gönüllü adayı bu yapılanmalar aracılığı ile sivil toplum içinde faaliyetlerine katkıda bulunmak istediği yapılanmayı seçebilme şansına sahiptir.

Bir bireyin toplumsal fayda sağlamak adına atacağı ilk adımın “gönüllülük” başlığı altında yer alması bir gerekliliktir. İnsanların ekosistem içindeki ilişkilerinin temel bir dışavurumudur gönüllülük. Bu ilk adım atıldığında her birey “Neye ihtiyacım var?” sorusunu dile getirir ve bunun cevabını STK’larda bulur. İnsanlar içinde yaşadıkları topluma dahil olma ve diğerleri için önemli olduklarını hissetme ihtiyacı duyarlar. Gönüllü olarak emek vermenin temeli olan sosyal ilişki, bireyin ve topluluğun refahı için büyük bir önem taşımaktadır. Yaşam kalitesine anlamlı şekilde katkıda bulunan dayanışma, paylaşma, aidiyet, karşılıklı güven ve duyarlılık gibi birbirinden farklı değerler “aktif yurttaş” olma ilkesi çerçevesinde gönüllülük etiğinin bir parçasını oluştururlar. Aktif yurttaş olmak isteyen bir bireyin aktif olmak istediği alanı dikkate alarak Türkiye’deki STK’ların ihtiyaçlarını iyi analiz etmesi gerekmektedir.

Türkiye’de STK’ların en önemli ihtiyaçlarının başında insan kaynağı yani gönüllüler gelmektedir. Sanat, tarih, hukuk, sağlık, bilim, teknoloji, siyaset, din, eğitim gibi birçok alanda ülkeye fayda sağlayan STK’ların çağrılarına kulak verilmelidir. Fakat bu noktada her STK’nın gönüllü ihtiyaç analizini iyi bir şekilde tanımlaması ve buna istinaden gönüllü çağrılarını yayınlaması gerekir. Birçok vakıf ve dernek herhangi bir yaş sınırlamasına gitmeden kapılarını

gönüllülere açmaktadır. Hatta okul öncesi dahil olmak üzere çocuklar bile eğitim ve diğer etkinliklere davet edilmektedir. Bu özellikle henüz eğitim süreçleri içinden geçen gençlere hem kendilerini keşfedecekleri hem de yaşadıkları topluma fayda sağlayacakları benzersiz bir fırsat sunmaktadır. Burada STK’ların dikkat etmesi gereken önemli bir husus ise yalnızca ihtiyacı kadar katılıma “evet” demesidir. Bunu da gönüllü ihtiyaç analizi ile belirleyebilir. Gönüllü ihtiyaç analizi Türkiye’deki STK’ların en temel ihtiyaçlarından biridir.

Türkiye’de gönüllülüğün iki temel kategori altında gerçekleştiği söylenebilir. Bunlardan ilki *STK ve kurum çatısı altında gönüllülük*, ikincisi ise *bireysel gönüllülüktür*. Bu gönüllülük biçimlerini kısaca tanımlamak gönüllü psikolojisi ve gönüllülüğün sürdürülebilirliği açısından gereklidir.

Fotoğraf 1. Bireysel gönüllülük gönüllü çalışmalar açısından vazgeçilmezdir.

STK ve Kurum Çatısı Altında Gönüllülük

Her kurum ve STK kendisine özgü bir *gönüllülük* tanımı ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Birçok STK, *gönüllülük programı* hazırlamakta ve bir *yönetim planı* çıkarmakta ve

gönüllülükle ilgili *içerikleri* geliştirmektedir. Bu süreçler için öncelikle STK'ların hedef kitleleri belirlenmektedir. Hem çalışanlar hem de gönüllüler STK'ların hedef kitlesini oluşturmaktadır. Bu hedef kitle, kurumun amaç ve hedefleri bazında bir araya gelmektedir.

Gönüllülükte yaş sınırı yoktur. Gönüllü, ilgi duyduğu sosyokültürel, ekolojik vb. konularda bireysel olarak doğrudan ya da bir STK/kurum aracılığı ile kendisindeki mevcut bilgi ve emek ile aynı ve nakdi potansiyeli mutlu ve huzurlu olmaktan başka bir karşılık beklemeden paylaşılan ve böylece üretilen toplumsal faydaya ortak olan kişidir.

Gönüllü tercih ettiği STK'nın amaç ve hedefleri doğrultusunda çalışmaya hazır olan kişidir. Gönüllü; savunuculuk, eğitim ve farkındalık başta olmak üzere birçok konuda ilgili kurumun faaliyetlerini uygulamakta, yaygınlaştırmakta ve geliştirmektedir. Peki gönüllülerin önünde ne tür seçenekleri mevcuttur? Gönüllülere STK'lar tarafından *Gönüllü Programları* çerçevesinde sunulan belli başlı seçenekler aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- Eğitim Gönüllüsü
- Topluluk Gönüllüsü
- Ofis Gönüllüsü
- Çevrimiçi Gönüllü
- Ar-Ge Gönüllüsü
- Saha Gönüllüsü
- İletişim Gönüllüsü

Her STK faaliyetleri ve finansal durumları hakkında paydaşlarını ve kamuoyunu bilgilendirerek gönüllülerin seçimini yapmasını kolaylaştırmaktadır. Tüm vatandaşlar anayasal bir hak olarak STK'larda gönüllü olarak çalışabilmektedir. Bu çerçeveden hareketle;

- İlgili STK'nın amaç, ilke ve hedeflerini benimseyen,
- İlgili STK'nın amaç ve ilkelerine uygun olarak belirlediği hedeflere ölçülebilir katkıda bulunabilecek eğitim, meslek ve kişilik özelliklerine sahip olan ya da olmak isteyen,
- İlgili STK'nın hedef kitlesine yönelik çalışmalarda birlikte düşünmeye, tartışmaya ve harekete geçmeye hazır tüm vatandaşlar bir gönüllü programı olan ya da oluşturmaları beklenen STK ve kurumlara gönüllü olmak için başvuruda bulunabilir.

Gönüllü programları bu noktada kritik bir öneme sahiptir zira STK, kamu ya da özel sektörde bir gün ya da bir haftalık değil de hedef odaklı uzun süreli gönüllülük yapmak isteyenler için bu programlara ihtiyaç vardır.

“

Aktif Yurttaşlık ve Üyelik

Aktif Yurttaşlık kavramı hayatımıza çok geç girdi. Aktif yurttaşlıktan bireylerin içinde yaşadıkları bölge ya da ülke sorunlarını tespit etmelerini, bunlarla mücadele etmelerini ve yaşam kalitesini artırma doğrultusunda katılım sağlamalarını ve toplumsal birlik ve beraberlik doğrultusunda hareket etmelerini anlıyoruz. 7 Nisan 1924 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 442 Sayılı “Köy Kanunu”nun 15. maddesi şu hükmü koymuştur: “Köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır.” Yani aktif yurttaşlık mefhumu erken dönemlerden itibaren direkt bu başlık altında olmasa bile mevcuttur. Her vatandaşın ülkesinin toplumsal sorunlarına eğilmeden önce anayasa tarafından kendisine sunulan temel hak ve hürriyetlerden haberdar olması gerekir. Toplumsal fayda yönünde adım atmak her vatandaşın vazifesidir. Anayasanın derneklere üye olma veya dernek üyeliğinden ayrılma hürriyetini tanımlayan 33. maddesi ile gönüllülüğün resmi temelini de oluşturulduğu kabul edilebilir. Dernek üyeliğini aynı zamanda “aktif üyelik” olarak adlandırmak mümkündür. Sivil toplumda bu durumu gönüllülük olarak da tarif ediyoruz.

Toplumu ilgilendiren konularda vatandaş olarak sorumluluk almak, örgütlere yardımcı olmak, karar almada soru sorulan tarafta olmak “aktif üyelik” olgusunun temellerini oluşturmaktadır. Fiil ehliyetine sahip (18 yaşından büyük, ayırt etme gücüne sahip ve bir mahkeme tarafından hakkında kısıtlılık kararı verilmemiş) her gerçek kişi ile tüzel kişiler (ör. dernek, vakıf ve şirketler), derneklere yıllık aidat bedelini aktararak üye olabilir. Düzenli aidat bedelini kurum ile paylaşan her üyenin genel kurulda bir oy hakkı vardır ve üye oyunu şahsen kullanmak zorundadır. Türkiye’de STK üyeliği ve üye olma isteği düşük düzeydedir, bu da gönüllülüğün büyük ölçüde kayıt dışı olarak gerçekleştirildiği gerçeğini doğurmaktadır.

”

Bireysel Gönüllülük

Gönüllülük mutlaka bir kurum çatısı altında mı yapılmalıdır? Esasında bireysel olarak gönüllü olmak da mümkündür. Nitekim bu tarz bir emek veren birçok isim vardır. Bireylerin sadece STK, kamu ya da özel sektör çatısı altında değil, kişisel emek ve birikimleri ile gerçekleştirdikleri gönüllülük faaliyetlerine yönelik örnekler gün geçtikçe artmaktadır. Başta üretim, afetler, eğitim ve sağlık alanlarında olmak üzere önemli toplumsal gerçek ve sorunlara yönelik aktif yurttaş katkısı her geçen gün yaygınlaşmaktadır.

Şüphesiz kurumsal gönüllülük karşısında bireysel gönüllülükte bazı yetersizlikler ortaya çıkabilmektedir. Bunlara örnek olarak bireysel gönüllülerin kendi potansiyellerini yeterince tanımlayamaması, belirledikleri hedefe nasıl ilerleyeceklerini tam olarak bilememesi, ihtiyaç duyulan eğitimleri almaması verilebilir. Bunların yanı sıra bireysel gönüllülük çalışmaları çoğunlukla kayıt altına alınmamakta, yaratılan fayda tespit edilememekte ve eğitsel imkanlardan faydalanılamamaktadır.

Özellikle kurumsal gönüllülükte hazırlanan faaliyet raporlarının incelenmesi gönüllülük faaliyetlerinin yapısına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Her kurumun bir gönüllü programı olmayabilir. Gönüllü programı olmayan fakat çalışmaları sevilen ve takip edilen ya da güçlenmesi istenilen bir STK'nın faaliyet raporunu incelendikten sonra *Gönüllü Programı Oluşturma Gönüllüsü* olma talebinde bulunulabilir ve aktif gönüllü programları bulunan STK'lardan ya da Ulusal Gönüllülük Komitesi'nden bu yönde destek istenebilir. Böylelikle Türkiye'de birçok STK'nın eksikliğini hissettiği gönüllülük programının oluşturulmasına katkı sağlanmış olacaktır.

Gönüllü Psikolojisi

Gönüllüler 90'lı yıllarda “Ben şu STK'da, eğitim gönüllüsüyüm, etkinliklere destek veriyorum, araştırma gönüllüsüyüm, şube çalışmalarına destek veriyorum” vb. cümleler kurmaktaydı. Bugünlerde artık gönüllülük faaliyetleri “Şu STK'da bu önemli sorunun çözümü ya da şu hedefe ulaşmak için fikir alışverişi yaparak birlikte adım atıyoruz” şeklinde ifade edilmektedir. Gönüllüler günümüzde artık paydaş olmuştur. Zira gönüllü artık iş birliği ile üreten konumundadır. Bu sebeple de karar alma/fark yaratma sürecinde haklar ve sorumluluklar çerçevesinde yer almak istemektedirler. Söz konusu haklar ve sorumluluklar bireylerin özgüvenli olmasını sağlamaktadır. Kurumdan aldıkları eğitimlerle kişisel gelişimlerini sağlayan gönüllüler, bu yeteneklerini sahip oldukları özgüven çerçevesinde fiiliyata geçirmektedir. Bireye özgüven kazandıran ve onun güven duygusunu geliştiren haklar nelerdir? Tüm gönüllülerin:

- Katıldıkları faaliyet hakkında bilgi alma, eleştiride bulunma, eleştirinin dikkate alınmasını bekleme,
- Katıldıkları faaliyetin sonuçlarından haberdar olma ve verilen katkının görünür olmasını bekleme,
- Katılmak istedikleri çalışmaları, çalışmaların günlerini ve saatlerini seçme,
- Destekte bulundukları faaliyetlerin yararından eşit şekilde faydalanma,
- Kamuoyuyla paylaşılan STK görüşlerini savunma ve kollama hakları bulunmaktadır.

Tüm bireyler gönüllü olabilmelidir. Kişilerin ilgi duydukları konularda eğitim alma ve bilgi edinme hakları kapsamlı bir şekilde desteklenmelidir. Ayrıca aktif bir gönüllü olduklarında, ilgi duydukları konuların karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılmaları kurumları tarafından sağlanmalı ve burada ulaşılan sonuçlar da gönüllüler ile paylaşılmalıdır.

“

Pasif Gönüllüler

Peki aktif olamayan, yani pasif gönüllüler için durum nasıldır? Pasif gönüllülük uygulamada geçerli olan ve önemli sayılabilecek bir durumu ifade etmektedir. Kişinin zamanı, yaşadığı yer, yaşı, fiziksel durumu onun aktif bir gönüllü olmasına izin vermeyebilir. Özel gereksinimi olan birey de gönüllü olma yönünde birçok hakka sahiptir, fakat fiziksel durumu ona müsaade etmediğinden pasif bir gönüllü olarak kullanılabileceği birçok seçeneği vardır. Türkiye’deki kurumlar da bu yönde birçok fırsat yaratmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir konu daha vardır. Gönüllü olma kararı alan bir bireye hiçbir seçenek sunulmaması ya da birey tarafından hiçbir adım atılmaması sebebi ile uygulama safhasına geçilememişse bu bireye pasif gönüllü denilemez, zira birey henüz gönüllü olmamıştır.

”

STK’lara zamanını, emeğini veya uzmanlık bilgisini sunan bireylerin temel olarak fayda yaratma, fark yaratma, başkalarına destek olma gibi hedef ve hayalleri vardır. Fakat gönüllülerin kendilerine yönelik birtakım istek/ihtiyaçları için STK’lara yöneldiği de gözlenmektedir. Bu en basiti ile kişisel gelişim ve öğrenme ihtiyacıdır. Bu durumda *gönüllü olan bireyin psikolojisi* temel başlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gönüllü bireyin psikolojisi söz konusu olduğundan çevre gereksinimi, ekip olma arzusu, ihtiyaç duyulan bir kişi olarak görünme isteği, eğer özel gereksinimli bir gruba dahilse kendi durumunun dikkate alınması ve bu şekilde gönüllülük süreçlerine dahil edilme isteği ana başlıklar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan zorlayıcı veya dezavantajlı bölgelerde faaliyet gösteren, göçmenler, çocuklar ya da şiddete maruz kalanlar gibi kırılgan gruplarla çalışan kurum gönüllüsü yeni bir ruh hali ile baş etmek durumunda kalabilir. Şüphesiz bu yeni ruh hali ile tanışan gönüllüler için de yapılması gerekenler vardır. Gönüllüler böylesi zorluklarla karşılaştıklarında çoğunlukla sessiz kalmakta, hislerini ve beklentilerini yeterince dile getirmemektedir. Bu durumda gönüllü çevresindeki profesyonel kadro, hedef kitle ve diğer ekip arkadaşlarından uzaklaşabilmektedir. Peki STK’lar bu durumlar karşısında hazırlıklı mıdır, değilse nasıl hazırlanmalıdır? Eğer STK’larda çok yönlü ve detaylı gönüllü programları ve gönüllüler için oluşturulmuş sosyal güvenceler ve izleme-değerlendirme süreçleri mevcutsa o zaman söz konusu STK’nın hazırlıklı olduğu söylenebilir. Birçok STK ve kurum için ise bu sorunun cevabı maalesef “hayır”dır. O halde gönüllü bireyin bu noktayı da dikkate alarak kapıyı çalıp içeriye girmeden önce ön araştırmasını iyi yapması gerekmektedir (Kamu-STK İş birliği ve Türkiye’de Gönüllülük Süreçlerini Güçlendirilmesi Çalıştayı Atölye Raporu, 2019)

Sürdürülebilir Gönüllülük

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ekosistemdeki tüm değişimlerin giderek arttığı dünyamızda son yılların en çok tartışılan konuları arasında yer almaktadır. Sürdürülebilirlik konusu ekosistem, enerji ve ekonomi üçgeninin tam merkezinde bulunmakta, bu nedenle de hükümetler ve hükümetler arası kurumların yanı sıra, sosyal bilimcilerden, doğa bilimcilerine, politikacılaran yerel ve uluslararası ekosistem örgütlerine kadar uzanan çok geniş bir haritada tartışılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının bu çok boyutlu gerçekleri sebebi ile farklı bilim dalları ve farklı yaklaşımlar ile farklı tanımlar karşımıza çıkmıştır (Yeni, 2014).

Sosyal ve toplumsal sürdürülebilirlik, sosyal sermayenin uzun süreli korunması anlamına gelmektedir. Mevcut kaynaklarımızı daha etkin kullanabilmek için, çok yönlü olan tanımları dışında; sosyal sermaye; bireylerin, toplumun resmi ve sivil toplum kurumları arasındaki ilişki yoluyla birçok farklı alanda fayda sağlama kapasitesi ve yeteneğidir.

Toplumun birlikte düşünmesi ve hareket etmesini, toplumsal iş birliğini kolaylaştırmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik, hükümetler de dâhil olmak üzere düzenli ve yöntemli halk katılımı ve güçlü sivil toplum yapılanması ile sağlanabilmektedir. Toplumun uyum içinde gelişimi ve bu alandaki sürdürülebilirlik, toplumdaki bireyler ve gruplar arasında karşılıklı ilişkilerin ve saygı, hoşgörü, dürüstlük ve disiplin gibi değer ve ilkelerin geliştirilmesi ile mümkündür. Toplumun tüm bu değerler üzerinde yükselen yapısı sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal sermaye kavramı yetersiz olduğu gibi, görünür de değildir. Bu tür toplumlarda yüksek seviyede güvensizlik ortamı bulunmaktadır. Güvensizlik, bu toplumlarda sosyal sermayeye yapılan yetersiz yatırım nedeniyle ortaya çıkan büyük bir sosyal harcamadır. Güvensizlik ve sosyal bozulma, sürdürülebilirliğin önündeki en ciddi engel olabilmektedir. Sosyal sermaye; eşitlik, hoşgörü gibi ortak değerler ve eğitim, çocuk ve yaşlı bakımı – eğitimi – desteği gibi sosyal hizmetler ile güçlenmektedir (Akgün ve Evci Kiraz, 2019).

Toplumsal faydayı hedefleyen gönüllü kalıcı değişimler yaratmak üzere faaliyette bulunduğu alandaki kaynaklarını koruma ve geliştirme bilinci ile hareket eder ve aynı zamanda bu bilinci diğer paydaşlara aktarır. Kamu, sivil toplum ve özel sektörün diyalog ve işbirliği geliştirmesinin ve bu ilişkiyi her zaman teşvik etmesinin ne denli kritik olduğu dünya genelinde son yıllarda çok daha net görülmüştür. Nitekim Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) çerçevesinde belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) 2015-2030 dönemi boyunca “Kimseyi geride bırakma!” (*no one left behind*) sloganı ile hiçbir ülkenin ve bireyin kalkınma sürecinde geride bırakılmaması yönünde hareket etmeyi gerekli kılar.

Bu kapsamda karşımıza sivil toplum, kamu ve özel sektör ortaklığında “sürdürülebilir gönüllülük” gereksinimi çıkmaktadır. Bu da her bir sektör için izlenebilirliği olan, alt

başlıklarından en önemlisinin motivasyon olduğu bir *Gönüllü Programı* ile mümkün olacaktır. Gönüllü programı amaç ve hedeflerin somut bir şekilde belirlendiği ve odaklı bir stratejiyi yansıtan bir planlama yardımıyla inşa edilebilir.²

Fotoğraf 2. Gönüllülerle bir etkinlik.

Gönüllü Programı

“Sürdürülebilir gönüllülük” ilkesine ulaşmak için her STK ve kurum kendi içinde gönüllü ve yönetsel organ ilişkilerini destekleyen gönüllü programı kurmalıdır. Peki böylesi bir programın ana başlıkları nelerden oluşmalıdır, maddeler halinde görelim:

2 Türkiye’de bu kapsamda gönüllüye seçenek sunan kurumların sayısı henüz çok azdır.

1. Gönüllü bölümü idari kadrosu ve çalışma alanı kurulumu
2. Kurum hedefleri-gönüllü gereksinimi analizi
3. Kurumda faaliyet gösterecek gönüllülere hedef belirleme
4. Gönüllülerin toplumsal fayda sağlamak istedikleri alanın seçimi
5. Kurum gönüllülük tanımı
6. Gönüllülük ilkeleri ve gönüllü hakları
7. Gönüllülük çeşitleri tanımlama
8. Program kurumsal kimliği oluşturma
9. Gönüllü programında atılacak adımları belirleme
 - a. Gönüllü oryantasyonu ve gönüllülük eğitimi
 - b. Gönüllü motivasyonu
 - c. Gönüllülerle iletişim yönetimi
 - d. Eğitim, savunuculuk ve farkındalık oluşturma hedefli proje ve etkinlikleri belirleme
 - e. İzleme ve değerlendirme programı kurulumu
10. Gönüllü programı basılı materyalleri oluşturma
11. Kurum yönetimi tarafından gönüllü programının onaylanması

Türkiye’de amaç ve hedefleri doğrultusunda adım atarken hedef kitlesi ile etkileşim halinde olan her kurumun bir gönüllü programına ihtiyacı vardır. Peki bu programın neye ihtiyacı vardır? Gönüllülükle içten bir ilişkisi olan profesyonel bir idari kadro olmazsa olmaz şarttır. Peki bundan sonraki en temel ihtiyaç nedir?

Tüm hedef kitlesi ve paydaşların her daim takip edilebileceği bir “izleme-değerlendirme” programı, çok daha hedef odaklı olmayı sağlamaktadır. Bu program uzmanlar tarafından desteklenmeli ve mümkün ise yazılım temelli olarak hazırlanmalıdır. Ön ve son test ile öz değerlendirmeler yapıldıktan sonra programdan elde edilecek verilerin öncelikle kendi gönüllüleri, akabinde ise ulusal ve uluslararası arenadaki diğer aktörlerle paylaşılması çok değerlidir. Programın ara yıl güncellemelerinin de düzenli olarak yapılması mühimdir. Buradaki temel hedef, kurumun amaç ve hedefleri ile uyumlu toplumsal faydayı ve sosyal etkiyi çok iyi analiz etmek ve bu doğrultuda arzulanan çıktıları alabilmektir. Son olarak elbette ki gönüllüye uygun bir çalışma zemini oluşturmaktır.

STK’lar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin amacına ulaşması ve başarılı olabilmesi için gönüllü programları nezdinde gönüllülerin motive edilmesi ve düzenli iletişim ile harekete geçirilmesi gerekmektedir. Gönüllü programı ve sürdürülebilir gönüllülüğü destekleyen en mühim iki başlık gönüllü motivasyonu ile iletişim süreçleri ve yapılandırmasıdır. Şimdi sırayla bu iki başlığı inceleyelim.

Gönüllü Motivasyonu

Gönüllü bireyin heyecanını koruması, fayda yarattığı kurumu iyi tanınması, amaç ve hedeflerini iyi bilmesi ve zaman yönetimine hâkim olarak çalışma alanı oluşturabilmesi önemlidir. Gönüllünün bunları sağlayabilmesi için, onun için oluşturulan programın tüm aşamalarında aktif olabilmesi gerekir. Bu ise söz hakkının olduğu ve karar alma süreçlerine dahil edildiği bir program mevcut olursa mümkündür. Böylece gönüllünün motivasyonu korunacak ve o program içindeki kalıcılığı artacaktır. Buna da bireysel ve kurumsal motivasyon başlığından bakmak hem gönüllüler hem de kurumlar açısından vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Kurumların bu aşamaya gelebilmesi için önce “Gönüllü olmak gönüllülere ne kazandırıyor?” sorusunun cevaplanması gerekir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Kişisel gelişim,
- Danışılan insan olma,
- Sosyalleşme,
- Kariyer gelişimi,
- Kişisel tatmin,
- Zaman planlamasını öğrenme,
- Aile ilişkilerinin gelişimi,
- Amaçlılık,
- Hayata anlam katma,
- Bir topluluğun parçası olma ve toplumda saygı görme,
- Başkalarının saygısını kazanma,
- Dini inancını yerine getirme ve manevi açıdan tatmin olma,
- Kişilerin kendilerini değerli hissetmesini sağlama.

Bu kazanımlar aynı zamanda büyük ölçüde kişileri gönüllü olmaya sevk eden eğilimler olarak da ifade edilebilir. Bu noktada paylaşmak ve öğrenmek, yani kurumun gönüllüden alacağı bilgi ve onun sayesinde edineceği deneyim de asla göz ardı edilmemelidir. Buna da ancak bahsedilen *sürdürülebilir gönüllü programı* temelinde ulaşabilir. Programın en önemli aşamalarından biri de *motivasyondur*.

Fotoğraf 3. Gönüllülerle birlikte çalışmanın vazgeçilmez unsurlarından biri motivasyondur.

Gönüllülük Motivasyonu Nasıl Sağlanır, Sağlanmalıdır:

- “Anahtarı çevirme yetkisi” gönüllüyü çok daha aktif kılacaktır.
- Bu amaçla oluşturulan; gönüllü evleri, proje ofisleri, toplanma odaları gibi gönüllülerin kendine ait hissedebileceği sosyal ortamlar sağlanmalıdır.
- Gönüllülerin ekip olarak daha fazla vakit geçirmelerini sağlayacak etkinlik ve fikir paylaşım atölyeleri düzenlenmelidir.
- Gönüllülerin kendi aralarındaki iletişimi artırmaları için ek programlar yaratılmalıdır. Burada ortam “sadece onlara” da bırakılabilmelidir. Böylece “güven” tesis edilmiş olur.
- Mesleki ve kariyer gelişimine katkı sağlayan tüm başlıklar ile işbirlikleri aktif hale getirilmelidir.
- Gönüllülerle ilgilenen bölüm ve buradaki çalışanların, gönüllülere rol model olduğu, davranış- diyalog ve kabulleri ile görünür oldukları atlanmamalıdır.

- Farkında olmadan dahi olsa verilen her selam, “kurum çalışanı ve yönetimi tarafından gönüllüyü tanıma”, gönüllülerin daha hızlı motive olmasını sağlayabilmektedir.
- Gönüllüler topluluklara veya etkinliklere yönlendirilirken uzmanlık veya ilgi alanları çerçevesinde sorumluluk almalıdırlar. Bu şekilde hem kişisel gelişimlerine katkı sağlanır hem de motivasyonları artırılır. Bu tespit için kişisel beceri çalışmaları programlara dahil edilmelidir.
- Gönüllülerin, kurumları geleceğe taşıyacak hedef profiller olduğu unutulmamalı, onlara etkinlik bazlı yaklaşılmalı, kurumlara katkı ve görünürlük sağlayacak kişiler olarak bakılmalıdır.
- Gönüllülere belli periyotlarla kurum içerisindeki etkinliklerine dair geri bildirim verilmelidir. Bu geri bildirimler, aidiyet ve motivasyonu artırmayı sağlayabilir. Bu da ancak gönüllü programının izleme-değerlendirme süreci ile mümkün olacaktır.
- Elektronik ortam yerine isme özel, ıslak imzalı, kuruma ait basılı bilgilendirme ve teşekkürler hem gönüllüyü hem de aileyi motive ederek emeğin saygınlığını, ihtiyaç duyulan ve önemsenen kabulünü artıracaktır. Özellikle önemli günlerde böyle bir ilgi gören gönüllü; emeğinin, yarattığı farkın, ekibe dâhil olmanın sonucunu derinlemesine hisseder.
- Gönüllü programı kapsamında düzenli olarak gönüllülerden geri bildirim alınmalı, varsa sorunları ve çözüm önerileri dinlenmeli, öneriler isimler ile hayat bulabilmelidir.
- Gönüllünün seçtiği alana gereğinden fazla zaman ayırması, seçtiği alandaki yıpranma payı, diğer sorumluluklarını göz ardı etmesi bir zaman sonra onun motivasyonunu düşürebilir. Bu sebeple psikolojik zaman ve eğitim yönetimi de çok iyi oluşturulmalıdır.
- Gönüllünün kurumun amaç ve hedefe ulaşmasındaki kilit rolü, sadece ünlü yüzler değil, kısa filmler, kamu spotları vb. aracılığıyla gönüllünün kendisi ile kamuoyuna izah edilmelidir.

Gönüllü programının bir parçası kılınması gereken bu motivasyon ilkeler kurum içinde sadece gönüllü ile irtibat kuran bölümü değil, kurumun tüm bölümlerini ilgilendirir. Bu sayede *sürdürülebilir aidiyet* ortaya çıkacaktır. Sürdürülebilir aidiyet ise sürdürülebilir gönüllülüğün en temel gereksinimidir.

İletişim Süreçleri ve Yapılandırılması

Günümüz dünyasında ekonomik ve sosyal zorlukların yanı sıra gelişen iletişim teknolojilerinin etkisi ile birlikte bireyler gittikçe daha fazla kendi kabuklarına çekilmektedir. STK’lar ise hem kapasitelerini geliştirmek hem de hedef ve amaç odaklı toplumsal fayda üretmek için daha fazla iletişim kurmak ve gönüllüye ulaşmak istemektedir. Burada tekrar

“

Bir Motivasyon Kaynağı Olarak Gönüllü Mekânları

Gönüllü motivasyonundan bahsederken mutlaka vurgulanması gereken bir husus da gönüllülerin kullanımına açılacak mekânlarla ilgilidir. Gönüllülerin kendilerini ait hissettikleri ya da onlara ait olan sosyal alan oluşturulması motivasyon söz konusu olduğunda özel bir öneme sahiptir. Bu kapsamda sunulabilecek seçenekler şöyledir:

- Gönüllü evleri
- Proje ve program ofisleri
- Toplanma odaları

Gönüllü birey ya da topluluk kendisine ait ya da kendisinin de fikir ve önerileri ile hayat bulan çalışma alanlarında çok daha aktif olur. Bunun temel sebebi ekip olarak üretme ve paylaşmanın kuruma duyulan güven ve saygıyı artırmasıdır. Gönüllüler için hazırlanacak sosyal alanların teknolojik cihazlar ile desteklenmesi ve kuruma ait tüm basılı materyallerin de buralarda hazır bulunması gönüllü yapılanmalarının daha güncel ve bütünlüklü olmasını sağlayacaktır.

”

gönüllü programı karşımıza çıkmaktadır. Gönüllü Programı nezdinde oluşturulacak iletişim yönetimi şu başlıkları barındırmalıdır:

- Gönüllü bölümü kurumsal kimlik oluşumu,
- Çevrimiçi gönüllü veri yazılım sistemi (Gönüllü iletişim ve faaliyet bilgileri),
- Gönüllü Programı; toplu iletişim (kayıt-başvuru, KVKK, adli sicil-beyan, iletişim hakları kurulumu vd.)
- Düzenli oryantasyonlar ve eğitimler,
- Program ve projelere dair düzenli bilgilendirme e-posta,
- Kurum çevrimiçi ve basılı yayınlarında “gönüllü” bölümleri,
- Gönüllü programı sosyal medya yönetimi,
- Gönüllülere yönelik düzenli ve bölgesel buluşmalar,
- Önemli gün buluşmaları,
- Proje bazlı toplantılar,
- Uzman-danışman buluşmaları,
- E-posta ve diğer çevrimiçi yazışma grupları,
- Kurum iletişim çalışmalarında (medya) gönüllüye söz ve yer verme,
- Gönüllülerin tasarladığı/çıkaracağı faaliyet bültenleri,
- İletişim yöntemleri prosedürü: Islak imza kurum çalışmaları bildirimi , etkinlik geri bildirimleri , Gönüllülere teşekkür belgesi ve eğitim sertifikaları.

Gönüllü programını çok daha ayrıcalıklı kılma yolunda atılacak ilk adım ayrı bir marka oluşturarak program kurumsal kimliğinin hazırlanması olacaktır. Kurumsal kimlik; kurumsal iletişim, kurumsal davranış ve görsel göstergelerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkarılmaktadır. Bunların sonucunda, kazanılması ve sahiplenilmesi gereken hedef kitle nezdinde bir *kurumsal kimlik* oluşmaktadır. Kurumsal kimliğin sahiplenilmesi kurumun itibarı açısından büyük önem taşımaktadır. Tüm kurumsal davranış ve görsel göstergeler bu kimlik çatısı altında yapılandırılmaktadır.

Gönüllü programının oluşturduğu *iletişim süreçleri* kapsamında gönüllünün de düzenli aralıklarla ilgili alana dair görüşleri alınmalıdır. Etkinliklere dair güncelleme ve revizyonlar gönüllü programının sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. İletişimin sürekli ve hızlı bir şekilde yapılması ve çağa ayak uydurması gerekir. Söz gelimi hafta içinde farklı günlerde sürekli e-posta göndermek yerine gönüllünün bilgilerinin kaydedildiği bir yazılım üzerinden SMS ile daha etkin bir irtibat sağlanabilir. Ulaşım çok zor ise şube ve temsilcilik bazlı bölgesel birimlerde buluşmalar düzenlenebilir. Sosyal medya kullanımı da yine hem merkezî hem de topluluk bazlı olacak şekilde düzenlenebilir. İletişim yönetimi konusunda kurum çatısı altındaki ilgili birimler arasında bir işbirliği oluşturulmalı ve fikir alışverişine önem verilmelidir.

Gönüllü iletişimi haricinde gönüllü programının desteklemesi beklenen diğer bir husus ise gönüllü-kurum ilişkisidir. Gönüllü, ait olduğu kurum içindeki tüm birim çalışanlarını ve yönetim kademesini çok iyi tanımalı, kurum çalışanları da gönüllüye karşı etkili bir iletişim dili kullanmalıdır. Gönüllüye ismi ile hitap edilmeli ve gönüllünün kurum aidiyeti güçlendirilmelidir. Bunun için gönüllü programı, gönüllünün kuruma ve kurum tarafından düzenlenen etkinliklere katkısını çevrimiçi ve basılı yayın organlarında ve kurum içi eğitim ve paylaşım programlarında anlatmalıdır. Bunun bir diğer ayağı ise kurum içi süreçlerin kamuoyu ile paylaşılmasını sağlayan yıllık faaliyet raporlarıdır. Gönüllü-kurum ilişkisinin iyi bir şekilde yönetilmesi bütün gönüllülük alanındaki bütün aktörler için hayati bir önem taşır. Kurum tarafından gönüllü sahiplenildiği ve buna paralel olarak gönüllüde kurum aidiyeti oluşturulduğu takdirde tüm ülkede gönüllülük etrafında daha sağlıklı bir iletişim ağı kurulabilecek ve gönüllülük çok daha fazla destek bulabilecektir.

Sivil Toplumda Kariyer

Günümüzde özellikle uluslararası maddi destekler ile STK'lar daha da görünür hale gelmiştir ve görünürliğe paralel olarak STK'lara yönelik taleplerde de artış yaşanmaktadır. STK'lar bu talepleri karşılayabilmek için her geçen gün daha fazla gönüllü ile çalışmakla birlikte iş gücüne ihtiyaç duymaya devam etmektedirler.

Son yıllarda STK'lardaki ücretli çalışan sayısında artış olduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerinde görülmektedir. 2011 yılında vakıflarda ücretli çalışan sayısı 16.039 iken, 2017 yılında bu sayı 17.093 olmuştur. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün 2020 verilerine göre Türkiye'de dernekler bünyesinde çalışan kişi sayısı ise 42.304'tür (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020).³ Sivil toplum kuruluşlarının büyümesi ve gelişmesiyle beraber gönüllülerin yanında tam zamanlı, proje bazlı ve yarı zamanlı görev alacak profesyonel insan kaynağının da artacağı öngörülmektedir.

Ücretli çalışan sayısının artması ile STK'larda kariyer yapmak da birçok kişi için bir seçenek haline gelmiştir. Bu noktada STK'lardaki istihdam dağılımının bütün alanlar dikkate alındığında orantılı olmadığı, bütçesi daha büyük olan STK'ların ve alanların daha fazla istihdam sunabildiği görülmektedir. Dolayısı ile bireylerin STK'lardaki kariyer beklentileri de istihdam sunabilen alanlara doğru kaymaktadır (Tayşir ve Pazarcık, 2011, s. 68).

STK'lar yeni mezun gençlere staj veya tam ve yarı zamanlı iş imkânı sağlamaktadır. STK'larda kariyer planlayan bir gençten şüphesiz "gönüllülük" alanında deneyim sahibi olması beklenmektedir, zira gönüllü olarak sivil topluma ve sahaya dokunmuş kişiler idari kadrolarda çok daha rahat problem çözmeye ve çevresi ile paylaşımda bulunmaya dönük hareket etmektedir.

Bu durumda gönüllünün kariyer beklentisini geliştirecek yapılanmalar gönüllü motivasyonu için de temel bir aşama olacaktır. STK'da çalışmak için zaman konusunda büyük fedakârlık gereklidir. Özellikle saha çalışması bulunan STK'larda idari kadroda yer almak kişinin gereğinde özel hayatından vakit ayırıp STK'ya vermesini gerektirmektedir. Dolayısıyla STK çalışanı aynı zamanda bir gönüllü olarak nitelenir.

Alanında uzman kişiler STK'larda genellikle proje, hibe ve fon başlıkları altında kariyer imkânı bulabilse de, STK'lar genellikle eğitim, ihtiyaç ve gönüllülük esasıyla yapılandırıldıkları ve çalışma alanları da her daim görünen- bilinen alanlarla sınırlı olduğu için kariyer hedefleri olan sektörel tecrübe ve birikimlere sahip kişiler STK'larda uzun soluklu çalışmak istememektedir. STK'ların kariyer hedefleri olan çalışanlarına yönetsel eksiklikler sebebiyle çok fazla bir gelecek vadedememesi ve bu anlamda onları STK içinde kalıcı olmaya motive edememesi nedeniyle, çalışanlar buralarda ancak manevi tatmin amacıyla ve kısa vadeli olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla STK'ların kurumsal ve insan kaynakları kapasitesinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca STK'ların alanında uzman

3 Derneklerin sadece %27,2'sinde ücretli çalışan istihdam ediliyorken vakıfların %71,2'si ücretli çalışan istihdam etmektedir. Bu ciddi farklılık, bir kez daha vakıfların derneklere göre daha kurumsal bir yapı gösterdiklerine işaret etmektedir.

profesyonellerden destek alarak oluşturacağı insan kaynağı yapılanmasında akademik ve bilimsel kurullar ile iş birliği içine girmesi, ülkemizde sivil toplum alanında kurumsallığın çok daha yükseklerle taşınmasını sağlayacaktır.

Ulusal ve Uluslararası Katılım

Bilgilendirme, diyalog ve iş birliği gibi STK'ların uluslararası çerçevede tanınan rollerinin gerçekleştirilmesini mümkün kılan eşitlikçi, erişilebilir ve sürekliliği olan mekanizmalar Türkiye'de henüz yeterince yaygın değildir. İlişkiler çoğunlukla davet usulü ve tek taraflı olarak yürütülmektedir. STK faaliyetlerinin üzerine temellendiği iletişim ve iş birliğinin gerçekleştirilmesinde bölgesel farklılıklar görülmeye devam etmek, özellikle uluslararası düzeyde ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır.

STK'ların uluslararası konferans ve eğitimlere katılımı kapasite geliştirme çalışmalarının bir parçası olarak değerlendirilmeli ve bu etkinliklere katkı sağlayacak mali desteklerin sayısı artırılmalıdır. Beklenti daha fazla sayıda STK'nın uluslararası toplantılara ev sahipliği yapması yönündedir. Böylece Türkiye'deki STK ve kurumların uluslararası düzeyde yapılan tartışma ve araştırmaların bir parçası olması mümkün olacaktır. Aynı zamanda Türkiye'deki kuruluşların ve aktivistlerin iletişim ve iş birliği ağlarının genişletilmesinin de önü açılacaktır. Bunun için de en temel adım STK'ların işbirliği halinde hareket etmesidir. Yerel STK'lar öncelikli olarak ihtiyaç alanlarını tespit etmeli ve birbirinden destek isteyebilmelidir. Bunlara ek olarak önemli paydaşlar olarak üniversite ve kamu ile iş birliği içinde adım atabilmesi de gerekir.

Bu koşullar gerçekleştiğinde ulusal ve uluslararası katılım, STK-kamu-özel sektör üçgeninde doğal olarak şekillenecektir. Böylelikle hem zamandan hem bütçeden hem de hedeflerden ödün ve kayıp vermeden adım atılabilecektir. Bu koşulları sağlayan STK'lar ulusal ve uluslararası arenada çok daha hızlı bir şekilde görünür ve izlenebilir olacaktır. Akabinde gönüllü de her iki alanda (yani ulusal ve uluslararası) hangi başlıkları seçeceği, seçim kriterlerinin neler olduğu, hangi adımları hangi kurum çatısı altında atacağı, neyi nasıl kazanacağı ve nasıl fayda yaratacağı bilgisine çok daha net bir şekilde ulaşacaktır.

Her sektörde olduğu gibi ne yazık ki sivil toplum sektöründe de rekabet ve daha önemlisi iletişimsizlik iş birliğini engellemektedir. Tüm bunların gerçekleştirilmesi ve uygun koşulların sağlanması ise ancak doğru yönetim ile mümkündür. Bu da sivil toplumu sivil toplumun yönetmesi ile gerçekleşebilir.⁴

4 Özel sektör sivil toplumu yönettiğinde, yönetim kurulları bazında hatalı adımlar atılmakta ve birbirinden habersiz bir sektör oluşmaktadır.

Gönüllü farklı olanla tanışabilmeli ve ona dair bilgilenebilmelidir. Bu fırsatı şu anda ona ulusal ve uluslararası düzeyde kamu ve sivil toplum sunmaktadır. Bu hem ulusal hem de uluslararası alanda kültürlerarası diyalog için de temel teşkil edecektir. Gönüllü ülkesinin faaliyet göstermeyi seçtiği alana dair ulusal ve uluslararası düzeyde taraf olduğu sözleşmeleri bilmelidir. Ona bu fırsatı yine STK'lar ve kamu sunacaktır. Gönüllü katkı yapmaya karar verdiği STK'nın ona sunacağı uluslararası fırsatları ve işbirliği imkanlarını STK'nın kapısından içeri girmeden önce de görebilmelidir. STK'nın yayın organları ve faaliyet raporlarındaki şeffaflık bunun önünü açacaktır. Kamu alanında ise ilgili bakanlıkların web sayfalarında bulunan mevzuat bölümünün altında yer alan "Uluslararası Sözleşmeler" başlığı altında bu antlaşmalar yayımlanmaktadır.

Türkiye'de bilgiye erişim noktasında birçok fırsat önümüzde durmaktadır. Bu fırsatları kullanmayı öğrenmek, en önemlisi ise neyi istediğimizi iyi analiz etmek gerekmektedir. Üniversiteler bünyesinde yapılan bilimsel çalışmaların önemli bir kısmına da kolaylıkla erişmek mümkündür. Tüm bunlardan faydalanmak uluslararası katılımın önünü açacak önemli basamaklardır.

“

Türkiye Ulusal Ajansı

Sivil toplum alanında geliştirilen işbirlikleri ve yaratılan fırsatlar dışında, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı (Türkiye Ulusal Ajansı), AGH-Avrupa Gönüllü Hizmeti başlığı altında bir program başlatarak 18-30 yaşları arasında yüzlerce gencin mezuniyet alanı ve dil yeterliliğine bakılmaksızın bir yıla kadar Avrupa'da diledikleri bir ülkede gönüllü faaliyetlerde yer almasını, yabancı dillerini geliştirmesini, kültürlerarası iletişim becerilerini artırmasını, hiç tanımadıkları yeni bir ortamda çalışma ve iletişim kurma stratejilerini öğrenmelerini ve bu sayede ülkeye döndüklerinde kazandıkları özgüvenle iş piyasasında seçeneklerini çeşitlendirmelerini desteklemektedir. Üstelik ilgili kişiler bütün bunlara hiçbir ücret ödemediği için ulaşabilmektedir. Program hakkında detaylı bilgi için Türkiye Ulusal Ajansı'nın internet sayfası ziyaret edilebilir: <https://ua.gov.tr/programlar/gruplar/gencler-genclik-calisanlari-icin/>.

”

Ulusal ve uluslararası katılım haritamıza iyi bakıldığında çok net bazı eksikler karşımıza göze çaracaktır. Bunların en önemlilerinden biri, Türkiye'deki sivil toplum gönüllülerinin önemli bir kısmının ülke sınırları dışına çıkmamasıdır. Uluslararası araştırma, etkinlik ve organizasyonlar incelendiğinde diğer ülkelerden pek çok gönüllünün buralarda sıklıkla yer aldığı görülecektir. Peki Türkiye'deki yüzbinlerce gönüllü uluslararası arenada neden görünmemektedir? Bunun en önemli sebepleri, Türkiye'de sivil toplum gönüllülerinin yeterince sahiplenilmemesi, uluslararası arena ile çok az bilgi alışverişi yapılması ve gönüllü yapılanmaları içindeki işbirliği ve iletişim politikası eksiklikleridir.

O halde toplumsal fayda yaratmak isteyen STK'ların atması gereken adımların başında gönüllülerinin uluslararası iletişimi de yer almaktadır. Türkiye'deki her STK ulusal ve uluslararası arenada varlığını logosundan ibaret görmemeli, onu amaç ve hedeflerine ulaştıran gönüllüleri için de iletişim yönetimi geliştirmeli, gönüllüleri çok daha görünür kılarak işbirliği oluşturmalıdır.

Özet ve Değerlendirme

Bu bölümde gönüllülük temelinde ortaya çıkan öncelikli ihtiyaçlar ile gönüllü hakları, aktif yurttaşlık, gönüllü psikolojisi, sürdürülebilir gönüllülük, sivil toplumda kariyer, ulusal ve uluslararası katılım başlıkları, gönüllü programları temelinde ele alınmıştır. Tüm bu başlıklarda kurumların gereksinimleri ve gönüllülerin ilgilendikleri alanda nasıl adım atabilecekleri incelenmiştir. STK'lar ve kurum yapılanmalarında gönüllülüğe duyulan ihtiyaç göz önünde bulundurularak uluslararası katılımın ve bir iletişim yönetimi inşa edilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Bunun yanı sıra sürdürülebilir gönüllülük üzerinde durulmuş, gönüllü adaylarının önündeki seçenek ve fırsatlar “Geleceğe hazır mıyız?” sorusu temelinde ve “sürdürülebilirlik” ilkesi çerçevesinde irdelenmiştir.

Türkiye’de 150 bine yakın örgütlü yapı altında eğitim, kültür, spor, çevre, sağlık, hukuk, bilim, din, Ar-Ge, insan hakları gibi başlıklarda gibi gönüllü olmak mümkündür. Gönüllü, katkıda bulunmayı seçtiği kurum amaç ve hedefleri doğrultusunda geliştirilen faaliyetlerde yer almaktadır. Bunların hayatı geçirilmesi yanı sıra yaygınlaştırılmasına da etki etmektedir. En mühimi ise toplumsal meseleler üzerine birlikte düşünme ve tartışma fırsatı bulmaktadır.

STK’ların hedef, amaç ve ilkelerini benimseyen, sahip olduğu eğitim, meslek ve kişilik özellikleri ile bunları geliştirilmesine katkı sağlayabilen ya da bu özellikleri geliştirmeye hevesi olan, sürdürülebilir toplumsal fayda için kurum ile düşünmeye, tartışmaya ve harekete geçmeye hazır bütün bireyler başka bir kriter gözetmeksizin gönüllü olma hakkına sahiptir. Bölgelere göre ağırlığı değişmekle birlikte 747 kişiye bir derneğin düştüğü ülkemizde, gönüllüye duyulan ihtiyaçtan önce, bireylerin “gönüllülük” ilkesini benimsemesine ihtiyacımız bulunmaktadır. Tüm gönüllü adayları “Geleceğe hazır mıyız?” sorusu temelinde hareket ederek gönüllülük ile olan ilişkilerini pekiştirebilir. Türkiye’nin de imza attığı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda aşırı yoksulluğu, eşitsizlik, adaletsizlik ve iklim değişikliği ile mücadele için herkesin kendisi için en uygun alanı seçerek aktif vatandaş olarak yola koyulması ve birlikte çalıştığı kurum ve kuruluşları gelişimine katkıda bulunması çok önemlidir. Bu bağlamda göz ardı etmememiz gereken temel ilkeler amaç ve hedef duyarlılığı, şeffaflık ve hesap verebilirlik, farklılıklara saygı, yerel düzeyde katılım, ekip çalışması ve paylaşımcılık, hayat boyu öğrenme ve sürdürülebilirliktir.

Son söz olarak söylemek gerekirse: Fark yaratmak ve çözüm önerileri bulmak ve paylaşmak için gönüllülük!

Temel Okuma Önerileri

- Akiş, M. (2019). Sivil Toplum Kuruluşlarında, Gönüllü Motivasyon Kaynaklarının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. (çevrimiçi erişilebilir)
- Yıldırım, A. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyet Alanlarına Göre Çalışanlarının Kariyer Değerleri ve Bir Araştırma. (çevrimiçi erişilebilir)
- Erdoğan, N. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü ve Profesyonel Çalışma. İstanbul: İlke Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)
- TÜSEV. (2013). STK’larda Gönüllülük ve Gönüllülük Politikaları Vaka Analizi (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

- Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi. (2013). Türkiye’de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi. (çevrimiçi erişilebilir)
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu. (çevrimiçi erişilebilir)
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı, Kalkınma Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşları: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (çevrimiçi erişilebilir)
- TÜSEV. (2011). Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası. (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

- Albatros’un Konukları, AFS Gönüllüleri Derneği (çevrimiçi erişilebilir)
- Gönüllü Hikâyeleri (çevrimiçi erişilebilir)
- Burada Konuşmak Serbest, Uluslararası Kuruluşlar ve Hizmetlerinin/Gönüllülüğün Önemi (çevrimiçi erişilebilir)
- Değer Yaratınlar, Bülent Özcan (AB Projelerinde Fonlardan Nasıl Faydalanılır?) (çevrimiçi erişilebilir)
- Güçlenen Sivil Toplum Belgeseli, bein İz TV

Kaynakça

- Akgün, A., ve Evcî Kiraz, E. D. (2019). Sürdürülebilirlik Kavramı, Çevresel Etki Değerlendirme ve Stratejik Yaklaşım. URL: <https://www.skb.gov.tr/surdurulebilirlik-kavrami-cevresel-etki-degerlendirme-ve-stratejik-yaklasim-s31772k/>
- Kamu-STK İş birliği ve Türkiye’de Gönüllülük Süreçlerini Güçlendirilmesi Çalıştayı Atölye Raporu. (2019). <https://siviltoplumsektoru.org/10412-2/>
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı, Kalkınma Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşları: Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkinmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Tayşır, E. A., ve Pazarcık, Y. (2011). *Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşlarının yönetsel ve örgütsel analizi*. Beta.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.

6. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜKTE YAŞAM BECERİLERİ

N. Seda ÖZTÜRK¹, Mustafa ERDOĞAN²

¹Yönetim Kurulu Üyesi, DeM Deneyimsel Eğitim Merkezi, İstanbul, Türkiye

E-posta: seda@demturkey.com

²Yönetim Kurulu Başkanı, DeM Deneyimsel Eğitim Merkezi, İstanbul, Türkiye

E-posta: mustafa@demturkey.com

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.06

“Tüm dünya benim okulum ve tüm insanlık benim öğretmenimdir.” George Whitman

Gönüllülük maddi karşılık beklemeden emek vererek yapılan çalışmaları ve yardımları kapsar. Peki, maddi karşılık beklemeden yapılan bir çalışmanın ne tür bir katkısı veya getirisi olabilir ki birey gönüllü olmaya karar versin? Veyahut gönüllü olduğunda ne tür dönüşümler yaşar ki gönüllülük tecrübesi ona kazanım sağlasın? Yapılan çalışmanın karşılığının maddi olduğunu düşünmek gönüllülüğü hem sağladığı desteğin derinliğinden yoksun bırakacak hem de bizim gönüllülüğün bireyin kişisel gelişimine olan katkısını düşünmekten uzaklaştıracaktır. Gönüllüler, bir kuruma veya harekete bağlı olarak toplumsal fayda ve dönüşüm yaratma amacıyla çeşitli çalışmalara sundukları katkılar neticesinde kendileri de birtakım yetkinlikler geliştirirler. Bireylerin gönüllülük yaptıkları süreci bilgiye ve öğrenmeye dönüştürebilmeleri için edindikleri tecrübeleri deneyimsel öğrenme döngüsü etrafında adım adım tanımlamaları ve döngüyü tamamlamaları gereklidir. Bu bölümde gönüllülüğün, bireylerin yaşam becerilerine olan katkıları Avrupa Birliği tarafından belirlenen 8 anahtar yetkinlik temelinde tanımlanmıştır. Gönüllülerin gönüllülük süreçlerinin hayat boyu öğrenme perspektifinde kişisel gelişim ve yaşam becerilerine ne ölçüde yansıdığı ve gelişim alanlarının neler olabileceği üzerinde durulmaktadır. Bölüm temelde gönüllülüğün bir öğrenme olarak tanımlanmasının tarihine değinmektedir. Bu çerçevede içinde Avrupa Gençlik Çalışmaları, 8 anahtar yetkinlik, deneyimsel öğrenme ve bir öğrenme süreci olarak gönüllülük konuları ele alınmaktadır. Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları gönüllülük deneyimlerinin öğrenmeye dönüşmesi sürecinde anahtar yetkinliklerin tanımlanması ve özellikle gençlik alanındaki sivil toplum çalışmalarına katkısı ile bölüm içinde odaklanılan önemli bir husustur.

Giriş: Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülük ve Roller

Gönüllülük bireyin zamanını ve emeğini kendi iradesi doğrultusunda toplumsal bir amaç için kullanırken kişisel ve mesleki bilgi ve becerilerini de geliştirmesine imkân tanıyan bir öğrenme süreci olarak tanımlanabilir. Leigh (2011, s. 2) gönüllülüğü insan davranışının en temel ifade biçimlerinden biri olarak görmektedir: “ [Gönüllülük] karşılıklı alıp vermeye ve paylaşmaya dayanan eski ve köklü geleneklerden doğmuştur; özünde ise ilişkiler ve bu ilişkilerin bireylerin ve toplulukların refahını artırma potansiyeli yatar.” Gönüllülüğün olduğu yerde sosyal bağlılık ve güven canlanır. Gönüllülük sadece sivil toplum kuruluşlarının, sosyal ve politik hareketlerin belkemiği olmakla kalmaz, aynı zamanda başta sağlık, eğitim, barınma ve çevre olmak üzere dünya çapındaki birçok sivil toplum, kamu ve özel sektör programlarının da ana iskeletini oluşturur.

Gönüllü çalışmaları gayri resmi yardımlaşma ve yardımseverlikten ayıran husus gönüllülüğün devlet ajansı, kâr amacı gütmeyen kuruluş, savunucu grup, kaynak bulma kampanyası, kulüp veya sosyal dernekler adına yapılmasıdır (Öztürk, 2019, s. 14). Gayri resmi yardımlaşma ile gönüllülük arasındaki ilkesel fark bireyin bizzat kontrol ettiği kendi kaynakları yerine bir parçası olarak hareket ettiği örgütlenmenin finansal, fiziksel ve sosyal kaynaklarını kullanmasıdır (Musick & Wilson, 2008, s. 420). Gönüllülerin doğrudan STK’ların misyonuna ve vizyonuna katkı sunan çalışmalar yapması neticesinde, gönüllü yönetimi süreçlerinin yapılandırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır ve bu süreçler çoğu kuruluşta profesyonel çalışanların veya gönüllülerin inisiyatifinde yürütülmektedir (Öztürk, 2019, s. 16).

Yerel, ulusal veya uluslararası düzeylerde olması fark etmeksizin, sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük deneyimi edinen bireyler farklı kurumların bünyesinde çeşitli projelerde aktif görev alabilirler, gönüllülük rollerine dair eğitimlere katılabilirler ve STK’ların toplumsal dönüşüm için misyon edindiği çalışmalara katkı sağlayabilirler. Ofis veya sahadaki bütün bu etkinlikler sonucunda gönüllüler farklı yetkinliklerini geliştirme fırsatı bulurlar. “STK’lar ofis çalışmaları, eğitim faaliyetleri, tanıtım ve iletişim faaliyetleri, saha desteği, proje yönetimi ve savunuculuk çalışmaları gibi çeşitli alanlarda gönüllülerin desteğinden faydalanmaktadır” (TÜSEV, 2012, s. 2). Kurumlar ve çalışanlar gönüllülük faaliyetinin yapılacağı alanı iyi tanımlamalı, gönüllü nasıl bir katkı sunmak istediğine kendisi karar vermelidir.

Gönüllülük süreci bireysel veya belirli bir ekibin parçası olarak ortak bir mutabakata dayanan ve maddi karşılık beklenmeyen bir projeye veya çalışmaya katkı sunmak yoluyla yerel, ulusal veya uluslararası düzeylerde gerçekleştirilebilir. Uluslararası düzey söz konusu

olduğunda, Türkiye’deki çeşitli yerel dernek, vakıf ve kamu kurumun 2000’li yılların başından itibaren Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları çerçevesinde sunulan pek çok hibe ve fondan yararlanmaya başladığını görüyoruz. Özellikle gençlere sunulan maddi destekler ve uluslararası dolaşım fırsatları pek çok STK’nın gençlik çalışmalarına ve gönüllü çalışmalara yönlennesinin ve bu alanda uzmanlaşmasının önünü açmıştır. Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları kültürlerarası öğrenme ya da Avrupa Vatandaşlığı gibi başlıklarla öncelikli olarak Türkiye’de yaşayan gençlerin örgün eğitim deneyiminde o zamana kadar pek karşılaşmadığı “öğrenici-katılımcı merkezli” eğitim metotlarının kullanılması esasına dayalıydı. Bu yeni yaklaşım bu program çerçevesinde yapılan gençlik değişimleri ve eğitim kursu projelerinde kullanılmaya başladıkça sivil alanda yavaş yavaş uzman eğitmenler yetişmeye ve gönüllülere bu çerçevede eğitimler, etkinlikler, atölye çalışmaları düzenlenmeye başlamıştır. Gençler hem katılımcı merkezli eğitimler sayesinde “yaygın eğitim” ile tanıştılar hem de yaygın eğitimin getirdiği kazanımlarla gönüllü deneyimlerini yeniden tanımlama süreci içine girdiler.

“

Avrupa Gençlik Çalışmaları ve Yaygın Eğitim

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları gençlerin kendi ülkelerinde veya başka bir ülkede gönüllülük yapmasını sağlayan projelerden oluşmaktadır. 2013 yılından bu yana Erasmus+ programı olarak bilinen Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları, gençlerin kültürlerarası öğrenme temelinde bir arada yaşama ve farklılıklara saygı çerçevesinde yetkinliklerini artırmaları amacıyla Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında eğitim hareketliliğinde bulunmalarını sağlamaktadır. Avrupa Parlamentosu bu program mümkün kılacak özel bir bütçe ayırmıştır.

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları tasarlanırken, Avrupa çapında gençlik politikaları alanında düzenlemeler sayesinde gençlerin toplumsal hayata katılımlarını destekleyici çalışmalar yapılmaya başlanmış, aktif yurttaşlık perspektifinden gençlerin kamu yönetimine katılımları amaçlanmıştır (Certel, 2008, s. 216).

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları belirli periyotlarda alt programlar ya da öncelik alanlarını değiştirse de temelde iki kategoride öğrenme ve gelişim desteği sunar: (1) doğrudan gençleri destekleyen araçlar, (2) gençlik çalışanlarını/eğitmenleri destekleyen araçlar.

Doğrudan gençleri destekleyen araçlar, gençlerin kendi ülkelerinde ve farklı ülkelerde gönüllülük yapmasını sağlayan programlardan oluşmaktadır. Gençlik çalışanlarını/eğitmenleri destekleyen araçlar ise eğitim kursları, seminerler gibi uluslararası hareketlilik projelerinden ve gençlik çalışmaları alanında yenilik ve iş birliğini destekleyen programlardan oluşmaktadır (Erdoğan, 2019, s.8).

”

8 Anahtar Yetkinlik

Hep daha yetkin olmak için öğreniriz. Zorlukların üstesinden daha iyi gelebilmek, değişim süreçlerine uyum sağlamak ve problemlerimizi çözerek daha nitelikli bireyler olabilmek için öğreniriz. Bir konuda yetkin olmanın üç boyutu vardır:

(1) *Bilgi*: Araştırma, gözlem ya da öğrenme yoluyla elde edilen gerçekler ya da gerçeklik tasavvurlarıdır. Aynı zamanda bilgiyi insan zekasının çalışması sonucu oluşan düşünsel ürünler olarak da tanımlayabiliriz.

(2) *Beceri*: Kişinin yatkınlık ve öğrenimine bağlı olarak bir işi başarma ya da bir işlemi amacına uygun olarak gerektiği gibi sonuçlandırma yeteneğidir.

(3) *Tutum*: Bireyin davranışlarını yönlendiren diğer insanlar ve nesnelere karşı olan değerlendirmeleridir.

Bir konuda yetkin olabilmek için bu üç boyutta kendimizi geliştirmiş olmamız gerekmektedir.

Şekil 1. Yetkinliğin üç boyutu.

8 anahtar yetkinlikten söz ederken onun tanınırlık belgesi olarak adlandırılabilen bir sertifikadan söz etmek gerekir. Yaygın eğitimin Avrupa genelinde tanınmasına katkı sunan Eğitim ve Gençlik Programı'nın sunduğu önemli belgelerden birisi de *Youthpass* sertifikasıdır. Bu sertifika SALTO (*Support, Advanced Learning and Training Opportunities*) Gençlik Katılım Kaynak Merkezi tarafından Haziran 2007 itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. *Youthpass* sertifikası, program katılımcısının 8 anahtar yetkinlik üzerinden kendisini değerlendirmesine imkân sunar. Gönüllünün katkı sağladığı projede neler yaptığını ve neleri öğrendiğini tanımlayan belgenin bireysel olarak yaygın öğrenme sürecini ve sonuçlarını yansıtmaları beklenmektedir.

Aralık 2006'da Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, "Yaşam Boyu Öğrenme İçin Anahtar Yetkinlikler" başlıklı bir tavsiye metnini kabul etmiştir. Bu politik girişimin arkasında yatan niyet rekabetçi ve bilgiye dayalı bir ekonominin önünü açmak ve Avrupa

toplumlarında sosyal uyum süreçlerini daha sağlam bir temelde inşa etmek ve geliştirmek adına eğitim stratejileri oluşturmaktır. Bu çerçevede belirlenen “8 Anahtar Yetkinlik”, her Avrupa vatandaşı tarafından yaşamı boyunca edinmesi ve geliştirmesi gereken temel beceri, bilgi ve tutumlar olarak tanımlanır (AB Parlamentosu, 2006).

Bireylerin toplumsal dönüşümlere ve değişimlere uyumunu sağlayan 8 Anahtar Yetkinlik, tüm hayatı bir öğrenme süreci olarak ele alır. Söz konusu 8 Anahtar örgün, yaygın ve gayri resmi öğrenme alanlarında geliştirilebilen yetkinlikler olarak tanımlanmaktadır. 8 Anahtar Yetkinlik üzerinde zamlarla birçok tartışma ve tartışmalara bağlı olarak bazı küçük düzeltmeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler henüz taslak halindedir. Söz konusu uyarlama girişimleri aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 1. 8 anahtar yetkinlik, 2006 ve 2018 (AB Konseyi, 2018)

No	ANAHTAR YETKİNLİKLER Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi 2006 versiyonu	ANAHTAR YETKİNLİKLER Avrupa Birliği Konseyi 2018 Revize edilmiş versiyon
1	Anadilde iletişim	Okuryazarlık yetkinliği
2	Yabancı dilde iletişim	Birden fazla dilde yetkinlik
3	Matematiksel yetkinlik ve bilim ve teknolojiye temel yetkinlikler	Matematiksel yetkinlik ve bilim, teknoloji ve mühendislikte yetkinlik
4	Dijital yetkinlik	Dijital yetkinlik
5	Öğrenmeyi öğrenme	Kişisel ve sosyal yetkinlik ve öğrenmeyi öğrenme yetkinliği
6	Sosyal ve sivil yetkinlikler	Vatandaşlık yetkinliği
7	Girişim ve girişimcilik anlayışı	Girişimcilik yetkinliği
8	Kültürel farkındalık ve ifade	Kültürel farkındalık ve ifade yetkinliği

1. Anadilde İletişim: Anadilde sözlü ve yazılı olarak (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) kavramları, düşünceleri, duyguları, olguları ve görüşleri ifade edebilme ve yorumlayabilme; uygun ve yaratıcı bir şekilde sosyal ve kültürel bağlamları dikkate alarak dilsel etkileşimde bulunabilme becerisidir.

2. Yabancı Dilde İletişim: Anadilde iletişimin sağladığı beceri boyutlarına ek olarak arabuluculuk ve kültürlerarası anlayışı da içerir. Yetkinlik seviyesi dinleme, konuşma, okuma ve yazma kapasitesine bağlıdır.

3. Matematiksel Yetkinlik ve Bilim ve Teknolojide Temel Yetkinlikler: Matematiksel yetkinlik, gündelik hayatımızda karşılaştığımız problemleri çözmeye hedefiyle süreç, etkinlik ve bilgi gibi faktörleri hesaba katarak matematiksel düşünceyi geliştirme ve uygulama yeteneğidir. Bilim ve teknolojiye temel yetkinlikler, doğal dünyayı açıklayan bilgi ve

yöntemlere hakimiyete ve bunların uygulamama biçimlerine atıfta bulunur. Bunlar aracılığıyla insan faaliyetlerinin neden olduğu dönüşümlerin ve bireylerin vatandaş olarak taşıdığı sorumlulukların anlaşılması hedeflenir.

4. *Dijital Yetkinlik*: Bilgi toplumu teknolojilerine (BTT) dair temel becerileri ve bunların güvenli ve etkin kullanımını içerir.

5. *Öğrenmeyi Öğrenme*: Öğrenme, kişinin kendi gereksinimlerine uygun olarak bireysel veya gruplar halinde öğrenme süreçleri içinde yer alma, bunları sürdürme ve organize etme becerileri, bunlara dair yöntem ve fırsat farkındalığını içerir.

6. *Sosyal ve Sivil Yetkinlikler*: Sosyal yetkinlik kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası düzeyde bireyleri sosyal ilişkilerinde ve çalışma hayatında etkin ve yapıcı bir şekilde katılıma teşvik eden her türlü davranış biçimini ifade eder. Kişisel ve sosyal refah ile bağlantılıdır. Bireylerin faaliyet gösterdiği ortamlarda davranış kuralları ve geleneklerin anlaşılması esastır. Sivil yetkinlik ve özellikle de sosyal ve politik kavramlar ve yapılar hakkında bilgi sahibi olmak (demokrasi, adalet, eşitlik, vatandaşlık ve medeni haklar) aktif ve demokratik katılımı bulundurmaları için kişileri donanımlı kılar.

7. *Girişim ve Girişimcilik Anlayışı*: fikirleri eyleme dönüştürme kabiliyetidir. Hedeflere ulaşmak için yaratıcılık, yenilikçilik ve risk almanın yanı sıra projeleri planlama ve yönetme becerilerini içerir. Birey, çalışmalarının bağlamının farkındadır ve ortaya çıkan fırsatları yakalayabilmektedir. Sosyal veya ticari faaliyette bulunan veya bunlara katkıda bulunanların ihtiyaç duyduğu daha spesifik bilgi ve beceriler için bir temel teşkil eder. Girişimcilik etik değerler konusunda farkındalık içermeli ve iyi yönetişi teşvik etmelidir.

8. *Kültürel Farkındalık ve İfade*: Medyada (müzik, sahne sanatları, edebiyat ve görsel sanatlar) mevcut bulunan yaratıcı fikir, deneyim ve duyguların önemini takdir etmeyi içerir.

Deneyimsel Öğrenme ve Gönüllülük Deneyimi

Deneyimsel öğrenme kuramı; öğrenmede deneyimi temele alan Dewey, öğrenme sürecinde bireylerin etkin olmasının önemini vurgulayan Lewin ve zekayı sadece doğuştan gelen bir özellik olarak görmeyip kişiler ve çevre arasındaki etkileşimin bir sonucu biçiminde nitelendiren Piaget gibi 20. yüzyılın önde gelen bilim insanlarının çalışmalarına dayanmaktadır (Kolb, 1984). Bu bilim insanları bir yandan geleneksel tek yönlü eğitime karşı eleştirel bir tavır sergilerken bir yandan da insanın doğal öğrenme ve gelişim sürecini farklı açılardan incelemekteydiler. Ancak tamamının odaklandığı ortak bir nokta vardı: deneyimin öğrenme sürecindeki önemi. David A. Kolb; William James, Kurt Lewin, Carl Rogers, Carl Jung, John Dewey, Jean Piaget, Lev Vygotsky, Paulo Freire ve Mary Parker Follett'in

çalışmalarından yola çıkarak deneyimsel öğrenme kuramını geliştirdi. Kuramın en popüler bileşeni olan deneyimsel öğrenme döngüsüne geçmeden önce kuramı oluşturan altı önerme ve bu önermelerin gönüllülük süreçleri ile olan ilişkisi aşağıda ele alınmıştır.

1. Öğrenme en iyi şekilde bir süreç olarak tasarlanır; öğrenmeyi sonuç merkezli değerlendirmemek gerekir.

Gönüllülük programlarında da benzer bir yaklaşım vardır. Gönüllünün sorumlu olduğu işin performans sonuçları elbette önemlidir, ancak sonuçlara kıyasla süreç çok daha önemlidir. Bu gönüllünün aynı zamanda bir programın hedef kitlesi olması sebebiyledir. Şüphesiz programın yararlanıcıları kurumun hedef grubunu oluşturur, fakat bu programda yer alan gönüllü de kurumun hedef grubu içindedir ve programın gönüllü üzerindeki etkisi, gönüllünün iş performansından çok daha ön plandadır.

2. Her öğrenme yeniden öğrenmedir. Öğrencilerin bir konuyla ilgili inanç ve düşüncelerini ortaya çıkaracak şekilde tasarlanan süreçler öğrenmeyi kolaylaştırılır. Böylece bu fikirler incelenebilir; test edilebilir ve daha rafine yeni fikirlerle entegre edilebilir.

Gönüllülük programları deneyimsel öğrenme için muazzam bir alan teşkil eder. Gönüllüler henüz programın bir parçası olmadan önce kendilerine, gönüllülük yaptıkları konuya, hedef kitleye ve aynı zamanda gönüllülüğün kendisine dair önyargılara ve tutumlara sahiptirler. Bu önyargı ve tutumlar gönüllünün var olan bilgilerini gönüllülük deneyimi içinde test etmesi ile dönüşür. Bazı önyargıları değişir, bazıları ise daha fazla temellenir.

3. Öğrenme bireyin diyalektik bir ilişki içinde olduğu dünyaya uyum sağlama sürecinde ortaya çıkan çatışmaların çözümünü gerektirir. Çatışma, farklılıklar ve anlaşmazlık öğrenme sürecini yönlendiren unsurlardır.

Gönüllülük sürecinde yaşanan uyuşmazlıklara alan açmak gerekir, çünkü bir önceki maddede bahsedilen önyargı ve tutumların dönüşme aşamasından önce bir çatışma yaşanacaktır. Bu çatışma kişiler arası olabileceği gibi kişinin kendi içinde de gerçekleşebilir. Önemli olan öğrenme ve gelişim için çatışmanın mutlaka gereken bir süreç olduğunun farkında olmak ve gönüllülere bu süreçleri yönetebilmeleri için destek vermektir.

4. Öğrenme, dünyaya uyum sağlamayla ilgili bütüncül bir süreçtir. Öğrenme sadece idrak etmek ile ilgili bir sonuç durumu değildir; kişinin düşünme, hissetme, algılama ve davranma fonksiyonları dahil olmak üzere bütünlümlü işleyişini gerektirir.

Gönüllülük bir ortak yaratım süreci olmalıdır. Gönüllü yalnızca kendisine verilen yönergeleri yerine getiren bir nesne olmamalıdır. Gönüllülük deneyiminden öğrendiği yeni

şeyleri yeniden gönüllülük programına katkı olarak sunacak bir alana sahip olmalıdır. Bu nedenle gönüllülük programlarında her zaman küçük de olsa boş bir sayfa bulunmalıdır. Gönüllünün katkısı ile ortak bir şekilde oluşturulacak olan faaliyetler bu sayfada yer almalıdır. Gönüllü kendi çevresini dönüştürmek üzere eylemlilik içinde olabileceği alanlara sahip oldukça programda bir özne olarak yer bulmuş olur.

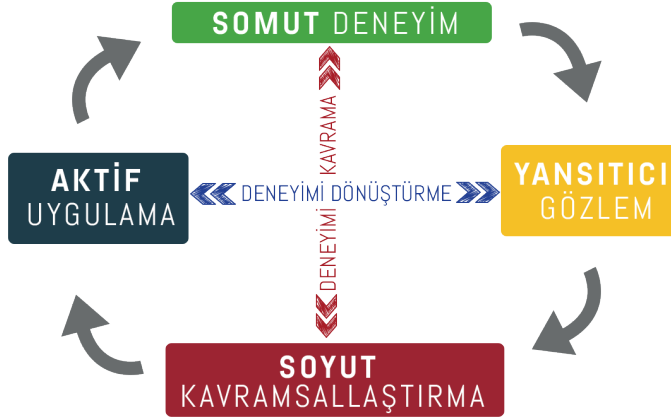
5. Öğrenme, kişi ve çevre arasındaki sinerjik etkileşimlerden doğar.

Öğrenme bireyler tarafından gerçekleştirilen bir deneyim olduğundan, gerçekleştirileceği bir alana ihtiyaç duyar (Kolb & Kolb, 2017). Gönüllülük programının da bir öğrenme alanı olduğu unutulmamalıdır. Bu alanın psikolojik, kültürel, sosyal, fiziksel ve kurumsal boyutları bulunmaktadır. Gönüllülük çalışmalarında en çok ön plana çıkan boyutlar ise fiziksel ve psikolojik boyutlardır. Fiziksel boyut gönüllüler ile yapılan bir toplantıda sinema düzeninde mi yoksa çember içinde mi oturduğumuz gibi küçük bir detayla ilgili olabilir. Psikolojik boyut, gönüllülerin öğrenme stilleri ile ilgilidir. Programda yer alan herkes gönüllüdür, ama her gönüllü bir başka gönüllüden farklıdır, farklı bir yaşam deneyimine ve farklı bir öğrenme stiline sahiptir. Gönüllülere yaklaşıırken, kişilerin biricikliği gönüllü grubu görüntüsü içinde erimemelidir.

6. Öğrenme, bilgi yaratma sürecidir. Deneyimsel öğrenme teorisinde bilgi, iki tür bilgi arasındaki etkileşim olarak görülür: sosyo-tarihsel bir bağlamda birlikte inşa edilen toplumsal bilgi ve öğrenenin kendi öznel deneyimi olan kişisel bilgi.

Dördüncü önermede altı çizilen gönüllünün nesneleştirilmemesi aksine özne olarak programda yer bulması ilkesi, deneyimsel öğrenme kuramının altıncı ve son önermesi ile de yakından ilgilidir. Gönüllülük programının kendisi halihazırda belirli toplumsal bilgiler ile şekillenmiş durumdadır. Bu toplumsal bilgiler elbette önemlidir. Ancak gönüllü bu toplumsal bilgilerin yalnızca tek yönlü bir şekilde aktarıldığı pasif bir alıcı olmamalı, bu bilgileri kendi gönüllülük deneyimi ile sentezleyip kendi kişisel bilgisini üretebilen aktif bir özne olmalıdır.

Deneyimsel öğrenme kuramının bu altı önermesi ve bu önerme ile bağlantılı olan felsefi pozisyon yeterince içselleştirilmedikçe deneyimsel öğrenme yöntemleri yalnızca bir teknikten ibaret olarak kalacaktır. Bu altı önermenin arkasındaki yaklaşıma sahip kurumlar, bu felsefeyi savunan gönüllü koordinatörleri ve bu önermelerin işaret ettiği öğrenme alanının tüm boyutlarının mevcut olduğu programlar gönüllülük deneyiminin derin bir öğrenme yolculuğuna dönüşebilmesi için takip edebileceğimiz bir döngüyü barındırmaktadırlar. Bu döngü *deneyimsel öğrenme döngüsü* olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 2. Deneyimsel öğrenme döngüsü.

Döngünün birinci adımı olan *somut deneyim*, “şimdi ve burada” deneyimidir. Bu kısım kişinin beş duyusu ile içinde bulunduğu ve edindiği deneyimler ile içsel tepkimeler geliştirdiği anı ifade eder. Tıpkı yeni bisiklet öğrenmeye çalışan bir çocuğun ilk denemesinde düşmesi gibi. Bu deneme esnasında hissettiği heyecan, korku, merak, endişe duygularının tamamını içinde barındıran süreç somut bir deneyime karşılık gelir.

Bunu döngünün ikinci adımı olan *yansıtıcı gözlem* aşaması takip eder. Bu aşamada yaşanan deneyim analiz edilir ve çevreye dair yapılan gözlemler ile birleştirilir. Bisikletten düşen çocuğun neden düştüğünü sorgulaması, bisiklet süren diğer çocukları gözlemleyerek durumu anlamaya çalışması buna iyi bir örnek olabilir. Kendi iç dünyasında yaptığı tüm bu analiz ve yansıtımlar ile çocuk yeni soyut bilgilere erişir.

Söz konusu soyut bilgilere ulaşma döngünün üçüncü adımı olan *soyut kavramsallaştırmaya* karşılık gelir. Örneğin bisikletten düşen çocuk, “Hızlı gidince denge kurmak daha kolay, yavaş gidince denge kurmak daha zordur,” gibi bir sonuca vardıysa, bir soyut bilgiye ulaşmış demektir. Bu bilgiyi kendisi üretebileceği gibi, birisi de ona söyleyebilir.

Fakat burada önemli olan çocuğun bu soyut bilgiyi yaşadığı somut deneyim ile ilişkilendirmesidir. Bu ilişkilendirme için de yansıtıcı gözlem adımı elzemdir. Yeni soyut bilgi ve kavramlara sahip olan çocuk döngünün dördüncü aşamasına gelir. Edinmiş olduğu bu yeni bilgiyi döngünün dördüncü aşaması olan *aktif uygulama* ile test eder. Bu uygulama kişiye doğal olarak yeni bir deneyim kazaandırır ve döngü hiç durmadan devam eder.

Gönüllülükte Öğrenme Süreci

Gönüllülük esnasında bireylerin kazanımlarını nasıl tanımlayabileceklerine dair bir yöntem sunan anahtar yetkinliklerden daha önce bahsedildi. Peki bu sürecin gönüllüler açısından öğrenme sürecine dönüşmesini tanımlamanın yolu ne olabilir?

Gönüllüler gönüllülük yaptıkları süreçte keyifli, zorlayıcı, başarılı hatta belki başarısız pek çok deneyim yaşar. Bu deneyimleri yetkinlikleri geliştirmek için imkân sunan bir öğrenme sürecine dönüştürebilmek için gönüllülerin öncelikle bunları bir “öğrenme süreci” olarak tanımlamaları ve ardından “deneyimsel öğrenme döngüsündeki adımlar”ı tamamlamaları gerekir. Bu süreçte gönüllülerin kendilerine sorabilecekleri rehber soruları içeren aşağıdaki tablo, deneyimsel öğrenme teorisinin kurucusu Prof. David Kolb (1984, 2017) tarafından geliştirilmiştir:

Tablo 2. Öğrenme sürecinde gönüllülerin kendilerine sorabilecekleri rehber sorular

Başlatan	Deneyimleyen	İmgeleyen
Şimdi hangi adımı atmalıyım? Nasıl başlayabilirim? Fırsatlar nerededir? Buna bir şans tanıyabilir miyim?	Bu sorunu şu anda mı yaşıyorum? Sezgilerim bana ne söylüyor? Diğerleri bunun hakkında ne hissediyor? Şu anda dikkatim nerede?	Olasılıklar nelerdir? Vizyonum nedir? Bu durum hakkında nasıl hissediyorum? Başkaları ne düşünüyor? Ne olacağını hayal etmeliyim?
Yapan	Dengeleyen	Yansıtan
Bu planı nasıl uygulayabilirim? Ne kadar zamanım var? Hangi kaynaklara ihtiyacım var? Sonraki adımlar nelerdir? Kim bu konuda yol almama yardımcı olabilir?	Kör bir nokta var mı? Bütün olasılıkları düşündüm mü ve tüm seçenekleri tarttım mı? Yaklaşımımı değiştirmem gerekiyor mu?	Buna başka bir açıdan bakabilir miyim? Varsayımlarım nelerdir? En anlamlı bilgiler hangileridir? Başka neleri düşünmem lazım?
Karar Veren	Düşünen	Analiz Eden
Hedefim nedir? Maliyet / fayda analizi ne gösteriyor? Bu sorunu nasıl çözebilirim? Kararım nedir? Ne işe yarıyor, ne yaramıyor? Asıl önemli olan nedir?	Objektif davranıyor muyum? Rakamlar bana ne anlatıyor? Doğru düşünüyor muyum? Duygularımı bir kenara koydum mu? Bu mantıklı bir yaklaşım mı?	Ne olacağına dair bir senaryo oluşturabilir miyim? Hangi stratejilere ihtiyacım var? Planım nedir? Kavramsal olarak mantıklı düşünüyor muyum?

Gönüllü, süreç boyunca bu döngünün etrafında doğal bir yolculuktadır. Önemli olan soru ise kişinin bu yolculuğun ne kadar farkında olduğudur. Deneyimsel öğrenme üst-bilişsel bir süreçtir. Yani kişi döngünün etrafında ilerlerken öğrenme süreci konusunda ne kadar bilinçli ise öğrenme de o kadar zengin ve derin olur. Bu nedenle hem gönüllülerin hem de gönüllü koordinatörlerinin deneyimsel öğrenme döngüsü hakkında ortak bir fikir ve dile sahip olmaları çok önemlidir. Bu ortak dil sayesinde değerlendirme toplantılarında, çözümleme (*debrief*) oturumlarında veya bireysel koçluk/mentorluk görüşmelerinde deneyimsel öğrenme döngüsünün şu iki modu kullanılabilir:

Deneyimi Kavrama (Somut Deneyimden Soyut Kavramsallaştırmaya)

Deneyimsel öğrenme döngüsünün dikey modu olan deneyimi kavrama modunda gönüllülük deneyiminin yeni soyut bilgilere dönüşebilmesi için yansıtma kullanılır. Yansıtma gönüllünün yaşadığı deneyimi ona neler hissettirdiğini özgürce paylaşabildiği bir konuşma alanıdır. Bu paylaşımlar bir süre sonra soyutlaşır ve gönüllü bu deneyimden neler öğrendiğini yansıtmaya teşvik edilir. Bu noktada soyut bilgiler de gönüllünün kendi deneyimi ile ilişkilendirilir. Örneğin çocuklarla çalışan bir gönüllü yaşadığı bir zorluk sonrasında, ilgili yaş grubunun davranış özellikleriyle ilgili edineceği soyut bilgileri yaşadığı somut zorluk ile birleştirdiğinde kalıcı öğrenme gerçekleşir.

Deneyimi Dönüştürme (Yansıtıcı Gözlemden Aktif Uygulamaya)

Döngünün yatay ekseninde yer alan dönüştürme modu, kişinin iç dünyası ile dış dünyası arasında bağlantı kurup deneyimlerinden öğrendiği şeyleri gerçek yaşamına aktardığı bir süreçtir. Bunun için gönüllü, deneyimlerinden öğrendiği yeni bilgileri gerçek yaşamında nerelerde uygulayacağını, neleri farklı yapacağını düşünmeye teşvik edilmeli, kendisi için yeni öğrenme hedefleri koyması ve bu hedefler için de adım atması için cesaretlendirilmelidir.

Deneyimsel öğrenme döngüsünün tamamını kapsayan bir gönüllülük deneyimi için adımlar:

1. *Hazırlık:* Gönüllüler ile bu sürecin bir öğrenme süreci olduğu konusunda ortak bir akıl ve dile sahip olmak için gönüllüler hazırlanmalıdır. Bu hazırlık önden paylaşılacak bilgi paketleri ile desteklenebilir ancak mutlaka konusu “öğrenme” olan bir toplantı düzenlenmelidir.
2. *Beklenti:* Gönüllünün geçmiş deneyimlerini paylaşacağı alanlar açılmalıdır. Bu deneyimler ile programa nasıl bir katkıda bulunabileceği paylaşılmalıdır. Gönüllünün programdan ne tür öğrenme beklentileri içinde olduğunu konuşulması çok faydalı olacaktır.
3. *Yansıtma:* Program boyunca periyodik öğrenme sohbetleri yapılmalıdır. Bu sohbetler grup şeklinde olabileceği gibi bireysel de olabilir. Sohbet sırasında döngünün dört adımı sırasıyla takip edilmelidir.

Yansıtma soruları hazırlamak, gönüllünün döngünün etrafındaki öğrenme süreçlerini tanımlamasına yardımcı olacaktır. Kişiler bazen deneyimlerinin onlar için ne ifade ettiğini kelimelere dökmede zorluk yaşayabilir. Bu zorluğu aşmak için metaforlar kullanılabilir. Örneğin “Geride bıraktığımız hafta bir yemek olsaydı ne olurdu?” diye

sorulabilir, ardından ise bunun nedenlerine odaklanılabilir. Bu tarz sorular “konuşma başlatıcı” olarak adlandırılmaktadır.

4. *Tanıma:* Gönüllünün öğrenme stili tanınmaya çalışılmalıdır. Bu çalışma gönüllü ile birlikte yapılmalıdır. Deneyimsel öğrenme döngüsü etrafında konumlanan dokuz adet öğrenme stili bulunmaktadır.¹
5. *Geribildirim:* Gönüllünün öğrenme sürecine verilen destek konusunda geribildirim alınmalıdır. Öğrenme sürecinde gönüllüye destek veren kişiler oynadıkları roller konusunda esnek davranmalıdır. Unutulmamalıdır ki, söz konusu olan gönüllü merkezli bir öğrenme sürecidir.
6. *Bilgi Aktarımı:* Gönüllüye verdiği destek ve yaptığı iş konusunda eğitimler verilmeli, onunla soyut bilgiler paylaşılmalıdır. Bu soyut bilgiler üzerinde mutlaka bir öğrenme sohbeti yapılmalı ve soyut bilgileri kendi deneyimleri ile ilişkilendirmeleri istenmelidir.
7. *Yetkinlikler:* “8 Anahtar Yetkinlik” ile ilgili paylaşımda bulunulmalıdır. Gönüllülük programı boyunca bu yetkinliklerin hangilerinde ne tür öğrenme kazanımları olabileceği üzerinde durulabilir.
8. *Kazanımlar:* “8 Anahtar Yetkinlik” başlıklarında gönüllülerin neler öğrendikleri konusunda özyansıtma yaptırılmalıdır. Bunu yazılı bir şekilde yapmaları, daha sistematik düşünmelerini kolaylaştıracaktır.
9. *Birlikte uygulama:* Gönüllü koordinatörü olan kişinin bu süreçte bir “öğrenen” olduğunu unutmamak gerekir. Tıpkı gönüllüler gibi koordinatör pozisyonundaki kişilerin de deneyimsel öğrenme döngüsüne tabi olduğu bilinmelidir. Özyansıtma yaparak kendi deneyimlerini paylaşacakları alanların (süpervizyon vb.) oluşturulması elzemdir.

1 Bu konuda detaylı bilgi için www.deneyimselogrenme.com ziyaret edilebilir.

Özet ve Değerlendirme

Gönüllülük süreci, gönüllülerin katkı sunmak istedikleri alanın farkına varması ile başlar; harekete geçme, sürdürme ve değerlendirme aşamaları ile nihayete erer ya da bir döngü olarak yeniden başlatılır. Bütün bu süreç boyunca gönüllüler farklı kazanımlar elde ederler. Gönüllülük, bireylere gündelik hayatlarında ilham veren, olgunluk kazandıran ve potansiyellerini açığa çıkarmalarının önünü açan bir öğrenme deneyimi olarak geri döner. Bazen bunun farkında olurlar, bazen de sonradan bunun farkına varacakları bir “an” yaşarlar.

Kitabın bu bölümünde sivil toplum kuruluşlarında gönüllülerin bu öğrenme “anı”nı tanımlayabilecekleri deneyimsel öğrenme kuramı ve anahtar yetkinlikler konusu ele alınmıştır. Anahtar yetkinlikler sekiz kategoride değerlendirilmiştir. 8 Anahtar Yetkinlik Beceri Matrisinde hem bu yetkinlikler tanımlanmış hem de bu yetkinlikleri geliştirmek için neler yapılabileceğine dair öğrenme adımları belirtilmiştir. *Deneyimsel öğrenme kuramının* tanımı yapılmıştır. Deneyimsel öğrenme kuramının önermelerine göre, bireylerin içinde bulunduğu gönüllülük süreci faaliyetin sonucundan daha önemlidir. Bu nedenle gönüllülük programları deneyimsel öğrenme için muazzam bir alan niteliğindedir. Öğrenme, bireyin diyalektik bir ilişki içinde olduğu dünyaya uyum sağlama sırasında yaşadığı çatışmaların çözümünü gerektirir. Gönüllülük sürecinde yaşanan uyuşmazlıklara ve çatışmalara alan açmak ve gönüllülere bu süreçleri yönetebilmeleri için destek vermek gerekir. Bununla birlikte gönüllülük bir ortak-yaratım süreci olmalıdır. Gönüllü kendisine verilen yönergeleri yerine getiren bir nesne değildir, hareket alanına sahip oldukça parçası olduğu program içinde toplumsal dönüşüme katkı sunan bir özne olarak yer bulur. Her gönüllü bir diğerinden farklıdır; farklı bir yaşam deneyimine ve farklı bir öğrenme stiline sahiptir. Bu durum da gönüllülere olan yaklaşımda unutulmamalıdır. Deneyimsel öğrenme teorisinde, bilgi iki tür bilgi arasındaki etkileşim olarak görülür: sosyo-tarihsel bir bağlamda birlikte inşa edilen toplumsal bilgi ve öğrenenin kendi öznel deneyimi olan kişisel bilgi. Gönüllülük programının kendisi hali hazırda belirli toplumsal bilgiler ile şekillenmiş durumdadır. Gönüllü bu toplumsal bilgilerin yalnızca tek yönlü bir şekilde aktarıldığı pasif bir alıcı olmamalı, bu bilgileri kendi deneyimi ile sentezleyip kişisel bilgisini üretebilen aktif bir özne olmalıdır.

Deneyimsel öğrenme kuramının bu altı önermesi ve bu önerme ile bağlantılı olan felsefi pozisyon yeterince içselleştirilmedikçe deneyimsel öğrenme yöntemlerini kullanmak yalnızca bir teknikten ibaret kalacaktır. Deneyimsel öğrenme döngüsünün tamamını kapsayacak şekilde gönüllülük deneyimi adımları takip edilmelidir. Söz konusu adımlar sadece gönüllüler için değil, gönüllülerin koordinasyonundan sorumlu profesyoneller ya da gönüllüler için de geçerlidir.

Temel Okuma Önerileri

Mustafa Erdoğan. (2020). “Yaygın Eğitim ve Deneyimsel Öğrenme”, Deneyimsel Eğitim Merkezi Yayınları (çevrimiçi erişilebilir).

Kay Peterson, David A. Kolb (2018). *Nasıl Öğrenirsen Öyle Yaşarsın*, Panama Yayıncılık.

Tony Geudens, Peter Hofmann, Luis Amorim, Luba Pavlovova, Simona Costanzo (2013) “International Voluntary Service”, Council of Europe and the European Commission (çevrimiçi erişilebilir).

Özel Sektör Gönüllüleri Derneği, STGM (2009) *STÖ'ler için Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi*.

Ayşe Kadioğlu (2008) “Vatandaşlığın Dönüşümü”, Metis Yayınları.

İleri Düzey Okuma Önerileri

Mustafa Erdoğan (2017). “Ezilenlerin Deneyimsel Pedagojisi”, Deneyimsel Eğitim Merkezi Yayınları, 2017 (çevrimiçi erişilebilir).

Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2017). *The Experiential Educator: Principles and Practices of Experiential Learning*, Kaunakakai, HI: EBL Press.

Nina Eliasoph (2013). *The Politics of Volunteering*. Polity Press, Malden, MA.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı –TÜSEV. (2012). *STK'larda gönüllülük ve gönüllülük politikaları: Vaka analizi*. İstanbul: TÜSEV.

Etkinlik Önerileri

Geri Bildirim Alfabetesi (çevrimiçi erişilebilir)

İletişim Oyunu (çevrimiçi erişilebilir)

Afiş Galerisi (çevrimiçi erişilebilir)

David Kolb ve Alice Kolb Youtube Kanalı (çevrimiçi erişilebilir)

Kaynakça

- AB Konseyi. (2018). Hayat Boyu Öğrenme için Anahtar Yetkinliklere İlişkin 22.05.2018 tarihli Konsey Tavsiye Kararı. https://www.myk.gov.tr/images/articles/TYC/Yayinlar/Hayat_Boyu_Ogrenme_icin_Anahtar_Yetkinlikler_Tavsiye_Karari_2018.pdf.
- Certel, E. (2008) Avrupa Çapında Gençlik Politikaları. Yentürk, Kurtaran ve Nemutlu (Ed.) *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.197-220.
- Erdoğan, M. (2019), *Türkiye Ulusal Ajansı Eğitici Eğitimi Programlarının İçerik ve Yöntemlerinin Deneyimsel Öğrenme Teorisine Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s.8.
- “Key competences for lifelong learning”, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en> (Erişim tarihi: 3/11/2021).
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2017). *The Experiential Educator: Principles and Practices of Experiential Learning*. Kaunakakai, HI: EBLS Press.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: experiences as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Leigh, R. (2011), *Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu*. Türkiye: Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV).
- Musick, M.A. ve Wilson, J. (2008), *Volunteers: A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- “Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning” (2006/962/EC), <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vitgbgrrhw1> (Erişim tarihi: 19/2/2022)
- Öztürk, N. S. (2019), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllülerin Kaynak Geliştirme Süreçlerine Katılımı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 14-16.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı –TÜSEV. (2012). *STK’larda gönüllülük ve gönüllülük politikaları: Vaka analizi*. İstanbul: TÜSEV.
- TEGV. (2017). Anadolu Gönüllüsü Projesi Rehberi. Aralık 2017

7. BÖLÜM

GÖNÜLLÜ PROJELER GELİŞTİRME VE UYGULAMA

Ömer ÖZDİNÇ¹

¹Dr., Genel Müdür, Ser Danışmanlık, İstanbul, Türkiye
E-posta: omer.ozdinc@sd.com.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.07

Gönüllülük uygulamalarında genellikle süreç şöyle işler: Bir sorun tespit ederiz ve bu sorunu ortadan kaldırmaya veya azaltmaya yönelik bir çözümümüz olur. Bunu karşılık beklemeden uygulamaya geçirdiğimizde gönüllülük çalışmalarına katkıda bulunmuş oluruz. Peki bu süreçte tespit ettiğimiz çözümü nasıl hayata geçireceğiz? Nasıl planlayacağız? Hedeflerimiz tam olarak ne olacak? Bu hedeflere ulaşmak için hangi faaliyetleri yürüteceğiz? Bu faaliyetler için gerekli kaynakları nasıl planlayacağız? Bu kaynakları nereden temin edeceğiz? Gönüllü faaliyetlerimizi destekleyecek gelir kaynaklarını nasıl oluşturabiliriz? Dışarıdan nasıl fon bulabiliriz? Çalışmalarımızı fonlayacak kurumlara kendimizi nasıl anlatabiliriz? Tüm bu sürecin istediğimiz şekilde, yani planladığımız kaynaklarla ve bütçeyle gerçekleşmesini nasıl sağlayacağız? İşte tüm bu soruların cevapları aslında tek bir kavramla ilişkili: Proje. Bu sebeple, özellikle son yıllarda gönüllülük ve sosyal sorumluluk çalışmaları söz konusu olduğunda en çok kullanılan kavramlardan biri de “proje” olmuştur. Bu bölümde proje kavramının ne olduğunu, hangi çalışmaları proje olarak adlandırabiliyorken hangilerine bu ismi veremeyeceğimizi, bir fikrin proje üzerinden uygulamaya aktarılırken hangi evrelerden geçeceğini tartışacağız. Projelerin yönetilmesiyle ilgili farklı yaklaşımları ve bir projenin yönetiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği konularını ele alacağız. Bununla birlikte projelerimize nasıl fon bulabileceğimizi, fon veren kurumların istediği proje başvuru dokümanını nasıl hazırlayabileceğimizi örneklerle görmüş olacağız.

Giriş: Proje Nedir Ne Değildir?

Günlük hayatta proje kelimesini çok duyar olduk. İlkokuldaki ödevlerden iş hayatındaki çeşitli faaliyetlere, aklımıza gelen fikirlerden başka odaklarla ilişkisi anlatılmak istenen siyasi aktörlere kadar hayatın birçok alanında proje kelimesi karşımıza çıkıyor. Peki, bunlardan hangisi veya hangileri doğru?

Öncelikle proje tanımlamasına neden ihtiyaç duyulduğundan bahsetmekte fayda var. Eskiden insanoğlu yılın mevsimlerine göre toprağı eker ve biçerdi. Belli mevsimde hasat eder, hasat ettiklerinden belli ürünler üretir, bunları yer, bir kısmını satar, farklı ihtiyaçlarını bu sattıklarından elde ettikleriyle tedarik ederdi. Bu döngü bu şekilde her yıl tekrarlanırdı. Hayvancılık, zanaat ya da ticaretle uğraşanların hayatı çok farklı değildi. Hayat, çoğu eski insan için belli bir rutini takip eden *operasyonlar* zinciri şeklinde ilerlerdi.¹

Kentleşmenin artışı ve Endüstri Devrimiyle birlikte bu operasyonlardan farklı olarak yeni ihtiyaçların gerektirdiğı “benzersiz” işlerin sayısı artmaya başladı. Yeni ürünler, yeni teknolojiler, yeni girişimler, yeni organizasyon biçimlerinin ortaya çıkması artık sık görülen bir durumdu. Bu “yeni şey”lerin ortaya çıkartılmasına yönelik çabaların farklı bir şekilde sınıflandırılması gerekiyordu. İşte tam da bu noktada *proje* kavramı bu “benzersiz” çabaları rutin operasyonlardan ayırmak için imdada yetişti. Artık bu tür çabalar “proje” olarak adlandırılmalıydı.

Kelime tanımı olarak ön tasarım, çizelgeye dökülmüş ifade anlamındaki “proje” kavramının kökü Latince “projectum”dur. Projectum da “aksiyondan önce” anlamına gelen proicere’den türemiştir. (Oxford Dictionary of English, 2021) Proje yönetimi alanında en çok itibar edilen kurumlardan Project Management Institute’ün (Proje Yönetimi Enstitüsü, PMI) tanımlamasına göre proje, “Sonucunda benzersiz bir ürün, hizmet veya sonuç oluşması için yapılan geçici uğraş”tır. (Project Management Institute Türkiye [PMI Türkiye], 2017). Proje kavramını diğer faaliyetlerden ayıran en önemli iki özellik geçici olması ve bu faaliyetlerden murat edilenin benzersiz bir sonuç oluşturmasıdır. Bahsedilen uğraş da aslında tek bir faaliyet değil, bir faaliyetler bütünü olarak düşünülebilir. Örneğin, içeriğı önceden tanımlanmış bir eğitim vermek tek başına bir proje değilken, özel bir eğitim çalışması için ihtiyaç analizi yapıp müfredat ve eğitim materyali hazırlayarak sonrasında da pilot eğitimlerle müfredat ve içeriğı son haline getirmek, faaliyetler bütününden oluşan bir proje olarak değerlendirilebilir.

Bir çalışmanın proje olabilmesi için sahip olması gereken özellikler şunlardır:

1 Bazen bu rutinin dışında “benzersiz” işler de yaptığı olmaz değildi. Örneğin bir kale ya da hisar, ibadethane, büyük heykeller yapmak gibi.

- Kesin başlangıç ve bitiş tarihi,
- Birden çok faaliyeti gerektirmesi,
- Sonucunda gerçekleşmesi beklenen spesifik bir amacı (veya amaçları) olması,
- Bir finansman ve kaynak limiti olması.

Tüm bunlardan hareketle proje belirli amaçlara, belirli süre ve kaynaklarla ulaşma hedefindeki faaliyetler bütünü olarak tanımlanır. Bu noktada amaç, süre ve kaynağın projenin üç temel kısıdını oluşturduğunu ve bunlara proje literatüründe *üçlü kısıt* dendiğini de kaydetmekte yarar var. Bu şu anlama gelir: Süreyi kısaltmak için kaynağı artırmalı ve/veya amaçları daraltmalı, kaynağı azaltmak için amaçları daraltmalı ve/veya süreyi artırmalı, amacı genişletmek için kaynağı ve/veya süreyi artırmalı gibi.

Hayatın akışı içinde sürekli tekrarlanan faaliyetler *operasyon* olarak adlandırılır ve bunlar proje olarak değerlendirilmez. Örneğin:

- Detaylı bir şekilde planlanmamış, hedefleri, kaynağı ve süresi tanımlanmamış fikirler,
- Gezi, piknik faaliyetleri, konuşmacı etkinliği, gıda yardımı, muhasebe operasyonları, periyodik raporlar, eğitimler, her yıl verilen bursların operasyonları.

Sosyal Proje Nedir?

Önceleri daha çok ticari faaliyetler yürüten kuruluşlarda kullanılan proje kavramının son yıllarda gönüllülük faaliyetleri, STK ve kamu faaliyetlerinde de sık sık kullanılmaya başlandığına tanık oluyoruz. Bu alanda yapılan projeleri diğer projelerden ayırmak için genellikle sosyal proje kavramı kullanılıyor. Peki, sosyal projeyi tam olarak nasıl tanımlayabiliriz?

Bahsettiğimiz proje özelliklerini taşıyan ve toplumun genelini ilgilendiren sorunlara dair çözüm üretmeyi veya toplumsal gelişmeye ulaşmayı hedefleyen çalışmalara *sosyal proje* denir.

Neden daha önce gönüllülük gibi bazı sosyal çalışmalar için proje kavramı çok kullanılmazken son yıllarda daha çok kullanılıyor, sorusunun cevabı da sosyal projelerin amaçlarını anlamak bakımından önemlidir. Bu çerçevede aşağıdaki maddeler sıralanabilir:

- Hedef kitlenin beklentisi doğrultusunda burs, insani yardım, bilgilendirme etkinlikleri yerine daha kapsamlı ve yenilikçi yöntemlerle hedeflere ulaşılabilmesi
- Toplumsal sorunlara etkili ve kalıcı çözüm bulabilmek için birçok faaliyeti barındıran ve içinde analiz, çözüm geliştirme ve uygulama fazlarının olduğu kapsamlı çalışmaların yapılması ihtiyacı

- Sosyal çalışmalara kaynak sağlayan ulusal ve uluslararası kurumların sıralayacağımız sebeplerle sonu proje bazlı çalışmaları fonlamayı tercih etmesi: Başvuruların içinden hangilerine destek vereceklerini daha kolay belirlemek, faaliyet sürecini ve sonucunu daha kolay izlemek, çalışmanın sonunda hedeflenen kriterlere ulaşılabilmesini temin etmek, çalışma sonrasında hedeflenen etkinin sürdürülebilirliğini sağlamak vb.

Fikirden Uygulamaya: Bir Projenin Serüveni

Fikirlerin tek başına proje olarak tanımlanamayacağı daha önce belirtilmişti. Buna karşın, unutulmamalıdır ki her proje bir fikirle başlar ve belli aşamalardan geçerek hayata geçer. Bu aşamaları Şekil 1’de görüldüğü üzere sıralayabiliriz:

Şekil 1. Projelerde fikirden uygulamaya geçme aşamaları.

Fikir Geliştirme: Bir ihtiyaç veya arzudan yola çıkar ve eşleşme sonucunda oluşur. Bu eşleşme bir sorunun başka bir alanda geliştirilen bir çözümle eşleştirilmesi şeklinde olabilir. Örneğin, işsizlik sorununu internet teknolojisiyle eşleştirerek buradan bir çözüm üretmeye çalışmak veya eğitim ihtiyacı olan insanları eğitimcilerin boş zamanlarıyla eşleştirmek veya belli bir alandaki insan haklarının savunuculuğunu yeni medya araçlarıyla eşleştirmek gibi.

Proje Analizi: Fikrin hayata geçme imkanı ve etkisi objektif veriler ve öngörülerle anlaşılmaya çalışılır. Bu aşamada aynı zamanda bir proje önerisi dokümanı hazırlanabilir. Bu dokümana iş planı, fizibilite, proje başvuru formu gibi isimler de verilir. Bu aşamada öncelikle, mevcut durum ve ihtiyaç analizleriyle gerçekleştirilecek hedefler ve yapılacak faaliyetler zaman ve kaynak gereksinimleri de göz önünde bulundurularak belirlenir. Bütçe ve kaynak gereksinimi bu sebeple bu aşamada ortaya çıkar.

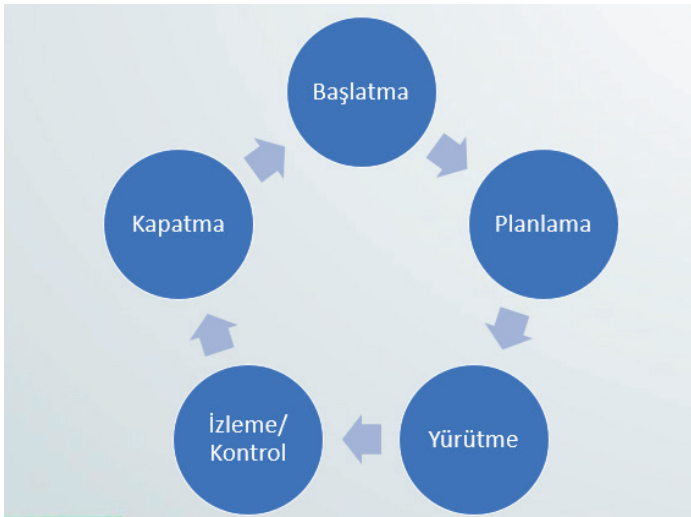
Proje Seçimi: İster bir STK ister sosyal projelere fon veren farklı bir kuruluş olsun, proje yürüten örgütlenmelerin kendisine ulaşan tüm projeleri hayata geçirmesi veya desteklemesi çoğunlukla mümkün olmaz. Kendisine ulaşan projeler içinden bir kısmını seçmek, bir kısmını da elemek mecburiyetinde kalır. Bu seçim süreci; projelere ayrılan toplam kaynak, kurumun stratejisi, kurum politikası ve taktikleri ile uyum, projelerin amaçladığı etki, ulaşacağı hedef kitle gibi kriterler ışığında yürütülür.

Proje Yürütümü: Seçilen projelerin proje yönetim metodolojisine göre yönetildiği aşamadır. Bu aşamada projeler bir taraftan planlandığı şekilde yürütülürken diğer taraftan tanımlanan bütçeden, süreden ve hedeflerden sapmaması için sürekli izlenir. Bir sapma gerçekleşmesi veya sapma ihtimali ortaya çıkması durumunda planlar güncellenir.

Sonlandırma ve Yayılım: Fikir artık hayata geçmiştir. Örneğin, belli bir kitledeki işsizlik probleminin çözümü için bir eğitim programı tasarlanmış, söz konusu eğitimin uygulamaları yapılmış, işverenlerle onları birleştirecek bir internet portalı tasarlanmış ve bazı eğitimler videoya çekilerek proje bittikten sonraki etkinin devam etmesi için planlama yapılmıştır. Bu noktada projede yaşanan olumlu-olumsuz deneyimlerin kayda alınması, sonraki projelerin etkinliği ve verimliliğini arttırmak için son derece önemlidir. Ayrıca internet portalı, erişilebilir eğitim videoları ve eğitim içerikleriyle de projenin etkilerinin sürekliliğini temin edilmeye çalışılır.

“Proje Döngüsü” Kavramı

Proje literatüründe projelerle ilgili bir diğer kavram da proje yaşam döngüsü veya proje döngüsüdür. Bu kavram, projelerin belli bir döngüsellikte ilerlediğini anlatmak için kullanılır. Projelerde faaliyetlerin planlanması ve planlamanın sürekli gözden geçirilmesi önemlidir. Daha önce de ifade edildiği gibi projeler belli bir amacı, belli bir süresi ve belli bir kaynağı olan faaliyetler bütünüdür. Proje sonunda süreyi ve kaynakları aşmadan arzulanan hedeflere ulaşılabilmesi için işlerin planlandığı gibi ilerleyip ilerlemediğinin kontrolü sürekli yapılarak gerekirse planlamalarda revizyonlar yapılmalıdır. Her bir proje ve hatta her projenin alt faaliyeti, projenin sistematik bir şekilde ilerlemesi için aşağıdaki işlevleri gerçekleştirmek zorundadır:

Şekil 2. Proje Yaşam Döngüsü.

Başlatma: Projenin ve faaliyetlerin başlatıldığı aşamadır. Bu aşamada ilgili projeden ve faaliyetten kimlerin neler beklediği ve kısıtların neler olduğu tanımlanır.

Planlama: Başlangıçtaki beklentilere ulaşmak için gerekli alt faaliyetler tanımlanarak hangi zamanlarda ve kaynaklarla gerçekleşeceği tanımlanır.

Yürütme: Planlanan proje faaliyetlerinin fiili olarak hayata geçtiği aşamadır. Tanımlanmış faaliyetler belirlenen kaynaklarla ve sürelerde gerçekleştirilmeye çalışılır.

İzleme/Kontrol: Yürütmenin planlandığı gibi ilerleyip ilerlemediğinin kontrol edildiği aşamadır. Belli sürelerde istenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı, faaliyetlerin gerçekleşip gerçekleşmediği, kaynak ve sürelerde bir sapmanın olup olmadığı temel olarak kontrol edilir. Her bir faaliyet yürütülürken eş zamanlı olarak izleme ve kontrole tabi tutulabilir.

Sonlandırma: Faaliyetlerin tamamlandığı aşamadır. Sonuçlar ve deneyimler raporlanır, sonraki proje ve faaliyetlerin planlanmasında buradaki sonuçlar dikkate alınır.

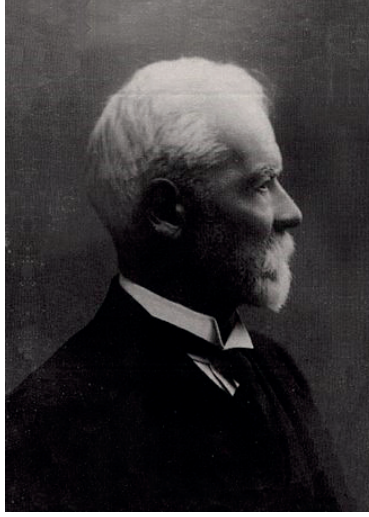
Proje Yönetimi

Projelerin temel özelliklerinin belirli amaçlar, sınırlı kaynaklar ve belirli sürelerle sahip olmaları (üçlü kısıt) olduğundan bahsedilmişti. İşte bu noktada, söz konusu amaçlara belirli kaynak ve süre kısıtlamalarına uyarak ulaşılmasını sağlamaya yönelik tüm çabalar *proje yönetimi* olarak adlandırılır.

20. yüzyıla kadar proje kapsamında değerlendirilecek işler daha ziyade inşaat alanı ile sınırlıydı. Daha önceden yapılmış yapılara benzemeyen yapıların inşa edilmesi için tam olarak bu şekilde isimlendirilmese de bir proje yönetimi yaklaşımı gerekiyordu. Özellikle de mimari alanda yapılan gösterişli sanat eserleri, bugünkü manada olmasa da, proje yönetim fonksiyonları ve becerilerinin bu alanda bir pratik olarak kullanıldığının en büyük göstergelerindendir. Mısır'daki tarihi piramitler, Çin Seddi, farklı kültürlerde öne çıkan tapınaklar ve saraylar tarihteki proje yönetimi becerilerinin varlığına işaret ederler.

Modern proje yönetimi yaklaşımının ise ABD'nin askeri kuvvetleri tarafından atom bombasının geliştirildiği Manhattan Projesi ile başladığı yönünde genel bir kabul vardır. Buna bağlı olarak 1950'ler bu yaklaşımın farklı sektörlere yayılmaya başladığı yıllar olarak kayda geçmiştir.

Proje yönetimi yaklaşımının araçları için en çok faydalanılan isimler, Amerikalı makine mühendisi Henry Gantt (1861-1919) ile Fransız maden mühendisi Henri Fayol'dur (1841-1925).

Fotoğraf 1. Henri Fayol (1841-1925).²

Gantt, bugün özellikle iş planında sıkça kullanılan Gantt Şemasının tasarlayıcısıdır. Fayol ise Fayolizm olarak da adlandırılan ve işletme yönetiminde büyük kırılmaya sebep olan öngörü ve planlama merkezli teorisiyle proje yönetimi alanını derinden etkilemiştir.

Bugün Project Managemet Institute (Proje Yönetimi Enstitüsü, PMI) gibi kurumlar üzerinden proje yönetim teknikleri geliştirilmekte ve bunlar standartlaştırılmaktadır. Bununla birlikte dönemsel ihtiyaçlara bağlı olarak çevik metodoloji gibi yeni yöntemler de kullanıma geçmektedir. İş dünyası bugün kendi ihtiyacına yönelik çözümleri kendi içinden çıkarmaktadır.

“

Gantt Şeması

Projelerde gerçekleştirilecek temel faaliyetler ve onların alt faaliyetlerinin zaman planında gösterildiği şemalardır. Görsel olarak en sol sütunda proje boyunca yapılacak faaliyetler listelenir. Bu faaliyetlerin gösteriminde bir hiyerarşik ilişki de söz konusudur. Ana faaliyetlerin alt faaliyetleri, sağa doğru girintili bir şekilde listelenir. Gantt Şeması sayesinde projeyi yöneten kişiler tek bir şemada hangi tarihte hangi faaliyetlerin tamamlanması gerektiğini görmüş olur. Bunu isterlerse ana faaliyetler, isterlerse de alt faaliyetler bazında takip ederler. Gantt Şeması, proje yönetiminde en önemli kısıtlardan biri olan zamansal sapmaları takip etmek için en yaygın kullanılan araçtır. Yine projenin çıktılarının ortaya çıkıp çıkmadığını izlemek için de kullanılabilir.

”

2 Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Fayol.

Proje Yönetiminde Kullanılan Yöntemler

Proje yönetimi aslında bir yöntemler ve teknikler setidir. Farklı amaçlar için farklı yöntemler kullanılır. Bu tekniklerin bazıları proje yönetimine özgü de değildir. Örneğin, Gantt Şeması, Risk Analizi, Bütçeleme gibi teknikler birçok alanda kullanılmaktadır. Proje yönetimi yaklaşımı kapsamında ise bu teknikler belli bir sırayla bir araya getirilerek proje yöneticilerinin herhangi bir şeyi gözden kaçırmalarının önüne geçilmeye çalışılır.

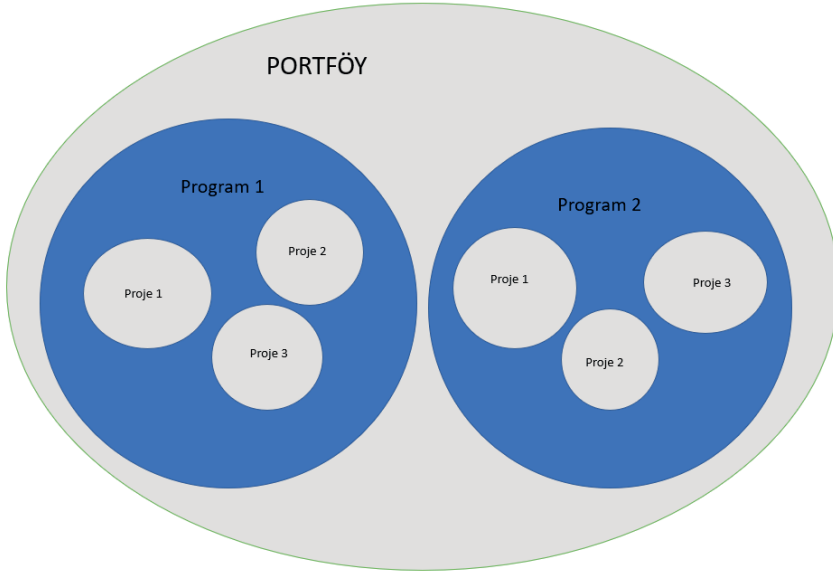
Proje yönetiminin detaylarına geçmeden önce aynı anda birden fazla projeye sahip olan kurumların bu süreci nasıl yönettiğinden kısaca bahsetmekte fayda var. Birçok projeyi aynı anda yönetmek, projelerin etkinliğini ve verimliliğini takip etmeyi de zorlaştırır. Ayrıca çoğu zaman bir proje tek başına bir sorunun çözümünde yeterli gelmez. Bunun için projeler arasında hiyerarşik ilişkilerin kurulması gerekir. Aynı amaca hizmet eden ve birlikte daha iyi bir çözüm ortaya koyan projeler *programlar* altında toplanır. Program “Tek tek yönetildiğinde sağlanamayan faydayı ve kontrolü elde etmek veya artırmak için koordinasyon içerisinde yönetilen bağlantılı projeler grubu” olarak tanımlanır. Aynı temaya sahip programların altında bazı alt temalar olabilir. Proje sayısı fazlaysa bu alt temalardan yola çıkarak *alt programlar* oluşturulur. Bir kuruluştaki birden fazla program da olabilir, bu programlar farklı stratejik amaçlara hizmet ediyorsa bunlar da farklı *portföyler* altında toplanır. Portföy de “stratejik amaçların ve hedeflerin gerçekleşmesi süreci kapsamında tedarik yönetiminin daha etkili yapılabilmesi için bir araya getirilmiş/gruplanmış projeler ve programlar bütünü,” şeklinde tanımlanmaktadır (PMI Türkiye, 2017).

Bir örnekle anlatmak gerekirse: Dezavantajlı gruplar hakkında bir portföy hazırlanır. Bu portföy altında dezavantajlı grupların topluma adaptasyonu ve toplumun dezavantajlı gruplar hakkında bilinçlendirilmesi olarak iki ayrı program hazırlanabilir. Birinci program için hazırlanabilecek projeler;

Proje 1: Dezavantajlı grupları iş hayatına hazırlamak.

Proje 2: Dezavantajlı grupların toplumsal uyumu

Proje 3: Dezavantajlı gruplar için erişilebilirliğin artırılması

Şekil 3. Portföy-program-proje ilişkisi.

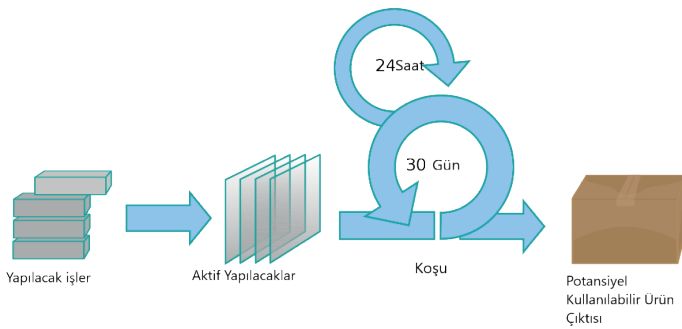
Proje yönetimindeki en yaygın yöntemler ve çevik yaklaşımlar genelde iki şekilde sınıflandırılır. Bunlardan ilki geleneksel proje yaklaşımı olan *Şelale Proje Yönetimi*'dir. Süreçler ardışık olarak ilerler. Önce ihtiyaç analiz edilir, sonra kapsam tanımlanır, ardından planlama ve yürütme yapılır. Mantıksal Çerçeve ve PMI'in Proje Yönetimi yaklaşımları bu kapsamda değerlendirilebilir. Yakın dönemde ortaya çıkan ve daha çok yazılım, elektronik gibi bilgi teknolojilerindeki ihtiyaçlardan yola çıkan yaklaşım ise *Çevik Proje Yönetimi*'dir. Mantıksal Çerçeve, PMI Proje Yönetimi ve Çevik Proje Yönetimi yaklaşımları şu şekilde özetlenebilir:

Mantıksal Çerçeve: Sosyal projelerde en çok kullanılan yöntem mantıksal çerçeve yaklaşımıdır. Projelerin planlanmasına ve izlenebilirliğine daha çok odaklanan bu yaklaşım özellikle projelere hibe veren kurumların kısa sürede projenin temel mantığına hakim olması ve projeyi izleyecekleri hedefler ile bu hedeflerin izleneceği araçları anlayabilmeleri için kullanılmaktadır. Sosyal amaçlara ulaşmayı hedefleyen aktörlerin yaptıkları analizlere bağlı olarak amaç ve araçları rahat bir şekilde kurgulamasına imkan sağlar.

Proje Yönetimi (PMI): Proje Yönetimi Enstitüsünün (PMI) tanımladığı proje yönetimi yaklaşımıdır. Başta inşaat, yazılım sektörleri olmak üzere daha ziyade özel sektörde ve bazı büyük kamu kuruluşlarında kullanılır. Bu tür kuruluşlarda genelde kurum içindeki tüm projelerin koordinasyonunu yürüten bir Proje Yönetim Ofisi (PYO [Project Management

Office, PMO]) bulunur. Genellikle PMI'in verdiği PMP (Proje Yönetimi Uzmanı [Project Management Professional]) sertifikasına sahip proje yöneticileri projelerde görev alırlar. Bütçesi ve insan kaynağı fazla, süresi de uzun olan projelerde daha çok kullanılır. Birçok tekniği barındırır ve dokümantasyon zorunlulukları fazladır. 10 tane modülün eş zamanlı yürütülmesi esasına dayanır. Bahsedilen belirtilen proje döngüsü aşamaları her bir modül için ayrı ayrı işletilir. Söz konusu modüller ve her bir aşamada hangi faaliyetleri kapsadıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Çevik Proje Yöntemi: Proje Yönetiminin klasik yöntemleri bazı durumlarda yeni ihtiyaçlara tam anlamıyla karşılık vermekte zorlanmıştır. Örneğin, bir faaliyetin tamamen bitmesinden sonra diğer faaliyete geçileceği varsayımı yazılım ve elektronik sektöründe tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için Çevik adında bir yöntem geliştirilmiştir. Genel işleyişi, bir faaliyetin bitmeden diğerinin başlaması, bir süre duraklaması daha sonra diğerinin bir aşamasında aldığı verilerden tekrar devam etmesi gibi bir seyir üzerine kuruludur. Ayrıca biten faaliyetler ihtiyaca göre tekrar başlayabilmektedir. Diğer bir deyişle sıralı ilerleme yerine yinelemeli (*iterative*) ilerleme kullanılmaktadır. Bu yöntem özellikle yazılım geliştirme projelerinde çok işe yaramaktadır. Çevik Yaklaşımında, Proje Yönetimindeki gibi süreçler ve metotlar değil kişiler, etkileşimler ve değişimler önemlidir. Genellikle bir yazılım veya yazı tahtası üzerinden ilerler süreç. Tamamlanan işlerin planlananlarla karşılaştırılması bu yöntemde de önemlidir ama tüm faaliyetler çok detaylı şekilde baştan planlanmaz. Çevik Proje Yönetimi genel bir yaklaşım olduğu için bir uygulama aracına ihtiyaç duyar. En yaygın uygulama aracı Scrum'dır.

Şekil 4. Scrum proje yönetim şeması.³

Çevik yaklaşım, daha çok yazılım projelerinde kullanılmakla birlikte maliyet ve ekipman planlamasından ziyade insanların yapacakları işlerin planlanmasına ihtiyaç duyulan ve

3 Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Scrum_process.svg.

faaliyetlerin kaç kez tekrarlanacağını veya olup olmayacağını kesin bilinmediği tüm projelerde kullanılabilir.

Proje Yönetiminde Dikkat Edilecek Hususlar

Projelerin planlanmasında, organizasyonunda ve izlenmesinde önemli bazı hususlar vardır. Projelerin sağlıklı bir şekilde neticelendirilebilmesi ve maksimum verimlilik sağlanması için bu noktalara dikkat edilmelidir. Projelerin *planlanması* sırasında dikkat edilecek hususlar şu şekildedir:

- Planlama aşamasının uzun tutulması ve ayrıntıların atlanmaması
- Benzer tecrübeye sahip kişi/kurumlarla öncesinde görüşmeler yapılması
- Risk planının⁴ iyi yapılması ve risklerin gerçekleşme durumunun izlenmesi
- Bütçeleme sırasında teknik detayları içerecek şekilde en az üç yerden proforma faturalarının alınması
- Teklif alınan tedarikçinin referans işlerinin sorulması ve bu durumun doğrulanması
- Mümkünse teknik ekip üyelerinin teknik şartname oluşturmalarının sağlanması
- Ekip içerisinde faaliyetlere yönelik yeterli teknik bilgi ve tecrübe olmaması durumunda gönüllü veya ücretli danışmanlık alınması
- İş paketlerinin bütüncül ve birbiriyle ilişkili faaliyetleri kapsayacak şekilde tanımlanması ve başarılı olarak tamamlandığıyla ilgili ölçülebilir performans kriterlerinin oluşturulması

Projenin *organizasyonu* ve *koordinasyonunda* dikkat edilecek hususlar aşağıdaki gibidir:

- Sorumlulukların dengeli ve doğru kişilere dağıtılması
- Ekip oluştururken geçmiş deneyimlerin göz önünde bulundurulması
- Ekibin iş planı takibinin yazılı ortamda ve canlı olarak kayıt altına alınması (örneğin, Google e-tabloları kullanılabilir)
- Kilit ekip arkadaşlarıyla rutin gözden geçirme toplantılarının yapılması
- Yazılı iletişime önem verilmesi
- Sorumluluk ve koordinasyon görevlerinin farklı kişilere paylaştırılması
- Dar boğazların erken tespiti ve önlem alınması

Projenin *izleme* ve *denetiminde* dikkat edilecek hususlar aşağıdaki gibidir:

- Zaman, bütçe ve başarı kriterlerindeki sapmaların izlenmesi, anında müdahale edilmesi

4 Bölüm sonundaki proje yazımı başlığında anlatılacaktır.

Tablo 1. Proje yönetimi modülleri ve kapsadıkları faaliyetler (Kaynak: PMBOK 6).

Bilgi Birikimi Alanları	Proje Yönetimi Süreç Grupları				İzleme ve Kontrol	Kapanış
	Başlangıç	Planlama	Yürütme			
Entegrasyon Yönetimi	Proje Başlatma Belgesinin Geliştirilmesi	- Proje Yönetim Planının Geliştirilmesi	- Proje Çalışmalarının Yönlendirilmesi ve Yönetilmesi	- Proje Çalışmalarının İzlenmesi ve Kontrolü - Entegre Değişiklik Kontrolünün Gerçekleşmesi	Proje/Fazın Kapatılması	
Kapsam Yönetimi		- Kapsam Yönetiminin Planlanması - Kapsamının Tanımlanması - İş Kırılım Yapısının Oluşturulması		- Kapsamın Onaylanması - Kapsamın Kontrolü		
Zaman Yönetimi		- Zaman Çizelgesi Yönetiminin Planlanması - Aktivitelerin Tanımlanması - Aktivitelerin Sıralanması - Aktivite Kaynaklarının Tahmin Edilmesi - Aktivite Sürelerinin Tahmin Edilmesi - Zaman Çizelgesinin Geliştirilmesi		- Zaman Çizelgesinin Kontrolü		
Maliyet Yönetimi		- Maliyet Yönetiminin Planlanması - Maliyetlerin Tahmin Edilmesi - Bütçenin Belirlenmesi		- Maliyetlerin Kontrolü		
Kalite Yönetimi		- Kalite Yönetiminin Planlanması	- Kalite Güvencesinin Sağlanması	- Kalitenin Kontrolü		
İnsan Kaynakları Yönetimi		- İnsan Kaynakları Yönetiminin Planlanması	- Proje Ekibinin Oluşturulması - Proje Ekibinin Geliştirilmesi - Proje EkibininYönetilmesi			

Tablo 1. Devamı.

İletişim Yönetimi		- İletişim Yönetiminin Planlanması	- İletişimin Yönetilmesi	- İletişimin Kontrolü	
Risk Yönetimi		- Risk Yönetiminin Planlanması - Risklerin Tanımlanması - Niteliksel Risk Analizinin Yapılması - Niceliksel Risk Analizinin Yapılması - Risk Yanıtlarının Planlanması		- Risklerin Kontrolü	
Tedarik Yönetimi		- Tedarik Yönetiminin Planlanması	- Tedariklerin Yürütülmesi	- Tedarik İşlerinin Kontrolü	Tedariklerin Kapanışı
Paydaş Yönetimi	Paydaşların Belirlenmesi	- Paydaş Yönetiminin Planlanması	- Paydaş Katılımının Yönetilmesi	- Paydaş Katılımının Kontrolü	

- Nakit akış planının çok iyi izlenmesi ve sapmalara anında müdahale edip planları revize etmek
- Revizyon durumunda bundan etkilenen herkesin hızlı bir şekilde haberdar edilmesi
- Proje bittiğinde hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin kontrol edilmesi ve sonuçların ilgili kişilerle paylaşılması

“

Teknik Şartname

Projede satın alınması planlanan kaynakların hangi özelliklere sahip olması gerektiğinin, nasıl tedarik edileceğinin ve kullanılacağı ve ayrıca kullanım sırasında beklenen bakım/destek gibi hizmetlerin tüm detaylarıyla belirtildiği dokümandır. Bu sayede o kaynağı satacak olan tedarikçi nasıl bir ürün/hizmet sağlayacağını bilir ve ona göre teklif verir. Aynı zamanda satın alma gerçekleştikten sonra iki taraf arasında belirsiz bir husus kalmamış olur. Örneğin, bir eğitim müfredatı hazırlanacaksa kaç modülden oluşacağı, hedef kitlesinin ne olacağı, ne kadar sürede yapılacağı, ekipte hangi nitelikte kişilerin görev almasının beklendiği, ne kadar sürede yapılacağı, teslim edilecek dokümanların hangi standartlarda olacağı, telif hakkının kimde olacağı, revizyon taleplerine ne kadar sürede dönüş yapılacağı vb. hususlar detaylarıyla yer belirtilmelidir.

”

Projelerin Finansmanı: Kaynak Geliştirme

Daha önce de belirttiğimiz üzere belirli bir kaynağa sahip olmak projelerin temel özelliklerindendir. Kamu kurumları topladıkları vergiler, şirketler ise elde ettikleri ticari kârlar üzerinden projeleri destekler. Peki, tamamen bu kurumların dışında geliştirilen ve kâr amacı gütmeyen sosyal projelerin ihtiyaç duyduğu kaynaklar nasıl sağlanabilir?

Öncelikle ihtiyaç duyduğumuz kaynaklar için dışarıdan iki türlü katkı alabileceğimizi bilmekte fayda var. Bunların ilki *nakdi katkı* olarak adlandırılmakta olup parasal katkıyı anlatmak için kullanılır. Diğeri ise *ayni katkı* olarak adlandırılmakta olup kaynakların doğrudan projeye verilmesiyle ilgili olarak kullanılır: örneğin, bir otomobilin proje ekibine tahsis edilmesi, konferans salonu ya da projeksiyon cihazı vb. imkanların kullanılması gibi...

Projelerde mali ve ayni kaynakların bulunması için yürütülen faaliyetlere *kaynak geliştirme* denir. Kaynak geliştirmenin birçok yöntemi bulunur ama öncelikle bu faaliyetin ilkelerini bilmekte fayda vardır:

- Kaynak geliştirme bir rekabet ortamıdır. Sosyal projeleri desteklemek için ayrılan kaynaklara sizin dışınızda başka proje sahipleri de başvuruyor. Dolayısıyla sizin projeniz daha cazip olmalı.

- Kaynak geliştirme bağış verenle alan arasında çift taraflı bir alışveriştir. Kaynakları sağlayan kurum veya kişilerin bunun karşılığında maddi veya manevi birtakım beklentileri bulunur. Bu beklentileri iyi analiz etmeli ve iletişim stratejisi başta olmak üzere farklı stratejilerde bu durumu göz önünde bulundurmalısınız.
- Kaynakların sürekliliği önemlidir. Sürdürülebilir kaynak geliştirme modelleri kurgulamalısınız.
- Kaynağı sağlayacak kurum ve kişinin gözünden bakarak muhtemel riskleri ve bu riskleri azaltan önlemleri tanımlamalısınız.
- Başarı kriterlerini net olarak tanımlamalı, bu kaynağın sebep olacağı faydaları ölçülebilir ve gözlemlenebilir şekilde sunmalısınız.
- Kaynak gerektiren projeler kaynak talebinde bulunanın kurumsal stratejisiyle veya yetkinlikleriyle uyumlu olmalıdır.
- Bir projenin tüm bütçesinin bir yerden karşılanmasının zorlaştığı durumlarda, proje alt birimlere ayrılarak “fonlama birimleri” oluşturulabilir. Örneğin, projenin içindeki inşaat maliyeti inşaat firmalarından, binanın içindeki beyaz eşya ihtiyacı için ise beyaz eşya satıcısından aynı katkı isteyebilirsiniz.
- Hangi kurum ve kişilere başvurulabileceğinizi belirlerken geçmiş deneyimler ve verileri önemsemeli, hangi aktörlerin geçmişte hangi yöntemlerle ikna edilerek benzer projelere katkı yaptığını araştırmalısınız.

Kaynak Geliştirme yöntemlerini üç başlıkta sınıflandırabiliriz: (1) ticari gelir oluşturma, (2) bireysel ve kitlesel bağış toplama, (3) kurumsal proje destekleri.

“

Performans Kriteri

Bir faaliyeti yürütürken o faaliyetin istediğimiz etkiyi oluşturup oluşturmadığını ölçmek için tanımlanan kriterlerdir. Sosyal projeler için örnek vermek gerekirse, eğitim içeren projelerde eğitimlere katılanların sayısı, eğitime katıldıktan sonra ilgili konuda amaçlanan bilgi ve fikir değişikliğine ulaşmış olup olmadıklarını ölçen testlerin sonuçları, istihdamın artışıyla ilgili bir proje için istihdam edilen kişi sayısı, toplumsal farkındalık için oluşturulan bir sosyal medya içeriğinin görüntülenme sayısı vb. veriler projenin gerçek anlamda istenen etkiyi oluşturup oluşturmadığıyla ilgili fikir verir.

”

Ticari Gelirler

Gönüllülük projelerini fonlamak için başvurulabilecek yöntemlerden biri ticari gelir oluşturmaktır. Bu durumda hedef kitleye sadece manevi değil aynı zamanda (bazen sadece)

ekonomik bir avantaj da sunulmalı ve bu avantaj alternatiflere göre daha cazip olmalıdır. Bu tür çalışmalara ev hanımlarının hane gelirini artırmak için dikiş, nakış yaptırıp ortaya çıkan ürünleri internetten satmak, ücretsiz verilecek bir eğitimi fonlamak için belirli bir kitleye ücretli eğitimler vermek, küçük üreticiyi doğrudan tüketiciyle birleştiren bir portal üzerinden yapılan alışverişten gelir elde etmek, bölgesel kalkınma projelerinde üreticileri örgütleyip ürünlerinin ticarileştirilmesine aracılık etmek gibi birçok faaliyet örnek olarak verilebilir.

Son zamanlarda giderek daha çok duyulan sosyal girişimcilik ve sosyal işletme kavramları aslında ticari geliri sürdürülebilir kılan ve bu sayede sosyal çalışmaların kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayan modellerin kurulduğu yapılardır.

Sosyal projelerde ticari gelir elde ederken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar şunlardır:

- Serbest pazar koşullarına göre hareket edildiği unutulmamalı, ticari değer net olarak tanımlanmalı ve tanımlanan ticari değer hedef kitle tarafından kabul görmesini sağlayacak özelliğe sahip olmalıdır.
- Projenin sosyal boyutu kullanılarak haksız rekabete yol açılmamalıdır.
- Sosyal projelerle ticari gelirin yan yana geldiği noktada çalışmanın amacıyla ilgili şüphelerin oluşma riski artar. Bu sebeple şeffaflık, doğru iletişim ve kriz yönetimi çok önemli hale gelir. Gelir ve giderler ilgili kişilere açık olmalı, kayıtlar detaylı tutulmalıdır.
- Suiistimallerin ve yolsuzlukların önüne geçecek iyi bir denetim sistemi kurulmalıdır.

Bireysel ve Kitlesele Bağışlar

Sosyal projeleri desteklemek isteyen ve karşılığında maddi bir çıkar beklemeyen kitleden gerekli kaynağın elde edildiği kaynak geliştirme yöntemidir. Bireysel ve kitlesele olmak üzere iki temel grupta sınıflandırılabilir.

Bireysel Bağışlar

Gerekli kaynağın doğrudan ilgili sosyal konuda duyarlılığı olan bireylerden elde edildiği yöntemdir. Bu yöntemde hedef kitlenin iyi tanınması ve onlara sosyal projeyi doğru şekilde tanıtmak, uygun destek yöntemleri sunmak, iletişimi sürdürerek desteğin sürekliliğini ve yayılımını sağlamak gibi konular önemli hale gelir.

Bağış yapan bireylerin bu eylemlerindeki motivasyonları şunlar olabilmektedir:

- Bireysel: Kendisinin olumlu veya olumsuz bir tecrübe yaşamış olması, ör. kendisi de yetim olan ve yetimlere destek veren bir STK'dan destek gören bir kişinin ileride o STK'yı desteklemesi veya ailesinden biri engelli olan bir kişinin aynı alandaki bir

projeye bağışta bulunması.

- Finansal/ekonomik: Belli bir itibar veya çevre kazanarak ekonomik fayda sağlaması.
- Hizmet: Tek başına çözemediği problemi çözebilecek bir projeye destek vermesi,
- Güç birliği: Özellikle savunuculuk projelerini destekleyenlerin seslerinin daha çok duyulmasını sağlaması.
- Psikolojik: Belli bir olayın olumsuz psikolojik etkilerinden kaçınmak ve olumlu psikolojik etkiyi arttırmak için verilen bağışlar bu motivasyonla gerçekleşir. Örneğin depremde sonra depremzedeye destek vermek, kız çocuklarının okumasına yardımcı olmak vb.
- Sosyal: Akraba, hemşeri ve sosyal çevreye duyulan sevgiyle onların yararına yapılan bağışların motivasyonu genellikle bu kapsamda değerlendirilir.
- Dini: Mensup olunan dinin gerekli veya güzel gördüğü bağış eylemleri bu motivasyonla yapılır. Örneğin zekat, fitre, sadaka...
- Kültürel: Mensup olunan kültürün sürdürülmesi için yapılan projelere verilen destekler.

Bireysel bağış toplamak için kullanılan bazı yöntemler:

- İnsan yoğunluğunun olduğu yerlere bağış kutusu koymak.
- Kilise ve zekat fonları gibi dini motivasyonlu fonlar.
- Dini inanışlar sebebiyle insanların yaptıkları sadaka, fitre gibi araçlardan yararlanmak.
- Markaların ortaklaştığı ürünler (co-branded) çıkarmak.
- Aylık küçük bir miktarın banka hesabından veya kredi kartından çekilmesi.
- Defile, toplantı, konser, yarışma gibi özel organizasyonlar düzenlemek.
- Doğum günü, cenaze, düğün gibi etkinliklerde hediye yerine verilen bağışlar.
- Bir spor, yürüyüş vb. etkinliğine karşılık bağış alma vb.

Son yıllarda teknolojiadaki dönüşümle birlikte toplu SMS (ör. AAA yaz XXXX'e gönder), bağış alınabilecek mobil uygulamalar, bağış toplayan internet siteleri, mesajlaşma grupları (ör. Whatsapp), sosyal medyada görüntülemesi yüksek olacak resimler, videolar, metinler vb. araçlar da bireysel bağış toplamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Kitlesel Bağışlar

İnternetin ve proje bazlı sosyal etkinliklerin yaygınlaşması yenilikçi bazı bağış toplama yöntemlerinin de ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunlardan biri de kitlesel fonlama (*crowd funding*) olarak adlandırılan yöntemdir. Kitlesel fonlama, bir projenin çok sayıda insan tarafından küçük katkılarla fonlanmasıdır. Bireysel bağıştan farkı ortada bir proje olması ve çok sayıda küçük miktardaki katkıya dayanmasıdır.

Genellikle şöyle bir mekanizmayla işler: Bu işe özel internet siteleri vardır. Bu internet sitesinde bir proje; projenin hedefleri, süresi ve bütçesi belirtilerek yayınlanır. Bütçenin toplanması için bir son tarih belirlenir. O tarihe kadar bütçe tamamlanırsa proje hayata geçer, tamamlanmazsa bağışlar, bağışçıların hesabına iade edilir.

Özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizden sonra küçük ölçekli ve erken aşama şirketlerin finansman bulmakta yaşadıkları zorluklara alternatif bir çözüm olarak ortaya çıkan bu sektör bugün milyarlarca dolarlık bir büyüklüğe ulaşmıştır.⁵ Son yıllarda sosyal projeler için de yaygınlıkla kullanılan bir araç haline gelmiştir.

Kurumsal Proje Destekleri

Gönüllülük projelerine kaynak bulmanın bir yolu da bu projelerin çıktılarıyla ilgilenen kuruluşlara başvurmaktır. Kuruluşlar iki şekilde projelere destek verirler: Ya sınırlı sayıda projeye sponsor olurlar ya da bir proje portföyü için bütçe ayırarak başvuruları toplayıp içlerinden bazılarını seçerek onlara hibe verirler.

Sponsorluk

Sponsorluk bir faaliyetin onu planlayan ve gerçekleştiren kişi/kurumlar dışında farklı kişi/kurumlar tarafından desteklenmesidir. Bu destek mali olduğu gibi, aynı veya sadece isminin kullanılmasına izin vermek şeklinde de gerçekleşebilmektedir.

Sosyal ve kültürel çalışmaların ekonomik ve siyasi güç sahipleri tarafından desteklenmesi bin yıllardır yeryüzünde görülen bir olgudur. Yakın dönemde ise sosyal faaliyetlerin özellikle ticari ve siyasi kuruluşlar ile yine STK'lar tarafından desteklenmesi yaygınlık kazanmıştır.

Şirketlerde bu sponsorluk faaliyetlerini içeren ayrı süreçler tanımlanmış ve ayrı birimler oluşturulmaya başlanmıştır. Organizasyonel olarak genellikle pazarlama faaliyetiyle ilişkili olan kurumsal iletişim biriminin ya da onun bağlı olduğu birimin altında “sosyal sorumluluk” başlığıyla konumlandırılmaktadır. Daha çok pazarlama faaliyetlerine hizmet edecek şekilde planlanmaktadır.

5 Bazı örnekler şunlardır: Patreon, Kickstarter, Indiegogo, Glassouse, www.arikovani.com, www.fongogo.com, www.crowdfon.com

Unutulmamalı ki sponsorlukta bağışçılıktan farklı olarak sadece manevi veya psikolojik değil aynı zamanda maddi bir çıkar beklentisi söz konusudur. Bu sebeple sponsorluk desteği veren kuruluşların misyonu ve stratejisi ile sponsorlukta hangi amaçları güttüğü iyi bilinmelidir. Bu tür faaliyetlere destek olmakla kuruluşlar genellikle şu amaçları gerçekleştirmeye çalışır (Peltekoğlu, 2007):

- Kurum kimliğinin tanınmasına ve pekişmesine katkıda bulunmak,
- Toplum tarafından itibarlı görülen ve duygusal boyutta kalıcı olumlu etki oluşturan faaliyetlerle isminin birlikte geçmesini sağlayarak daha kalıcı sempati kazanmak ve kurum imajını güçlendirmek,
- Kuruluşun ismini hedef gruplara duyurmak ve tanıtımına katkıda bulunmak,
- Kitle iletişim araçlarında yer almak, yeni bir ürünü/hizmeti tanıtmak ve bunları normal tanıtım maliyetlerine göre daha uygun bir bütçeyle gerçekleştirerek satışları artırmak,
- Kurum kültürünü geliştirmek, kurum iç iletişimini desteklemek ve çalışanların motivasyonunu ve kuruluşlarına olan sadakatlerini artırmak.

Sponsorların yaptıkları katkıların türü ve büyüklüğüne göre elde edecekleri faydalar da farklı olacaktır. Söz konusu faydalar arasındaki derece farklarını belirginleştirmek için genellikle sponsorlukların etiketleri de farklılaşmaktadır. Örneğin, asıl desteği sağlayanlara ana sponsor, diğerlerine yan sponsor, ortak sponsor vb. denebilmektedir (bunların altın, gümüş, platin şeklinde de adlandırıldığı durumlar söz konusudur). Bazen de destekte bulunduğu temaya göre iletişim sponsoru, bilişim sponsoru, güvenlik sponsoru, lojistik sponsoru gibi tanımlamalar kullanılabilmekte, her bir sponsordan farklı beklentiler söz konusu olabilmektedir.

Sponsorluk desteği isteyen kişiler/kurumlar hem geçmiş çalışmalarını ve planladıkları faaliyetlerini anlatan hem de sponsorluğunu talep ettiği kuruluşun misyonu, amaçları ve stratejisine nasıl hizmet edeceğini belirten bir sponsorluk dosyası hazırlamalıdır. Bu dosyada sponsordan mali destek, hizmet desteği, ekipman/altyapı veya isim kullanma hakkından hangilerinin beklediği ve hangi desteği verdiğinde hangi sponsorluk etiketinin kendisine verileceği anlatılmalıdır.

Tablo 2. Proje Desteği Veren Kurumlar

Kurum	Destek İçeriği	Örnek Destekler
Gençlik ve Spor Bakanlığı T.C. GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI	Gençler için daha iyi hayat şartları ve yeni fırsatlar sağlamak, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklemek, potansiyellerini gerçekleştirebilmelerine imkan sağlamak ve hayatın her alanına etkin katılımlarını artırmak amaçları doğrultusunda Gençlik Projeleri Destek Programı yürütülür. Her çağrı döneminde belirlenen konularda başvurular alınmaktadır.	GPDP 2020 – I Genel Çağrı kapsamında sekiz ayrı başlıktaki çalışmaya destek olunacağı duyurulmuştur. Bunlar; Gönüllülük, Kişisel Gelişim, Fiziksel Aktivite, Egzersiz ve Spor, Kitap Kahve, Kültür ve Sanat, Yenilikçi Fikirler, Çevre ve Hayvanların Korunması'dır.
Kalkınma Ajansları	Bölgesel kalkınmanın bölgesel aktörler tarafından yönetilmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini destekleyerek yerel potansiyelin açığa çıkmasını sağlamak için çalışan Kalkınma Ajansları teknik ve mali olarak iki kategoride destek verir. Türkiye genelinde her biri belirli bölgeleri kapsayacak şekilde kurulan 26 adet Kalkınma Ajansı mevcuttur.	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) tarafından 2021 Yılında açılan mali destek programlarıyla ilgili çağrılarının temaları şunlardır: Çocuklar ve Gençler, Girişimcilik, Yenilikçi İstanbul ve Yaratıcı Endüstriler.

Kurum	Destek İçeriği	Örnek Destekler
İçişleri Bakanlığı 	Sivil Toplum İlişkileri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür. Dernekler ile derneklerin kurduğu federasyon ve konfederasyonlara proje yardımı yapılabilir. Projelerin; dernek kapasitelerinin geliştirilmesi, kamu kurumları ile olan ilişkilerinin artırılması ve karar alma mekanizmalarına aktif katılım sağlanması, toplumsal sorunlara gönüllü kuruluşlar aracılığıyla çözüm üretilmesi gibi amaçlara hizmet etmesi beklenir.	2021 yılında yayınlanan çağrıda aşağıdaki proje konularının destekleneceği belirtilmiştir: Karar alma mekanizmalarına katılım, kamu-sivil toplum işbirliği, sivil toplum kuruluşlarının kapasitesinin artırılması; İnsan hakları, demokrasi ve aktif vatandaşlık bilincinin artırılması; Şehit yakınları ve gaziler ile terör olaylarına maruz kalmış vatandaşların desteklenmesi; Kadın hakları, aile yapısının korunması, aile içi şiddetin önlenmesi; Uyuşturucu ve madde bağımlılığı ile mücadele; Toplumda huzur ve barışı temin etmek üzere farklı toplum kesimleri arasında uzlaşma sağlanması, işbirliği ve etkileşimin artırılması; Toplumun öncelikli ihtiyaç ve sorunlarına çözüm sağlayabilecek ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunabilecek projelerin desteklenmesi; Çocuklar, gençler, kadınlar, engelliler, maddi durumu iyi olmayan ve sosyal risk altındaki grupların desteklenmesi; Eğitim, kültür, sağlık, spor konularındaki projelerin desteklenmesi; Tarih, medeniyet, kültür değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve ihyası; İstihdamın artırılması; Göç ve uyum; Sosyal girişimcilik; Gönüllülük; Afet bilinci.
Özel Vakıflar ve Dernekler	Bazı STK'lar doğrudan proje yapabildikleri gibi kendileri dışında yürütülen projelere hibe desteği de sunmaktadır. Hibe programları oluşturarak kendi misyon ve stratejilerine uygun konularda başka STK'ları destekleyerek kaynaklarını daha verimli kullanmayı amaçlarlar.	Kadınlar, gençler ve engellilerin toplumsal sorunlarına çözüm üreten sivil toplum kuruluşlarının (STK) projelerini destekleyen Sabancı Vakfı, 2021 yılında 8 projeye toplam 2 milyon TL hibe vereceğini beyan etmiştir.
Birleşmiş Milletler 	BM kuruluşları Sürdürülebilir Kalkınma amaçlarına ulaşmak için projelere hibe desteği vermeye yönelik olarak ilana çıkarlar. UNDP, UN Women, UNFPA, UNHCR, UNICEF Türkiye'deki BM kuruluşlarıdır.	Uluslararası bir kalkınma ajansı olan Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, UNFPA, nitelikli sivil toplum kuruluşlarını (STK) UNFPA Türkiye 7. Ülke Programı kapsamında iç kapasitelerinin geliştirilmesi için teklif sunmaya davet etmiştir. Teklif çağrısının amacı, 2021-2025 yılları arasında uygulanacak 7. Ülke Programı kapsamında UNFPA Türkiye ile olası ortaklıklar için uygun olan sivil toplum kuruluşlarının iç kapasitelerinin geliştirilmesine destek olmaktır.

Kurum	Destek İçeriği	Örnek Destekler
Avrupa Birliği 	Avrupa Birliği politikalarına destek sağlayacak önemli alanlarda ve belirli süreler için uygulanan çeşitli AB Programları bulunmaktadır. Türkiye'nin de katıldığı bu programlar şunlardır: 1. Erasmus+, 2. Ufuk Avrupa, 3. Avrupa Dayanışma Programı-ESC, 4. Sivil Koruma Mekanizması, 5. Yaratıcı Avrupa, 6. Gümrükler, 7. Vergilendirme. Bunların içinde özellikle Erasmus+, Avrupa Dayanışma Programı ve Sivil Koruma Mekanizması sivil toplum ve gönüllülük çalışmalarını daha çok odağına alan programlardır.	Avrupa Dayanışma Programı kapsamında yayınlanan yüksek öncelikli alanlarda yer alan Gönüllü Ekipler çağrısı, dayanışma amacıyla en az iki farklı ülkeden gençlerin bir araya gelerek gerçekleştirdikleri gönüllü faaliyetleri destekleyen büyük ölçekli, etkisi yüksek projeleri destekleyeceğini belirtmiştir.
Büyükelçilikler	Bazı büyükelçilikler ülkeleri ile hedef ülke arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel iş birliğini arttırmak ve ülke imajını güçlendirmek için hibe destekleri sağlarlar.	Kanada'nın Ankara Büyükelçiliği, "Kanada Yerel Girişimler Fonu (CFLI)" için yıllık teklif çağrısını başlatmıştır. CFLI, Kanada Hükümetinin uluslararası yardımlarının öncelikli alanları ile uyumlu küçük ölçekli ancak etkisi yüksek projeleri desteklemektedir.

Proje Yazma

Bahsi geçen kurumlardan ve diğerlerinden destek alabilmek için sunulan projenin niteliği çok önemlidir. Bu nedenle proje yazma hususu önem kazanmaktadır. Proje yazma gönüllülük projelerinde en çok yapılan işlerden biridir. Projelerin yazılması iki bakımdan gereklidir. İlki projenin detaylı planlanmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi projeler sadece basit fikirlerden ibaret değildir. Projeler amaçları, faaliyetleri, çıktıları, kaynakları ve süreleri belirli olan çalışmalardır. Bunların çalışmalara başlamadan önce detaylı tanımlanması ve kayıt altına alınması gerekir ki proje süresince ve proje sonunda belirlenen hedeflerden büyük sapmalar gerçekleşmesin ve proje amacına ulaşsın.

İkincisi de sosyal projelere destek veren kurumların kendilerine başvuran bütün projelere destek vermemesi, sadece toplam bütçesi elverdiğince içlerinden belirli projeleri seçmesidir. Bu seçim sırasında da projelerin yazılı metinlerine bakıp projenin gerekçesi konusunda ikna olması, amaçlarını kendi amaçlarıyla örtüştürmesi, hedeflerini gerçekleştirecek bir planlamaya sahip olup olmadığını kontrol etmesi, ayrıca bütçenin gerçekçi ve verimli şekilde tanımlandığını anlaması gerekir.

Peki, projenin tasarımı anlamına da gelen proje yazımı nasıl yapılmalı? Bu bölümde Mantıksal Çerçeve yaklaşımından da faydalanarak bir projede hangi başlıklar olmalı ve o başlıkların altında neler yazılmalı sorularını yeri geldikçe örnekler de vererek cevaplamaya çalışacağız. Aslında bir fikir nasıl projeye dönüştürülür veya bir proje nasıl tasarlanır, bunları da görmüş olacağız.

Projenin Tasarlanarak Yazımı

Öncelikle izlenecek adımları iki aşamaya ayırmak faydalı olacaktır. Bu aşamalardan birincisi durum analizi, ikincisi de planlama aşamasıdır.

Şekil 5. Proje yazım aşamaları.

Durum Analizi

Projenin çerçevesinin çizildiği aşamadır. Bu aşamada projenin detayları değil, ana hatları belirlenir. Hangi spesifik soruna odaklanılacak, sorunun çözüm yöntemi nasıl olacak, kimler sürece dahil edilecek ve temel amaçlar neler olacak gibi soruların yanıtlandığı aşamadır. Şu tür çalışmaları kapsar:

1. *Sorun Analizi*yle başlar. Daha önceden verdiğimiz bir örnekten hareket edersek, öncelikle A kitlesinin işsizlik sorununu daha detaylı şekilde analiz ederiz. Bu analizler sırasında birçok tekniği kullanabiliriz. Dokümanları inceleyebiliriz. Geçmiş makaleler, raporlar, kitaplar sorunun anlaşılmasında daha çok yardım eder. Elimizde

veriler varsa istatistiksel analizler de yapabiliriz. Sorunun sahadaki muhatapları ve daha önce benzer alanlarda çalışmalar gerçekleştirenlerle yapılacak mülakatlar ve anketler de sorunun analizinde bize yardımcı olacak araçlardır. Sorunun analizi sonucunda projenin “*Gerekçe*” başlığının altı doldurulmuş olur. Bu aşamada gerekçenin rakamsallaştırılması ve somut, nesnel olgularla desteklenmesi son derece önemlidir. Örneğin, bir kitlede işsizliğin fazla olduğunu öne sürüyorsak diğer kitlelerle karşılaştırmak, verilerle bunu desteklemek önemlidir. Projede doğrudan temas kurulacak “*Hedef Gruplar*” ile projenin orta ve uzun vadeli etkilerinden faydalananak olan “*Nihai Yararlanıcılar*” yine bu aşamada tanımlanır.

2. Ardından *Hedef Analizine* geçer ve bu sorunun veya sorunların çözülmesi neticesinde hangi sonuçlara ulaşılmasının hedeflendiğini belirtiriz. Bu sonuçlara götürecek yollar tanımlanır. Örneğin “A kitlesinde işsizlik oranı azaldı”, “A kitlesinin okuldan mezuniyeti sırasında sahip olduğu yetkinlikler arttı”, “A kitlesi okul sırasında şu stajı alıyor” gibi...
3. Ardından *Strateji Analizi*yle hangi yöntemlerle bu sorunun çözümüne katkıda bulunacağımızı tanımlarız. Hedef Analizinde tanımladığımız yollar içinden elemeler yaparız. Örneğin, Türk eğitim sistemini değiştirmek zordur ama meslek lisesi öğrencilerinin stajlarının daha kaliteli olmasını sağlayacak anlaşmalar yapmak daha gerçekleştirilebilir bir yöntemdir. Bunun dışında söz konusu sorun için farkındalık oluşturmak, sosyal medyada video yayınlamak, eğitim modülleri hazırlamak Strateji Analizi sürecinde seçeceğimiz yöntemler arasında yer alabilir. Bununla birlikte tam olarak hangi yaş grubu, meslek vb. hususlara göre çözüm geliştireceğimizi ve hangi alanlarda iyileştirmeler sağlayacağımızı tanımlarız. Esasında projenin “*Yöntemleri*” bu aşamada belirlenir.
4. Ardından kimlerin bize katkıda bulunacağını ve kimlerin bizim projemizden etkileneceğini tanımlamak için *Paydaş Analizi* yaparız. Belli bir meslek grubunda işsizlerle işverenleri buluşturmayı hedefliyorsak meslek birlikleri, iş dernekleri/vakıfları, İŞKUR gibi kurumlar paydaşımız olabilir. Bu kurumlar; bilgilendirilme, danışılma, iş birliği yapma, ortak faaliyet yapma gibi farklı düzeylerde katılım gösterebilirler.
5. Tüm bu uğraşlar sonucunda projenin makro düzeyde neye hizmet ettiğini ifade eden *Genel Amaçlar* (ör. işsizliğin azaltılması) ile mikro düzeydeki *Özel Amaçlar* (ör. X-Y yaş grubunda olan A meslek grubundaki gençlerin istihdamı için B sektöründeki yöneticilerin farkındalığının artırılması) ortaya çıkmış olur.

Planlama

Bir önceki aşamada projenin çerçevesi çizilmişti. Bu aşamada ise tanımlanan hedeflerin belirlenen stratejiler doğrultusunda tanımlanmış paydaşlarla nasıl gerçekleştirileceği daha detaylı bir şekilde planlanır. Bu aşamada kim, neyi, ne zaman, ne ile, nasıl yapacak ve sonunda ortaya ne çıkacak sorularına cevap verilir. Sırasıyla aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilir:

1. *Çıktı, Sonuç ve Etkilerin Planlanması:* Proje bittikten sonra geriye kalacak olan somut ve soyut olguların tanımlandığı faaliyettir. Proje terminolojisinde üç kavram arasındaki farkların anlaşılması önemlidir. Bunların ilki projede ortaya çıkacak *somut çıktılardır*. Örneğin, web sitesi, eğitim merkezi, müfredat programı, video kaydı, yayın vb. İkincisi de proje *sonuçlarıdır*. X etkinliğine katılanların farkındalığının artması, 100 kişinin eğitim alması, günlük 10 kişiye iş bulunabilmesi, A kitlesinin mesleki yetkinliğinin artırılması vb. Üçüncüsü ise orta ve uzun vadeli *etkililerdir*. Örneğin A kitlesinde iş bulma süresinin azalması, işverenlerin K konusunda farkındalığının artması, okulların eğitim kalitesinin yükselmesi vb. Bu etkilerin dolaylı yansımaları da vardır. Buna da *çarpan etkisi* denmektedir. Örneğin, bir bölgede işsizliğin azalmasının o bölgedeki esnafa olumlu yansıması gibi. Etkilerin planlanması çerçevesinde dikkate alınması gereken bir diğer konu da *sürdürülebilirliktir*. Sürdürülebilirlik, projenin amaçlarının proje tamamlandıktan sonrasında da devam ettirilmesi gerektiğini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Projenin içinde oluşan çıktıların proje sonrasında da kullanılabilirliğini sağlamak bu açıdan önemlidir. Örneğin, projede ortaya çıkacak ve proje sonuçlarını barındıran bir web sitesi proje sonuçlarından başkalarının da yararlanmasını sağlayacağı için bu amaca hizmet eder. Bununla birlikte bir yayın yapılması, bir merkez kurulması yine bu amacı gerçekleştiren uygulamalara örnek olarak verilebilir.
2. *Nesnel Başarı Göstergelerinin Belirlenmesi:* Hem proje süresince projede herhangi bir sapma olmadığını hem de proje sonunda projenin hedeflere ulaştığını gösteren objektif ve ölçülebilir başarı ölçütleri tanımlanır. Bu tanımlar bir önceki maddede belirtilen çıktıların, sonuçların ve etkilerin niteliğini ölçen kriterleri de kapsamalıdır. (ör. Eğitime minimum 50 kişinin katılımı, sosyal medyada videonun organik yollarla 10.000 izlenmeye ulaşması, proje bitiminden itibaren A bölümünden mezun kişilerin uygulama yetkinliğinin artmasıyla %X'in 1 yıl içinde iş bulması vb.)
3. *Doğrulama Kaynaklarının Tanımlanması:* Yukarıdaki maddelerdeki etki ve çıktılar ile başarı göstergelerinin başarılıp başarısızlığının kontrol edileceği kaynakların tanımlanması. (ör. Eğitim katılım formu, Youtube verisi, mezun anketi vb.)

4. *Faaliyetlerin Belirlenmesi:* Projeyi hedeflerine ulaştıracak ve çıktıları, sonuçları ve etkiyi oluşturacak faaliyetler tanımlanır (ör. Çalıştay düzenleme, müfredat oluşturma, eğitim içeriği oluşturma, video hazırlama, tanıtım yapma... vb.). Bu aşamada faaliyetlerin kolay yönetilebilmesi için *İş Paketlerinin* altında gruplandırılması gerekir. Bu sayede farklı kişiler arasında daha kolay görev dağılımı yapılır ve çıktılarla faaliyetler daha kolay ilişkilendirilebilir. Örneğin, eğitim çalışmaları bir iş paketi (altında müfredat hazırlama, içerik oluşturma ve eğitimleri gerçekleştirme faaliyetleri ve bunların gerçekleştirilmesi için de alt faaliyetler yer alabilir), tanıtım çalışmaları ayrı bir iş paketi, web sitesi hazırlama ayrı bir iş paketi olacak şekilde proje tasarlanabilir. Faaliyetlerin planlanan çerçevede ilerlediğini takip etmek için iki kavram kullanılır. Bunlardan biri faaliyetlerin birbirlerine aktardıkları *teslimatlar*dır (ör. Bir inşaatın başlayabilmesi için önceki aşamayı oluşturan mimari projenin tamamlanması ve bu faaliyetin sorumlulara aktarılması gerekir. Benzer şekilde eğitime başlanması için eğitim içeriğinin hazırlanmış olması gerekir.) Teslimatlar proje süresince, proje faaliyetleri sonucunda oluşan ve sonraki faaliyetlerin başarıyla tamamlanması için gerekli çıktılardır. Bir diğer kavram da *kilometre taşı*dır. Teslimatlar faaliyetler sonucunda oluşurken kilometre taşları bir çıktı olmak zorunda değildir. Örneğin, ruhsatın belediyeden alınması, eğitim içeriğinin proje teknik danışma kurulu tarafından onaylanması gibi kritik gelişmeler bu kapsamda sayılabilir.
5. *Kaynakların ve Bütçenin Belirlenmesi:* Faaliyetler belirlendikten sonra bu faaliyetler için gerekli kaynaklar tanımlanır. Bu kaynaklar personel, dış hizmet, alet/teçhizat, malzeme, vergi/resim/harç ve genel giderler şeklinde sınıflandırılabilir. Mimari proje faaliyeti için mimari hizmet alınmalı, müfredat oluşturma için bir çalıştay etkinliği düzenlenmeli, bunun için de bir salon kiralanmalı, kırtasiye malzemesi alınmalı, proje ekibinden üç kişi iki gününü ayırmalı, projeksiyon cihazı alınmalı vb.

Kaynakları tanımlarken en önemli başlık olarak insan kaynağına dikkat edilmelidir. Öncelikle proje faaliyetlerinin ihtiyaç duyacağı yetkinliklere sahip *proje ekibi* oluşturulmalı, bu ekibin proje konusuyla ilgili deneyim ve teknik bilgi düzeyinin yeterli olmasına dikkat edilmelidir. Projelerde alan bilgisi (ör. eğitimcilik, medyasılık vb.) proje yönetimi, mali konular, satın alma gibi alanlardan kişiler de ekibe dahil edilmeli, ekipte kimin hangi faaliyetlerde ne kadar süre ile çalışacağı belirlenmelidir. Genellikle personelin ayırdığı zamanın ölçü birimi adam/ay olarak tanımlanır. 1 adam/ay 1 kişinin 1 aylık (aşağı yukarı 200 saate denk gelir) mesaisidir. Çalıştaya 20 saat harcanacaksa bu faaliyet için bir kişi 0,1 (20 / 200) adam/ay harcayacaktır. 3 kişi çalışacaksa çalıştaya ayrılacak efor 0,3 (0,1 x 3) adam/ay'dır. Ortalama personel aylık

işverene maliyeti 10.000 TL (brüt ücret + sosyal güvenlik primleri işveren payı) ise bu çalıştayın personel maliyeti 3.000 (0,3 x 10.000) TL'dir.

Personel dışındaki maliyetlerde projenin planlaması yapılırken belirlenen bütçenin gerçekçiliğinin sağlanmasına dikkat edilmelidir. Bunun için neye ihtiyaç duyulacağı net olarak tanımlanmalı, o şekilde teklif alınmalıdır. Tekliflerin ilgili kaynağın tedariki konusunda deneyimli, en az 2-3 farklı yerden alınması önemlidir. Eğer hizmet satın alınacaksa daha önce yapılan işler detaylı irdelenmeli ve gerekirse önceki müşterilerle görüşülmelidir.

Proje maliyetlerinde büyük ölçüde ihmal edilen bir kalem de genel giderlerdir. Bu kalem, özellikle bir kurum bünyesinde gerçekleştirilen giderler için söz konusudur. Bu durumda ilgili kurumun (STK'nın) proje dışındaki yönetim maliyeti, içinde olduğu binayla ilgili maliyetler, muhasebe vb. idari giderlerin bir kısmı projeye yansıtılmalıdır. Genellikle proje maliyetinin belli bir yüzdesinin ilavesiyle gerçekleştirilir.

6. *Risk Analizi Varsayımların Belirlenmesi:* Projenin belirlenen amaçtan, bütçeden ve süreden sapmasına sebep olabilecek unsurlar analiz edilerek önlemler planlanır. Projenin hangi koşulların devam etmesi durumunda başarıya ulaşabileceği tanımlanır (ör. işsizlik sorunun çözümüne yönelik proje için ekonomik büyümenin devam etmesi, kriz olmaması vb.). Risk Analizi aşağıdaki adımlar izlenerek gerçekleştirilir:

- *Risk Tanımlama:* Bu aşamada riskler tanımlanır. Riskler, gerçekleştiğinde projenin amaçlarında, süresinde ve bütçesinde bir sapmanın meydana geleceği durumlardır. İşsizlikle ilgili bir projede ekonomik kriz, hedef kitlenin eğitimlere ilgi göstermemesi, işverenlerin etkinliklere katılmaması risklere örnek olarak verilebilir.

- *Risk Ölçme:* Bir önceki adımda tanımlanan her bir riskin gerçekleşme ihtimali beklenen etkisiyle çarpılarak bir ölçüm geliştirilir.

- *Riske Tepki Geliştirme:* Daha önce belirlenmiş en önemli risklerin olmaması için birtakım önlemler tanımlanır.

- *Risk Tepki Kontrolü:* Geliştirilen önlemlerin mevcut riskleri azaltıp azaltmadığı ve yeni riskler doğurup doğurmadığı kontrol edilir.

Proje Yazımının Genel İlkeleri

Proje yazımı sırasında bazı hususlara dikkat etmek gerekiyor. Bu hususları üç kategori altında toplayabiliriz:

- Projenin yazımı sırasında *üslup* bakımından dikkat edilecek hususlar aşağıdaki gibidir:
 - Dili güzel kullanılmalı ve üslupta tutarlılık olmalı,
 - Kavram haritası net olmalı ve kavramlar her yerde aynı anlamda kullanılmalı,
 - Uzun cümleler ve dolaylı anlatım yerine kısa cümleler ve net ifadeler tercih edilmeli,
 - Abartıdan ve duygu sömürüsü algısı oluşturacak ifadelerden kaçınmalı,
 - Projeyi okuyacak muhatap iyi tanınmalı, onunla empati kurulmalı,
 - Karşı kurumun yayımladığı geçmiş raporlar incelenmeli, geçmişte destek verdiği projeler çağrılarıyla birlikte okunmalı.
- Projede yazılan *bilgilerle* ilgili hususlar:
 - Mümkün olduğunca rakamsallaştırmaya ve somut olguları vermeye çalışmalı,
 - Gerektiği yerde gerektiği kadar bilgi verilmeli; fazla, gereksiz, tekrarlanan bilgilerden kaçınmalı,
 - Projenin farklı yerlerinde verilen bilgilerin birbiriyle tutarlılığı kontrol edilmeli.
- Projenin *başarıyla yapılabilirliğinin* ve *iyi planlama yapıldığının* anlatımına dair önemli hususlar:
 - Proje konusunda önceki tecrübeler, ekibin ve kurumun yetkinliğine vurgu yapılmalı,
 - Kurum içi veya kurum dışı benzer projelerin başarılı olabildiği anlatılmalı,
 - Proje ekibi tarafından ön araştırmalar ve ön çalışmaların varlığı gösterilmeli,
 - Bir destek programına başvuru projelerde programın dokümanlarının dikkatli okunduğu hissettirilmeli,
 - Akılcı ve detaylı düşünülmüş bir planlamanın varlığı gösterilmeli,
 - Bütçelemenin net, tutarlı ve tutumlu yapıldığı detaylı gerekçelendirmelerle gösterilmeli,
 - Proje sonucunda elde edilecek başarının ve proje süresince işlerin yolunda gittiğinin nesnel olarak ölçülebileceği araçlara yer verilmeli.

Özet ve Değerlendirme

Bu bölümde öncelikle proje kavramından tam olarak ne anlaşılması gerektiğini, her faaliyete proje denemeyeceğini öğrenmiş olduk. Projenin *belli bir bütçeyle belirli bir sürede, belirli amaçları* gerçekleştirmek için yapılan *benzersiz* bir çalışma olduğu özellikle vurgulandı. Buradan hareketle, gönüllülük projeleri olarak da adlandırılabilir sosyal projelerin yine bütçe ve süre limiti olan, sonunda belirli sosyal hedeflerin gerçekleşmesinin amaçlandığı projeler olduğu sonucuna varıyoruz. Bugün artık sosyal çalışmalar sahasında birbirini tekrarlayan faaliyetler yerine daha yenilikçi çalışmalar toplumdan destek görüyor. Ayrıca sosyal projeler kompleks hale gelmeye başladı, bu sebeple de sosyal çalışmaların bütçe ve süre kısıdına uyarak daha dikkatli planlanması ihtiyacı doğdu. Yine sosyal faaliyetlere fon veren kurumlar bu tür çalışmaların dikkatli bir şekilde planlandığından ve verecekleri desteğin belirli bir süre sonunda arzuladıkları hedefleri gerçekleştireceğinden emin olmak istiyorlar. Bu gibi sebeplerle sosyal alanda da proje yaklaşımının son yıllarda önemli hale geldiğini gördük.

Bu bölümde ayrıca projeleri nasıl yöneteceğimiz ve hazırlayacağımızla ilgili bilgiler de öğrendik. Proje yönetiminin istediğimiz amacı istediğimiz bütçeyle ve istediğimiz sürede gerçekleştirmek için yapılan yönetsel faaliyetler olduğunu gördük. Projelerin yönetimiyle ilgili nelere dikkat etmemiz gerektiğini ve bu konudaki temel yaklaşımları ele aldık. Bu yaklaşımlar içinde Mantıksal Çerçeve yaklaşımının sosyal projelerde daha çok tercih edildiğini irdeledik. Projelerimiz için gerekli bütçeyi nasıl elde edebileceğimizi tartıştık. Elde edebileceğimiz ticari gelir kaynaklarını, bireysel bağışlardaki motivasyonları, bağış toplamak için kullanılan yöntemleri kısaca ele aldık. Son yıllarda yaygınlaşan ve proje mantığına çok uygun olan kitlesel bağış imkanlarına değindik. Bireylerin yanı sıra kurumlardan bütçe alma konusunu da irdeledik. Bu kurumlar çalışmalarımıza nasıl sponsor olurlar veya fon verirler, gibi sorulara cevap aradık. Hangi kurumların gönüllülük çalışmalarına fon verdiklerini bazı örneklerle görmüş olduk. Son olarak ister fona başvurmak ister projelerimizi daha iyi planlayabilmek için olsun bir projenin nasıl yazılacağını, Mantıksal Çerçeve yaklaşımının da yardımıyla, birtakım örnekler vererek uygulamaya çalıştık. Bir fikrin öncelikle belirli amaçlara dönüşmesi gerektiğini, ardından bu amaçları gerçekleştirecek faaliyetlerin ve alt faaliyetlerin tanımlanması gerektiğini, bu faaliyetler için gerekli kaynakların (araçların) bu şekilde ortaya çıkacağını, bunun sonucunda hem gerekli proje ekibinin hem de araçlar ve bütçenin belirlenebileceğini öğrendik. Bu faaliyetleri söz konusu kaynaklarla gerçekleştirirken de sürekli bütçe ve zaman sapmalarını takip etmemiz ve riskleri izlememiz gerektiğini, hedefleri gerçekleştirip gerçekleştiremediğimizi anlamak için de proje boyunca somut, ölçülebilir performans kriterleri (başarı ölçütleri) tanımlamamız gerektiğini ele aldık. Artık gönüllülükle ilgili fikirlerimizi uygulamaya nasıl geçirebileceğimize dair fikir sahibiyiz.

Temel Okuma Önerileri

Karataş Z. (2017). *Sosyal hizmette uygulama alanları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (çevrimiçi erişilebilir)

Kazan, H. (2020). *Proje yönetimi ders notu*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (çevrimiçi erişilebilir)

Yentürk, N., Aksakoğlu Y. ve Akyüz, A. (2016). *AB ve Kalkınma Ajanslarına yönelik proje hazırlama ve bütçeleme teknikleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

Kernzer, H. (2015). *Proje yönetimi 2.0*, (Çev. Levent Göktem) İstanbul: Optimist Yayınları.

Project Management Institute. (2017). *Proje Yönetimi Bilgi Birikimi Kılavuzu (PMBOK Kılavuzu)*, (Çev. PMI Türkiye), 6.Baskı.

Etkinlik Önerileri

Bir sosyal fikrin uygulamaya nasıl geçtiğini ve süreçte karşılaşılan zorlukları anlamak için film önerileri:

Padman, 2018, Yönetmen: R. Balakrishnan

Salmon Fishing in the Yemen, 2011, Yönetmen: Lasse Hallström

Devrim Arabaları, 2008, Yönetmen: Tolga Örnek

Kaynakça

Kernzer, H. (2015). *Proje yönetimi 2.0*, (Çev. Levent Göktem) İstanbul: Optimist Yayınları.

Project Management Institute Türkiye (2017). *Proje yönetimi bilgi birikimi kılavuzu (PMBOK Kılavuzu)*, (Çev. PMI Türkiye), 6.Baskı.

Oxford Dictionary of English, Erişim Tarihi: 2021.

Peltekoğlu F.B. (2007). *Halkla ilişkiler nedir?* İstanbul: Beta Yayınları.

Yentürk, N., Aksakoğlu Y. ve Akyüz, A. (2016). *AB ve Kalkınma Ajanslarına yönelik proje hazırlama ve bütçeleme teknikleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

8. BÖLÜM

KÜRESEL PERSPEKTİFTEN GÖNÜLLÜLÜK

Narendra MISHRA¹, Nil MEMİŞOĞLU²

¹Politika Uzmanı, Birleşmiş Milletler Gönülleri Programı, New York, Amerika Birleşik Devletleri

E-posta: narendra.mishra@unv.org

²Ülke Koordinatörü, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı, Ankara, Türkiye

E-posta: nil.memisoglu@unv.org

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.08

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (kısaca UNV; United Nations Volunteers) gönüllü faaliyetler aracılığı ile dünya çapında barışa ve kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. BM Gönüllüleri gönüllülüğün değerini ve küresel tanınırlığını desteklemek üzere Türkiye'nin de üyesi olduğu çeşitli uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde hareket etmektedir. BM Gönüllüleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme, UNDP) çatısı altında çalışmaktadır. Gönüllüler çatışma, doğal afet gibi her türlü acil durumda ön cephede yer almaktadır. Fakat daha az görünür olmakla beraber nitelikli eğitim olanaklarının az olduğu, hastalık ya da yoksunluk gibi insanların dayanıklılığını imtihan eden olumsuzluklarla baş etmede de gönüllüler önemli roller üstlenmektedir. Özellikle kamu desteği ya da farklı güvenlik ağlarından yoksun pek çok topluluk için gönüllülük, kolektif risk yönetimine imkan tanıdığı için temel bir hayatta kalma stratejisi olarak işlev kazanmaktadır. Gönüllülüğün üniversite ve üniversite öğrencilerine de birçok yönden katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Bu bölümde gönüllülüğün sunduğu avantajlar ile gönüllü çalışma süreçleri üzerinde durulmakta, aynı zamanda üniversitelerin gönüllülük programlarını nasıl hayata geçirebileceklerine dair araştırmalara kısaca dikkat çekilmektedir. Üniversitelerin gönüllülük faaliyetleri için sunduğu imkanlar, gönüllülerin kalkınma süreçlerine katkılarını da temelden etkilemektedir. Dolayısıyla bu bölüm, öğrencilerin küresel, ulusal ve yerel düzeylerde gönüllülüğün potansiyelini fark etmelerine yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır. Gönüllülük sosyal güvenin oluşmasına, sosyal katılımın sağlanmasına, temel hizmetlerin gelişmesine ve insani gelişmenin artmasına katkıda bulunabilir. Gönüllüler ve gönüllülük, ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile canlı siyasi münazara atmosferi gibi destekleyici koşulların var olduğu ortamlarda en büyük katkıyı sağlayabilir.

Giriş

Gönüllülüğün temelinde insanların duyduğu ihtiyaçlar ve başkalarını bu ihtiyaçları gidermeye sevk eden empati duygusu yatar. Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu yıkıma tepki olarak doğan çalışma kampları hareketi büyük ölçekli ilk uluslararası gönüllülük örneklerindendir. 1920'lerde gönüllü çalışma grupları, savaşa karşı barışçıl alternatif olarak oluşturulmuştur. Bu hareketten doğan uluslararası gönüllülük örgütü Uluslararası Sivil Servisi https://tr.wikipedia.org/wiki/Service_Civil_International (*Service Civil International*), 1934'te uluslararası işbirliğini savunmak ve tahrip olmuş bölgeleri restore etmek için kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası gönüllülük hız kazanarak Avustralya Gönüllüleri (1951), Birleşik Krallık'taki Deniz Ötesi Gönüllülük Hizmetleri (1958), ABD Barış Birlikleri (1961), Kanada Üniversitesi Deniz Ötesi Hizmeti (1961) ve Japon Deniz Ötesi İşbirliği Gönüllüleri (1965) gibi örgütlerin kurulması ile daha da yaygınlık kazanmıştır.

1962 yılında Puerto Rico'da düzenlenen Uluslararası Orta Seviye İşgücü Konferansı'nın (*International Conference on Middle Level Manpower*) sonucu olarak Uluslararası Gönüllü Hizmeti Sekreterliği (*International Secretariat for Volunteer Service*, ISVS) kurulmuştur. Bu kurumun amacı dünya çapında kalkınma süreçlerine yardım edecek gönüllü hizmetlerini desteklemektir. ISVS aynı zamanda BM Gönüllüleri programının kuruluşuna da esas oluşturmıştır.

2015'te BM Genel Kurulu "Barış ve Kalkınmaya Gönüllülüğü Entegre Etmek: Gelecek On Yıl Ve Sonrası İçin Faaliyet Planı" başlıklı 70/129 numaralı kararını açıklamıştır. Karar, "Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi"nin gerçekleşmesinde gönüllülüğün etkin rol oynayabileceğini öngörmektedir. 2018'de ise 124 üye ülke tarafından desteklenen "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi İçin Gönüllülük" başlıklı 73/140 numaralı karar ile devletlerin BM kuruluşları, gönüllülerle çalışan organizasyonlar ve diğer paydaşlar ile işbirliği geliştirmeleri, aynı zamanda ülke kalkınma planı ve politikaları ile BM Kalkınma İşbirliği Çerçevesi veya eşdeğerli planlama çerçevelerine gönüllülüğü dahil etmeleri teşvik edilmiştir.

Neden Gönüllülük?

"Gençlerimiz için her zaman geleceği inşa edemiyoruz. Fakat daima gençlerimizi gelecek için hazırlayabiliriz." – Franklin D. Roosevelt

Teknoloji çağı ile birlikte insanlık tarihinin gördüğü en güçlü genç nesil içinde yaşadığımız dönemde yetişmektedir. Cep telefonu gibi teknolojiler ya da sosyal medya gibi uygulamalar gençlerde daha önce görülmemiş bir güç ve potansiyel hissini uyandırmaktadır. Bu araçlar

ile birlikte bütünleşmiş bir nesil ortaya çıkmaktadır. Dünya çapındaki son olaylar gençlerin reformlara yön verecek enerji, yaratıcı fikir ve kararlılığa sahip olduklarını, ihtiyaçlarına ve arzularına daha duyarlı kurumların ortaya çıkmasını istediklerini göstermektedir.

Şüphesiz gençler birçok problemle de karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal ayrımcılık, cinsiyet bazlı şiddet, yoksulluk ve birçok başka sorun gençlerin potansiyellerini tam olarak kullanabilmelerini engellemektedir ve dolayısıyla bunların çözüme ulaştırılmaları gerekir. Gönüllülük, gençlerin güçlü sivil etkileşim hissini elde etmeleri ve içinde yaşadıkları topluluklarda olumlu bir dönüşüm sağlamaları adına etkili bir yoldur.

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) programı 1976'dan beri gençlerin kalkınmada daha fazla rol almalarını desteklemekte ve genç gönüllüleri bu yöndeki faaliyetlerin bir parçası kılma da geniş bir tecrübeye sahiptir. Pek çok UNV projesi halihazırda çok sayıda genci bu tarz faaliyetlere dahil etmeye devam etmektedir.

Fotoğraf 1. Neden gönüllülük?

Üniversitelerin fikir düzeyinde geliştirdikleri çok sayıda projeye rağmen bunları gerçekleştirmek için gerekli kaynakların sınırlı olduğunu bilinen bir gerçektir. Gönüllüler bu karmaşık probleminin çözümü olarak görülemez. Yine de gönüllülük eğitimin önündeki engelleri kaldırmada ve eğitim hayatından uzaklaşmış öğrencilerle yeniden irtibata geçmeye katkıda bulunarak fırsat eşitliğini güçlendirmede etkili bir rol oynayabilir. Üniversitedeki danışma masalarından sınıf içi aktivitelerde, kampüs içi ve kampüs dışı mekanlarda, okul saatleri içinde ve sonrasında gönüllüler birçok aktivite ile eğitim hayatını kolaylaştırmaya yardımcı

olabilirler. Bu aktiviteler öğrenciler ile ailelerinin durumunu iyileştirmenin ve eğitimcilerin yükünü hafifletmenin yanı sıra gönüllülerin bizzat kendilerine de pek çok fayda sağlamaktadır.

Şu anda dünya üzerinde 10-24 yaşları arasında 1.8 milyar insanın yaşadığı hesaplanmaktadır. Bu da insanlık tarihin gördüğü en büyük genç neslin günümüzde yaşadığı anlamına gelmektedir. Bu genç nüfusun %90'ı gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Dahası önümüzdeki yıllarda bu oranların daha da yükselmesi beklenmektedir. Bu sayılar dikkate alındığında, gençlere tam potansiyellerine ulaşma ve bunu açığa çıkarma imkanı sağlayıp onları ilgili süreçlere dahil etmeden sürdürülebilir kalkınma ve barışa ulaşmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşmak zor değildir.

Gönüllülüğün etkilerini şu şekilde maddelendirmek mümkündür:

- Değişimi tetikler.
- Topluluk ve çevreye fayda sağlar.
- Ekonomik ve sosyal katkıda bulunur.
- Katılım için fırsatlar oluşturur.
- Vatandaşlar arasında güven ve karşılıklılığı inşa ederek daha uyumlu toplumu mümkün kılar.
- Marjinalleştirilmiş gruplar dahil herkesi güçlendirir.

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı (UNV)

“Dünya Gönüllüler Günü’nde, bütün devletlere gönüllülüğü teşvik etmeleri, gönüllü faaliyetlere destek vermeleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları elde etme çabalarında gönüllülerin katkısını takdir etmeleri çağırısında bulunuyorum.

Gönüllüler içten teşekkürlerimizi hak ediyor”

BM Genel Sekreteri António Guterres

BM sisteminin bir alt birimi olarak UNV, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yönetilmektedir. İlk UNV ofisi 1971’de New York’ta açılmış, ilk “koordinatörlük” (bugün “Genel Koordinatörlük”) görevini ise İranlı diplomat Assad K. Sadry üstlenmiştir.

16 Aralık 1976’da alınan 31/131 numaralı BM Genel Kurulu kararı ile üye ülkelere BM’nin genç programlarının (özellikle de gençlerin kalkınma faaliyetlerine katılımını artıracak pilot projeler ve genç çalışanlara yönelik eğitim programları) gerçekleştirilmesinde UNV’nin ana birim olması konusunda çağrıda bulunulmuştur.

“

5 Aralık Dünya Gönüllüler Günü

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu her yılın 5 Aralık gününü Dünya Gönüllüler Günü olarak belirlemiştir. 5 Aralık Dünya Gönüllüler Günü, gönüllü faaliyetlerin önemine ve gönüllülerin toplumlara sağladığı katkının değerine dikkat çekmek üzere tüm dünyada gönüllüler, gönüllülerle çalışan kuruluşlar, BM kuruluşları ve ilgili bütün kamu ve özel sektör kuruluşları tarafından 1985 yılından beri kutlanmaktadır.

Gönüllülük ve gönüllüler 2030 Gündemi'nin en önemli itici güçleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede her toplumun kendi geleceği hakkında söz sahibi olması gerektiğine dair farkındalığın artması ile her geçen yıl 5 Aralık kutlamalarına daha çok kişi ve kuruluş katılmaktadır.

”

17 Aralık 1985'te BM Genel Kurulu 40/212 numaralı kararıyla 5 Aralık gününü Ekonomik ve Sosyal Kalkınma için Dünya Gönüllüler Günü (bugünlerde *International Volunteer Day*'in kısaltması IVD olarak bilinmektedir) olarak ilan etmiştir. Karar, devletleri “yurtiçi ve yurtdışında gönüllülerin önemli katkısına yönelik farkındalığı artırmaya” davet etmektedir. Bu tarihten itibaren Dünya Gönüllüler Günü üye ülkeler tarafından kutlanmaya başlamıştır. Türkiye’de de Dünya Gönüllüler Günü BM Gönüllüler Programı ve ilgili aktörlerin önderliğinde 2012’den itibaren kutlanmaktadır.

1980’lerin ikinci yarısında vurgu insani mücadeleye dönmüştür. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Berlin Duvarı’nın yıkılışı gibi olayların işaret ettiği küresel dönüşüm süreci ile birlikte pek çok ülkede uluslararası işbirliği temelli gönüllü programlarına daha büyük ihtiyaç olduğu vurgulanmaya başlanmıştır.

Uluslararası gönüllülük ve kalkınma konusunda ikinci üst düzey devletlerarası UNV toplantısı ise Lesotho’nun başkenti Maseru şehrinde yapıldı. Katılımcılar tarafından kabul edilen Maseru Beyannamesi gönüllülüğün en etkili kalkınma araçlarından biri olduğunu teyit etmektedir. Beyanname aynı zamanda acil durumlarda müdahil olabilecek bir yapı olarak UNV’nin kapasitesini kurumsallaştırma çağrısında bulunmaktadır.

1988’de UNDP Yönetim Kurulu’nun 1988/38 numaralı UNV programına dair kararı, kurumun kadrosunun çeşitlendirilmesi adına “kadın ve yaşlı gönüllülerin katılımının artırılması konusunda” tavsiyede bulunmaktadır.

Fotoğraf 2. Birleşmiş Millet Gönüllüleri.

“

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Kimdir?

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri BM kuruluşları, hükümetler ve diğer ortakların talebi üzerine istihdam edilirler. Çalışma alanları genellikle kalkınma programları, insani faaliyetler ve barışı koruma çalışmaları üzerinedir. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Türkiye’deki çeşitli BM kuruluşlarında da görevlendirilmektedirler. COVID-19 sürecinde de aktif rol üstlenmişlerdir.

Her yıl yaklaşık 158 ülkede 191 ulustan 10 bine yakın nitelikli ve deneyimli kişi BM Gönüllüsü olarak farklı alanlarda görev almaktadır. Bu kişiler barışa katkı sağlama ya da kalkınma alanında fark yaratmaya çalışan profesyonel kişilerdir. BM gönüllülerinin yaş ortalaması 37’dir ve ilgili alana dair 5 ile 10 yıl arasında değişen bir deneyime sahiptirler. BM gönüllülerinin üçte biri kendi ülkelerinde hizmet verirken, geri kalanları uluslararası görevleri yerine getirmektedir. UNV ayrıca çevrimiçi gönüllülük hizmetini kullanarak gönüllülerle sürdürülebilir kalkınma için çalışan kuruluşlar arasında bağlantı kurmaktadır.

”

1989-91 yılları arasında UNV, UNDP ile Afrika 2000 Ağı (*Africa 2000 Network*) arasında işbirliği geliştirilmesini sağlamıştır. Bu işbirliği ile halk seferberliği ve küçük toplulukları güçlendirme üzerinden hareket eden yerel gönüllülük esaslı kuruluşların sürdürülebilir yoksullukla mücadele kapasitelerini yükseltmek için gerekli kaynakları sağlamak ve potansiyellerini yönlendirmek hedeflenmiştir.

1971’den beri gönüllülük faaliyetlerinin sayısı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Gönüllülüğün sosyal kalkınmayı destekleme rolü konusunda BM tarihindeki ilk görüşme, BM İktisadi ve Sosyal Konseyi’nin (*Economic and Social Council*, ECOSOC) Sosyal Kalkınma Komisyonu’nun (SCoD) 39. oturumunda gerçekleşmiştir. Bu oturumda gerçekleştirilmesi öngörülen devletlerarası müzakere öncesinde UNV tarafından oluşturulan özel uzman heyeti bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı sonucunda gönüllülüğü yoksullukla mücadele, sürdürülebilir kalkınma, toplumsal entegrasyon ve özellikle de sosyal dışlanma ve ayrımcılığı aşmaya yönelik stratejilerin önemli bir parçası olarak tanıyan karar taslağı (E/CAN/2001/L.4) hazırlanmıştır.

UNV Programı'nın gönüllülüğe dair diğer bir katkısı, Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporları'dır (*State of the World's Volunteerism Reports*, SWVR). SWVR raporları “gönüllülüğün daha iyi anlaşılmasını (destekleme ve) onun evrenselliğini, kapsamını ve erişimini 21. yüzyıldaki yeni trendlerle beraber sergileme” amacıyla hazırlanmaktadır. İlk rapor 2011’de, sonrakiler 2015’te ve 2018’de yayımlanmıştır. İlk rapor evrensel değerler ile küresel refah arasındaki ilişkiyi incelerken, ikincisi “yönetişimi dönüştürmek” altbaşlığı ile devlet ile vatandaşlar arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine gönüllülüğün rolüne odaklanmaktadır. Üçüncü rapor ise gönüllülüğü ve toplumsal dayanıklılığı ele almaktadır. 2022’de yayımlanan “Building Equal and Inclusive Societies (Eşit ve kapsayıcı toplumlar yaratmak)” başlıklı dördüncü raporun¹ konusu ise toplumdaki sosyal sözleşmelerdir. Her SWVR raporu gönüllülüğün toplumsal barış ve kalkınmaya katkısını özgün bir tema etrafında incelemektedir.

Görsel 1. UNV tarafından yayınlanan Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporları.

1 https://swvr2022.unv.org/wp-content/uploads/2022/02/UNV_SWVR_2022.pdf

2012’de BM Genel Kurulu 67/138 numaralı kararı ile UNV tarafından gelecek on yılda gönüllülüğün barış ve kalkınmaya etkisine dair bir plan hazırlanmasını talep etmiştir. Bu dönemde UNV küresel düzeydeki gönüllü faaliyetleri raporlamanın yanı sıra dünyaya gönüllülüğün önemini anlatmak üzere Gönüllü Faaliyetler Fark Yaratıyor (Volunteer Action Counts) kampanyasını başlatmıştır. 2012 yılındaki Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansına kadar 64 milyon faaliyet kaydedilmiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon 28 Haziran 2012’de BM Genel Kuruluna yaptığı konuşmada gönüllülük faaliyetlerini “tabandan yayılan halk kararlılığının harikulade kanıtı [...] Rio+20’nin küresel değişim hareketini nasıl seferber ettiğinin bir örneği” olarak tanımlamıştır. Rio+20’nin kazanımlarına dayanarak UNV, gönüllülüğün barış ve kalkınmaya katkısına dair farkındalığını daha da arttırmak ve gönüllülüğün 2015 sonrası kalkınma gündemine entegrasyonunu duyurmak için “Gönüllü Faaliyet Fark Yaratıyor” kampanyasına devam etmektedir.

Gönüllülük ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)

2001’deki Uluslararası Gönüllüler Yılı’ndan itibaren gönüllü faaliyetlerin barış ve kalkınmaya yaptığı önemli katkılara dair küresel farkındalık her geçen gün artmaktadır. BM Genel Kurulunun A/RES/56/38 numaralı kararı ile gönüllülük yoksullukla mücadele, sürdürülebilir kalkınma, toplumsal entegrasyon ve özellikle de sosyal dışlanma ve ayrımcılığı aşmaya yönelik stratejilerin önemli bir parçası haline gelmiştir. Gönüllülük, doğru yapı ve destekle, 2030 Gündemi’ni gerçekleştirme çabalarının, 2030 Gündemi’nin koyduğu hedeflere dair farkındalığı artırmanın ve aynı zamanda da sosyal yardımlaşmaya katılımın aracı olarak görülmektedir.

2030 Gündemi’nin özünü 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA) oluşturmaktadır. Bu 17 amaç sürdürülebilirliğin sosyal, çevresel ve iktisadi boyutlarını hesaba katmaktadır. 25 Eylül 2015’te alınan A/RES/70/1 numaralı BM Genel Kurulu kararı insan nesli ve gezegenimiz için kritik önemde olan beş alanı belirtmektedir.

Görsel 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeni Küresel Tanımı: 2030 Gündemi (Global Goals, 2016).

Dünyamızı Değiştirmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi

2030 Gündemi dünya refahı için hazırlanmış bir faaliyet planıdır. 2030 Gündemi ayrıca evrensel barışı daha geniş bir özgürlük alanı ile deneyimlemeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. UNV, her tür ve dereceden yoksulluğu ortadan kaldırmanın küresel düzeyde en ciddi zorluk olarak karşımızda olsa da sürdürülebilir kalkınma için zaruri bir şart olduğunun farkındalığına sahiptir. Bütün ülkeler ve paydaşların işbirliği içinde bu hedefli gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. İnsanoğlunu yoksulluğun zulmünden kurtarmaya ve gezegeni iyileştirip güvenceye almaya yönelik bir kararlılık sergilenmektedir. UNV, dünyayı sürdürülebilir ve dayanıklı hale getirmek için gereken cesur ve dönüştürücü adımları atma konusunda azimlidir ve bu ortak yolculuğa çıkarken hiç kimsenin geride bırakılmamasına önem vermektedir.

17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ve 169 hedef bu yeni küresel gündemin evrenini belirler. 2000 yılında belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne dayanmakla beraber onların elde edemediklerini tamamlamayı amaçlamaktadır. İnsan haklarını bu hedeflerin önemli bir parçasıdır. Cinsiyet eşitliği, bütün kadınların ve kızların güçlendirilmesi de önemli maddelerden biridir. Bütünleşmiş, bölünmez ve sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunun, yani ekonomik, sosyal ve çevresel boyutların dengede tutulması öncelikli hareket noktası olmuştur.

Ana ve alt hedefler gelecek 15 yıl içinde insanlık ve gezegen için kritik öneme sahip alanlarda yapılacak faaliyetleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu bölümde SKA'lar 5 temel başlık altında ve gönüllülük ile ilişkileri çerçevesinde incelenecektir:

İnsanlar (SKA 1, 2, 3, 4, 5)

A/RES/70/1 numaralı BM Genel Kurulu kararı; insan neslinin bu kritik döneminde her tür ve dereceden yoksulluğun ve açlığın sonlandırılması ve insanların haysiyetli, eşit ve sağlıklı bir çevrede potansiyellerine ulaşabilmelerinin sağlanması çağrısında bulunuyor. Bu çerçevede SKA 1 "Yoksulluğa Son", SKA 2 "Açlığa Son", SKA 3 "Sağlık ve Kaliteli Yaşam", SKA 4 "Nitelikli Eğitim" ve SKA 5 "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" doğrultusunda ortak çabaları teşvik etmektedir.

Görsel 3. İnsana Yönelik SKA'lar.

Aşırı yoksullukta düşüş kaydedilse de 2030'da küresel düzeyde yoksulluğu sona erdirmek henüz mümkün görünmemektedir. Hatta eşitsizliğin bir yandan ülkelerin içindeki toplumsal gruplar diğer yandan ise farklı ülkeler arasında yükseldiği bir gerçektir. Yoksulluk, açlık ve hastalıklar en yoksul ve savunmasız insan gruplarında ve ülkelerde yoğunlaşmış durumdadır. Kırsal bölgelerdeki aşırı yoksulluk oranı kentsel alanlardaki seviyenin üç katından fazladır. Gebelikte anne ölümlerinin %90'ından fazlası düşük ve orta gelirli ülkelerde kaydedilmektedir. Bodur kalan çocukların dörtte üçü Güney Asya ve Sahra Altı Afrika'da yaşamaktadır. Kadınlar ve kızlar orantısız bir şekilde ücretlendirilmeyen ev işlerinin hemen hepsini yapmaktadır ve karar verme otonomisinden büyük ölçüde yoksundurlar. Kadınlar iş gücünün %37'sine tekabül etmektedir, fakat kadınların ancak %27'si yönetim mevkiine ulaşmaktadır. Temiz içme suyuna, sıhhi tesisata ve hijyene ulaşım gibi tedbirler her yıl milyonlarca hayatın kurtarılmasına imkan tanıyabilir. Temel yaşam koşullarının sağlanması özellikle bu hizmetlerden yoksun bölgelerde okul katılımını yükseltebilir. Sahra Altı Afrika'da eğitimden geri kalmış 200 milyon çocuğun olduğu öngörülmektedir. Bu çocukların okuma ve matematik konusunda becerisinin geliştirilmesi, onlara yoksulluktan çıkmada yardımcı olacaktır. Bunun uzun vadeli etkisinin ise bölgenin küresel piyasada daha iyi rekabet edebilmesi olduğu öngörülebilir. Sorunlar nasıl birbiriyle bağlantılıysa, yoksulluğun, eşitsizliğin, iklim değişikliğinin ve diğer küresel problemlerin çözümleri de birbiriyle bağlantılıdır.

Gönüllülük bazlı toplumsal girişimlerin yoksul topluluklara kaynak kıtlığından dolayı hizmet sağlamada yaşanana sıkıntılara veya devletlerin vatandaşlara hizmet sunmayı beceremediği durumlara tepki olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu tepki bir ortak sese dönüşerek vatandaşlar adına devletten sorumluluklarını yerine getirmesini talep etmektedir. İktisadi krizler, yoksulluk, sağlık sisteminde yaşanan sıkıntılar vb. durumlar insanları birbirine yardım etmeye ve ortak bir ses bulmaya teşvik eder. Toplum gönüllüleri aşılabilir olan hastalıklarla mücadele, temiz suya erişim, sağlıklı yaşam koşullarının oluşturulması, okuma yazmanın yaygınlaştırılması ve bunların yanı sıra kadınlar, azınlıklar ve diğer marjinalleştirilmiş gruplara karşı sergilenen şiddet ve dışlanma ile mücadele gibi süreçlerle eşitsizliklerin azalmasında etkili rol oynamaktadır.

Gönüllülük geçmiş, sosyal statüsü ya da bireyleri birbirinden ayıran diğer toplumsal farklılık türlerine dair bir ayrım gözetmeden herkesin kolayca parçası olabileceği bir faaliyet biçimidir. Bireyler gönüllülük aracılığıyla kabiliyetleri ve yeterlilikleri çerçevesinde yaşadıkları toplum içinde daha büyük bir rol oynama fırsatını yakalarlar. Gönüllülük insanlara birlikte yaşadığı kişilere karşı sorumluluk duygusu kazandırır. Gönüllülük sivil etkileşimi güçlendirir, sosyal katılımı artırır, dayanışmayı derinleştirir. Gönüllülüğün bir diğer önemli

katkısı ise, başkalarına ilham vererek sürdürülebilir kalkınmanın topluluklarda kök salması için gerekli dönüşümü temellendirmesidir.

“

UNV Türkiye Ofisi’nin Çalışma Alanları Nelerdir?

Türkiye Ofisi 2012 senesinde ülkedeki gönüllülük potansiyeli göz önünde bulundurularak ve BM kurumlarına BM Gönüllüleri istihdam etmek amacıyla kuruldu. Kurulduğu günden bu yana farklı BM Örgütlerine BM Gönüllüsü istihdamı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de 2013 senesinden bu yana kamu kurumları, sivil toplum, akademi ve özel sektörden gelen “Gönüllülük ve Yasal Mevzuat” taleplerini dikkate alarak atılması gereken adımlar, iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi gereken başlıklara dair ilgili tüm paydaşlarla birlikte çalışmalar yürütmektedir.

2019 yılının Gençlik ve Spor Bakanlığı ve 2021 yılının da Türk Kızılayı tarafından “Gönüllülük Yılı” ilan edilmesinin ardından ülkedeki gönüllülük faaliyetleri de ivme kazanmıştır. İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün (STİGM) kurulmuş ve halihazırda gönüllülük alanında yapılan etkinlikler ve hazırlanan mevzuata ilişkin çalışmalar STİGM liderliğinde sürdürülmektedir. UNV Türkiye Ofisi de bu süreçte daha elverişli ve kapsayıcı bir altyapının oluşması için kamu-STK işbirliğini artırmak üzere çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye’de gönüllülüğün görünür olmasında en önemli rolü üstlenen Türk sivil toplumu ve gönüllüler de bahsi geçen gelişmeler karşısında alandaki uzmanlıklarını her fırsatta kamu yetkilileriyle paylaşmakta ve sahadaki ihtiyaçlara dair ilgili birimleri bilgilendirmektedir. Bunun en güzel örneği 2013 yılı Mayıs ayında UNV Türkiye Ofisi öncülüğünde kurulan Ulusal Gönüllülük Komitesi’nin (UGK) yürüttüğü çalışmalarıdır. UGK gönüllülüğün tanınması, güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasını amaç edinmiş aktörleri bir araya getirerek iş birliğini desteklemeyi ilke edinmiş Türkiye’deki ilk stratejik platformdur. UNV, UGK ve ilgili bütün kamu ve sivil paydaşlar her sene 5 Aralık tarihinde Dünya Gönüllüler Günü kapsamında Türkiye’de gönüllülüğün yaygınlaşması için mevcut durumu tartışmakta, gelecekte yapılması gerekenler için bir yol haritası oluşturma üzere gönüllülüğün ekonomik ve sosyal katkılarına vurgu yaparak 2030 Gündemi - Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda “kimseyi geride bırakmamak” düsturuyla çalışmalar yürütmektedir. UGK Temmuz 2021 itibariyle 42 üyesi ile birlikte çalışmalarına devam etmektedir. 2021-2023 dönemi Genel Sekreterliğini Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (ÖSGD), SosyalBen Vakfı ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) yürütmektedir. (UGK hakkında daha fazla bilgiye <http://ugkturkiye.org/> adresinden ulaşabilirsiniz.)

”

Gönüllüler içinde çalıştıkları topluluk ile etkileşimi artırdıkça yerel önceliklere ve kültürel hassasiyetlere dair daha fazla farkındalık kazanırlar. Dolayısı ile gönüllülük faaliyetleri toplulukların 2030 Gündemi’ne uyumlanması noktasında büyük bir avantaj kazandırmaktadır. Toplum gönüllüleri dışlanmış grupların geride bırakılmaması, kalkınma mücadelelerinin yerel bağlama uygun şekilde ele alınması, kadınların ve kızların ihtiyaçlarının dikkate alınması, herkesin temel insani ihtiyaçlarının karşılanması ve insanların seslerinin karar alma süreçlerinde duyurulması için gayret sarf etmektedir. Gönüllülük küresel ve ulusal gündem, strateji ve girişimlerin tamamlayıcısı olarak hayat bulur.

İnsanların hayatlarını etkileyecek kararların onların katılımıyla alınması, bu kararların ihtiyaçlara göre şekillenmesini, kabulünü ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Kadınlar, engelliler, gençler, HIV/AIDS hastaları veya azınlıklar gibi savunmasız ve ötekileştirilen gruplar için karar alma süreçlerinde hazır bulunmak hayati bir öneme sahiptir. Gönüllülük faaliyetleri aracılığıyla örneğin HIV/AIDS, tüberküloz, malarya ya da ebola gibi bulaşıcı hastalıklara ve daha ileri bir aşamada her tür ve dereceden sağlık sorunlarına dair topluluk düzeyinde (özellikle ulaşılması zor topluluklarda) farkındalık yaratmaktadır. Gönüllülük, tıbbi tecrübeye sahip fakat halkın ancak sınırlı bir kesimine erişme imkanı olan uzmanların ve sağlık kurumlarının sahip olduğu profesyonel bilgileri topluluklara ulaştırmakta, aynı zamanda da sahadaki durumu değerlendirilip söz konusu aktörlerin daha geniş halk kitlelerine erişiminin önünü açmaktadır. Bu anlamda gönüllüler epidemilerde ve acil durumlarda sağlık risklerine karşı toplulukların dayanıklılığını güçlendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Dünyanın her yerinde gönüllülerden, özellikle de genç gönüllülerden, öğretmenler olarak faydalanılmaktadır. Pek çok ülke ulaşılması zor topluluklar için spesifik dersler (örneğin fen, dil eğitimi) için yeterince kalifiye öğretmen atamakta zorluk yaşamaktadır. Bu açık gönüllüler tarafından kapatılmaktadır. Genç gönüllüler sadece öğretmenlik yapmakla kalmayıp aynı zamanda çocukları okul saatleri dışında da desteklemekte ve onlara sınav hazırlıklarında yardımcı olmaktadır. Genç gönüllü öğretmenler tarafından desteklenen çocuklar eğitim hayatında daha iyi performans göstermekte, dolayısıyla da daha iyi iş bulma imkanına kavuşmaktadır. Bu kişilerin erken evlilik yapma ve aşırı yoksulluğun içine sürüklenme ihtimallerinin de düştüğü görülmektedir. Gençler gönüllü öğretmenlik yoluyla aynı zamanda yeni beceriler elde etmekte ve böylece ileride işe alınma ihtimallerini yükseltmektedirler. Gönüllü öğretmenler çoğunlukla daha büyük gönüllülük ağlarının ve devlet tarafından desteklenen veya yönetilen ulusal hizmet birimlerinin üyesi olarak faaliyette bulunmaktadır. Ulusal ve yerel düzeyde gönüllülük programlarının devlet kurumlarıyla işbirliği halinde geliştirilmesine yönelik UNV bünyesinde geniş bir tecrübe ağı bulunmaktadır.

Gönüllüler sağlık, beslenme, eğitim, sıhhi tesisat ve sosyal koruma gibi en önemli sosyal hizmetlerin sağlanmasında ön cephededir. Bu özellikle de yeterince hizmet alamayan kırsal topluluklar, dışlanmış gruplar ve insani yardım gerektiren durumlar için geçerlidir. Üyesi oldukları topluluklar içinde gönüllülük yapan bireyler, yerel halk tarafından daha güvenilir bulunmakta, bu da halk ve hizmeti sunanlar arasında verimli bir irtibatın sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Hassas toplumsal sıkıntılara dair üretilecek hizmetlerde yerel gönüllüler içinde yaşadıkları toplulukların bağlam ve kültürel hassasiyetlerine hakim olduklarından daha başarılı sonuçlar elde edilmektedir.

Gezegen (SKA 6, 12, 13, 14, 15)

Bugün geleceğimizi tehdit edecek düzeyde en acil müdahale gerektiren alanlardan biri iklim değişikliğidir. A/RES/70/1 numaralı BM Genel Kurulu kararı gezegenimizin ve gelecek nesillerin çevresel bozunma korunması çağrısı yapmaktadır. Buna göre sürdürülebilir üretim ve tüketim ile doğal kaynakların sürdürülebilir yönetiminin sağlanması ve iklim değişikliğine karşı acil müdahale öncelikli hareket planları içinde yer almaktadır. Bu çerçevede SKA 6 “Temiz Su ve Sanitasyon”, SKA 12 “Sorumlu Üretim ve Tüketim”, SKA 13 “İklim Eylemi”, SKA 14 “Sudaki Yaşam” ve SKA 15 “Karasal Yaşam” doğrultusunda ortak çabaları teşvik etmektedir.

Görsel 4. Gezegene Yönelik SKA’lar.

İklimle bağlı ve jeofizik doğal afetlerin 1998-2017 yıllarında 1,3 milyon hayat kaybına sebep olduğu tahmin edilmektedir. Afetlerden kaynaklı can kaybının %90’ı düşük ve orta gelirli ülkelerde yer almaktadır. Bunun da ötesinde, iklim değişikliği gıda üretimini riske atmaktadır. Söz konusu risk çerçevesinde küresel düzeyde gıda kıtlığı ve açlığın ortaya çıkması ve 2050’ye kadar 140 milyon insanın göçe zorlanması beklenmektedir. The Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), 2017 yılında afetlere bağlı 18,8 milyon ülke içi yerinden olma vakası kaydetmiştir.

Olumsuz çevresel durumlara karşı harekete geçme kararındaki topluluklar açısından gönüllülük kritik öneme sahiptir. İyi desteklendiği durumda gönüllülük, bir topluma doğal afetler karşısında yalnızca dış kaynaklara dayanmak zorunda kalmadan kendi kaynakları ile ayakta kalma konusunda yardımcı olabilir. Gönüllülük insanların değişen çevresel koşullara aktif bir şekilde uyum sağlayarak iyi yaşama potansiyellerinin desteklenmesini sağlamaktadır. Gönüllülük geliştirmekte olan küçük ada ülkeleri gibi kronik olarak çevresel tehlikelere karşı savunmasız toplumların bile acil durumlar karşısındaki kapasitelerinin güçlendirilmesini tetiklemektedir. İnsanlar afet durumlarında ilk olarak afetten doğrudan etkilenenlere yardım etme refleksi gösterirler. Bu çoğunlukla organize olmaktan ziyade spontane bir şekilde gelişir.

Gönüllülük faaliyetleri ise yerel topluluklar ve bireyler arasında farkındalık yaratarak söz konusu durumlarda daha bilinçli ve organize hareket edilmesini önünü açar.

Birçok hükümet bir kriz durumu karşısında hazırlıklı olmak üzere ulusal afet yönetim stratejileri hazırlamaktadır. Şüphesiz devlet politikaları ve kalkınma ajanslarının müdahaleleri bu tür durumlar için kritik bir öneme sahiptir, fakat sosyal ağlar ve kolektif sivil eylemlerin de afetle mücadele süreçlerini desteklemesi beklenir. Sosyal ağlar mağdurların ihtiyaç duyduğu maddi, ayni ve lojistik yardımlar konusunda başvuru mekanizmaları olarak kullanılabilirler. Gönüllülüğe dayalı ağlar ve eylemler bu şekilde politika ve pratik arasındaki açığın kapatılmasına yardımcı olabilirler.

Paris İklim Anlaşması (United Nations, 2021), Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi (SFDRR) (United Nations, 2021) ve Yeni Kentsel Gündem (Habitat, 2021) tarafından desteklenen 2030 Gündemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) politika belirleyicilerinin, şirketlerin ve bireylerin küresel kalkınmada yaşanan zorluklar karşısında çözüm üretme süreçlerine bakışlarında eşî benzeri görülmemiş bir değişim yaratmıştır. Sürdürülebilir bir yönetim ve hayat için toplumsal dönüşümü ihtiyaç duyulmaktadır. Paris Anlaşmasında ve SFDRR’de iklim değişikliği tarafından tetiklenen afetlerden etkilenen insanları desteklemek adına gerçekleştirilecek eylemler ile nesiller arası ve topluluk içi dayanışmanın temelinde yatan dönüştürücü gücün gönüllülükten kaynaklandığı kabul edilmektedir.

Paris Anlaşması’nda belirtildiği üzere küresel iklim değişikliğinin azaltılmasının ve değişen çevresel koşullara uyum sağlamanın yolu insanların kitlesel olarak eylemde bulunabilmelerinden geçmektedir. Gönüllülüğün bir toplum içindeki bütün paydaşları bir araya getirmesi öngörülmektedir. Bugüne kadar gönüllüler birçok sivil hareketin temelini oluşturmuş, büyük çaplı kolektif eylemlerle farkındalık yaratmış ve birçok harekete hız kazandırmıştır.

İklim değişikliği kaynaklı afetlere karşı dayanıklılık büyük oranda toplumun sosyal sermayesine bağlıdır. Sendai Çerçevesi’nin 3. Eylem Önceliğinde belirtildiği üzere dayanıklılık büyük ölçüde Afet Risk Azaltma (*Disaster Risk Reduction*, DRR) sistemleri, yaşam standardını yükseltme programları ve okullarda yapılacak afet farkındalık eğitimleri gibi sosyal sermayeyi oluşturan ve yapısal olmayan tedbirlere dayanır. Gönüllülüğün yüksek seviyede olduğu ülkeler ve topluluklar ekonomik ve sosyal olarak daha canlı, sosyal uyumları ve güvenleri daha yüksektir; dolayısı ile iklim değişikliği kaynaklı afetler gibi küresel zorluklarla baş etmek için daha hazırlıklıdırlar.

Görsel 5. Birleşmiş Milletler Türkiye.

“

Türkiye’de BM Gönüllülerinin Faaliyet Gösterdikleri Alanlar Nelerdir?

BM Gönüllüleri; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women), Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR) ve Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO) başta olmak üzere Türkiye’deki BM Kuruluşlarının hemen hemen hepsinde aktif olarak yer almaktadır (<https://turkey.un.org/tr/> adresine giderek Türkiye’deki BM kuruluşlarının listesini görebilirsiniz.)

BM Gönüllüleri’nin görev alanları bağlı bulundukları kuruluşların yetki alanlarına göre değişmekle beraber, gönüllülüğün getirdiği özgün katkılar ile birlikte her geçen yıl çeşitlenerek artmaktadır. İnsani yardımdan toplumsal cinsiyet eşitliğine, gençlik çalışmalarından iletişim ve koordinasyona geniş bir kapsamda destek veren gönüllülerin hikayeleri pek çok kişiye ilham olmaktadır. Çoğunluğu İstanbul, Ankara ve Gaziantep’te olmak üzere her yıl 100’ü aşkın ulusal ve uluslararası gönüllü Türkiye’de BM Gönüllüsü olarak görev yapmaktadır.

”

2016 yılında Marakeş’te gerçekleştirilen BM İklim Değişikliği Konferansı eyleme odaklanması ve küresel stratejilerin ancak yerel düzeyde gösterdikleri etkiler kadar anlamlı olduklarını kabul etmesi yönüyle Paris Anlaşması’nı ilerletmiştir. Paris Anlaşması ve Sendai Çerçevesi topluluk düzeyindeki faaliyetleri incelemiştir. Gönüllülük yerel tecrübeleri harekete geçirmek suretiyle küresel düzeyde farklı bölgeler arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırmakta ve toplulukları iklim değişikliği konusunda mobilize ederek politikanın eyleme çevrilmesine yardım etmektedir. Gönüllü oluşumların uluslararası anlaşmaları yerel düzeyde uygulamama dönüştürmesi küresel iklim değişikliği siyasetinde sergilenen sorumluluğun demokratik bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. 2015 sonrasına dair Sentez Raporu’nda, BM Genel Sekreteri gönüllülüğü SKA’lar için “etkili ve her aşamasında önemli uygulama aracı” olarak nitelemiş ve “ölçeklenebilir eylem için devletler ve insanlar arası etkileşimin yeni alanlarını sağlama” rolü üzerinde özellikle durmuştur.

Gönüllü ağıları sayesinde insanlar çevre konusunda yasal ve siyasal çerçevelere dair bilgi edinebilmekte ve bu konularda başkaları ile müzakerelerde bulunabilmektedir. Gönüllülük

aynı zamanda çevreye dair geliştirilecek faaliyetler açısından sürdürülebilir gelir elde etmeyi ve belli başlı davranışların çevresel etkisi konusunda bireyleri bilinçlendirmeyi sağlayan en önemli kanaldır. Örneğin gönüllü ağları bir yerli halkı içinde yaşadığı ormanın karbon yutağı olarak kullanımı veya biyoçeşitliliğin korunması konusunda karar verme mekanizmalarına dahil etme potansiyelini içinde barındırır.

Etkili afet önleme, risk analizi ve acil durum planlaması büyük miktarda yüksek kaliteli veri gerektirir. Fakat iklim değişikliğine uyum sağlama ve afet risk azaltma açısından önemli birçok bölgeye dair güvenilir nüfus veya afet verilerine ulaşmak mümkün değildir. Gönüllüler üzerinden bu tarz zorluklar aşılabilmektedir, zira gönüllüler internet erişimi olmayan uzak yerlerden bile bizzat o bölgelere giderek veri toplayabilmektedir.

Refah (SKA 8, 9, 10, 11)

A/RES/70/1 numaralı BM Genel Kurulu kararı bütün insanların refah içinde yaşama hakkı olduğuna dikkat çekmekle birlikte ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişimin doğa ile uyumlu şekilde gerçekleşmesi gerektiğine dair çağrı yapmaktadır. Bu hedefe varmak için üzere, SKA 8 “İnsana Yakınsır İş ve Ekonomik Büyüme”, SKA 9 “Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı”, SHK10 “Eşitsizliklerin Azaltılması” ve SHK11 “Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar” çerçevesinde ortak çabaları teşvik etmektedir.

Görsel 6. Refaha Yönelik SKA'lar.

2014 yılı istatistiklerine göre 15-24 yaş arası genç erkeklerin %92,58'i ve genç kadınların %88,61'i okur yazar durumundadır (SDG Tracker, 2021). Bu da şu anda insanlık tarihinin en iyi şekilde eğitilmiş nesli ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir. Bununla birlikte gençlerde işsiz kalma ihtimalinin yetişkinlere göre üç kat daha yüksek ve genç işsizliğinin 2017'de %17 olduğu(United Nations, 2021) dikkate alınır, gençlerin iş piyasasına girişte ve bu piyasada tutunmada zorluk çektiklerinin altını çizmek gerekir. Şu anda gençlerin beşte biri kısaca NEET (*Not in Education, Employment, or Training*) olarak ifade edildiği şekliyle ne okumakta ne çalışmakta ne de eğitim görmektedir. Şüphesiz küresel düzeyde

farklı iktisadi gelişkinlik seviyesine sahip toplumlarda farklı eğilimler ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işgücü yaşlanırken, gelişen ekonomiler rekor sayıdaki genç çalışanı kendi içlerinde istihdam etmede zorlanmaktadır. Fakat genç işsizliğinin ülkenin iktisadi koşulları kadar gençlerin eğitim seviyesi ve sahip oldukları becerilere, bu becerileri uygulamak için buldukları fırsatlara da bağlıdır.

Dünya Ekonomi Forumu'nun "İşin Sekiz Geleceği: Senaryolar ve Sonuçları" (World Economic Forum, 2018) raporu beceri tazelemenin, gelişen iletişim teknolojilerine erişimin, eğitim sistemlerinin işgücüne gerekli olacak beceriler doğrultusunda (örneğin iletişim, sorun çözme, yaratıcılık, işbirliği ve eleştirel düşünce gibi insanlarla etkileşimi geliştirme yönünde) yenilenmesinin önemine dikkat çekmektedir. Yönelinmesi öngörülen bu becerilerin hemen hepsi gönüllülük ile de yakından bağdaştırılmaktadır, zira gönüllülük yoluyla demokratik karar mekanizmalarına daha fazla dahil edilmeleri sonucunda bireylerin kendilerini aktif yurttaşlık nosyonu doğrultusunda dönüştürmeleri, onların iş hayatı içinde de başkaları ile etkileşim içinde bu meziyetleri sergilemelerinin önünü açacaktır. Ayrıca gönüllülük gençlere çeşitli iş ve araştırma alanlarını tanıtmaya, onlara çeşitli meslekleri keşfetme fırsatı sunma potansiyeline sahiptir. Dolayısı ile gençler gönüllülük sayesinde geleceklerine dair daha bilinçli karar alabileceklerdir. 1930 tarihli "Torunlarımız İçin Ekonomik Fırsatlar" (Keynes, 1963) yazısında John Maynard Keynes geleceğe dair "teknolojik işsizlik" ve haftalık 15 saatlik çalışma süreleri öngörüsünde bulunmuştur. Teknoloji (veri, robotlar, yapay zeka vs.) işin doğasını dönüştürmekte ve kurumları işleri yeniden tasarlamaya zorlamaktadır. Her geçen gün artan dijital platformlar, potansiyel işverenlere dünyanın çeşitli bölgelerinden en uygun yeteneklere sahip insanları bulup onları spesifik görevleri üstlenmek üzere bir araya getirme imkanı sunmaktadır. Buna karşılık aynı dijital platformlar çalışanların kendi girişimlerini hayata geçirmelerini de mümkün kılmaktadır. Gelecek budur: çoğu bireyin kendisi için çalıştığı, emeğini (fiziksel veya entelektüel) çeşitli işverenlere istediği zamanda ve şartlarla kiraladığı küresel esnek ekonomi (Hagel, 2021).

Eğitim ve staj sistemleri teknolojiye ve iş piyasasındaki değişikliklere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte her insanın muhakkak sahip olması gerektiği bir beceri türü asla unutulmamalıdır: yaşam becerileri. Yaşam becerileri ile düşünce uyarılama, iletişim, yeni şeyler deneme gibi bireyin kendisini toplumsal hayata daha iyi adapte etmesinin önünü açan beceriler kastedilmektedir. Hem gelişmiş hem de azgelişmiş/gelişmekte olan ekonomilerde hızlıca büyümesi yönünde bir beklenti olan bakım ekonomisi, eğitim sektörü ve sağlık sistemi gibi "hafif altyapılarda" işe alınacak insanların yüksek yaşam becerilerine sahip insanlar arasından seçilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Üstelik söz konusu meslekler de yine empati, sosyal ve duygusal zeka gibi kabiliyetler uyarınca yeniden dizayn edilme aşamasındadır. Gönüllülüğün bu yeteneklerin hepsini kuvvetlendirme potansiyelinin olduğu sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Görsel 7. Birleşmiş Milletler Gönüllüleri.

Nasıl Birleşmiş Milletler Gönüllüsü Olunur?

BM Gönüllüsü olmak isteyenler ilk olarak www.unv.org adresini ziyaret etmelidir. Burada Birleşmiş Milletler’de saha gönüllüsü (on-site volunteer) ya da çevrim içi gönüllü (online volunteer) olmak için gerekli ön koşulları, gönüllerin sahip olduğu hakları ve şu anda gönüllü arayan organizasyonların ilanlarını görüntüleyebilirsiniz.

Saha gönüllüsü olmak için,

- En az 18 yaşında olmak,
- Altı BM dilinden (İngilizce, Arapça, Çince, Fransızca, İspanyolca, Rusça) en az birine iyi düzeyde hakim olmak,
- Tam zamanlı çalışma düzenine uyum sağlayabilmek ve başka bir kurumda çalışmıyor olmak
- İlanda belirtilen diğer koşulları (eğitim seviyesi, deneyim seviyesi, yaş vb) sağlamak gerekiyor.

Bu koşulları sağlıyorsanız, <https://app.unv.org/> sayfasını (İngilizce) ziyaret ederek açık pozisyonları gözden geçirebilirsiniz.

BM Saha Gönüllüsü pozisyonlarına kabul alan adaylar aylık yaşam ödeneği, sağlık sigortası ve yıllık izin gibi haklara sahip olurlar. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli şey, ilanların hangi düzeylerde açıldığını (ulusal ya da uluslararası) kontrol etmektir. O an için size uygun bir ilan olsun olmasın, UNV’nin Yetenek Havuzu’na (UVP - Talent Pool) bir kez kayıt olarak yıl boyunca açılan ilanlara hızlıca başvuru yapılabilir.

UNV ilanlarını <https://unv.org> adresi haricinde sosyal medya hesapları ve ortaklık kurulan diğer platformlar üzerinden takip etmek de mümkündür. Bu platformlar arasında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından hayata geçirilen Yetenek Kapısı (<https://YetenekKapisi.org>), Birleşmiş Milletler Türkiye iş ilanları sayfası (<https://turkey.un.org/tr/jobs>), bazı üniversitelerin kariyer merkezleri ve sivil toplum alanında yayın yapan tanınmış internet siteleri bulunmaktadır.

BM Gönüllüsü olmak için bir diğer seçenek ise “Çevrimiçi Gönüllülük” ilanlarıdır. Bunun için yine <https://unv.org/opportunities> ya da <https://app.unv.org/> adresine giderek, çevrim içi gönüllüler için özel olarak tasarlanmış ilanları filtrelemek gerekmektedir. Çevrimiçi gönüllüler tamamladıkları her bir görev için takdir belgesi alırlar ve katkıda bulundukları çalışmaların künyesinde isimlerine yer verilir

Gönüllülük kalkınma müdahalelerinin hem kapsamını (büyük çaplı insan mobilizasyonuna olanak sağlaması ile) hem de erişim alanını (devlet bakanlıklarından uzak topluluklara kadar) genişletmektedir. Merkezileşmiş bir ekonomiye ve büyük bir enformel sektöre sahip ülkelerde ekonomik büyüme odaklı kalkınma müdahalelerinin faydaları çoğu zaman ihtiyaç sahiplerine ulaşmamaktadır. Bunun sebeplerinden biri köy pazarları gibi nüfusun yoğunluğunun çalıştığı bölgelere erişimin zor olmasıdır. Gönüllülük çift yönlü bilgi akışı sağlaması ve kitlesel ve kapsayıcı uygulamalara imkan veren geniş ağlar oluşturma kapasitesi ile bu zorlukları aşmak üzere devreye sokulabilecek mükemmel bir araçtır. Gönüllülük, yerel düzeydeki bilgi kaynaklarına ve girişimlere ulaşarak ve bunları farklı toplumsal paydaşlara ulaştırarak inovasyonun ve girişimciliğin gelişmesine fırsat tanımaktadır.

Gönüllülük aynı zamanda kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamakta, sosyal becerilerin oluşmasına imkan vermekte, bireylerin özgüvenlerini yükseltmekte ve profesyonel bağlar oluşturulmasını desteklemektedir. Bütün bu maddeler özellikle de eğitim hayatından iş hayatına geçiş yapma aşamasındaki gençler için hayati bir öneme sahiptir. 2018 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu verilerine göre gönüllülük iş becerilerinin geliştirilmesine, gerektiğinde mesleki odağın değiştirilmesine, iş piyasası içindeki dalgalanmalara aşına olmaya ve bunlara karşı dayanıklılığı artırmaya yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde 2013'te Ulusal ve Toplumsal Hizmetler Kurumu (Corporation for National and Community Service) tarafından yürütülen "Gönüllülük, işe doğru yeni bir yol" araştırması, gönüllülerin işsiz kaldıktan sonra iş bulma olasılığının gönüllü olmayanlara nazaran %27 daha yüksek olduğunun tespit etmiştir. Lise diploması olmayan veya kırsalda yaşayan gönüllüler içinse bu fark %50'den fazladır. Ekonomik büyüme politikaları çoğu kez yapısal reformlara, teknik çözümlere ve piyasaya erişimin yükselmesine odaklıdır. Burada ana hedef şüphesiz iş piyasasındaki verimliliği artırmak ve ticaret üzerindeki düzenleyici engelleri azaltarak ülkenin büyüme beklentilerini iyileştirmektir, fakat daha uzun vadeli ve istikrarlı reformları gerçekleştirmek için kültürel değişimin de göz önünde bulundurulması gerekir. Bu durum özellikle de savaştan yeni çıkmış, yeni kurulmuş ve vergi reformlarını hayata geçirmek isteyen ülkeler için geçerlidir. Bu gibi durumlarda halkın kurumlara güven duyması kritik bir öneme sahiptir. Sistemin nasıl işlediğinin ve bireylerin sistemden nasıl faydalanabileceğinin açık bir şekilde anlatılmalı gerekir ki bunun sonucunda bireyler gelirlerinin belli bir kısmını ortak iyilik adına feda etmeye razı olsunlar.

Gönüllülük ve özellikle de yerel toplulukların içinde çıkan gönüllülerin faaliyetleri ekonomik büyüme politikalarının dayandırılabilmesi önemli bir temel sunmaktadır. Gönüllülüğün en önemli nitelikleri arasında güveni ve çift taraflı iletişimi ön planda tutması

bulunmaktadır. Bu noktada kadın gönüllüler özellikle de düşük gelirli veya diğer dezavantajlı gruplara mesaj aktarılması ve öz saygı ile özgüven hissinin pekiştirilmesi noktasında ideal konumdadır. Bütün bunlar yeni becerilerin elde edilmesini mümkün kılar, organize hareket etmeyi teşvik eder ve kadınları cinsiyet stereotiplerine karşı ve adil muamele ile kaynaklara eşit erişim için güçlendirir.

Barış (SKA16)

Uzun süreli savaş ve çatışmalar toplumları çeşitli krizlere karşı savunmasız kılmaktadır. 2018 yılı sayılarına bakıldığında savaştan ve çeşitli çatışmalardan kaçan insan sayısı 70 milyonu aşmıştır. Aşırı yoksulluk dünya çapında azalıyor görünse de şiddetli çatışmaların ve bu çatışmaların peşi sıra ortaya çıkan krizlerin yaşandığı bölgelerde tersine bir hareket söz konusudur. Barışın hakim olduğu toplumlarda yaşayanlar, çatışma bölgelerinde yaşayan insanlara göre temel sağlık hizmetlerine ulaşmada iki kat, temiz suya erişimde dört kat daha fazla avantajlı durumdadır.

Görsel 8. Barışa Yönelik SKA'lar.

A/RES/70/1 numaralı BM Genel Kurulu kararı korkudan ve şiddetten arınmış barışçıl, adil ve kapsayıcı toplulukların oluşmasını destekleme yönünde çağrı yapmaktadır. Bu da SKA 16 (Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar) kapsamında çaba gerektirmektedir.

Afet ve krizlerin ana mağduru olarak karşımıza çıkan yerel topluluklar bu afet ve krizlere ilk müdahale görevini de üstlenmek durumundadır. Buradaki temel strateji öncelikle gönüllü faaliyetler aracılığıyla topluluk içi dayanışma bağlarını kullanarak ortaya çıkan sorunları giderme yönündedir. Gönüllülük aracılığıyla bireylerin ortak bir çözüm arayışı içinde olması eylem mutabakatı ve ortak sorumluluk duygusunu pekiştirmektedir. Böylece topluluk içindeki güven

ve dayanışma duyguları pekiştirilmiş olur. Gönüllüler aynı zamanda özellikle salgınlarda afet önleme gibi kritik bir rol oynayabilirler. Milyonlarca hayatın kurtarılmasını sağlayan aşılama en başarılı ve en uygun maliyetli sağlık mücadelesi olarak kabul görür. Kriz ve afetler karşısında hazırlıklı olmak ve bunun ötesinde erken uyarı sistemleri geliştirmek önemli görünmektedir.

Gönüllülük insani müdahaleler sırasında yerel kapasitenin geliştirilip güçlendirilmesinde kritik bir rol oynar. Gönüllülük aracılığıyla kriz sonrasında ortaya çıkabilecek ötekileştirme, dışlama ve diyalog kesme gibi dinamiklerin önüne geçilebilir. Gönüllüler insani yardım bağlamında devlet kurumlarını destekleyecek acil durum planlamasına dahil edilmelidir. Farklı düzeylerdeki devlet kurumları, gönüllü örgütler ve başka insani yardım paydaşları arasında koordinasyona ve bunun üzerine temellendirilmiş stratejilere ihtiyaç vardır. Gönüllülerin insani yardıma ihtiyaç duyulduğu durumlarda görevlerini güven içinde ve verimli bir şekilde yerine getirmeleri açısından ise güvenlik, uygun ekipman, kıyafet, eğitim ve psikososyal destek gibi şartların sağlanması önemlidir.

Gönüllülüğün birbirine yardım etme ve mütekabiliyet ilkeleri üzerine temellendirilmesi en büyük güven kaynağıdır. Karşılıklı güvenin erimesi kriz, afet veya çatışma gibi hassas süreçlerden etkilenmiş bölgelerdeki sosyal bölünmenin önemli sonuçlarından biridir. Gönüllülük bireyler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine pekiştirerek sosyal etkileşim ağları oluşturduğundan mevcut sosyal sermaye havuzunu genişletmektedir.

Sosyal etkileşim ağlar karşılıklılık normlarına dayalı sosyal bağları ortaya çıkarır. Bu durum sosyal uyum olarak nitelenmektedir. Gönüllü faaliyetler bu normlarla ve kolektif hareketi mümkün kılan sosyal uyumun inşasını destekleyen sosyal ağlarla tanımlanmaktadır. Sosyal uyum ne kadar güçlüyse, sosyal ilişki ağları sosyal bölünme ve dışlanma gibi istikrarsızlığı besleyen risklerin azalmasında o kadar güçlü bir rol oynayabilir.

Barış inşası süreçleriyle eşzamanlı olarak yerel gönüllülük faaliyetlerinden faydalanmak sosyal güvenin ve emniyetin yeniden oluşturulmasını destekler. Bu da ulusal devletin sürdürülebilir barış için ortaya koyduğu çabaları pekiştirir. Örneğin, sivil toplum ulusal ve uluslararası gönüllüleri harekete geçirerek toplulukları birbirine yardım etmeye teşvik edebilir, aynı zamanda katılımcı süreçler konusunda yapıcı mesaj yayabilir ve gönüllülerin barış inşası süreçlerinde çeşitli aktörler arasında arabulucu olarak rol üstlenmesini sağlayabilir.

Ortaklıklar (SKA 17)

SKA17 (Amaçlar için Ortaklıklar) “sürdürülebilir kalkınma için küresel işbirliğinin uygulanması ve yeniden canlandırma araçlarının güçlendirilmesine” odaklanmakta ve çok paydaşlı ortaklıkları bilimi, tecrübeyi ve teknolojileri harekete geçirme ve paylaşma aracı

olarak kabul etmektedir. Her ne kadar SKA’ların her biri spesifik bir hedefe odaklanmış görünse de esasında toplu olarak yönelinmesi gereken bir hedefler bütünü olarak ele alınmaları gerekir, birini diğerlerinden ayırmak mümkün değildir. Aynı şekilde SKA17’yi de diğerlerinden ayrı olarak düşünmek mümkün değildir. SKA 17 diğer SKA’ların gerçekleştirilmesi, bunların ulusal devletlerin ve toplumların bir parçası kılınması ve gerçekten sürdürülebilir bir niteliğe kavuşması açısından kritik öneme sahiptir.

Görsel 9. Ortaklıklara Yönelik SKA’lar.

SKA’lar hayata geçirilirken yerel şartların dikkate alınması daha çok insanın katılımını sağlama noktasında eşsiz bir fırsat doğurmaktadır. Eğer gerçekten “kimseyi geride bırakmayacak” ve “insanların dönüştürücü gücünü serbest bırakacak” isek, “geleneksel uygulama metotlarını” sorgulamamız gerekir. Geleneksel olmayan bir uygulama metodu olarak gönüllülük küresel düzeyde bütün toplumlarca henüz tam anlamıyla kabul görmemiştir ve dolayısıyla potansiyelinin hâlâ tam olarak farkına varılabildiğini söylemek mümkün değildir. Gönüllülük, uygun gönüllü ağı ve destekle insanların çabalarını yerel, ulusal ve küresel düzeylerde hayata geçirme kapasitesine sahiptir.

Gönüllülüğün Geleceğini Etkileyecek Ana Zorluklar

İklim Değişikliği

İklim krizi karşı karşıya olduğumuz tehlikelerin etkisini daha da artırmaktadır. Bu tehlikelerin etkisi ise özellikle de hassas bölgelerde yaşayan, yaşam şartları itibarıyla savunmasız durumda olan ve mevcut şartlara uyum sağlamak için yeterli kaynaklara sahip bulunmayanların üzerinde görülmektedir. Örneğin iklim krizi karşısında Lagos ve Mumbai gibi deniz seviyesinde olan şehirler kırmızı alarma geçmiştir. Dünya Bankası’na göre Latin Amerika, Sahra Altı Afrika ve Güneydoğu Asya bölgelerinden 2050’ye kadar 143 milyon

yeni iklim göçmeni çıkacaktır (Podesta, 2021). İklim değişikliğinin tetiklediği göç tarım arazileri ve su kaynakları gitgide azaldığı için çatışma olasılığını yükseltmektedir. Özellikle silahlı çatışma ve şiddetin etkilediği ülkelerde derin yoksulluk ve savunmasızlık gittikçe yoğunlaşmaktadır. Gezegenin karşı karşıya kaldığı tehlikeler bütün toplumlarda bir aciliyet duygusunun yoğunlaşmasına neden olmuştur. Çevremizde görülen değişimler ve söz konusu aciliyet duygusu bizi kriz zamanında sosyal dayanışmayı ve gönüllülüğü yeniden düşünmeye itmektedir. Devletlerin ve kamu yararına çalışan kuruluşların sosyal hizmetleri sunamadığı durumlarda insani yardım gönüllülerinin sahaya olmaları toplumsal kesimlere güven duygusu aşılamaktadır (Krishnan, 2020).

Teknoloji

“Akıllı her şey” [*smart everything*] (Krishnan, 2020) paradigması yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarından itibaren bir harekete geçme çağrısı olmuştur. İnternet erişiminin yaygınlaşması birçok alanda iyileşme yaşandığı anlamına gelmektedir, zira internetin sağladığı iletişim kanalları devletlerin vatandaşlarının kaygılarına daha duyarlı olmasına yardımcı olmaktadır (Ovide, 2019). Yine de toplumlar ya da aynı toplumun farklı kesimleri arasında teknolojik eşitsizliğin gitgide arttığı gözden kaçmamalıdır. Günümüz dünyasında ancak “çevrim içi” olabilenler başarılı olabilmektedir. Teknolojik tasarımlar çoğu zaman kullanıcıların ihtiyaçları ve iradesi konusunda önemli varsayımlarda bulunmakta, ancak ötekileştirilmiş ve dışlanmış insanlar bu mimariyi etkileme fırsatı bulamamaktadır.

Uzun yıllardır otomasyonun her geçen gün daha fazla gelişmesi sebebiyle iş kaybının artacağına dair endişeler, işin karakterinin ne olacağına dair tereddütler bulunmaktadır. Yine de eldeki veriler Dördüncü Sanayi Devrimi ile birlikte esasında daha fazla iş imkanının ortaya çıkacağını göstermektedir. Bu dijital Rönesans süreci içinde teknoloji aracılığıyla bilgiye erişim imkanı artıp katılım fırsatları çoğaldıkça demokratikleşme imkanı da ortaya çıkacak, gönüllülüğün de önemli bir parçası olduğu bu durumun geleneksel yaklaşımlara meydan okuduğunu görülecektir (Solferino Academy, 2021).

Eşitsizlikler

21. yüzyılın ilk yirmi yılında aşırı yoksulluğu azaltma yolunda önemli mesafe kat edildi. Fakat hâlâ bazı toplumsal kesimler arasında kabul edilemez derecede uçurumlar olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda dört önemli kuruma (devlet, iş dünyası, STKlar ve medya) (Edelman, 2020) yönelik küresel düzeyde ciddi bir güvensizlik hissedilmektedir. COVID19 salgını da işsizlik oranlarının ciddi ölçüde yükselmesine ve refah koruma güvencelerinin zedelenmesine yol açan bir ekonomik kriz yaratmış, insanların sıhhi ve sosyal güvenliklerine

yönelik tehdit ve tehlikeleri daha da büyötmüştür (Ahmed, 2020). Bütün bu kriz, tehdit, tehlike, afet vb. durumlar karşısında gönüllölük ve dayanışma bir deva olarak başvurabileceğimiz önemli bir çözüm yoludur.

“

Birleşmiş Milletler Gönüllöleri Ne Yapar?

UNV çok çeşitli yetenekleri içinde bulundurmak ile beraber genellikle belirli alanlarda gönüllölük fırsatları sunar: Bunlar kalkınma ve insani yardım ile barışı gücü faaliyetleridir. BM gönüllöleri hükümetler ile toplum tabanlı girişimler arasında irtibat kurulmasını kolaylaştırırken insani yardım, rehabilitasyon ve barışın inşa edilmesi alanlarında teknik işbirliği sağlar. BM gönüllöleri, BM barış operasyonlarında çalışan uluslararası sivillerin üçte birini oluşturmaktadır. Aynı alanda hizmet veren diğer meslektaşlarıyla ortak hareket eden profesyonellerden oluşan Birleşmiş Milletler gönüllöleri toplumsal meselelerin kökenine inerek çözüm bulmak için farklı kesimlere kulak vermekte, toplanan verileri ilgili paydaşlarla tartışmakta, yerel topluluklara eğitim sağlayarak insanları harekete geçmeye teşvik etmektedir. Gönüllöler aynı zamanda fikirlerini, becerilerini ve tecrübelerini diğer paydaşlar ile paylaşarak ortak bir birikim havuzu oluşmasına katkı sağlarlar.

Çalışmalardan haberdar olmak için aşağıdaki adresleri takip edebilirsiniz.

UNV Küresel Sosyal Medya Hesapları

<https://twitter.com/UNVolunteers>

<https://www.instagram.com/unvolunteers/>

<https://www.facebook.com/unvolunteers/>

<https://www.linkedin.com/company/united-nations-volunteers/>

UNV Avrupa ve Orta Asya Bölge Ofisi Sosyal Medya Hesapları

<https://www.instagram.com/unveurasia/>

<https://twitter.com/Unveurasia>

<https://www.facebook.com/UNVEurasia>

UNV Türkiye Sosyal Medya Hesapları

<https://twitter.com/UnvTurkey>

<https://www.facebook.com/UnVolunteersTurkey>

<https://www.instagram.com/unvturkey/>

”

İleriye Giden Yollar

Uzun yıllardır toplumsal meseleler karşısında yaşadığımız belirsizliklere rağmen ileriye dönük umut işaretleri de mevcuttur. Bunların izleri sivil katılım, sosyal hareketler ve aktivizmdeki hızlı gelişmelerde görülebilir. Toplumlarda her kesimden bireyler (özellikle de gençler) ve sivil toplum aktörleri tedirginliklerini aktivizme ve sosyal eyleme yönlendirmektedir. Örneğin 2019 yılı içinde 150 ülkeden 6 milyon öğrenci gençler tarafından organize edilen “Gelecek İçin Cumalar” başlıklı iklim grevlerine katılmıştır (September

2019 climate strikes, 2021). Bunun yanı sıra COVID19 salgını gönüllü faaliyetlerini daha da tetiklemiştir. Birçok ülkede insanlar gönüllü örgütlerde ve karşılıklı yardım topluluklarında bir araya geliyor (Krishnan, 2020). Kamu yararı gözeten kuruluşlar politika planlarının dışında tutulan savunmasız gruplara yardım edemedikleri noktalarda insanlar kendi aralarında organize olup harekete geçiyor ve boşlukları doldurmaya çalışıyor. Global hackatonlardan kolektif istihbarat kullanımına kadar alanlarda kitlesel çevrim içi işbirliği büyüyor (Russiver, 2020). Bu da insanların sivil katılıma yönelme şekilleri ve nedenlerinin dramatik bir şekilde değiştiğini işaret ediyor. İnsanlar kurumlara sadık kalmaktan vazgeçip yüreklerine dokunan gayelere ve problemlere yöneliyorlar. Sivil toplum örgütlerindeki yükseliş, sosyal uyumun güçlendirilmesi ve canlı, sağlıklı toplumların demokratik temelde varlığını ortaya koyması noktasında sivil katılımın ve gönüllülüğün kritik bir rol oynadığına işaret ediyor (Krishnan, 2020). Son yıllarda yeni gönüllülük ve sivil katılım biçimleri ortaya çıkmaktadır. Küresel düzeyde yaşanan sıkıntılar da bu süreci hızlandırıyor. Yaşadığımız sıkıntıları bir fırsata dönüştürerek yeni dayanışma duygusunu harekete geçirmek suretiyle bizi gelecekte bekleyen devasa zorluklara karşılık verme imkanı bulabilir, içinde bulunduğumuz eşitsizlikler çağını bir eşitlik ve adalet dönemine dönüştürme fırsatı elde edebiliriz. Böylece gönüllülüğün ve sivil katılımın toplumların dayanıklılığını yükseltmek amacıyla kullanılmasının ötesine geçerek hepimize iyi bir hayat kurmamızda yardım edecek platformlara evrimleşmesini sağlayabiliriz.

***Sorumluluk Hakkında:** İfade edilen görüşler kişiseldir ve BM Gönüllü Programının görüşünü tamamen yansıtmamaktadır.

Özet ve Değerlendirme

2030 Gündemi açık bir şekilde gönüllü gruplarını 17 SKA'yı gerçekleştirecek paydaşlar olarak tanıyor. Bu, Birleşmiş Milletler'in sekiz milyar insanı dahil etmek suretiyle yürüttüğü kapsamlı danışmanlık sürecinin açık bir sonucudur ve BM Genel Sekreteri'nin *2030'a dek Onura Giden Yol (The Road to Dignity)* adlı 2015 sonrası gündeme dair sentez raporunda şu şekilde özetlenmektedir:

Gönüllülük toplulukların ve bireylerin kapasitelerini oluşturma ve yükseltme hususunda güçlü ve çok boyutlu bir araç olarak kullanılabilir. Gönüllülük kitleleri katılımcı kılma ve harekete geçirmede, aynı zamanda Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın ulusal düzeyde planlaması ve uygulanmasında yardımcı olabilir. Ayrıca gönüllü gruplar aracılığıyla oluşturulacak yeni etkileşim alanları devlet ile vatandaşların yakın bir işbirliği içinde somut ve ölçeklenebilir eylemler ile hareket etmesinin önünü açacak ve yeni gündemin yerleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Gönüllülüğün önündeki yol uzun olmakla beraber yeni şartlara göre sürekli yeniden şekillenmektedir. Bu sebeple SKA'lar söz konusu olduğunda gönüllülüğün içinde bulunan dönem ve yerel şartlar uyarınca yeniden tasavvur edilmesi gerekir. Bu şekilde şu ana kadar elde edilmiş kazanımlar üzerine düşünmek ve gelecek on yılda ortaya çıkacak yeni imtihanlarla baş etmek için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini öngörmek mümkün olacaktır (UNV, 2020).

Temel Okuma Önerileri

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (çevrimiçi erişilebilir)

2022 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu – Eşit ve Kapsayıcı Toplamlar İnşa Etmek (çevrimiçi erişilebilir)

2018 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu – Bizi Birleştiren Bağ (çevrimiçi erişilebilir)

2015 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu – Yönetişimi Dönüştürmek (çevrimiçi erişilebilir)

2011 Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu – Küresel Refah için Evrensel Değerler (çevrimiçi erişilebilir)

Tembel İnsanın Dünyayı Kurtarma Rehberi

İleri Düzey Okuma Önerileri

BM Genel Kurulu'nun gönüllülüğe dair kararları. (çevrimiçi erişilebilir)

Genel Sekreter Raporu: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi için Gönüllülük (A/76/137). (çevrimiçi erişilebilir)

BM Ortağı – özellikle Ev Sahibi Kuruluşlar. (çevrimiçi erişilebilir)

Gönüllü Raporlama Uygulaması. (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

Birleşik Gönüllülük Platformu (UNV) (İngilizce) – app.unv.org

UNV Eğitim Platformu (İngilizce) – learning.unv.org

Gönüllülük Bilgi Portalı (İngilizce) – knowledge.unv.org

Kaynakça

- Ahmed, F. A. (2020). Why inequality could spread COVID-19. *The Lancet Public Health*, 5(5).
- Edelman. (2020). *The 2020 Edelman Trust Barometer*. Edelman: <https://www.edelman.com/trust/2020-trust-barometer>
- Global Goals. (2016, Ocak 3). *Global Goals Resmi Twitter Hesabı*. Twitter: <https://twitter.com/globalgoalsun/status/683644239897444352?lang=es> adresinden alındı
- Habitat. (2021, Aralık 21). *The New Urban Agenda*. Habitat 3: <https://habitat3.org/the-new-urban-agenda/>
- Hagel, J. (2021, Aralık 21). *Navigating the future of work: Can we point business, workers, and social institutions in the same direction?* Deloitte: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/deloitte-review/issue-21/navigating-new-forms-of-work.html>
- Keynes, J. M. (1963). Economic possibilities for our grandchildren. J. M. Keynes içinde, *Essays in persuasion* (s. 358-373). New York: W. W. Norton & Co.
- Krishnan, A. (2020). *Flourishing in the New Normal*. UNV.
- Ovide, S. (2019). *The Next Big Phones Could Bring a Billion People Online*. Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-06-07/the-next-big-phones-could-bring-a-billion-people-online>
- Podesta, J. (2021, Aralık 21). *The climate crisis, migration, and refugees*. Brookings: <https://www.brookings.edu/research/the-climate-crisis-migration-and-refugees/>
- Russiver, M. (2020). *We hack because we love: how we accidentally kicked off a massive global movement*. Linked In: <https://www.linkedin.com/pulse/we-hack-because-love-how-accidentally-kicked-off-massive-russiver/>
- SDG Tracker. (2021, Aralık 21). *Sustainable Development Goal 4*. SDG Tracker: <https://sdg-tracker.org/quality-education#targets>
- September 2019 climate strikes. (2021). Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/September_2019_climate_strikes
- Solferino Academy. (2021). *The Future Red Cross and Red Crescent*. Solferino Academy: <https://solferinoacademy.com/wp-content/uploads/2018/07/ENStrategic-session-development-of-S2030.pdf>
- United Nations. (2021, Aralık 21). *Paris Agreement*. United Nations Sustainable Development: <https://sdgs.un.org/frameworks/parisagreement>
- United Nations. (2021, Aralık 21). *Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all*. United Nations Sustainable Development: <https://sdgs.un.org/goals/goal8>
- United Nations. (2021, Aralık 21). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*. United Nations Sustainable Development: <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks/sendaiframework>
- UNV. (2020). *Global Synthesis Report: Plan of Action to Integrate Volunteering into the 2030 Agenda*. UNV.
- World Economic Forum. (2018). *Eight Futures of Work*. World Economic Forum.

9. BÖLÜM

GELECEK PERSPEKTİFİNDEN GÖNÜLLÜLÜK ALANLARI

Nursen TEKGÖZ¹

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: nursentekgoz9@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.09

Günümüzde küresel çapta artarak devam eden çevre kirliliği, iklim değişikliği, yoksulluk, sel felaketleri, finansal krizler, insan hakkı ihlalleri ve zorunlu göçler gibi pek çok sorunun çözümünde devlet mekanizması dışındaki toplumsal aktörlere duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Bu çerçevede STK'lar ve gönüllü örgütlenmeler dinamik, sahaya hâkim ve topluluğa temas eden aktörler olarak ön plana çıkmakta, yaşanan sorunların çözümünde devletlerin etkili ve kilit bir paydaşı rolüne bürünmektedir. Sivil toplumun ve gönüllülüğün temel rol ve katkıları gerek sahada gerek bilimsel çalışmalarda gittikçe daha fazla keşfedilmekte ve gönüllülük aracılığıyla toplumsal sorun alanlarına nüfuz edilmeye çalışılmaktadır. Buna paralel olarak da gönüllülük çalışmalarının kapsamı genişlemektedir. Literatürde gönüllülüğün hem gönüllülüğü icra eden bireye hem fayda sağlamayı amaçladığı topluluğa sağladığı katkılar ayrı ayrı ele alınmaktadır. Küresel kalkınma, refah ve sürdürülebilirlik hedeflerinin odağına yerleşen gönüllülüğe yüklenen bu misyon hedef kitle ve sorun alanlarına müdahale çerçevesini genişletmekte ve bu yönde inovatif yöntemlerin geliştirilmesine önayak olmaktadır. Bu bölümde değişen dünyada değişen gönüllülük rolleri ve alanları ele alınacak; gönüllülüğün yarın nasıl görüneceğini daha iyi öngörebilmek için geçmişin ve bugünün trendlerinin nabızı tutulacaktır. Bu çerçevede ilk olarak sivil toplum kavramı ve STK'ların tarihsel serüveninden söz edilecek, akabinde dünyada 2000'li yıllardan itibaren gönüllülükte yaşanan dönüşümler ele alınacak ve nihayetinde gelecekte gönüllülüğe nasıl bir vizyon biçildiği, faaliyetlerin hangi alanlarda yoğunlaşacağı ele alınacaktır.

Giriş: Dünden Bugüne Gönüllülük ve Sivil Toplum

Kuşkusuz hızlı bir toplumsal değişim çağına girmiş bulunuyoruz. Teknoloji, iletişim ve ulaşım imkânlarının her geçen gün daha da geliştiği, dünyanın hemen her yerinde çeşitli nedenlerle insan hareketliliğinin arttığı fakat öte yandan hükümetler tarafından sınır politikalarının daha da sertleştirildiği, iklim ve çevre sorunlarının giderek daha fazla gün yüzüne çıktığı ve böylece geleceğe ilişkin koşulların giderek daha tahmin edilemez hâle geldiğini görüyoruz. Tüm bunlar dünyanın geleceğine dair karamsar düşüncelere dönüşse de savunmasız topluluklar ve onları destekleyen bireyler dikkate değer bir çaba ve dayanıklılık örneği göstererek yaşanan sorunların çözümüne katkı sağlamak üzere ellerini taşın altına koyma iradesi sergilemektedir. Tüm dünyada bu iradenin en belirgin görünümlerinden biri olan gönüllülüğün önemine dair farkındalık da artmakta; topluluk örgütlenmeleri, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları toplumsal görev ve yükümlülüklerini yerine getirmek için gönüllülere ihtiyaç duymakta ve bu kişilerden yardım talep etmektedir (Vecina vd., 2013). Diğer taraftan toplumsal katkıları yadsınamayacak olan gönüllülük faaliyetleri gönüllüye sağladığı katkılar bakımından da ele alınmaktadır. Özellikle son yıllarda gönüllülük ideolojik etmenler ve toplumsal bir sorumluluk olarak temellendirilmekten sıyrılarak bireysel bir motivasyona bürünmeye başlamış ve gönüllülüğün gönüllünün iyi oluş hâline önemli katkıları olduğunu ortaya koyan çalışmaların sayısı giderek artmıştır (Mundaca ve Gutiérrez, 2014). Böylece gönüllülük hem yerel ve küresel sorunların iyileştirilmesine sunduğu katkılar hem de gönüllünün refahını artırmada oynadığı toplumsal rol ile giderek daha da önemli hâle gelmektedir.

Gönüllülük ve sivil toplumun köklü ve bir hayli uzun tarihsel bir serüveni bulunmaktadır. Sivil toplum, kökenleri itibariyle Antik Yunan ve Roma düşüncesinde siyasal ve toplumsal yaşam özdeşliği anlamına gelen *koinonia politike* kavramına değin uzanan, yüzyıllar içinde tanımı, rolleri ve kurumsal tezahürleriyle sürekli olarak tartışılan, toplumsal değişim ve toplumsal olgu ile olaylar arasındaki ilişki dinamiklerini anlamaya imkân tanıyan bir kavramdır. Sosyal bilimler alanında genellikle devlet ile rijit bir karşıtlık içerisinde tartışılan sivil toplum kavramı, temelde kent yaşamının beraberinde getirdiği sosyal normlara uyum ve yurttaşlık yükümlülüğü ilkelerine dayanan bir toplum biçimini ifade etmektedir.

Ortaçağ Avrupa'sında feodal toplum yapısının dönüşüme uğramasıyla birlikte özgürlük arayışlarının filizlendiği yerler hâline gelen kentlerde Aristoteles'in *koinonia politike* kavramından köktenci bir kopuş gerçekleşmiştir. Sivil toplum bu yeni formuyla artık bireyi politik iktidar aygıtlarına karşı koruyan, insan hakları kavramıyla anlam bulan bir toplum biçimini ifade etmeye başlamıştır. Sivil toplumun modern kökleri de 17. ve 18.

yüzyıllarda doğal hukuk ve toplumsal sözleşme kuramcılarının düşüncelerinde yatar. Bu düşünürlerin etkisiyle hak temelli yaklaşımın merkeze alındığı bir sivil toplum anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sivil toplum Batı toplumlarında meydana gelen keskin siyasal ve toplumsal kırılmaların sonucu olarak bir arada yaşamının nasıl mümkün olabileceğine ilişkin tartışmalarla birlikte ele alınmıştır (Sarıbay, 2014, s.52). Bu tarihsel serüveninde sivil toplum çoğunlukla devlete karşı konumlandırılmış; dolayısıyla devletin toplumsal sorunlara müdahalesinde paydaşı olmaktan ziyade onunla çatışan bir toplumsal aktör olarak ele alınmıştır.

1980’li yıllardan itibaren neoliberal uzlaşma politikalarının sivil topluma etkileri bir paradigma dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün niteliğine ilişkin yürütülen tartışmalar çoğunlukla devletleştirme-özelleştirme bağlamında gerçekleştirilmiş olsa da neoliberal uzlaşmanın izlerini bu ikilinin karşıtlığından ziyade toplumsal izdüşümlerinde arayan, Kıta Avrupası örneğinde olduğu gibi bu ikili karşıtlığı aşarak sivil toplum faaliyetlerini toplumu bir arada tutan, birbiriyle kaynaştıran ve dayanıştıran bir aktör olarak ele alan bakış açıları da bulunmaktadır (Akbaş, 2011, s.336). Bu bakış açısı sivil toplum kuruluşlarının yalnızca devletin boşluk bıraktığı alanlarda değil, aynı zamanda devletin -devlet olmaktan- ileri gelen yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde de rol sahibi olan toplumsal aktörlerden biri olarak değerlendirmektedir. Bu durum sivil yapılanmalara mensup profesyonel ve gönüllülerin karar alma ve uygulama süreçlerinde etkili bir rol oynamaya başladığı, kendi üzerine söz söyleyebildiği katılımcı demokrasi pratiklerini geliştirmenin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim katılımcı demokrasi, “temsili demokrasinin ancak dört, beş yılda bir kendini vatandaş hisseden ‘yarı zamanlı’ vatandaşından, yine sivil ağlar ve örgütler yoluyla kendi sorunlarına her daim sahip çıkabilmenin kanallarını arayan ve açan ‘tam zamanlı’ vatandaşına geçişi” ifade etmektedir (Tekeli, 2017, s.114).

Sivil toplumun taşıyıcısı konumundaki STK’lar ise insanların başkalarına yönelik merhamet duygusu ve yardım istekleri sonucunda kendi iradeleriyle katıldıkları, doğrudan politik iktidarın yönlendirmesi altında bulunmayan ve nihai olarak toplumsal faydanın amaçlandığı, kâr amacı taşımayan kolektif örgütlenmelerdir. STK’lar örgütlü toplumun, sivil katılımın ve yönetim mekanizmasının önemli bir unsurudur. Bununla birlikte bireyin gönüllülük aracılığıyla çözümüne dahil olmak istediği sorunların kapsamı ve bu sorunların çözümü için araçsal bir role bürünen STK’ların toplumsal rollerine ilişkin literatür de giderek dönüşmektedir.

“

Sivil Toplum Aktörleri

Birleşmiş Milletler’e göre sivil toplum alanı şu aktörlerden oluşmaktadır (BMİHYKO, 2008, s. Vii.):

- Çevrimiçi faaliyet yürüten aktivistlerin de dahil olduğu insan hakları savunucuları,
- İnsan hakları kurumları (STK’lar, dernekler, destek grupları),
- Koalisyon ve networkler (kadın, çocuk hakları, çevresel sorunlar ya da toprak hakkı vs.),
- Engelli bireyler ve bu bireyleri temsil eden kuruluşlar,
- Toplum temelli gruplar (yerli halklar, azınlıklar ve kırsal topluluklar),
- İnanç temelli gruplar (kiliseler, dini gruplar),
- Birlikler (sendikalar ve barolar, gazeteci dernekleri, meslek kuruluşları, öğrenci birlikleri),
- Toplumsal hareketler (barış hareketleri, öğrenci hareketleri, demokrasi yanlısı hareketler),
- İnsan haklarından yararlanılmasına doğrudan katkıda bulunan meslekler (insani yardım çalışanları, avukatlar, doktorlar ve sağlık çalışanları),
- İnsan hakları ihlal edilen mağdurların akrabaları ve dernekleri,
- İnsan haklarının geliştirilmesi için çalışan kamu kurumları (okullar, üniversiteler ve araştırma merkezleri).

”

STK’lar kamuoyunda toplumsal sorunlara yönelik farkındalığın artırılmasına ve bu sorunların çözümüne yönelik faaliyet yürütmektedir. Günümüzde STK’ların faaliyet yürüttükleri bazı alanlar şunlardır (BMİHYKO, t.y., s.4.):

- Yoksullukla, yolsuzlukla ve ekonomik eşitsizlikle mücadele,
- Silahlı çatışmalar da dâhil olmak üzere insani kriz durumlarında acil ihtiyaçların giderilmesi,
- Hukukun üstünlüğünün ve hesap verilebilirliğin desteklenmesi,
- Kamu özgürlüklerinin geliştirilmesi,
- Hükümet bütçesinin şeffaflığı için savunuculuk,
- Çevrenin korunması,
- Kalkınma hakkının gerçekleştirilmesi,
- Azınlıkların ve risk altındaki grupların güçlendirilmesi,
- Kadınların ve gençlerin güçlendirilmesi,
- Her türlü ayrımcılıkla mücadele,
- Suçun önlenmesinin desteklenmesi,
- Kurumsal sosyal sorumluluğun ve hesap verilebilirliğin desteklenmesi
- İnsan ticareti ile mücadele,
- Nefret söylemi ile mücadele,
- Sosyal adaletin sağlanması ve tüketicilerin korunması,
- Sosyal hizmetlerin sağlanması.

STK'ların en önemli insan kaynağı ve itici gücü olan gönüllüler, sosyal ve çevresel sorunların çözümünde önemli bir rol oynayan “yenilenebilir bir kaynak” olarak görülmektedir (UNV, 2018). Gönüllülüğün sosyal faydalarının keşfi ve bunun devletler tarafından giderek daha fazla tanınması, gönüllü faaliyet türlerinin ve çalışma yapılacak alanların artmasına imkân tanımaktadır. Nitekim gönüllülük daha uyumlu, daha güvenli, daha güçlü bir topluluk oluşturmaya ve bu topluluk içindeki sosyal ağların ve etkileşimin artmasına yardımcı olan, bireyleri sivil katılım ve vatandaşlık konusunda aktif olmaya teşvik eden önemli bir mekanizmayı ifade eder. Son yıllarda Türkiye örneğinde de görülebileceği üzere özellikle sosyal kalkınma bilincinin artması sonucu eğitim, kadın ve çocuk hakları gibi alanlarda gönüllülük faaliyetleri yoğunlaşmakta ve sivil toplum aktörleri verimli çalışmalar yapmakta (Aydınlığıl, 2013, s.37) ve bu çerçevede uluslararası arenada çok boyutlu ve küresel işbirliğine dayanan adımlar atılmaktadır.

2015 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde evrensel ve sürdürülebilir kalkınma hedefiyle; yoksulluk, eşitsizlik, adaletsizlik ve iklim değişiklikleriyle mücadele çabalarını ekonomik ve sosyal kalkınma bağlamında ele alan “Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi” (*2030 Agenda for Sustainable Development*) 193 ülkenin imzasıyla kabul edilmiştir (SBB, 2019). 2030 Gündemi'nde 2000 yılında hayata geçirilen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin (BKH)¹ çerçevesi geliştirilerek 17 maddelik kapsamlı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) açıklanmış ve gelecek 15 yılın yol haritası ortaya koyulmuştur. SKH kapsamında; dünya genelinde yoksulluğun azaltılması ve refahın artırılması, gıda güvenliği ve beslenme imkânlarının geliştirilmesi, kaliteli eğitime erişim ve kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının gözetilmesi, çevresel zararların engellenmesi, biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınmanın sağlanması, teknolojik gelişme, istihdam ve sanayileşme çabalarına tüm ülkelerin katılımının teşvik edilmesi ve küresel ortaklığın uygulama araçlarının geliştirilmesi ele alınmıştır. BM'nin kalkınma konusundaki öncü kuruluşu UNDP, SKH'nin bu kapsayıcı amaçlarını hayata geçirmek için 170'ten fazla ülkede çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak SKH'nin gerçekleştirilmesi için kamu kurumları, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının dahil olduğu çok aktörlü yönetim mekanizmasının işler bir yapıda olması gerekmektedir. Gönüllülük faaliyetlerinin de bu kapsamda aktif bir rol sergilemesi

1 2000 yılında Birleşmiş Milletler tarafından New York'ta düzenlenen Binyıl Zirvesi (*Millennium Summit*) sonrasında 2015 yılına değin gerçekleştirilmesi planlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri - BKH (*Millennium Development Goals*) açıklandı. Bu hedefler: aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi, evrensel ilköğretimin hakkının sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi, çocuk ölüm oranının azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesidir.

üzerinde uzlaşısı sağlandığı görülmektedir. 2030 Gündemi'nin gönüllülük kapsamında en dikkat çeken yönü kamu kurum ve kuruluşları ile sivil örgütler gibi makro ölçekli aktörlerin yanı sıra grup ve birey bazlı mikro katılımların da önemini vurgulamasıdır. Özellikle gönüllüler 2030 Gündemi'nde kendi başlarına etkin ve aslı paydaşlar olarak tanımlanmakta ve böylece sivil katılımın gönüllülük esasına dayalı olarak geliştirilmesi hedeflenmektedir.

BM Gönüllü Programı'na göre gönüllüler sürdürülebilirlik hedeflerinin hayata geçirilmesi sürecinde:

- Tematik hedef alanlarında (sürdürülebilir geçim kaynakları, eğitim, istihdam, çevre, vb.) teknik destek sağlayabilir ve kapasite geliştirilmesine yardımcı olabilirler.
- Marjinalleşmiş ve/veya ulaşılması güç topluluklara ulaşarak, etkili bir diyalog ve eylem zemininin oluşmasına imkân tanıyabilir ve sürdürülebilirlik hedeflerinin yerelleşmesinde rol oynayabilirler.
- Toplumsal sorun alanlarında algıları dönüştürmek için farkındalık çalışmalarında bulunarak ilham kaynağı olabilirler.
- Sahadan doğrudan veri toplama, uzmanlık ve rehberlik sağlama, katılımcı planlama ve izleme işlevlerini hayata geçirebilirler.

21. yüzyılın ilk yarısı boyunca geçerli olması öngörülen ve ülkelerin çoğunluğu tarafından kabul edilen bir anlaşmada gönüllülüğün etkin rolüne ilişkin çalışmaların artırılması konusunda mutabakat sağlanması, kuşkusuz gönüllü faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanların da kapsamını belirlemektedir. Bu çerçevede özellikle yoksulluk, yaşlılık, göçmenlik gibi dezavantajlı grupları ilgilendiren alanlara yönelik hak temelli ve hizmet sağlayıcı faaliyetler ile iklim değişikliği gibi küresel meselelere ilişkin gönüllülük faaliyetleri ön plana çıkmaktadır.

Dezavantajlı Gruplar Odaklı Gönüllülük Çalışmaları

Dezavantajlı gruplar; ekonomik durumları, cinsiyetleri, etnik ve dilsel kökenleri, din ya da politik statüleri nedeniyle sosyal ve ekonomik olarak toplumun geneliyle daha az bütünleşme şansı olan; gelir ve servet eşitsizliğinden mustarip, mülkiyete sahip olamayan ya da düşük düzeyde sahip olan insanlar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım Aykurt, 2020, s.431). Yapılan çalışmalarda dışlanmış grup, savunmasız veya korunmasız grup, korunmaya muhtaç grup, marjinal grup, risk grubu veya sınıf altı grup gibi farklı kavramlarla da ifade edilen dezavantajlı gruplar yaşadıkları toplumun temel kültürel, sosyal ve ekonomik kaynaklarına erişemeyen bireylerden oluşmaktadır (Yılmaz, 2016, s.4). Dezavantajlı gruplar çoğunlukla sağlık, barınma ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimde önemli sosyal ve ekonomik bariyerlerle karşılaşmaları ve genel nüfusa oranla daha yüksek yoksulluk, dışlanma, ayrımcılık, şiddete

maruz kalma risklerini taşımaları (Gül ve Gümüsoğlu, 2017, s.1-7) sebebiyle toplumsal bütünleşme ve sosyal içerme süreçlerinden mahrum kalmaktadırlar.

Sağlık, beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluklarla mücadele eden dezavantajlı gruplar ciddi ölçüde toplumsal uyum problemleri yaşamakta, bu da onların kimi zaman toplumsal güvenlik için bir tehdit unsuru olarak görülmelerine, kimi zaman ise kaderlerine terk edilmelerine ve görmezden gelinmelerine sebep olmaktadır. Böylece hayatta kalabilmek için gerekli temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında sorun yaşayan bu bireyler, aynı zamanda toplumsal yapının dışında kalarak sosyal destek imkânlarından da mahrum kalmaktadır (Yıldırım Aykurt, 2020, s.431). Bununla birlikte hangi kesimlerin ya da bireylerin dezavantajlı gruplar kapsamında değerlendirileceği konusunda ortak bir görüş yoktur. Dezavantajlı gruplar ülkenin içinde bulunduğu politik, coğrafi veya kültürel niteliklere göre veya ortalama ekonomik düzey veya eğitim seviyesi gibi değişkenler aracılığıyla saptanabilmektedir. Böylece etnik, dilsel ya da politik statüleri açısından dezavantajlı grupların tanım ve kapsamı ülkeler arasında değişkenlik göstermektedir. Bu grupların topluma tutunma stratejileri ve diğer gruplarla birlikte yaşama pratikleri geliştirebilmeleri uygulanacak sosyal politikaların yanı sıra sivil inisiyatifler ve gönüllülük faaliyetlerinin katkısıyla mümkün olabilmektedir.

Eğitim, istihdam, sağlık gibi temel haklara erişimin kolaylaşması için uygulanacak sosyal sorumluluk projeleri ile örgütlü ve aktif bir gönüllülük yaklaşımıyla dezavantajlı grupların önündeki toplumsal, hukuki ve ekonomik bariyerlerin önemli bir kısmı hafifletilebilir veya ortadan kaldırılabilir. Diğer taraftan bu alanda yapılacak gönüllülük faaliyetleri gönüllülerin insan hakları ve demokratik değerler konusunda bilinç düzeyi yüksek, tanık oldukları toplumsal sorunları insan hakları çerçevesinden tanımlayabilme becerisine sahip, bir arada yaşama kültürüne haiz aktif yurttaşlar olarak sorumluluk almaları için bir adım teşkil etmektedir.

Yoksulluk

Yoksulluk, “yeterli bir yaşam standardına ulaşma ve diğer sivil, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal haklardan yararlanma açısından gerekli kaynaklardan, yapabilirliklerden, seçeneklerden, güvenlikten ve güçten sürekli ya da kronik olarak yoksun oluşla belirlenen bir insanlık durumu” olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, 2005). Geçmişten günümüze süregelen ve gelecekte de önemli bir toplumsal sorun alanı olarak karşımıza çıkması beklenen yoksulluk genel olarak az gelişmiş ülkelerin tipik bir özelliği olarak algılansa da çok boyutlu ve bünyesinde farklı dinamikleri barındıran bir olgu olarak gelişmiş ülkelerde de karşılaşılmaktadır.² Yoksulluğun boyutu ülkeden ülkeye değişkenlik göstermekle birlikte,

2 Covid-19 pandemisi gelişmekte olan ülkeler için yalnızca bir sağlık krizi olarak değil, gelecek yıllar boyunca yıkıcı bir sosyal ve ekonomik kriz riski de barındırmaktadır. UNDP’ye göre Covid-19 neticesinde gelişmekte

yoksulluğa yol açan sebepler işsizlik, ekonomik kriz, nüfusa bağlı hızlı artışlar, eğitim, gelir dağılımındaki eşitsizlik, kayıt dışı ekonomi, coğrafi farklılıklar ve kır-kent arasındaki farklı gelişmişlik düzeyi şeklinde ele alınabilir (Gündüz Yılmaz, 2006, s.37).

BM verilerine göre Covid-19 salgını öncesinde dünya nüfusunun zaten yaklaşık %10'u aşırı yoksulluk içerisinde sağlık, eğitim, su ve sanitoryona erişim gibi en temel ihtiyaçları dahi karşılayamaz hâlde yaşamaktaydı. (UN, t.y.). Salgın sürecinde ise yoksulluk oranlarının daha da arttığı düşünülmektedir. Yoksulluğun yüksek olduğu ülkelerdeki bireyler istihdama sınırlı erişimleri, siyasi ve sendikal temsilcilerinin azlığı, sosyal güvenlik mevzuatının yeterli düzeyde uygulanmaması ve genel ekonomik açıklar nedeniyle daha da kötü şartlara doğru itilmektedir. Bu sebeple de sömürüye karşı savunmasız kalmış durumdadırlar. Özellikle kadınlar ve gençler geçici, düşük gelirli ve yüksek riskli işlerde çalışmanın getirdiği zorlu hayat mücadelesiyle karşı karşıyadır. Nitekim BM'ye göre dünya genelinde kadınlar, yoksulluk içinde yaşayan nüfus içindeki en büyük payı oluşturmaktadır. Sosyal eşitsizlik, kaynaklara erişim ve cinsiyet eşitliği, yoksulluğun dağılımını büyük ölçüde etkilemekte ve ekonomik koşulların yetersizliği kadınları daha ciddi sorunlarla baş etmek zorunda bırakmaktadır. “Kadınlaştırılmış yoksulluk” karşıtı gönüllülük çalışmaları, kadınların eğitime erişimi ve ekonomik özerkliği ile yoksulluğun küresel olarak ortadan kaldırılmasına yönelik önemli adımlar atmaya hedefler ve bu yönüyle “yoksul yanlısı” ve toplumsal cinsiyete duyarlı (UN, t.y) sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi için etkili bir yaklaşımdır.

Yoksulluk sorununun küresel bir boyutta tezahür etmesi yoksulluk meselesinin çözümünün de geniş kapsamlı düşünülmesini gerektirmekte ve “devletin alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak” (Yalçın, 2008) STK çalışmalarına ve gönüllülük faaliyetlerine önemli roller biçilmektedir. Bu görüş çerçevesinde SKH'ler kapsamında da tüm bireylerin gerek ekonomik kaynaklara gerek temel hizmetlere eşit haklarla erişmelerini sağlamak üzere uluslararası ulusal ve bölgesel düzeylerde sağlam politika çerçeveleri oluşturmak hedeflenmektedir (SBB, 2019, s.11). Bu süreçte gönüllüler kuşkusuz hem devletlerin hem de STK'ların yoksulluğu azaltma stratejilerini desteklemek, kadın ve gençlerin ekonomik olarak güçlendirilmesine yönelik çözümler geliştirmek için etkili bir paydaştır.

olan ülkelerde gelir kayıpları 220 milyar doları aşmıştır ve bu durum dünya nüfusunun yaklaşık %55'inin sosyal korumaya erişim sağlayamaması sonucunu doğurmaktadır. Sonuç olarak söz konusu ülkelerde eğitim, insan hakları, temel gıda güvenliği ve beslenme hususları için önemli bir risk potansiyeli ortaya çıkmıştır.

Yaşlılık

Dünya Sağlık Örgütü'nün halk sağlığına ilişkin en zorlu alanlardan biri olarak nitelediği yaşlılık; ekonomik, sosyal kalkınma ve sağlık sistemleri üzerinde büyük bir etkiye sahip küresel bir sorun alanıdır (WHO, 2012). Yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkili bir kavram olarak yaşlanmanın olumlu seyri; eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim ve bunların kullanımı, biyolojik ve çevresel etkiler, bireysel davranış ve sosyoekonomik özelliklere bağlı olarak şekillenmektedir.

Yaşlılık ve yaşlanmaya dair hususlar (aktif yaşlanma, yaşlılık hakları, yaş bilinci, yaş ayrımcılığı vb.) hakkında toplumsal bir bilinç oluşturulması, yakın geleceğin en önemli gündemleri arasında bulunmaktadır. Yaşlılık ile ilgili sorunların giderek daha fazla gündeme gelmesinin sebeplerinden biri kuşkusuz demografik yaşlanma durumudur. Nitekim doğum oranlarının azalmasının yanında sağlık ve teknolojideki gelişmeler ile yaşam süresinin uzaması toplam nüfus içindeki yaşlı birey oranının artmasıyla (Turner ve Tatlıcan, 2011, s.132) ve nüfus piramidinin tersine dönmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır. Bağımlı nüfusun gittikçe artması sağlık, bağımlı nüfusun gittikçe artması sağlık ve bakım hizmetleri ile sosyal güvenlik sistemlerinin yetersiz kalmasına ve kamusal maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır (Altun, 2021). Bu kapsamda gerek yerel yönetimlerde gerek STK'larda yaşlılara yönelik sosyal hizmetlere, gönüllülük etkinliklerine, eğitim, seminer, atölye, gezi gibi kültürel ve sosyal etkinliklere yer verilerek hem yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini iyileştirmek hem de bu yönde kamu sisteminin açığını gidermek hedeflenmektedir.

Yaşlılara yönelik gerçekleştirilen gönüllülük faaliyetlerinde çoğunlukla yaş alma konusunda bilinçlilik oluşturmaya, yaş ayrımcılığına, nesiller arası diyalog ve dayanışmaya, deneyim aktarımına, sağlık ve bakım konusunda kamu yükünün hafifletilmesine ve gönüllülüğün bizzat gönüllüye sağladığı katkılara değinilmektedir. Ancak günümüzde yaşlılık ve gönüllülük denildiğinde yaşlı bireylerin sadece yararlanıcı değil aynı zamanda gönüllü pozisyonunda da yer almaya başladığına dikkat çekilmekte ve konu özellikle aktif yaşlılık bağlamında ele alınmaktadır. Aktif yaşlılık bireylerin 65 yaş sonrasında sosyal ve ekonomik hayata daha fazla katılmalarını; bireylerin toplumda etkili olmaya devam ederek ilişki, bağ ve rollerini sürdürmelerini ifade etmektedir (Kurtkapan, 2018, s.38-40). Bu kapsamda gönüllülüğün aktif yaşlılıkla doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır.

Gönüllü faaliyete katılan yaşlılar, özsaygı, topluma yararlı olma duygusu ve daha iyi bir adaptasyon becerisi geliştirerek yapmakta oldukları faaliyete bir değer atfetmekte ve zamanlarını pozitif olarak değerlendirmektedir. Psikolojik olarak iyi hissetme dereceleri

karşılaştırıldığında, gönüllü faaliyetlere katılan yaşlıların katılmayanlara kıyasla daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir (Mundaca ve Gutiérrez, 2014). Aynı zamanda artı değer üretmedikleri düşünülerek “bağımlı nüfus”un bir parçası olarak görülen yaşlı bireyler, sağlık hizmetlerinin gelişmesi sayesinde bugün geçmişe oranla hem fiziksel hem de psikolojik anlamda daha dinamik, *gittikçe gençleşmektedir*. Gönüllülük faaliyetlerine katılan yaşlılar topluma katkı sağlamayı sürdürmek ve daha aktif bir vatandaşlığı ve katılımı teşvik etmek noktasında önemli bir toplumsal rol üstlenmektedir (Blanco vd., 2015).

Göçmenlik

21. yüzyıl göçler çağı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Günümüzde doğudan batıya, güneyden kuzeye olmak üzere sürekli ve etkin bir insan hareketliliği yaşanmaktadır. Bu hareketler hem göçmenler hem menşe ülkeler hem de hedef ülkeler için önemli hukuki, sosyal ve ekonomik dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmaktadır. Özellikle zorunlu göç ve mültecilik durumlarında temel insani ihtiyaçlara erişimi zorlaştırmakta ve ev sahibi topluma uyum sorunlarının derinleştiği görülmektedir. Göç süreci genel olarak bakıldığında ev sahibi toplumda kentsel altyapıda ciddi baskıların oluşmasına yol açmaktadır. Bütün bu sorunların aşılmasına yönelik olarak gönüllülük çalışmalarının sunabileceği çözüme muhtemel katkılar son yıllarda giderek daha fazla tartışılmaya başlanmıştır.

Uluslararası hukuk ilkeleri gereğince göç sürecinde ev sahibi devletler tarafından göçmenlere yönelik çeşitli hak ve hizmetler sağlansa da bu haklara erişim çoğunlukla asgari düzeyde kalmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi ülkede temel insan hakları dahil olmak üzere birçok hak ve hizmete erişimleri bürokratik düzeyde sekteye uğratılmaktadır. Böylece göçmenlerin karşılaştığı en büyük risklerden biri olarak kabul edilen hak mahrumiyeti ve temel insan haklarına erişim sorunu hem sağlıklı bir yaşam arayışlarını sonuçsuz bırakmakta hem de sosyal entegrasyonun önünde ciddi bir engele dönüşmektedir.

Göç süreci, bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Bireyin sosyokültürel yaşamında meydana gelen değişimin yarattığı yeniden sosyalleşme süreci, göçü zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir. Bu zorluklara en fazla maruz kalan grubu eğitim çağındaki kadınlar, yaşlılar, engelliler ve çocuklar oluşturmaktadır. Göçmenlik bu grupların halihazırda sahip oldukları toplumsal dezavantajlılık durumunu derinleştirmektedir. Ev sahibi topluma yabancı olmaları, özellikle de yeni bir dil öğrenmeye ve yeni bir kültüre entegre olmaya çalışmaları sonucunda birçok fiziksel ve psikolojik sorunla yüzleşmek durumunda kalan bu kişilerin onları *iyileştirme* ve toplumsal hareketliliklerine imkân tanıma potansiyeli taşıyan eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimebilmeleri önemlidir.

Bu kişilerin bahsedilen hizmetler yanında istihdam gibi haklarından mahrum kalmamaları için hukuki düzenlemelerin yanı sıra toplumsal kabul mekanizmalarının da işler olması gereklidir. Sivil toplum ve gönüllülük bu kabul mekanizmasını harekete geçirecek önemli bir araçtır.

Günümüzde göç ve gönüllülük ile ilgili çalışmaları; ev sahibi toplumun göçmenlere yönelik çalışmaları ve göçmen gönüllülüğü olmak üzere iki çerçevede ele almak mümkündür. Bir yandan gönüllülük aracılığıyla göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik farkındalık kampanyaları düzenlenmekte, göçmenlerin durumuna ve yaşadıkları sorunlara ilişkin toplumsal duyarlılık yaratacak sosyal sorumluluk projeleri geliştirilmekte, göçmenler ve ev sahibi toplum arasında sağlıklı bir entegrasyon süreci yaşanmaktadır (Bell, 1995). Diğer yandan ise gittikleri ülkelerde gönüllülük çalışmalarına katılan göçmenler sahip oldukları dil becerileri ve kültürel sermayeleri aracılığıyla gönüllü kuruluşların giderek daha fazla tercih ettiği göçmen grubunu oluşturmaktadır (Handy ve Greenspan, 2009). Gönüllü göçmenlerin ev sahibi topluma uyum sağlamaları ve göç deneyimlerini iyileştirici bir unsur olarak göçmen gönüllülüğünün giderek önemli bir enstrümana dönüşebileceği söylenebilir. Nitekim gönüllülük aracılığıyla göç sürecinin hem ev sahibi toplum hem de göçmenler açısından kolaylaştığı görülmektedir. Gönüllülüğün karşılıklı tanışıklığı ve empatiyi geliştirmesi sayesinde göç sürecinde açığa çıkan toplumsal sorunları azaltmak mümkün olmaktadır.

Kriz Odaklı Gönüllülük Çalışmaları

Küresel ölçekte çevre krizlerinin, afetlerin ve salgıların yaşanması yakın gelecekte gönüllülük çalışmalarını etkileyecek önemli hususların başında gelmektedir. Giderek daha fazla krizlerle karşı karşıya kalması beklenen yeryüzünde gönüllülük çalışmaları ciddi bir boşluğu dolduracaktır. Bu bölümde afetlerin ve iklim değişikliğinin ortaya çıkaracağı yeni ihtiyaçlara yer verilmektedir.

Afetler

Bir ülkede meydana gelebilecek en öngörülemez ve çoğu zaman yıkıcı etkilere yol açan olaylardan biri doğal afetlerdir. Birleşmiş Milletler'in hava, iklim ve su konularındaki yetkili organı Dünya Meteoroloji Teşkilatı'nın 2021 yılında açıkladığı rapora göre, 1970-2019 yılları arasında dünya çapında hava ve iklim bağlantılı doğal afetlerde büyük bir artış görülmektedir. Yaşanan afetlerde günde ortalama 115 kişi yaşamını yitirirken meydana gelen maddi hasarın toplamda 3 milyar 600 milyon dolar civarında olduğu belirtilmektedir (WMO, 2021). Afetlere bağlı senaryolar birbirinden farklı olmasına karşın meydana gelen hasarların en aza indirilmesi için afetzedeleri fiziksel ve duygusal olarak iyileştirmeye ve yaşanan maddi kayıpları gidermeye yönelik hedef odaklı kolektif uygulamalar önem kazanmaktadır. Nitekim

“

Göçmen ve Kentsel Gönüllülük Hareketlerine Bir Örnek: Kreuzberg Kiracı İnisiyatifi Kotti Und Co

Kreuzberg, Berlin'in Batı duvarına yakın kısmında yer alan yoğunluğunu göçmenlerin oluşturduğu bir ilçedir. Aynı zamanda, çok sayıda Türk göçmenini de bünyesinde barındırmakta ve bu göçmenler arasında “Klein İstanbul” (Küçük İstanbul) olarak adlandırılmaktadır. Kreuzberg, özellikle 1980’li yıllarda önemli miktarda göç almasının akabinde, Alman hükümeti tarafından sosyal konutların çokça yapıldığı bir yerleşim alanı haline gelmiştir. Kamu destekli yapılan bu sosyal konutlar daha çok enformel işlerde çalışan, düşük ve orta gelirli ailelerin barınması için inşa edilmiştir. Bununla birlikte Alman devleti bu bölgede yüksek kira ücretleri uygulanmasının önüne geçmek üzere denetimlerde bulunmuştur. Ancak 1980’ler sonrasında değişen ekonomi ve yönetim anlayışı çerçevesinde devletin bu bölgede yıllardan beri süregelen denetimci rolü de değişime uğramıştır. Bu çerçevede 2010 yılında daha önce var olan kira üst gelirlerini kontrol altına alan yasa kaldırılmıştır. Bu yasanın kaldırılması ve kamu gücünün konut piyasasından büyük oranda çekilmesi sonucu, Kreuzberg bölgesindeki konut kiralarda da bir serbestleşme meydana gelmiştir. Bu yasanın kaldırılmasıyla beraber Kreuzberg bölgesindeki ev sahipleri konutların kiralalarını yavaş yavaş artırmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Kreuzberg bölgesinde uzun yıllardır yaşayan ve büyük yoğunluğunu yoksul, göçmen, yaşlı ve emeklilerin oluşturduğu bölge sakinleri yüksek kira bedelleriyle karşılaşmıştır. Geçim zorluğu içerisinde olan bu topluluk, uzun yıllardır yaşadıkları ve alıştıkları bu bölgeden taşınmak ya da konutlarda yüksek kira bedelleri karşılığında yaşamak zorunda kalmıştır. Özellikle konutlarından taşınmak zorunda kalan insanlar, yıllardır kendilerini var kılan bir sosyal yaşam ortamından zorla koparıldıklarını düşünmektedirler (kottiundco.net, 2016). Kreuzberg sakinlerinin tüm bu gelişmeler karşısında bir araya gelerek yüksek kira bedellerine karşı bir toplumsal hareketlilik oluşturdukları görülmektedir. Bu kapsamda kurulan “Kotti und Co” inisiyatifi, 2011 yılından beri birçok gösteri, yürüyüş ve protesto düzenleyerek hem konuya ilişkin kamuoyu oluşturma gayreti içinde olmuş hem de senato ve siyasi parti üyeleriyle bir araya gelerek savunuculuk faaliyeti gerçekleştirmiştir.

”

doğal afetlere bağlı kayıplar bu denli ciddiye onlara karşı korunmanın en etkili yolu devlet, STK ve bireylerin ortak çabasına bağlı girişimlerle mümkün olabilmektedir. Gönüllüler tam da bu noktada toplumu afetlere yönelik bilinçlendirerek onları güçlendirmek ve arama-kurtarma-müdahale etme-onarma gibi konularda devletlerin yükünü paylaşmak gibi önemli bir sorumluluğu yerine getiren paydaşlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kriz zamanlarında başkalarına yardım etmek için zamanlarını, bilgilerini, becerilerini ve kaynaklarını gönüllülük esasıyla kullanan bireyler, acil durum ve afet yönetiminde hem STK’lar hem de devletler için önemli bir kaynağı temsil etmektedir.

Afet ve acil kriz durumlarında gönüllülerin katılımının yanı sıra gönüllü yönetimi de son derece önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim doğası gereği hızlı ve proaktif kararların alınmasını gerektiren afet durumlarında örgütsüz ve spontane gönüllülük türünün yoğunlukta olduğu görülmektedir. Spontane gönüllülük; doğal afetler gibi beklenmedik olaylar neticesinde aksiyon almak isteyen bireylerin gönüllü bir biçimde, yardım etme motivasyonu ile bir araya geldiği yerel dayanışma modelini ifade etmektedir. Afet durumları

bir kuruma bağlı örgütlü gönüllülerin yanı sıra spontane gönüllülerin aktif olduğu; mükerrer çabaların önlenmesi ve aynı zamanda gönüllülerin kendilerine veya başkalarına zarar verebilecekleri durumların önlenmesi adına yönetimleri konusunda etkin bir koordinasyonun gerekli olduğu süreçlerdir. Bu da ancak yetkililerin denetiminde ve yoğun ve sağlıklı bir iletişim mekanizmasıyla mümkün olmaktadır.

İklim Değişikliği

21. yüzyılın en önemli, belirleyici ve acil çözüm gerektiren evrensel sorun alanlarından biri dünya üzerinde her bir canlının yaşamını giderek daha fazla olumsuz etkileyen, ekolojik krizlere ve zorunlu yerinden edilmelere yol açan iklim değişikliğidir. Küresel ısınma olarak da bilinen ve dünyanın mevcut ısınma eğilimini ifade eden iklim değişikliği sanayileşme sonucu kullanımı artan fosil yakıtların oluşturduğu sera gazlarının, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden doğan metan gazlarının ve ormansızlaşmanın sonucunda meydana gelmektedir. İklim değişikliği hükümetlerin yanı sıra özel sektör ve STK'ların acil harekete geçmesini gerektirmekte, ancak gerçek ve etkin çözüm odaklı politikalarla ortaya çıkan sorunlarla mücadele etmek mümkün görünmektedir. Nitekim iklim değişikliği gıda ve su güvensizliğinden kuraklığa, sıcaklığın aşırı artışından kaynakların kullanımı konusunda rekabet ve çatışmalara kadar etkilediği pek çok alana yönelik çok boyutlu bir aksiyon almayı gerektiren bir sorun alanıdır.

İklim değişikliği, küresel bir sorun olmasına karşın meydana getirdiği olumsuzluklardan en fazla yoksul ve savunmasız durumdaki topluluklar etkilenmektedir. Öyle ki bu topluluklar aynı zamanda küresel ısınmaya en az etki eden, fakat geçimleri çoğunlukla toprağa ve doğal kaynaklara bağlı olduğu için iklim değişikliğinin sonuçlarından yaşamlarının tümü etkilenen topluluklardır. Bu yönüyle iklim değişikliği çevresel/ekolojik bir sorun alanı olmakla birlikte insan hakları sorunu anlamına da gelmektedir.

Günümüzde gönüllülük, iklim değişikliğine yönelik sorunlarla baş etmek ve toplulukları bu sorunlara karşı küresel çapta harekete geçirmek için önemli bir araç hâline gelmiştir. Dünya çapında iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemek, iyileştirmek ve direnç oluşturmak için iş birliği içerisinde kapsamlı bir şekilde çalışan; aktivistleri, politikacıları, sanatçıları ve özel sektör aktörlerini bir araya getiren, gönüllülük esasına dayalı yüzlerce kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar gönüllüler aracılığıyla sanayiden gündelik yaşama hayatın her safhasında yenilenebilir enerji kullanımı, deniz araştırmaları ve koruması, ormanlaştırma ve koruma, atık yönetimi, sürdürülebilir tarım ve hayvancılık, çevre eğitimi, iklim mülteciliği gibi birçok alanda çalışmalar yürütmekte ve iklim değişikliğinin yarattığı sorunlarla baş etmeye çalışmaktadır.

Gelecek Perspektifinden Gönüllülük Modelleri

Gönüllülük faaliyetlerinin yoğunlaşacağı alanların yanı sıra kuşkusuz bu faaliyetlerin nasıl icra edileceği de önemli bir tartışma konusudur. Günümüzde trend hâline gelen ve gelecekte de sıklıkla karşılaşılabileceği öngörülen farklı gönüllülük modelleri bulunmaktadır. Bu başlıkta yer verilecek kurumsal gönüllülük, savunuculuk, uluslararası gönüllülük ve çevrimiçi gönüllülük kimi zaman kısa vadeli kampanyalar kimi zaman ise uzun vadeli projeler şeklinde hayata geçirilen ve gönüllülerin katkısı ve desteğiyle geniş çaplı sosyal etkilere dönüşen modellere örnektir.

Kurumsal Gönüllülük

Kurumsal gönüllülük, en genel ifadeyle gönüllülük faaliyetlerinin şirketlerin himayesinde gerçekleşmesine karşılık gelmektedir. Kurumsal vatandaşlık³ yaklaşımı çerçevesinde kurumsal gönüllülük faaliyetlerinde bulunan şirketler, çalışanlarının kolektif bir şekilde, sistemli ve aktif olarak gönüllülük yapmalarını destekleyerek hem toplumsal ihtiyaçlara çözüm bulma hem de “de “iş yapma yöntemi, kültürü ve sistemleri ile doğru yapıların kurumunu, gelişimini ve iyileşmesini destekleyecek yaklaşımlar” yaratma imkânına sahip olmaktadır (Güçlü vd, 2013, s.19). Günümüzde şirketlerin sadece kâr amaçlı faaliyetlere odaklanmayıp toplumsal faydayı da gözetmeleri yaklaşımına dayan kurumsal gönüllülük çerçevesinde; STK’lar ile iş birliği kurularak, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) projeleri gerçekleştirilerek veya kurumsal filantropik faaliyetler aracılığıyla yararlanıcılara eğitim ve çevreden dezavantajlı gruplar ve sağlığa kadar birçok alanda destek sağlanmaktadır. Böylece kurumsal gönüllülük çalışmaları gerek çalışanlara gerek kuruma gerekse topluma katkıları bakımından giderek daha popüler hâle gelen bir gönüllülük yaklaşımı olmaktadır. Bu kapsamda kurumsal gönüllülük aşağıdaki hususlarda katkı sağlamaktadır:

Çalışan gönüllülere;

- Yaşam becerilerinin geliştirmeleri,
- Kriz durumlarında hızlı tepki vermeleri ve sorun çözme kapasitelerini geliştirmeleri,
- Etkili zaman yönetimi,
- Toplumsal sorunlarla ilgili bilinç, farkındalık ve sorumluluk duygularını artırmaları,
- Değer ve inançlarını uygulayabilmeleri,
- Yaşam doyumu ve iş memnuniyeti arasındaki dengeyi sağlamaları,

Topluma (Güçlü vd., 2013, s.20);

3 Kurumsal vatandaşlık kavramı kurumsal gönüllülüğe içkin bir kavram olarak özel sektör aktörlerinin toplumsal rollerini ifade etmektedir.

- Katılımcı demokrasi anlayışının gelişmesine,
- Toplumsal sorunların gündeme gelerek etkili bir şekilde ve kısa sürede çözümlenmesine,
- Sosyal hizmet ve sosyal fayda anlayışının nitelikli hâle gelmesine,
- Özel sektördeki kalifiye ve profesyonel çalışanlarının beceri ve yeteneklerinin topluma aktarılmasına,
- Toplumda gönüllülük bilincinin artmasına

Şirketlere;

- Şirket içi iletişimin gelişmesine,
- Çalışanların kurumsal aidiyeti, iş performansları, motivasyonu ve takım çalışması anlayışlarının gelişimine,
- Diğer aktörlerle iş birliği imkânlarının gelişimine,
- Şirketin toplumsal görünürlüğüne olumlu olmasına.

“

Pro-Bono Gönüllülük

Latince bir terim olan ve kamu yararı anlamına gelen pro bono; gönüllülük literatüründe kişinin profesyonel yeteneklerini kâr amacı gütmeyen kuruluşlara, gruplara veya bireylere yönelik olarak, toplumsal fayda anlayışı çerçevesinde ücretsiz bir şekilde sunması olarak kullanılmaktadır. Pro bono gönüllülük ve geleneksel gönüllülük arasındaki fark çok incedir: geleneksel gönüllülük çalışmalarında kişinin zaman ve becerilerini ücret talep etmeden faaliyette bulunması beklenirken pro bono gönüllülükte gönüllünün mesleki ve teknik yeteneklerini normalde bu hizmetlerden yararlanamayacak durumda olan bireylerin faydasına sunması ifade edilmektedir.

Ağırlıklı olarak hukuk alanında bir terim olarak kullanılan pro bono 2000’li yıllarda sivil toplum alanında yaygınlaşmaya başlayarak özel sektör çalışanlarının gerçekleştirdiği gönüllülük faaliyetlerine atıfla kullanılmaktadır. Bu çerçevede avukatların, öğretmenlerin, sağlık çalışanlarının, bilişim ve finans uzmanlarının, mühendis ve teknisyenlerin, reklamcılarının ve daha pek çok meslek grubunun değerlendirdiği bir gönüllülük modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Pro bono gönüllülük özellikle toplumdaki iyi eğitilmiş ve yüksek kalibreli bireylerin gönüllülük faaliyetlerine katılımını artırmak için önemli bir inovatif fırsat olarak değerlendirilebilmektedir.

”

Savunuculuk

Gönüllülük çalışmaları genel olarak toplumsal katılım bakımından yardım faaliyetleri, savunuculuk ve sivil katılım türleri şeklinde ele alınabilir (Paine, Locke ve Jochum, 2006). Savunuculuk doğrudan STK’ların toplumda var olma amacının bir karşılığı olarak; birey, grup

ve toplulukların faydalarını gözeten, ayırım gözetmeksizin insan hak ve onurunu korumayı, insanlık yararına hizmet elde etmeyi ve karar vericilerin buna yakışır bir biçimde tutum almalarını sağlamayı hedefleyen bir gönüllülük modelidir. Bu yönüyle savunuculuk yapılan alan ister ırklar arası eşitlik olsun ister gıda adaleti veya herkes için eğitim hakkı olsun, sağlıklı toplumlar için vazgeçilemez bir faaliyet biçimi olarak karşımıza çıkmakta ve toplum yararına kamu politikalarını etkileme biçimi olarak ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle savunuculuk karar vericileri etkileyerek, yasaları veya politikaları dezavantajlı grupların dönüştürmek için, bilgiyi stratejik bir biçimde kullanma süreci olarak da tanımlanabilmektedir (Bond Guidance, t.y., akt; Aksakoğlu, 2006, s.4).

Savunuculuk için denetleme, uygulama, öneri geliştirme ve yürütme olmak üzere çeşitli roller yerine getirilerek, kampanya ve lobicilik faaliyetleri yürütülmektedir. Etkili bir savunuculuk stratejisi geliştirmek ve gönüllülerin gücünden en yüksek oranda faydalanmak için hedefleri ve hedef kitleyi iyi belirlemek, mesajları oluşturmak ve bu mesajların hangi sözcüler aracılığıyla duyulacağını belirlemek, en iyi iletişim yöntemi ve kaynakları saptamak, gerekçeleri netleştirmek, riskleri öngörmek, aşama ve değerlendirme mekanizmalarını inşa etmek gibi bazı stratejiler uygulanabilir (SivilAnt, t.y, s.19).

Uluslararası Gönüllülük

Günümüzde yaygın olan ve gelecekte de etkisini artıracakı öngörülebilir uluslararası gönüllülük faaliyetleri; dayanışma kültürünün sınırları aşarak, evrensel bir değer şeklinde yaygınlaşmasında oldukça önemli bir modeldir. Uluslararası gönüllülük aracılığıyla gerçekleştirilen kültürlerarası tanışma, kaynaşma, diyalog ve dayanışma sayesinde bir arada yaşama ve uyum anlayışı güçlendirilmekte; aynı dünyayı paylaştığımız farklı toplumlarla temas etme ve onların sorunları hakkında farkındalık sağlanma hedeflenmektedir. Böylece gönüllülüğü uluslararası boyuta taşımakla; kültürel tanışıklık ve küresel aksiyon amaçları etrafında gönüllünün olumlu bir değişime katkı sağlayarak dönüştürücü bir deneyim elde etmesi sağlanmaktadır.

Uluslararası gönüllülük hiç kuşkusuz diğer gönüllülük faaliyetleri gibi gönüllüye yönelik katkılarıyla da ön plana bir çıkan bir modeldir. Geleneksel gönüllülüğün kişiye kazandırdığı ruhsal ve fiziksel katkıların yanı sıra uluslararası gönüllülükte dil öğrenme, farklı kültürleri deneyimleme, “daha büyük bir şeyin parçası olma” ve geleceğe yönelik gerçek tutkuları açığa çıkarma (September, 2020) gibi katkılar ele alınmaktadır.

Sık sık uluslararası gönüllülük modeliyle birlikte anılan bir kavram olarak gönüllü turizmi (voluntourism) de giderek yükselen bir trend hâline gelmektedir. Uluslararası

gönüllülükten farklı olarak gönüllü turizmi tatil ve gönüllülüğü birleştirmektedir. Bu yönüyle yararlanıcılar üzerinde bıraktığı gerçek etkiden ziyade gönüllünün deneyimine odaklanan, planlı gezi faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu nedenle gönüllü turizmi kısa vadeli, çoğunlukla grup temelinde gerçekleşen, uzmanlık gerektirmeyen, katılım için ücret ödenen ve şirketler yönetiminde gerçekleşen faaliyetleri ifade etmektedir (Denny, 2021).

Çevrimiçi Gönüllülük

İletişim olanaklarının ve teknolojinin topluma entegrasyonun gelişmesi pek çok alan gibi gönüllülük faaliyetleri üzerinde de önemli dönüşümlere yol açmıştır. Böylece çevrimiçi iletişim sivil toplum alanında yenilikçi ve orada olmanın önemini ortadan kaldıran bir gönüllülük modeli sunmaktadır: çevrimiçi gönüllülük. Online gönüllülük, e-gönüllülük, sanal gönüllülük gibi farklı isimlendirmelere sahip çevrimiçi gönüllülük, gönüllülerin geleneksel yöntemler yerine dijital araçları kullanarak internet aracılığıyla gönüllü olarak çalışmasıdır (Alp ve İyiöl, t.y., s.6). Çevrimiçi gönüllülük modeliyle gönüllüler; veri girişi, yazı yazma, düzeltme, çeviri yapma, araştırma, proje geliştirme ve yönetme, web tasarımı, içerik oluşturma, gönüllü takibi, kaynak geliştirme gibi birçok konuda STK'lara destek olabilmektedir.

Özet ve Değerlendirme

Bu bölümde; gönüllülüğün günümüzde ve gelecekte nasıl bir görünüm alacağını öngörebilmek için kısaca sivil toplum ve gönüllülük kavramının tarihsel serüvenine değinilmiş ve ardından ülkeler arası iş birliği ve mutabakat zemininde imzalanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında gönüllülüğe biçilen rollere ve faaliyet alanlarına yer verilmiştir. Akabinde bu alanlarda trend olan gönüllülük yapma biçimlerine değinilerek, ilave bilgi metinleriyle konu zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede ilk olarak sivil toplum kavramına baktığımızda, bu kavramın erken modern dönemden itibaren devlet ile olan karşılıklı ilişkisi içinde inşa edildiğini görmekteyiz. Fakat kavram zamanla bir anlam dönüşümüne uğramış ve bugün daha çok yönetim alanında devleti tamamlayan, onunla iş birliği ile hareket eden bir mekanizma olarak düşünülmektedir. Bu yaklaşım ideolojik olmaktan ziyade sivil toplumun ve özelde STK'ların değişen ve kapsam olarak genişleyen karakterine işaret eder. STK'lar bugün devletin sosyal hizmetleri hayata geçirme yükümlülüğünü paylaşan bir aktör konumuna gelmiştir. Bu kapsamda faaliyet alanlarını da genişleten STK'lar, gönüllüler aracılığıyla toplumun dezavantajlı kesimlerinin temel hak ve hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak ve bu yönde savunuculuk faaliyetlerinde bulunarak toplumsal farkındalığı artırmak üzere hareket etmektedir. İnsanlık onuruna yaraşır bir yaşam için özellikle yoksullar, kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar ve göçmenlerin dezavantajlı olma durumunu azaltmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi en temel insan haklarından mahrum kalan yoksullar için çok boyutlu faaliyet alanları tasarlanmakta; yaşlı, göçmen ve yoksul yanlısı uygulamalar hayata geçirilmektedir. Yararlanıcıların hayatını kolaylaştırmada kilit bir role bürünen gönüllüler aynı zamanda gerek fiziksel gerek psiko-sosyal benliklerini iyileştirmede gönüllülüğün gücünden faydalanmaktadır. Gönüllülük böylece hem topluma hem de yararlanıcı ve gönüllüye katkıları bağlamında dikkat çekerek refah ve kalkınma politikalarının gündemine oturmaktadır.

Gönüllülük alanlarının çeşitlenmesi gönüllülük yapma biçimlerini de etkilemektedir. Gelişen iletişim teknolojileri sayesinde, sahada olmanın anlamında dönüşümün yaşandığı çağımızda, çevrimiçi gönüllülüğün imkânları daha fazla açığa çıkmaktadır. Gönüllülüğe ayrılan zaman artmakta, kolektif ve sürdürülebilir gönüllülük bağlamında kurumsal gönüllülük ve uluslararası gönüllülük çalışmalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal vatandaşlık ilkeleri de sistematik gönüllülük faaliyetlerini teşvik etmektedir. Günümüzde gönüllülük sadece doğrudan faaliyette bulunmak kapsamında değil aynı zamanda aktivizm bağlamında da yeniden üretilmektedir. Bu hususta savunuculuk ve lobiciliğin önemine dikkat çekilmektedir.

Temel Okuma Önerileri

UN Volunteers, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri Programı ve Türkiye & GSM Gençlik Servisleri Merkezi, *Türkiye’de Gönüllülük: Gönüllülüğün Rolünün ve Katkılarının Keşfedilmesi*, 2013.

Colin Rochester, Angela Ellis Payne, Steven Howlet, *Volunteering and Society in the 21st Century*, Meta Zimmeck, 2010.

Marc A. Musick ve John Wilson, *Volunteers: A Social Profile*, Indiana University Press, 2008.

İleri Düzey Okuma Önerileri

Santosh Kumar, Rocio Calvo, Mauricio Avendano, Kavita Sivaramakrishnan ve Lisa F. Berkman, *Social Support, Volunteering and Health Around The World: Cross-National Evidence from 139 Countries*, Social Science & Medicine, 2012.

Rachel Carson, Sessiz Bahar, Palme Yayınları, 2011.

Emre Erdoğan, Pınar Uyan-Semerci, Nurhan Yentürk ve Laden Yurttagüler, *Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.

Eric Uslaner, *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press, 2012.

Etkinlik Önerileri

Podcast; The PodKids Series, UNICEF

Web Sitesi; Cleanseas.org

Uygulama; Be My Eyes

Belgesel; H.O.P.E Was Here, Yönetmen: Mark Denega, 2014

Eğitim İçerikleri; World Largest Lesson

Kaynakça

- Akbaş, E. (2011). Sosyal Hizmetlerin Sivil Oluşumu Berlin'deki Göçmen Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir Araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, XXII (2), Ekim 2011, 113-136.
- Aksakoglu, Y. (2006). Sivil toplum kuruluşları için savunuculuk rehberi. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-08/sivil-toplum-orgutleri-icin-savunuculuk-rehberi-1.pdf>
- Alp, M. ve İyiol, D. (t.y.). Hak temelli örgütlerde online gönüllülük rehberi. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-10/hak-temelli-orgutlerde-online-gonulluluk-rehberi-web.pdf>
- Altun, Z. (2021). Yaşlılara yönelik sosyal politikalar ve sosyal hizmetler: Sivil toplum kuruluşları üzerinden bir değerlendirme. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(1), 30 - 44.
- Aydınlıgil, S. (2013). Sosyal politika geliştirmede yeni bir alan: Gönüllülük. *Türkiye 'de gönüllülük: Gönüllülüğün rolünün ve katkılarının keşfedilmesi* kitabı içinde, s.32-39.
- Bell, C. (1995). Inmigración y voluntariado social. *Papeles De Geografia*, 22(11), 19-32.
- Blanco, J.M.M., Konan, K.J., & Prieto, E.G. (2015). La participación de los alumnos y alumnas mayores de Granada en el voluntariado: posibilidades de cooperación internacional en el África Subsahariana. *XIV Encuentro Nacional AEPUM 2015, con el lema: "Nuevos perfiles de alumnos en las Aulas de Mayores. Reflexiones en torno a sus percepciones y expectativas sobre los Programas Universitarios para Mayores en España."*, que se celebró en Granada entre el 27 al 29 de mayo de 2015.
- BMİHYKO. (2008). *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Programları ile çalışmak: Sivil toplum için bir el kitabı*, s. Vii.
- Denny, L. (2021). What's the Difference Between Volunteering Abroad and Voluntourism? https://www-gooverseas-com.translate.google/blog/what-is-the-difference-between-voluntourism-and-volunteering?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=op,sc
- Güçlü, B., Türkmenoğlu, İ., Ilgaz, P. ve Akman, S. (2013). Kurumsal gönüllülük programları el kitabı: Şirket içi gönüllülük programları nasıl kurulur, nasıl yürütülür? ÖSGD Yayınları.
- Gül, S. ve Gümüşoğlu, F. (2017). Türkiye'de dezavantajlı gruplar üzerine yazmak, konuşmak", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24), 1-7.
- Gündüz Yılmaz, A. (2006). Türkiye'de yoksullukla mücadele üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 34-55.
- Handy, F., & Greenspan, I. (2009). Immigrant volunteering: A stepping stone to integration? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 38(6), 956-982.
- Kurtkapan, H. (2018). Aktif yaşlılık ve yerel yönetim uygulamaları: İstanbul örneği. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 2, 38-52.
- Mundaca, L. F., & Gutiérrez, M. Z. (2014). Bienestar psicológico: Adultos mayores activos a traves del voluntariado. *Ciencia Y Enfermería*, XX(1), 123-130.
- Paine, A. E., Locke, M., & Jochum, V. (2006, July). Volunteering, active citizenship and community cohesion: From theory to practice. *Paper presented to the international conference of the International Society for Third Sector Research*, 1-17.
- Tekeli, İ. (2017). Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları. *Ankara Sosyal Demokrasi Derneği Yayınları*, 3. Baskı.
- Turner, B. S., & Tatlıcan, Ü. (2011). Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi. İstanbul: Sentez Yayıncılık. UN (t.y.). Ending poverty. <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>
- UNICEF (2005). Dünya çocuklarının durumu: Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar. http://www.unicef.org/turkey/dcd05/_dcd05c2b.html
- UNV (2018). 2018 State of the world's volunteerism report: The thread that binds. https://unv-swvr2018.org/files/51692_UNV_SWVR_2018_WEB_CH4+CONC.pdf

- Sarıbay, A. Y. (2014). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- SBB (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf
- September, A. (2020). The benefits of volunteering abroad. <https://www.projects-abroad.org/blog/the-benefits-of-volunteering-abroad/>
- SivilAnt (t.y.). Sivil toplumiçin filantropi, gönüllülük, savunuculuk. https://portal.sivilant.org/uploads/cms/main.ant/4810_6.pdf
- Vecina, M. L., Chac'On F., Marzana, D., & Marta, E. (2013). Volunteer engagement and organizational commitment in nonprofit organizations: What makes volunteers remain within organizations and feel happy? *Journal of Community Psychology*, 41(3), 291–302.
- Yalçın, N. (2008). Sivil toplum kuruluşları ve yoksulluk. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Yıldırım Aykurt, A. (2020). 21.Yüzyıl'da Sosyal Sorunlar Ve Dezavantajlı Gruplar. *Journal of Awareness Dergisi*, 5(3), 427-448.
- Yılmaz, A.T. (2016). Türkiye İş Kurumu tarafından dezavantajlı gruplara yönelik uygulanan mesleki eğitim kurslarının etkilerinin incelenmesi ve faaliyetlerin çeşitlendirilmesine yönelik öneriler. *Yayınlanmamış uzmanlık tezi*, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- WHO, (2012). 1st World Congress on Healthy Ageing. 19th-22nd March 2012, Kuala Lumpur Convention Centre, Kuala Lumpur, Malaysia. <http://www.healthyageingcongress.com/#sthash.Uhk0FOHk.dpuf>
- WMO, (2021). Weather-related disasters increase over past 50 years, causing more damage but fewer deaths. <https://public.wmo.int/en/media/press-release/weather-related-disasters-increase-over-past-50-years-causing-more-damage-fewer>

10. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜK VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

Hülya DENİZALP¹

¹Sosyal Girişimci-Eğitmen, Gönüllü Hizmetler Derneği YK Üyesi, Gönüllü Okulu,
Yaşayarak Öğrenme Merkezi, Gönüllü Hizmetler Derneği
E-posta: hulyadenizalp@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.10

Sosyal girişimcilik tarih boyunca insanlığın bir parçası olduğu gibi gönüllülük ile de çoğunlukla iç içe geçmiştir. Sosyal girişimciler bir ihtiyacı tespit ederek ona çözüm üreten gönüllülerdir. Kendi çıkarlarına hareket etmezler, önemli olduğuna inandıkları bir meselenin çözümünün bir parçası olmak istediklerinden gönüllülük çerçevesinde hareket ederler. Sosyal girişimcilik en genel ifade ile kişinin değil doğanın veya toplulukların bir ihtiyacını karşılamak ve/veya sorununu çözmek için girişimcilik temelinde çalışılmasıdır. Sosyal girişimcinin başarısında ona eşlik eden gönüllülerin önemli bir payı vardır ve söz konusu başarının gerçekleşmesi için gönüllülerin katkıları vazgeçilmezdir. Sosyal girişimcilik değişimi hedefler; hem bireysel hem de toplumsal değişimler için imkân sunar. Sosyal girişimcilik etrafında kurulan ağların ve örgütlenmelerin yanı sıra bu konudaki yayınların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Sosyal girişimci ile sosyal girişim veya sosyal işletme birbirlerinden ayrı kavramlardır. Bu bölümde sosyal girişimci ve sosyal işletmenin farkları, sosyal girişimciliğin özellikleri, sosyal girişimcilerin sürdürülebilir yaşam açısından önemi, sosyal girişimciliğin bireysel ve toplumsal değişimdeki konumu gönüllülükle ilişkili bir biçimde ele alınmaktadır.

Giriş

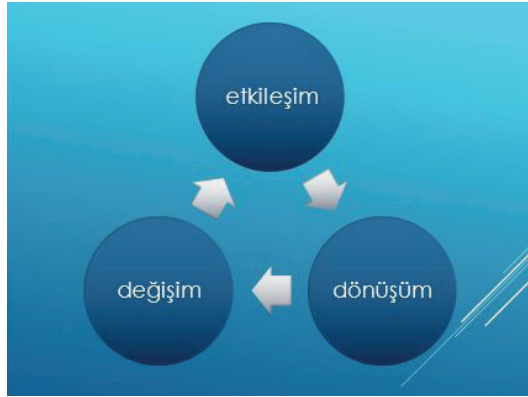
Tanrım, bana değiştirebileceğim şeyleri değiştirmek için cesaret,

Değiştiremeyeceğim şeyleri kabullenmek için sabır,

İkisi arasındaki farkı anlayabilmek için akıl ver.

Hitit özdeyişi

Yalnızca kendinizi düşünerek değil, önemine inandığınız bir toplumsal meselenin çözümünün parçası olmak adına hareket etmek gönüllülüğün temelini oluşturmaktadır. Sosyal girişimciliğin ise sorunlara çözüm bulmak ve söz konusu çözümlerin sosyal etkisini artırmak için gönüllü yapılanmalarına ihtiyacı vardır. Hatta gönüllülüğün çoğu durumda sosyal girişimcilik için vazgeçilmez olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Sosyal girişimcilik bütün insanlık tarihi boyunca karşımıza çıkar ve çoğunlukla da gönüllülükle iç içe geçmiş bir haldedir.

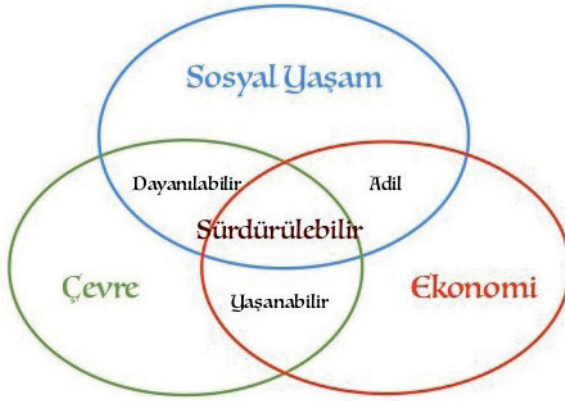
Şekil 1. Sosyal girişimcilik ve gönüllülüğün özetini.

Sosyal girişimcilik, Şekil 2’de ortaya konduğu haliyle *sürdürülebilir yaşamın sınırlarını* büyütme vizyonu ile hareket eder. Sosyal girişimcilik en genel ifade ile kişinin değil doğanın veya toplulukların bir ihtiyacını karşılamak ve/veya sorununu çözmek için girişimcilik temelinde çalışılmasıdır. Literatürde sosyal girişimcilik üzerine ayrıntılı tartışmalar bulunmakla beraber söz konusu tartışmaları bu bölümde ele almayacağız. Fakat kısaca belirtmek gerekirse bir sorunu çözmek veya ihtiyacı karşılamak için gayret göstermek sosyal girişimcinin temel hareket noktasıdır.¹ Bugün ortaya çıkan farklı ağlar ve örgütlenme yapıları

1 “Sosyal girişimcilik” ibaresini Google’da tarattığınız zaman 8.710.000 Türkçe sayfa listelenmektedir. Bunu son 20-30 yıllık süreçte kat edilmiş güzel bir gelişme olarak önemsememiz gerekir. 2012 yılına kadar Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) için hazırladığım rehber yegane başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.

sosyal girişimcilik için önemli bir imkandır. Böylece bu yola yeni çıkan kişiler mevcut modeller arasından kendi düşüncelerine ya da eğilmek istedikleri meselelere uygun olanı inceleyip ilgili alana yönelebilirler.

Sürdürülebilir Yaşam

Şekil 2. Sürdürülebilir yaşam şeması.

Sosyal girişimci henüz yolun başındayken en yakın çevresi bile onun ne yapmak istediğini anlamayabilir. Süreç içerisinde kişinin etrafında onunla birlikte yürüyecek gönüllüler ortaya çıkınca değişim süreci küçük küçük başlar. Sosyal girişimcilikte değişim bugünden yarına olmaz. Sabırlı olmak ve yılmamak bu işin en önemli parçalarından birisidir. Sonuca götüren süreç çok önemlidir. Doğru yönlendirme olabilmesi için paydaşların gönüllü katılımında bulunmalarının yanı sıra gerek hedef kitle gerekse alanında uzman gönüllüler ile ortak akıl çalışmaları yapmaları elzemdir. Yine farklı kurum ve aktörlerle işbirlikleri de sürecin önemli bir parçasıdır. Kamu ve özel sektör, farklı yaş gruplarından bireyler ile çözüm ortaklıkları kurulması gerekir. İşbirliğine inanmış bir gönüllü ekibinin mevcut olması, faaliyetin süreç ve sonucunu çok daha etkili ve verimli kılar.

Hatta 2010 yılında hem danışman hem de konuşmacı olarak yer aldığım Çanakkale 19 Mayıs Üniversitesi “Uluslararası Sosyal Girişimcilik Konferansı”nda sunulan bildirilerin önemli bir kısmının referans göstermeden ilgili rehberden alıntı yapmaları büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Son 10 yılda Türkçe literatürde sosyal girişimcilikle ilgili sonuçların bu kadar arttığını görmek sevindiricidir.

Sosyal Girişimciliği Tanımlamak

Sosyal girişimci ile sosyal girişim veya sosyal işletme birbirinden farklıdır.² Sosyal girişimci önce bir ihtiyacı tespit eder, daha sonra ise bu ihtiyacın giderilmesi için yapılması gerekeni analiz eder ve bunu yaparken de bütün yaratıcılığını gösterir. Sosyal girişimci belki de o güne kadar denenmemiş yöntemleri kullanarak hiç yılmadan olayın üstüne giden kişidir. Genellikle kendisi de sorundan etkilenir. Ama en önemlisi girişimci özelliklerine sahip olmasıdır. *Sosyal girişimci* sosyal faydayı öncelikli hedef olarak belirleyen değişim öncüsüdür. Çözümü aciliyet gerektiren çevresel ve toplumsal sorunlara kalıcı, ölçeklenebilir ve kopyalanabilir çözümler geliştirir.

“

Sosyal Girişimciyi Nasıl Tanırırsınız?

- Yeni fikir: Toplumsal ihtiyacı çözecek yeni bir fikre sahiptir.
- Yaratıcılık: Hedef tespitinde ve sorun çözümünde yaratıcılık geliştirmektedir.
- Girişimcilik: Vazgeçmeksizin fikrinin peşinden gider.
- Sosyal Etki: Fikrin etki alanını toplumun büyük bir kesimini kapsayacak şekilde genişletir.
- Etik Doku: Çevresinde ona inananlardan oluşan kişiler toplanır.

”

Sosyal işletme ise bir konuyu mutlaka bambaşka açıdan ele almayabilir. Ama o da sosyal fayda yaratmayı hedefler: “Sosyal işletme, yeni bir işletme türüdür. Günümüz dünyasındaki, neredeyse tüm özel şirketleri tanımlayan geleneksel, kâr maksimizasyonuna dayalı işletmelerden veya hayırseverlerin bağışlarına bağlı olarak yaşayan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan oldukça farklıdır. Aynı zamanda ‘sosyal kuruluş’, ‘sosyal girişim’ veya ‘sosyal sorumluluk işletmesi’ gibi sıklıkla kullanılan terimlerden de farklıdır” (Mert Korkmaz, t.y.).

Sosyal ekonomi sektörünün bir parçası olan sosyal işletmeler, piyasa ekonomisi içinde sosyal fayda sağlamak ve toplumun amaçlarına katkı vermek amacıyla mal veya hizmet üreten örgütlerdir. Sosyal işletmelerin kabul edilmiş evrensel bir tanımı bulunmamakla birlikte ayırt edici özellikleri özel sektörün girişimci ruhu ile kombine edilmiş sosyal amaçlar doğrultusunda hareket etmeleridir. Kâr edebilir ama kârını yine sosyal fayda amaçları doğrultusunda kullanır. Bunun için de hiçbir resmi mecburiyeti olmadığı halde kendi kendine bir sözleşme hazırlayıp çevresine duyurur (Örnek: Açık Radyo). Sosyal bir işletme kâr arayışı peşinde koşan dünyanın

2 Bu konuda ayrıntılı bilgiye yazar tarafından hazırlanmış ve Türkiye’de bu konuda ilk olan rehberden ulaşabilirsiniz (çevrimiçi erişilebilir). Bu vesileyle bu konuda Türkiye’de bir ilki gerçekleştirme fırsatını sunan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM)’ne teşekkürlerimizi sunuyoruz.

bir parçası değildir. Hedefi, mal ve hizmet satışı da dahil olmak üzere işletme yöntemlerini kullanarak sosyal bir sorunu çözmektir (Mert Korkmaz, t.y.).

Sosyal işletmeler; mülkiyeti kamuya ait olmayan, ticari amaçlar yerine sosyal amaçlar ile kurulmuş ekonomik örgütlerdir. Sosyal ekonomi içinde yer alan işletme ve organizasyonlar aşağıda belirtilen kriterleri sağlıyorsa saf sosyal amaçlı olarak nitelendirilebilir:

- İşletme ve organizasyonların açıkça sosyal ekonomiye ait etik değerler ile hareket etmesi,
- İşletmenin birincil amacının dezavantajlı kişilerin yaşam kalitesini geliştirmek ve sosyal bütünleşmelerini mümkün olduğunca desteklemek olması,
- Değiştirilmek veya güçlendirilmek istenen kültürel ve çevresel ihtiyaçlara uygun ürünler üretilmesi,
- Elde edilen kârın ve kaynakların dezavantajlı kişilerin veya amaçlanan kültürel ve çevresel faydaya uygun olarak yatırıma yöneltilmesi.

Tablo 1. Sosyal girişimin karakteristik özellikleri (Kaynak: Local Livelihoods, İngiltere)

Sosyal Girişim	Özel Sektör
Hedef kitlesini toplumu çalışmalara ortak ederek güçlendirmeye çalışır.	Yönetir ve kontrol eder.
Kararlar demokratik olarak alınır.	Karar almada kâr ortakları payları ile orantılı olarak söz sahibidir.
Çevreye karşı sorumluluk sosyal girişimcinin olmazsa olmaz sorumluluklarındandır.	Çevre sorumluluğu, doğal sorumluluk alanı olarak görülmez.
Sosyal ve finansal ölçümleme üstlenir.	Sadece finansal ölçümleme üstlenir.
Sosyal, çevre ve iktisadi hedef odaklıdır.	Kâr odaklıdır.
Emek sermayeyi kullanır.	Sermaye emeği kullanır.

Peki neden sosyal girişimcilik ve gönüllülük şeklinde ikili bir ayrıma gitmemiz gerekiyor? Bunun öncelikli sebebi girişimciliğin toplumun değişim üzerinde çok daha etkili olmasıdır. Bir sosyal sorunu her zaman mevcut yöntemler ile çözmek mümkün olmamaktadır. Zaten mevcut yöntemlerin yetersizliği yeni sorunlarla karşılaşmamıza da yol açmaktadır. Dolayısı ile farklı bakış açısına sahip olan, sabırla ve inatla sosyal sorunlar üzerinde çalışacak insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple de aktivistlerin yaptıklarını küçümsememek gerekir. Aksine sosyal girişimcinin açtığı yolu sürdürecektir kişilere fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal girişimcilik alanında gönüllü olan kişiler de, sosyal girişimciliğin açtığı bu değişim sürecinin tecrübe edildiği ortamdan etkilendiklerinden bu alanı tercih ediyorlar ve onlar da değişimin bir parçası olarak giderek daha yaratıcı ve daha yenilikçi yaklaşım geliştirebiliyorlar. Eğer

“

Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar ve Sosyal Girişimcilik

STGM bünyesinde 2007 ve 2009 yılında çıkan rehberden sonra Türkiye’de ilk ayrıntılı araştırma 2012 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile Bilgi Üniversitesi arasında geliştirilen iş birliği neticesinde ortaya çıktı. Bu işbirliğini ortaya koyan kitabın (Çınar, 2021). önsözünde Bilgi Üniversitesi Rektörü Prof. Aydın Uğur’un söz konusu işbirliğini çevreleyen bağlamı şöyle açıklamaktadır:

“UNDP’nin ‘Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar’ inisiyatifi çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar yeni bir anlayışın ürünüydü. Hoyrat, sadece kısa vadeli kişisel çıkar peşinde koşan bir dünya anlayışı kısırlığının üstesinden gelmeyi amaçlayan çalışmalardır bunlar...

Yaklaşık son 30 yıl içerisinde yaygınlaşan neo-liberal politikalar doğrultusunda biçimlenen küreselleşme süreci ile birlikte dünya yeni bir olgunun ortaya çıkışına sahne oldu: ‘Toplumsal dışlanma’; İngilizce tabiriyle, social exclusion. Bu kavram, eşitsizlik, hakça olmayan paylaşım, kimilerinin pastadan diğerlerine kıyasla adil olmayan ölçüde pay alması durumlarını açıklamak için kullanılmaktaydı. Gelgelelim, son yıllarda toplumsal dışlanma öyle ciddi boyutlara ulaştı ki, yalnızca eşitsizliğe değil, herhangi bir paylaşımın bile söz konusu edilemeyeceği durumların ortaya çıkmasına sebep oldu.

Dünya nüfusunun, piramidin tabanında kalan kısımları, neredeyse toplumsal yaşamın dışına itilir oldu. Ekonomik mekanizmalar bu nüfusu organize yaşam alanlarından sürgün etmeye başladı. Sistem, artık bu insanları bünyesine katmaksızın yoluna devam etmektedir. İşte bu amaç doğrultusunda gönüllülerin adanmışlık erdemleri ve enerjileriyle bilimsel bilgi ve dayanışma arayışı bir arada seferber edildi/bir araya getirildi.”

Yine aynı kitapta sunuşu yazan IICPSD (UNDP İstanbul International Center for Private Sector in Development) direktör vekili Henry Jackelen şöyle söylemektedir:

“21. yüzyılın ikinci on yıllık döneminde, sosyal girişimler ve girişimcilik her geçen gün daha fazla önem kazanıyor. Bunun başlıca nedeni ise sosyal girişimlerin, (kâr amacı güden) klasik girişim örneklerine ve girişimciliğe alternatif olarak, maddi kazanç sağlayan ve kendi kendine yetebilen örnekler olması. Çevresel zorlukların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde, sosyal girişimcilik klasik girişimciliğe uygun olmayan bir dizi olası ‘niş’ fırsat arasında en çok umut vaat eden yöntem ya da alternatiflerden biri olabilir. İkinci olarak, içinde bulunduğumuz bilgi ve sosyal paylaşım döneminin kazandırdığı araçların kullanımında başarılı olan sosyal girişimciler, sosyal değişimi de baş döndürücü bir hızla ve oranda tetikleyebiliyor. Son zamanlarda yükselen sosyal aktivizm dalgası, kitlesel eylemlerin somut getiriler sağlamasında az ya da çok rol oynayan birçok sosyal girişimcinin parlak zekâsı, motivasyonu ayrıca vizyon ve tutkusunu da ortaya koyuyor. Üçüncü olarak, sosyal girişimin odağındaki girişimcilerin sunduğu yenilikleri daha çok ne şekilde destekleyip teşvik edebileceğimizi kavradığımız ölçüde, toplumu iyi yönde nasıl değiştireceğini sorgulayan bu yetenekli bireyler arasında gittikçe büyüyen bir ‘hareket’ de kendini gösterecek. Geçmişimiz bize, devletlerin başarabileceklerinin bir sınırı bulunduğunu, piyasaların ise iç kısılları ve çelişkileri olduğunu öğretmişti. Bu anlamda sosyal girişimler, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaç duyduğu hizmetlere ulaşmasını, çevrenin korunmasını, aynı zamanda toplumda insan hakları boyutunun genişletilmesini sağlayan kuvvetli bir tamamlayıcı ve büyüyen bir gücü temsil ediyor.”

”

söz konusu olan bir ekip çalışması ise, gönüllünün içinde bulunduğu ortam sadece sonuç üretmesi ile değil bütün bir faaliyet sürecinde ekip üyelerine kattıkları ile de önem kazanıyor. Bu ortamlarda gelişen gönüllüler zamanla bir sosyal girişimci olarak öne çıkabiliyorlar.³

3 Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı’nın 2019 yılında hazırladığı rapora göre yapılan çalışmada 10 ücretli çalışana karşılık 78 gönüllü çalışanın olduğu tespit edilmiştir. Bkz. <https://www.sosyalgirisimcilikagi.org/t-rkiye-sosyal-giri-imcilik-ekosistem-durum-raporu-yay-nda>

“

Halk İçin Halkla Beraber Çözüm

“Sosyal girişimciliğin tarihteki örneklerine baktığımda tabandan gelen bir hareket olduğuna inanıyorum ben, sen bunu doğrulayabilirsin istersen yani bir sosyal girişim de bir sosyal girişimcilik de halkın bağ-rından çıkıyor. Sosyal girişimcilik için de birileri çıkıp der ki, demiştir, diyebilir ‘Şimdi de bunu buldular bununla bu kapitalist düzen devam edecek, kapitalizm şimdi de bu oynuncağı attı insanların önüne, 21. yüzyılın yeni icatlarından biri.’

Halk dediğin olay eğer yurttaş katılımyısa katılıyorum sana ama tabandan geleyim derken, Nebahat (KA-MER) kadınları örgütlemeseydi tabandan bir şey gelmiyordu. Nebahat, oranın eğitimli kadınlarından biriydi ama tabanla çalıştığı için sonuç aldı. Yani halk için halka karşı değil, halk için halkla beraber çözüm olduğu zaman çözüm oluyor zaten. Ayrıca her kesimin sorunları ve ihtiyaçları farklı olduğu için çözümler de bunu yapanların profili de farklı olabilir. Örneğin bugünlerde plazalarda çalışanlara hitap eden ve harekete geçiren bir online bağış sistemi var; www.yuvarla.org.

Bu toplumda bu fikirleri çıkaracak toplumsal koşullar yoksa zaten bunu yapamazsın.

Aynen öyle. Zaten başarıya da ulaşmıyor. Adı öyle sosyal faaliyet oluyor, bir fikir olarak kalıyor. Zaten kültürü değiştiremezsen hiçbir şey değişmiyor. Tabii kültürü değiştirmek de hiç kolay değil. Pozitif bir değişim yaratmak için ahlaki değerlerin işin özünü oluşturması gerekiyor. Yoksa değişim olur ama olumsuz yönde olur. Dejenerasyon şeklinde olması işten değil. Malum her değişim gelişim değildir. Bunun birçok örneği dünyada da mevcut.

Bir toplumda hem sosyal girişimci kişilerin daha çok olması, hem de sosyal girişimlerin model anlamında daha çok olması için aslında o toplumun daha özgür daha demokratik olması gerekmez mi?

Yenilikçiliğe açık olmak ve yaratıcılık açısından haklı olabilirsin. Ama sosyal girişimciliğin en gelişmiş olduğu yerlere baktığında Bangladeş, Hindistan başta geliyor. ABD de sosyal devlet olmadığı için ve bireysel girişimcilik çok desteklendiği için çok gelişmiş. Bir defa sefa toplumu olunca böyle şeyler akla bile gelmiyor yani bugün Amerika’da ve Asya’da bu olay çok yaygınsa bunun sebebi toplumların ihtiyaçlarına çözüm bulunamamasından kaynaklanıyor. Asya’da tamamen sorunların ve ihtiyaçların çokluğundan ve paylaşımcı kültürün müsaitliğinden sosyal girişimcilik çok gelişmiş.

Amerika’da da ve şu anda Avrupa’da da yaygınlaşmasının nedeni de sosyo-ekonomik sıkıntılar. Haklısın bir anlamda ortamın müsait olması gerekiyor gibi görünüyor ama zaten ortamda sorun yoksa böyle bir ihtiyaç da ve çözüm de gündeme gelmiyor. Tam tersi sivil toplum dediğin zaman, sivil toplum hareketi dediğin zaman yer üstünde hareket edebilmesi için demokrasiye ihtiyaç var, ama sosyal girişimcilikte bunun birebir orantılı olduğunu düşünmüyorum. Bir ihtiyaç ve sorun varsa ona çözüm getirmek isteyen birileri de illa oluyor dünyanın her yerinde” (Öztürk, 2018).

”

Sosyal Girişimcilik: Bireysel ve Toplumsal Değişim

Sosyal girişimcilikte gönüllülük toplumun pozitif değişimi için çok önemli bir faktördür. Gönüllüler sosyal girişimcilik temelinde soruna ve ihtiyaca farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak sorun çözülene ve ihtiyaç karşılanana kadar pozitif toplumsal değişim için çalışmalarını sürdürür. Klasik girişimciler işlerinin ve ürünlerinin kopyalanmasını istemezken, sosyal girişimciler bilakis iş ve ürünlerin kopyalanabilir olmasını, bu sayede sosyal değişimin tetiklenmesini önemserler. Model oluşturmak çok önemlidir. Şekil 3’te bireylerin içinde

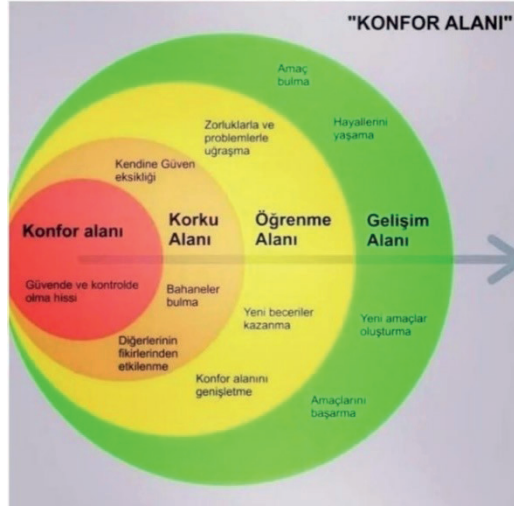
“

Sosyal Girişimcilik Tarihinden Örnekler

1873 yılında kurulan Darüşşafaka'nın, kurum kültürünü de devam ettirmek suretiyle bugün halen hizmet vermesi çok değerlidir. Osmanlı'daki vakıf sisteminde birçok sosyal işletme olduğu bilinmektedir fakat onlar varlıklı kişilerin cami veya medresenin sürdürülebilmesi için bu yapıların etrafında kurduğu işletmelerdir. Bunlar da bugün sosyal işletme denilen yapılar gibi değerlidir. Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleştirilen en son sosyal işletmelerden birisi de Aziziye Camii'nin yaptırılması için gelir elde etmek amacıyla Sultan Abdülaziz tarafından 1875 yılında başlatılan İstanbul Beşiktaş Akaretler'deki sıraevlerdir. Osmanlı'nın ilk toplu konut projesi olan Akaretler ismi de “akaret, gelir getiren mülk” anlamına gelmektedir. Fakat sosyal girişimcilik açısından model oluşturabilecek özellikler içermez. Darüşşafaka ise bir sosyal girişimcinin yani Yusuf Ziya Paşa'nın önce yardım ederek, yani balık vererek, daha sonra ise yardımların tek başına yetimler için yeterli olmadığını idrak etmesi sonucunda balık tutmayı öğretmeye yani sisteme dayalı bir çözüm üretmeye çalışmasının bir sonucudur ve bu yönüyle de çok önemli bir model teşkil eder.

”

bulundukları konfor alanından çıkarak nasıl sosyal değişim yönünde hareket ettikleri gösterilmektedir.

Şekil 3. Konfor alanı şeması.

Sosyal girişimcilikte gönüllülüğün önemi üç başlıkta toplanabilir:

- Bireysel gelişim
- Kurumsal gelişim
- Toplumsal gelişim

Bu başlıkları 3F olarak tanımlayabiliriz;

- Fark et (gönüllülük)
- Fark ettir (aktivistlik)
- Fark yarat (sosyal girişimcilik)

Sosyal girişimlerde çalışanlarla veya sosyal girişimci adaylarıyla yapılan odak grup toplantılarından⁴ hareketle sosyal girişimcilikte gönüllülüğün önemini ele alırsak, söz konusu üç gelişim alanında keşışimselliklerin mevcut olduğu görölmektedir. Aşağıda bu üç gelişim alanı üzerinde ayrıntılı olarak dururken bu keşışim noktaları da belirginleşecektir.

Bireysel gelişim

- Gönüllülük sosyal girişimciliğe giden yolda ilk basamak olması gereken bir *çıraklık* dönemidir.
- Gönüllüler arasındaki algı ve deneyim farklılıkları uygulamayı geliştirmeye imkân verir.

-
- 4 Bu bölümü yazmam istendiğinde, bu konuyu yüksek lisans tezi olarak çalışmasını önerdiğim Nihat Yücel'i aradım. Mezun olduktan sonra neler yaptığını sordum ve ondan duyduklarım hem benim yapacaklarım için bir fikir oluşturdu hem de bir odak grup toplantısı yaparak bu alanda çalışan sosyal girişimci adayları ve çalışanları ile beyin jimnastiği yaptık ve benim 40 yıllık tecrübelerimi onların sayesinde idrak etmiş veya hatırlamış oldum. Ayrıca daha önce bahsettiğim gibi gönüllü olarak başlayan bu gençlerin hemen hepsi sosyal girişimcilik yolunda ilerliyorlar. Kendilerinden örnek olarak kısaca bahsetmek isterim. Alfabetik sırayla;
- Fatih Yürek üniversite döneminde gönüllülük yapmış, Doğu Batı Kampı ve Genç Sosyal Girişimciler Buluşması gönüllüsüydü ve şimdi öğrencilere de destek verdiği kendi işletmesi var.
 - Halil Bağış 2015 yılında Doğu Batı Kampına katıldı. Astronomi meraklısı iken bugün Türkiye'de ilk defa online astronomi platformu olan Stellar Lab'ı kurdu ve Sabancı Vakfı' tarafından yürütülen ve 4000 kişinin başvurduğu "Fark Yaratıcılar" programına seçilen 5 kişiden birisi oldu.
 - Handan Betül Dalı Doğu Batı Kampına 2019 yılında katıldı. Sonra YAŞÖM de aktif gönüllü oldu. Ondan sonra şiddetsiz flört projesini başlattı. Şimdi Mikado Danışmanlık Sosyal Girişim Şirketi'nde çalışıyor,
 - Nensi Güzelis 4 yıl önce YAŞÖM'de gönüllü oldu. Doğu Batı Kampı koordinatörü oldu. 2 yıldır da YAŞÖM Koordinatörü ve yeni projeler geliştirmek onun görevi.
 - Malik Arı Van'da çevre gönüllüsü iken Doğu Batı Kampına katıldı. Şimdi çevre ile ilgili kendi projesini geliştirmek için çalışıyor.
 - Meryem Aydın 8 yıl önce gönüllü olarak başladığı YAŞÖM de önce koordinatör oldu. Sonra GENÇTUR da çalışmaya başladı. Şimdi Gönüllü Hizmetler Derneği ESC Gönüllü Koordinatörü, Gönüllü Okulu Koordinatörü ve ayrıca eğitim ekibinde program geliştirici olarak görev yapıyor. Aynı zamanda ASHOKA #changemakerschange üyesidir ve 2021 yazı itibarıyla Fransa'da eğitimde yeni metotlar konusunda yüksek lisans çalışmalarına başlamıştır.
 - Merve Balaban Stellar Lab'a yeni katıldı. Bu sene Doğu Batı Kampına katılacak. Oadaki değişimi de görmek için sabırsızlanıyorum.
 - Nihat Yücel YAŞÖM de kısa dönem koordinatör oldu. Sonra YEŞİLAY'da proje koordinatörü oldu ve tasarımcılık öğrencileri için Ortak Fayda sosyal işletmesini kurdu. Marmara Üniversitesi sivil toplum yüksek lisansını yeni bitirdi. Aynı zamanda Genç Hayat Vakfı'nın eğitim koordinatörüdür.
 - Şeyma Bilgen İMECE bursiyeri olarak geldiği YAŞÖM'de önce gönüllü sonra gönüllü koordinatörü oldu. Doğu Batı Kampı Koordinatörlüğünün yanı sıra Temmuz 2021'den itibaren Gönüllü Okulu Koordinatörü olarak da görev almaktadır
- Hepsi 30 yaş altında olan bu gençler, inisiyatif ve sorumluluk alabilen, kendini geliştirirken yarattığı sosyal faydayı da arttırabilen bireyler oldular. Bu vesile ile gösterdikleri bireysel ve sosyal gelişmeden gurur duyduğumu belirtmek isterim.

- Gönüllüler farklı kurumları tanıyarak kendi kurumsal kültürü anlayışlarını geliştirme şansı elde eder.
- Mevcut yanlışların düzeltilmesi veya eksikliklerin giderilmesi için yenilikçi bakışa ihtiyaç duyulduğunu anlayan gönüllüler kendileri de bu konuda gelişimi teşvik ederek kelebek etkisi yaratır.
- Gönüllüler, çok farklı çevrelerden gelen bireyler iletişim ve yönetim konusunda zorluk yaşadıklarında yeni yöntemler geliştirir. Bu da hem kendilerinin hem de başkalarının gelişmesini sağlar.
- Deneyimli gönüllüler yenilikçi bakış açısından etkilenecek giderek daha etkin ve yenilikçi çözümler üretmeye ve bu sayede sorunlara daha farklı açılardan bakmaya başlayabilir.
- Sosyal girişimlerde gönüllü olarak yer almak bağışçılık ile gönüllülük arasındaki farkın daha iyi idrak edilmesini sağlar.
- Nesiller arası öğrenme sayesinde çift yönlü bir öğrenme tecrübe edilir. Yaşa değil bilgiye, yani liyakate önem verilir. Dolayısıyla gençlerin hakim oldukları konularda yetki ve inisiyatif almalarının önü açılır.
- Gönüllüler başkaları için çalışırken kendilerini geliştirme fırsatı bulurlar.
- Gönüllünün belirli bir süre için üstlendiği sorumluluğu yazılı hale getirerek raporlaması ve bu raporun bir kopyasının kendisinde bir diğerrinin ise ilgili kişilere teslim edilmesi sonucu her iki taraf için de önemli bir farkındalık ve sorumluluk fırsatı doğar.
- Özel sektördeki şirketlerin sosyal fayda sağlaması için başlatılan sosyal girişimlerde gönüllü potansiyeli şirketin çalışanları arasından oluşturulur. Bu sayede hem kurumsal hem de bireysel fayda sağlanır.

Gönüllülerin özdeğerine sahip çıkılması ve özgüvenini geliştirmek için çalışmalar yapılması gerekir, çünkü toplumu düşünecek ve etkileyebilecek bireyler özdeğeri ve özgüveni güçlü kişiler arasından çıkar. Korku kültürü ile yetişmiş bireyler ise kendini değersiz görüp onlardan beklenen katkıyı sağlayamayabilir. Sürekli bir otoritenin yönlendirmesi ile hareket eden kişiler, ortada otorite yönlendirmesi ya da korkusu kalmayınca sorumluluk almaktan da kaçınırlar.

Kurumsal gelişim

- Gönüllü sadece iş gücü değil aynı zamanda hedef kitleye ulaşma ve sosyal etki açısından da çok önemlidir.
- Sosyal girişimler özellikle başlangıç döneminde hem maliyet açısından hem de uzman gönüllüleri ile sistemi kurmak noktasında gönüllülere daha çok ihtiyacı duyar.

- Gönüllülerin işe alınma imkânı doğduğu zaman ise bunun hem kuruma hem de gönüllüye olumlu yansımaları olacaktır.
- Sürdürülebilir olmak için sosyal girişimlerdeki döner sermaye sistemine ihtiyaç vardır.
- Hizmet ve hak savunuculuğu alanlarında bile sistemi döndürmek için ekonomik bir modele ihtiyaç duyulduğu önemli bir gerçeklik olarak kendisini duyurur.
- Gönüllülük maliyetleri düşürür. Böylelikle daha etkili ve ulaşılabilir ürünler ortaya çıkar.
- Gönüllü katkılar bağımsız kalabilme şansı verir. Proje sahiplerine herhangi bir fona veya kuruma bağlı kalmadan kendi inandıkları doğrultuda yürüyebilme imkânı sağlar.
- Özel sektörde başlatılan sosyal girişimlerin gönüllü potansiyeli şirketin çalışanlar arasından oluşturulur ve bu sayede hem kurumsal hem de bireysel fayda sağlanır.
- Uzman gönüllüler, maddi gerekliliklerinin karşılanması zor olan sosyal girişimler için büyük bir fırsattır.
- Ücretli çalışanların da gönüllülük ruhu ile çalışacağı-bir ortamın hazırlanması çok önemlidir. Eğer çalışanlar gönüllüleri kendi işlerine rakip olarak görürlerse sağlıklı bir iletişim kurulamayacaktır.
- Sosyal girişimlerde şeffaf ve yatay bir hiyerarşi ile liyakate dayalı bir yapı kurulması gerekir. Burada esas kriter gönüllünün ücret alıp almaması değildir. Önemli olan gönüllünün de sorumluluk ve yetki alarak yapılan işe katkıda bulunmasıdır. En alt düzey görevlilerden en fazla sorumluluğa sahip olanlara kadar bütün çalışanların katılacağı toplantılar ve buralarda yapılacak geri bildirmeler ile katılımcı bir yönetim modeli oluşturulmalıdır.
- İnisiyatif ve yetkinin birlikte olduğu ortamlarda üretim ve yaratıcılık giderek gelişir.
- Herhangi bir ihtiyacı tespit etmek için 5N2K analizi yapılarak çözüm modeli geliştirilir ve pilot çalışma ile model denenir.
- Nesiller arası öğrenme kurumsal gelişimde de çok önemlidir. Amerika'yı yeniden keşfetmemek için daha önce yapılanların ışığında bugüne odaklanılır.
- Her örgütün gerek amacı gerekse demografik yapısı nedeniyle farklı bir gönüllü örgütlenme yapısına ihtiyacı vardır. Bu nedenle doğru analiz yapıp doğru örgütlenme modeli çıkartılması gerekir.

Şekil 4. Sosyal girişimcilikle bireysel ve toplumsal değişim.

Toplumsal gelişim

- Gönüllü çalışma herkesin başkalarına fayda sağlayabileceği önemli bir karşılıklı öğrenme sürecidir.
- Demokratikleşme için çok önemli bir deneyim ortamıdır. Demokrasinin gelişim ve içselleştirilme seviyesi artar.
- Aktif vatandaşlık ve empati ile toplumların ve bu sayede giderek bütün dünyanın birbirini anlaması ve birbiriyle dayanışması için ortam sağlanır. Olumlu düşünce gelişir ve farklılıkların zenginlik olduğu kavranır.
- Yenilikçi ve farklı bakış açıları geliştiren insanları sürü olarak yönetmek zorlaşır. Korku kültürü olmadan bireylerin kendi inisiyatifleri ile bilinçli yurttaş olarak hareket etmeleri dünya barışına katkı sağlar. Aktif vatandaş sayısının artması ile toplumun genel bilinç düzeyi yükselir. Bilinçli yurttaş olmak doğayı korumayı da olumlu etkiler.
- Durumdan vazife çıkartan bireyler sağlıklı ve düzenli toplumların oluşması için gereklidir. Bu yolla topluma aidiyet duygusu geliştirilir.
- Nesiller arası öğrenme tabii ki toplumsal gelişimde de çok gerekli ve değerlidir. Kişinin değişimi ailede de değişime neden olur. Giderek herkesin liyakate göre birbirine saygı duyduğu bir topluluk örnek alınır ve başka çevrelerde de uygulanmaya başlanır.
- Sosyal girişimci gönüllü kendisi gibi sıkıntı yaşamışlara destek olmak isterken bugüne kadar yapılagelenlerin çözüm olamadığının bilinci ile çözüm üretmek istediği sorun için önce dikkatli bir analiz yapmasının gerektiğinin farkındadır.
- Gönüllü kendi sahip olduğu hayat şartlarına sahip olmayanlara imkan sunmak ister. Ama bu ilişki *varsıl-yoksul* ilişkisi değildir. Gönüllü herkesin çözümün parçası olduğu katılımcı bir modele ihtiyaç olduğunun farkındadır.
- Kültürler arası diyalog artar. Dışlama değil herkesi dahil etme yönünde çalışılır.

Sosyal girişimcilikte gönüllülük sadece bir başkasına iyilik yapma değil aynı zamanda sistemselsel bir değişimin parçası olmak demektir. Bu nedenle sosyal girişimcilikte farklı bakış açılarını geliştirmek çok önemlidir. Dolayısıyla farklı görüşlerin açık bir şekilde tartışılabileceği ortamlara ihtiyaç vardır. Ayrıca kişilerin entelektüel yapılarının güçlendirilmesi de doğru inisiyatif alabilecekleri ve yeni bir yaklaşım üretebilecekleri bir yönetim modeli geliştirmek için gereklidir.

Gönüllülükten Sosyal Girişimciliğe Bir Yol Hikayesi

Sosyal girişimciliği ele alırken kendi yaşadıklarımı da okuyucularla paylaşmak isterim. Çünkü konuşmacı olarak katıldığım toplantılarda yol hikayemi anlatmamın daha etkili ve verimli olduğu geri bildirimi alıyorum. Kronolojik sırayla giderken okuyucuların da benim gibi, yapılan her işin daha sonraki bir işi gerçekleştirmek üzere bir basamak teşkil ettiğini gözlemleyeceğini umuyorum. Bugünden geriye bakarak sosyal girişimciliğe adım adım hazırlandığım 1976 yılından itibaren yaşadıklarımın özetini ve sonuçlarını paylaşmaya gayret edeceğim. Çünkü teori kadar -hatta bazen daha fazla- yaşam deneyimlerinin önemli olduğuna inanıyorum. Hatalarıyla, sevaplarıyla...

1. *Eğitim*: Üniversitede endüstri tasarım derslerinde öğrendiğimiz takip edilmesi gereken tasarım süreci (ihtiyacı tespit et / var olanları araştır / eksik veya yanlış olanları belirle / ihtiyacı karşılayan tasarımı yapmak için ihtiyaç sahipleri ile ortak akıl oluştur / tasarımın uygulanacağı alana uygun olması için ergonomik malzeme tespiti yap / tasarımın beğenilmesi için estetik kat) sosyal girişimcilik ile tamamen örtüşüyor. Bu yüzden böyle bir eğitim almış olmamın benim için çok önemli bir şans oluşturduğunu sonradan fark ettim.
2. *GHD (Gönüllü Hizmetler Derneği)*: 1976 yılında Türkiye’de Bursa iline bağlı Gemlik ilçesinin Haydariye Köyü’nde İngilizce pratiği yapmak için katıldığım bir köydeki su kanalı kazma uluslararası kampında gerek köylülerden gerekse yabancı gönüllülerden çok etkilenecek gönüllü çalışmaya başladım. Edindiğim tecrübeler benim gerçeklere daha geniş açılı bakmamı sağladı. İngilizcem gelişirken bir yandan da ufukum gelişti, özgüvenim arttı ve hayatımın akışı değişti. Hem kendi ülkemin insanlarını hem de başka kültürleri tanımak önce bir kültür şoku yaşatsa da sonradan farklılıkları idrak etmem de büyük rol oynadı. Henüz genç bir yaşta katıldığım dernek çalışmalarında bugün hâlâ birçok STK’nın yaptığı hatalar yapıyordu. Gelen herkese sorumluluk verilip insanlar bilgilendirme ve eğitim olmadan sahaya gönderiliyordu. Bunun yanlış olduğunu idrak ettiğimiz zaman hem kurumsal yapı hem de proje konusunda ayrıntılı bilgilendirme ve eğitimin yapıldığı bir sistem kurduk.
3. *GENÇTUR*: 1981 yılında Sultanahmet’te GENÇTUR’a gelir getirmesi için açtığım YÖRÜK Turistik Hediyeelik Eşya dükkanının bir sosyal girişim olduğunu tam 30 yıl sonra idrak ettim. Ama orada yapmaya çalıştığım işin bir gönül işi olduğunun hep farkındaydım. Çünkü bir ihtiyaç vardı ve bunun için bir çözüm gerekiyordu. Ben de bir çözüm bulmak adına gönüllü oldum. 1970’lerdeki kanunlarda iktisadi işletme yapısı olmadığı için Sultanahmet’te döner sermaye oluşturmak için çeşitli işler yapıyorduk. Bunun bir turizm faaliyeti olduğunu öğrenince TÜRSAB’ın yardımıyla hiçbir sermayemiz olmadığı halde A grubu seyahat acentesi oluverdik. Turizmin geliştirilmek istendiği döneme denk gelmenin avantajını yaşadık. 1980 yılında derneklerin kapatılmasıyla da bütün faaliyetlerimizi GENÇTUR olarak sürdürmeye devam ettik.

“

Tek sermayemiz aklımızdı. Bizim çevremizdeki gençlerin neye ihtiyacı varsa, ilkelerimizden ödün vermeden onları karşılamak üzere hareket ettik. Türkiye’de birçok ilke imza attık. Kısa dönem gönüllü çalışmaların yanı sıra, yurtdışında orta ve uzun dönemli gönüllü programları ile iş birliği yaparak orta sınıf gençliğinin kendisini güçlendirmesi için projeler geliştirdik. Kendi çocuğumun yazın ne yapacağını düşünürken ABD’deki çocuk kamplarında görev almış arkadaşım ile birlikte “çocuk yaz kamplarına” başladık. Kızım ergen olduğunda ergenliğin ne kadar önemli bir süreç olduğunu idrak edip ergen (teenage) kampları yapmaya başladık. Bu arada gerek kamu gerek üniversiteler gerekse basın ilgisini çekiyor ve konuşmacı ve bilirkişi olarak davetler alıyorduk. İnternetin olmadığı bir dönem olduğu için de yaşayarak öğrenmekten başka çaremiz yoktu. Çünkü üniversiteler bizden “Gençlik Turizmi”ni anlatmamızı isterken Turizm Bakanlığı da danışmanlık yapmamızı talep etmişti.

GENÇTUR sayesinde yaşadığımız bir deneyim de bayilik veya acentelik vermek üzerineydi. Günümüzde sosyal işletmeler birbirlerinin dilinden anlıyor ve kolayca birbirlerini buluyor. 90’lı yıllarda diğer kurumlardan farklı olduğumuzu biliyorduk ama yaptığımız uygulamanın ne adını koyabilmiştik ne de toplumda bizimkine benzer bir başka uygulama vardı. Bu konu ile ilgili Bir Gönül Hikayesi kitabımın 108. sayfasından alıntı yapmak isterim:

“Aklıma gelmişken bir şey daha söyleyeyim, geçenlerde Trakya Üniversitesi’nden bir hoca yazmış, ‘Sosyal işletme dünyasında franchising sistemini uygulayan kimler var?’ diye sormuş. Ben de KEDV (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı) ve KAMER (Kadın Merkezi Vakfı) olabilir dedim, ‘GENÇTUR’u düşünmüyor musunuz?’ dedi, ‘Biz vakti zamanında çok denedik ama bizim anlayışımızla çalışan acente bulamayınca iptal ettik’ dedim. ‘Niye?’ diye sordu. Açıkladım, aynı şeyi burada da söyleyeyim. Biz GENÇTUR’da 90’lı yıllarda acentelik verdik ki onu öneren bendim. Sorumluluğu da üstlendim. ‘Ben denetleyeceğim, ben diyalog kuracağım’ dedim arkadaşlara. Acentelik talep edenler %20 kârla çalıştığımızı inanamadılar. Adamın aklı almıyor. ‘Bırakın ben istediğimi alayım’ diyor, buna da biz izin vermedik. Bize çaktırmadan fazla para alıyor. Gidiyoruz, uyarıyoruz adamı veya acenteliği iptal ediyoruz. 3-5 olaydan sonra dedik ki yok olmayacak yani bizim kafamıza uyan bir acente yok, en iyisi biz bunu böyle devam ettirelim. Uçak bileti satışında belki biraz oldu ama kampçılığa filan katien, akılları almıyor. Onlar bunu para kazanmak için yapıyor; sen işini sürdürmek için para kazanmak istiyorsun, ikisi birbiri ile o kadar çatışıyor ki.”

GHD’de öğrendiklerimiz ile GENÇTUR’un bünyesinde gönüllü bir ekip kurduk. Hepsı üniversite öğrencisi olan gençlere sorumluluk dağıttık ve bu sayede hem GENÇTUR hem de Türkiye adına birçok ulusal ve uluslararası başarıya imza attık. Sorumluluğun yetmediğini görünce yetki de vermeye başladık. Bu GENÇTUR’a taze kan, değişim, uluslararası alanda söz sahibi olma fırsatı ve itibar getirdi.

4. *Eğitimcilik:* Yaşadıklarımızdan öğrendiklerimiz ile her şeyin birbirine bağlı olduğunu anladık. Bu nedenle bilinçlendirme ve farkındalık eğitimlerine eğildik. Çünkü deneyimlerimiz toplumsal değişimin negatif de olabileceğini bize öğretmişti. Bu nedenle üniversite ve STK’larda ilk önce gönüllü yönetimi sonra da sosyal girişimcilik konularında eğitimler vererek Türkiye’de bir ilki gerçekleştirdim. Gönüllü yönetimi eğitimlerine 1987 yılında başladık. Avrupa Gönüllü Kuruluşlar Birliği yönetimindeyken Avrupa’da ilk defa “STK’larda yönetim” eğitimini Avrupa Youth Foundation ile gerçekleştirdik.
5. *TEGV:* Yaptığımız çocuk kampları vesilesiyle TEGV’e gönüllü danışmanlık verirken 1999 Marmara depremiyle Eğitim Gönüllüleri Vakfı’nın deprem gönüllüsü olduğum süreçte benden Türkiye’nin ilk gönüllü koordinasyon merkezini kurmam istendi. Ben de bu teklifi seçer seve kabul ettim.

”

“

GENÇTÜR’da öğrendiklerimin yetmediğini fark ettim. Çünkü ulusal çapta bir gönüllü yapısı söz konusuydu ve gerek merkezde gerekse birimlerde aksamalar yaşanıyordu. Bunu çözmek için yerel gönüllü komitelerinin aktif olması gerektiğini düşünerek 81 ilde kendi kendine yeten gönüllü komiteler kurulması gerektiğine inandım. Ayrıca gönüllü olmak isteyen herkesin önce oryantasyon alacağı, sonra staj yapacağı ve daha sonra da çalışacağı alan ile ilgili eğitimler vereceği *adım adım gönüllülük* sistemini kurduk. Bu çok yeni bir deneyimdi benim için. Böylece farklı gönüllü ve çalışan profiliyle yeni bir kurum içi girişimcilik dönemim başlamış oldu. 2000 yılında, iddia edebilirim ki, sadece Türkiye’de değil Dünya’da ilk kez gönüllü yönetimi sistemini biz kurduk.

6. *ASHOKA (Uluslararası Sosyal Girişimcilik Ağı):* 2001 yılında bir panelde tanıştığım ASHOKA o güne kadar yaptığımız işin sosyal girişimcilik olduğunu bize idrak ettirdi. Sonrasında ASHOKA Türkiye’nin resmen kurulmasını üstlendiğimden gün itibarıyla benim için kalfalıktan ustalığa geçiş dönemi başlamış oldu. ASHOKA’da kurduğumuz gönüllü ağı sayesinde sosyal girişimciliğin tanıtılması ve güçlendirilmesi için çalışmalarımızı sürdürdük. Sadece üç ücretli çalışan mevcuttu, fakat onlarca gönüllü sayesinde etkin bir çalışma ortamı oluşturduk ve sosyal etkimizin artmasını sağlayacak bağları kurduk.

Sosyal girişimcilik Türkiye’de henüz bilinmeyen bir konuydu. 25 yıllık STK ve gönüllü koordinasyon tecrübemi yeniden gözden geçirmem gerekiyordu. Bunun için açık fikirli olduğuna güvendiğim eski gönüllü arkadaşlarımla birlikte neyi nasıl yaparız diye çalışmaya başladık. Sosyal girişimciler ile tanıtıma başladık. Türkiye’de sosyal girişimciliği anlatacak hiçbir akademisyen bulamayınca, 2001 yılında ben kendi yaşadıklarımın yola çıkarak ve İngilizce kaynaklardan okuduklarımla 2004 yılında ilk sosyal girişimcilik eğitimini Diyarbakır’da kendileri de sosyal girişimci olan Nebahat Akkoç ve Tahir Dadak’ın kuruluşlarında verdim. Yani sosyal girişimcilerin yine gönüllü olduğu bir platform ile işe başladık, daha sonra bize inanan ve alanında uzman olan gönüllüler ile devam ettik. ASHOKA Türkiye direktörlüğünü yürüttüğüm 4 yıl boyunca uyguladığımız gönüllü yapılanmasını anlatmak ve uygulamak için ABD’deki ASHOKA merkezinde 3 ay görev aldım.

7. *Açık Radyo:* Kendisi de bir sosyal girişimcilik ve sosyal işletme örneği olan Açık Radyo’nun teknik ve idari personeli dışındaki bütün çalışanları gönüllülerden oluşuyor. 119 gönüllü programcıyla bağımsızlığını 25 yıldır sürdürüyor. Açık Radyo “*Dünya’nın bütün seslerine, renklerine açık olmayı*” kendine misyon edinmiştir. TEGV sürecinde yaşadığım deneyimler bana gönüllülük ve sosyal sorumluluk konusunun üzerinde durulması ve tartışılması gerektiğini düşündürdü ve bu konunun ele alınması için en uygun yerin Açık Radyo olduğuna kanaat getirerek bir program önerisinde bulundum götürdüm. Gel yap, dediler. 2001 yılında başlayan Açık Radyo gönüllülüğüm 20. yılında ve devam ediyor. Gönüllülük ve sosyal sorumluluğu tartışarak başladık fakat bir süre sonra program STK’ların tanıtımına yer açmaya başladı. Daha sonra ise sosyal girişimciliğin tanıtılması gündeme geldi. Program bugün tespit edebildiğim sosyal girişimcilik örnekleri ile yoluna devam ediyor.

8. *YAŞÖM (Yaşayarak Öğrenme Merkezi) ve Doğu Batı Kampı:* ASHOKA sürecinde daha önceden tanımadığım, sosyokültürel ve sosyoekonomik imkanları kısıtlı gençlerle bir araya geldim. Öncelikli olarak onlar için neler yapabiliriz diye düşündük. Önce uluslararası sonra ulusal projeler temelinde YAŞÖM ve Doğu Batı Kampı’nın kurulması için 2008 yılında yola çıktık. Eğitimde fırsat eşitliği için birer model platform geliştirmeyi amaçladık. Sosyal girişimci Prof. Mustafa Sarı’nın Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’ndeki öğrencileri ile tanışınca orada uluslararası bir kamp yapma fikri doğdu. Böylece Türkiye’de bir şeyler yapmak isteyen birçok gençle tanışma fırsatı buldum. Bu tanışıklık daha sonrasında Doğu Batı Kampı gönüllü modelinin gelişimine dönüştü. 2008 yılında başlayan bu yolculukta her sene kendi bölgesinde gönüllü çalışma yapan gençler arasından olabil

”

“

diğince farklı grupları temsil eden gençleri seçiyoruz. Onlardan kampta etkin ve yetkin olanları bir sonraki dönem ekibe alıyoruz. Orada aktif olanlardan İngilizcesi yeterli olanları koordinatör olarak yine kendileri seçiyorlar. Son iki senedir de katılımcıları ve koordinatörleri destekleyecek bir başka ekip kurmaya başladık. Yani ben tek başıma çıktığım yolda 10 yılda 45 kişilik bir Doğu Batı Ekibi haline geldik ve artık kamplarda onları seyretme zevkini yaşıyorum. Gençlerin, özellikle daha önce sosyal faaliyet yapma imkânı olmayan gençlerin özgüven ve becerilerinin gelişeceği bir ortam sağlamak amacıyla kurulmuş bir yapı. Buradaki en önemli kriter gençlerin farklılıkları sebebiyle dışlanmayacağı, dayanışma ve paylaşma esası üzerine kurulmuş bir gönüllü modelinin uygulanmasıdır. Bu model içinde herkes sorumluluk alabilir, ama şüphesiz ilgili kişiden üstlendiği sorumluluğu yerine getirmesi istenir. Eğer uygun görülürse daha fazla sorumluluk ve yetki alabilir.

GHD (Gönüllü Hizmetler Derneği): 2019’da, yani GENÇTUR’un 40. yılında artık bu yapının bugünün ihtiyaçlarına yeterli gelmediğini düşünerek yeniden aslımıza, yani GHD yapısına dönmeye ve GHD bünyesinde bütün faaliyetlerimizi birleştirerek güç ve iş birliği yapmaya karar verdik. Öyle bir yapı kurmak istiyoruz ki hem her program özerk olsun hem de ortak değerler ve iş birlikleri geliştirilsin. Buna paralel olarak 45 yıllık deneyimler temelinde GHD bünyesindeki programların birbirinden olumlu etkilenmesi için Gönüllü Konseyini kurduk. Her bir programın seçeceği ikişer kişi 1 yıl boyunca Gönüllü Konseyinde farklı programlar arasında köprü görevi görecek ve GHD gönüllü çalışmaları ve temsiliyetinde aktif rol üstlenecektir.

9. *Gönüllü Okulu:* 2020 yılının sonbaharında yeni bir yolculuğa çıkarak sahip olduğumuz birikimi ve bağları daha bilinçli ve sosyal etkisi daha yüksek bir boyuta getirmek üzere sivil toplumun önde gelen isimlerinin konuk olduğu 12 haftalık bir eğitime başladık. Verilen eğitim sonrasında programlarımıza gönüllü olarak katılmak isteyenlere uzmanlık alanlarına göre ilgili birimde inisiyatif alma-
larının önü açılmakta ve sorumluluk verilmektedir. Uzmanlığı olmayanlar da idari işlerde gönüllü olmaktadır.

”

Özet ve Değerlendirme

Sosyal girişimcilikle gönüllülük arasında yakın bir ilişki olmakla birlikte ikisinin birbirinden ayrıldığı çok sayıda konu da bulunmaktadır. Sosyal girişimcilik tıpkı gönüllülük gibi toplumsal ihtiyaç ve sorunlara odaklanır, ancak alışlagelmişin dışında yöntemler kullanır. Uzun süredir var olan sorunların eski bakış açıları ve yöntemlerle çözülemeyeceğini kabul eden sosyal girişimciler bu düsturla harekete geçerek yeni ve sürdürülebilir yöntemleri kendileri geliştirir. Bu bakış açısını kazanmada sosyal girişimcilerin daha önceki gönüllülük çalışmalarında elde ettikleri deneyimler önemli bir rol oynamaktadır. Gönüllü olarak farklı sorun ve ihtiyaç alanlarında çalışan kişiler, yeni yöntemlere olan ihtiyacı fark eder. Gönüllülük deneyimi, gönüllülerle birlikte bir sorunun çözümüne katkıda bulunmanın önemini gösterir ve ekip çalışması konusunda birikim kazandırır. Sosyal girişimcilik bireylerin harekete geçmesiyle hayat bulsa da başlangıcından itibaren sürekli ekip çalışmasıyla ilerler. Bu nedenle sosyal girişimcilikte ekip çalışması merkezi bir yer tutar ve bunu önemli ölçüde gönüllülerle birlikte gerçekleştirmek gerekir. Sosyal girişimcilik sorundan etkilenenleri de sürece dahil etmeyi gerektirir. Toplumla birlikte çalışmak ve insanları çözümün bir parçası kılmak artık tüm dünyada vazgeçilmez bir değerdir. Sosyal girişimciler bu yaklaşımın oluşmasında ana aktörlerden biridir. Bu nedenle toplumda hiyerarşik bir ilişkinin gelişmesini engeller ve katılımcı bir perspektifi benimseyerek yaygınlaştırırlar. Çözümün bir parçası olan insanların aidiyetleri ve farkındalık düzeyleri artar. Bu durum aktif yurttaşlığı ve katılımcılığı teşvik eder, destekler. Sosyal girişimciliğin demokratik kültürün ve aktif yurttaşlığın yaygınlaşmasında kelebek etkisi yarattığı söylenebilir. Ayrıca kültürlerarası etkileşimi artırarak farklılıklara saygı duyulmasına olanak tanır ve birlikte yaşamayı daha fazla mümkün kılar. Sosyal girişimcilik kâr amacı gütmeyen ama sürdürülebilirlik için kazanç elde eder. Sürdürülebilir gelir modelleri sosyal girişimciliğin en önemli özelliğidir. Birçok gönüllülük çalışmasının finansal kaynaklar açısından yaşadığı zorluklar ve çalışmaların kesintiye uğramasından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilirlik için kazanç elde etmek değerlidir. Sosyal girişimci gelir gider dengesinde fazlası olursa artan parayı yine sosyal fayda için kullanır. Burada asıl olan uygulamanın sürmesini sağlamak ve gelirin fazla olması durumunda etki alanını genişletmektir. Sosyal girişimciler genellikle bir çözüm için gayret gösterdikleri sorundan etkilenmişlerdir. Sorunun çözümü için harekete geçen sosyal girişimciler hedeflerini gönüllü ağı sayesinde gerçekleştirir ve yaygınlaştırır. Bu durum gönüllülük ve sosyal girişimcilik arasındaki bağların güçlü olduğunu göstermektedir. Sosyal girişimin yapısı ne olursa olsun gönüllü inisiyatif alabilmelidir, eşzamanlı olarak hem yetki ve sorumluluk sahibi olmalıdır, gönüllünün hakları ve sorumlulukları dengeli olmalıdır. Son olarak vurgulanması gereken nokta ise sosyal girişimin gönüllüye kendini geliştirebileceği bir süreç sunması gerektiğidir.

Temel Okuma Önerileri

Hülya Denizalp Bir Gönül Söyleşisi, Fusun Öztürk, (çevrimiçi erişilebilir), 2018.

Toplumsal Dönüşüm için Sosyal Girişimcilik Rehberi, Hülya Denizalp, (çevrimiçi erişilebilir), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınları, 2009.

Umut Işığtı Sosyal Girişimcilik, Mustafa Sarı, Alfa Yayınları, 2020.

Türkiye'deki Sosyal Girişimlerde Gönüllülüğün Doğası: Örnek Olay İncelemesi, Nihat Yücel, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar: Türkiye'de Sosyal Girişimcilik Vakaları, (Yayına Hazırlayan Belgin Çınar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (çevrimiçi erişilebilir), 2021.

İleri Düzey Okuma Önerileri

Dünya Nasıl Değişir? David Bornstein, Alfa Yayınları, 2009.

Sosyal Girişimcilik, Burcu Kumbul Güler, Elif Yayınevi, 2016.

Türkiye Sosyal Girişimcilik Ağı Raporu (çevrimiçi erişilebilir), 2019.

Sosyolojik Açından Sosyal Girişimcilik, Murat Şentürk ve Enver Mengü, *Journal of Economy Culture and Society*, (çevrimiçi erişilebilir), 2020.

Sosyal Ekonomi Bloğu (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

Açık Radyo Toplumsal Dönüşüm İçin Sosyal Girişimcilik Programı kayıtları, Hülya Denizalp, (çevrimiçi erişilebilir).

Sosyal girişimcilik ile ilgili çevirim içi çeşitli konferanslar (çevrimiçi erişilebilir)

Facebook *Gönüllülük ve Sosyal Girişimcilik Grubu* (çevrimiçi erişilebilir)

Duygu Fendal ile alandan sesler, Hülya Denizalp, Kasım 2020, İGAM TV, (çevrimiçi erişilebilir)

Ümit Yardım, Kriz dönemleri ve sosyal girişimcilik, Hülya Denizalp, COGi, Nisan 2020, (çevrimiçi erişilebilir)

Sosyal Girişimde Mentor Ne İş Yapar? Hülya Denizalp, Buneiş, 2016, (çevrimiçi erişilebilir)

Hülya Denizalp / GençTur Kurucu Ortağı : “Bir Gönül Hikayesi”, Gelecek Daha Net, 2013, (çevrimiçi erişilebilir)

Değişim Tutkusu / A Passion for Change - Yönetmen: Gabriel M. Bauer

Angaza - Yönetmen: Gabriel Diamond, Matthew Beighley

Kokota - Yönetmen: Craig Norris

Yüz Bin Kalp / One Hundred Thousand Beating Hearts - Yönetmen: Peter Byck

Fil Öldürmekten Arıcılığa - From Hunting Elephants to Keeping Bees

Yeni Bir Paradigmanın Eşiğinde İş Birliği Kültürü? / Collaboration on the Edge of a New Paradigm? – Yönetmen: Alfred Birkegaard & Katja Gry Birkegaard Carlsen

Sürmeye Devam: Otomobil Rüyası / Keep On Rolling: The Dream of Automobile – Yönetmen: Óscar Clemente

Kaynakça

Mert Korkmaz, R. G. (t.y.) *Sosyal işletme*. <https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-isletme>

Öztürk, F. (2018). *Hülya Denizalp Bir Gönül Söyleşisi*, <http://hulyadenizalp.net/bir-gonul-soylesisi/>

Çınar, B. (Yay. Hazl.) (2021). *Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar: Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Vakaları*, (Yayına Hazırlayan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

11. BÖLÜM

AFET VE KRİZLERDE GÖNÜLLÜLÜK

Selman Salim KESGİN¹, Nurdal DURMUŞ²

¹Dr., Kıdemli Uzman, Kızılay Akademisi, İstanbul, Türkiye

E-posta: selman.kesgin@kizilay.org.tr

²Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörü, İstanbul, Türkiye

E-posta: nurdal.durmus@kizilay.org.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.11

Hayatımızın olağan akışını etkileyen olayların çeşitlenmesi, bu olayların sayısının artması ve etkilerinin büyümesi afetleri hayatımızın önemli bir parçası haline getirmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı özelliklerde afetleri tecrübe etmemiz bizlere bu konunun belirli bir coğrafya ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca büyük bir afete dönüşme bile endüstriyel kazalar, iklim şartları, trafik kazaları vb. birçok acil durum ve krize hayatımızın her anında tanıklık etmekteyiz. Bu afet ve krizlere karşı hazırlıklı olma, bunların meydana gelmesini engelleme ve bütün bunlara rağmen meydana geldiyse de etkili bir şekilde afetlere müdahale etme noktasında sadece profesyonel olarak bu alanda çalışanlar değil aynı zamanda “gönüllüler” de incelenmeyi hak etmektedir. Zira gönüllüler de tıpkı afet öncesi, sonrası ve sonrasında yürütülen çalışmalarda beraber çalıştıkları profesyoneller gibi kilit rol oynayan aktörlerdendir. Bu sebeple bu bölümde afet çalışmalarında gönüllülerin rolü, afet gönüllülüğü türleri ve bileşenleri, gönüllülerin çalışmalara katılımlarını sağlayan mekanizmalar ile gönüllü çalışmalarının geleceğine katkıları açısından ihtimam gösterilmesi gereken hususlar ele alınmaktadır. Ayrıca Türkiye’de afet gönüllülüğü alanında yürütülen projeler, afet gönüllüsü yönetimi ve eğitimi konularındaki mevcut gelişmeler ve öne çıkan eğilimler de tartışılmaktadır.¹

1 Bölüme katkıları dolayısıyla Alpaslan Durmuş (Kızılay Akademisi Başkanı), Arif Muştu (Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Müdürü) ve Batuhan Erdi Şahin’e (Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Uzmanı) teşekkür ederiz.

Giriş: Afetler ve Bütünleşik Afet Yönetimi

Afet, “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan olay” şeklinde tanımlanmaktadır (AFAD, 2014). Görüleceği üzere *afet, meydana gelen olağanüstü olayın kendisi değil bu olayın doğurduğu sonuçtur.*

Afetler birçok farklı kriterin yanı sıra meydana gelme şekillerine göre sınıflandırılır. Temelde “doğa kaynaklı” ve “insan kaynaklı” afetler olmak üzere iki ana grupta sınıflandırılabilir. Yaygın kabul gören bir diğer sınıflandırmaya göre afetler jeolojik, iklimatik, biyolojik, teknolojik ve sosyal olmak üzere beş başlıkta ele alınabilir (AFAD, 2021a):

Tablo 1. Ana başlıklarıyla afetler

Jeolojik Afetler	Klimatik Afetler	Biyolojik Afetler	Teknolojik Afetler	Sosyal Afetler
Deprem, tsunami, heyelan, kaya düşmesi, volkanik patlamalar, vb.	Kuraklık, orman yangınları, dolu, hortum, yıldırım, kasırga, sıcak/soğuk dalgası, tayfun, sel, çığ, siklonlar, tipi, aşırı kar yağışları, asit yağmurları, vb.	Salgın, böcek istilası, erozyon, salgınlar, vb.	Maden kazası, sanayi kazası, ulaşım kazası, nükleer ve kimyasal silahlara dair kazalar ve bunların yarattığı sonuçlar vb.	Yangın, savaş, terör saldırısı, toplu göçler vb.

Küresel ölçekte 2010-2019 arasında doğal tehlikelerin tetiklediği, en az 10 insanın ölümüne ve/veya en az 100 insanın etkilenmesine neden olan 2.850 afet yaşanmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğu (%83) sel, fırtına ve sıcak hava dalgası gibi iklim ve havayla ilişkili şiddetli olaylardan kaynaklanmıştır. Bu afetler yaklaşık 1,8 milyar insanı etkilemiş; etkilenen bu insanların birçoğu yaralanmış, evsiz kalmış veya geçim kaynaklarını kaybetmiştir. Bu da sürdürülebilir kalkınma alanında kaydedilen ilerlemeyi tehlikeye atmış ve hâlihazırda birçok zorlukla karşı karşıya olan insani yardım sisteminin yükünü artırmıştır (IFRC, 2021).

AFAD (2021b) verilerine göre, Türkiye’de 2020 yılı içinde 11 çığ, 321 (4.0 ve üzeri şiddette) deprem, 107 heyelan, 17 kaya düşmesi, 2 obruk, 177 sel ve su baskını ile 270 diğer tür (fırtına, aşırı kış vs.) olmak üzere toplam 905 doğa kaynaklı afet ve acil durum meydana gelmiştir.

Farklı boyutlarıyla ayrıntıları sunulabilecek olan tüm bu veriler afetlerin hem dünyada hem de ülkemizde bireysel ve toplumsal hayatımızda ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu meyanda altı çizilmelidir ki meydana gelen doğa olaylarının bizatihi kendileri afet olmayıp bu olayların doğurduğu sonuçlar afet diye tanımlanmaktadır. Yani

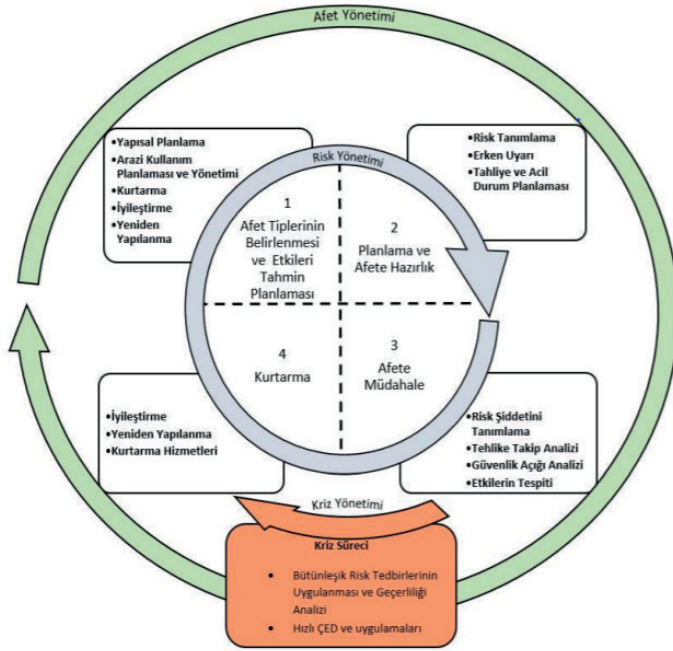
afetler etkilerini yönetebildiğimiz, zararlarını azaltabildiğimiz ölçüde insanlar için daha az zarar verici olacaktır. Bu da afet alanında uzmanlaşan profesyonel ve gönüllülerin çalışmalarıyla ortaya çıkacak bireysel ve toplumsal dirençliliğin inşası sayesinde mümkündür.

Afet literatüründe yaygın kabul gören yaklaşımı özetleyen Kadioğlu'na (2011) göre “afet riski tehlike, maruziyet ve savunmasızlık kavramlarıyla birlikte ele alınmalı”dır. Buna göre “risk = tehlike x maruziyet x savunmasızlık” denklemiyle özetlenebilecek olan afet riskleri *önleme*, *sakınma* ve *zarar azaltma* çalışmaları ile yönetilebilir.

Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla afet öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılması gereken çalışmaların tamamı olarak tanımlanan (UNDRR, 2022) afet yönetiminde dört temel aşama ve boyut vardır: *zarar azaltma*, *hazırlık*, *müdahale* ve *iyileştirme*. Bu kavramlar şu şekilde tanımlanabilir (AFAD, 2014):

- *Zarar azaltma*: Afet risklerinin afete dönüşmesini önlemek veya etkilerini azaltmak amacıyla afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemlerin tamamıdır.
- *Hazırlık*: Afetlere etkili müdahale edebilmek için afet öncesinde gerçekleştirilen faaliyetlerdir.
- *Müdahale*: Afet ve diğer acil durumlarda sunulan can ve mal kurtarma, sağlık, beslenme, barınma, vb. faaliyetlerdir.
- *İyileştirme*: Afetlerden etkilenmiş toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması, hayatın olağan hâline döndürülmesi için yapılan faaliyetlerdir.

Bahsedilen afet yönetimi döngüsü “risk yönetimi” ve “kriz yönetimi” olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Buna göre afet öncesi çalışmalar “risk yönetimi”, afet sonrası çalışmalar ise “kriz yönetimi” biçiminde gruplandırılabilir (Karaman, 2016). Bununla birlikte bu ayrıma zemin teşkil eden iki sürecin birbirinden bağımsız olmaması risk ve krizin beraber ele alındığı “bütünleşik afet yönetimi” kavramını öne çıkarmıştır. Buna göre afet yönetiminin zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarında yapılması gereken çalışmaları içeren bir yönetim süreci olarak tanımlanan (AFAD, 2014) bütünleşik afet yönetimi afete ilişkin tüm süreçleri kapsayan bir bakış açısı sunar. Karaman (2016) tarafından hazırlanan akış bütünleşik afet yönetimi döngüsünü özetlemektedir (bk. Şekil 1).

Şekil 1. Afet yönetimi döngüsü (risk ve kriz aşamaları).

Afetlerin nitelik bakımından çeşitlenmesi ve nicel artışı, afet yönetimi ve koordinasyonunu önemli bir konu hâline getirmektedir. Bu kapsamda farklı koordinasyon mekanizmaları tesis edilmiştir. Örneğin "Türkiye Afet Müdahale Planı" (TAMP) Türkiye'deki afetlere müdahale çerçevesini çizer ve kurumların rol ve sorumluluklarını tayin eder. Afet ve acil durumlara müdahale çalışmalarında görev alacak aktörlerin rollerini ve sorumlulukları tanımlamak amacıyla hazırlanan TAMP'a göre afet çalışmalarında yürütülen hizmetlerin türüne göre oluşturulan 28 hizmet grubu bulunmaktadır(TAMP, 2013).

Sivil toplum kuruluşları "ana çözüm ortağı" ve "destek çözüm ortağı" olmak üzere iki farklı rol ile afet çalışmalarının -başka bir deyişle TAMP'ın- önemli bir bileşenidir. Örneğin beslenme hizmet grubu ana çözüm ortağı olan Türkiye Kızılay Derneği afet sonrası beslenme hizmeti sunmakta ve beslenme hizmeti sağlayan diğer kurumların hizmetlerini koordine etmektedir. Türk Kızılay ayrıca, beslenme dışındaki hizmet gruplarında destek çözüm ortağı rolüyle faaliyet göstermektedir. Bu meyanda sivil toplum kuruluşlarının özellikle arama kurtarma, bağış ve lojistik çalışmalarında önemli bir yükü üstlendikleri belirtilmelidir. STK'lar TAMP'ın haricinde de afet risk azaltma çalışmalarındaki eğitim ve farkındalık artırma, bilgilendirme, kamuoyu oluşturma vb. çalışmalarıyla bütünleşik afet yönetimi süreçlerine

aktif bir şekilde dâhil olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının afet çalışmalarındaki rollerini birkaç örnekle özetlemek gerekirse:

- Kamu kurumlarına destek olmak,
- Yardım kampanyaları organize etmek,
- Beslenme, barınma, sağlık, psikososyal destek gibi alanlarda ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştırmak,
- Eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları ile afet hazırlık çalışmalarına katkı sağlamak,
- Savunuculuk çalışmaları ile politika yapıcılarını afetler konusunda uyarmak ve yönlendirmek.

Oluşumlarının doğası gereği bu çalışmalarda dayanakları maddi ve manevi imkânlarını insan ıstırapının dindirilmesi için yönlendiren bağışçılar ve gönüllüler olan sivil toplum kuruluşları, sahadaki varlıklarını profesyonel uzmanlar ve gönüllüler eliyle ortaya koymaktadır. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu da gönüllülüğün salt sivil toplum kuruluşlarına mahsus olmamasıdır, zira kamu kurumları da yüksek seviyede gönüllü desteği ve emeğiyle hizmet sunmaktadırlar. Mezkûr aktörler bir arada ele alındığında afet sahasında gönüllülerle birlikte çalışma yürüten kurumlar şu şekilde gruplanarak özetlenebilir:

- *Birleşmiş Milletler kurumları:* BM, Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UN Volunteers) isimli müstakil birimi üzerinden gönüllülük çalışmalarının ve gönüllülük bilincinin yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca UNICEF örneğinde olduğu gibi farklı BM kurumlarının gönüllülük çalışmaları da mevcuttur.
- *Kızılhaç Kızılay Hareketi:* “Gönüllü hizmet” Kızılhaç Kızılay Hareketinin faaliyetlerine yön veren 7 temel ilkesinden biridir. Hareket üyesi ulusal Kızılhaç ve Kızılay cemiyetleri, profesyonel çalışanlarının yanı sıra gönüllüleri aracılığıyla insani çalışmaları sürdürürler.
- *Uluslararası sivil toplum kuruluşları:* Dünyanın farklı bölgelerinde insani krizlere yönelik çalışma yürüten uluslararası sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri (ör. OXFAM, Care, Islamic Relief, GOAL vb.) gönüllülerin de katılımıyla yürütülmektedir.
- *Kamu kurumları:* Sosyal hizmet ve afet gibi çalışmalarda gönüllülerin de dâhil olduğu çalışmalar yürütülmektedir.
- *Ulusal sivil toplum kuruluşları:* Gönüllüler sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin doğal insan kaynağıdır.

“

Uluslararası Kızılhaç Kızılay Hareketi ve Sivil Toplum Kuruluşları için Afet Yardımında Davranış Kuralları

1. İnsani zorunluluklar önceliklidir.
2. Bireylere din, ırk, milliyet ve diğer kriterler bazında ayırım gözetmeksizin yardım ulaştırılmalıdır. Yardım önceliği yalnızca temel ihtiyaçlara göre belirlenmelidir.
3. Yardım belirli bir din yahut politik görüşü desteklemek için kullanılmamalıdır.
4. İnsani kuruluşlar hükümetlerin dış politika aracı olarak hareket etmemeye çalışmalıdır.
5. Geleneklere ve kültüre saygılı olunmalıdır.
6. Afet müdahale çalışmaları yerel kapasiteler üzerine kurulmaya gayret edilmelidir.
7. İnsani yardım çalışmalarının yönetimine, bu yardımı alan kişilerin katılımını sağlayacak yollar bulunmalıdır.
8. İnsani yardım çalışmaları temel ihtiyaçları karşılamak kadar gelecekte ortaya çıkabilecek zararları azaltmayı da hedeflemelidir.
9. Hem yardım götürdüğümüz kişilere hem de donörlerimize karşı sorumluyuzdur.
10. Bilgilendirme, tanıtım ve duyuru faaliyetlerimizde afetten etkilenen kişileri umutsuz varlıklar olarak değil, gerçekte oldukları gibi onurlu bireyler olarak görürüz.

”

Afet Gönüllülüğü

Gönüllülük çalışmalarının en yaygın gerçekleştirildiği alanlardan biri olması yönüyle afet gönüllülüğü ayrıca ele alınmalıdır. Zor zamanda ihtiyaç sahibinin yanında olmayı veya zor şartların hiç yaşanmaması için çaba göstermeyi gerektiren afet gönüllülüğü kişinin isteğine ve inisiyatifine bağlı bir faaliyet olmakla birlikte bir insanlık görevi ve vicdani sorumluluktur (UN Volunteers, 2011).

Afet yönetiminde gönüllü katılımı afet öncesi risk azaltma ve afet sonrası müdahale ve iyileştirme çalışmalarının tamamında çok geniş bir yelpazede gerçekleşir. Bu kapsamda afetler hakkında eğitim, bilinçlendirme, savunuculuk; afetlere kişisel, çevresel ve sahip olunan imkânlar itibarıyla hazırlık; afetlerde arama kurtarma, ilkyardım, ulaşım, haberleşme, lojistik destek, yiyecek ve içecek, giyim, barınma, telefon destek hattı, kültürel ve ruhsal destek gibi hususlar bu alanda ilk gelen faaliyet alanlarıdır.

Afet gönüllülüğü Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2012 tarihli gönüllü faaliyet alanlarına dair kararında da (A/RES/66/67) vurgulanan alanlardandır. Buna göre gönüllülük; afet yönetimi, sosyal entegrasyon, fakirliğin azaltılması, gençliğin güçlendirilmesi, iklim değişikliği, sağlık, insani yardım, sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlardaki çalışmaların ve stratejilerin önemli bir parçası kabul edilmektedir (UN, 2012).

21. yüzyılda küresel ölçekte afet risk azaltma çalışmalarının çerçeve anlaşmaları olan Sendai Çerçevesi ve Hyogo Çerçeve Eylem Planı da afetler konusunda sivil toplum

kuruluşları, gönüllüler ve toplum temelli kurumların önemini vurgulamaktadır (UN Volunteers, 2021). Afet alanındaki uluslararası politika dokümanlarının hemen hepsinde toplum temelli, gönüllülerin katılım sağladığı afet çalışmalarına atıf yapılmaktadır. Zira gönüllüler dirençliliğin tesisi için kilit role sahiptir. Bu çerçevede afet çalışmalarında görev alan gönüllüler şu şekilde gruplandırılabilir (Phillips, 2020):

- *Bağımsız-bireysel-spontane gönüllüler:* Herhangi bir kurumsal yapı ile bağı olmayan; afet çalışmalarının zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarından herhangi birine yardım etme amacıyla katılan kişiler.
- *Kurumsal gönüllüler:* Bir yardım kurumu çatısı altında afet çalışmalarına katılan gönüllüler.
- *Profesyonel gönüllüler:* Mesleki uzmanlığı doğrultusunda sahaya inen; doktor, sağlık çalışanı, arama kurtarma uzmanı vb. kimliğiyle afet bölgesinde gönüllü olarak görev yapan kişiler.
- *Afetzede gönüllüler:* Afetten etkilenmelerine rağmen afete müdahale çalışmalarına destek olan kişiler. Afet bölgesini iyi bilmeleri, afet bölgelerindeki kişiler ve toplumsal gruplarla irtibatlarının olması, ancak bu kişilerin de belirli ihtiyaçlarının mevcudiyeti bu kişileri ayrı bir grupta ele almayı gerekli kılar.
- *Uluslararası gönüllüler:* Afetin uluslararası müdahale gerektirdiği durumlarda uluslararası gönüllüler de afet sahasında aktif biçimde yer alır. Ancak bu kişilerin dil ve kültürel farklar gibi engelleri onları ayrı bir başlık altında ele almayı gerektirmektedir.

Afetin niteliğine göre işlevleri ve görevleri çeşitlenen afet gönüllülerinin güçlü ve zayıf yönleri vardır (bk. Tablo 2). Afet gönüllülüğünün bu üstünlük ve nahifliklerine ilaveten afetlerin bireylerde gönüllü faaliyetlere katılım için bir ilk adım olabileceği, afet sonrasında da gönüllü çalışmaya devam edebilecekleri kaydedilmelidir.

Tablo 2. Afet gönüllüsü türlerinin güçlü ve zayıf özellikleri

	Avantajlar (Güçlü Yönler)	Dezavantajlar (Zayıf Yönler)
Bağımsız-bireysel gönüllüler	- Yüksek motivasyon - Yerel bağlama hâkimiyet - Hızlı hareket etme becerisi - Esneklik	- Afet hakkında bilgi ve farkındalık eksikliği - Yararlanıcıyla iletişim becerileri eksikliği - Yeterli ekipman-donanım eksikliği - Ekip çalışmasına uyum becerileri eksikliği - Güvenlik sorunları
Kurumsal gönüllüler	- Organize hareket etme - Tanımlı görevler - Görev odaklılık - Afet deneyimi - Afet eğitimi almış olmak/hazırlıklılık	- Afet bölgesinin yerel özellikleri hakkında bilgi eksikliği - Diğer kurumlar ve birimlerle koordinasyonsuzluk dolayısıyla olası kargaşa - Lojistik destek ihtiyacı
Profesyonel gönüllüler	- Eğitim/ belgelendirilmiş yeterlilik - Öğrenmeye açıklık - Katkı sağlama istekliliği - Profesyonel destek - Yüksek afet farkındalığı ve bilinci	- Yerel destek ihtiyacı - Afetin ilk anlarında sahada bulunamayabilme - Çalışma zamanı ve bölgesi sınırlılığı - Sadece uzmanı olunan konuda destek sağlama / esneklik düzeyinin düşüklüğü
Afetzede gönüllüler	- Yüksek motivasyon - Yerel bağlama hâkimiyet - Katkı sağlama istekliliği - Afet bölgesinin yerel özellikleri hakkında yüksek bilgi düzeyi	- Afet hakkında bilgi ve farkındalık eksikliği - Yeterli ekipman-donanım eksikliği - Diğer kurumlar ve birimlerle koordinasyonsuzluk dolayısıyla olası kargaşa - Lojistik destek ihtiyacı - Kayıp ve stres yüksekliği
Uluslararası gönüllüler	- Uluslararası tecrübe - Afet bilinci ve farkındalığında yükseklik - Farklı kültürel ortamlarda çalışma yeterliliği - Katkı sağlama istekliliği - Esneklik	- Dil ve kültürel engeller - Mesafe / uzaklık - Afetin ilk anlarında erişim sorunu - Fon ihtiyacı - Kısa vadeli katkı

Kaynak: Phillips (2020)'den yararlanılarak yazarlarca oluşturulmuştur.

Türkiye’de Afet Gönüllülüğü

Gönüllülerin afet alanındaki izleri ilk olarak sivil toplum aktörlerinin sivil savunma hizmetlerine katılımında görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sivil savunma hizmetlerine katılımına ilişkin ilk düzenleme 1958 yılında çıkartılan Sivil Savunma Kanununun 11. Maddesiyle yapılmıştır. Bu maddede “Sosyal yardım kuruluşlarının sivil savunma hizmetlerine katılım esasları Sivil Savunma Genel Müdürlüğü veya mahallen en büyük mülki idare amiriyle söz konusu kuruluşların sorumlu idarecileri ile müştereken tespit olunur,” denilmektedir. Bunun yanı sıra Kızılay teşkilatlarının çalışmaları da afet gönüllülüğünün izlerini takip edebileceğimiz diğer bir alandır. Zira 1868 yılında kurulan Kızılay her türlü afette bağışçıların desteği ve gönüllülerinin aktif katılımı ile çalışmalarını sürdürmektedir.

Görsel 1. AFAD gönüllü eğitimleri¹.

1999 Marmara Depremi öncesinde afet çalışmalarına organize bir şekilde gönüllü katılımının ana mekanizmasını Kızılay teşkilatları oluşturmuştur. Bunun dışındaki örgütlü çalışmalara bir örnek olarak Telsiz Radyo Amatörleri Cemiyetinin (TRAC) 1991 Tiflis ve 1992 Erzincan depremlerindeki çalışmalarda resmî ekiplerle birlikte yer alması ve 18 Ekim 1993'te Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ile iş birliği protokolü imzalayarak afet gönüllülüğü alanında çalışmalar yürütmesi verilebilir (UNDP, 2013). 1996 yılında kurulan Arama Kurtarma Derneği (AKUT) de Türkiye'nin ilk gönüllü arama kurtarma derneği olarak afet çalışmalarında önemli bir misyonu üstlenmiştir (AKUT, 2021).

1999 Marmara Depremi afet alanında gönüllü çalışmalar konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Depremi büyük etkisi ve kamu kurumlarının kapasitelerini aşan boyutta gerçekleşmiş olması sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllülerin afet çalışmalarına aktif bir şekilde katılmasını gerektirmiş ve yaşanan sorunlar büyük oranda onların yardımlarıyla çözüme kavuşmuştur. Çeşitli alanlarda aktif birçok gönüllü kuruluş, çok kısa bir süre içinde harekete geçerek afet bölgesinde faaliyet göstermeye başlamış ve organize olmakta zorluk çeken kamu kurumlarının bıraktıkları boşluğu doldurmuştur. 17 Ağustos depremi bu yönüyle birçok sivil toplum kuruluşunun tesisi ve birçok kişinin sivil toplum alanına ilgi duymasının önünü açan önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim 17 Ağustos depremini takip eden süreçte “Toplum Afet Müdahale Ekipleri”, “Mahalle Afet Gönüllüleri” ve “Toplum Afet Gönüllüleri” gibi çeşitli gönüllü yapılar kurulmuştur (Aydemir, 2021).

1 Kaynak: <https://istanbul.afad.gov.tr/destek-afad-gonullu-egitimleri>.

17 Ağustos 1999 depreminden sonra gerçekleştirilen bir dizi mevzuat çalışmasıyla afet çalışmalarına gönüllü katılım hukuki anlamda düzenlenmiştir. Örneğin 1999 depreminin ardından 7126 sayılı *Sivil Savunma Kanununda* yapılan değişiklik uyarınca gönüllü kişiler ve kuruluşların sivil savunma hizmetlerine katılmasının yasal zemini oluşturulmuştur. Bu değişikliğe istinaden Mayıs 2000’de *Gönüllülerin Sivil Savunma Hizmetlerine Katılma Esasları Yönergesi* çıkarılmıştır. Yönergeye göre gönüllü “Sivil savunma hizmetlerinde, kendi isteği ile görev alan gerçek kişiler” diye tanımlanırken; gönüllü kuruluş “arama, kurtarma ve yardım amacıyla veya başka amaçla kurulmuş, sivil savunma hizmetlerinde görev alan dernek, vakıf vb. sivil toplum örgütleri ve kamu kuruluşlarının personelinden bu amaçla oluşturulan gönüllü ekipler” şeklinde tanımlanmıştır. Yönerge uyarınca ülke çapında sivil savunma gönüllülüğünün teşviki, organizasyonu ve ilgili hizmetlerin yürütülmesi için merkez ve taşrada “Merkez Gönüllü Hizmetleri Komisyonu”, “İl Gönüllü Hizmetleri Komisyonu”, “İlçe Gönüllü Hizmetleri Komisyonu” kurulması öngörülmüştür. Bu komisyonların görevi “ülke çapında sivil savunma gönüllülüğünün yaygınlaştırılması, gönüllü teşkilatının kurulması, planlanması ve çalıştırılması için özendirici hususları belirlemek”, “gönüllülerin malzeme ve ekipmanlarının cins ve özelliklerini belirlemek ve teminine destek olmak” ve “gönüllülerin, eğitim ve tatbikatlarla yetiştirilme esaslarını belirlemek” şeklinde belirlenmiştir.

18.08.2011 tarih ve 28029 sayılı *Resmî Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren *Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2023)* adlı belgede afet gönüllülük sisteminin kurulması, gönüllülüğün teşvik edilmesi, asgari standartların oluşturulması konuları ele alınmaktadır. Bu konular, “Strateji C.1.4” başlığı altında, afet gönüllülüğü kavramı konusundaki çalışmalar, gönüllü kurum ve kuruluşların işleyiş süreçlerinin belirlenmesi hakkındaki çalışmalar, kamu kurum ve kuruluşlarında afet gönüllülüğünü teşvik için gerekli yönetmelik ve genelgeler hazırlanması konusundaki çalışmalar başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Ayrıca *II. Kalkınma Planında* “afet gönüllülüğü” kavramı yer almamakla birlikte “gönüllülük” teması altında yer alan hedeflerin afet çalışmalarındaki gönüllü faaliyetleri de kapsadığı söylenebilir. Plana göre gönüllülük faaliyetleri hakkında çocuklar, aileler ve öğretmenler bilinçlendirilecek; çocuklar bu faaliyetlere yönlendirilecek, gençlerin gönüllülük faaliyetlerine katılımı teşvik edilecek, sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacak, üniversite öğrencilerinin gönüllülük faaliyetlerine katılımı teşvik edilecektir.

Görsel 2. 2020 Batı Karadeniz Sel Afetinde Gönüllüler, Sinan Demirci, Türk Kızılay.

Afet Gönüllüsü Programı Örnekleri

Dünyada yaşanan afet, kriz ve acil durumlardan hangi toplumsal kesimden olursa olsun bütün bireyler etkilenmektedir. Bir bölgede yaşanan afete başka bir bölgede yaşayanlar fiziksel olarak maruz kalmasa bile afetın sosyal veya psikolojik etkileri onlara da ulaşmaktadır. Bu etkilenmeler doğrultusunda insanlar afet, kriz ve acil durumlar karşısında gönüllü çalışmalarına katılarak zarar gören toplumu birlikte yeniden inşa etme arzusunda olmaktadır. Dünyada birçok uluslararası insani yardım kuruluşunun afetlerde gönüllülerle çalışmasına paralel olarak Türkiye’de de AFAD gibi kamu kurumları; Arama Kurtarma Derneği (AKUT), İHH İnsani Yardım Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye İzcilik Federasyonu, Türkiye Kızılay Derneği, AHBAP gibi sivil toplum kuruluşları afetlerde gönüllüleriyle birlikte görev almaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve liderleri, gönüllüleri çalışmalarının bir parçası görmekte, gönüllü katkı ve katılımını önemsemekte, bu önemsemenin tezahürleri olan proje ve programlarla afet gönüllülüğünü gündemlerinde tutmaktadırlar.

AFAD Gönüllülük Programı

Türkiye’de afet yönetiminden sorumlu temel kurum olan Afet ve Acil Durum Başkanlığı 2018’de kurulan “Gönüllü ve Bağışçı İlişkileri Dairesi” ile gönüllü çalışmaları alanında da faaliyet göstermeye başlamıştır. Gönüllü ve Bağışçı İlişkileri Daire Başkanlığı “Gönüllülük ile ilgili tüm konularda kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları ve özel sektör ile iş birliği ve koordinasyonu sağlamak”tan sorumludur. AFAD’ın gönüllü yönetimi çalışmaları “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Afet ve Acil Durumlara İlişkin

Hizmet Standartları ve Akreditasyon Esaslarının Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik” uyarınca yürütülmektedir. AFAD gönüllüleri tamamıyla kendi istekleri doğrultusunda dayanışma, yardımlaşma ve topluma faydalı olma amacı ve arzusuyla bireysel çıkar gözetmeksizin ve hiçbir maddi beklentiye girmeksizin fiziksel gücünü, zamanını, bilgi ve birikimini, yeteneğini ve deneyimini kullanarak afet ve acil durumlar öncesinde, sırasında ve sonrasında toplum hizmeti çalışmalarına katkı sağlayan kişilerdir. Projenin web sayfasında (AFAD, 2021c) yer alan bilgilere göre AFAD Gönüllülük Projesiyle şunlar hedeflenmektedir:

- Toplumu afet ve acil durumlara karşı daha dirençli hâle getirmek,
- AFAD Gönüllülük Sistemi’ni kurmak,
- AFAD gönüllülerinin geliştirilmesini sağlamak,
- Gönüllülük bilincinin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak.
- Afet ve acil durumlardan etkilenmiş topluluklara daha etkin bir hizmet sağlamak,

AFAD Gönüllülük Programına 15 yaşını doldurmuş ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes “Temel AFAD Gönüllüsü”, 18 yaşını dolduranlar “Destek AFAD Gönüllüsü”, kendi alanlarında (haberleşme, psikiyatri, tercüme vb.) kariyer sahibi olup uygun zaman dilimlerinde gönüllü katkı sunabileceğini belirten gönüllüler ise “Uzman AFAD Gönüllüsü” olarak katılabilirler. Gönüllülük başvuruları e-devlet üzerinden alınmaktadır. Program hakkında her türlü bilgiye <https://gonullu.afad.gov.tr/> adresi üzerinden erişilebilir.

Görsel 3. Afet sonrası iyileştirme çalışmalarına katılan AFAD Gönüllüleri.

Kızılay Gönüllüleri

Türkiye Kızılay Derneği 1868 yılında kuruluşundan itibaren gönüllülerle yoğun, etkin ve etkili çalışarak bugün hâlâ Türkiye'nin en köklü ve canlı ulusal insani yardım kurumu olmayı sürdürmektedir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketinin aktif ve güçlü bir üyesi olan Türk Kızılay için gönüllü çalışma aynı zamanda kuruluşunu üstüne bina ettiği 7 temel ilkeden biridir. Türk Kızılay çalışanlarının, gönüllülerinin ve üyelerinin çalışmaları sırasında uymaları gereken 7 temel ilke şunlardır: *insanlık, ayırım gözetmemek, tarafsızlık, bağımsızlık, gönüllü hizmet, birlik, evrensellik*.

Türk Kızılay hâlihazırda “Genç Kızılay”, “Kızılay Kadın”, “Engelsiz Kızılay” yapıları altında toplumun farklı kesimlerini afet gönüllülüğü için organize etmektedir. Kızılay şubelerinin aktif katılımlarıyla Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörlüğü tarafından koordine edilen bu çalışmalar gönüllüleri ve gönüllü çalışmaları organize etmek üzere geliştirilmiş gonulluol.org isimli dijital platform üzerinden yürütülmektedir. 2020 başından itibaren faal olan gonulluol.org, Türkiye'deki gönüllülük kültürünün gelişmesi adına önemli bir adım, hatta aşama olmuştur.

“

gonulluol.org Platformu

gonulluol.org bir online gönüllülük platformudur.

- gönülluol.org gönüllü olmak isteyen kişilerin kayıt olabileceği, seçecekleri gönüllülük alanları için oryantasyon ve eğitim alabilecekleri, yaşadıkları bölge ile ilgi ve niteliklerine uygun gönüllü çalışmalara katılabilecekleri ve bu çalışmalarla ilgili paylaşımlarda bulunabilecekleri sosyal bir buluşma noktasıdır.
- Türk Kızılay'ın gönüllülerle çalışma süreçlerinin koordine edildiği sistem aynı zamanda sosyal bir iletişim ağı işlevi görür

”

Türkiye Kızılay Derneği gönüllülük çalışmalarını gönüllülük faaliyetlerini şekillendiren uluslararası ve ulusal mevzuat ve ilkelerin yanı sıra “Kızılay Gönüllülük Politikası” uyarınca sürdürmektedir (Türk Kızılay, 2021).

Afet ve kriz zamanları hızlı harekete geçilmesi ve çok çeşitli açılardan dikkatli olunması gereken bir olay ve olgular toplamından oluşur. Bu sebeple afet ve kriz süreçlerinin tecrübeli profesyoneller tarafından yönetilmesi zaruridir. Gönüllüler her ne kadar karşılaşmaları

muhtemel olaylarla ilgili eğitimlerden geçiyor ve hazırlanıyor olsalar da somut olarak böyle bir durumla karşı karşıya kaldıklarında bağlı bulundukları kurum ve sahada görev alan personelle uyum içerisinde ve onların yönlendirmeleri istikametinde çalışmalıdırlar. Bu hem kendi hem de yardım sunmak üzere sahada bulundukları mağdurların sağlık ve güvenlikleri için elzemdir. Bu sebeple Türk Kızılay gönüllüleri afet, kriz ve acil durumlara yönelik eğitimlerden geçmekte, bu türden olayların vuku bulması durumunda Türk Kızılay Afet Yönetim Direktörlüğüyle koordine şekilde belirlenen noktalarda çadır kurma, sıcak yemek hazırlayıp sunma, hijyen kolisi ve kıyafet dağıtma vb. işlerde görev almaktadırlar. Gönüllüler eliyle ulaştırılan tüm bu yardım ve destekler, Gönüllü Yönetimi Direktörlüğü personeli ve Türk Kızılay gönüllüleri tarafından sağlanmaktadır. Türk Kızılay gönüllüleri, TAMP doğrultusunda sadece belirtilen çerçevede görev almakta, bu yardım ve hizmetlerin dışında tehlike oluşturabilecek görevlerle yükümlendirilmemektedirler.

Herhangi bir afet, kriz yahut acil durum oluştuğunda gonulluol.org sistemine kayıtlı gönüllüler sistem üzerinden ihtiyaç duyulan görevleri görebilmekte, görevlerin altında yer alan açıklamalar doğrultusunda irtibat kişisi ile iletişime geçerek sahada çalışmalara katılabilmekte, Türk Kızılay bünyesinde görev alabilmektedir. Bütün gönüllü görev alanlarından ve gönüllülerden Türk Kızılay Gönüllü Yönetimi Direktörlüğü sorumludur.

Türk Kızılay, gönüllü kaynağının afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme kapasitesini geliştirmek amacıyla çeşitli projeler yürütmektedir. Mevcut projeler arasında yer alan “Temel Afet Gönüllüsü Yetiştirme Programı” ve “Gönüllü Afet Lideri Yetiştirme Programı” sayesinde gönüllüler afet, kriz ve acil durumlar karşısında nasıl hareket edileceğine dair bilgi edinmekte, ani yaşanan bu gibi durumlarda bağlı oldukları kuruluşlarla daha etkili, verimli ve uyumlu bir şekilde çalışmaktadırlar. Keza Türk Kızılay afet sırasında ve sonrasında gönüllülerine yönelik “Çalışana Destek” uygulamaları gerçekleştirerek psikososyal destek çözümleri sunmaktadır.

Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi

Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE), afetlerde sağlık hizmeti sunabilmek için gönüllü sağlık personelinin oluşan Sağlık Bakanlığı’na bağlı bir birimdir. UMKE personeli, Sağlık Bakanlığı’na bağlı kurumlarda çalışan, asli görevlerinin yanı sıra afet ve insani krizlere müdahale çalışmalarında yer almak için gönüllü olan sağlık personeli arasından seçilir. Yine sivil kişiler de UMKE gönüllüsü sıfatıyla UMKE’ye üye olabilmektedir. Ancak bu kişilerin faaliyetlerle ilgili her türlü harcama gideri kendilerine aittir. UMKE’ye katılmak isteyen personel dilekçeyle müdürlüğe başvuru yapar, her bir personel için “UMKE Personeli Kayıt Formu” doldurulur. UMKE’ye kabul edilen personelin verilen tüm görev ve faaliyetlere katılması zorunludur (Sağlık Bakanlığı, 2021).

Görsel 4. Kızılay gönüllü yeleği. Fatih İşçi. Türk Kızılay.

Ceren Yağız: *Bizler Sakarya'dan gittik. Orada çalıştık çabaladık. Hadi bir kişiye daha ulaşalım, bir kişinin daha evini temizleyelim, bir kişinin daha yüzünü güldürelim diye uğraştık. Dört günlük bir süreçti, manevi açıdan bizlerde derin izler bıraktı. Son gün yine gelmişti veda vakti, yeleği teslim etme vakti... Bu bize çok yakışan bir görevdi, müdürümüz bizlere ÇÖH (Çamur Özel Harekât) ismini vermişti. Balçığa battık çamurlandık ama bir yandan da yüreğimiz temizlendi, umutlarımız yeşerdi, ne olursa olsun biz buradayız dedik. Vedalaşırken Bozkurt'tan bir gönüllümüz sıkıca sarılıp “Arkadaşlarımı selde kaybettim ama sizleri buldum. İyi ki varsınız. Sizden ayrılmak çok zor,” dedi, bu cümle içimde bir yere yerleşti. Artık Bozkurt'ta arkadaşlarımız, kardeşlerimiz, bizleri evlatları yerine koyan büyüklerimiz var. Yine geleceğiz Bozkurt. Seni daha güzel görmek için yine geleceğiz.”²*

Gönüllü İtfaiyeciler

Gönüllü itfaiyeciler, afet ve diğer olağanüstü hâllerde profesyonel itfaiye personelinin yetersiz kaldığı durumlarda itfaiye teşkilatına destek olarak örgütlenen bir yapıdır. Belediye İtfaiye Yönetmeliği'ne göre itfaiye hizmetlerinin desteklenmesine ihtiyaç duyulan yerlerde gönüllü itfaiye yapıları kurulabilir. Dünyada farklı ülkelerde örneği olan gönüllü itfaiyecilik uygulaması Türkiye'de de pek çok belediyede hayata geçirilmektedir.

Gönüllü itfaiyecilik başvuru sahipleri gerekli eğitimleri aldıktan sonra bu alandaki çalışmalara katılabilmektedir. Örneğin Kocaeli Belediyesi gönüllü itfaiyecilik çalışmalarına göre “bu programa başvuran kişiler 40 saat staj eğitiminden sonra sınavda başarılı olan gönüllü itfaiyeci adaylarına ‘gönüllü itfaiyeci eğitimini almıştır’ belgesi verilecektir. 3 ay itfaiye faaliyetlerine katılımı ve nöbetlerini düzenli tuttuğunda da gönüllü itfaiyeci kimlik kartı çıkarılacaktır. Aktif olarak görev alan gönüllü itfaiyecilere kıyafet temini sağlanacaktır.” (Kocaeli Belediyesi, 2021).

2 Kaynak: https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/kizilaypostasi_eylul_baski_2021-16-09-2021-49752399.pdf, sayfa 16.

Afet Gönüllülüğü Alanında Temel Konular

Afet Gönüllüsü Yönetimi

Afet çalışmalarının önemli bir aktörü olan gönüllülerin afet risk azaltma çalışmalarına katılmaları veya afete müdahale çalışmalarına dâhil olmaları kaynak yönetimi, iş güvenliği, koordinasyon, izleme değerlendirme gibi birçok bileşeni olan bir yönetim sürecidir.

Bu süreçte gönüllünün iş tanımı, gönüllü kazanma, gönüllü yönlendirme, gönüllü eğitimi, gönüllü motivasyonu, gönüllü değerlendirme başlıkları altında iş süreçleri geliştirilebilir (STGM, 2006). Bu süreçlerin birbirini tamamlar mahiyette bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve buna göre bir gönüllü yönetim sisteminin inşa edilmesi gerekmektedir.

Gönüllü yönetim sürecinin en önemli bileşeni afet bölgesine gidecek gönüllüyü seçme konusudur. Yardım etme duygularının kabardığı ve insanların yardım çalışmalarına katılmak istediği bir dönemde afet sahasına intikal için eğitimi ve gerekli donanımı olan, her an ulaşılabilir, uygun profildeki gönüllülerin seçilmesi önemli ve hassas bir konudur. Zira afet çalışmalarında görev alacak gönüllülerin belirli vasıflara sahip olmaması, sahadaki çalışmalara “destek” yerine “köstek” olmalarına sebebiyet verecektir.

Afet çalışmalarında yer alacak gönüllünün öncelikle kendisini koruyabilecek donanımda ve kendi dirençliliğini sağlamış olması lazımdır ki başkalarına yardımcı olabilsin. Bu asgari şarta ilaveten gönüllünün temel insani ilkeleri benimsemesi, insani ve hasbi bir motivasyonla hareket etmesi gerekir. Nihayet afetin türüne ve özgül niteliklerine göre sahada kendisinden beklenecek görevleri yerine getirebilecek beceri ve yeterlilikleri taşıması lazımdır.

Afet gönüllüsü yönetim sürecinin bir diğer önemli bileşeni de koordinasyon konusudur. Afet çalışmalarına katılımın bir plan dâhilinde yürütülmesi faaliyetlerin koordinasyonu için önem arz eder. Sahadaki ihtiyaçlar ve riskler, iş güvenliği ve sağlığı ile gönüllü kapasitesi dikkate alınarak yapılacak planlama çerçevesinde gönüllülerin afet çalışmalarına katılımı sağlanmalıdır.

Afet Gönüllüsü Eğitimi

Afet sahasında gönüllü olarak çalışmak bir takım bilgi ve becerileri gerekli kılar. Afet gönüllülerinin bu becerileri kazanmalarının en etkili yolu da bu becerilerin eğitimlerle kendilerine aktarılmasıdır. Bu bilgi ve becerilerin kalıcı bir melekeye dönüşebilmesi için alıştırımlarla pekiştirilmesi gerekir. Bu kapsamda gönüllülerin temel afet bilinci, temel ilkyardım, insan ilişkileri ve iletişim konularında eğitimler almaları sağlanmalıdır. Uzaktan eğitim imkânları ile bu eğitim sürecini yönetmek çok daha kolaylaşmıştır. Örneğin Türkiye Kızılay Derneği'nin

“

Afet Gönüllüsü Olarak Ne Tür Faaliyetler Yapabilirim?

Afet Öncesi

- Afet risk azaltımı kapsamında eğitim çalışmalarına katılma, katkı sağlama
- Afet farkındalığını yükseltecek eğitim, kampanya, kamuoyu oluşturma çalışmalarına katılma
- Eğitim kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği halinde bireyleri ve toplumu afet dirençli hale getirecek çalışmalar yürütme
- Okul, iş yeri, mahalle vb. arkadaş grupları ile afete hazırlık çalışmaları yürütme
- Bir bölgenin afete maruz kalma ihtimali hakkında araştırma yaparak riskli durumlara dair ilgilileri bilgilendirme
- Afete hazırlık çalışmaları için finansman kaynağı geliştirme

Afet Sonrası

- (Gerekli eğitimleri aldıysa) arama kurtarma çalışmalarına katılma
- (Gerekli eğitimleri aldıysa) acil tıbbi müdahale çalışmalarına katılma
- Afet bölgesine gelen bağışların tasnif ve dağıtım çalışmalarına katılma
- Afet bölgesi hakkında bilimsel araştırmalar hazırlama, raporlama yapma
- (Bu konuda uzmanlığı varsa) afet sonrası psikososyal çalışmalara katılma
- Afet çalışmaları için bağış toplama
- Beslenme hizmetlerine katkı sağlama
- Afet bölgesinde ihtiyaç tespiti çalışmalarına katılma

”

gönüllü yönetim sistemi olan gonulluol.org platformu, Kızılay Akademi'nin uzaktan eğitim platformu ile entegre bir şekilde gönüllülerin temel eğitimlerini aldıktan sonra afet sahasına yönlendirilmelerini sağlamaktadır. Uzaktan eğitim seçenekleri gönüllü eğitimini kolaylaştırırsa da özellikle uygulamalı alanlarda yüz yüze eğitim programları organize edilmeli ve bu eğitimlerde afet sahasının mümkün olan tüm boyutları gönüllüye aktarılmalıdır. Bu eğitimlerin belirli periyotlarla yenilenmesi gönüllünün çevik bir şekilde afet çalışmalarına katılmasının önünü açacak ve gönüllünün mevcut durumunun takibini mümkün kılacaktır.

Afet Gönüllülüğü Mevzuatı

Afet gönüllülüğünün her geçen gün yaygınlaşması bu konuda yasal düzenlemeleri de gerekli kılmaktadır. Gönüllünün kendisini, kurumunu, muhatabını koruyacak, hakları ve sorumlulukları kayıt altına alacak yasal düzenlemeler konusunda dünyanın farklı ülkelerinde de politika geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Gönüllülük üzerine yapılan yasal düzenlemelere dair tartışmalar, 2001'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun konuya eğilmesi ve 56/38 sayılı sözleşmenin kabul edilmesiyle başlamıştır. Bu sözleşme ülkeleri gönüllülük konusunda yasal düzenlemeler yapmaya davet etmektedir.

Gönüllülüğe dair yasal bir mevzuatın olmadığı ülkelerde gönüllülük; iş ve çalışma, dernekler, yerel yönetimler vb. hususları düzenleyen mevzuat altında ele alınmaktadır. Ancak bu durum gönüllülüğün gelişmesinin önünde engel teşkil etmekte, gönüllülüğün müstakil bir alan olarak ele alınmasının önünde engel teşkil etmektedir.

Türkiye’de gönüllülük ile ilgili kanuni bir düzenleme bulunmamaktadır. Gönüllülük yasasının çıkarılması için İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü himayesinde kurulan bir çalışma gurubu oluşturulmuştur.

Afet Gönüllülüğünün Değişen Doğası

21. yüzyılın başlarından itibaren küresel ve ulusal ölçekte yaşanan ekonomik, sosyolojik, teknolojik gelişmeler afetleri ve afet gönüllülüğü çalışmalarını da doğrudan etkilemiştir. Bu gelişmelere gönüllülük temelinde bakılırsa karşımıza şu başlıklar çıkmaktadır: yeni gönüllülük biçimleri, iletişim teknolojilerinde gelişmeler, özel sektörün katılımı, gönüllülerin eğitimi, toplum temelli çalışmalar, afet risk azaltma alanındaki gelişmeler (McLennan, Whittaker ve Handmer, 2016).

Avustralya Ulusal Yangın İdaresinin hazırladığı *Gönüllü Stratejisi* dokümanı yangınlar başta olmak üzere afet çalışmalarına gönüllü katılımı konusunda şu hususların gündemde olduğunu belirtmektedir (Country Fire Authority, 2015):

“Gönüllülerin kapasitelerini arttırmaya yönelik bütüncül stratejilerin eksikliği, yangın ve acil durumlarda gönüllü hizmetin yeterince benimsenmemiş olması, dirençlilik alanında toplum temelli gönüllülük konusunun ilgili aktörlerce yeterince anlaşılamamış olması, kâfi düzeyde bilgi sahibi olmama, gönüllü katılımı konusunda yaşanan diğer sorunlar.”

Söz konusu başlıklar Avustralya bağlamına işaret etse de küresel düzeydeki durumlara da rahatlıkla teşmil edilebilir. Fakat afet çalışmaları alanında yaşanan küresel gelişmelerin gönüllülük bağlamında ayrıca ele alınması gerektiği de not edilmelidir. Afet çalışmaları açısından bakıldığında, müdahale odaklı çalışmadan risk azaltma odaklı yaklaşıma geçiş bu alandaki gönüllü katılımını da etkilemektedir. 2015 yılında yürürlüğe giren *Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi* sunduğu 7 küresel hedef ile afet çalışmalarının küresel yönüne işaret etmektedir (AFAD, 2020):

- Afet nedeniyle can kaybı sayısını azaltmak,
- Afetten etkilenen insan sayısını azaltmak
- Afetlerin yol açtığı doğrudan ekonomik kayıpları azaltmak,
- Afet nedeniyle temel hizmetlerin aksamasını azaltmak,

- Ulusal ve yerel afet risk azaltma stratejileri olan ülke sayısını çoğaltmak,
- Kalkınmakta olan ülkelere destek sağlamak üzere uluslararası iş birliğini arttırmak,
- Erken uyarı sistemlerinin, afet risk bilgisinin ve değerlendirmelerinin kullanımını ve bunların ulaşılabilirliğini arttırmak.

Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi'ne göre bu hedefleri gerçekleştirmek için öncelikle “afete hazırlık çalışmalarını geliştirmek” ve “iyileştirme, rehabilitasyon ve yeniden inşa safhalarında öncekinden daha iyisini inşa etmek” konularının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Görüldüğü üzere afet çalışmalarının afet öncesi risk yönetimine kayan doğası bu alandaki gönüllü faaliyetleri de etkilemektedir. Gönüllülerin afete müdahale çalışmaları ve afet öncesi hazırlıklara dair eğitimlerle farkındalık artırma, savunuculuk, bilinçlendirme ve afet araştırmaları çalışmalarına aktif katılma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Özet ve Değerlendirme

Afet gönüllülüğü hem insan ıstırabını dindirme amaçlı hem de bunun başka bir insan eliyle gönülden yürütülen bir çalışma olması yönüyle değerli bir gayrettir. Buna göre afet risk azaltma ve afet sonrası kriz yönetimi kapsamında yürütülen çalışmaların her aşamasında gönüllülere önemli roller düşmektedir. Herhangi bir kurumsal yapı ile bağı olmayan bireysel gönüllülerden bir kurum çatısı altında afet çalışmalarına katılan kurumsal gönüllülere, kendisi de aslında afetzede olan gönüllülerden profesyonel gönüllü meslek çalışanlarına bütün gönüllüler afetlerin hiç yaşanmaması, meydana gelen afetlerin ise etkilerinin azaltılması için çalışmalar yürütürler. Bu çalışmaların etki gücü yüksek ve olabildiğince fazla insana el uzatan bir mahiyette olması için gönüllü yönetimi ve gönüllü eğitimi konusunda yürütülmesi gereken çalışmalar ve takip edilmesi gereken ilkeler vardır. Bu kapsamda öne çıkan iki temel ilke gönüllünün afet çalışmalarına maddi menfaat beklemeden katılması ile afetzede ve gönüllü arasında haklar ve sorumluluklar çerçevesinde bir ilişki tesis edilmesidir.

İnsani yardım ve afet çalışmalarının geleceğini şekillendiren parametreler şüphesiz bu alandaki gönüllü çalışmaları da etkileyecektir. Bu kapsamda salgınlar, iklim kaynaklı afetler, çatışma ve savaşlar, teknolojik gelişmeler, demografik trendler gibi gelişmeler analiz edilmeli bu gelişmelerin gerektirdiği gönüllü profiline uygun eğitim çalışmaları kurgulanmalıdır. Dijital teknolojilerin sosyolojik süreçlerle evrilerek geliştiği günümüzde dijital gönüllülük olgusunun da yaygınlaştığı, bunun da bir dizi yetenek ve ilkeyi gerektirdiği dikkate alınmalıdır.

Birey, toplum ve kurumlar arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümler neticesinde kendinden organize olan grupların gönüllü faaliyetlerinde yaşanan artış afet çalışmalarında da görülmektedir. Bu kapsamda afet sahasında yürütülecek çalışmalara dair akreditasyon ve koordinasyon süreçleri titizlikle kurgulanmalıdır.

Etkili, verimli ve uyum içerisinde çalışmak afet ve kriz süreçlerini doğru yönetmeyi ve bu süreçleri daha kısa sürede atlatmayı mümkün kılmaktadır. Şüphesiz Türkiye’de halihazırda bir gönüllülük yasası olmaması üzerinde durulması gereken bir husustur ve yakın gelecekte gönüllülüğe yönelik bir yasal çerçevenin de oluşturulması elzemdir. Bunun yanı sıra afet çalışmalarında yer almanın bireyler üzerinde psikolojik tesirleri olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu psikolojik tesirlerin izalesi için gönüllülerin psikososyal destek almaları önemli bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

Temel Okuma Önerileri

- AFAD (2019). Türkiye’de Afet Yönetimi, AFAD. (çevrimiçi erişilebilir)
- Kadıoğlu, M. (2018) *Afet affetmez*. Tekin Yayınevi.
- Türk Kızılay (2021). Türkiye insani çalışmalar yılı. (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

- Ada H. (2020). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Timaş Yayınları.
- AFAD. (2018). *Afetlere dirençli toplum uygulama örnekleri*. AFAD.
- Noone, M(2017). *How to become an international disaster volunteer*, Butterworth-Heinemann.
- Orloff L. (2011). *Managing spontaneous community volunteers in disasters: A field manual*, CRC Press
- Phillips, B. (2020). *Disaster volunteers*. Elseiver
- Sphere Rehberi (2018). *İnsani Sözleşme ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar*. Türk Kızılay
- İnsani Yardım Çalışmaları Konusunda Temel Kaynaklar*
- Resources for Research on Humanitarian Action. (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

- Afet ve İnsani yardım alanında online eğitimler*
- Afetler ve Korunma Bilinci Eğitimi, Kızılay Akademi. (çevrimiçi erişilebilir)
- Afet sonrası ilk 90 gün içinde yapılacaklara dair bir oyunlaştırma ve simülasyon temelli eğitim*
- In 90 Days. (çevrimiçi erişilebilir)

Kaynakça

- AFAD. (2014). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*. AFAD
- AFAD. (2020). *2021 performans programı*. AFAD
- AFAD. (2021a, 10 Kasım). *Afet türleri*. AFAD. <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>
- AFAD. (2021b). *2020 yılı doğa kaynaklı olay istatistikleri*. AFAD
- AFAD. (2021c, 14 Kasım). *AFAD gönüllülük projesi*. AFAD. <https://www.afad.gov.tr/afad-gonulluluk-projesi>
- AKUT. (2021, 1 Aralık). *Akut kuruluş hikâyesi*. AKUT. <https://www.akut.org.tr/tarihce>.
- Aydemir, A. (2021). Afet yönetim sisteminin incelenmesinde gönüllülük hizmetleri ve bazı sivil toplum kuruluşları. *Afet ve Risk Dergisi*, 387-394. <https://doi.org/10.35341/afet.986933>.
- Country Fire Authority. (2015). *2015–2020 Volunteerism Strategy of the Country Fire Authority*. https://www.cfa.vic.gov.au/ArticleDocuments/533/2015_2015_CFA_Volunteerism_Strategy_lo-res_69299_69309.pdf.aspx
- IFRC. (2021). *Dünya afet raporu 2020*. https://kizilayakademi.org.tr/wp-content/uploads/2021/11/dunyaAfetRaporu_TR_web.pdf
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet yönetimi: beklenilmeyeni beklemek en kötüsünü yönetmek*. Marmara Belediyeler Birliği Yayınları
- Karaman, Z. T. (2016). Afet yönetimine giriş ve Türkiye’de örgütlenme. Z.T. Karaman, A. Altay (Ed) içinde, *Bütünleşik Afet Yönetimi* (1-37). İlkem.
- Kocaeli Belediyesi. (2021, 3 Aralık). *Gönüllü itfaiyeciler için istenecek belgeler*. Kocaeli Belediyesi. https://ebelediye.kocaeli.bel.tr/Dosya/Istenen_Belgeler.pdf.
- McLennan, B., Whittaker, J. ve Handmer, J. (2016). The changing landscape of disaster volunteering: opportunities, responses and gaps in Australia. *Natural Hazards*, 84, 2031–2048. <https://doi.org/10.1007/s11069-016-2532-5>.
- Phillips, B. (2020). *Disaster volunteers*. Elsevier
- Sağlık Bakanlığı. (2021, 24 Mart). *UMKE*. Sağlık Bakanlığı <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR,4457/umke.html>.
- STGM. (2006). *STK’lar için gönüllülük ve gönüllü yönetimi rehberi*. STGM.
- TAMP. (2013). *Türkiye Afet Müdahale Planı*. AFAD.
- Türk Kızılay. (2021). *Türk Kızılay gönüllülük politikası*. Türk Kızılay.
- UN (2012, 2 Şubat). 66/67. Tenth anniversary of the international year of volunteers, A/RES/66/67, <https://www.unv.org/sites/default/files/A%20RES%2066%2067.pdf>
- UN Volunteers. (2011). *State of world volunteerism*. UN Volunteers.
- UN Volunteers. (2021, 15 Ekim). *Five facts on volunteerism and the Sendai framework*. UN Volunteers. <https://www.unv.org/Success-stories/five-facts-volunteerism-and-sendai-framework>
- UNDP. (2013). *Türkiye’de gönüllülük: gönüllülüğün rolünün ve katkılarının keşfedilmesi* UNDP.
- UNDRR. (2022, 20 Şubat). *Disaster Management* <https://www.undrr.org/terminology/disaster-management>

12. BÖLÜM

ÇEVİRİMİÇİ GÖNÜLLÜLÜK VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Derya KILIÇALP¹

¹Sürdürülebilir Sosyal Fayda Danışmanı, Gürce Sosyal Etki ve Sosyal Fayda Tasarım, İstanbul, Türkiye
E-posta: derya.kilicalp@farkedenler.org

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.12

Çevrimiçi gönüllülük; erişim kolaylığı ve zamanın verimli kullanılmasını sağlaması, sınırları aşması, gönüllülerin potansiyellerini ortaya çıkarması gibi nedenlerle, içinde bulunduğumuz dönemde gönüllüleri ve STK'ları fazlasıyla heyecanlandırıyor, yeni çalışma ve istihdam alanları yaratıyor. İlk defa gündeme geldiği 1970'lerden bugüne, çeşitli kurumlarda kurduğu tema biçimleri ve kullandığı araçların çeşitliliğine göre farklılaşarak yaygınlaşan çevrimiçi gönüllülük, 2000'li yıllardan beri daha yoğun bir şekilde dünya gündemine girmiştir. Yüz yüze gönüllülüğe oranla daha az olmakla birlikte çevrimiçi gönüllülük varlığını sürdürmeye hep devam etmiştir. COVID-19 pandemisi ile birlikte çevrimiçi gönüllülük hiç görülmediği kadar çok yaygınlaşmış ve erişilebilirlik fırsatları artmıştır. Online gönüllülük, e-gönüllülük, sanal gönüllülük, dijital iletişimle gönüllülük gibi isimlerle de anılan bu görece yeni eğilimin tam olarak ne olduğu ve hangi faaliyetleri kapsadığı, avantajları ve dezavantajları, yüz yüze gönüllülük ile ilişkisi gibi konular bu bölümde ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde “Çevrimiçi gönüllülük, yüz yüze gönüllülüğün yerini tutacak mı?”, “Çevrimiçi gönüllülük sürdürülebilir mi?”, “Çevrimiçi gönüllülük sunduğu fırsatların peşi sıra yeni eşitsizlikler mi doğuruyor?”, “Çevrimiçi gönüllülük etiği tartışmaları ne noktadadır?” gibi sorulara dünyadaki güncel gelişmeler ışığında cevap aranacaktır.

Giriş

1970’lerde Gutenberg Projesi’nin¹ bir açık kaynak olarak tasarlanması ile, eserlerin elektronik sürümlerinin oluşturulması için çevrimiçi gönüllülükten destek alındı. Böylece bilgiye erişimin kolaylaşabilmesi ve toplumsal bir fayda üretebilmek amacıyla bu çalışmanın yürütülmesine destek veren gönüllülerin çevrimiçi gönüllülük yolculukları başlamıştır. Bunu takip eden zaman içinde şimdiki adı VolunteerMatch olan fakat o zamanlar henüz Impact Online olarak bilinen ve kâr amacı gütmeyen bu kuruluş, 1995’lerde çevrimiçi gönüllülük uygulamalarını geliştirmeye başladı. Hatta çevrimiçi gönüllülüğün yaygınlaşabilmesi ve bir model oluşturabilmesi için “Sanal Gönüllülük Projesi” adı altında bir proje geliştirdi; 1997 yılının başlarında bir web sitesi uygulaması üzerinden faaliyetlerini yürüttü. Çevrimiçi gönüllülük kılavuzları oluşturuldu. 1999’a gelindiğinde web sitesinde, çevrimiçi gönüllülük imkanları olan 100’e yakın kuruluş listelendi.

Çevrimiçi gönüllülük çeşitli konu ve araçlarla devam ederken, klasik gönüllülük (yüz yüze – fiziksel ortamlarda) yaygınlaşmaya devam etti. Belirli bir fiziksel mekâna ve çeşitli kolaylaştırıcı araçlara bağlı yaşamak zorunda olan engellilerin, zaman ya da ekonomik kısıtları nedeniyle fiziksel gönüllülük aktivitelerine katılamayan bireylerin ya da yüz yüze iletişimin yerine dijital iletişimi tercih eden kişilerin, çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerine yöneldiklerini biliyoruz. Bir sivil toplum kuruluşunun web sitesinin tasarlanması, yasal dokümanlarının okunması ve uzman desteği verilmesi, mali ve finansal sürdürülebilirliklerine danışmanlık yapılması, yabancı kaynakların çevrilmesi, proje yazılması, veri girişi yapılması gibi birçok masa başı ve internet ortamında takip edilebilecek faaliyetin STK’ların çevrimiçi gönüllüleri tarafından desteklendiğini görüyoruz.

Bunun yanında, dijital dönüşümün etkileriyle sosyal medya araçları yönetimi, bilgi ve içerik üretimi ve paylaşımı, dijital aktivizm, imza kampanyaları, yerel dijital muhabirlik, doğru bilgiye erişim için bilginin doğrulanması, iklim krizi farkındalığı yaratmak ya da çevre ile ilgili anlık gelişmelerden yurttaşları haberdar etmek, veri haritalama ve görselleştirme gibi birçok alanda çevrimiçi gönüllülük bireysel ya da örgütlü bir şekilde değişim ve gelişim gösteriyor. Bu faaliyetlerin farklı yaş grupları, değişik uzmanlık alanları ve meslek grupları tarafından daha yaygın bir şekilde çeşitlendirilmesinde Covid-19 pandemisi önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Bugün dünyada her yaştan ve çok çeşitli toplumsal arka plandan insan çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerine katılmakta; bilgilerini, becerilerini, zamanlarını ve emeklerini çevrimiçi araçlar üzerinden toplum yararına kullanarak gönüllü olmaktadır.

1 Gutenberg Projesi (*Project Gutenberg*) telif hakkı olmayan kültürel eserleri dijital ortama aktarmak, arşivlemek ve dağıtmak amacıyla yürütülen gönüllü bir çalışmadır. 1971 yılında kurulan Gutenberg Projesi, dünyanın en eski dijital kütüphanesidir. İnternet’in doğmasından sonra web ortamına taşınmıştır.

“

Çevrimiçi Gönüllülük Faaliyetleri

Peki hangi alanlarda çevrimiçi gönüllülük ihtiyacı ortaya çıkıyor ve gönüllüler hangi alanlarda gönüllülük yapma talebinde bulunuyor?

- Web sitesi tasarımı veya desteği
- Veri girişi ve yönetimi, haritalama, görselleştirme
- E-posta gönderimi ve tasarımı
- Bağış geliştirme
- Sosyal medya tanıtımı, içerik geliştirme ve yönetimi
- Teknoloji tabanlı uygulamalar geliştirme
- Proje yazma ve geliştirme
- Gönüllü koordinasyonu ve takibi, raporlama ve izleme süreçleri
- İçerik geliştirme (araştırma, metin yazarlığı, blog yazarlığı)
- Grafik, görsel tasarım
- Markalaşma ve strateji oluşturma
- Yazılım, bilişim, hukuk, psikoloji gibi alanlarda bilgi ve uzmanlık desteği
- Video ve ses kaydı oluşturma, montaj
- Eğitimlik, mentorluk, koçluk
- Çeviri
- Yerel dijital muhabirlik, editörlük
- Yoga, origami, hikaye anlatıcılığı gibi çok çeşitli alanlarda atölye düzenleme
- Müfredat derslerine destek

Bu alanlar kurumların ihtiyaçlarına ve kaynaklarına, gönüllülerin yetkinlikleri, ilgi alanları ve uzmanlıklarına göre değişkenlik göstermektedir. Fakat genel olarak bakıldığında çevrimiçi araçlar üzerinden üretilebilecek tüm sosyal faydaya yönelik ilginin büyük olduğunu gözlemliyoruz.

”

Dijital Dönüşümün Gönüllülüğe Etkisi ve Çevrimiçi Gönüllülükte Güncel Durum

Dijital dünyadaki gelişmelerin gönüllülük faaliyetlerinin dönüşümündeki etkisine daha önce bir miktar giriş yapmıştık. Dijital dönüşüm süreçlerine uyum sağlayan sivil toplum kuruluşları, hedef gruplarına, paydaşlarına ve karar vericilere daha kolay erişebilir oldu. Bu nedenle etkileşim oranı artı; etkileşim oranının artması beraberinde, takip, raporlama, şeffaflık, hızlı ve etkili karar verebilme gibi beklentileri de getirdi. Dijital dönüşümle birlikte fırsatlara, bilgiye, etkinlik, aktivite ve kilit kişilere daha kolay erişebilen paydaşların, sivil toplum kuruluşlarından beklentileri farklılaştı. Faaliyet süreçlerine daha çok dahil edilme, danışılma, haberdar edilme ve daha fazla fayda üretimi taleplerini dijital araçlar üzerinden kitlesel olarak ifade eder oldular.

Çevrimiçi gönüllülük, dünya gündeminden ve dijital dönüşüm süreçlerinden etkilendi, değişti, gelişti ve farklılaştı. Fakat spesifik bir olay, yani Covid-19 pandemisi de bu değişim sürecini derin etkilemiştir. Türkiye’de 11 Mart 2020 tarihinden itibaren Covid-19 vakalarının görülmeye başlamasıyla birçok günlük yaşam pratiği ve iş süreci hızlı bir şekilde dijital

ortamlara taşındı. Bu hızlı geçiş ve dönüşüm tüm sektörler gibi sivil toplum alanına da etki etti. Bazı sivil toplum kuruluşları toplumsal sorunlara getirdikleri çözümleri dijital ortama nasıl taşıyabileceklerini hızlıca planladılar. Dijital dönüşüme pandemiden önce başlayan ve teknolojiyi daha yaygın kullanan sivil toplum kuruluşları bu geçiş döneminde daha hızlı hareket ederek, hedef gruplarına ve gönüllülere sundukları destek ve hizmet alanlarını çevrimiçi araçlarla sağlamaya devam edebildiler ve daha önemlisi bu alandaki deneyimlerini, farklı platformlarda diğer sivil toplum kuruluşları ile paylaştılar.

Çevrimiçi gönüllülük süreçlerine görece daha hızlı geçiş sağlayan kurumlar temelde pandemiden çok daha önce çevrimiçi eğitim ve gönüllülük uygulamalarına geçenler arasından çıkmaktadır. Bu kurumlar veri yönetimini ve bilgi paylaşım sistemlerini dijital mecralara taşımış, çalışanlarını teknoloji kullanımı konusunda teşvik etmiş, yani teknoloji ile çalışmaya daha erken başlamış STK'lardır. Bu da bize dijital dönüşüm sürecine bütüncül bir bakışla hazırlık yapmak gerektiğini gösteriyor.

Bu dijitalleşme süreçlerinin bir parçası olarak ve çevrimiçi gönüllülüğün çeşitlenmesine katkı sağlamak amacıyla, STK'ların dijital dönüşümünü güçlendirmek ve hızlandırmak için çeşitli fonlar ve eğitimler açıldı. Bunun temel sebebi bazı sivil toplum kuruluşlarının bu dönüşüm sürecine hızlı uyum sağlayamamasıydı. Bu nedenle STK'lar, kapasite güçlendirme programlarından faydalanmaları, kaynaklarını verimli kullanmaları ve yeni kaynaklar yaratabilmeleri için yine sivil topluma yatırım yapan kurumlar tarafından desteklendi.

Bunun yanında çevrimiçi gönüllülük sürecini daha önce deneyimlemiş ve özellikle bilgisayar başında bulunduğu yerden ayrılmadan toplumsal fayda üretim süreçlerine katkı sağlayan gönüllüler, aralarına yeni katılan gönüllülerin bu modele alışmalarına katkı sağlamak adına, motivasyon ve aidiyet hislerini nasıl canlı tuttuklarına dair hikayeleri çevrimiçi platformlarda aktardılar. Böylece gönüllülerin, çevrimiçi gönüllülük deneyimleri de birbirinden öğrenme süreçlerinin bir parçası oldu.

Dijital gönüllülük araçlarının kapsayıcı ve erişilebilir olması için bu dönemde çeşitli sosyal girişimler başlatıldı, dijital platformlar açıldı. Dijitalleşme sürecini iyi yorumlanması sonucu pandemi öncesinde başlatılan dijital platformlar kullanım konusunda hız kazandı. Bu platformların amacı daha çok STK ile gönüllü arasında doğru eşleşmeler yapmak, kaynakları verimli kullanmak ve toplumsal fayda yaratmak üzere bir araya getirmektir. Çok kısa süre içerisinde gönüllüler ve gönüllü desteği arayan STK profilleri bu platformlar üzerinde eşleşmeye başladı. Dijital gönüllülüğün hızlanması, yeni istihdam alanlarına da imkan açtı. Bu girişimler içinde özellikle teknoloji kullanımı konusunda yetkin gençler istihdam edilmeye başlandı.

STK'ların kendi internet siteleri ve daha önce bahsedilen platformlar aracılığıyla dijital gönüllülük başvurularının kısa zamanda iki katına çıktığını, sivil toplum kuruluşları ile yapılan görüşmelerden öğrenebiliyoruz.

“

Gönüllüler ve Kurumlar İçin Çevrimiçi Gönüllülük Ne Anlama Gelebilir?

Çevrimiçi gönüllülüğün avantajlarından biri olan aynı anda birden fazla alanda ve kurumda gönüllülük yapabilmek fırsatı, bir gönüllü için daha fazla sosyal fayda yaratmak için bir amaca dönüşebilir. Yüz yüze gönüllülük sürecinde bir yerden bir yere ulaşmak için harcanan zaman, çevrimiçi gönüllülükte direkt faaliyete dönüşerek zamanı daha verimli kullanmak, daha uzun süre gönüllülük yapabilmek gibi avantajları dolayısıyla gönüllüye daha anlamlı gelebilir. Gönüllülük yapılan fiziksel mekanların olası risklerini almamak, çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerinde motivasyonun artmasını ve sorumluluk alma konusunda daha esnek davranmayı sağlayabilir. Sosyalleşmek için değil de kişisel gelişim için gönüllülük yapmayı tercih eden gönüllüler için çevrimiçi gönüllülük, direkt gönüllülük faaliyetine ve daha fazla kişisel gelişim fırsatına odaklanmayı mümkün kılabilir. Çevrimiçi gönüllülük aynı zamanda farklı yetkinliklerin ve becerilerin anlam kazandığı ve kişisel tatminin daha fazla arttığı bir alan olarak görülebilir.

Bir kuruluş için çevrimiçi gönüllülük yüz yüze ulaşamadığı farklı kültür ve yapılardan insanlara ulaşması için bir fırsat anlamına gelebilir. Örgütler, zamanı az ama yetkinliği fazla gönüllülerin, daha yoğun bir şekilde gönüllülük yapabilmeleri için çevrimiçi gönüllülük araçlarını kullanmayı tercih edebilir. Gönüllülerin fiziksel olarak bir araya geldiği yüz yüze gönüllülükte, faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için gereken (yol, yemek, harcırah, gerektiğinde uygun giysi, tişört vb.) maliyetlerin azalması kurumların tercih ettiği bir sonuç olabilir. Kurumlar daha yaygın iletişim yaparak daha fazla bilgiye erişme ve daha fazla bilgiyi paylaşma fırsatını çevrimiçi gönüllülük süreçlerinde yakalayabilir.

”

Çevrimiçi Gönüllülüğün Gelişimi ve Geleceği

Dijitalleşmeye bütüncül bakabilmek çok önemlidir. Fırsatlar, krizler, eşitsizlikler, avantajlar, dezavantajlar ve yaratılan faydaya bir bütün olarak bakıldığında ancak gerçek resmi görme şansımız olacaktır. Çevrimiçi gönüllülüğün yarattığı sosyal etki ölçümlenerek bu alanda yapılması, değiştirilmesi ve geliştirilmesi gereken noktalar tespit edilmelidir.

Çevrimiçi gönüllülüğün yarattığı olumlu değişim ve toplumsal faydanın ölçümlemesi, kamunun oluşturacağı yasal düzenlemeler için olduğu kadar özel sektörün, etki yatırımcılarının ve çeşitli fon sağlayıcılarının kaynaklarını ne yönde kullanacağına dair de önemli veriler sunacaktır.

Çevrimiçi gönüllülük ortaya çıktığı yıllardan bugüne farklı ihtiyaçlara cevap verecek şekilde değişime uğradı fakat odağında her zaman sosyal ve kamusal fayda üretmek ve bu doğrultuda bireylerin topluma katkı sağlamasına aracılık etmek bulunuyordu. Diğer taraftan gönüllü faaliyetlere katılan kişiler de dünyanın değişiminden etkilendiler, bu da onlarda yeni beklentiler doğurdu: Gönüllülerden şeffaflık, tutarlılık, erişilebilirlik, kararlara katılım gibi talepler gelmeye başladı.

Fotoğraf 2. Çevrimiçi gönüllülük herkes için erişilebilir bir dünyaya katkı sunmaktadır.

Küresel değişimler, toplumlar arası etkileşimi de farklılaştırdı. Yerel ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen gönüllülükler birbirinden öğrenmeye ve etkilenmeye başladı. Bu etkileşimlerin ardında iki önemli neden yatıyordu: İlki gönüllülüğün hareketliliği, diğeri ise çevrimiçi gönüllülüğün doğası gereği hızlı yaygınlaşma eğilimiydi.

Bu süreç içinde gönüllü faaliyetine katılan kurum ve gönüllüler ortak bir soruyu cevaplamaya çalıştılar: Nasıl daha faydalı olabiliriz? Bu sorunun cevaplanmasında Birleşmiş Milletler bünyesinde belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bir kılavuz görevini görmüştür.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), diğer bir deyişle Küresel Amaçlar, yoksulluğu ortadan kaldırmak, gezegenimizi korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için bir evrensel eylem çağrısıdır. (<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>) 17 amaç ve 169 hedefi içeren bu eylem çağrısı, evrensel değerler çerçevesinde yerel, bölgesel, ulusal ve global toplumsal sorunların tespit edilmesi, önceliklendirilmesi ve izlenmesi konusunda sektörler arası bir köprü kurmuştur. Bugün sivil toplum oluşumları, toplumsal değişim ve sosyal iyileşme hedeflerini belirlerken, SKA'ları kendilerine referans almaktadırlar. SKA'lar çevrimiçi gönüllülük süreçlerinde birbirini hiç tanımayan ve ekran karşısında tanışıp buluşan ve dijital ortamlarda ortak hedefler belirlemeye çalışan birçok gönüllünün birleştiği bir çerçeve sunarak gönüllü motivasyonu ve bir aradalığı konusunda kolaylaştırıcı bir görevi üstlenmiştir.

Gönüllülük konusunda yaşanan sorunlardan bazıları sürdürülebilirlik, ortak hedef belirleme ve odağını kaybetme kaygısıyken, tam bu noktada SKA'lar yeryüzünün kaynaklarını verimli

kullanmak, bugüne ve geleceğe yatırım yapmak, ortak iyiye ulaşmak konusunda güçlü bir çevrimiçi gönüllülük mayası oluşturmuştur. Gönüllülük motivasyonunu kaybeden gönüllüler için SKA’lar evrenselleşebilme ve yerelleşebilme özellikleri ile yeni motivasyon kaynakları sunmuştur. Bugün Türkiye’nin herhangi bir ilinde “yoksullukla mücadele” amacı altında gönüllülük yapan bir kişi, farklı platformlarda dünyanın başka yerinde aynı amacı referans alaran kişi ve topluluklarla buluşarak odağını yeniden yakalayabiliyor, kaybettiği motivasyonu yeniden hareketlendirebiliyor. Gönüllüler, çevrimiçi gönüllülüğün yaygınlaşmasıyla sınırların genişlediğini, erişilebilirliğin ve fırsatların arttığını belirtmektedirler.

Çevrimiçi Gönüllülüğün Artmasıyla Gelişen Fırsatlar

Birçok kurum sanal ortamda bir araya getirdiği gönüllülerle fikir maratonları düzenleyerek SKA’ların amaçları doğrultusunda kendi yerellerinde yaşanan sorun başlıklarını tespit etmeye ve gruplar halinde çözüm üretebilmeleri için alan açmaya çalışmaktadır. Bu maratonlarda çevrimiçi gönüllülerin ortaya çıkardığı projeler özel sektör, vakıflar ve diğer fonlar tarafından finanse edilerek hayata geçirilmektedir. Böylece gönüllüler projelerini farklı kültürlerden ve deneyimlerden gelen kişilerin katkılarıyla güçlendirme fırsatı bulurlar. Çevrimiçi gönüllülük ortamlarında geliştirilen projelerin teknoloji ile desteklenmesi ve uygulanabilirliğinin modellenmesi sayesinde gönüllüler de kendilerini daha aktif bir şekilde ortaya koyma fırsatını yakalayabiliyorlar.

Bunun yanında çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerinin artmasıyla bazı fırsat eşitsizliklerinin görünürlüğü de gündeme gelmiştir. Ortaya çıkan bu eşitsizliklerin giderilmesinde yine çevrimiçi gönüllülerin sorumluluk alması süreç adına umut verici bir tablo ortaya koymaktadır. Örneğin, fikir maratonlarında gönüllülüğün dijitalleşmesiyle ortaya çıkan dezavantajlı durumların giderilmesi ve iyileştirilmesi için de projeler geliştirilmektedir. Dijital ortamlarda buluşan gönüllüler fiziksel ortamlarda bir araya gelemediği için kültürler arası öğrenme deneyimi aksamaktadır. Yine aynı neden gönüllülük motivasyonlarının çabuk kaybedilmesine yol açabilmektedir. Bunlar haricinde internet ya da cihaz erişimi problemi yaşayan kişilerin gönüllülüğe dahil edilmesi de önemli maddeler arasındadır. Çevrimiçi gönüllülük aracılığıyla bu konularda da çözüm arayışlarına gidilerek ortaya çıkan fırsat eşitsizlikleri aşılma çalışılmıştır.

Klasik gönüllülük faaliyetlerinde fiziksel olarak da bir araya gelip aynı ortamı paylaşan ve sorunun kaynağına birebir şahit olan gönüllüler arasında gerçekleşen etkileşimin (iletişim, bakış açısı geliştirme, çözümün bir parçası olma konusundaki gayret, aidiyet duygusu, sürdürülebilirlik vb.) çevrimiçi gönüllülükte görülüp görülmediği uzmanlar arasındaki önemli bir tartışma konusudur.

Diğer taraftan çevrimiçi gönüllülük süreçlerinden olumsuz etkilenen gönüllüler için faaliyetler (çeşitli internet uygulamaları üzerinden buluşmalar, öğrenci gönüllülerin kariyer planlarını olumlu yönde etkileyecek güçlendirme programları, yaşlıların internet okur yazarlığını artırma planları vb.) yine çevrimiçi gönüllülerin inisiyatifi ile gerçekleştirilmektedir.

“

Çevrimiçi Gönüllülük İçin Herkes Yeterli İnternet Erişimine Sahip mi?

Çevrimiçi gönüllülüğün ana kaynaklarından biri olan internet için işyerlerinde, okullarda, yurtlarda, ev ve çeşitli kamusal alanlarda herkesin kullanımına açık internet erişimine ihtiyaç duyulmaktadır. Çoklu kullanımın arttığı bu tip yerlerde kullanıcı sayısı, cihaz azlığı ve bunlara bağlı olarak etkilenen internet hızı gibi konularda çeşitli engellere takılmak mümkün olabilir. Örneğin aynı evin içinde uzaktan eğitim almak isteyen, çevrimiçi gönüllülük yapmak isteyen, internet üzerinden sosyalleşmek isteyen farklı bireyler aynı anda internet erişimine ulaşmak istediğinde sorun yaşayabilirler.

Coğrafi etkiler, alt yapı sorunları, cihaz ve ekipman kalitesi çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerinin kalitesini, verimliliğini, sürdürülebilirliğini etkileyebilir. Çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerinin yaygınlaşmasını isteyen sivil toplum kuruluşları ve finansal destekçiler, internet ve cihaz erişimi konusunda ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi için yatırım yapabilir, internete erişim nedeniyle ortaya çıkan eşitsizliklerin çözülmesinde aktif rol alabilirler. Kamu kurumları, özel sektör ve diğer yatırımcılar internet erişimi ve sosyal fayda üretimi arasındaki ilişkiyi güçlendirmek adına bu konuyu gündemlerine taşıyabilirler.

”

Çevrimiçi Gönüllülük Süreçlerinde Ortaya Çıkan Sorunlar Nelerdir?

Çevrimiçi gönüllülük süreçlere dahil olma, süreçleri yönetme ve katma değer yaratan, beklentileri karşılayan çıktılar yaratabilme noktalarında sahip olduğu kapasite ve stratejilerle klasik gönüllülükten farklılaşıyor. Bu farklılaşma bazı esneklik ve yenilikleri beraberinde getirirken, bazı olumsuzlukların da ortaya çıkmasına neden olabilir. Çevrimiçi gönüllülük faaliyetleri içindeki avantajları ve dezavantajları birlikte değerlendirmek, olumlu gelişmeleri sürdürebilmek, olumsuzlar için ise çözümler aramak, kısacası bütüncül stratejiler oluşturmak önemlidir.

Farklı yaş ve meslek gruplarından oluşan karma gönüllü gruplarında, teknoloji araçlarını araçlarını kullanma ile ilgili gösterilen yetkinlik farkları eşitsizliklerin artmasına ya da görünür olmasına neden olabilir. İnternet kalitesi, interneti kullanacak cihazlar, fiziksel ortam uygunluğu/uygunsuzluğu gibi koşullar eşit katılımın önünde bir engel oluşturabilir. Ekran karşısında kendisini ifade etmekten çekinen kişilerin sesleri çok duyulmayabilir, görünürlükleri azalabilir. Sanal dünyaya uyum sağlamakta zorlanan kişiler grup dinamiği, konsantrasyon, odaklanma konularında sorunlar yaşayabilir. Söz konusu dijital aidiyet problemi nedeniyle dijital ortamı samimi ve gerçek bulmayanlar, kendilerini karşılarındaki

kişilerle “ekip” olarak konumlandırmakta zorlanabilirler. Dijital zorbalıkla ya da tacizle karşılaşma, bunu tanımlayamama ya da başa çıkamama vakaları yaşanabilir. Yüz yüze gönüllülükte daha doğrudan gerçekleştirilen birbirinden öğrenme, görerek öğrenme ve yaparak öğrenme deneyimleri hayata geçirilemeyebilir, kültürler arası öğrenme ve etkileşim sekteye uğrayabilir.

Tüm bu olumsuzluklara STK’ların “neyi, nasıl değiştirebiliriz?” gözüyle bakarak çözümler üretmeleri beklenir. Bu noktada başvurulacak başlıklar arasında oryantasyon, eğitim, gönüllü etiği, iletişim ve topluluklar kurma, öz kaynakların verimli kullanımı vb. bulunmaktadır. Bu bağlamda STK’lar çözümler üreterek çevrimiçi gönüllülüğü daha verimli ve sürdürülebilir bir şekilde uygulayabilirler.

“

65 Yaş ve Üzeri Yetişkinler ve Çevrimiçi Gönüllülük

65 yaş ve üzeri yetişkinlere yönelik çevrimiçi gönüllülük yapabilme fırsatlarını geliştirmek, ileri yaş grubundan bireylerin teknoloji kullanımına destek olmak ve fırsat eşitliği yaratmak için iş birlikleri yapmak her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Toplumsal iyi olma halini önceliklendirmede, haklar bağlamında herkesin eşit olduğunu kabul eden ve bu bilgiden yola çıkarak, dijitalleşme süreçlerinin getirdiği fırsat eşitsizliklerinin azaltılmasında sorumluluk alan gönüllüler, özel sektör ve sivil toplum arasında iş birlikleri geliştirerek, sağlık, gıda, sosyalleşme, doğru bilgiye erişim gibi çeşitli alanlarda 65 yaş ve üzeri yetişkinlerin dijital yetkinliklerini güçlendirme çalışmaları yapmaktadır. Onların sosyal hayattan kopmalarına, toplumsal fayda üreterek iyi olma hallerini korumalarına destek olacak, çevrimiçi gönüllülük yapabilmelerine olanak sağlayacak mekanizmalar da kurulmalıdır. 65 yaş ve üzeri yetişkinlerin uzmanlıkları, deneyimleri ve gönüllülük yapma motivasyonları çevrimiçi araçların erişilebilirliği ve kullanımını artırmak suretiyle desteklenmelidir.

”

Dezavantajların Ortadan Kaldırılmasında STK’ların Rolü

STK’lar çevrimiçi gönüllülük sürecinde karşılaştıkları sorunlar karşısında üzerinde yeterince durulduğu takdirde uygun çözümler de üretebilmektedirler. Bunlara örnekler vermek gerekirse:

- Dijital becerilerin ve yetkinliklerin geliştirilmesinde, STK’lar kendi içlerinde farklı yaş gruplarından kişileri eşleştirerek bir mentorluk programı uygulanabilir.
- İnternete erişimi kısıtlı veya interneti kullanacak gerekli araçlara sahip olmayan, ancak aktif olabilecek gönüllüler için, kurumsal iş birlikleri üzerinden gönüllülük alanlarında kullanımı şartıyla internet ve cihaz temini sağlanabilir.
- Ekran yorgunluğu yaşayan ya da ekrandan kendisini ifade etmekte güçlük çeken

kişilere, kendilerini topluluk önünde ifade edebilmeleri yönünde eğitimler verilebilir.

- Dijital dünyada veri gizliliği, siber zorbalıkla mücadele, çevrimiçi etkileşimlerde etik ve haklar konularında destekleyici içerikler paylaşılarak gönüllülerin çevrimiçi gönüllülüğe daha güvenli bir şekilde uyumu sağlanabilir.
- Gönüllülük yapılan faaliyet alanı dışında gönüllülerin birbirinden öğrenmelerini ve etkileşime geçmelerini sağlayacak, grup dinamiğini artıran oyunlar, buluşmalar düzenlenebilir.
- Kurum merkezlerine gidemediği için aidiyet hissi azalan gönüllüler düşünülerek, kurum çalışanlarıyla, gönüllülerin bir araya gelebilecekleri etkinlikler, kurumla ilgili bilgilere rahat erişebilecekleri mekanizmalar, kurumun misyon ve değerlerini hatırlatacak etkinlikler organize edilebilir.

Çevrimiçi Gönüllülük ve Etik

Çevrimiçi gönüllülükle birlikte, gönüllülük etiği tartışmaları artık daha geniş bir kapsamda ele alınmaya başlamıştır. Gönüllülük alanına dair hazırlanması öngörülen bir yasal mevzuat, beraberinde gönüllü-sivil toplum ilişkileri tartışmasının yanı sıra “etik” konusunu da gündeme getirmektedir. “Gönüllülüğün yapısı gereği hem çok çeşitli faaliyetleri içerebilmesi hem de birçok açıdan farklı kurumsal/örgütsel yapılarda kurgulanması sebebi ile genel normları oluşturma çabasının yanı sıra günlük faaliyetlerde karar alması gereken her durum gönüllüyü etik bir problemle karşı karşıya bırakabilir.” (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları- 2020) Bu nedenle; kurum kültürü, karşılıklı beklentiler, coğrafya ve bölgesel farklılıklar, gönüllülük etiği tartışmalarının önemli belirleyicileri olarak göze çarpar. Gönüllülük etiği tartışmalarında her zaman evrensel etik değerler gündeme getirilse bile birlikte yaşam ve birlikte üretim kültürü içinde tam olarak hangi temel değer ve ilkeler esas alınarak diyalog geliştirileceğine karar vermek önemlidir. STK’ların belirledikleri bu değerler/ ilkeler zeminini nasıl uygulanabilir, sürdürülebilir ve etki yaratan bir konumda tutacaklarını ve uygulamada nasıl tutarlı olacaklarını planlamaları beklenir. Yine STK’ların, gönüllülerin de bu süreçte aktif rol almaları için teşvik edici olmaları beklenmektedir.

Gönüllüler tek tip değildir; ihtiyaçları, beklentileri, motivasyonları, eğitimleri, ekonomileri, kültürleri oldukça farklıdır. Farklı gönüllü profillerinin varlığı, etik konusunun da tek tipleştirilmesinin mümkün olmayacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle STK’ların farklı gönüllü profillerini tanımaları, gönüllülerle iş birliği içinde olmaları ve gönüllü faaliyetinin yürütüldüğü ortamı iyi tanımaları bir gönüllülük etiğinin geliştirilmesini de kolaylaştıracaktır.

Çevrimiçi gönüllü etiği tartışmalarında şu hususlara dikkat edilmelidir:

- Bir gönüllü grubunun bir diğerine üstünlüğü söz konusu olamaz,
- Çocuk, kadın, genç, yaşlı ya da emekli gibi farklı profillerin gerçekleştirdiği

gönüllülük faaliyetlerinin yarattığı değer ya da fayda değerlendirilirken bunun etik dışı bir tartışma yaratmamasına dikkat edilmesi gerekir,

- Çevrimiçi gönüllülüğün bir statü kazanımı olarak gösterilmemesi gerekir,
- Gönüllülük yapılan alanların (insani yardım, mahalle, kent konseyi, sosyal girişim vb.) birbirine üstünlüğünün olmadığı belirtilmelidir,
- Dijital etik kodları ya da çevrimiçi gönüllülük etiği konuları STK’larca gündeme alınarak gönüllülerle ortak bir dil geliştirilmesi yönünden çalışmalar yapılmalıdır.

Fotoğraf 3. Çevrimiçi gönüllülükte dijital etik mutlaka gündemde olmalıdır.

Çevrimiçi Gönüllü Yönetişimi

Birlikte karar almak, yapmak ve geliştirmek, kısacası gönüllüler arasında bir koordinasyon yaratabilmek sivil toplumun güçlenebilmesi için en önemli mihenk taşlarındandır. Tüm bunları birlikte yapabilmek için, yönetim anlayışını kurum kültürü haline getirmek gerekir. Gönüllülüğün uygulanmasına ve sürecin takip edilmesine tüm paydaşları dahil edebilmek önemlidir. Çevrimiçi gönüllülerin farklı süreçlere dahil edilme, şeffaflık ve tutarlılık beklentileri göz ardı edilmemelidir. Kurum ile gönüllüler ya da gönüllülerin kendi arasında uzaktan yürütülen ilişkilerde de yönetim mekanizmalarını hayata geçirmek STK’ların sorumluluk alanına dahildir.

Bir STK’nın yönetim yaklaşımı paydaşların beklentilerinin karşılanıp karşılanamayacağı noktasında belirleyicidir. Doğru yönetim ilkeleri sayesinde gönüllüler ile empati kurulması halinde gönüllülerin geri bildirim alma, oryantasyon, eğitim, bilgiye erişim ve birlikte üretim gibi önemli taleplerinin de karşılanacağı öngörülebilir. Yönetişim ilkeleri şu şekildedir:

- Adillik
- Şeffaflık
- Hesap verebilirlik
- Sorumluluk
- Tutarlılık
- Katılımcılık ve yayılım
- Etkililik

Çevrimiçi Gönüllülük Yapılanmasında Adımlar

Klasik gönüllülüğten farklı olarak çevrimiçi gönüllülükte ne tip sorular ve sorunlar ortaya çıkabilir?

- STK'ların ortaya koydukları sorunun çözümünde, ihtiyacı giderebilmek için tanımlanan gönüllü profilinin çevrimiçi araçlara olan hakimiyeti ve yetkinliği yürütülecek faaliyetleri ne ölçüde etkiler ve bu etki bir sorun ya da kriz yaratmaya neden olabilir mi? Bunu tespit etmek için çevrimiçi gönüllülük süreçlerinde gönüllünün yetkinliği test edilmeli mi? Deneyimi ve becerisi ne şekilde gözlemlenmeli?
- Önceleri gönüllülerini yüz yüze görüşerek programlarına dahil eden STK'lar, çevrimiçi gönüllülükte bu mülakat süreçlerini ne şekilde yöneteceklerini iyi planlamalı. Gönüllülerle yapılacak çevrimiçi mülakat ya da tanışma etkinliklerinde ekranların kapalı olması, beyana dayalı yaş bildirimi yapılması gibi konular STK'ların daha sıkı tedbir almalarını gerektirecek mi?
- Motivasyon ve topluluk oluşturma: Gönüllülerin kendilerini topluluğa ait hissetmeleri, kurumu ve faaliyet alanının devamlılığını içselleştirmeleri ve sürdürülebilir gönüllülük motivasyonun sağlanabilmesi için, kurumların dijital araçlar üzerinden bu bağlılığa yapacağı yatırımı planlaması gerekecek mi?

Tüm bu soruların cevaplarını aramak ve bulunan cevapları gönüllülük araçlarına uygun hale getirmek STK'ların dijital dönüşümlerinin temel bir adımı ve parçasıdır.

Dikkatten kaçması durumunda büyük soruna dönüşecek yapısal-yönetimsel konular ise şu şekildedir:

- Kurum içinde, çevrimiçi gönüllü yapılanması ile ilgilenen bir sorumlu (profesyonel çalışan) olmaması,
- Kurumun herhangi bir gönüllülük vizyonu ya da ilkeleri ve stratejileri belirlememiş olması,

- Gönüllülerin güçlendirilmesi için kurum tarafından gerekli zamanın ve bütçenin ayrılmaması,
- Gönüllülerin faaliyet alanlarının tanımlanmaması,
- Kurum çalışanlarının dijital araçlara hâkim olmaması,
- Gönüllüler arası iletişimin ve güvenin inşa edilmesine kurumun öncülük etmemesi,
- Gönüllü faaliyetleri finansal olarak destekleyen paydaşların çevrimiçi gönüllülük ihtiyaçları ve beklentilerine dair bilgi ve farkındalığının olmaması.

Yüz yüze, sahada uygulanan klasik gönüllülük modelinde bile bu saydığımız maddeler sağlanmadığında, gönüllüler arasında büyük kopuşlar, kurumla yaşanan çatışmalar ve sivil toplum alanına duyulan güven kayıpları çokça yaşanmaktadır. Tam da bu nedenle çevrimiçi gönüllülük söz konusu olduğunda bu başlıklar daha hassas bir şekilde ele alınmalıdır.

“

Çevrimiçi Gönüllülük Faaliyetleri Yürütülürken Kullanılan Dijital Araçlar Nelerdir?

Çevrimiçi gönüllülükte başvuru çok farklı türde faaliyetler vardır. Bütün bunlara (toplantı, ekran paylaşımı, küçük grup çalışmaları, ortak çalışma alanı, tasarım, planlama, veri yönetimi, bağış geliştirme, gönüllü takibi, iç-dış iletişim, sohbet gibi) yönelik kullanılan araçlar burada yer verdiğimizden çok daha fazladır. Bu araçların bazıları ücretsiz, bazıları ise ücretli üyelik gerektirmektedir. STK'lar kurumlarının kapasitesine, finansal yapısına, aradıkları hizmet özelliğine göre bu araçların içinden uygun olanları seçebilirler. Bu araçların kullanımı konusunda STK'ların gönüllülere kullanım kılavuzları hazırlamaları ve eğitim vermeleri, çevrimiçi gönüllülerin dijital dönüşüm sürecinde yaşadıkları bazı fırsat eşitsizliklerinin giderilmesine de destek olacaktır. Bu noktada anılabilecek temel bazı araçlar şu şekildedir:

- Topluluk oluşturma, mesajlaşma, iç iletişim, görüntülü arama, sesli sohbetler için kullanılan uygulamalar. Örn: Slack, Discord
- Toplantılar, eğitimler, webinarlar, görüntülü ve sesli konferanslar için kullanılan uygulamalar. Örn: Zoom, Skype, Microsoft Teams
- Eğitim, toplantı, çalıştay gibi faaliyetlerde, ortak çalışma kağıdı ya da duvarı imkanını sağlayan dijital çalışma ortamları. Örn: Mural, Miro,
- Gönüllü bilgilerinin yönetimi, raporlaması, e-bülten gönderimi gibi uygulamaların ortak bir data yönetim sisteminde toplandığı araçlar. Örn: BidestekOl, Fonzip, Raklet, Salesforce
- Web tabanlı, ortak ve hazır şablonları kullanarak görsel tasarım hazırlamayı sağlayan uygulamalar. Örn: Pitochart, Canva.

”

Özet ve Değerlendirme

Çevrimiçi gönüllülük, internetin kullanıma başlanmasıyla neredeyse aynı zamana denk gelen bir geçmişe sahiptir ve çıkış hikayesi bilginin yaygınlaşması ve erişilebilirliğine katkı sağlamak isteyen Gutenberg Projesi’dir. O dönemde telif hakkı olmayan kültürel eserlerin dijital ortama aktarılmasına destek olan çevrimiçi gönüllüler, günümüzde birçok farklı alanda toplumsal sorunun çözülmesine katkı sağlamak amacıyla, dijital dönüşümün fırsatlarını da kullanarak, bulundukları lokasyonları hiç değiştirmeden toplumsal değişimin önemli bir aktörü haline geldiler.

Çevrimiçi gönüllülük genç, engelli, beyaz yakalı gibi farklı profillerden, çeşitli alanlarda uzmanlıkları olan ama kısıtlı zamanı olan kişilerin daha çok tercih ettiği, uzaktan ve teknoloji tabanlı araçlarla uygulanabilir bir gönüllülük modeli olarak hayatımızda uzunca bir süredir var. Ancak çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerine katılan kişilerin yaş grubu, meslek, sektör gibi arka planlarının çeşitlenmesinde, Covid-19 pandemisinin etkisini de bariz bir şekilde görüyoruz. Sosyal hayatın ve çalışma hayatının büyük bir bölümünü etkileyen pandemi çevrimiçi gönüllülük uygulamalarının çeşitlenmesi ve değişimi konusunda da büyük bir rol oynadı.

Söz konusu bağlamlar içinde çevrimiçi gönüllülük teknolojinin sunduğu fırsatları olumlu bir şekilde kullanarak ivme kazandı, fakat beraberinde bazı fırsat eşitsizlikleri de getirdi. Ancak çevrimiçi gönüllüler, bu fırsat eşitsizliklerini de gündeme alarak toplumsal bir sorun olarak gördüler ve çözüm üretme yolunda projeler geliştirdiler. İnternet okur yazarlığı, internete erişim, internet kullanımını sağlayan araçların temini gibi projeler geliştirerek, teknolojik imkanlardan daha fazla insanın yararlanmasını amaçladılar. Özellikle çocukların, kadınların ve gençlerin internet erişimi yoksunluğu nedeniyle gönüllülük, eğitim, sosyal yaşam, kariyer planlama gibi alanlardan geri kalmamaları yönünde duyarlılık geliştirdiler.

Çevrimiçi gönüllülükle birlikte ortaya çıkan avantaj ve dezavantajları iyi analiz etmek, avantajları geliştirmek ve güçlendirmek, dezavantajları ise ortadan kaldırmak, sivil toplumla birlikte kamu kurumlarının ve özel sektörün de sosyal yatırım yapmaları gereken bir konu başlığı haline geldi.

Çevrimiçi gönüllülük faaliyetlerinin teknoloji kullanımıyla paralel bir şekilde gelişmesi, gönüllülük yönetiminde STK’lar içinde farklı departmanların açılmasına, yeni istihdam alanlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Çevrimiçi gönüllüler kendilerini teknoloji araçlarının kullanımı konusunda geliştirebilmek için STK’lardan taleplerde bulunmaya başladı.

Tasarım, veri haritalama, analiz, kodlama, veri görselleştirme uygulamaları geliştikçe, sabit bir lokasyondan bağımsız olarak eğitimler, toplantılar çevrimiçi ortamlara taşındıkça, gönüllüler için yeni gelişim alanları da ortaya çıktı. STK'lar gönüllülerin beklentilerini karşılayabilmek ve nitelikli gönüllülük süreçleri uygulayabilmek için kendi kapasitelerini ne yönde geliştirebileceklerini sorgulamaya başladılar.

Çevrimiçi gönüllülük uygulamalarında kişisel verilerin korunması, siber zorbalıkla mücadele, teknoloji kullanımında kuşaklar arası yetkinlik farkları, internete erişim sıkıntıları nedeniyle ortaya çıkan fırsat eşitsizlikleri, gönüllülerin aidiyet duyguları ve motivasyon dereceleri gibi başlıklar STK'lar için üzerine düşünmeleri ve yatırım yapmaları gereken çalışma konuları halini aldı.

Çevrimiçi gönüllülük, klasik gönüllülüğün yerini alacak mı? Bir yandan yüz yüze iletişimin, kültürler arası etkileşimin, fiziksel hareketliliğin ve yerinde öğrenmenin önemi hala etkisini koruyorken, diğer taraftan çağın getirdiği şartlar çerçevesinde çevrimiçi gönüllülük her geçen gün daha da güçleniyor. Gönüllülük esnemeye ve güçlenmeye, değişim yaşamaya ve yaygınlaşmaya başlamışken, olumlu toplumsal değişim yaratabilmenin gücünü, mekansız topluluklar oluşturabilmenin çevikliğini toplum faydasına daha çok göreceğimizi umut ediyoruz.

Temel Okuma Önerileri

Dijital Aktivizm, Durmuş Gökhan Turhan, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017 (çevrimiçi erişilebilir)

Sanal Gönüllülük (çevrimiçi erişilebilir)

Dijital Dönüşümün Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi: Türkiye Örneği (çevrimiçi erişilebilir)

Hak Temelli Örgütlerde Online Gönüllülük Rehberi (çevrimiçi erişilebilir)

Online Gönüllülük Yapılabilecek 5 Kurum (çevrimiçi erişilebilir)

Dijital Etik Nedir? (çevrimiçi erişilebilir)

Gençlere Dijital Tavsiyeler (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

Volunteers' perspective on online volunteering - a qualitative approach, Silva ve arkadaşları, International Review on Public and Nonprofit Marketing, 2018

Satisfaction With Informal Volunteering During the COVID-19 Crisis: An Empirical Study Considering a Swiss Online Volunteering Platform, Trautwein ve arkadaşları, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 2020.

Classifying and Relating Different Types of Online and Offline Volunteering, Jennifer Ihm, Voluntas, 2017.

Bridging or Deepening the Digital Divide: Influence of Household Internet Access on Formal and Informal Volunteering, Piatak ve arkadaşları, Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 2018.

Online volunteering as a means to overcome unequal participation? The profiles of online and offline volunteers compared, Ackermann ve Manatschal, New Media & Society, 2018.

Etkinlik Önerileri

e- Gönüllü, podcast, Elif Nazlıgül (çevrimiçi erişilebilir)

Gönüllülük-Kooperatifçilik, podcast, Kadıköy Kooperatifi (çevrimiçi erişilebilir)

Pad Man, Yönetmen: R. Balki, 2018

Kaynakça

- Çiftçi, B. (2021). *Çevrimiçi Eğitim Nedir – İnsanları Uzaktan Etkili Bir Şekilde Nasıl Eğitirsiniz?* kisiselgelisim.com Web Sitesi: <https://www.kisiselgelisim.com/cevrimici-egitim-nedir-insanlari-uzaktan-nasil-egitirsiniz/> adresinden alındı
- Alp, M., & İyiol, D. (2020). Hak Temelli Örgütlerde Online Gönüllülük Rehberi. Akdeniz Gençlik Derneği.
- Arslan, M. L. (2018). Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük: Sorunlar ve çözüm yolları. *İlke Politika Notları*(4), 1-16.
- Erdoğan, E. (2012). *TEGV Gönüllülük Araştırmaları*. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı.
- Güder, N. (2006). STK'lar İçin Gönüllülük ve Gönüllü Yönetimi. STGM.
- Gençlere Dijital Tavsiyeler. (2020). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Sanal Gönüllülük. (2021). stringfixer.com Web Sitesi: https://stringfixer.com/tr/Virtual_volunteering adresinden alındı
- Sorularla Etki Yatırımı (SSS). (2021). etkiyap.org Web Sitesi: <https://etkiyap.org/sorularla-etki-yatirimi-sss/> adresinden alındı
- TÜSEV. (2020). *Covid-19 Salgınının Türkiye’de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi-II Raporu*. TÜSEV.
- Turhan, D. G. (2017). Dijital Aktivizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(26), 26-44.

13. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜKTE SOSYAL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Büşra TURAN TÜYLÜOĞLU¹

¹Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Kırklareli, Türkiye
E-posta: busraturan@klu.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.13

Sosyal etki, gönüllülük faaliyetlerinin muhtemel sonuçlarına ilişkin bir kavrayış geliştirmeyi sağlayan önemli bir kavramdır. Yalnızca gönüllülük faaliyetlerinde değil toplumu veya toplulukları ilgilendiren her türlü plan, proje, program ve politika için kritik bir yaklaşım sağlayan bu kavram, gerçekleştirilen veya gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerin ilgili toplum/topluluklar için “gerçekte” ne anlama geldiğini anlamak için anahtar bir rol üstlenir. Son yıllarda gönüllülük ve sivil toplum alanında öne çıkan sosyal etki değerlendirmesi ise söz konusu faaliyetlerin yarattığı ve yaratabileceği sosyal etkiyi somut bir şekilde ortaya koyabilmenin temel yoludur. Sosyal etki değerlendirmesi toplumu ve/veya toplulukları ilgilendiren her türlü faaliyetin yapılandırılmasını sağlayarak bu faaliyetlerden azami fayda elde edilmesini ve faaliyetlerde ortaya çıkması muhtemel zararların asgariye indirilmesini mümkün kılan bir analiz sürecini ifade eder. Bu bölümde sosyal etki kavramının ve sosyal etki değerlendirmesinin ne olduğu, sosyal etkinin hangi yöntemlerle, nasıl değerlendirilebileceği ve bu değerlendirmenin faydaları ile sınırlılıkları konu edilecek; gönüllülükte sosyal etki değerlendirmesinin rolü ele alınacak; sosyal etki değerlendirmesinde dikkat edilmesi gereken noktalar vurgulanacaktır.

Giriş

Gönüllülük faaliyetleri dünyanın her yerinde bir şekilde topluma, insana veya doğaya katkı sunma isteğini yansıtan, bu anlamda katma değer yaratmaya çalışan faaliyetlerdir. Gönüllü emeğine dayanan bu faaliyetlerde insan kaynağının yanı sıra birtakım finansal kaynaklar kullanılmaktadır. Gönüllü bir çabayla aynı ve nakdi tüm kaynak ve hizmetlerin etkinlik, proje ve faaliyetlerde kullanılması kısa vadede sorunların çözümü ve mevcut durumun iyileştirilmesine aracılık ederken orta ve uzun vadede toplumsal dönüşüme öncülük etmektedir.

Gönüllülük faaliyetlerinin toplumsal, insani veya çevresel bir fayda üretme gayesine dayandığı söylenebilir. Bu açıdan gönüllülük faaliyetleri ve projeleri -toplumsal dönüşüm doğrudan hedeflensin ya da hedeflenmesin- sosyal bir etki meydana getirme potansiyeline sahiptir. Bu etki kimi zaman başlangıçtaki gaye ile paralellik gösterirken kimi zaman beklenmeyen ya da öngörülemeyen şekillerde gerçekleşebilir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin ve projelerin sosyal açıdan daha anlamlı hale gelebilmesi için bu etkinin analiz edilmesi önem taşımaktadır. Bu noktada sosyal etki kavramı ve sosyal etki değerlendirmesi devreye girmektedir.

Sosyal Etki Nedir?

Sosyal etki gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet sonucunda bir toplum veya topluluk üzerinde meydana gelen değişimleri ifade eder. Söz konusu değişimlerin olumlu ya da olumsuz, öngörülmüş ya da öngörülmemiş, amaçlanmış ya da amaçlanmamış olması mümkündür; faaliyet dolayısıyla ilgili gruplar üzerinde meydana gelmiş her türlü değişim sosyal etki kapsamında ele alınır.

Sosyal etki kavramı, toplum yararı gözetilerek gerçekleştirilen faaliyetlerin çıktı odaklı değil sonuç odaklı değerlendirilmesini ve böylelikle gerçekleştirilen faaliyetleri geniş ve daha gerçekçi bir yaklaşımla ele almayı sağlamaktadır. Daha somut bir anlatım için bir örnek üzerinden hareket edelim. Söz gelimi bir kültür projesi gerçekleştirdiğimizi varsayalım. Bu projede hedefimiz sosyokültürel seviyesi düşük bir mahallede bir kültür merkezi inşa etmek, bu kültür merkezinde kamusal kültür mekanları oluşturup çeşitli kültürel etkinlikler düzenlemek; amacımız ise mahalledeki sosyokültürel seviyeyi artırmak olsun. Bu proje kapsamında şu çıktıları erişmiş olabiliriz: Bir adet kültür merkezi içinde çocuk ve yetişkin alanları olan bir adet 2500 kitaplı kütüphane, bir adet tiyatro salonu, bir adet sinema odası, üç adet seminer salonu, toplam on beş bilgisayarlı bir bilişim odası ve bir yıl sonunda düzenlenen toplam 45 tiyatro gösterimi, 80 sinema gösterimi, 160 seminer ve söyleşi. İlk etapta pek

çoğumuz için bu çıktıların etkileyici olduğu söylenebilir. Bu somut çıktılara bakılarak hedefimize ulaştığımız da söylenebilir. Peki ya amacımız? Tüm bu çıktılar, nihayetinde doğrudan amaçladığımız şey miydi yoksa amacımıza hizmet etmesini umduğumuz araçlar mıydı? Amacımızı hatırlayalım: sosyokültürel seviyesi düşük olan mahalledeki sosyokültürel seviyeyi artırmak. Kısaca sosyal bir değişim meydana getirmek. Sayılarla kolayca ifade ettiğimiz çıktıların sonucunda nasıl bir sosyal tabloya eriştiğimizi düşünmek bizi amacımıza gerçekten ulaşmış olup ulaşmadığımız sorusuna götürecektir. Bu sorunun cevabını vermenin çıktıları sıralamak kadar kolay olmadığı ise aşikardır. “Tüm bu çıktılar gerçek bir sosyal etki meydana getirdi mi?” Sosyal fayda umarak gerçekleştirdiğimiz bu faaliyette bize çok daha geniş ve gerçekçi bir yaklaşım kazandıracak olan soru budur. Bu soruya cevap verilebilmesinin yolu ise sosyal etki değerlendirmesinden geçer.

Fotoğraf 1. Sosyal etki değerlendirmesi, gönüllülük faaliyetlerimizin amacına ulaşmış olup ulaşmadığını kontrol etmemizi sağlar.

Sosyal Etki Değerlendirmesi Nedir, Neden Gereklidir?

Sosyal etki değerlendirmesi, planlanan faaliyetlerin (bunlar politikalar, programlar, planlar, projeler olabilir) ve bu faaliyetler tarafından başlatılan herhangi bir sosyal değişim sürecinin

olumlu ve olumsuz, amaçlanan ve amaçlanmayan bütün sosyal sonuçlarını analiz etme, izleme ve yönetme aşamalarını (Vancly, 2003) ifade eder. Gönüllülük oluşumları, sivil toplum kuruluşları, sosyal girişimler ve sosyal girişimciler, sosyal sorumluluk çalışmalarıyla ilgilenen özel şirketler ve fon kuruluşları sosyal etki değerlendirmesiyle ilgili yapılardır. Bu yapılar sosyal etki değerlendirmeleri sayesinde sosyal fayda amacıyla gerçekleştirilen faaliyetleri daha kapsamlı bir bakışla inceleme imkânı bulmakta ve kaynak sarf ettikleri işlerin misyonlarıyla uyumunu kontrol edebilmektedir. Sosyal etki değerlendirmeleri sonucunda ortaya koyulan kanıtlar ve raporlar, kaynak sağlayan yapılar ile gerek bireysel bağışçılar gerekse kaynak sağlayıcı kuruluşlar arasındaki ilişkinin daha güvenilir bir zeminde gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla sosyal etki değerlendirmesi gönüllülük oluşumlarının hem misyon-faaliyet uyumuna hem de finansal sürdürülebilirliğine hizmet etmektedir.

2015 yılında Uluslararası Etki Değerlendirmesi Birliği (*International Association for Impact Assessment, IAI*) tarafından “Sosyal Etki Değerlendirmesi: Projelerin Sosyal Etkilerini Değerlendirmek ve Yönetmek İçin İlkeler” başlığı ile yayımlanan kılavuz sosyal etki değerlendirmesini oldukça geniş bir kapsamda ele almıştır. Buna göre havaalanlarından rüzgar santrallerine, barajlardan tarımsal ormancılığa her türlü proje, planlanma aşamasından inşa edilmesine kadar birçok sosyal etkiye neden olur. Projeler insanlar için fırsat ve faydalar kadar zararlı etkiler de doğurabilir. Projelerin içinde geliştirildikleri her bir topluluk için farklı bir maliyet ve fayda dağılımı vardır. Dolayısıyla projeden elde edilecek faydanın en üst düzeye çıkarılması ve olumsuz etkilerin önlenmesi veya en aza indirilmesi için iyi bir yönetim gereklidir. Bu noktada devreye giren sosyal etki değerlendirmesi, faydaların elde edilmesini ve zararlardan kaçınılmasını sağlamaya büyük ölçüde yardımcı olabilecek bir süreçtir (International Association for Impact Assessment, 2015). Görüldüğü gibi sosyal etki değerlendirmesi yalnızca gönüllülük alanında ya da sivil toplum faaliyetleri ve sosyal sorumluluk projelerinde kullanılan bir süreç değildir. Büyük kamu ve özel sektör projeleri de toplumsal alanda önemli değişimlere neden olabilmeleri nedeniyle sosyal etki değerlendirmesinin kullanıldığı çalışma alanlarıdır. Ancak bu bölümde, gönüllülük faaliyetlerinde sosyal etki değerlendirmesi odağa alınmaktadır.

Sosyal etki değerlendirmesi, faaliyetlerin etkilerinin belirlenmesinin yanı sıra yönetilmesini de içerir. Sosyal etki değerlendirmesi faaliyetlerin faydalarını artırmak ve daha geniş topluluklara yayılmasını sağlamak, ayrıca olumsuz etkilerini tahmin etmek ve azaltmak için yapılır (Wilson, 2017). Ayrıca sosyal etki değerlendirmesi fon kuruluşlarından ve bağışçılardan destek almak ya da alınan desteğin devamlılığını sağlamak için de önemlidir. Zira sosyal etki değerlendirmesi sonucunda yayımlanacak raporlar faaliyetleri yürütenlerin

şeffaflığını artıracak, hesap verebilirlik sağlanacaktır. Söz gelimi Avrupa Birliği bünyesinde oluşturulmuş bir komisyon AB genelinde standartlaştırılmış bir sosyal etki ölçümü için çalışmalar yürütmüş ve 2014 yılında kapsamlı bir rapor yayımlayarak geniş çevrelerce kullanılabilecek bir analiz çerçevesi geliştirmiştir. Komisyon, çalışmalarının, sosyal kaynak yöneticilerinin bir organizasyona kaynak sağlayıp sağlamayacağına karar verirken ve kaynak sağladıkları organizasyonların çalışmalarını izleyip raporlarken bir standarda uyarak yatırımcılara ve kamuoyuna hesap verebilme ihtiyacına dayandığını belirtmiştir (European Commission, 2014). Dolayısıyla şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri için sosyal etki değerlendirmesinin tüm dünyada kritik bir rol üstlendiği söylenebilir.

“

Sosyal Etki Değerlendirmesi İçin Beş Temel Kavram

Etki ölçümü sosyal sektör genelinde yaygın olarak kullanılan bir terminolojiye sahiptir. Bu terminolojide beş anahtar terim mevcuttur. Bunlar kısaca aşağıdaki gibi tanımlanabilir (European Commission, 2014; KUSIF, 2020).

- Girdi: Faaliyetlerde kullanılan kaynakların tümü. Bunlar finansal kaynaklar, insan kaynakları, materyaller, hizmetler ve hatta öneriler vb. olabilir.
- Faaliyet: Girdilerle yapılan her türlü eylem, etkinlik, görev ve müdahaleler.
- Çıktı: Faaliyetler sonucunda ortaya çıkan ürün, hizmet ve tesisler.
- Sonuç: Yararlanıcıların ve diğerlerinin hayatlarında ortaya çıkan değişiklikler.
- Etki: Bu değişikliğin müdahaleden ne ölçüde kaynaklandığı.

”

Sosyal etki değerlendirmesini önemli kılan bir diğer husus ise faaliyet çalışanlarının motivasyonunun sürdürülebilmesini sağlamasıdır. Toplumsal bir fayda üretmek amacıyla ücretli ya da gönüllü emek sunan herkes için çalışmalarının karşılığını somut göstergeler üzerinden görmek temel bir motivasyon kaynağıdır. Bu durum mevcut gönüllü ve ücretli çalışanların faaliyetteki devamlılığını sağlamakla beraber yeni gönüllülere ve çalışanlara ulaşmayı da kolaylaştırmaktadır.

Sosyal fayda hedefleyen faaliyetlerde sosyal etki değerlendirmesinin gerekli olup olmadığı tartışılmaya devam etse de bu değerlendirmenin sosyal etkiyi ortaya koyma, olumlu sosyal değişime katkı sağlama, yapılacak faaliyetleri iyileştirme gibi reddedilemez yararları bulunmaktadır. Sosyal etki değerlendirmesinin faydaları özetle şöyle sıralanabilir (TÜSEV, 2013):

- Maddi-manevi emek harcanan faaliyetlerin hedefine ulaşip ulaşmadığı ve bu faaliyetlerle arzu edilen etkinin meydana gelip gelmediği ortaya koyulabilir.

- Kanıtlanan sosyal etki paydaşların desteğinin alınmasını, mevcut desteklerin artmasını ve yeni iş birliklerinin geliştirilmesini sağlar.
- Faaliyetlerin soyut çıktıları somut göstergeler şeklinde sunulabilir ve böylelikle özellikle kaynak sağlayıcıların desteği artırılabilir. Üçüncü sektördeki rekabetin arttığı düşünülürse sosyal etki değerlendirmeleri faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için yeterli kaynağın bulunmasında önemli bir rol oynar.
- Planlanmamış, amaçlanmamış ya da öngörülmemiş sonuçlar tespit edilebilir. Böylelikle faaliyetlerde çeşitli düzenlemeler yapılarak istenmeyen sonuçların engellenmesi sağlanabilir.
- Girdi-çıktı, fayda-zarar analizleri yapılarak kaynakların azami verimle kullanılması ve faaliyetlerin sürdürülebilirliği sağlanır.
- Faaliyetlerin, hedeflenen sosyal faydanın/değişimin gerçekleşmesindeki payı tespit edilerek gerekli iyileştirmeler yapılabilir. Faaliyetlerin hedeflenen faydaya/değişime ulaştırma gücünün istenenden az olması durumunda bu tespit edilerek kaynak israfının önüne geçecek tedbirler alınabilir.
- Ortaya koyulan sosyal etki somut olarak tespit edildiğinde faaliyetlerde görev alan insan kaynağının motivasyonu artar.
- Faaliyetlerin hedef-sonuç tablosunun ortaya koyulması organizasyonların şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi temel ilkeleri sağlayıp sağlamadığını netleştirir ve böylelikle güven temelli bir sosyal zemin inşa edilebilir. Aynı zamanda organizasyonlar tesis ettikleri güven sayesinde daha fazla insana ulaşma fırsatı yakalayarak sosyal etkileşimi artırabilir.

Sosyal Etki Değerlendirmesinin Sınırlılıkları ve Zorlukları

Sosyal etki değerlendirmeleriyle ilgili çeşitli sınırlılıklar ve zorluklar söz konusudur. Bunların başında sosyal etkinin muğlak doğası ve ölçülebilirliği ile ilgili kısıtlılıklar gelmektedir. Sosyal etki herkes tarafından kabul edilen bir tanıma sahip değildir. Sosyal etki kavramı ile kast edilenin çoğu zaman net olmaması ve faaliyetlerin amaçlarının da soyut olabilmesi sebebiyle neyin analiz edileceği, ölçüleceği ve değerlendirileceği de muğlaklaşabilmektedir. Bu nedenle sosyal etki değerlendirmesi yaparken paydaşların ortak bir dil geliştirmesi, kavramlara benzer anlamlar yüklemesi ve amaçlanan etkinin saptanması ya da göstergelerin belirlenmesi gibi erken aşamalarda fikir birliğine varması önemlidir.

Sosyal etki değerlendirmesinde sosyal etkinin ölçülebilirliği bir diğer temel sınırlılıktır. Sosyal alanda gerçekleştirilen tüm faaliyetlerin kesin olarak birtakım sosyal etkiler üreteceğini

varsayıyorsak da her zaman “ölçülebilir” bir sosyal etki oluşturacağını söylemek kolay değildir. Zira toplumsal olanın her zaman somut göstergelerle izlenebilmesi mümkün değildir. Özellikle uzun vadeli değişimlerin sosyal etki değerlendirme süreçlerine dahil edilebilmesi oldukça güçtür ve gönüllülük alanındaki faaliyetlerin çoğunlukla orta ve uzun vadede bir sosyal etki meydana getirdiği unutulmamalıdır. Bu nedenle değerlendirme sırasında kullanılacak göstergelerin doğru belirlenmesi ve uygun yöntemlerin kullanılması çok önemlidir. Muhtemel sosyal etkilerin gözlemlenebilir göstergelere dönüştürülmesi ve faaliyetin doğasına uygun değerlendirme yönteminin belirlenmesi, sosyal etkilerin ölçülebilirliği ile ilgili sınırlılıkları asgari düzeye indirecektir. Sosyal etki değerlendirmesi sırasında muhtemel tüm değişimlerin ölçülemeyecek olması sosyal etki değerlendirmelerini geçersiz kılmaz. Önemli olan bu sınırlılığın farkında olunması ve sosyal etki değerlendirmesinin kapsamının doğru tespit edilmesidir. Bu aşamada her şeyi değil, stratejik olanı ölçmek önem kazanmaktadır.

Fotoğraf 2. Gönüllülük faaliyetlerinin kısa vadeli etkilerini tespit etmek görece kolayken orta ve uzun vadeli etkileri tespit etmek için çok daha kapsamlı çalışmalar yürütmek gerekir.

Sosyal etki değerlendirmesi için bir diğer zorluk, toplumun ya da toplulukların daima ekonomi, politika gibi makro değişkenlerin etkisi altında olması ve faaliyetlerin hiçbir zaman bir laboratuvar ortamı gibi yalın bir ortamda gerçekleştirilmemesidir. Her türlü toplumsal faaliyet birtakım dış faktörlerin etkisi altındadır ve doğru ve kapsamlı bir değerlendirme için bu dış faktörlerin etkilerinin de ayrıca göz önünde bulundurulması gerekir.

Sosyal etki değerlendirmesi belli bir bütçe ve insan kaynağı gerektiren bir süreçtir. Dolayısıyla bu kaynaklar temin edilmediği takdirde gerçekleştirilmesi de mümkün olmayacaktır.

Bu durum sosyal etki değerlendirmesi ile ilgili bir diğer zorluktur. Organizasyonlar kaynak yönetimi yaparken sosyal etki değerlendirmesine öncelikli bir konum vermeyi çoğu zaman tercih etmemektedir. Sosyal etki değerlendirmesinin sağlayacağı fayda henüz yeterince anlaşılmış değildir. Bu nedenle organizasyonlar sahip oldukları görece kısıtlı bütçeyi ve insan kaynağını doğrudan faaliyetlerde kullanmayı tercih etmektedir. Bu durum sosyal etki değerlendirmesine dair alan çalışmaları yapılmasının, uzmanlık becerisi geliştirilmesinin ve bunları takiben bir terminoloji oluşmasının önünde de engel teşkil etmektedir. Oysa sosyal etki değerlendirmesi doğru bir biçimde uygulandığında organizasyonların sahip oldukları bütçeden ve insan kaynağından azami verim almalarının önü açılacaktır.

Bir performans göstergesi olarak sosyal etki değerlendirmesi, gönüllülük faaliyetlerinin mekanik bir işleyişe dönüşmesi ve gönüllülük alanının bir işletme mantığına teslim edilmesi riskini de barındırmaktadır. Daha önceden bahsedildiği üzere sosyal etki değerlendirmesinin en temel faydalarından biri kaynak sağlayan kuruluşlardan kaynak almayı kolaylaştırmasıdır. Bu avantaj sosyal etki değerlendirmesinin bir araç olmaktan çıkıp amaca dönüşmesine yol açabilir. Böyle bir durumda gönüllülük organizasyonları temel bir toplumsal misyon geliştirmek yerine en iyi fonu almasını sağlayacak göstergelere odaklanıp ölçülemeyen fakat toplum için hayati olan hedefleri arka plana atabilir. Bu nedenle sosyal etki değerlendirmesinin kapsamını tekrar tekrar hatırlamakta fayda vardır. Sosyal etki değerlendirmesi gönüllülük faaliyetlerinde nihai amaç değil, gönüllülük faaliyetlerinden alınan verimi tüm paydaşlar ve kamuoyu için görünür kılmamanın bir aracıdır.

Sosyal Etki Değerlendirme Yöntemleri

Sosyal etki değerlendirmesi için kullanılan çok sayıda farklı yöntemden söz edilebilir. 1990'lı yıllarda geliştirilmeye başlanan sosyal etki ölçüm yöntemleri ölçüm amacına, faaliyetin doğasına, ölçümü yapan/yaptıran organizasyonun niteliğine (özel sektör, kamu kurumu, kâr amacı gütmeyen kuruluş vb.) göre farklılaşabilmektedir. Esasen tüm etki alanlarını kapsayabilecek ve bütün organizasyon türleri için kullanılabilecek bir yöntem yoktur. Ancak yine de yöntemler arasındaki farklılıkların çok katı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Söz gelimi belli bir organizasyon türü için geliştirilmiş bir yöntem çeşitli uyarlamalarla birlikte bir başka organizasyon türü için de kullanışlı hale getirilebilmektedir (Erkan, 2019, s. 24-25).

Sosyal etki değerlendirme yöntemlerinin hangi açılardan farklılaştığını biraz daha detaylandıralım. Bu yöntemler (1) amaç, (2) zaman çerçevesi, (3) yönelim, (4) süre, (5) derinlik, (6) yaklaşım yönünden farklı karakteristik yapılar sergileyebilirler (bkz. Tablo 1). Buna göre

sosyal etki değerlendirme yöntemleri (1) tarama, gözlem, raporlama ve değerlendirme amacıyla gerçekleştirilebilir; (2) geleceğe (*prospective*), geçmişe (*retrospective*) veya devam eden (*ongoing*) faaliyetlere odaklanabilir; (3) girdilere veya çıktılara yönelebilir; (4) kısa vadeli veya uzun vadeli olabilir; (5) bireysel, kurumsal veya toplumsal bir perspektife sahip olabilir; (6) süreci ve etkiyi analiz edebilir veya parasallaştırma¹ yapılabilir (Maas, 2009, s. 54).

Tablo 1. Sosyal etki değerlendirme yöntemleri için farklı kategoriler (Maas, 2009, s. 54)

Yöntem özelliği	Kategoriler
Amaç	Tarama Gözlem Raporlama Değerlendirme
Zaman çerçevesi	Geleceğe dönük Devam eden Geçmişe dönük
Yönelim	Girdi odaklı Çıktı odaklı
Süre	Kısa vadeli Uzun vadeli
Derinlik	Bireysel Kurumsal Toplumsal
Yaklaşım	Süreç yöntemleri Etki yöntemleri Parasallaştırma yöntemleri

Tablo 1’de görüldüğü gibi sosyal etki değerlendirme yöntemleri farklı özellikler açısından çok çeşitli kategorilerde ölçüm yapmaya imkan sunmaktadır. Bu yöntemlerin ayrı ayrı incelenmesi bu bölümün kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle bu bölümde sosyal etki değerlendirmesinin nasıl yapılabileceği genel bir izlek ile ele alınmakta, tüm yöntemleri tek tek ele almak yerine genel bir taslak olarak tüm sosyal etki değerlendirme süreçlerinde kullanılabilecek temel aşamalar anlatılmaktadır.

Sosyal Etki Değerlendirmesi Süreçleri

Sosyal etki değerlendirmesi çeşitli aşamaları olan ve sistematik bir şekilde uygulanması gereken bir süreçtir. Bu süreçte sosyal etkiyi ölçmenin yanı sıra bu etkiyi yönetme ve en yüksek seviyeye çıkarma da hedefler arasında olmalıdır. Bu bölümde sosyal etki değerlendirmesinin nasıl yapılması gerektiği ana hatlarıyla ele alınmakta ve temel uygulama adımları gösterilmektedir.

1 Parasallaştırma analizlerinde sosyal ve çevresel göstergeler nicelleştirilir ve geleneksel finansal verilerle karşılaştırılabilir olacak şekilde parasal bir değere dönüştürülür (Maas K. , 2008).

Amaçlanan Etkinin Saptanması ve Değişim Teorisinin Oluşturulması

Sosyal etki değerlendirmesinin ilk ve belki en temel adımı faaliyette ya da projede tam olarak neyin amaçlandığının ortaya koyulmasıdır. Bunun için öncelikli olarak bir misyon belirlenmeli ve bu misyona dayanarak bir değişim teorisi oluşturulmalıdır.

Misyon neyi, neden ve nasıl yaptığının/yapacağını somut ifadesidir. İnsanları harekete geçirebilecek ve ilham verici olması gereken misyon aşağıdaki sorulara cevap verebilmelidir (Müftügil Yalçın & Güner, 2015):

- İrdelenen temel problem nedir?
- Problemin boyutu, sebepleri ve sonuçları nelerdir?
- Devlet ve bu konuyla ilgilenen diğer kuruluşlar bu problemle ilgili neler yapmaktadır?
- Gelecekte bu problemle ilgili yaşanabilecek önemli gelişmeler ve değişiklikler nelerdir?
- Problemin hangi kısmına, neden odaklanıyoruz?
- Hangi kapsamda ve ölçekte ne gibi çalışmalar yapıyoruz?
- Devletle ve bu konuyla ilgilenen diğer kuruluşlarla ilişkimiz nedir? Bunlarla nasıl bir işbirliği ve bunlara karşı nasıl bir duruş geliştiriyoruz?
- Kimlere ve/veya nerelere ulaşmayı hedefliyoruz?
- Hedef kitlemizin ne gibi ihtiyaçları vardır?
- Hedef kitleye sağlamak istediğimiz fayda ve değişimler nelerdir?

Söz konusu sorulara cevap veren bir misyon belirlendikten sonra değişim teorisinin oluşturulması gerekir. “Hangi sonuçların/değişimlerin ölçüleceğini seçmeyi kolaylaştıran bir haritalandırma yöntemi” olarak değişim teorisi hem faaliyetlerin şeffaflığı hem de her türlü planlama süreci için bir ön şarttır. Değişim teorisinin oluşturulmasıyla birlikte üzerinde çalışılan problemin doğası, boyutu ve detayları ortaya koyulmuş olacaktır. Böylelikle sosyal etki değerlendirmesi sırasında toplanması gereken kanıtlar ile onları toplamak ve analiz etmek için gereken araçlar ortaya çıkacaktır (Müftügil Yalçın, Emiroğlu, & Güner, 2016, s. 23).

Değişim teorisi oluşturulurken ölçmenin nasıl yapılacağı değil, faaliyetle kim için neyin hedeflendiği odağa alınmalıdır. Bu noktada en önemli unsurlar ara sonuçlar, sonuçlar ve nihai amaçtır. Bir değişim teorisi mutlaka bu üç unsuru içermelidir. Değişim teorisi oluşturmanın beş temel adımı aşağıda sıralanmıştır (Müftügil Yalçın & Güner, 2015, s. 62-65).

(1) Gerçekçi ve kesin nihai amaç belirlenir.

(2) Nihai amaçtan ara sonuçlara, geriye doğru haritalandırma yapılır. Bunun için “Bu amaca ulaşmak için hangi değişimler gerekli?” sorusu sorulmalıdır.

(3) Neden-sonuç ilişkileri ve sıralamaları düşünülerek sonuçlar/değişimler arasında bağlantılar kurulur.

(4) Hangi faaliyetlerin hangi sonuçları/değişimleri meydana getirdiği belirlenir.

(5) Yapılmak istenen faaliyetin işe yaraması için gerekli olan bütün unsurlar belirlenir.

Göstergelerin Belirlenmesi

Sosyal etki değerlendirmesinde göstergelerin belirlenmesi en stratejik aşamalardan biridir. Değerlendirmenin nasıl yapılacağı teknik, neyin değerlendirilmesi gerektiğine karar vermek ise stratejik bir meseledir (Ongan, 2019). Değişim teorisi oluşturulduktan sonra öncelikle hangi değişimlerin daha sonra ise bu değişimlerin yarattığı etkilerden hangilerini değerlendirmenin anlamlı olduğuna karar verilerek bunların öncelik sırasına koyulması ve bu değişimlerin hangi göstergelerle ölçüleceğinin belirlenmesi gerekir (Müftügil Yalçın & Güner, 2015, s. 72).

Uygulama/İzleme

Bu aşamada, yapılan faaliyetlerin çıktıları ve sonuçlarıyla ilgili veri toplanır. Bunun için öncelikle verilerin nasıl toplanacağı belirlenmelidir; “Var olan verilerden mi yararlanılacak, yeni veri mi üretilecek?” sorusunun cevabı verilmelidir. Ardından verilerin toplanacağı kişi ve/veya kurumlar, toplanacak verinin türü (nicel/nitel), veri toplama süresi ve sıklığı belirlenmelidir. Arşiv ve literatür taramaları, anket uygulaması, derinlemesine mülakatlar, odak grup toplantıları, istatistik toplama ve gözlem önemli veri toplama teknikleridir.

Yorumlama/Raporlama

Daha ziyade bir yorumlama süreci olan bu aşamada izleme sürecinde toplanan veriler değerlendirilir, gerçekleşen sosyal etki tespit edilerek rapor hazırlanır ve sonuçlar paydaşlar ve kamuoyuyla paylaşılır.

Yorumlama aşamasında önemli olan faaliyetlerde elde edilen sonuçlarla değişim teorisi arasında uyum olup olmadığının tespit edilmesidir. Değişim teorisi nihai amaçtan geriye doğru oluşturulurken yorumlama aşamasında yön, faaliyetlerden nihai amaca doğru olmalıdır. Böylelikle izlenen rotanın kontrol edilmesi de mümkün olacaktır. Bu aşamada değişim teorisi oluşturma sürecinde öngörülemeyen ya da amaçlanmayan etkilerin saptanabilmesi için azami dikkat sergilemek önemlidir. Faaliyetin etkisini tarafsız bir şekilde değerlendirebilmek için

ayrıca aşağıdaki soruların sorulması da bir gerekliliktir (Müftügil Yalçın & Güner, 2015, s. 88-89).

- Hedef kitle aynı ya da benzer bir faaliyete başka bir kaynak aracılığıyla da erişebiliyor muydu?
- Aynı dönemde devlet, başka bir organizasyon ya da bir ticari kuruluş aynı probleme yönelik bir çalışma gerçekleştirdi mi?
- Hedef kitle herhangi bir müdahale olmadan da benzer bir değişim yaşayabilir miydi?

Misyonun ve değişim teorisinin doğru bir şekilde oluşturulduğu, doğru göstergeler belirlenerek uygun verilerin toplandığı bir sosyal etki değerlendirme sürecinde yorumlama büyük ölçüde uzmanlık, deneyim ve dikkate bağlı olarak sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilecektir. Sağlıklı bir yorumlamanın somut göstergelerle raporlanması da yine benzer bir özeni gerektirir. Faaliyetlerin amaçlanan değişimi oluşturup oluşturmadığı, istenen etkilerin yanı sıra ne gibi istenmeyen etkilerin oluştuğu, sarf edilen bütçe ve insan kaynağına karşın ortaya çıkan fayda-zarar dengesi bir sosyal etki değerlendirme raporunda yer alması gereken temel başlıklardır.

İyileştirme

İyi bir sosyal etki değerlendirme süreci yorumlama/raporlama aşamasıyla son bulmamalıdır. Aksine sürecin iyileştirme aşamasıyla devam etmesi, mümkünse ve faaliyetin doğası buna uygunsa periyodik olarak tekrarlanması, değişimin boylamsal olarak değerlendirilmesi ve faaliyetin verimini artıracak adımların atılması gerekir. Bunun için faaliyet yürütücüler raporda ortaya konulan değerlendirmelerden hareketle misyon ve organizasyonun sürdürülebilirliği dikkate alarak faaliyetin devamını en iyi şekilde tesis edecek öğrenme ve gelişme süreçleri tasarlamalıdır.

Periyodik Değerlendirme Planlaması

Sosyal etki değerlendirme süreci, faaliyetin doğası buna uygunsa ve gerekli insan kaynağı ile bütçeye erişilebiliyorsa uygun aralıklarla tekrarlanmalıdır. Böylelikle faaliyetin her adımda daha da iyileştirilmesi ve potansiyel faydaların azami, potansiyel zararların asgari düzeye çekilmesi mümkün olabilecektir. Bunun için yapılması gereken faaliyetin doğasına ve kaynak büyüklüğüne göre en uygun değerlendirme takviminin ortaya koyulması, ayrıca buna uygun bir çalışma düzeni oluşturulmasıdır. Böylelikle döngüsel bir değerlendirme süreci uygulanabilecektir.

“

Bir Sosyal Etki Değerlendirme Raporunun Sonuç Bölümünden Kısa Bir Alıntı

Misyonu “gençleri güçlü, dirençli ve meraklı kılmak ve hayatın zorluklarına hazır hale getirmek için sınırları aşmaya teşvik etmek” olan bir kuruluş 2009, 2011, 2014 ve 2017 yıllarında sosyal etki raporları yayımlamıştır. 2017 tarihli sosyal etki raporunun, rapor boyunca paylaşılan somut göstergelere dayalı sonuç bölümü özetle şöyledir (The Outward Bound Trust, 2017):

“2014 yılında bir önceki raporumuzu yayımladığımızdan beri etkimizi ölçmek için kapasitemizi geliştirmeye önemli ölçüde yatırım yaptık. İlk Değişim Teorimizi geliştirerek kurslarımızın gençler için nasıl olumlu sonuçlara yol açtığı konusunda daha fazla argümana ulaştık. Daha titiz bir değerlendirme metodolojisi ve daha kapsamlı veri toplama ile gençlerin hem kurslarımız süresince hem de kurslar bittikten çok sonra tutumlarında, becerilerinde ve davranışlarında meydana gelen gerçek değişiklikler için daha güçlü kanıtlara ulaştık. Buna göre gençlere okul dönemlerinde verdiğimiz kursların, zihinsel sağlığı ve refahı iyileştiren beceri ve nitelikleri geliştirdiği ve istihdama daha başarılı ve sürdürülebilir bir geçiş sağladığı gösterilmiştir.... Geleceğe baktığımızda daha yapacak çok işimiz var. Kalıcı etki araştırmamız, bir kurs sırasında kazanılan faydaların gelecekte de sürdürüleceğine dair güçlü kanıtlar bulmaya başladı ancak bu bulgular uzun süreli programlarımızı kapsamaktadır, 5 günlük kısa kurslarımızın benzer etkiyi sağlayıp sağlamadığını öğrenmemiz gerekiyor. Gençlerin çeşitli ve genellikle karmaşık ihtiyaçları olan çok boyutlu bir grup olduğunu kabul edersek etkimizin herkes için aynı olmadığı söylenebilir ve bu farklılıkları daha fazla araştırmamız gerekiyor. Ancak gençler için en önemli olan kısma, örneğin eğitimleriyle olan ilişkilerinin kalitesine, zorlanma deneyimine ve kurslardan sonra öğretmenlerinden aldıkları destek gibi konulara biraz ışık tutmaya başladığımızda, kurslarımızı herkes için olumlu ve kalıcı etki yaratacak şekilde tasarlama konusunda daha güçlü bir konumdayız.”

”

Sosyal etki değerlendirmesindeki bu temel aşamaların birbirinden katı çizgilerle ayrıldığı düşünülmemelidir. Birbirini takip eden bu aşamalar aynı zamanda gerekli durumlarda iç içe geçerek birbirini besleyebilmelidir.

Sosyal Etki Değerlendirmesi İçin Genel İlkeler

Tüm sosyal etki değerlendirmeleri sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı genel ilkeler söz konusudur. Bunlar aşağıdaki gibi (The Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment, 1994) sıralanabilir.

(1) Potansiyel olarak etkilenebilecek tüm gruplar, topluluklar ve bireyler belirlenmeli ve değerlendirme sürecine dahil edilmelidir. Değerlendirme sürecinde değerlendiriciler ve etkilenen tüm gruplar arasında çift yönlü bir iletişim süreci yürütülmelidir.

(2) Değerlendirme sürecinde tarafsız bir tutum izlenerek kazananlar-kaybedenler ve kazanılanlar-kaybedilenler açıkça belirlenmelidir. Yaşlılar, hastalar ve engelliler, çocuklar, azınlıklar, yoksullar, siyasi veya ekonomik gücü düşük gruplar gibi sesleri genellikle duyulmayan veya çıkarları güçlü bir şekilde temsil edilmeyen toplumsal kesimlerin varlığı

konusunda dikkatli olunmalı, bunların kırılabilirlikleri vurgulanmalıdır. Yalnız bütün grupları kapsayan genel bir değerlendirme yapmakla yetinilmemeli, süreçlerden farklı şekillerde etkilenen gruplar özelinde tespitler de yapılmalıdır. Faaliyetlerin fayda-zarar dengesi en nihayetinde dengeli veya fayda lehine olacak şekilde sonuçlanabilir, fakat olumsuz etkilerin bu genel tablo içinde kaybolmamasına dikkat edilmeli ve bunları belirleme konusunda özel bir hassasiyet sergilenmelidir.

(3) Değerlendirme kriterinin ölçme kolaylığı olmaması gerekir. Gerçekten önemli olan konular ve toplumsal endişeler odağa alınmalı, etkilenen gruplar tarafından tespit edilen etkiler mutlaka değerlendirmeye dahil edilmelidir. Pek çok proje için geçerli olan zaman ve kaynak kısıtlılığı sosyal etki değerlendirmeleri için de geçerlidir. Bu nedenle “Eğer tüm sosyal evreni kapsamıyorsak neye odaklanmalıyız?” sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı şüphesiz en önemli etkilere odaklanılması gerektiği yönünde olacaktır. Söz konusu etkiler arasında bir öncelik sırası da belirlenmelidir. Bütün gruplar gözetilerek odaklanılacak önemli etkiler hızlı değerlendirme veya araştırma teknikleri kullanılarak erkenden tespit edilmelidir. Toplum tarafından önemli olarak tanımlanan etkilere yüksek öncelik verilmelidir. Potansiyel olarak etkilenmiş grupları belirlemek için bir anket uygulanması, çeşitli kilit bilgi kaynaklarından ve katılımcı gözlemden yararlanılması bunların daha erken tespit edilmesinin önünü açacaktır. Ayrıca sosyal etki değerlendiricileri literatür incelemeleri ve mesleki deneyimleri ile konuları öncelik sırasına koymada ve genellikle toplum ya da kurumlar tarafından göz ardı edilen konuları tespit etmede aktif bir rol üstlenmelidir.

(4) Sosyal etki değerlendirmesinin nasıl yürütüleceği, hangi yöntemin ve varsayımların kullanılacağı belirlenmeli; değerlendirmenin önemi açıkça ortaya koyulmalıdır. Mümkünse bunlar değerlendirme sonuçlarının açıklanmasından önce karar vericilere ve halka duyurulmalıdır.

(5) Sosyal etki değerlendirmesinde elde edilen bulgular, olumsuz etkileri azaltmak ve olumlu etkileri artırmak için proje tasarımına geri bildirimde bulunmaya imkan vermelidir. Bu nedenle etki değerlendirmesi proje tasarımı, değerlendirme, yeniden tasarım ve yeniden değerlendirme döngülerini içeren dinamik bir süreç olarak tasarlanmalıdır.

(6) Değerlendirme süreçlerinde sosyal bilim yöntemlerini kullanabilen kalifiye, yetkin ve deneyimli sosyal bilimciler yer almalıdır. Kalifiye bir sosyal bilimci, tüm önemli etkileri tanımlayabilme ve ardından uygun ölçüm prosedürlerini seçebilme yetkinliğine sahiptir. Disiplinlerarası bir değerlendirme ekibinde bir sosyal bilimcinin olması, önemli bir sosyal etkinin fark edilmeme riskini azaltacaktır. Ek olarak, değerlendirme ekibi paydaş kurumların

“

Sosyal Etki Değerlendirmesine Dahil Edilecek Üç Temel Değer

Sonuçlara dayalı etki değerlendirilirken, dikkate alınması gereken üç temel değer vardır (European Commission, 2014; KUSIF, 2020):

- Ölü ağırlık (Deadweight): “Gerçekleştirilen faaliyetin yapılmaması durumunda ortaya çıkacak olan değişiklikler nelerdir?” sorusuna verilecek cevaplar.
- Alternatif atıf (Alternative attribution): Başkalarının katkısı ve etkinliği ile elde edilen etkinin çıkarılması.
- Azalma (Drop-off): Faaliyetin etkisinde zaman içinde gerçekleşen aşınma

”

kültürel ve prosedürel bağlamının yanı sıra faaliyette yer alan teknik ve biyolojik unsurlar hakkında da donanımlı olmalıdır.

(7) Değerlendirme sürecinde belirlenen önemli sosyal etki değişkenleri izlenmeli ve olumsuz etkileri azaltacak programlar geliştirilmeli, bu programlar da ayrıca izlenmelidir. Mümkünse izleme süreci ve azaltma programları aynı ekibin sorumluluğunda olmalıdır. Bu iki basamak da ilgili faaliyet boyunca döngüsel ve yinelemeli olarak uygulanmalıdır. Faaliyetin doğasına ve süresine bağlı olarak, izleme ve azaltma için uzun vadeli bir plan ortaya koymak genellikle güçtür. Organizasyonların çoğu bu basamakları uzun bir süre devam ettirecek kaynaklara sahip değildir. Bunu aşmak için izleme ve azaltma sorumluluklarının bir kısmını üstlenmeleri için yerel topluluklara kaynaklar sağlanabilir.

(8) Sosyal etki değerlendirmelerinde (a) yayımlanmış bilimsel literatür, (b) ikincil veriler ve (c) etkilenen alandan birincil veriler olmak üzere üç temel veri kaynağından yararlanmak gerekmektedir. Bu üç veri kaynağı arasındaki denge faaliyetin doğasına göre değişebilir.

(a) *Yayımlanmış bilimsel literatür*: Bunlar dergi makaleleri, kitaplar ve benzer projelerden elde edilen raporlar olabilir. Literatürün taranması ilgili faaliyete hangi sosyal etkilerin eşlik etmesinin muhtemel olduğunu belirlemede faydalı olacaktır. Literatürde çelişen bulgularla karşılaşıldığında dikkatli bir tartışma yürütülmeli, sosyal etki değerlendirmesi sonucunda yayımlanmış literatürle çelişen bir sonuca ulaşıldığında dikkatli olunmalı; bu gibi durumlarda farklılıkların nedenleri açıkça ele alınmalı; etkilenen topluluğun kültürel bağlamını anlamak için kırsal, etnik ve ırksal olarak çeşitlenen topluluklara ilişkin antropolojik ve sosyolojik verilerden yararlanılmalıdır.

(b) *İkincil veriler*: Bunlar istatistikler, coğrafi veriler, ilgili kurumların yayınları, devlet kurumlarınca toplanan rutin ya da olağan dışı veriler, yerel gazeteler, şikayet dilekçeleri olabilir. Bu ikincil kaynaklar, verilerin doğrulanması ve verilerdeki yanlışlık riskine karşı kilit bilgi veren kişilerle yapılan görüşmelerle birlikte kullanılabilir.

(c) *Etkilenen alandan birincil veriler:* Bunlar anketler, mülakatlar ve gözlem aracılığıyla toplanan birincil veri kaynaklarıdır. Bir sosyal etki değerlendirmesinde daha önce raporlananlardan farklı bir sonuca ulaşılsa, bu sonuçların güvenilirliklerinin temin edilmesi için etkilenen alandan toplanmış birincil verilere dayanıyor olmaları önemlidir. Bir topluluğun üyeleri genellikle hem yerel sosyoekonomik koşullar hem de geniş kapsamlı olası etkiler hakkında önemli uzmanlık biçimlerine sahiptir. Kendine özgü tarihi ve yapısı nedeniyle, her topluluk bir faaliyete diğer topluluklardan farklı tepkiler verebilir. Bu nedenle etkilenen alandan toplanacak birincil veriler sosyal etki değerlendirmesi için kilit bir öneme sahiptir.

(9) Sosyal etki değerlendirmesi için yeterli ve gerekli veriye ulaşamadığı durumlarda önemli konularda kabaca doğru bir sonuca ulaşmak, önemsiz konularda tam olarak doğru sonuca ulaşmaktan daha yararlı olacaktır. Bu noktada önem ve öncelik sıralamasının doğru bir şekilde yapılması önem arz etmektedir. Sosyal etkiler değerlendirilirken potansiyel bir etki için lehte ya da aleyhte yeterince kanıtla ulaşılamıyorsa, etkinin kanıtlanamadığı sonucuna varmak yerine etkinin göz ardı edilemeyeceği şeklinde ihtiyatlı bir sonuca varmak çoğunlukla daha doğru bir tutum olacaktır.

Özet ve Değerlendirme

Gönüllülük; insana, topluma ve doğaya yönelik katma değer üretmenin en köklü ve ilham verici yollarındandır. İnsan emeği ve her türlü aynı/nakdi kaynağı “herkes için azami iyilik” amacıyla karşılıksız bir araya getiren gönüllü faaliyetler, toplumsal dönüşümün güçlü taşıyıcılarındandır. Gönüllülük, hemen hemen her zaman, en azından sorunların çözümü veya mevcut durumun iyileştirilmesi yoluyla bir dönüşüm meydana getirmeyi hedefler. Bu hedef doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetler kısa, orta ve uzun vadede, öngörülen veya öngörülemeyen, istenen ya da istenmeyen pek çok sosyal etki meydana getirir. İyi bir amaçla ortaya koyulan gönüllü emeğin sonucunda ortaya çıkan bu etkilerin anlaşılması, sonraki faaliyetlerin daha doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi için kilit önemdedir. Buradan hareketle bu bölümde sosyal etki kavramı ve sosyal etki değerlendirme süreçleri üzerinde durulmuştur.

Bölümde sosyal etkinin ve sosyal etki değerlendirmesinin ne olduğu, neden gerekli olduğu, sınırlılıkları ve zorlukları, temel aşamaları ve genel ilkeleri ortaya koyulmuştur. Buna göre sosyal etki gerçekleştirilen herhangi bir faaliyet sonucunda bir toplum veya topluluk üzerinde meydana gelen değişimleri ifade ederken; sosyal etki değerlendirmesi bu değişimleri anlamak üzere olumlu ve olumsuz, amaçlanan ve amaçlanmayan bütün sosyal sonuçları analiz etme, izleme ve yönetme aşamalarını içine alan bir araştırma-yorumlama-raporlama sürecini ifade eder. Son yıllarda daha yaygın bir şekilde uygulandığına şahit olduğumuz sosyal etki değerlendirmesinde amaca, bütçeye, zamana ve faaliyetlerin doğasına göre farklı yöntemler kullanılabilmektedir.

Sosyal etki değerlendirmesi, faaliyetlerin temel amaca hizmet edip etmediğinin anlaşılması; paydaşların motivasyonunun artırılması ve güven duygusunun geliştirilmesi; yeni işbirlikleri kurulması ve finansal kaynak temini; mevcut faaliyetlerdeki eksiklerin/sorunların tespit edilmesi ve sonraki faaliyetlerin iyileştirilmesiyle birlikte harcanan emek ve kaynaktan azami faydanın sağlanması; şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesi gibi çok yönlü ve önemli sonuçları dolayısıyla önem arz etmektedir. Bununla birlikte gönüllülük faaliyetleri söz konusu olduğunda bazı sınırlılık ve zorlukların da ortaya çıktığını görüyoruz.

Sosyal etki doğada doğrudan gözlemlenebilen bir gerçeklik değildir; pek çok toplumsal olgu gibi ortak bir tanımdan yoksun soyut bazı gerçeklikleri ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal etki değerlendirmesi için doğru göstergeler üzerinden hareket edilmesi gerekmektedir ve bunu da her zaman efradını cami agharını mâni bir şekilde gerçekleştirmek mümkün değildir. Bu sınırlılığı aşmak için stratejik göstergeleri ve en doğru değerlendirme yöntemini belirlemek büyük önem arz eder. Kaldı ki gönüllülük faaliyetlerinin sosyal etkilerinin kısa,

orta ve uzun vadelere yayılabileceği düşünüldüğünde değerlendirmenin ne denli kapsamlı ve üst bir bakış gerektirdiği daha da netleşmektedir.

Sosyal etki değerlendirmesi tüm fayda ve sınırlılıklarının yanı sıra önemli bir açmazı da beraberinde getirmektedir. Sosyal etki değerlendirme yöntemleri kapitalist işletme modelinin bir tür uzantısı gibidir; göstergelerin ve nicelleştirmenin önem kazandığı pozitivist arka plana çok şey borçludur. Bu açıdan sosyal etki değerlendirmeleri toplumsal hedefler ortaya koyan gönüllülük oluşumlarını birer işletmeye dönüştürme riski taşımaktadır. Bu nedenle sosyal etki değerlendirmesi sırasında nicel göstergeleri, toplumsal olguların nitel gerçekliğinden uzaklaşmadan kullanma yönünde bir ontolojik kaygı taşınmalıdır. Son olarak şunu hatırlatalım: Gönüllülük faaliyetlerinin nihai anlamlarını ifade ederken sosyal etki değerlendirme raporlarının tek ve son sözü söylediği yanılgısına düşülmemelidir.

Temel Okuma Önerileri

- Müftügil Yalçın, A. S., & Güner, D. (2015). *Sosyal Etki Ölçümlemesi KUSIF 4 Adım Yaklaşımı*. KUSIF Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)
- Clifford, J., Hehenberger, L. and Fantini, M. (2014), Proposed approaches to social impact measurement in European Commission legislation and in practice relating to: EuSEFs and the EaSI (çevrimiçi erişilebilir)
- Wilson, E. C. (2017). What is Social Impact Assessment?, *Arran*, 1-20. (çevrimiçi erişilebilir)
- Yaşama Dair Vakıf. (2021). *Tohum Otizm Vakfı Sosyal Etki Değerlendirme Raporu 2003-2019*. (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

- Vanclay, F., Esteves, A. M., Aucamp, I., & Franks, D. M. (2015). *Social Impact Assessment: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects* (çevrimiçi erişilebilir)
- Müftügil Yalçın, A. S., Emiroğlu, T., & Güner, D. (2016). *Fon Veren Kurumlar İçin Sosyal Etki Ölçümleme Rehberi*. KUSIF Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)
- Müftügil Yalçın, A. S., & Güner, D. (2015). *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Etki Ölçümleme Algısı ve Pratiği*. KUSIF Yayınları. (çevrimiçi erişilebilir)
- The Outward Bound Trust (2017). *Social Impact Report* (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

- Rüzgârı Dinleyen Çocuk*, 2019, Yönetmen: Chiwetel Ejiofor
- Gonca Ongan, TSGA Sosyal Girişimcilik Okulu Sosyal Etki ve Sosyal Etki Yönetimi Dersi, (çevrimiçi erişilebilir)

Kaynakça

- Erkan, Y. C. (2019). Sosyal Etki Ölçümü İçin Sosyal Yatırımın Geri Dönüşü (SROI) Yöntemi: İçerik Analizi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi.
- European Commission. (2014). *Proposed Approaches to Social Impact Measurement*. Luxembourg: European Union.
- International Association for Impact Assessment. (2015). *Social Impact Assessment: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects*. International Association for Impact Assessment.
- KUSIF. (2020). *Tanımlar*. Sosyal Etki Analizi: sosyaletkianalizi.com/tanimlar/ adresinden alındı
- Müftügil Yalçın, A. S., & Güner, D. (2015). *Sosyal Etki Ölçümlemesi: KUSIF 4 Adım Yaklaşımı*. İstanbul: KUSIF Yayınları.
- Müftügil Yalçın, A. S., Emiroğlu, T., & Güner, D. (2016). *Fon Veren Kurumlar İçin sosyal Etki Ölçümleme Rehberi*. İstanbul: KUSIF Yayınları.
- Maas, K. (2008). Social Impact Measurement: Towards a guideline for managers. *EMAN-EU 2008 Conference*, (s. 75-79).
- Maas, K. (2009). *Corporate Social Performance: From Output Measurement to Impact Measurement*. Rotterdam: ERIM.
- Ongan, G. (2019). Sosyal Etki Ölçümlemesi ve Yönetimi.
- The Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment. (1994). *Guidelines and Principles For Social Impact Assessment*. U.S. Department of Commerce.
- The Outward Bound Trust. (2017). *Social Impact Report 2017*.
- TÜSEV. (2013, Mart 19). *Sosyal Etki Analizi: Sosyal Girişimler ve STK'lar için Yöntemler*. Sosyal Girişim: <http://sosyalgirisim.org/userfiles/document/19%20Mart%20Sosyal%20Etki%20Analizi%20Semineri%20Notlar%C4%B1.pdf> adresinden alındı
- Vanclay, F. (2003). International principles for social impact assessment. *Impact assessment and project appraisal*, 21(1), 5-12.
- Wilson, E. (2017). What is Social Impact Assessment? *a product of the project Indigenous Peoples and Resource Extraction in the Arctic: Evaluating Ethical Guidelines at the Árran Lule Sami Centre*.

14. BÖLÜM

GÖNÜLLÜLÜKTE VERİ TEMELLİ POLİTİKA GELİŞTİRME

Esra Huri BULDUK¹

¹Genel Koordinatör, İstanbul Planlama Ajansı, İstanbul, Türkiye
E-posta: ebulduk@gmail.com

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.14

Gönüllülük ve veri temelli çalışma birbirine uzak iki kavram gibi algılansa da aslında iç içe geçmektedirler. Okuyacağınız bölümde, gönüllülük gibi kaynak sıkıntısı yaşanan alanlarda veri kullanımının verimliliği nasıl artıracakını tartışacağız. Gönüllü arama bulma sürecinden gönüllü motivasyonuna kadar farklı aşamalarda veri temelli çalışmalara ilişkin örnekler üzerinde duracağız. Veri temelli çalışmanın, gönüllülerin hedeflenen toplumsal katkının artırılmasındaki rollerini de nasıl görünür kıldığını aktaracağız. Sivil toplum literatüründeki bazı yaklaşımlara göre veri temelli çalışma sivil toplumun varoluş amacından kopma ve verilen emeklerin sayılara indirgenmesi olarak değerlendirilse de, gönüllülerin yaratıcılık alanlarını kısıtlamayan ve “mana”dan uzaklaşmadan kurgulanan veriye dayalı bir gönüllü yönetim sisteminin arzulanan hedeflere ulaşmada en etkili yollardan biri olduğunu göreceğiz.

Giriş

Veri temelli yaklaşım, her alanda olduğu gibi gönüllülük çalışmaları ve sivil toplumda da ağırlık kazanmaktadır. Değer üretimi geçmişte tarım ve endüstriye dayalı iken günümüzde endüstri-sonrası üretim biçimleri öne çıkmakta, içinde yaşadığımız çağ ise çoğunlukla bilgi ekonomisi olarak tarif edilmektedir (Yıldırım, 2004). Her üretim ve toplumsal etkileşim kaçınılmaz olarak veri ve bilgi içerir; ancak bilgi ekonomisini diğer üretim biçimlerinden ayıran temel nokta, bilgi üretiminin yarattığı katma değer oranının yüksekliği ve diğer üretim biçimleri içindeki verimlilik artırıcı rolüdür. Veri temelli yaklaşımın gönüllülük çalışmalarındaki yerini de bu bağlam çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Veri üretimi ve hacmi ile saklama ve kullanım alanlarının sınırsız olduğu günümüzde bir “veri devrimi”nden bahsetmek mümkündür (Zola, Naletto ve Andreis, 2015). Veri temelli karar alma teknikleri toplumsal ve kültürel etkileşim yoluyla gün geçtikçe daha fazla sivil toplum kuruluşlarının gündemine girmekte; kaynak sınırlılığı, rekabet ve verimlilik kaygıları ise bu yönelimi pekiştirmektedir.

Tüm kurumlar gibi gönüllü emeğine dayalı sivil oluşumlar da kaynak eksikliğinden muzdariptir. Maddi kaynaklar, emek gücü ve zamanın sınırlı ve rekabete açık kaynaklar olmasının yanı sıra sivil toplumun toplumsal ve siyasal etkenlere açık olması bu kaynakların seyrini dönem dönem değiştirmektedir (Kurt ve Taş, 2015). Söz konusu etkenler kaynaklara erişimi engelleyebilir ya da yeni kaynak üretimi hızında beklenmedik düşüş ya da yükselişlere neden olabilir. Ayrıca gönüllü sayısının ve gönüllülüğe ayrılan sürenin az olduğu Türkiye gibi ülkelerde gönüllülüğe dayalı faaliyet alanlarının sürdürülebilirliğinde önemli problemlerle karşılaşmaktadır (Erdoğan ve diğerleri, 2020). Tanımı gereği maddi alışveriş içermeyen gönüllü faaliyetler serbest piyasa ekonomisinin dışında yer almakta ve bu sebeple bireylerin para kazanma motivasyonuna yanıt verememektedir. Bu durum, gönüllü kişi sayısı ve gönüllülerin harcaabilecekleri zamanın sınırlı olmasına yol açmaktadır.

Gönüllülerin deneyim seviyesine bağlı bir nitelik sorunu da mevcuttur. Gönüllülerin yetileri, uzmanlığı ve kattıkları değer, gönüllülük yaptıkları toplam süreye, aldıkları eğitime ve deneyimin türüne göre değişmektedir. Dolayısıyla gönüllü yönetimi yalnızca zaman ve kişi sayısı gibi türdeş kaynakların değil, yetenek ve uzmanlık gibi ölçülmesi ve karşılaştırılması zor kaynakların da yönetimini kapsamaktadır. Türkiye’deki gönüllülük alanına baktığımızda ise örgün eğitim seviyesinin düşüklüğü, gönüllülük alanına uygun eğitim ve formasyon programlarının yetersizliği ve gönüllülük faaliyetlerine dair veri üretilmemesinin bu nitelik problemlerine çözüm üretmeyi de zorlaştırdığı görülmektedir.

Fotoğraf 1. Veri temelli gönüllülük çalışmaları toplumsal faydayı artırır.

Sürdürülebilirlik, gönüllü faaliyetlerini kısıtlayan bir başka boyuttur. Gönüllü faaliyetlerinin birey bazında sürdürülebilir olması şüphesiz zaman, deneyim ve uzmanlık gibi etkenlerle doğrudan ilişkilidir. Bunlara ek olarak, gönüllülüğün sürdürülebilirliği gönüllünün tatmini veya tükenmişliği ile de doğrudan ilişkilidir (Güngör ve Çölgeçen, 2013). Tatminsizlik ya da tükenmişlik deneyimleyen gönüllüler yalnızca bağlı bulundukları sivil toplum kuruluşundan değil, genel olarak tüm gönüllülük faaliyetlerinden çekilebilmektedir (Hager ve Brudney, 2004). Başka bir deyişle yapılandırılmamış ya da yanlış dizayn edilmiş gönüllü yönetimi sonucunda ortaya çıkan tatminsizlik ve tükenmişlik, bütün gönüllülük alanı nezdinde israfa sebep olabilmektedir.

Gönüllü yönetiminde bulunan bu temel sorunların etkisini veri üretimi ve kullanımı ile azaltmak mümkündür. Veri temelli yaklaşımın temel amacı zihnimizde oluşturduğumuz bilgi türlerini veri kaynaklı nesnel bilgi ile sınamak; uyuşmayan ve yanlış kısımları değiştirmektir. Veri temelli yaklaşım, gönüllü çalışmalarında mevcut bulunan alışkanlık ve yaklaşımları güçlendirmek yerine bunları sınamayı ve gerekirse zihinsel kalıpları değiştirmeyi tercih etmektedir.

Söz konusu perspektif çalışma alanında bulunan sorunların veri temelli incelenmesi, kurum dışında üretilmiş verilerin bu incelemeye entegre edilmesi, gönüllülere ait verilerin toplanması ve performans ölçümlerinin veri temelli gerçekleştirilmesi gibi aşamaları içermektedir. Çalışmamızın ileriki kısımlarında bu aşamalar incelenecektir, fakat daha öncesinde veri ve veri temelli yaklaşımdan ne kastedildiğini açıklamak gerekir.

Veri, Bilgi ve Veri Temelli Yaklaşım

Veri ve bilgi arasında yapılan ayrımlar tartışmalıdır. Bazı yaklaşımlara göre bilen ve bilinen arasında doğrudan bir bağ bulunduğundan veriden elde edilen bilgi birey tarafından üretilir ve dolayısıyla bilgi ile veri birbirinden ayrılamayacak zihinsel ürünlere tekabül eder. Diğer taraftan insan zihni dışında objektif bilgi türlerinin mümkün olduğunu iddia eden yaklaşımlara göre ise veri ve bilgi farklı kavramlardır. Başka bir deyişle, objektif verinin varlığı ya da veriden elde edilebilecek objektif bilginin varlığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu epistemolojik tartışma bu yazının kapsamını aşacağından, konuyu derinleştirmeyeceğiz. Ancak var olan ya da üretilen veri ile üretilen bilgi arasında bir bağdan bahsetmenin mümkün olduğunu her daim göz önünde tutmak gereklidir. Veri temelli gönüllülük çalışmalarında da veri ve bilgi arasında olgusal değil kavramsal bir ayrım yapmak yeterli olacaktır.

Veri, sebep-sonuç ilişkisi içermeyen ve algılayan kişiye bağlı olmaksızın objektif varlığını sürdüren gerçekler olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle veri, herhangi bir bağlama oturtulmamış, başka bilgilere eklenmemiş, yorum ve anlam katılmamış bir izlenim türüdür (Barutçugil, 2002). Verinin öznel bir katkı içermediği iddiası onu herkes tarafından kabul edilebilir kılmakta, dolayısıyla bilgi üretimi için güvenilir ve ortak bir zemin oluşturmaktadır. Bilgi ise veriler ile inşa edilmiş, sebep-sonuç ilişkisi içinde yer bulabilen, sosyal ilişkiler içinde anlam bulan bir kavramdır. Bilgi bu nitelikleri ile daha çok karar alma süreçleri içinde kullanışlıdır (Öğüt, 2001). Ancak bilginin bağlamsal yapısı, bilgi üretici dışında başkaları tarafından kullanılmasını zorlaştırır. Tam olarak bu sebeple gönüllülerin ve gönüllü faaliyetlerinden faydalanacağı öngörülen kişilerin ihtiyaç, yetenek, motivasyon, performans vb. verileri daha verimli bir gönüllü yönetim sistemi oluşturmak için kullanılabilir hale getirilmelidir.

Hangi verinin nasıl üretildiği ya da hangi verilerin erişilebilir olduğu gibi sorulara verilen cevaplar, genellikle veri üretim sürecinin bilgi ve yorumdan bağımsız gerçekleşemeyeceğini gösterir. Eğer veriyi üreten kişi halihazırda zaten birtakım bilgilere göre hareket ediyorsa, yani veri bir “gerçeklik” türü olarak tanımlansa da bilgilerin oluşturduğu bir süreç ile üretiliyorsa bu durum verinin “gerçekliğini” bir sorunsal haline getirir (Raley, 2013). Örneğin, pek çok gönüllülük faaliyetinde faydalanıcıların demografik özellikleri çalışmanın temelini oluşturur. Ancak bu bilgilere gerçekten ihtiyaç duyulup duyulmadığı ayrı bir tartışma konusudur. Bazı ülkelerde ırksal aidiyet verileri kullanılırken, bazı ülkeler için bu verileri toplamak kabul edilemez bir durumdur. Bu veriler, yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere zıt kültürel tutumların ürünleri olarak ortaya çıkar. Gönüllülük çalışmalarında temel prensip veri toplanırken

gönüllülerin rızasın alınmasıdır. Dolayısıyla veri temelli çalışmalarda öncelik, kişilerin mahremiyet alanlarını ihlal etmeyen ve rıza üzerine temellenen bir sistem kurmaktır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

2016 tarihinde yayımlanan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 5. Maddesine göre; kişisel verilerin işlenmesine yönelik hüküm aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

- (1) Kişisel veriler ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemez.
- (2) Aşağıdaki şartlardan birinin varlığı hâlinde, ilgili kişinin açık rızası aranmaksızın kişisel verilerinin işlenmesi mümkündür:
 - a) Kanunlarda açıkça öngörülmesi.
 - b) Fiili imkânsızlık nedeniyle rızasını açıklayamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için zorunlu olması.
 - c) Bir sözleşmenin kurulması veya ifasıyla doğrudan doğruya ilgili olması kaydıyla, sözleşmenin taraflarına ait kişisel verilerin işlenmesinin gerekli olması.
 - ç) Veri sorumlusunun hukuki yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için zorunlu olması.
 - d) İlgili kişinin kendisi tarafından alenileştirilmiş olması.
 - e) Bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için veri işlemenin zorunlu olması.
 - f) İlgili kişinin temel hak ve özgürlüklerine zarar vermemek kaydıyla, veri sorumlusunun meşru menfaatleri için veri işlenmesinin zorunlu olması.

Gönüllü Yönetiminde Veri Temelli Planlama Aşamaları

Öncül Çalışmaların İncelenmesi

Belirli bir konuda gönüllü çalışması planlarken, geçmiş çalışmaları inceleyerek konu hakkında belirli bir kavrayışa sahip olmak gereklidir. Önceki çalışmaları incelemek suretiyle uygulama yürütülecek konu hakkında genel bilgi edinmenin yanında farklı uygulama yürütücülerinin gönüllü yönetimlerini karşılaştırmayı da mümkün kılar. Bu kapsamda toplanan bilgiler, planlama sürecinde kaynak kullanımının ve verimlilik hedeflerinin yapılandırılması açısından önemlidir. Geçmiş uygulamalara ilişkin bilgiler (sahada tespit edilmiş ihtiyaçlar ve hedefler, gönüllü performansları, faydalanıcı ve gönüllü memnuniyetleri) yeni uygulamanın planlanması için altlık oluşturabilir ve gözden kaçırılan noktaları hatırlatabilir. Örtüşen konularda yürütülmüş eski çalışmaların incelenmesi ya da yazılı hale getirilmiş deneyimlerden faydalanılması yoluyla belirli bir bilgi türünü planlama sürecinde kendi çalışmamıza dahil etmiş oluruz. Yazılı kaynaklara erişimin kısıtlılığı halinde birebir görüşmeler ya da benzeri iletişim stratejileri ile üretilen bilgiye erişim sağlanmalıdır. Örneğin, engelli çocukların oyun

alanlarına erişimini iyileştirmeyi hedefleyen bir gönüllülük projesi söz konusu olduğunda, merkezi ve yerel kamu idareleri ile çocuk ve gençlik sivil toplum kuruluşlarının oyun hakkı çerçevesinde yürüttüğü eğitim, kültür, peyzaj vb. çalışmaları tespit edilmeli ve bunlar kapsamında üretilen bilgilerin yazılı ya da sözlü hallerine ulaşılmalıdır. Tespit ettikleri sorunlar, çözüm yöntemleri, elde edilen başarılar ve karşılaşılan hatalar incelenmelidir. Eski çalışmalardan elde edilen bilgiler ile ihtiyaç duyulan veriler arasında tam bir uyum beklenmemeli, eski çalışmalardan edinilen bilgiler objektif bir gözle incelenmelidir.

Son olarak, öncül çalışmalarda edinilen bilgiler kendi çalışmamızda hangi verilere ihtiyaç duyabileceğimizin tespiti açısından da oldukça önemlidir. Boşluk analizi yaparak çözüm üretilecek alana ilişkin ihtiyaç duyulan birincil verileri tespit etmek sonraki adımların tasarlanması açısından iyi olacaktır. Başka bir deyişle, öncül çalışmaların incelenmesi yalnızca hazır veriye erişim stratejisi olarak değil, aynı zamanda yeni veri toplama ve işleme yöntemlerinin öğrenilmesi, geliştirilmesi ve benimsenmesi için bir fırsat olarak ele alınmalıdır.

Çalışma Alanı ve Sorunun İncelenmesi

Gönüllü programın yürütüleceği alanın incelenmesi şüphesiz ki veri temelli yaklaşımın bel kemiğini oluşturan aşamalardan biridir. Bu aşama çalışılacak alandaki sorunu tespit etmeyi ve bu tespiti gerçekleştirirken de veriden faydalanmayı içerir. Öncül çalışmaların değerlendirilmesinin ardından kamu kurumları, araştırma şirketleri, gazeteler, dergiler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ya da konu ile ilgili diğer aktörlerin konuya ilişkin verilere sahip olma ihtimali değerlendirilmelidir (JumpStart, 2014). Ne var ki, üçüncü taraflar gizliliğin korunması sebebiyle veri paylaşmaktan çekinebilir. Veri toplama aşamasında veri sahibi kurumlar ile müzakere etmek, önceki çalışmaların etkilerini veriye dayalı olarak göstermek ya da verilerin kişiselleştirilmemiş ve daha az detaylı versiyonlarını istemek bu müzakere sürecinde veri toplayan tarafın elini güçlendirebilir. Bununla beraber, erişilebilir her veri, uygun veri anlamına gelmez (Macintyre, 2020). Veri üreten kurumun amacı, hedefi ve kısıtlılıkları veri üretimini oldukça etkilemektedir.

Çalışma alanı ve sorun hakkında uygun veri bulunmaması sık karşılaşılan bir durumdur. Kullanılabilir veri bulunamaması durumunda, istenen verinin işlevini görebilecek “temsili veri” (*proxy data*) kullanılabilir. Örneğin, giysi toplama ve dağıtma mekanlarına temel teşkil edecek asıl veriye (hane başına düşen giysi ihtiyacı) kent düzeyinde erişmek neredeyse imkansız iken, mahalle bazlı sosyo-ekonomik düzey verisi bu eksikliği kapatmak üzere ihtiyaç duyulan veriyi temsilen kullanılabilir. Ancak temsili verinin sınırlılıkları, yani gerçek durum ile toplanan veri arasındaki olası farklar unutulmalıdır. Burada önemli olan bizi en

doğru sonuca götürecektir. Çünkü, daha önce verdiğimiz örneği sürdürürsek, yakın zamanda yürütülmüş bir giysi desteği kampanyası ya da kentin ucuz giysiye erişimi olan bir tekstil kenti olması asıl verilerin işlevini üstlenmesini beklediğimiz temsili verileri yetersiz kılabilir.

Gönüllülük programı kapsamında yürütülecek konu hakkında veri üretmek ise uygulanabilecek bir diğer yöntemdir. Veri üretimi, fazla zaman ve maddi kaynak gerektirmesi sebebiyle sık tercih edilmez. Veri temelli çalışma ekseriyetle geniş kapsamlı demografik veriler ile özdeşleştirilse de, potansiyel faydalanıcıların ihtiyaç ve beklentilerinin incelenmesi ya da uzmanlar, yetkin kişiler ve benzer çalışmaları yürütmüş kişiler ile yapılan görüşmeler vasıtası ile başlangıç için sağlıklı veriler temin edebilir. Çalışma alanına dair verilerin incelenerek sorunların tespit edilmesi; hedeflerin ve sınırlılıkların belirlenmesi açısından elzemdir. Programı yürütecek kişiler ya da bağımsız uzmanlar, elde edilen verileri inceleyerek veri temelli sorun tespiti gerçekleştirebilir. Alandaki temel ve ilişkili sorunlar, program hedeflerinin bu sorunlara olası etkileri ve hedeflere ulaşmak için gönüllü katılımını gerektiren noktalar tespit edilirken gönüllü programının sınırlılıkları da tespit edilmiş olur. Birincil veriler toplanırken sorular bu gözle hazırlanmalıdır. Örneğin, süreklilik ya da profesyonel çalışan gerektiren alanlar ile gönüllü katılımı gerektiren noktalar birincil verilerin analizi ile tespit edilebilir. Gönüllü faaliyetler, sorun ve program hedefleri arasında bir çözüm yolu olarak düşünüldüğünde, sorun tespiti aşamasında bu faaliyetlerin nitelikli olması için gerekli bilgiler de edinilebilir. Sorun ve hedef tespitinde “Bu sorun nasıl çözülür?” sorusu gibi “Bu sorunu çözmek için ne tür bir gönüllü faaliyet gereklidir?” sorusu da değerlidir. Öncelikle, program hedeflerine ulaşmak için gerekli kaynak türleri ve bunlara uygun gönüllülük temelli çözümler bu yolla belirlenebilir. İhtiyaç duyulan gönüllü profilinin tespiti de veri temelli hazırlık çalışmalarıyla yakından ilişkilidir. Gönüllülük, genellikle beden/zaman emeğine dayalı ve herkesin gerçekleştirebileceği bir faaliyet türü olarak görülür ancak her gönüllülük programı bu şekilde işlemez. Veriye dayalı inceleme ile, sahada uygulanacak programın hedeflerine ulaşmak için ihtiyaç duyulacak özel eğitim, formasyon ya da nitelikler tespit edilebilir. Örneğin; birden çok dil konuşulan bir bölgede çalışacak gönüllülerde aranacak özellikler arasında ilgili dillere vakıf olmak bir nitelik olarak öne çıkabilir. Örnekten de anlaşılacağı gibi özellikle saha çalışmalarında alana dair toplanan veriler, işin niteliğinin artırılması için oldukça önemlidir. Bununla birlikte, bazı programlarda gönüllü niteliğinin belirlenmesi zorunlu olmamakla birlikte uygulama verimliliğini artıracaktır. Örneğin, kadınların sosyal ihtiyaçlarının tespiti için yürütülen çalışmalarda kadınlar da erkekler de gönüllü olarak çalışabilir. Ancak sahada yürütülen çalışmalarda kadın kadına iletişimin açacağı kapılar göz

önüne alındığında, kadın gönüllülerin varlığı süreci daha verimli hale getirebilir. Bu örnekte görüldüğü üzere, sorun ve hedef tespiti aşamasında birincil veriler dikkate alınarak yapılacak planlamalar vasıtasıyla özelleştirilmiş faaliyetler geliştirilebilir ya da uygun gönüllü profilleri ve gönüllülük modelleri belirlenebilir. Böyle bir iş akışı ile çalışmak, sivil toplumun en önemli misyonlarından biri olan “sorunlara kalıcı çözümler geliştirilmesini” de kolaylaştıracaktır.

“

Birincil ve İkincil veriler

Birincil veri, araştırma yapılan alana ya da soruna dair gerçek tanıklardan alınan veriye denir. Anketler ya da odak grup görüşmeleri vasıtasıyla toplanan veriler birincil verilere örnek verilebilir.

Farklı amaçlarla önceden derlenmiş verilere ise ikincil veriler denir. Konuyla ilgili daha önce yazılmış raporlar, kitaplar, yapılmış röportajlar vb. ikincil veriye örnek olarak verilebilir.

”

Gönüllü Veri Havuzunun Oluşturulması

Öncül çalışmaların incelenmesi ve alana yönelik birincil verilerin tespitinin ardından yapılan analiz sonucunda “ihtiyaçlar” ortaya konacak ve bu ihtiyaçlara yönelik “çözümler” geliştirilecektir. Fakat tasarlanan gönüllü programlarının istenilen sonuca ulaşması için gönüllülere ait verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Gönüllülere ait veriler, gönüllülük faaliyetlerinde doğru eşleşmelerin yapılabilmesi için elzemdir; gönüllü programını yönetmeyi mümkün kılar ve belirlenen hedeflere ulaşmayı kolaylaştırır. Bu verileri sabit ve değişken niteliklere dair veriler olmak üzere iki başlıkta değerlendirmek mümkündür. Sabit nitelikler; gönüllünün demografik özellikleri, ekonomik ve kültürel arka planı, cinsiyeti, aldığı eğitim ve formasyonlar, yaşadığı yer, mesleği, hobileri ve ilgi alanları, sağlık durumu ve özel ihtiyaçları gibi gönüllülük programına ilişkin olmayan ve kısa vadede değişmesi mümkün olmayan niteliklerdir. Bu niteliklere ilişkin verilerin kullanım alanı programın hedeflerine bağlı olarak değişebilir. Belirli nitelikler gerektirmeyen, kısa süreli ve etki ölçümü kolay gönüllülük faaliyetlerinde bu verilerin kullanımı çok gerekli olmayabilir. Örneğin, sahil hattındaki çöplerin temizlenmesi için yürütülen bir gönüllülük programında gönüllülerin yaşadıkları yerlere ait bilgilere sahip olmak, programın operasyonel başarısı açısından yeterlidir. Kişilerin cinsiyeti, yaşı, mesleği vb. niteliklerine ilişkin veriler bu programa katılımı etkilemeyecektir. Bununla beraber, programın belirli nitelikler gerektirmesi durumunda gönüllüye ait daha fazla veriye ihtiyacı duyulabilir. Temizlenmesi planlanan sahile engelli erişiminin olmaması, gönüllünün engellilik durumuna dair verinin elde bulundurulmasını gerektirir.

Uzun vadeli gönüllülük programlarında, gönüllülerin programı bırakmasını (terk etmesini) engellemek için katılımcıların hobilerine hitap eden etkinlikler ya da belirli yaş gruplarının bir araya getirilmesi gibi gönüllü etkileşimini artıracak stratejiler de uygulanabilir. Ancak buradaki kilit nokta şudur: Gönüllüler kişisel verilerini rızaları ile paylaşmış olsa da bu veriler her bir çalışmada “ihtiyaç” duyulduğu takdirde kullanılmalıdır. Gönüllülere ilişkin hangi kişisel verilere ihtiyaç olduğu programın niteliğine göre belirlenmeli ve gönüllü çağrısı sadece ihtiyaç duyulan bilgiye göre yapılmalıdır. Sahil hattında çöplerin toplanmasına yönelik geliştirilen gönüllü faaliyeti örneğinden gidersek, bu alanda yapılacak çalışmaya isteyen herkesin katılabileceği kabulü ile gönüllülerin yaşları, cinsiyetleri vb. özellikleri gözetilmeksizin gönüllü çağrısına çıkılmalıdır.

Gönüllülerin ihtiyaç, beklenti ve kaygılarına ilişkin veriler ise ayrı ele alınmalıdır. Bu veriler, uygulama sonunda değişebilecek düşünceleri ve duyguları yansıtmaktadır. Öncelikle bu verilerin elde edilmesinin diğer verilere göre daha zor olduğunu belirtmek gerekir. Gönüllü adayları yaş ya da eğitim durumlarına dair net cevaplar verebilirken, programdan beklentileri ve hatta istekleri konusunda net düşüncelere sahip olmayabilir ya da bunları ifade etmekten çekinebilir. Bu bağlamda çalışma alanına dair sorunların, program hedeflerinin, gönüllü faaliyet tanımlarının, öngörülen etkilerin ve gönüllüleri destekleyici mekanizmaların açıkça anlatıldığı bilgilendirme süreçleri ya da etkinlikleri yaratmak, gönüllülerin bu süreç ve etkinliklere dahil olduğundan emin olmak gereklidir. Beklentileri programın hedefleriyle ya da ihtiyaçları program dahilindeki destek mekanizmalarıyla uyuşmayan gönüllülerin tespit edilmesi ve buna uygun eylemin gerçekleştirilmesi önemlidir.

Gönüllülerin ihtiyaç, beklenti ve kaygıları hakkında veri toplanması için aday gruba, programa ve planlanan kaynak kullanımına uygun yöntemler geliştirilmelidir. Bu noktada şüphesiz gönüllü adaylarının sabit niteliklerinden faydalanılabilir. Örneğin, gençlere girişimcilik konusunda eğitimler verecek bir gönüllü uzman havuzu için yalnızca bir form doldurulması yeterli olabilir. Ancak uzun vadeli bir girişimcilik programında motivasyon ya da beklenti gibi değişken verilerin tespiti için gönüllü mentörlük yapacak kişiler ile birebir görüşme yapmak daha uygun olacaktır. Öte yandan, gönüllü adaylarının grup çalışmasında doğabilecek ihtiyaç ve kaygılarını tespit etmek için yapılan kolektif çalışma alıştırmaları ya da odak grup çalışmaları, gönüllülerin grup halinde çalışacağı programlar için anlamlı veriler sağlayacaktır. Ayrıca internet kullanımının yaygınlaşmasıyla pek çok kurum gönüllülerin ihtiyaç, beklenti ve kaygılarını çevrimiçi araçlarla (testler, sosyal medya ve internet sitesi etkileşim verileri vb.) tespit edebilmektedir.

Gönüllülerin Programlarla Eşleştirilmesi ve Uygulamaya Geçiş

Gönüllü verilerinin toplanma sürecini, bu verilere dayalı olarak karar verme ve uygulama süreci takip etmektedir. Program hedeflerinden yola çıkarak hazırlanan “gönüllü profilleri” ile gönüllülere ait veriler karşılaştırılmalı, gönüllülerin nitelik ve nicelik açısından yeterliliği ölçülmelidir. Mevcut gönüllülerin program hedefleri için yeterli olduğuna kanaat getirilmesi durumunda, verilere dayalı olarak gönüllü planlaması yapılmalıdır. Gönüllü aday kümesinin yetersiz kalması durumunda iki yol izlenebilir: gönüllü havuzunu genişletmeye devam etmek ya da programda revizyon gerçekleştirmek. Bu iki strateji birbirini dışlamaz ve paralel olarak sürdürülebilir.

Gönüllü aday eksikliği büyük ölçüde daha fazla sayıda gönüllü adayı bulunmasıyla tamamlanır. Bu yöntem izlenirken, “kartopu” yöntemi uygulanarak nitelik olarak uygun gönüllü adayları ile iletişime geçilir. Hali hazırda programa kabul edilen gönüllülerin önereceği ilgili alanda yetkin yeni adaylar havuza dahil edilebilir.

Nitelik ya da nicelik olarak yeterli gönüllü bulunamaması durumunda ise programda revizyon gerçekleştirilebilir. Bu noktada gönüllü adayları ile program gereklilikleri arasındaki uyumsuzluk yine gönüllülere ait verilere dayanarak incelenmelidir. Gönüllülerin sabit niteliklerinin kısa vadede değiştirilmesi zor olduğu için programın kapsamı ya da derinliği bu bilgilere göre revize edilebilir. Örneğin, cinsel tacize maruz kalmış kişilere psikososyal destek programı yürütmek için yeterli sayıda gönüllü uzman bulunamaması durumunda, programın sağladığı destek türü uzman desteğinden akran desteğine çevrilerek halihazırdaki az sayıdaki uzman destek sağlayıcı konumundan akran eğitmeni ya da destek grubu moderatörü konumuna getirilebilir. Gönüllülere ait değişken niteliklere (ihtiyaç, beklenti ve kaygılar) dayalı uyumsuzluk ve yetersizlikler ise program yürütücüleri ve gönüllü adayları arasında müzakere yoluyla azaltılabilir. Örneğin, gönüllülerin bir kısmının ötekileştirilmiş toplumsal kimliklere sahip olması, çalışma esnasında ayrımcılığa maruz kalma riski sebebiyle kaygılarını artırabilir. Bu sebeple gönüllü programının bazı aşamalarına katılmaya çekinebilirler. Gönüllü programında ayrımcılık karşıtı ilkelere ve eğitime yer verilmesinin yanı sıra aday gönüllülerin bu alanda güçlendirilmesi, program gerekliliklerine uygun gönüllü katılımcı sayısını artıracaktır.

Gönüllüler ile Çalışma ve Gönüllü Performansları

Çalışma alanı ve gönüllülere ait verilerin derlendikten sonra bir sonraki aşama olarak artık bu veriler ile bilgi/fayda üretimine geçilecektir. Bu noktadan itibaren gönüllü programı veriye dayalı ancak yaratıcılığa açık bir süreç olarak yürütülür. Çalışma alanı ve gönüllü havuzuna ait

veriler temelinde görev tanımlarının yapılmasının ardından görev tanımları netleştirilmelidir. Görev tanımının net olması, uygulama süreci boyunca meydana gelebilecek diğer belirsizliklere karşı kurumsal bir dayanıklılık oluşturmaktadır. Ayrıca görev tanımlarının netliği, gönüllünün kuruma ve yapılan işe güvenini artırarak daha verimli bir uygulama gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (Rehnborg ve diğerleri, 2009). Bu noktada karar verilmesi gereken ilk şey, gönüllülere düşen görevin nitelik ve nicelik açısından gerekliliğidir. Bahsedilen görevde ne amaçlanmaktadır? Görevde ne tür bir deneyim ya da yeti kullanılacaktır? Gönüllünün ne ölçüde spontane ya da yaratıcı olması beklenir? Görev ne kadar devam edecektir? Bir ekip işi mi yoksa grup çalışması mıdır? Bu ve benzeri parametreler göz önünde bulundurularak görev tanımları yapılmalıdır. Görev tanımları aynı zamanda gönüllünün yeteneklerini kullanabileceği bir yaratıcılık alanı da bırakmalıdır. Görevler kurumun alandaki ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tanımlanırken, gönüllülere ait verilerden yola çıkılarak potansiyel zayıf ve güçlü yanları optimize edecek ödevler de içermelidir. Tüm bunlarla birlikte görevler ölçülebilir olmalıdır. Gönüllülere yönelik veriye dayalı bir yönetim stratejisi oluşturulması, gönüllü performanslarını değerlendirecek uygun göstergeler belirlenmesi ile sağlanır. Böylelikle hem gönüllü hem de faydalanıcılar için değerlendirme çalışmaları yapılarak geri bildirimde uygun veriler üretilir.

Fotoğraf 2. Veri temelli yaklaşımın gönüllülükte yaratıcılık alanlarını kısıtlamaması önemlidir.

Gönüllülerin performanslarını ölçmeye yönelik oluşturulmuş sistemler, gönüllü yetilerinin görev gerekliliklerini yerine getirmek için ne kadar yeterli olduğuna ve yeterli olmayan yetilerin

ise nasıl tamamlanabileceğine dair fikirler verir. Kapasite geliştirme teknikleri bu aşamada devreye girer. Pek çok gönüllü ilgilendikleri konu hakkında daha fazla bilgi edinmek ve deneyim sahibi olmak, yani konu hakkında kapasite geliştirmek için bu tür faaliyetlere dahil olur. Dolayısıyla kapasite geliştirmek yalnızca gönüllü programının hedeflerine ulaşmasını sağlamakla kalmaz, gönüllülerin kuruma bağlılığını da büyük oranda belirler (Hager ve Brudney, 2004). Ancak, kapasite geliştirme etkinlikleri çoğu zaman maddi kaynak ve zaman kısıtlılığı sorunuyla karşılaşılır. Dolayısıyla gönüllü kapasitesi program hedeflerine ulaşmada güçlü yanları öne çıkarıp zayıf yanları giderebilecek içeriklerden oluşmalıdır. “İdeal gönüllü profilinin” nitelikleri tek tek belirlenmeli, gönüllü verilerine dayanarak mevcut duruma dair ortalama ile ideal gönüllü arasında ne gibi boşluklar olduğu incelenmelidir. Öte yandan kurum kültürü gönüllülere aktarılmalı, kurum içinde biriken uzmanlık (*know-how*) da bu eğitime entegre edilmelidir.

Gönüllü rollerinin yerine getirilmesi; iletişim, yönlendirme ve koçluk gerektiren dinamik bir süreçtir. Görev tanımlarındaki kaçınılmaz boşluklar, gönüllülerin bu tanımları yorumlaması sonucu ortaya çıkan farklılıklar ve beklenmeyen çevresel etkenler sebebiyle atanan gönüllü rollerinde sapmalar olabilir. Bu sebeple, gönüllülerin veriye dayalı olarak izlenmesi, değerlendirilmesi ve geri bildirim alması, yani yönetim sürecinin esas aktörü haline gelmesi önemlidir.

Gönüllü performanslarının izlenmesi, veri temelli gönüllü yönetiminde en kritik noktalardan biridir. Gönüllülere verilen görev tanımları ölçülebilir göstergeler içermelidir. Bunun yanı sıra görev tanımları çok detaylı olmamalı, gönüllünün gözünü korkutmayacak ve ağır bir iş yükü altına girdiği hissini vermeyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Aynı zamanda gönüllü performanslarının da veri haline getirilmesi gerekir. Böylece projenin uygulanmasına ilişkin sonuçlar gönüllüler ile daha hızlı ve anlaşılabilir bir şekilde paylaşılabilir. Gönüllü performanslarını veri haline getirmek için kullanılacak birkaç temel gösterge mevcuttur:

- Görev türlerine göre gönüllü sayısı, gelecek programlar için gerekli gönüllü sayısının belirlenmesi için başvurulacak bir veridir. Öte yandan, kuruma ait maddi kaynakların ve personel sayısının gönüllü sayısına oranı, standart oluşturmak amacıyla kullanılabilir.
- Gönüllülerin ayırdığı zaman, verileştirilebilecek ikinci gösterge türüdür. Zamansal veriler ile gönüllülere ait belirli nitelikler (cinsiyet, yaş, eğitim vb.) ve yapılan işin içeriği (uzmanlık türü, bedensel gereklilikler) karşılaştırılarak zaman kullanımı bağlamında verimlilik hesaplamaları yapılabilir.

- Gönüllülerin görev türleri de veri üretimi için kullanılabilir. Görev türü (fiziksel emek, zihinsel emek, uzmanlık çalışmaları vb.) ve görevin yoğunluğu (saat/gün bazında gerçekleştirilen birim-eylem, harcanan tahmini kalori vb.) gibi pek çok gösterge, görev kategorilerinin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Örneğin Rehnborg ve diğerleri (2009), görevlerin zaman (kısa süreli ve uzun süreli) ve ilişki (uzmanlık odaklı ve ilgi odaklı) boyutlarıyla değerlendirildiği 4 kategori oluşturulması gerektiğini savunur.
- Gönüllü çalışmaları için kullanılan finansal kaynaklar maddi kaynak kullanımı açısından önemli verilerdir. Gönüllü bulma giderleri (örneğin, sosyal medya reklamları), gönüllülerin eğitim, yeme-içme ve ulaşım giderleri ile (eğer veriliyorsa) harcırah ve diğer giderler kaydedilmelidir.
- Görev tanımları çerçevesinde belirlenen göstergeler ve başarı oranları da veri oluşturmaya uygundur. Örneğin, ulaşılan hane sayısı gibi somut göstergeler, yıllara göre karşılaştırma yapma imkanı sağlar.
- Sosyal medya ve basında yer alan çıktılar da gönüllülük faaliyetlerinin başarısı olarak görülebilir. Medyada yer alan işler; gönüllülük programları, yürütücü kurum, faydalanıcı, gönüllü ve hatta fon veren kuruluşun ortak başarısı olmakla birlikte özellikle toplu gerçekleştirilen gönüllü faaliyetleri bireysel çalışmalara göre basında daha fazla yer almaktadır.

Gönüllü ve faydalanıcı geri bildirimleri, kurum tarafından ortaya konulan hedef ve göstergelere ek olarak yararlanılabilecek ve onların geçerliliğini test etmeye yarayacak türden veriler sağlar. Faydalanıcılar ile anket ve mülakatlar gerçekleştirilebilir ya da oluşturulan odak gruplar ile geri bildirim tartışmaları yürütülebilir. Benzer şekilde; gönüllülerin tatmini, görev esnasında karşılaştıkları zorluklar, görev tanımı ve deneyimleri arasındaki farklar, bu farkları gidermek için başvurdukları stratejiler, program dahilinde gözlemledikleri güçlü ve zayıf yanlar bahsedilen yöntemler ile geri bildirim haline getirilebilir. Bu geri bildirim alma yöntemlerinde en çok dikkat edilmesi gereken nokta, yorumların görev tanımları ve veri oluşturma için kullanılan göstergeler odağında yapılması, tatmin ve tatminsizliklerin bu göstergeler üzerinden ölçülmesidir. Bununla beraber görev tanımları ve gönüllülük programı dahilinde yer almayan, belirlenmiş göstergeler dahilinde kategorize edilemeyen geri bildirimler ise ayrı incelenmeli, gerektiğinde yeni gösterge türleri oluşturulmalıdır.

Son olarak vurgulanması gereken bir başka önemli husus ise, gönüllü programlarının öncelikli hedeflerinin faaliyet alanının ana hedefi ile uyumuna dikkat edilmesi gerekliliğidir.

Gönüllü Motivasyon Süreçlerinde Veri Kullanımı

Alandaki sorunların çözümüne yönelik hedefler kadar gönüllü tatmini ve sürdürülebilirliğine ilişkin hedefler de mutlaka belirlenmelidir. Gönüllü motivasyon süreçlerinde veri kullanımı hemen hemen her aşamada kullanılabilir. Gönüllü arama bulma çalışmalarında tespit edilen sorunlar ve hedeflerin gönüllü adaylarına verilerle net bir şekilde aktarılması, gönüllü adaylarının alana dair gerçekliği idrak etmelerini ve gerekli kararları almalarını kolaylaştıracaktır. Günümüzde pek çok kurum, tespit edilen sorunları ve destekleyici verileri kamuoyu ile paylaşarak gönüllülük faaliyetlerine özendirilmektedir. Veri temelli gönüllülük kampanyası yürütmek, potansiyel gönüllüler kadar toplumun geri kalanında da ilgi uyandırarak toplumsal fayda yaratmaktadır.

Öte yandan sorun tespiti ve program hedeflerinin belirlenmesi sürecine mevcut gönüllülerin katılması iyi bir başlangıç noktası olabilir (Rehnborg ve diğerleri, 2009). Sorunların tespiti için çalışmalar yapılırken katılımcı süreçler yürütüldüğünde gönüllüler dar görev tanımlarına sıkıştırılmış faaliyetler yürütmenin ötesine geçerek sürece daha hakim ve bağlı hale gelmektedir. Özellikle sorunun tespiti aşamasında gönüllülerin katkısıyla yapılan kök neden analizi, gönüllülerin sadece sorunun tespiti değil, çözüme ilişkin oluşturulacak hedeflerin belirlenmesine de katkı sunmasını sağlar. Bu da gönüllü motivasyonunu ve kurum aidiyetini oldukça artıracaktır.

“

Kök Neden Analiz Adımları

Kök neden analizi, sorunların başlıca ve gerçek sebeplerini belirlemek için kullanılan bir problem çözme yöntemidir. Kök Neden analizi dört adıma ayrılabilir:

- Problemi net bir şekilde tanımlayın.
- Normal durumdan sorunun oluştuğu ana kadar bir zaman çizelgesi oluşturun.
- Kök neden ile diğer nedensel faktörler arasında ayrım yapın.
- Kök neden ve sorun arasındaki nedensellikleri inceleyin.

”

Ayrıca gönüllü faaliyetlerinin yönetilmesi, gönüllülerin başarı ve edinimlerini kendilerine kanıtlayacak somut göstergelerin onlara iletilmesini içermelidir. Bu şekilde başarıma hissi canlı ve güçlü tutulacaktır. Ancak hedeflere yönelik göstergeler aşırı talepkar

olmamalı, sistematik olarak yetersizlik hissi uyandırmamalıdır (Donahue, 2008). Net olarak tanımlanarak ve kademelendirilerek konulan hedefler ve bu hedeflere beraber ulaşma hissi gönüllerinin motivasyonunu oldukça artırmaktadır. Örneğin, belirli bir bölgede okuma yazma bilmeyen kadınlara destek olmak için oluşturulmuş bir gönüllü grubu için verilen yılda 300 kadına ulaşma hedefi, zamanında ya da daha erken sürede tamamlandığında gönüllülere kendilerini başarılı hissettirecek ve motivasyonlarını yükseltecektir. Motivasyonu yükseltecek etkinliklerde sadece sayısal veriler değil, faydalanicıların hikayeleri de oldukça önemlidir. Örneğin, gönüllü faaliyet kapsamında okuma yazma öğrenen kadınların gerçek hikayeleri ve okuma yazma sonrası hayata geçirebildikleri yetilerine ilişkin net geri bildirimler gönüllülerin yaptıkları işe olan inanç ve bağlılıklarını artıracaktır.

Özet ve Değerlendirme

Gönüllülük çalışmalarında veri temelli yaklaşım, temelde kaynak yönetiminde ortaya çıkan kısıtlar ile mücadele etme yöntemi olarak görülse de gönüllüler ile kurum arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Veri temelli yaklaşım yalnızca zaman, personel ve maddi kaynakların envanterini değil, bu kaynaklar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin oluşturduğu örüntüleri ortaya çıkararak karar alma sürecinin başarıya ulaşmasını hedefler. Gönüllü faaliyetler tanımı gereği ekonomik üretim alanı dışında yer alır, dolayısıyla kaynakların kısıtlı olduğu bir alana tekabül eder. Türkiye gibi gönüllülük kültürünün yaygın olmadığı ülkelerde ise bu kısıtlar daha da zorlayıcıdır. Gönüllü yönetiminde veri temelli politikalar geliştirmek, kaynakların değerini ve yeterliliğini ölçmeye ve kurumların kendi deneyimlerini zaman içinde karşılaştırmalarına imkan tanır. En önemlisi de veri temelli çalışma verimlilik stratejileri geliştirilmesi için iyi bir kaynak olmasının yanı sıra bu stratejilerin devreye alınmasında da önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Genellikle duygusal emek türü olarak görülen gönüllülüğün yönetimine veri temelli yaklaşım fazlaca rasyonelize edilmiş ve kafa karıştırıcı bir yaklaşım olarak algılanabilir. Yorumlanmamış ve kişisel yargı ve düşüncelerden en uzak bilgi türü olarak tarif edilebilecek veri, ilgi konusu olan alanların en gerçek şekilde tarif edilmesini sağlar. Böylece gerçekçi ilişkilerin ortaya çıkarılması ve deneyim, birikim ya da ön yargı kaynaklı bilgi türlerinin sınanması mümkün olur. Ayrıca sübjektif bilgi türleri ile objektif veri arasındaki fark, veri temelli yaklaşımı benimseyen kurumlara yönelik kurum içi (çalışan, gönüllü) ve kurum dışı (faydalanıcılar, fon veren kuruluşlar, üçüncü kişiler, potansiyel gönüllüler) güveni artırır.

Veri temelli gönüllü yönetiminde ilk aşama alandaki benzer çalışmaların incelenmesi ve bu çalışmalardaki “yaklaşımların” irdelenmesidir. Çalışma esnasında benimsenen öncül bilgileri doğru yorumlamak; boşluk analizi yapmak ve bunu takiben ihtiyaç duyulacak verileri üretmek açısından da değerlidir. Bir sonraki aşamada gönüllü çalışmanın değişim yaratmayı hedeflediği alan halihazırda üretilmiş (devlet ya da özel kurum istatistikleri) ve kurumun kendi ürettiği veriler ile tasvir edilmeli, sorun ve çözüm hedefleri belirlenmelidir. Bu hedeflere ulaşmada kullanılması gereken kaynaklar, gönüllü emeğine dayalı ve dayalı olmayan kaynaklar olarak ayrıştırılmalıdır. Gönüllülere ait veriler ise bu aşamadan sonra derlenmeli; demografik, niteliksel ve amaç/motivasyon verileri oluşturulmalıdır. Mevcut ya da aday gönüllülere ait veriler ile programın gerektirdiği gönüllü profili ve sayısı karşılaştırılmalıdır.

Gönüllülerin üstleneceği görevler ise hem çalışma alanının ve hedeflerin gerektirdiği hem de gönüllülere ait verilerin el verdiği şekilde biçimlendirilmelidir. Gönüllü görev

tanımları net, ölçülebilir ve geri bildirime açık olmalı, gönüllülerin yaratıcı enerjilerini kullanmaları için esneklik sağlamalıdır. Ayrıca gönüllüler, görevlerini gerçekleştirirken her aşamada ne başardıkları ve ne başaramadıklarını görev tanımlarında yer alan göstergelere başvurarak gözlemleyebilmeli, kişisel değerlendirmelerini yapabilmelidir. Bu gösterge bazlı ölçülebilirlik, gönüllü performansları vasıtası ile faaliyetlerin başarısının da ölçülebilir olmasını sağlayacak, böylece yeni verimlilik alanları keşfedilerek daha sürdürülebilir programlar geliştirilebilecektir.

Sivil toplum alanındaki bazı yaklaşımlara göre veri temelli çalışma sivil toplumun var oluş amacından kopma ve sayılara indirgenme olarak değerlendirilmektedir. Ancak gönüllülerin yaratıcılık alanlarını kısıtlamayan ve “mana”dan uzaklaşmadan kurgulanan veriye dayalı bir gönüllü yönetim sistemini oluşturmak, hedeflenen değişime ulaşmanın en etkili yolu olacaktır.

Temel Okuma Önerileri

Aytekin, Ç. Sütçü, C. S. (2019). *Veri Bilimi*. Paloma Yayınevi.

Tierney, B. (2020). *Veri Bilimi [Data Science]*. Tellekt.

Talan, T. ve Aktürk, C. (2021). *Dijital Dönüşüm ve Bilişim Sistemleri*. Efe Akademi.

İleri Düzey Okuma Önerileri

Efe, M. ve Akgül, B. (2011). *Türkiye’de Bölgelemenin Temel Veri Alanları ve Bölgesel Kalkınma Model Çalışmaları*. Ekin Yayınevi.

Sebetci, Ö. (2020). *Karar Destek Sistemleri (Veri Ambarı - Veri Madenciliği - Klinik ADS)*. Hiper Yayın.

Criado Perez, C. (2021). *Görünmez Kadınlar: Erkekler İçin Tasarlanmış Bir Dünyada Veri Yanlılığı ile Yaşamak [Invisible Women: Data Bias in a World Designed for Men]*. Epsilon Yayınevi.

Etkinlik Önerileri

Türkiye İstatistik Kurumu internet sayfasını ziyaret ediniz.

Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü internet sayfasını ziyaret ediniz.

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat - European statistics) internet sayfasını ziyaret ediniz.

Volunteers, 1985, Yönetmen: Nicholas Meyer.

İyilik Bul, İyilik Yap, 2000, Yönetmen: Mimi Leder.

Kaynakça

- Donahue, K. (2008). Monitoring Volunteers: A Guide To Collecting And Using Data. *London: Institute for Volunteering Research.*
- Güngör, F., & Çölgeçen, Y. (2013). STK'larda gönüllü yönetimi ve motivasyonun performansa etkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 163-187.
- Hager, M. A. (2004). Volunteer management practices and retention of volunteers.
- Kurt, S. & Taş, Y. (2015). Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel Ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler Ve Fırsatlar. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214.
- Macintyre, A. (2020). Campaigning by Numbers: The Role of Data-Driven Practices in Civil Society Organisations.
- Öğüt, A. (2001) *Bilgi Çağında Yönetim*, Nobel Yayın Dağıtım: İstanbul.
- Raley, R. (2013). Dataveillance and countervailance.
- Rehnborg, S. J., Bailey, W. L., Moore, M., & Sinatra, C. (2009). Strategic volunteer engagement: A guide for nonprofit and public sector leaders. *RGK Center for Philanthropy & Community Service.*
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Yentürk, N. & Yurttagüler, L. (2020) *Türkiye'de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, S. (2004). Bilgi Ekonomisi Ve Bilgi Ekonomisinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 105-124.
- Zola, D., Naletto, G., & Andreis, S. (2015). How to do (good) things with data. Civil society data-driven.

15. BÖLÜM

KURUMSAL GÖNÜLLÜLÜK VE ÖZEL SEKTÖRDE SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİ

Ceyhun GÖCENOĞLU¹

¹İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-posta: ceyhun.gocenoglu@khas.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.15

Gönüllülük uygulamaları özel sektörün sosyal sorumluluk alanındaki stratejileri ve uygulama araçlarının da önemli bir parçasıdır. Bu bölümde özel sektörün kurumsal sosyal sorumluluk projeleri dahilinde gönüllülük ekosistemine girişi ve bu alan ile ilişkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle kurumsal gönüllülüğün hangi kurumsal ve toplumsal nedenlerle şekillendiği, özel sektör çalışanlarının bu alana olan ilgisinin nedenleri, iş birliklerinin hem işletmeler hem de toplum için ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirilecektir. Bu başlıkları, özel sektörün hayata geçirdiği gönüllülük uygulamalarının farklı modellerinin sunulacağı kısım takip edecektir. Son başlıkta ise özel sektörün toplumsal paydaşlarının ve hissedarlarının beklentilerine yanıt verebilmek için sürekli dönüşüm ve değişim içinde olması değerlendirilerek değişen toplumsal, çevresel ve ekonomik koşulların kurumsal gönüllülüğün önüne getirdiği engeller ve fırsatlar incelenecektir. Bu bölümde bir yandan kurumsal gönüllülüğü çeşitli boyutlarıyla ele almak amaçlanırken diğer yandan sivil toplum kuruluşları ve işletmeler arasında kurumsal gönüllülük üzerinden kurulabilecek ortaklıkların teşvik edilme ve geliştirilme imkanlarına işaret edilecektir.

Giriş

Günümüzde toplumsal yaşamın önemli bir parçası haline gelen gönüllülük bireyin sadece kendi özel zamanında inşa ettiği ve uygulamaya soktuğu bir uygulama olmaktan çıkmakta, birçok özel sektör kuruluşu da “çalışan gönüllülüğü” tanımlaması altında ve kurumsal sosyal sorumluluk (bundan sonra KSS olarak belirtilecektir) projeleri dahilinde kurumsal gönüllülüğe imkân tanıyarak toplumsal sorunların çözümüne yatırım yapmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluğun tanımı, uygulama alanları ve bu süreçlerden beklenen sonuçlar sosyal, ekonomik ve çevresel alanda yaşanan güncel gelişmeler ışığında değişim ve gelişim göstermektedir. Hayırseverlik, kurumsal vatandaşlık, kurumsal sürdürülebilirlik, ortak değer yaklaşımı, çevresel-sosyal-yönetişim, kurumsal sorumluluk olarak yapılan çeşitli tanımların ortak noktası özel sektör işletmelerinin ürün ve hizmetlerinin üretimi ve tüketimi öncesi, sırası ve sonrasında sosyal, ekonomik ve çevresel çıktı ve etkilerinin genel olarak dünyanın ve tek tek toplumların gelişimine zarar vermeyip aksine olumlu katkı sağlamasıdır.

Özel sektör işletmeleri, çeşitli sebeplerle ve buna göre değişebilen farklı uygulama modelleriyle KSS faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir. Bu bağlamda özel sektörün KSS uygulamaları altı kategoride ele alınabilir (Kotler ve Nancy, 2005). Bu kategoriler şu şekildedir:

1. Sosyal ve çevresel meselelerle ilgili farkındalığı ve bu alanlara duyulan ilgiyi artırmak amacıyla gerçekleştirilen tanıtım amaçlı uygulamalar,
2. Satış süreçlerini desteklemeye odaklı çalışmalar,
3. Hedef kitle üzerinde davranış değişikliği amaçlayan kurumsal sosyal pazarlama,
4. Sosyal ve çevresel alanlara doğrudan katkıda bulunma amacı taşıyan kurumsal hayırseverlik,
5. Toplumsal uygulamalara çalışanları aracılığıyla zaman ve yetenek katkısı,
6. Sosyal olarak sorumlu iş uygulamaları.

Görüldüğü gibi KSS uygulamaları çok geniş bir yelpazede gerçekleşebilir. En basit haliyle bir sosyal alanda bağış yapmaktan eğitim bursu verilmesine, işletmelerin su kullanımını ve karbon emisyonu salınımlarını azaltma uygulamalarından dezavantajlı gruplara özel hizmet ve ürün tasarlanmasına, çalışanlara daha iyi çalışma koşulları sağlanmasından tedarik zincirindeki işletmelerin de benzeri süreçlere sahip olmasının teşvik edilmesine kadar birçok KSS uygulaması söz konusudur. Kurumsal gönüllülük ise –ki ilerleyen bölümlerde ayrıntılı

olarak incelenecektir – en sadeleştirilmiş anlamıyla işletmelerin çalışanlarına sivil toplum kuruluşları, okullar ya da kamu kuruluşları bünyesinde sosyal, ekonomik ve çevresel alandaki projelerde işletme ile yaptıkları iş akdi dışında hizmet sağlamalarıdır. Bu çerçevede kurumsal gönüllülük, kurumsal sosyal sorumluluğun bir alt kümesi olarak belirir. Kurumsal gönüllülük ve KSS ilişkisine yönelik bir araştırmada, işletmelerin KSS aracılığıyla toplumla olan ilişkileri yönetirken, bu uygulamalara kurumsal gönüllülük faaliyetlerinin dahil edilmesinin söz konusu ilişkileri yönetme açısından olumlu yönde etki ettiğini ortaya koymuştur (Licardo, 2017).

KSS tanımı ve uygulamalarının ortaya çıkışı ve evriminde çalışan gönüllülüğü önemli bir yer tutmaktadır. Özel sektörün toplumsal sorunları gündemine alması ve bunların çözümüne dönük geliştirdiği uygulamalar, kurumsal sosyal sorumluluğun küresel düzeyde gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Her geçen gün daha çok uluslararası işletme çalışanlarının ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara dair gönüllülük programlarına katılmalarını teşvik etmektedir (Glassdoor, 2019). Küresel ölçekteki 281 işletmenin 7 milyondan fazla tam zamanlı ve emekli çalışanınin bağış ve gönüllülük etkinliklerini inceleyen bir araştırma, tam zamanlı çalışanların %5,22'sinin yılda 15 saat gönüllülük yaptığını tespit etmiştir. Bu gönüllülerin sadece %10'luk bir kesimi ise 37 saat gönüllülük yaptığını ifade etmektedir (Blackbaud, 2021). Dolayısıyla küresel ölçekte kurumsal gönüllülük yavaş bir ivme ile de olsa gelişmektedir.

Türkiye'de gönüllülük yapanların %9,7'si ücretli olarak bir işte çalışmaktadır. Bu gönüllülerin, gönüllülük faaliyetlerini kurumlarından bağımsız bir şekilde gerçekleştirip

“

Güncel Konular Işığında Kurumsal Gönüllülük

Covid-19 dünyada uzun süreli karantinalara yol açarken, uluslararası seyahatlere dair yasak ve sınırlamalar söz konusu olmuştur. Uzaktan eğitim ve çalışma ile insanlık tarihinde ilk kez insanlar arasındaki fiziksel etkileşimin ciddi biçimde sınırlandığı bir dönem tecrübe edilmiştir. Salgının fiziksel, psikolojik, toplumsal ve ekonomik etkilerinin farklı dalga ve akışlarda yaşandığı da önemli bir gerçektir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de uzaktan ya da evden çalışan iş gücü için çalışma sahasının belirsizleşmesidir. Dünya Ekonomik Forumu'nun araştırmasına göre çalışanların %72,2'si evden çalışmak istemekte (World Economic Forum, 2020), diğer taraftan en azından ön görülebilir orta dönemde çalışanların evden çalışma isteği ve işletmelerin sağlayacağı imkanlar çerçevesinde çalışma alanlarının hibrit bir modele (yani yarı zamanlı olarak evden yarı zamanlı olarak iş yerlerinde) evrilmesi beklenmektedir. Öte yandan uzaktan çalışma ile işletmelerin ekip çalışmasına imkan sağlayıp sağlayamayacağı, işletmelerdeki kurumsal kültürün bu durumdan ne düzeyde etkileneceği gibi konular elbette kurumsal gönüllülük faaliyetlerinin de geleceğini belirleyecek faktörler arasındadır. Bu noktada çevrimiçi gönüllülük faaliyetleri çalışanların iş arkadaşlarıyla etkileşim kanallarını zenginleştirilmesi ve toplumsal çıktılar üretilebilmesi açısından önemlidir. Çevrimiçi gönüllülük, işletme kültürlerinin korunabilmesi ve işletmelerin değişime ayak uydurmasına aracılık etmesi yönünden de ciddi katkılar sunmaktadır.

”

gerçekleştirmedikleri ölçülmemiş olmamakla beraber, 2019 yılında yapılan bir araştırmada “Şu anda yoğun vakit ayrılan STK’ya gönüllü olma yolları” sorulduğunda “iş yerimden önerildi” diyen gönüllülerin oranı %0,8 olmuştur (Bilgi Üniversitesi, 2019). Bu oran kurumsal gönüllülüğün Türkiye’de henüz yaygınlaşmadığı yönünde bir fikir vermektedir.

Türkiye’de birçok sivil toplum kuruluşu özel sektörün gelişimine paralel olarak kurulmuştur. Bu süreçte özel sektör liderleri STK’lara finansal yardım ve bağış yapmanın yanında bilgi, birikim ve tecrübelerini de paylaşmak suretiyle sivil alanın gelişimi için gönüllü olmuşlardır. Örneğin, Türk Eğitim Vakfı (TEV), İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSİV), Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Deniz Temiz Derneği (TÜRMEPA), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) gibi birçok kurumun kuruluşunda Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, Hayrettin Karaca, Nihat Gökçiyiğit gibi özel sermaye temsilcilerinin gönüllü olarak yer aldığı gözlemlenmektedir (Göcenoglu, 2021).

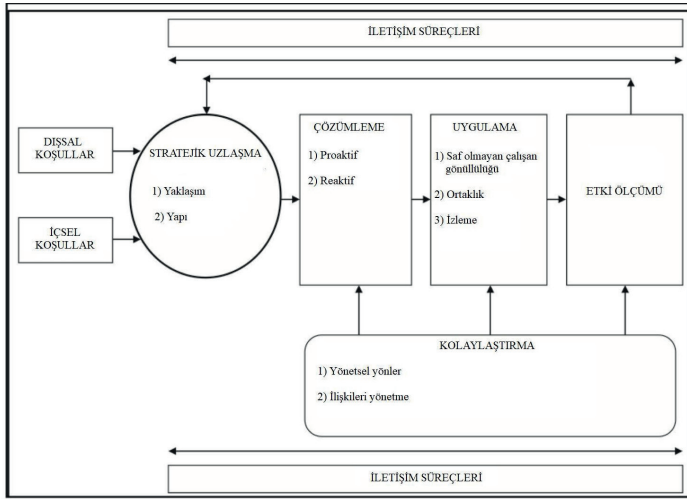
Bu noktaya kadar uluslararası ve ulusal ölçekteki uygulamalara (Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının kuruluş aşaması) ve teorik yaklaşımlara (Kotler ve Nancy’nin altılı uygulaması alanı) değinerek kurumsal gönüllülük uygulamalarının en üst seviyede bir KSS olarak nasıl şekillendiğini ve tanımlandığını ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede dahilinde kurumsal gönüllülüğün yapısını biraz daha detaylı olarak inceleyelim.

Brewis (2004) kurumsal gönüllülüğü, bir bireyin çalıştığı kuruluş tarafından teşvik edilen veya kolaylaştırılan gönüllülük olarak ifade etmektedir. Bir diğer tanımlamaya göre kurumsal gönüllülük, işletmelerin geleneksel olarak bireysel bir eylem olarak görülebilecek toplumsal bir çabayı profesyonel alanda resmi bir zorunluluğu olmadan ama planlı ve istekli bir katılıma dönüştürerek gerçekleştirmesidir (Houghton, Gabel ve Williams, 2009). Kurumsal gönüllülük uygulamaları çalışanın kendi boş zamanında ya da resmi çalışma saatleri içinde yapılabilmektedir (Meijs ve Van der Voort, 2004). Çalışanlar bu gönüllü hizmet için ek bir ücret almazlar (Bussell ve Forbes, 2008). Bazı örneklerde işletmelerin emeklilerini de kurumsal gönüllülük platformlarına taşıdıkları ortaya koyulmaktadır.¹

Bütün bu temel niteliklerin yanı sıra KSS kapsamı altında yapılan gönüllülüğün yönetsel karar alma sürecinde incelenmesi gerekir. Bu noktada saf olmayan gönüllülük kavramından bahsetmek yerinde olacaktır. Bu kavram KSS kapsamındaki gönüllülük çalışmaları için yönetsel karar alma sürecinin önemine işaret eder. Saf olmayan gönüllülük, yöneticilerin maksimum çalışan katılımını sağlamak için KSS faaliyetlerini planlamaları

1 Örneğin, IBM emeklileri de çalışan gönüllülüğü çalışmalarına katılabilmektedir. Bkz. <https://www.ibm.org/retiree>.

ve organize etmeleri gerektiği, zira çalışanların, yöneticileri tarafından teşvik edilmeden kurumsal gönüllülük uygulamalarından uzak durdukları düşüncesi üzerine temellenir. Bu nedenle kurumların çalışanların KSS faaliyetlerine katılımını sağlamak için çeşitli taktikler kullandığı belirtilmiştir (Group ve Mallya, 2019). Bu kurumsal süreç de Tablo 1’deki şekilde özetlenmektedir. Birçok dışsal ve içsel koşul iletişim süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, dışsal koşullara örnek olarak bir dernek etkinliği öncesinde deprem yaşanmasını verebiliriz. Diğer taraftan, yine bir örnek olarak, dernek yönetiminin değişmesi bir içsel koşul olarak belirir. Ayrıca çalışanların gerçekten gönüllü olarak değil de bir kurumsal bir gereklilik olarak programa dahil olması uygulama için zorluklar yaratabilir. Bu tür olumsuz koşulların çözümünde en önemli araçlar kolaylaştırma başlığı altında görüldüğü üzere “yönetmelikler” ve “ilişkileri yönetme” süreçleridir. Kurum yöneticilerinin gönüllüler ile kurum arasında sıkı bir iletişim süreci kurması ve sorunlar karşısında çözüm önerileri sunmaları gerekir. Sürecin etki ölçümü yapılmadan sonlandırılması ise iş birliğinin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyecektir. İletişim süreçlerinin doğrusal değil ama döngüsel, yani çizgisel bir başlangıç ve bitiş noktasından ziyade kendini sürekli yenileyen yapıda olması da önemlidir.

Tablo 1. Kurumsal gönüllülükte iletişim süreçleri.

Görüleceği üzere, KSS’nin bir uygulama aracı olarak kurumsal gönüllülük, özel sektör çalışanlarını iş gücü ya da bireysel zamanlarını kâr amacı gütmeyen kuruluşlara, hayır kurumlarına veya diğer girişimlere vermeye teşvik eder.

“

İyi Örnek - IBM Kurumsal Hizmet Gücü

IBM'in topluma fayda sağlamak amacıyla 2008 yılında oluşturduğu Kurumsal Hizmet Gücü programı çalışanların 4 haftalık bir uluslararası program dahilinde kendilerinin dışında bir ülkede bir araya geldikleri, farklı ülkelerden diğer IBM çalışanları ile kâr amacı gütmeyen kurumlarda beceri bazlı gönüllülük uygulamaları yaptıkları çalışmaları kapsamaktadır. Program dahilinde farklı ülkelere ve iş birimlerinden gelen IBM çalışanları, kendi uzmanlık alanlarındaki yetkinliklerini ve deneyimlerini, dünyanın dört bir yanındaki sivil toplum kuruluşlarıyla gönüllü olarak paylaşmaktadır. 2008'den bu yana, 5.000'den fazla IBM çalışanı 40 farklı ülkede 1.500 projeyi üstlenmek üzere görevlendirilmiştir. (IBM 2020 Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporu) Programın özü, IBM'in insan kaynağından yararlanarak, gelişmekte olan coğrafyaların sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktır. Kurumsal Hizmet Gücü programının faaliyetlerin yürütüldüğü toplumlara, küresel düzeydeki IBM çalışanlarına ve kurum olarak IBM'e çok yönlü fayda sağladığı gözlenmektedir:

- Toplum, IBM ekiplerinin sorun çözme becerilerinden ve yeteneklerinden yararlanmaktadır,
- Sosyo-ekonomik gelişim teşvik edilerek, hizmet verilen toplumda fark yaratılmaktadır,
- IBM, projenin gerçekleştirildiği pazarları daha yakından tanıma fırsatı bulmaktadır,
- Programa gönüllü katılan IBM çalışanlarının "küresel vatandaş" haline gelerek dünyaya bakışlarının değişmesi, liderlik becerileri gelişmiş küresel bir ekibin parçası olarak hareket etmesi sağlanır.

”

Kurumsal Gönüllülük Uygulama Yöntemleri

İşletmelerin kurumsal gönüllülük uygulamaları çalışan sayısına, yer aldıkları sektörlere, faaliyet gösterdikleri coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, yerel bir işletmenin uluslararası gönüllülük uygulamalarını hayata geçirmesi düşük bir ihtimaldir. Benzer şekilde servis sektöründe olan bir işletme ile tarım ya da endüstri alanında faaliyet gösteren işletmeler farklı becerilerle donatıldıklarından benzer uygulamaları gerçekleştiremezler. Bu bölümde farklı yetkinlik ve seviyelerdeki şirketlerde uygulanabilecek kurumsal gönüllülük faaliyetlerini değerlendireceğiz. Ayrıca, kurumsal gönüllülük uygulamaları fiziki ve beceri bazlı gönüllülük uygulamaları, mikro gönüllülük uygulamaları, çevrimiçi gönüllülük uygulamaları olarak kurgulanmakla beraber bireysel veya ekip çalışmaları ile hayata geçirilmektedir.

Bedensel faaliyetler aracılığıyla gerçekleştirilen gönüllülük kapsamında bağış koşuları, fiziki mekanların teşrifatı, çevre temizliği, ağaç dikimi gibi etkinlikler değerlendirilebilir. Örneğin, yardımseverlik koşusu düzenlemek isteyen sivil toplum kuruluşlarını ve gönüllülerini bir araya getiren bir platform olarak kurulan Adım Adım oluşumu, İngilizce “charity run” olarak tanımlanan kolektif yardımseverlik koşularını tanıtmak amacıyla faaliyet göstermektedir.² Sivil toplum örgütleri işletmelerin içinde gönüllü koşu ekipleri oluşturmakta, gönüllüler ise yaptıkları koşular ile çevrelerinden ve işletmelerden bağış toplamaktadır.³ Okullar

2 Detaylı bilgi için bkz. <https://adimadim.org/> Erişim tarihi 30 Ekim 2021

3 Örnek için bkz. <https://tegv.org/bagis-ve-urunler/istanbul-maratonu/> Erişim tarihi 30 Ekim 2021

(Kibar Holding , 2021) ya da hayvan barınakları (Borusan Holding , 2021) gibi mekanların iyileştirilmesi de bir başka fiziki gönüllülük uygulaması olarak karşımıza çıkar. Çevre alanında temizlik yapmak da (Dünya Gazetesi, 2021 ve Özel Sektör Gönüllüleri Derneği, 2018) yine fiziki gönüllülük uygulamaları arasında değerlendirilebilir. Fiziki gönüllülük ayrılabilir zaman ve uygulanacak mekana göre kendi sınırlılıklarına sahip olsa da, farklı sektör, görev tanımı ve becerilerden çalışanların bir araya gelerek gerçekleştirebildikleri ve etkisinin hemen gözlemlenebileceği çalışmalar olması sebebiyle kurumsal gönüllülük faaliyetlerine yeni başlayan işletmeler ve kurumsal gönüllü adayları için iyi bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

Beceri bazlı ya da profesyonel yetkinliklere dayalı gönüllülük çalışmaları, özellikle hizmet sektöründe yer alan işletmelerin çalışanlarının sahip olduğu beceri ve yetkinliklere hitap etmektedir. Bu kapsamdaki uygulamalar arasına pazarlama, satış, iletişim, insan kaynakları, hukuk alanlarındaki danışmanlık ve eğitim çalışmaları ya da kariyer mentorluğu dahil edilebilir.⁴ Bu tür gönüllülük faaliyetleri aracılığı ile işletmelerde kazanılan bilgi, birikim ve tecrübenin aktarılması, sivil toplum kuruluşları için belki de ücreti karşılığında dahi alamayacakları bir hizmete erişim fırsatı sunmaktadır.

Kurumsal gönüllülük uygulama yöntemlerinden biri olan çevrimiçi gönüllülük, tamamen veya kısmen internet bağlantılı bir cihaz kullanılarak tamamlanan gönüllü etkinlikleri ifade eder. Çevrimiçi gönüllülük örneklerinden biri World Community Grid adlı programdır. Araştırmacıların süper bilgi işlem gücüne olan kritik gereksinimine çözüm olabilmek amacıyla oluşturulan, gönüllülere ait bilgisayarların ve Android aygıtların kullanılmayan bilgi işlem gücünden yararlanılmasıyla çok yüksek miktarda bilgi işlem gücünün ortak bir araştırmada kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Böylelikle başta sağlık olmak üzere birçok alanda yapılacak araştırmalar ihtiyaç duydukları bilgi işlem gücüne gönüllülük aracılığıyla ulaşabilmektedir. Şirketler çalışanlarına programı isterlerse kendi şirket bilgisayarlarında da kullanma imkânı tanıyabilmektedir. Örneğin, Fransa merkezli bir teknoloji firması olan SILCA çalışanlarına sistemi bilgisayarlarına kurma izin vererek çalışanların çevrimiçi bir gönüllülük projesine katılmasına imkan sağlamıştır (World Community Grid , 2017).

Mikro gönüllülük, daha büyük bir projeyi oluşturan küçük görevlerin esnek ve sınırlı zamanlarda tamamlandığı gönüllü faaliyetidir. Mikro gönüllülük uygulamaları genellikle dijital araçların sunduğu esneklik ile çevrimiçi gönüllülük içinde gerçekleştirilse de bir bağış kampanyası için ürün üretip satmak, broşür dağıtmak gibi çevirimdışı örnekleri de

4 Detaylı örnek için IBM Kurumsal Hizmet Gücü projesi incelenebilir: bkz. <https://www.ibm.org/initiatives/ibm-service-corps>.

mevcuttur. Mikro gönüllülük zaman ve mekan konusunda avantajlar sunmakla birlikte sınırlı ve esnek zamanlarda gerçekleştirilmesi nedeniyle gönüllülüğün anahtarı olan diğer gönüllüler ve gönüllülük yapılan kuruluşla ilişki kurma, kuruluşun misyonuyla bir aidiyet ve kimlik duygusu geliştirme noktasında zorluklara sahiptir. Faaliyetin sonuçlarının orta ve uzun vadede görülmesi gibi bazı eksikleri de bünyesinde taşır.

Son olarak mikro veya çevrimiçi, beceri bazlı ya da fiziksel gönüllülük ayrımı yapılmadan, yöntem her ne olursa olsun, kurumsal gönüllülük programları bireysel veya ekip çalışmaları ile gerçekleşmektedir. Elbette, bu kadar geniş bir kapsamda gerçekleştirilecek olan uygulamalar işletmelere farklı avantaj ve dezavantajlar da sunacaktır. Kurumsal gönüllülük işletmelerin büyüklüklerine, içinde bulundukları sektörler, misyonlarına, çalışan kapasitelerine, ürün ve servislerine, üretim ve dağıtım ağlarına kadar birçok faktörden etkilenmekle birlikte, işletmeler kendileri için en verimli uygulama modellerini de geliştirebilirler.

İyi Örnek - Koç Holding Ülkem İçin

Koç Holding'in sosyal sorumluluk programlarından biri olan "Ülkem İçin Programı" 2006 yılından bu yana Koç Holding çalışanları, tedarikçileri ve bayileri gibi iç ve dış paydaşları sürdürülebilir kalkınmanın farklı alanlarında seferber etmeyi hedeflemektedir. Program ilk aşamada ülke çapında yayılmış olan Koç Holding'in ekosisteminde yer alan bu paydaşların bulundukları bölgelerdeki ihtiyaçlara birbirlerinden bağımsız ve proje bazlı olarak yanıt vermeleri öngörülerek tasarlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise etki alanını genişletmek ve daha sürdürülebilir bir yapıya geçebilmek amacıyla iki ila üç yıllık döngüler halinde programatik temalar altında şekillendirilmiştir. Bu kapsamda 2008-2009 döneminde ağaçlandırma, 2010-2011 döneminde düzenli kan bağışçılığı, 2012-2015 döneminde engellilik, 2015-2016 döneminde toplumsal cinsiyet eşitliği ve 2017-2020 yılları arasında ise dijital dönüşüm ve gelecek temaları etrafında çalışmalar yapılmıştır. Topluluk çalışanlarının oluşturduğu Ülkem İçin Gönüllüleri ve bayiler arasından belirlenen Ülkem İçin Elçileri, çeşitli sivil toplum kuruluşları ile eğitimden saha ziyaretlerine, fiziksel gönüllülük uygulamalarından (ağaç dikimi, kan bağışığı) farkındalık yaratma faaliyetlerine geniş bir yelpazede iş birliği yapmış ve çalışanlara, tedarikçilere ve bayilere yönelik gönüllülük faaliyetleri düzenlemiştir. Programın 2018-2020 döneminde Toplum Gönüllüleri Vakfı ile iş birliği halinde 120 gönüllü çalışan ve 80'den fazla gönüllü distribütör aracılığıyla 17 ilde Koç Holding'e bağlı yaklaşık 10.000 distribütör ve gence ulaşılmıştır. Ülkem İçin Programı'nın kurumsal gönüllülük açısından en önemli kazanımları tematik yaklaşım ile çalışan gönüllülüğünün etkilerini kısa vadeli tek bir faaliyet olmaktan çıkartarak uzun bir döneme yayılacak şekilde şekillendirmesidir. Ayrıca toplu ve odaklı bir faaliyet akışı ile projelerin sosyal ve çevresel etkilerinin daha ölçeklenebilir olmasına imkan tanımıştır. Bu iki çerçeve kurumsal gönüllülük projelerindeki etki ölçümü ve sürdürülebilirlik gibi iki temel zorluğun aşılabilmesi açısından da iyi bir örnek oluşturmuştur.

Özel Sektörün Kurumsal Gönüllülüğü Uygulama Nedenleri

Ararat'ın (2008) belirttiği üzere Türkiye'deki işletmelerin KSS strateji ve uygulamalarını şekillendiren güçlerin içsel (üst yönetimlerin vizyonu ya da çalışan baskısı gibi) ve kültürel (çevre koruma bilinci gibi) olmaktan ziyade dışsal (uluslararası yatırımcılar ve/veya uluslararası

tedarik zincirinde Türkiye’den satın alma yapan işletmelerden gelen yönlendirmeler gibi) ve kurumsaldır (yasalar, yönetmelikler, şirket sözleşmeleri gibi). Piyasa ve dışsal koşulların 2008 yılından beri değiştiği göze alındığında ve aynı zamanda Ararat’ın makalesinde ortaya konulduğu şekliyle ekonominin açıklık düzeyi, hukukun üstünlüğü, sivil özgürlükler, şeffaflık seviyeleri ve dışsal yönlendiriciler gibi hususlar da dikkate alındığında bu itici güçlerin değişim ve dönüşüm sürecinden geçtiğini vurgulamak gerekir. Günümüzde içsel güçlerin de KSS uygulama ve stratejilerini şekillendirebildiği söylenebilir. Kurumsal gönüllülüğün bir KSS uygulama aracı olmasından hareketle özel sektörün kurumsal gönüllülük motivasyonu ve itici güçlerinin aynı ve/veya benzer teşviklerden beslendiği görülür. Bu noktada özel sektör kurumsal gönüllülük uygulamaları için itici gücünü iletişim desteği, iç kaynakların etkin kullanımı, çalışan bağlılığı, işveren markası gibi alanlardan aldığını gözlemleyebiliriz. Gelin bu başlıkları inceleyelim.

Kurumsal İletişim Desteği

İşletmeler kurumsal gönüllülük faaliyetleri üzerinden iletişim kurarak rekabet ve itibar yönetiminde bir adım öne çıkmak isterler. Günümüzde işletmeler kurumsal marka itibarı inşası ve ürün pazarlaması için sosyal medya başta olmak üzere birçok iletişim kanalı üzerinden başta hedef kitleleri olmak üzere tüm paydaşlarına erişmeye çalışmaktadır. Bu süreçte Marshall McLuhan’ın “araç mesajdır” tespitini takiben Bill Gates’in “içerik kraldır” sözü ile baktığımızda, kurumsal gönüllüler (araç) ile sosyal etkisi (içerik) olan çalışmalar yapan işletmelerin tüm hedef kitleler için olumlu mesajlar ürettiğini gözlemleyebiliriz. Nitekim, tüketiciler nezdinde bir KSS imajı geliştirmek isteyen işletmelerin kurumsal gönüllülük programları üzerinden tüketicilerle iletişim kurması önerilmekte, böylelikle işletmelerin faaliyetlerine aşına hale gelen tüketicilerin KSS faaliyetleri ile şirketin imajına ilişkin daha olumlu bir algıya sahip olacakları ifade edilmektedir (Rodel, Sabey, ve Rogers, 2020).

Öte yandan KSS hakkında üretilen çok fazla iletişimin tüketicilerde daha fazla şeffaflık ve güvenilirlikten ziyade daha fazla şüpheye yol açtığı görülmektedir. Buna KSS iletişim paradoksu denilmektedir. Bu paradoksun üstesinden gelmenin bir yolu, özel sektör kuruluşlarının tek başlarına sadece kendi kaynaklarına dayanan bir iletişim çalışması içine girmemeleri, bunun yanında kendileri çalışmalarının değerini dışarıdan değerlendirip teyit edebilecek meşru mecra ve yöntemlere de başvurusudur. Dış paydaşlar tarafından gerçekleştirilen yarışma ve ödüllere başvuru bu anlamda kullanışlı bir yöntemdir. Yarışma ve ödüller işletmelere sektör otoritelerince meşruiyet kazandıran önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede iyi bir örnek, Özel Sektör Gönüllüler Derneği tarafından 2007 yılından bu yana En Başarılı Gönüllülük Programı, En Başarılı Gönüllülük Projesi ve En Yaratıcı Gönüllülük Projesi olmak üzere 3 farklı kategoride verilen ödüllerdir (Özel Sektör Gönüllüleri Derneği, 2021).

Bu ödüller ile kurumsal gönüllülüğü teşvik etmek, kurumsal gönüllülüğe ilişkin bağlılığı ve motivasyonu artırmak, özel sektörde gönüllülüğün yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmak ve ilgili paydaşlara ilham ve örnek olmak amaçlanmaktadır. Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği tarafından gerçekleştirilen Kurumsal Sosyal Sorumluluk Pazaryeri adlı etkinlikte benzeri bir amaçla gerçekleştirilmektedir. 2014 – 2020 yılları arasında söz konusu etkinliğe başvuran projelerin on üçü kurumsal gönüllülük uygulamalarıdır (H. Yılmaz, TKSSD Genel Direktörü, kişisel görüşme, 1 Ağustos 2021)

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerine İşletme İçi Kaynak Yaratılması

Özel sektörün sponsorluk yoluyla veya danışmanlık şirketleri üzerinden gerçekleştirdiği KSS çalışmaları proje tasarımı, yönetimi ve uygulamaları ek bütçe ve maliyet gerektirmektedir. Ancak, bir eğitimin ücreti karşılığında profesyonel eğitmenler yerine işletmenin kendi çalışanları tarafından kurumsal gönüllü olarak verilmesi proje bütçesine ek maliyet getirmeyecektir. Bu ve benzeri gönüllü katılımlar, proje maliyetlerinin düşürülmesinin yanı sıra eğitim alan bireylerin ilgili sektör ya da konudaki en güncel bilgiye ulaşmalarını sağlayacak, kurumsal gönüllü üzerinden kurum ile eğitim alan kişi arasında daha güçlü bir bağ kurulmasını destekleyecektir. Bu tür bir uygulamanın başarılı olmasındaki en temel kriter, kurumsal gönüllülük projesinin ilgili özel sektör kurumunun ilgili alanı ile örtüşmesi ve kurumsal gönüllünün yetkinlik ve becerileri ile tamamlanmasıdır. Bu çerçevede proje öncesinde sahadaki ihtiyaç ile çalışanların bilgi birikimi ne ölçüde örtüşüyor sorusunun cevaplanması gerekir.

İşveren Markasını Kuvvetlendirmesi

Araştırmalar işletmelerin yetenek açığıyla karşı karşıya olduklarını ve doğru becerilere sahip personel bulmakta zorlandıklarını ortaya koymaktadır (HR Dergi, 2020). Beceri açığı işletmelerin ihtiyaç duydukları kaliteli insan kaynağına erişimlerinin önündeki en büyük engellerdendir. Dolayısıyla işletmeler yetenekli çalışan ihtiyacını karşılamak üzere rekabete girmektedir. Söz konusu rekabet çerçevesinde işletmelerin istihdam pazarı içinde yer alan çalışanların zihinlerinde olumlu bir imaj oluşturmaları ve güçlü bir işveren markasına da sahip olması gerekmektedir (Zhu, 2014: s. 934).

Çalışan alımına ilişkin araştırmalar, bir işletmenin kurumsal sosyal performansının (KSP) çalışanların gözündeki çekiciliğini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. İş arayanların kuruluşa bağlı olmaktan duyacakları gurur, kendi değerleri ile kuruluşunkiler arasındaki örtüşme ve aynı zamanda kuruluşun geliştireceği davranışlara dair beklentiler işletmenin çekiciliğini oluşturan faktörlerdir (Jones, 2014). Dolayısıyla kurumsal gönüllülük faaliyetleri de işveren markasının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim araştırmalar özellikle Z kuşağının sosyal amaçlarla zenginleştirilmiş iş deneyimlerini tercih ettiklerini ortaya koymaktadır (Deloitte, 2021).

“

İyi Örnek - Özel Sektör Gönüllüleri Derneği Meslek Lisesi Koçları Programı

Meslek Lisesi Koçları Programı, 2012 yılında başlayan ve Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (ÖSGD) üyesi şirketlerin katılımı ve Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Eğitim Müdürlüğü protokolü ile uygulanan kurumsal gönüllülük temelli bir programdır. Meslek Lisesi Koçları Programı ile şirketler ve meslek liseleri arasında kalıcı iş birlikleri modellerinin yaratılması, program ile başlayan ilişkilerin öğrencilere sağlanan staj ve istihdam önceliği gibi olanaklara dönüşmesi ve uzun vadede meslek liselerinin çeşitli yatırımlar ile desteklenmesi öngörülmektedir.

Meslek Lisesi Koçları Programı kapsamında koçlar, 10. sınıflar ve 11. sınıflar ile her yıl 6 tema etrafında gerçekleşen buluşmaların yanı sıra bir sosyal etkinlik ve fabrika/tesis ziyareti gerçekleştirmektedir. İlgili çalışmalara 2012 – 2019 yılları arasında 73 şirketten 1,500'e yakın özel sektör çalışanı katılmış 10,000'den fazla öğrenciye gönüllü olarak mentorluk sağlanmıştır.

Özel sektör çalışanlarının gönüllülük faaliyetlerinin, gönüllü bireyler için her zaman bir gelişim imkanı sunduğunu akıldta tutmak gerekmektedir. Programın, gönüllü faaliyetlerde yer alan çalışanların gelişimlerine faaliyet içinde yer aldıkları iki sene boyunca katkı sağlaması bu çerçevede önemlidir. Dolayısı ile projenin sosyal çıktısının yanında profesyonel ve bireysel kariyer gelişimlerine katkı sağladığının altını çizmek gerekmektedir.

Programın en önemli özelliği farklı sektörden gelen veya benzer sektörlerde rakip olarak faaliyet gösteren şirketlerin toplumsal bir problem karşısında ortaklaşa hareket edebilmeleridir. Uygulamanın kamu-özel sektör-sivil toplum iş birliği dahilinde gerçekleşmesi ise kurumsal gönüllülük uygulamalarının farklı ve çoklu sektörel iş birlikleri ile zenginleştirilmesine örnek teşkil etmesi açısından değerlidir.

”

Çalışan Bağlılığını Artırması ve Kariyer Gelişimi

Çalışan bağlılığı, çalışanların işletmenin misyon ve değerlerine uyumu ile işletme hedeflerinden duyduğu heyecan ve doyum olarak özetlenebilir (Uşaklıgil ve Baltaş, 2014). Bu noktada çalışanlar için, kurumsal gönüllülük gibi uygulamalarla kendileri ve çevreleri için değer yaratabildikleri platform ve imkanlar yaratmak önemlidir. Kurumsal gönüllülük uygulamaları, çalışanların gönüllülük çalışmaları ile topluluk katılımını önceleyen bir şirkete bağlı olmaktan gurur duymalarını sağlamaktadır. Böylece bireyler çevrelerine verdikleri katkılarla, şirketler ise kurum içi bağlılığın artması ile kurumsal gönüllülük uygulamalarından beklenen faydayı fazlası ile tecrübe edebilmektedir. (Jones, Willness ve Madey, 2010).

Benzer şekilde gönüllülük yapılan alanlarda çalışanların kendi uzmanlık bilgilerini hayata geçirebilmeleri, katılımcıların yeni beceriler edinmeleri ve kişisel gelişim sağlamaları açısından da önemlidir. Nitekim, bu tarz faaliyetlere katılan gönüllüler, gönüllülük tecrübesi ile teknik becerilerden ziyade esneklik, liderlik ve ekip oluşturma gibi profesyonel beceriler elde ettiklerinin üzerinde durmuşlardır (Schantz ve Dempsey-Brench, 2021). Dolayısıyla kurumsal gönüllülüğün kariyer ve beceri gelişimi fırsatları sunması ve aynı zamanda çalışanların çalıştıkları işletmelere olan bağlılıklarını artırarak hem bireye hem kuruma yönelik fayda sağladığı görülmektedir.

Çalışanların Psikolojik Tatmini

Gönüllülüğün duygusal faydaları, bu ödülün ayrılmaz bir parçasıdır. Özsaygı ve özgüven gelişimi, yeni insanlarla tanışma, ihtiyaç duyulduğunu ve değer verildiğini hissetmek ve yeni bir deneyim kazanmak bu duygular arasındadır. Gönüllü olarak çalışmış veya gönüllülüğün faydalarını görmüş olanlar söz konusu pozitif duyguları deneyimlediklerini ifade etmektedir (Holyrod, 2011).

İnsanların gönüllü faaliyetler sonrasında gurur, coşku ve ilham gibi olumlu duygu biçimlerini deneyimlediklerini belirtmeleri olağan bir durum olmakla beraber, aktif gönüllü olan çalışanların bu duygularını açık veya dolaylı olarak diğer çalışanlarla da paylaşması, çalışanlar arasında bir duygu paylaşımı yaratmakta ve bu duygusal deneyim “kolektif gurur” olarak tanımlanmaktadır (Rodell, Sabey ve Rogers, 2017). Şirketler günümüzde gittikçe daha fazla kurumsal gönüllülük yoluyla sosyal sorunları ele alma eğilimindedir. Bu çabalar ilgili kuruluşlarda sistemin işleyişi üzerinde de ciddi bir etkiye sahiptir. “Kurumsal gönüllülük iklimi” kavramı, kurumsal gönüllülüğün çalışanların gönüllülük amacına olan inancından beslenen bir faaliyet olduğuna işaret eder. Bununla birlikte şirketler de kurumsal gönüllülük için sağladıkları kaynaklar ile kendi sistemlerinin işleyişlerini destekleyebilmektedir (Rodell, Booth, Lynch ve Zipay, 2017). Dolayısıyla çalışanların kurumsal gönüllülük faaliyetleri ile maaş karşılığı yaptıkları işler arasındaki karşılıklı etkileşim de önemli incele alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Rodell, 2013). Bu çerçevede gönüllü faaliyetlere katılan çalışanların iş ile kurdukları bağın gönüllülük ile arttığı tespit edilmiştir. Bu da çalışanlar için işin anlamlılığının arttığı şeklinde yorumlanır. Diğer bir yönden bakıldığında işletmelerin, çalışanların işteki düşük anlamlılık düzeylerini telafi etmek için gönüllü faaliyetlerini bir fırsat olarak değerlendirdikleri de gözlenmektedir.

Çalışanların çalıştıkları dönem içinde kazandıkları deneyimleri emeklilik dönemlerine yansıtabilmeleri de sosyal ve ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülmektedir. Emeklilik sadece gelirden değil, aynı zamanda sosyal statü, sosyal ilişkiler vb. alanlarda da kayıplara yol açmaktadır. Dolayısıyla gönüllülük bir aidiyet veya kişiye ihtiyaç duyulduğu duygusu sağlaması açısından da önemlidir (Saz-Gil, M.I., Cosenza, J.P., Zardoya-Alegria, A. ve Gil-Lacruz, A., 2020). Kısacası gönüllülük eşzamanlı olarak hem bireylerin iş performansı hem de ruhsal sağlıkları için faydalı olmaktadır.

Kurumsal Gönüllülüğün Kurumlara Katkıları

Sivil toplum kuruluşları kurumsal gönüllülüğün faydalanan kurumların başında gelir. Üniversitelerdeki öğrenci kulüplerinde veya okullar gibi kamu kuruluşlarında da kurumsal

gönüllülük uygulamalarından faydalanılmaktadır. Gönüllülük kavramı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları dahilinde ortaya konan “işbirliği” maddesinin bir bileşenidir. Bu çerçevede kuruluşların mal, hizmet veya gönüllülerin aynı katkıları gibi finansal olmayan maddi kazançlardan da faydalanabileceği belirtilmektedir (Stibbe ve Gilbert, 2019). Dolayısıyla kurumsal gönüllülüğün kurumların kaynak gelişimine ciddi katkısı olduğu öngörülmektedir.

Fotoğraf 1. IBM ve Softtech’in bir gönüllü etkinliğinden enstantane (Fotoğraf: Zeynep Savaş).

Bu katkının temelinde ise hizmet alımı ve çalışmanın kapsamına göre nitelikli iş gücünden faydalanılması yer almaktadır. Örneğin, bir danışmanlık şirketinin bir vakıf için ücretsiz danışmanlık vermesi sayesinde, normal şartlar altında bir ücret karşılığı alınabilecek nitelikli iş gücü gerektiren bir hizmete ilgili vakfın herhangi bir bedel ödmeden erişmesi sağlanmaktadır. Benzer bir şekilde, bir ağaç dikimi kampanyasında görev alacak gönüllüler bu hizmette faydalanan kuruluşun faaliyetlerinin etki alanının artmasına da yardımcı olacaklardır. Kurumsal gönüllülük ile bireysel gönüllülük arasındaki fark ilgili işletme aracılığıyla sadece bireysel bir katkının değil kurumsal ve daha uzun soluklu bir işbirliğine de gidilebilmesinde yatmaktadır.

Gönüllü faaliyetlerinden faydalanan kurumlar, ayrıca gönüllüler aracılığıyla onlara bu hizmeti sağlayan işletmelerin diğer kaynakları hakkında daha yakından bilgi alabilmekte ve hatta kısa ve orta vadede bunlara erişim imkanı bulabilmektedir. Benzer bir şekilde savunuculuğunu yaptıkları konular üzerinden yeni hedef kitlelerine erişim sağlamak üzere farklı bir iletişim kanalını kullanma fırsatı bulurlar.

İşletmeler ve Sivil Toplum Kuruluşları İçin İyileştirme Alanları

İşletmeler çalışan gönüllülüğünün teşvik edilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük faaliyetlerinden en üst seviyede yararlanabilmek için kurumsal gönüllülük süreçlerini iyileştirmek isterler. Süreç hazırlık, uygulama, ölçme, değerlendirme gibi farklı adımlarda gerçekleştirilir.

Çalışanlar kurumsal gönüllülüğe hazırlık aşamasında üst yönetimin desteğini ve teşvikini görmek isteyeceklerdir. Bundan dolayı üst yönetimlerin belirli dönemlerde –örneğin 5 Aralık Dünya Gönüllüler Gününde veya toplu gönüllülük faaliyetlerinden sonra- iç iletişim mesajları yoluyla çalışanlar ile temasta olmaları, gönüllülerin yaptıkları çalışmaları ödül ve takdir programları ile desteklemeleri önemlidir. İşletmeler kaynak ve beceri haritaları çıkartarak⁵ doğru profildeki bireylere ulaşmaya çalışırken, gönüllülük faaliyetlerine dair yapacakları ihtiyaç haritalandırılmaları (örneğin sivil toplum kuruluşunun savunuculuk konusunda kapasite gelişiminin sağlanması, sahada eğitim verecek eğitmen talebi gibi sahada) sayesinde de bu faaliyetlerden faydalanması öngörülen kurumlara rehberlik edebilirler. Böylelikle işletmenin sunacağı hizmet ile bu hizmetten faydalanması öngörülen kuruluşun ihtiyaçları doğru bir şekilde eşleşmiş olur. İşletmeler tarafında işin alanına ve misyonuna, çalışanların iş/yaşam tarzına uygun çözümler sunulmalıdır. Örneğin, esnek çalışma saatlerine sahip çalışanlar için hafta içi çalışma saati içinde ya da evden çalışanlar için uzaktan gönüllülük imkanları değerlendirilmelidir. Gönüllülük uygulamaları sırasında çalışanların lojistik ihtiyaçlarına destek verilmesi (malzeme temini, ulaşım vb.), çalışanların gönüllülük olarak değerlendirebilecekleri faaliyetlere dair rehberlik hizmeti, ilgili yönetmeliklerin hazırlanması, iş saati içinde gerçekleştirilen gönüllülük faaliyetlerinin izinden sayılmaması, gönüllülük faaliyetleri için ek izinlerin verilmesi, çalışma saatleri konusunda esneklik sağlanması, kurumsal gönüllülük faaliyetleri sırasında gerçekleşecek kazaların iş kazası statüsünde değerlendirilmesi gibi başlıklar da işletmelerin iyileştirme yapabileceği başlıklar arasındadır.

Son olarak gönüllülük uygulamalarının hem işletmeler hem de sivil toplum kuruluşları temelinde ölçme ve değerlendirmelerinin gerçekleştirilmesi, faaliyet raporlarının etkinlik özelinde değil ama etki gücü dahilinde değerlendirilmesi, gönüllülük faaliyetlerinin (katılımcılar, yapılan gönüllülük süresi, çıktılar vb.) envanterinin oluşturulması gibi maddelerde iyileştirme çalışmaları noktasında dikkate alınmalı ve bu süreçlere dair veriler özenle takip edilmelidir.

5 Bir yazılım firmasında çalışanların bilgi teknolojileri alanındaki teknik becerilerinin, danışmanlık şirketinde çalışanların ise proje yönetim becerilerinin öne çıkması muhtemeldir.

Eleştiriler

Özel işletmelerin toplumsal etki alanında çalışması farklı eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Öncelikli olarak kurumsal gönüllülük uygulamalarında asıl kazananın işletmeler olduğu, ticari çıkarlara odaklanıldığı, sivil toplum kuruluşlarının bu süreçlerden yeterince faydalanamadığı ifade edilmektedir. İşletmelerin gönüllü kuruluşlarla yaptığı kurumsal gönüllülük uygulamalarından işgücü ve itibar faydaları elde ettiği, sivil toplum kuruluşlarının rolünün ise büyük ölçüde görmezden gelindiği savunulmaktadır. Bu çerçevede kurumsal gönüllülük uygulamalarının her kurum için “kazan-kazan” ilişkisi yaratmadığı belirtilmekte ve bunun altında yatan nedenler de beceri, bilgi, altyapı ve kapasite eksikliği olarak ortaya konmaktadır (Cook ve Burchell, 2017).

Bu tür eksikliklerin iş birliği ilişkisinde güç eşitsizliği yarattığı, sivil toplum kuruluşlarının işletmelere ihtiyaç duyduğu söz konusu iş birliklerindeki çıktıların STK’ların hedeflerinden çok işletmelerin önceliklerine göre belirlendiği iddia edilmektedir. İş birliklerinin yönetim süreçlerinde işletmelerin mantıksal yapısının etkili olması, sivil toplum kuruluşlarının istenilen sonuçlara erişmesini engellemektedir. Üstelik kurumsal gönüllüler tarafından sağlanan hizmetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu kalite düzeyini karşılayamama riski de bulunmaktadır (Roza, Shachar ve Hustinx, 2017).

Sivil toplum kuruluşları tarafından yöneltelen eleştiriler dışında da birtakım sorunlar gündeme gelmektedir. İşletme bünyesinde çalışan kurumsal gönüllülerin sivil toplum kuruluşları için ek çalışma yapmalarının istenmesi, bu dönemde gerçekleştirilecek gönüllülük çalışmalarının ek iş yoğunlukları yaratması, başarılı giden ve bitirilmesi gereken projelerin faydalancı kurum tarafından bitirilmemesi ve sınırlı süreli çalışmaların sürekli kılınmak istenmesi gibi başlıklar kurumsal gönüllülük çalışmalarının eleştirilen başlıkları arasında yer almaktadır.

Özel Sektörde Gönüllülük Örnekleri

- Akbank Gönüllülük (çevrimiçi incelenebilir)
- Arçelik Kurumsal Gönüllülük Politikası (çevrimiçi incelenebilir)
- Okyanus Gönüllü Borusanlılar Platformu (çevrimiçi incelenebilir)
- Kibar Gönüllüleri (çevrimiçi incelenebilir)
- Sabancı Gönüllüleri Programı (çevrimiçi incelenebilir)
- Employer Supported Volunteering (çevrimiçi incelenebilir).

Özet ve Değerlendirme

Ekonomik, sosyal ve çevresel problemler tek başlarına ne sadece hükümetlerin ne sivil toplumun ne de iş dünyasının üstesinden gelebileceği meselelerdir. Sorun karmaşıklaştığı ölçüde problemlerin çözümü ancak ve ancak farklı grupların bir araya gelmesi ve ortak hareket etmesi ile mümkün olabilir. Büyük resme bakıldığında kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), bu kitap ve bölüm özelinde ise KSS'nin bir alt alanı olarak kurumsal gönüllülük, özel işletmelerin çalışanları aracılığıyla bu problemlere çözüm sunabilme imkanını sunmaktadır.

Kurumsal gönüllülük aracılığıyla bu tür faaliyetlerde yer alan kurum ve kişilerin iş performanslarını artırdıkları, diğer sosyal paydaşların gözünde ise itibar kazandıkları gözlenmektedir. Bu bölümde kurumsal gönüllülüğün işletme içerisinde kaynak yaratması, çalışan bağlılığı ve kariyer gelişimi, işveren markasının güçlendirilmesi, çalışanların psikolojik olarak tatmini gibi farklı alanlara katkısı ulusal ve uluslararası ölçekte yapılan çalışmalar ışığında örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede kurumsal gönüllülüğün yalnızca bu faaliyetleri yürüten işletmeler için tek taraflı bir kazanım sağladığını söylemek, iş birliğinin sadece bir yönünün altını çizmek olacaktır. Oysa kurumsal gönüllülük faaliyetlerinin sivil topluma da ciddi faydalar sağladığı (kapasite gelişimi, kaynak yaratılması gibi) görülmektedir. Bu noktada iş birliklerinin geliştirilerek artırılması veya sürdürülebilir olabilmesi için uygulanması gereken en temel prensip, iş birliğine özel ve esnek strateji ve uygulamalar geliştirilmesi gerekliliğidir. Bu özelleştirme, işletmenin, kurumsal gönüllülerin ve işbirliği yapılan sivil toplum kuruluşunun profiline, ele alınan soruna ve bu soruna nasıl bir yöntemle müdahale edileceğine göre farklılaşabilmektedir.

Kurumsal gönüllülüğün temellerini ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışma, temelde sahayı tanımlamayı ve meselenin önemini ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu çerçevede kurumsal gönüllülük uygulamalarına dair verilen örnekler ve dile getirilen eleştiriler, ileride geliştirilmesi öngörülen modeller açısından faydalı olsa da, kurumsal gönüllülük uygulamalarının şirketlerin kültür ve finansal performansına etkisi, faydalanan kurumlar üzerindeki etkisi ve farklı paydaşlar arasındaki işbirliklerinin geliştirilmesi için yasal altyapının geliştirilmesi gibi başlıklar gelecek dönemdeki araştırmalar için önemli mihenk taşları olarak karşımızda durmaktadır (Rodell, Breitsohl, Schroeder ve Keating, 2016).

Temel Okuma Önerileri

21'inci Yüzyıla Gönüllülük ile Hazırlanmak (çevrimiçi erişilebilir)

Gönüllülüğün Şirketlere Faydaları (çevrimiçi erişilebilir)

İleri Düzey Okuma Önerileri

Kurumsal Gönüllülük Programları El Kitabı, Başak Güçlü ve arkadaşları, 2013 (çevrimiçi erişilebilir)

Şirketlerin Topluma Yatırım Programları, Sevda Kılıçalp, 2012 (çevrimiçi erişilebilir)

Etkinlik Önerileri

Üniversitenizin öğrenci işleri, idari işler ya da akademik olmayan herhangi bir birimindeki çalışanlar için bir gönüllülük projesi tasarlayın.

Staj yapacağınız işletmeye bir kurumsal gönüllülük projesi önerin.

“Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Gönüllülük Nedir?” başlıklı videoyu izleyin (çevrimiçi erişilebilir).

“Kurumsal Gönüllülük Bugüne Hazır mısınız?” başlıklı podcasti dinleyin (çevrimiçi erişilebilir).

Ulusal Gönüllülük Komitesi (çevrimiçi erişilebilir) sitesini ziyaret edin.

Kaynakça

- Ararat, M. (2008). A development perspective for “corporate social responsibility; case of Turkey. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 8(3), 271–285.
- Brewis, G. (2004). Beyond banking: Lessons from an impact evaluation of employee volunteerism at Barclays Bank. *Voluntary Action*, 6(3): 13-25.
- Bilgi Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi (BİLGİ STÇM) ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİLGİ GÖÇ). (2019) *Gönüllülük Araştırması*. Erişim adresi <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/16/o%CC%88nu%CC%88lu%CC%88lu%CC%88kAras%CC%A7t%C4%B1rmaSonuc%CC%A7lar%C4%B1.pdf> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Blackbaud, (2020) *Industry Review Employee Engagement & Corporate Social Responsibility*. Erişim adresi https://hello.blackbaud.com/rs/053-MXJ-131/images/YourCauseReport_5.2.pdf Erişim tarihi 30 Ekim 2020
- Borusan Holding, Okyanus Gönüllü Borusanlılar Platformu. (2018) *Faaliyet Raporu*. Erişim adresi: https://www.borusan.com/_Media/tr/AnnualReports/2018/tr/okyanus-gonullu-borusanlilar-platformu.html Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Bussell H, Forbes D. (2008). How UK universities engage with their local communities: A study of employer supported volunteering. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing* 13: 363-378.
- Cook, J. ve Burchell, J. (2017). Bridging the Gaps in Employee Volunteering: Why the Third Sector Doesn't Always Win. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 47(1), 165–184.
- Deloitte (2021) *Millennial Survey*. Erişim adresi: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Du, S., Bhattacharya, CB., ve Sen, S. (2010). Corporate Social Responsibility and Competitive Advantage: Overcoming the Trust Barrier. *ESMT Working Paper* No. 10-006
- Dünya Gazetesi (2019) *Nestlé gönüllüleri, çevre için Karacabey'de bulundu*. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/nestle-gonulluleri-cevre-icin-karacabeyde-bulustu-haberi-440411> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Glassdoor (2019) *10 Companies with unique volunteer opportunities*. Erişim adresi: <https://www.glassdoor.com/blog/10-companies-with-unique-volunteer-opportunities/> Erişim Tarihi 30 Ekim 2021
- Holroyd, M. (2011, 25 Aralık). Volunteering benefits emotional health. *The Columbian*. Erişim adresi: <http://www.columbian.com/news/2011/dec/26/volunteering-benefits-emotional-health>
- Houghton, S. M., Gabel, J. T. A., ve Williams, D. A. (2009). Connecting the two faces of CSR: Does employee volunteerism improve compliance? *Journal of Business Ethics*, 87(4): 477-494.
- HR Dergi (2020) *Yetenek açığı son yılların en yüksek seviyesinde*. Erişim adresi: <https://hrdergi.com/yetenek-acigi-son-yilların-en-yuksek-seviyesinde> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Göçenoğlu, Ceyhan (2021). *Sivil Toplum ve Özel Sektör İş Birliğinde Yeni Dönem: Döngüsel Ekonomiye Uyum*. Betül Önay Doğan ve Nihal Kocabey-Şener (Eds.), Temel Kavramlarla Sivil Toplum: Sektörün Kaleminden (s. 39-51). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Group, P. I., & Mallya, P. (2019). Managerial Decision-Making Process in CSR: Employee Volunteering. *Journal of Strategic Human Resource Management*, 8(2), 1–11.
- IBM (2020) *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporu*. Erişim adresi: <https://ibmorg-public.s3.us-east.cloud-object-storage.appdomain.cloud/responsibility/cr/pdfs/IBM-2020-CRR.pdf> Erişim Tarihi 21 Ağustos 2021
- Jones, David A., Willness, Chelsea R. ve Madey, S. (2014) *Academy of Management Journal*. April 2014, vol. 57 Issue 2, p383-404. 22p. 1
- Jones, David A. (2010) *Journal of Occupational & Organizational Psychology*. Dec2010, Vol. 83 Issue 4, p857-878. 22p.

- Kibar Holding (2021) *Kibar Gönüllüleri Faaliyet Raporu*. Erişim adresi: <https://www.kibar.com/tr-tr/~media/files/pdf/kibar-gonulluleri/kibar-gonulluleri-faaliyet-raporu-v2-2019.pdf> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Kotler, P., ve Lee, N. (2005). *Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Cause*. Hoboken, NJ: JohnWiley & Sons, Inc.
- Licandro, O. (2017). The Relationship between Corporate Volunteering and Corporate Social Responsibility: Results of an Empirical Study. *Ekonomski Vjesnik*, 30(1), 67–83.
- Meijs, L. C. P. M., ve Van der Voort, J. M. (2004). Corporate volunteering: from charity to profit – non-profit partnerships. *Australian Journal on Volunteering*, 9: 21–32.
- Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (2021) *Gönülden Ödüller*. Erişim Adresi: <https://osgd.org/gonulden-oduller/> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (2018) *Visa Türkiye ve Tema Vakfı orman ekosistemini tanıma ve çevre temizliği etkinliği*. Erişim adresi: <https://osgd.org/2018/11/27/visa-turkiye-ve-tema-vakfi-orman-ekosistemini-tanima-ve-cevre-temizligi-etkinligi/> Erişim tarihi 30 Ekim 2021
- Rodell, Jessica B. (2013). Finding Meaning through Volunteering: Why Do Employees Volunteer and What Does It Mean for Their Jobs? *Academy of Management Journal Vol. 56*, No. 5
- Rodell, J. B., Booth, J. E., Lynch, J. E., ve Zipay, K. P. (2017). Corporate volunteering climate: mobilizing employee passion for societal causes and inspiring future charitable action. *Acad. Manage. J.* 60, 1662–1681. doi: 10.5465/amj.2015.0726
- Rodell, J. B., Breitsohl, H., Schroeder, M., ve Keating, D. J. (2016). Employee Volunteering: A Review and Framework for Future Research. *Journal Of Management*, 42(1), 55–84.
- Rodell, J. B., Sabey, T. B., ve Rogers, K. M. (2020). “Tapping” into Goodwill: Enhancing Corporate Reputation through Customer Volunteering. *Academy of Management Journal*, 63(6), 1714–1738
- Roza, L., Shachar, Meijs, L., ve Hustinx, L. (2017). The nonprofit case for corporate volunteering: a multi-level perspective. *Service Industries Journal*, 37(11–12), 746–765.
- Saz-Gil, M.I., Cosenza, J.P., Zardoya-Alegria, A. ve Gil-Lacruz, A., (2020) Exploring Corporate Social Responsibility under the Background of Sustainable Development Goals: A Proposal to Corporate Volunteering, *Sustainability*, 12(12), 4811
- Shantz, A., ve Dempsey-Brench, K. (2021). How Volunteerism Enhances Workplace Skills. *MIT Sloan Management Review*, 62(4), 1–6.
- Stibbe, D.T., Reid, S., ve Gilbert, J.; 2019, The Partnering Initiative and UN DESA Maximising the Impact of Partnerships for the SDGs ; https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2564Partnerships_for_the_SDGs_Maximising_Value_Guidebook_Final.pdf Sayfa 14
- Uşaklıgil, H. O. ve Baltaş, A. (Kasım 2014) Çalışan Bağlılığı Efsanesi, *Harvard Business Review Dergisi*. Erişim Adresi: <https://hbirturkiye.com/dergi/calisan-baglilik-efsanesi>
- World Community Grid (2017) *It's not just big data. It's for the good of humanity*. Erişim adresi: https://www.worldcommunitygrid.org/about_us/viewNewsArticle.do?articleId=523 Erişim tarihi 16 Eylül 2021
- Zhu, F., Wang, Z., Yu, Q., Hu, T., Wen, Y., ve Liu, Y. (2014). Reconsidering the Dimensionality and Measurement of Employer Brand in the Chinese Context. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 42(6): s. 933-948

İNDEKS

5N2K 237

2030 Gündemi 209

A

Adam Smith 25

Adem-i merkeziyetçi 19

AFAD 248, 264, 267, 268

Afet gönüllülüğü 252

Aktif vatandaşlık 20, 31

Aktivizm 18, 19, 22, 23, 24, 25, 30, 33

Alain Touraine 29

Alexis de Tocqueville 19, 289, 293

Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları
123, 129, 131

B

Bağış 160

Barış savunuculuğu 28

Bireyselleşmesi 19

Birincil veriler 314

Birleşmiş Milletler Gönüllüleri 177, 179, 180,
182, 200, 202, 224, 251

Birlikte çalışma 80, 91, 92, 94, 96, 97, 99, 100,
101

Bütünleşik afet yönetimi 249, 250

C

Charles Tilly 29

Ç

Çalışan gönüllülüğü 328, 329, 330

Çevrecilik 28, 33

Çevrimiçi eğitim 273

Çevrimiçi gönüllülük 49, 218, 222

D

David Hume 25

David Kolb 138

Deneyimsel Öğrenme 141, 143

Despotikleşme 19

Dijital aktivizm 270

Dijital etik 280

Dijital ortamı 278

Doug McAdam 29

E

Ekolojizm 28, 29

Erasmus 131, 166

Eşitsizlikler 192, 199

F

Feminizm 28, 29

Fırsat eşitliği 72, 179, 241, 278

G

Gantt Şeması 153

Girişimcilik 160, 165

Gönüllü eğitimi 266

Gönüllü etiği 65, 278, 280

Gönüllü hakları 76

Gönüllü programı 109, 114, 117, 119, 120

Gönüllü sorumlulukları 76

Gönüllü turizmi 221

Gönüllülük 252, 264, 266, 268

Gonulluol.org 263

H

Hegel 25, 26

İ

İkincil veriler 301, 314

İklim Değişikliği 191, 198, 217

J

Jean-Jacques Rousseau 25

John Locke 25

John Wilson 21

Jürgen Habermas 29

K

Kamusal alan 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36

Kapasite geliştirme 318

İNDEKS

Kapasite güçlendirme 96, 100

Karl Marx 26

Kayıt dışı gönüllülük 46, 47, 48

Kızılay 262, 267, 268

Kök neden analizi 320

Kurumsal gönüllülük 218, 223, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342

Kurumsal sosyal sorumluluk 328, 342

M

Mark Musick 21

Motivasyon 43, 46, 50

N

Neoliberalizmin 22

Nesiller arası öğrenme 236, 237, 238

O

Operasyon 147

Ö

Öğrenme döngüsü 136, 137, 138, 140

P

Proje 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 174

Proje döngüsü 155

Proje yönetimi 150, 171

Project Management Institute 146, 175, 176

R

Raporlama 295, 298

Refah devleti 23

Risk analizi 153, 171

Risk azaltma 252, 264, 265, 266

Robert Putnam 20

S

Savunuculuk 24, 25, 27, 32, 33, 35, 208, 218, 220, 223, 225, 226

Sendai 252, 264, 265, 268

Sidney Tarrow 29

Sivil katılım 20, 23

Sivil toplum 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36

Siyasi katılım 20, 24, 31

Sosyal etki 236, 274, 288, 289, 290, 291, 292,

293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302

Sosyal etki değerlendirmesi 289, 290, 293, 294, 295, 302

Sosyal girişimcilik 228, 231, 243, 244

Sosyal işletme 160, 230

Sosyal proje 147

Sosyal sermaye 20, 21, 22

Sponsorluk 162, 163

Sürdürülebilir kalkınma 203

Sürdürülebilir kalkınma amaçları 125, 126

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri 209, 223

Sürdürülebilirlik 113, 125, 169

T

TAMP 268

Thomas Hobbes 25

Toplumsal değişim 22, 28, 33, 233

Toplumsal dönüşüm 288

Toplumsal hareketler 19, 21, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35

Toplumsal katılım 18, 21, 33

Toplumu tanıma 80, 81, 82, 83, 86, 87, 94, 96, 97, 99, 100

Türk Kızılay 267, 268

U

Uluslararası gönüllülük 62, 73, 178, 218, 221, 223, 332

UMKE 268

V

Veri yönetimi 273, 282

Y

Yaygın eğitim 131

Yeni toplumsal hareketler 28, 29, 31, 32

Yetkinlik 133